T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KARAHANLI TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Furkan AKÇEŞME

Danışman

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

2019

Kırıkkale

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ danışmanlığında *Furkan AKÇEŞME tarafından hazırlanan "Karahanlı Türkçesinin Sözvarlığı" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.*

06/11/2019

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

Doç.Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

06/11/2019

Furkan AKÇEŞME

ÖNSÖZ

Söz varlığı, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz dağarcığı, sözcük haznesi, kelime haznesi, kelime kadrosu, vokabüler" olarak tanımlanmıştır. Bir dilin sözvarlığının ortaya konulması o dilin dil tarihi içerisinde büyük bir önem arz eder. Nitekim "Bir dilin sözvarlığı o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir." (Doğan, 2004). Yukarıda belirtilen hususların her biri dil çalışmaları içerisinde müstakil çalışma alanlarıdır. Dolayısıyla söz varlığı çalışmaları, bu çalışma alanlarının tümüne malzeme oluşturmakta ve kolaylık sağlamaktadır.

Karahanlı Devleti, Türkistan coğrafyasında hüküm sürmüş bir Türk devletidir. Türk devlet tarihi içerisinde mühim bir rol oynayan Karahanlı Devleti'nin İslâmiyet'i kabulü de şüphesiz bu dönemin ehemmiyetini arttırmaktadır. Karahanlılar devrinde yazılmış ve günümüze ulaşan eserler: Divânu Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Divân-ı Hikmet, Kuran Tercümeleri ve bazı hukuk belgeleridir.

Çalışmamızda Karahanlı Türkçesine ait eserler incelenerek dönemin söz varlığı, konulara ayrılarak (tematik) ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şimdiye dek Karahanlı Türkçesinin söz varlığının bütün bir vaziyette tematik olarak ortaya konulmamış olması bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir. Çalışmamızda, Hatice Şirin'in "Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi" adlı kitabından yararlanılmıştır. Bu bağlamda tasnif yöntemi olarak bazı farklılıklar bulunsa da adı geçen eserde kullanılan yöntem benimsenmiştir.

Hayatımın her anında yanımda olan ve bana karşı her türlü fedakârlığı gösteren sevgili aileme, yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi birikimi ve bakış açısıyla beni yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ'a ve maddi manevi destekleriyle yanımda olan tüm dostlarıma teşekkür ederim.

ÖZ

Akçeşme, Furkan, "Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2019

Çalışmamızda Türk dilinin tarihî dönemlerinden biri olan Karahanlı Tükçesi döneminin söz varlığının konulara ayrılarak (tematik) ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tezin kapsamını Karahanlı dönemine ait Dîvanu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Dîvân-ı Hikmet ve Kur'an Tercümesi oluşturmaktadır.

Tez, üç bölümden meydana gelmiştir.

Tezin ilk bölümünü oluşturan Giriş kısmında Karahanlı Devletinin tarihine ve bu dönemde yazılmış eserlere kısaca değinilmiştir.

Çalışmamızın temelini teşkil eden ikinci bölüm Söz varlığıdır. Bu bölümde Karahanlı Devleti'nin söz varlığı tematik olarak ortaya konulmuştur. Bu bölümde tematik sınıflandırma yapılırken Hatice Şirin'in baskısı 2016 yılında yapılan "Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi" adlı eserindeki tasnif yöntemi kullanılmıştır. Bu tasnife göre söz varlığı, 1. Özel Ad Bilgisi ve Dilbilgisi Ögeleri, 2. Konularına Göre Adlar, 3. Konularına Göre Fiiller olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiş daha sonra bu başlıklar alt başlıklara ayrılmıştır.

Tezin son bölümü olan Sonuç kısmında ise elde edilen verilerden hareketle bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Devleti, Söz Varlığı, Tematik Söz Varlığı

ABSTRACT

Akçeşme, Furkan, "Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı" (Vocabulary of Karakhanid Turkish), Masters Thesis, Kırıkkale, 2019

This study aims to thematically present the vocabulary of Karakhanid Turkish, an era of Turkish language history.

Concerning the Karakhanid age, Divanu Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Divan-ı Hikmet and Translation of Kur'an form the comprehension of the thesis.

Thesis consists of three parts.

Karakhanid state history and pieces written in this age were briefly mentioned in introduction which forms the first part of the thesis.

Vocabulary, constitutes the second part which is the fundemental of this study. Karakhanid State's vocabulary thematically put forth in this section. Hatice Şirin's 2016 press "Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi" (Analysis of Old Turkish Inscription Vocabulary) classification method was used for thematic classification. According to this classification; 1.Proper noun infirmation and Grammar elements, 2.Nouns by topic, 3.Verbs by topic, are the three main titles which vocabulary was examined along with various subtitles.

Conclusion, the last part of the thesis consists an evaluation based on gathered data.

Key Words: Karakhanid State, Vocabulary, Thematic Vocabulary

KISALTMALAR

(AH): Atebetü'l-Hakayık: ARAT, Reşid Rahmeti (1992), Atebetü'l-Hakayık, TTK Basımevi, Ankara.

(DH): Dîvân-ı Hikmet: BİCE, Hayati (1993), Divanı-ı Hikmet, TDV Yayınları, Ankara.

(DLT): Divânu Lugâti't-Türk: ERCİLASUN A. B.- AKKOYUNLU Z., (2018), Divânu Lugâti't-Türk, TDK Yayınları, Ankara.

(KB): Kutadgu Bilig: ARAT, Reşid Rahmeti (1979), Kutadgu Bilig III İndeks, (Haz.: Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), TKAE Yayınları, Ankara.

(KBM): Kutadgu Bilig Metin: KAÇALİN, Mustafa, Kutadğu Bilig -Metin-, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

(KT): Kuran Tercümesi: ATA, Aysu (2013), Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin), TDK yayınları, Ankara.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....i

ÖZ.....ii

ABSTRACT.....iii

KISALTMALAR.....iv

İÇİNDEKİLER.....v

I. GİRİŞ.....1

0.1. AMAÇ KAPSAM YÖNTEM.....1

0.1.1. Tezin Amaç ve Kapsamı.....1

0.1.2. Uygulanan Yöntem.....1

0.2. KARAHANLI DEVLETİ TARİHİ VE KARAHANLI DEVRİ ESERLERİ.....2

0.2.1. Karahanlı Devleti Tarihi.....2

0.2.2. Karahanlı Devrine Ait Eserler.....5

II. SÖZ VARLIĞI.....11

1. ÖZEL AD BİLGİSİ VE DİL BİLGİSİ ÖGELERİ.....11

1.1. Kişi Adları (Unvan Niteleyicileri ve Unvanlarıyla).....11

1.1.1. Kağanlar.....11

1.1.2. Katunlar, Kunçuylar.....12

1.1.3. Tigin, Yabgu, Tarkan, Tudun, Buyruk, İlteber, Çor, Beg ve Diğer Askerî-İdari Kimlikler.....13

1.1.4. Başka Boyların, Kavimlerin ve Orduların Liderleri, Temsilcileri.....13

1.1.5. Diğer Kişiler.....14

1.2. Yer Adları.....19

1.2.1. Irmaklar.....19

1.2.2. Göller.....20

1.2.3. Dağlar, Tepeler.....21

1.2.4. Kentler.....21

1.2.5. Köyler, Kasabalar.....24

1.2.6. Ülkeler.....25

1.2.7. Çöller.....26

1.2.8. Kaleler.....26

1.2.9. Vadiler.....26

1.2.10. Geçitler.....27

1.2.11. Diğer Yer Adları.....27

1.3. Kavim ve Boy Adları.....30

1.4. Niteleme Adları.....35

1.4.1. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları.....35

1.4.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları.....73

1.4.3. Yüz-Ölçümü-Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları.....122

1.4.4. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları.....125

1.4.5. Hayvanlara Ait Niteleme Adları.....133

1.4.6. Devlet, Toplum ve Askerlikle İlgili Niteleme Adları.....141

1.4.7. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları.....142

1.4.8. Psikolojik Durumlarla İlgili Niteleme Adları.....145
1.4.9. Renk Adları.....146
1.4.10. Gösterme-Belirtme Niteleyicileri.....151
1.5. Tarz-Durum Bildiren Adlar.....152
1.6. Yer-Zaman Sözleri.....168
1.7. Soru-Belirsizlik Sözleri.....169
1.8. Zamirler.....173
1.8.1. Kişi Zamirleri.....173
1.8.2. Dönüşlülük Zamirleri.....175
1.8.3. İşaret Zamirleri.....175
1.8.4. Belirsizlik Zamirleri.....176
1.9. Dil Bilgisi Görevleri (Edatlar-Bağlaçlar).....176
1.9.1. Soru Edatı.....176
1.9.2. Pekiştirme-Vurgulama Edatları.....176
1.9.3. Olasılık Edatı.....178
1.9.4. Son Çekim Edatları.....178
1.9.5. Ünlem Edatları.....179
1.9.6. Bağlaçlar.....186
2. KONULARINA GÖRE ADLAR.....191
2.1. Zaman.....191
2.1.1. Zaman, Çağ, Devir.....191
2.1.2. Yıl, Mevsim, Ay, Gün.....193
2.1.2.1. Yıl.....193

2.1.2.2. Mevsim.....194
2.1.2.3. Ay.....195
2.1.2.4. Gün.....195
2.1.3. Takvim.....198
2.2. Gökyüzü, Hava Olayları.....198
2.2.1. Gökyüzü, Gök Cisimleri.....198
2.2.2. Hava, Meteoroloji Olayları.....205
2.2.3. Karanlık, Aydınlık, Işık, Gölge.....210
2.3. Bitkiler.....212
2.4. Hayvanlar.....228
2.4.1. Evcil Hayvanlar.....228
2.4.2. Yabani Hayvanlar, Av Hayvanları.....235
2.4.3. Hayvan Toplulukları.....251
2.4.4. Hayvan Organ, Doku ve Salgıları.....252
2.5. İnsan Bedeni.....256
2.5.1. Beden, Organlar, Dokular.....256
2.5.2. Vücut Salgıları.....272
2.5.3. Beden Sağlığı.....274
2.6. Coğrafya.....281
2.6.1. Kara Kütleleri.....282
2.6.2. Su Kütleleri.....292
2.6.3. Coğrafi Yönler.....298
2.6.4. Yer-Yön Adları.....299

2.7. Gündelik Yaşam Ögeleri.....307
2.7.1. Ateş-Su.....307
2.7.2. Beslenme.....309
2.7.3. Yol, Geçit.....323
2.7.4. Madenler, Mineraller.....323
2.7.5. Giyim.....326
2.7.6. Ölçü, Ağırlık.....332
2.7.7. Müzik Aleti.....334
2.7.8. Zanaat, Yapı İşleri.....335
2.7.9. Ticaret, Endüstri.....337
2.7.9.1. Mal Mülk, Servet, Takas, Para.....340
2.7.9.2. Ticari Taşımacılık.....378
2.7.10. Kent, Konut, İstihkam.....378
2.7.10.1. Kent.....378
2.7.10.2. Konut, İstihkam.....380
2.7.10.3. Konut Bölümleri, Parçaları.....386
2.7.11. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt, Damga).....390
2.7.12. Sesler.....395
2.7.13. Oyun, Eğlence, Spor.....400
2.8. Birey, Toplum, Halk, Devlet, Siyaset, Savaş.....402
2.8.1. Yaşam Evreleri.....402
2.8.2. İnsan, Kadın, Erkek.....406
2.8.3. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk.....411

2.8.4. Akrabalık.....418
2.8.4.1. Kan Akrabalığı.....418
2.8.4.2. Evliliğe Dayalı Akrabalık.....422
2.8.5. Unvanlar, Rütbeler.....423
2.8.6. Meslekler.....429
2.8.7. İl, Vatan, Yurt.....437
2.8.8. Bayrak, Sancak.....438
2.8.9. Bodun, Boy, Oymak, Halk.....439
2.8.10. İletişim, Etkileşim.....443
2.8.11. Kimlik, Ad, Unvan.....471
2.8.12. Ün, Şan, Şöhret; Saygınlık.....472
2.8.13. İş, Hizmet.....472
2.8.14. Zenginlik, Yoksulluk.....479
2.8.15. Tutsaklık.....481
2.8.16. Mülkiyet.....482
2.8.17. Avcılık.....482
2.8.18. Tarım.....484
2.8.19. Evlilik.....486
2.8.20. Cenaze.....488
2.8.21. Kıtlık.....489
2.8.22. Yasa, Töre.....490
2.8.23. Ceza, Yaptırım.....491
2.8.24. Kozmogoni, Din, İnanç.....492

2.8.25. Politika.....521
2.8.26. Savaş, Ordu.....521
2.8.26.1. Savaş.....522
2.8.26.2. Ordu.....523
2.8.26.3. Asker, Savaşçı.....523
2.8.26.4. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat.....525
2.8.26.5. Düşman.....530
2.8.26.6. Engel, Bariyer.....531
2.8.27. Tür, Cins.....531
2.8.28 Destek, Yardım.....531
2.8.29 Diller.....532
2.9. Sayı Adları.....533
2.9.1. Asıl Sayılar.....533
2.9.2. Yaklaşıklık-Belirsizlik Sayıları.....536
2.9.3. Sıra Sayıları.....536
2.9.4. Topluluk Sayıları.....537
2.9.5. Üleştirme Sayıları.....538
2.10. Kavramlar.....538
2.10.1. Zaman Kavramı.....538
2.10.2. Değer Yargıları.....539
2.10.3. Duygu, Ruhsal Durum.....573
2.11. Varlıkların Olma ve Bulunmaları.....586
3. KONULARINA GÖRE FİİLLER.....588

3.1. Temel Kılış, Oluş, Durum.....588

3.1.1. Oluş Fiilleri.....588

3.1.2. Kılış Fiilleri.....651

3.2. Fiziksel Gereksinim (Acıkma, Yeme, İçme, Doyma, Uyuma, Uyanma).....733

3.2.1. Oluş Fiilleri.....733

3.2.2. Kılış Fiilleri.....735

3.3. İnsan ve Bedeni (Doğum, Yaşayış, Ölüm, Hastalık, Yaralanma, Sakatlanma).....739

3.3.1. Oluş Fiilleri.....739

3.3.2. Kılış Fiilleri.....755

3.4. Duygu, Zihin.....761

3.4.1. Duygular (Ruhsal Durum).....761

3.4.1.1. Oluş Fiilleri.....761

3.4.1.2. Kılış Fiilleri.....780

3.4.2. Akıl, Zihin.....787

3.4.2.1. Oluş Fiilleri.....787

3.4.2.2. Kılış Fiilleri.....792

3.5. Devlet.....799

3.5.1. Devlet Kurma, Devletleşme.....799

3.5.1.1. Oluş Fiilleri.....799

3.5.1.2. Kılış Fiilleri.....799

3.6. Savaş Araç Gereçleri.....799

3.6.1. Oluş Fiilleri.....799

3.6.2. Kılış Fiilleri.....800
3.7. Askerlik, Savaş, Kahramanlık.....802
3.7.1. Oluş Fiilleri.....802
3.7.2. Kılış Fiilleri.....808
3.8. Yerleşim, Yurt Tutma.....810
3.8.1. Oluş Fiilleri.....810
3.8.2. Kılış Fiilleri.....811
3.9. Etkileşim, İletişim.....812
3.9.1. Oluş Fiilleri.....812
3.9.2. Kılış Fiilleri.....834
3.10. Avcılık.....858
3.10.1. Oluş Fiilleri.....858
3.10.2. Kılış Fiilleri.....859
3.11. Evlilik.....860
3.11.1. Oluş Fiilleri.....860
3.11.2. Kılış Fiilleri.....861
3.12. Cenaze.....861
3.12.1. Oluş Fiilleri.....862
3.12.2. Kılış Fiilleri.....862
3.13. İş, Hizmet.....862
3.13.1. Oluş Fiilleri.....862
3.13.2. Kılış Fiilleri.....865
3.14. Kalkınma.....868

3.14.1. Oluş Fiilleri.....868
3.14.2. Kılış Fiilleri.....869
3.15. Ad, Unvan.....870
3.15.1. Oluş Fiilleri.....870
3.15.2. Kılış Fiilleri.....872
3.16. Zanaat, Bakım-Onarım.....873
3.16.1. Oluş Fiilleri.....873
3.16.2. Kılış Fiilleri.....875
3.17. Suç, Ceza.....883
3.17.1. Oluş Fiilleri.....883
3.17.2. Kılış Fiilleri.....884
3.18. Sanat.....888
3.18.1. Resim, Bezeme.....888
3.18.1.1. Oluş Fiilleri.....888
3.18.1.2. Kılış Fiilleri.....889
3.18.2. Şarkı, Çalgı.....890
3.18.2.1. Oluş Fiilleri.....890
3.18.2.2. Kılış Fiilleri.....891
3.18.3. Yapı, Konut, Mimari.....892
3.18.3.1. Oluş Fiilleri.....892
3.18.3.2. Kılış Fiilleri.....892
3.18.4. Yazı, Yazıt.....893
3.18.4.1. Oluş Fiilleri.....893

3.18.4.2. Kılış Fiilleri.....893
3.19. Kozmogoni, Din, İnanç.....894
3.19.1. Oluş Fiilleri.....894
3.19.2. Kılış Fiilleri.....899
3.20. Doğa, Meteoroloji, Hava.....901
3.20.1. Oluş Fiilleri.....901
3.21. Hayvanlar.....906
3.21.1. At Binme.....906
3.21.1.1. Oluş Fiilleri.....906
3.21.1.2. Kılış Fiilleri.....907
3.21.2. Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme.....907
3.21.2.1. Kılış Fiilleri.....907
3.21.2.2. Oluş Fiilleri.....913
3.21.3. Hayvan Sesleri.....914
3.21.3.1. Oluş Fiilleri.....914
3.21.3.1. Kılış Fiilleri.....917
2.21.4. Hayvanlarla İlgili Diğer Fiiller.....918
3.21.4.1. Oluş Fiilleri.....918
3.21.4.2. Kılış Fiilleri.....926
3.22. Beslenme.....930
3.22.1. Oluş Fiilleri.....930
3.22.2.Kılış Fiilleri.....935
3.23. Tarım.....943

3.23.1. Oluş Fiilleri.....943

3.23.2 Kılış Fiilleri.....944

3.24. Bitki.....946

3.24.1. Oluş Fiilleri.....946

3.24.2. Kılış Fiilleri.....948

3.25. Cinsellik.....948

3.25.1. Oluş Fiilleri.....948

3.25.2. Kılış Fiilleri.....950

3.26. Giyim.....950

3.26.1. Oluş Fiilleri.....950

3.26.2. Kılış Fiilleri.....952

3.27. Sesler.....956

3.27.1. Oluş Fiilleri.....956

3.27.2. Kılış Fiilleri.....961

3.28. Oyun, Eğlence, Spor.....962

3.28.1. Oluş Fiilleri.....962

3.28.2. Kılış Fiilleri.....963

3.29. Ateş-Su.....964

3.29.1. Oluş Fiilleri.....964

3.29.2. Kılış Fiilleri.....968

3.30. Yardımcı Fiiller.....970

3.30.1. Adla Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller.....970

3.30.2. Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller.....971

3.30.3. Ana Yardımcı Fiil.....972

III. SONUÇ.....973

KAYNAKÇA.....974

I. GİRİŞ

0.1. AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM

0.1.1. Tezin Amaç ve Kapsamı

Bu tezde Karahanlı Türkçesinin söz varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dönemin söz varlığını ortaya konulurken sözcükler konularına göre tasnif edilmiştir. Tezde Karahanlı devri eserlerinden Divânu Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Divân-ı Hikmet ve Kur'an Tercümesi ele alınmıştır.

0.1.2. Uygulanan Yöntem

Karahanlı Türkçesinin söz varlığının konulara ayrılarak tasnif edildiği bu çalışmada, tasnif yöntemi olarak Hatice Şirin'in ilk baskısı 2009, ikinci baskısı 2010'da yapılan, ardından 2016 yılında genişletilerek yeni baskısı hazırlanan "Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi" adlı kitabında uygulanan tasnif yöntemi benimsenmiştir. Elbette bu tasnif yöntemi Eski Türk Yazıtlarının söz varlığının incelenmesi üzerine oluşturulmuştur. Bu dönemden elimize ulaşan metinler için bu tasnif yöntemi yeterli olmuştur. Fakat Karahanlı Türkçesi döneminden bugüne kalan hacimli eserler bulunduğundan esas olarak adı geçen eserdeki tasnif yöntemi benimsense de yeri geldiğinde yeni başlıkların açılması ihtiyacı doğmuştur. Dolayısıyla tasnifimiz bir parça değişiklik göstermektedir.

Çalışmada dönemin söz varlığı Özel Ad Bilgisi ve Dilbilgisi Ögeleri, Konularına Göre Adlar ve Konularına Göre Fiiller olmak üzere üç ana başlık altında ortaya konulmuştur. Ardından bu başlıklar kendi içlerinde alt başlıklara ayrılarak konu detaylı biçimde incelenmiştir. Tasnifini yaptığımız kelimeler için incelenen eserlerin dizinlerine başvurulmuştur. Dizinlerde madde başı alınan sözcükler veya söz öbekleri tasnife alınmıştır. Tasnifi yapılan kelimelerin öncelikle anlamları verilmiş ardından kelimelerin eserlerdeki yer numaralarından örnekler sunulmuştur. Her sözcük, verilen örnek bir cümle ile desteklenmiştir.

Amacımız bir söz varlığı çalışması olduğu için çalışmamızda madde başı olarak alınan sözcüklerin yazı çevrimi için basit bir imla kullanılmıştır. Buna göre; yazmada zel ile gösterilen dişler arası d için (ḍ), nun-kef yahut kef ile gösterilen damak n'si için (ŋ), üç noktalı f ile gösterilen b-f arası çift dudak ünsüzü için (w), üstünlü harf-ye ile gösterilen kapalı e için (ė) kullanılmıştır. Örnek cümleler de ise cümlenin alındığı kaynaktaki yazı çevrimine bağlı kalınmıştır.

0.2. KARAHANLI DEVLETİ TARİHİ VE KARAHANLI DEVRİ ESERLERİ

0.2.1. KARAHANLI DEVLETİ TARİHİ

Karahanlı Devleti'nin kuruluşuna dair bilgi vermeden önce bilinmelidir ki Karahanlı Devleti'nin hangi Türk boyu tarafından kurulduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Karahanlı Devleti'ni kurucusu olduğu tahmin edilen bir çok Türk boyu vardır. Öne sürülen bu tezlerden "Karluk" ve "Yağma" tezleri en fazla kabul gören tezlerdir. Bu nedenle öncelikle devleti kurduğu düşünülen Karluk ve Yağma kavmi hakkında bilgi verilecek ardından devletin tarihi anlatılacaktır. Bu bölüm Ahmet Bican ERCİLASUN'un Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi adlı eserinden özetlenerek oluşturulmuştur.

Köktürk Devleti, 742 yılında Basmıl, Uygur ve Karluk müttefik güçlerinin isyanıyla yıkılmıştı. Köktürklerin yıkılmasıyla devlet, bu üç Türk boyunun idaresi altında yönetilmekteydi. Bir müddet süren bu ittifak Uygurlar tarafından bozulmuştu. Uygurlar, önce Basmıllara ardından Karluklara karşı saldırıya geçti. 745 yılında Karluk kavmi Uygur tehdidinden ötürü yerlerini terk ederek On Ok (Türgiş) ülkesine girdiler ve Isık Göl ve Talas civarını yurt tutmaya başladılar. Bu bölgede de Uygurlardan kaçamayan Karluklar 747 yılında Uygur Kağanı Bayan Çor tarafından büyük bir yenilgiye uğradılar. 752'de tekrar Karlukların ve Türgişlerin üzerine gelen Uygurlar, onları mağlup ederek Uygur sınırlarını Seyhun'a kadar uzattılar. Ağır bir yenilgiye uğrayan Türgişler Devleti, vuku bulan iç çekişmeler sonucunda 766 yılında dağıldı. Meydana gelen boşluktan yararlanan Karluklar, Balasagun merkez olmak üzere ülkenin tümüne hakim oldular. Ve bu tarihten itibaren Karluklar kimi zaman

Uygurlara karşı mücadelelere girişseler de onlara tâbi olarak bu bölgede yaşamaya devam ettiler.

Yağmalar, Uygur Devleti içerisinde yaşamakta olan diğer bir Türk boyuydu. Uygurlar, 839 yılında yaşadıkları büyük kıtlık ve sonra 10000 kişilik Kırgız ordusunun Ordu Balık'ı yakmasının ve maruz kaldıkları katliamın ardından 840 yılında göç kararı almışlardı. Öyle ki Cüveynî'nin 13. yüzyılda anlattığı bir efsaneye göre her yerden göç sesleri duymaktalardı. Böylelikle 840 yılında yüzyıllardan beri Büyük Türk Kağanlığının merkezi olan Orhun bölgesi Uygurlar tarafından terk edilmişti. Yağmalar ise bu göçte yer alan bir Türk boyuydu ve bu göçün ardından Kâşgar ve civarına yerleşmişlerdi.

V. V. Barthold, Zeki Velidî Togan ve Reşat Genç, Karahanlıların Yağma boyuna mensup olduğu tezini savunmaktadır. Reşat Genç özellikle Mücmelü't-Tevârîh'teki "Yağma padişahına Buğra Han derler." ibaresine dayanarak bunu bu tezin en önemli kanıtı kabul eder.

Karluk tezinin müdafileri arasında ise başta Omeljan Pristsak olmak üzere, İbrahim Kafesoğlu ve Peter Golden gibi isimler yer alır. Omeljan Pritsak'a göre 840 yılında Uygurların dağılmasıyla Karluklar kendilerini meşru halef kabul ederek kağanlıklarını ilan etmişlerdir. Golden ise bu tezi savunurken özellikle Mes'ûdî ve Gerdizî'nin kayıtlarını öne sürer. Bu kayıtlarda Karluklar için hükümdar ve hakanlar hakanı ibareleri yer almaktadır. Karluklar için bu ibareleri kullansalar da gerek Mes'ûdî gerekse Gerdizî Karahanlılar ile bağlantı kurmazlar.

Mücmelü't-Tevârîh'teki "Yağma padişahına Buğra Han derler" kaydı sarih bir kayıttır ve Buğra Han unvanı açıkça Karahanlıları işaret eder. Reşat Genç'in söylediği gibi Yağmalar, Kâşgar'da güçlendikten sonra Balasagun'u da almış olabilirler.

Hiç şüphe götürmeyen husus Karahanlıları oluşturan esas boyların Yağmalar, Karluklar ve Karluklardan ayrılıp müstakil boylar hâline gelen Çigiller ve Tohsılar olduğudur.

Karahanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ışık tutan ve bugüne ulaşan tek eser Cemal Karşî'nin 1300 civarında yazdığı Mülhakâtü's-Sürâh adlı eseridir. Bu eserden hareketle adı tespit edilebilen ilk Karahanlı hakanı Bilge Kür Kadir Han'dır. Onun

ardından tahta iki oğlundan biri olan Oğulçak geçmiştir. Muhtemelen 944-945 yılında ise Oğulçak'ın yeğeni Satuk Buğra Han, kağanlığı amcasının elinden alarak tahta oturmuştur.

Cemal Karşî'den edindiğimiz bilgiye göre Oğulçak'ın yeğeni olan Satuk Buğra, henüz on iki yaşında iken Buharaya gelen bir kafileye, hem getirdiklerini görmek hem de taşınan mallardan vergi almak amaçlı Artuc'a gitmiş ve burada o bölgenin valisi olan Nasr el-Sâmânî ile yaptığı görüşme sırasında İslam ile tanışmış ve iman ederek İslâmiyet'i kabul etmiştir. Müslüman olduktan sonra el-Mücâhid Abdülkerim unvanını alan Satuk Buğra 25 yaşına geldiğinde geldiğinde muhtemelen 944-945 tarihinde amcasıyla mücadeleye girişmiş önce Atbaşı'nı ardından Kâşgar'ı hükmü altına almıştır.

962 yılında gelindiğinde Alp Tigin, Afganistan'da Gazne'de Gazneliler Devleti'ni kurdu. 977-998 yıllarında Sebük Tigin ile hızla yükselişe geçen devletin başına 998 yılında Gazneli Sultan Mahmud geçti. O tarihte Mâveraünnehir'de hüküm süren Sâmânoğulları Devleti, güneyden Gaznelilerin, doğudan Karahanlıların baskısı altında idi. 999 yılında Gazneli Mahmud'un Sâmânİ hükümdarını ağır bir yenilgiye uğratmasının ardından 999'da Karahanlılar Buhara'ya girdi ve Sâmânoğullarına son verdi. Gazneli Mahmud'un Buhara'yı ele geçiren Nasr İlig Han'ın kızıyla evlenmesiy iki devlet arasında iyi ilişkiler kurulmasına vesile olduysa da iki devlet arasında bir müddet devam eden bu ilişkiler, Nasr İlig Han'ın 1006'da Horosan'a saldırmasıyla bozuldu. 1006 ve 1008'de Nasr İlig Han büyük bir yenilgiye uğradı. Bu ağır yenilgiler üstüne devlette kardeş kavgaları baş gösterdi.

1012'de Nasr İlig Han'ın ölümüyle tahta geçen Mansur İlig Han, kısa zamanda hakimiyet alanını genişleterek merkezî yönetim ile çatışmalara girmeye başladı. Mansur İlig Han 1017-1018'de Ahmet Togan Han'ın ölümüyle en güçlü hükümdar hâline geldi. Mansur İlig Han, Ahmed Togan Han'nın ölümüyle birlikte onun yerine geçen Yusuf Kadir Han ile birlikte Horasan'a sefer düzenlediyse de 1020'de Belh'te büyük bir yenilgiye uğradı.

Kardeş kavgalarının, iktidar çekişmelerinin son bulmadığı Karahanlı Devleti, 1020 yılından itibaren Selçuklular ile temas kurmaya başladı. Yusuf Kadir Han'ın kardeşi Ali Tigin, Selçuk'un oğlu Arslan Yabgu'nun desteğiyle Buhara'yı ele geçirdi. 1024-1025'te Mansur İlig Han'ın hükümdarlıktan vazgeçmesiyle Yusuf Kadir Han tüm

ülkeye hakim oldu. Yusuf Kadir Han ülkenin hakimi olsa da kardeşleri Ahmed ve Ali Tigin ile iktidar mücadeleleri yaşadı. Yusuf Kadir Han, hakanlığını ilan ederek Fergana ve Balasagun'u ele geçiren kardeşi Ahmed'in üzerine yürüdü ve onu mağlup ederek 1025'te Semerkant'a girdi. Diğer yandan Ali Tigin'e karşı saldırıya geçerek onu yenen Sultan Mahmud da Semerkant'a ulaştı. Burada iki hükümdar görüşmeler sonucunda anlaşmaya vardılar.

1030 yılında Sultan Mahmud, 1032'de Yusuf Kadir Han öldü. Yusuf Kadir Han'ın ölümüyle istikrarın sağlanamadığı ülkede iç çatışmalar tekrar arttı ve nihayetinde devlet 1042 yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı.

O dönemde yükselişte olan Selçuklular ise 1040 yılında Dandakan Savaşı'nda Gazneli Mes'ud'u yenerek Horosan ve İran'a hakim oldular.

26 Ağustos 1071'de Malazgirt zaferiyle süper güç haline gelen Selçuklular 1074'te Sultan Melikşah ile Semerkant'a yürüdü. Batı Karahanlı hakanı Şemsülmülk teslim olarak barış istedi. 1089'da Melikşah, bu sefer doğuya yönelerek Buhara ve Semerkant'ı aldı. Doğu Karahanlılar da böylelikle Selçuklulara tâbi oldular.

12. yüzyılın ilk yarısı itibariyle Karahıtaylar, Tüskistan bölgesini tehdit etmeye başladılar. 1137'de Hocent'te Karahanlılara galip gelen Karahıtaylar, ardından 1141'de gerçekleşen Katvan Savaşı'nda Karahanlı ve Selçuklu müttefik güçlerini bozguna uğrattı. Selçuklu hakanı Sançar, Tirmiz'e kaçarken Karahanlı hakanı Mahmud Han da topraklarını terk etti. Doğu ve Batı Karahanlılar böylece Karahıtayların tâbiyetine girdiler. 1212 yılında ise Karahanlı hanedanı son buldu.

0.2.2. KARAHANLI DEVRİNE AİT ESERLER

Kutadgu Bilig (1069-1070), Divânu Lugâti't-Türk (1074), Atebetü'l-Hakayık, Divân-ı Hikmet ve bazı hukuk belgeleri Karahanlı Devleti'nden günümüze ulaşan eserlerdir. Bu eserler hakkında verilecek olan kısa bir bilgiler Ahmet Bican ERCİLASUN'un Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi adlı eserinden özetlenerek oluşturulmuştur.

Kutadgu Bilig

Kelime anlamı mutlu olma bilgisi, terim anlamı ise siyaset bilgisi olan Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda yazılmış İslâmi Türk edebiyatının bilenen ilk büyük eseridir. 6645 beyitten oluşan ve manzum bir siyasetname olan Kutadgu Bilig 11. yüzyılda Türkçenin bilim dili olarak kullanıldığının kanıtı olması hasebiyle Türk edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Eserin yazarı Yusuf Has Hacip'tir. Yazarın doğum tarihi muhtemelen 1010-1015'tir. Balasagun'da doğup büyüyen ve eserini burada yazmaya başlayan Yusuf Has Hacip daha sonra Kâşgar'a giderek eserini Doğu Karahanlı hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunmuştur. Eserini hükümdara sunan Yusuf'a, has hâcib (başbeyinci) unvanı verilmiştir.

Eserde belirli kavramları temsil eden dört karakter bulunur. Bu karakterler, temsil ettikleri kavramlarla birlikte şu şekildedir:

Kün Togdı: Köni törü (doğru kanun=adalet)

Ay Toldı: Kut (baht)

Ögdülmiş: Ukuş (anlayış, idrak, akıl)

Odgurmış: Akıbet

Ana temi, ideal insan olan Kutadgu Bilig'de Ay Toldı, kendisini iyi yetiştirmiş, akıllı, bilgili bir kişidir. Faydalı işler yapmayı arzulayan Ay Toldı, hükümdar Kün Togdı'nın hizmetine girmek ister. Hükümdarın yanına gidip onun hizmetine giren Ay Toldı ile hükümdar Kün Togdı kut, adalet, dil konuları üzerine uzun sohbetler ederler. Ay Toldı'nın Ögdülmiş adında bir oğlu vardır. Çaresiz bir hastalığa yakalanan Ay Toldı bir mektup yazarak oğlunu hükümdara emanet eder. Babasının ölümü üzerine hükümdarın himayesi altına yetişen Ögdülmiş daha sonra babası gibi hükümdar Kün Togdı'nın hizmetine girer. Bu sefer Ögdülmiş ve hükümdar Kün Togdı arasında hükümdarlık, vezirlik, kumandanlık, has hâciblik, elçilik vb. konular hakkında sohbetler gerçekleşir. Ögdülmiş, bu konudaki düşüncelerini hükümdara uzun uzun anlatır. Hükümdarın, Ögdülmiş'e kendisi gibi bir kişi daha bulmasını söylemesi üzerine Ögdülmiş ona Odgurmış'ı önerir. İnzivada yaşayan Odgurmış, kendisine gelen davetleri dünya işlerine karışmamak adına geri çevirse de sonunda

kabul eder. Hükümdarla sohbetler gerçekleştiren Odgurmış daha sonra inzivasına geri döner. Hükümdar Kün Togdı ile Ögdülmiş arasında gerçekleşen sohbetler devam etmektedir. Bir zaman Odgurmış'ın ölüm haberi geldiğinde birlikte onun yasını tutarlar. Hikayenin sonunda Ögdülmiş mutlu bir yaşam sürmeye devam ederken dünya da artık daha güzel bir yer olmuştur.

Kutadgu Bilig'in bugüne ulaşan üç nüshası vardır. Bunlar: Herat, Mısır, Fergana nüshalarıdır. Herat nüshası, Şahruh Döneminde 17 Haziran 1439'ta istinsah edilmiş olup Uygur harflidir. Osmanlı tarihçisi Hammer, 18. asrın son yıllarında bu eseri bulup Viyana'ya götürmüş ve bazı eserin bazı sayfalarının kopyasını Paris'te bulunan Amedee Jaubert'e göndermiştir. Jaubert, 1825 yılında Journal Asiatique'de yayınlanan bir makale ile eseri bilim dünyasına tanıtmıştır. Bu nüsha hâlen Viyana'da Avusturya Devlet Kütüphanesi'ndedir. Mısır nüshası, 1374'ten önceki bir tarihte Kıpçak Türk kumandanlarından İzzeddin Aydemir adına Arap harfleriyle istinsah edilmiştir. Hidiv Kütüphanesi müdürü Moritz eseri 1896 yılında kütüphaneyi düzenlerken bulmuştur. Bu nüsha, Kahire'de Mısır Devlet Kütüphanesi'ndedir. Fergana nüshası 14. yüzyılın ilk yarısında Arap harfleriyle istinsah edildiği düşünülmektedir. Bu nüsha Zeki Velidî Togan tarafından 1913 yılında Fergana'da bulunmuş ve küçük bir yazıyla tanıtılmıştır. Daha sonra tekrar kaybolan eser, bu sefer Özbek Bilgini Fıtrat tarafından 1925 yılında bulunmuştur. Bu nüsha Taşkent'te bulunmaktadır.

Divânu Lugâti't-Türk

Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan Dîvânu Lügâti't-Türk, Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür. 1072 Ocağında yazılmaya başlanan 1077 Ocağında bitirilerek dönemin Abbasi halifesi Muhammedü'l-Muktedî bi-Emrillâh'ın oğlu Ebü'l-Kasım Abdullah'a sunulmuştur.

Karahanlı hanedanına mensup bir şehzade olması kuvvetle muhtemel olan Kâşgarlı Mahmud'un babası Hüseyin Çağrı Tigin 1056-1057 yıllarında Barsgan emirliği yapmıştır. Türk illerini dolaşarak buradan eserine malzeme derleyen Kâşgarlının daha sonra Bağdat'a gittiği düşünülmektedir.

Eser, Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla yazılan Türkçeden Arapçaya bir sözlüktür. Türkçe sözlerin Arapça karşılıkları verildikten sonra kelimenin yer aldığı bir örnek cümle önce Türkçe sonra Arapça olarak verilir. Atasözleri, dörtlükler de sık sık örnek cümle olarak yerilmektedir. Öyle ki örnek olarak verilen dörtlükler toplam 764 mısradır.

Divânu Lügâti't-Türk'ün bugün elimize ulaşan tek yazması Ali Emirî Efendi tarafından 1917 yılında İstanbul'da bulunmuştur. Eser günümüzde İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Atebetü'l-Hakayık

12, yüzyılda yazılmış manzum bir öğüt ve ahlâk kitabıdır. Eserin yazarı Yüknekli Edib Ahmed bin Mahmud, eserini Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'e sunmuştur. Eserde "ulu emir", "Türk ve Acem meliki", "milletlerin efendisi" olarak nitelenen Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'in kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Yapılan incelemeler sonucu bahsi geçen beyin 1102-1130 yıllarında Semerkant'ta hüküm süren Selçuklu hükümdarı Sançar'ın yeğeni Muhammed bin Süleyman olduğu düşünülmektedir.

Eserin sonunda Edib Ahmed Yüknekî hakkında üç adet ek bulunur. Yazarı bilinmeyen birinci ekte Edib Ahmed'in kör olduğu, kitabının 14 bölümden oluştuğu ve eserin değerinin altın yüklü file denk olduğu dile getirilir. Emir Seyfeddin'in yazdığı ikinci ekte ise Edib Ahmed "edibler edibi", "fazıllar başı" olarak nitelendirilir. Arslan Hoca Tarhan'ın diğerlerine göre daha uzundur ve beyitlerden oluşmuştur. Bu ekte ise Edib Ahmed'in babasının Mahmud-ı Yüknekî olduğunu, eserin Kâşgar diliyle yazıldığını öğrenmekteyiz.

40 beyit ve 101 dörtlükten meydana gelen eserin giriş bölümü beyitlerden oluşur ve bu bölümde Tanrı'ya, peygambere, dört halifeye ve Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'e övgüler yer alır. Yine bu bölümde kitabın ne amaçla yazdığı belirtildikten sonra ana bölüme geçilir. Dörtlüklerden oluşan bu ana bölümde, ilmin faydası ve cehaletin zararı, dilin muhafazası, dünyanın dönekliği, cömertlik ve hasislik, tevazu ve tekebbür, hırs, kerem-yumuşaklık ve başka iyilikler, zamanenin bozukluğu konuları işlenir.

Eserin günümüze ulaşan dört yazması bulunmaktadır. Semerkant nüshası, Şahruh döneminde 1444'te Semerkant'ta, hattat Zeynelâbidin tarafından Uygur harfleriyle yazılmıştır. Bu nüsha İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ayasofya bölümündedir. Üst satırları Uygur, alt satırları Arap harfli olan Ayasofya nüshası, İstanbul'da 1480 tarihinde Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı tarafından yazılmıştır. Topkapı Müzesi nüshası, Arap harfli olup İstanbul'da Fatih veya II. Beyazıt döneminde istinsah edilmiş olmalıdır. Eserin diğer bir nüshası olan Ankara Seyid Ali nüshası Arap harfli olup eksik bir nüshadır.

Kur'an Tercümeleri

Bugün elimizde Karahanlılar dönemine ait olduğu düşünülen dört nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalar satır-altı diye tabir edilen tarzda düzenlenmiştir. Buna göre üst tarafta metnin Arapça aslı yer alır. Arapça metnin altına da Arap harfleriyle Türkçe tercümesi yazılır.

- Tiem Nüshası, Muhammed bin el-Hâc Devletşah eş-Şirâzî tarafından 1333-1334 yılında istinsah edilmiştir. Mütercimin adı ve tercüme tarihi bulunmamaktadır. Kur'an tercümelerinin en eskisi kabul edilen bu nüsha İstanbul'da Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde yer almaktadır.
- Manchester-John Rylands nüshası, İngiltere'de bulunan bu nüshanın tercüme ve istinsah tarihi belli değildir.
- Özbekistan İlimler Akademisi nüshası, eksik bir nüshadır.
- Anonim tefsir, Fergana'da 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuştur. Tefsirle tercüme arasında bir nitelik taşır. Nüsha, Peterburg'da Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığındadır.

Divân-ı Hikmet

Hoca Ahmed Yesevî'nin şiirlerinin hikmet tabiriyle karşılanması sebebiyle onun şiirlerinin toplandığı kitaplara Divân-ı Hikmet adı verilir.

12. yüzyılda Batı Türkistan'da yaşamış mutasavvıf bir şair olan Hoca Ahmed Yesevî, Sayram (İsfîcab) doğumludur. Yesevî mahlasını henüz 7 yaşında göçtüğü Yesi

şehrinden alan Ahmed Yesevî burada Arslan Baba'ya intisap eder. Arslan Baba'nın ölümünün ardından Buhara'ya gider ve Yusuf Hemedânî bağlanır. Yusuf Hemedânî 1140'ta vefat etmiştir. Ahmed Yesevî ise 1160 yılında Hemedânî'nin 3. halifesi olarak tarikat şeyhliğini üstlenir. Tarikat şeyhliği uzun süre devam ettirmeyen Yesevî, Yesi'ye döner. Peygamberin 63 yaşında vefat etmiş olması nedeniyle Yesevî'ninde 63 yaşına geldiğinde yer altında bir mahzen yaptırıp ömrünü burada tamamladığı rivayet edilir.

Ahmed Yesevî, kurmuş olduğu Yesevîlik tarikatıyla İslâmı Türklere anlaşılır şekilde tebliğ etmiştir.

Divân-ı Hikmet yazmalarının Karahanlı Türkçesinin değil Çağatay Türkçesinin özelliklerini taşımasının nedeni, bu yazmaların 16. yüzyıldan sonra istinsah edilmeleridir.

Genel itibariyle dinin esaslarının, tasavvuf adabının, cennet-cehennemin, kıyamet ahvalinin, peygamber sevgisinin, dervişlere ait menkıbelerin konu olarak işlendiği eserde, samimi, akıcı ve ritmik bir üslup söz konusudur.

Ahmed Yesevî'den sonra onun müritlerininde aynı tarzda hikmetler yazdığı bilinmektedir. Bu hikmetler bazen Ahmed Yesevî'ye mal edildiği için Divan-ı Hikmet'teki tüm hikmetlerin Yesevî'ye ait değildir.

II. SÖZ VARLIĞI

1. ÖZEL AD BİLGİSİ VE DİL BİLGİSİ ÖGELERİ

1.1. Kişi Adları (Unvan Niteleyicileri ve Unvanlarıyla)

1.1.1. Kağanlar

Alp Er Toŋa: Afrâsiyab Han, Türklerin efsanevi hükümdarı 33/19 (DLT) → **Toŋa Alp Er**

Alp Er Toŋa öldi mü

i.si.z aju.n kaldı mu

öḍlek öçin aldı mu

emdi yürek yırtılu.r (33/19 DLT)

Anuşirvan: Anûşirvân 56 (AH)

dad inṣaf tutar çın anuşirvanı (56 AH)

Bugra Xan: Buğra Han 211/182 (DLT); 40, 14A, 23 (KB)

Efrasiyab: Afrasyab, Türklerin " Tona Alp Er" dedikleri millî ve efsanevi kahraman 280 (KB)

tejikler ayur anı efrasiyab

bu efrasiyab tuttı iller talap (280 KB)

Feridun: Feridun (bir Fars padişahının adı) 241 (KB)

söküşlüg nelük boldı žaḥḥak otun

nelük ögdi buldı feridun ḳutun (241 KB)

Köl Bilge Xan: Uygur hanı 215/185 (DLT)

Melik Bugra Xan: Melik Buğra Han A26 (KB)

kigürmiş turur meḷik buġra ḫan ma anı ağırlap uluġlap (A26 KB)

Nuşin Revan: Nuşin-Revân (Adaleti ile tanınmış bir Sâsânî hükümdarı) 290, 6550 (KB)

muŋar bütmese kör bu nuşin reṿan

uḳuş közi birle yaruttı cịhan (290 KB)

Selçük: Selçuklu sultanlarının atasının adı 240/208 (DLT)

Selçük Sū Başı: Selçuklu sultanlarının atası 240/208 (DLT)

Sikender: İskender 6548 (KB)

ajun bütrü tuttum sịkender tutarça

tükel nuḥ yaşın men yaşadım yaşattım (6548 KB)

Şeddad: Şeddâd 6547 (KB)

tutayın ya kịsra ya ḳayṣarça boldum

ya şeḍḍad-u ʿad teg taḳı uçmaḳ ittim (6547 KB)

Şu: Şu destanındaki Türk hükümdarının adı 623/519, 623/520, 624/520 (DLT)

Toŋa Alp Er: Türklerin büyüğü olan hükümdar Afrâsiyab 509/409, 605/496 (DLT) → **Alp Er Toŋa**

Zahhak: Dahhak 241 (KB)

söküşlüg nelük boldı żaḥḥak otun

nelük ögdi buldı fẹridun ḳutun (241 KB)

1.1.2. Katunlar, Kunçuylar

Kaz: Afrâsiyâb'ın kızının adı 509/409 (DLT)

1.1.3. Tigin, Yabgu, Tarkan, Tudun, Buyruk, İlteber, Çor, Beg ve Diğer Askerî-İdari Kimlikler

Arslan: Arslan Tigin (el-Gāzī) 421/330 (DLT) → **Bekeç Arslan Tigin**

Basmıl sūsin komıttı

barça kelip yomıttı

Arslan tapa emitti

korkup başı tezginü.r (421/330 DLT)

Arslan Tigin: Arslan Tigin (el-Gāzī) 421/330, 545/446 (DLT) → **Bekeç Arslan Tigin**

Barman: Afrâsiyâb'ın oğlunun adı 605/497 (DLT)

Barsgan: Afrâsiyâb'ın oğlunun adı 625/521 (DLT)

Begeç Arslan Tigin: Karahanlı şehzadelerinden birinin adı 180/153, 227/197 (DLT) → **Arslan Tigin**

El-'emīr Naşr Tigin: Sâmânoğullarından Türk diyarını fetheden emîr (KM: atamızın adı) 69/55 (DLT)

1.1.4. Başka Boyların, Kavimlerin ve Orduların Liderleri, Temsilcileri

Ali: Ali b. Ebi Tâlib, Hz. Ali 57 (KB); 34 (AH) **bk. 2.8.26**

'ạli törtilençi ol ersig toŋa (34 AH)

Azak: Oğuzların büyük beylerinden birinin adı 45/31 (DLT)

Çaŋşı: Hotan beyinin adı 609/502 (DLT)

Haydar: Haydar, Hz. Ali 6549 (KB) **bk. 2.8.26**

özüm ḥaydạr erse yaşın teg ḳılıçlıġ

ya rüstẹmleyü men ajunda çawıḳtım (6549 KB)

İsa: Hz. Îsâ 6550 (KB)

ya ʿisa bolup kökke aġdım taḳı men

ya nuşin reẏan teg törü tüz yorıttım (6550 KB) **bk. 2.8.26**

Kumuk: Beylerden birinin adı 193/165 (DLT)

Muhammed: Hz. Muhammed B8, A6, C2 (KB) **bk. 2.8.26**

muhammed yalawaç halâyık başı

kamuğ barçalarka ol ol köz kaşı (B8 KBM)

Mustafa: Hz. Muhammed Mustafa A7, C2 (KB) → **muxammed bk. 2.8.26**

mustafâ öze bolsun takı ma anıñ éşleri ‘azîz ağırlığ sa- (A7 KBM)

Nuh: Hz. Nuh 6548 (KB) **bk. 2.8.26**

ajun bütrü tuttum sịkender tutarça

tükel nuḥ yaşın men yaşadım yaşattım (6548 KB)

Salgur: Salgur boyunun atasının adı 40/27, 505/405, 624/520 (DLT)

Ömer: İkinci halife, Hz. Ömer 53 (AH) **bk.2.8.26**

ṣạlabẹt içinde ʿụmẹr teg erip (53 AH)

Osman: Üçüncü halife, Hz. Osman 55 (KB); 54 (AH) **bk. 2.8. 26.**

basa ʿuṣman erdi uwutluġ silig

kişide öḍürmiş aḳı kiṅ elig (55 KB)

1.1.5. Diğer Kişiler

Abı: Bir erkek adı 55/42 (DLT)

Ahmed: Atebetü'l-Hakayık’ın yazarı Edib Ahmed Yüknekî 469 (AH)

ẹdib aḥmẹd atım ẹdẹb pẹnd sözüm (469 AH)

Alp Apa: Erkek adı 536/438 (DLT)

sū keldi yi.r yapa

kaza.r kar (tuyag.) tepe

kaçtı aŋar Alp Apa

uwut bolup ol yaşa.r (536/438 DLT)

As: Cariye adı 53/38 (DLT)

Atış: Erkek adı 42/29 (DLT)

Ayas: (Yüzlerinin temizliği göğe benzetildiği için) kölelere verilen ad 74/61 (DLT)

Ayas: Ayas 55 (AH)

tetiklikte kendü ayastın ozup (55 AH)

Ay toldı: Ay-Toldı A33, B69, C14 (KB)

bâb ay toldı kün toğdı iligke kelmişin ayur (C14 KBM)

Badruk: Erkek adı 234/203 (DLT)

Beglen: Erkek adı 223/192 (DLT)

Beki: Erkek adı 546/446 (DLT)

Bektur: Erkek adı 229/198 (DLT)

Bilge Beg: "Âlim, akıllı ve bilge emîr" anlamında kişi adı 215/185 (DLT)

Böke Budraç: Yabaku ulularından birinin adı 545/446 (DLT) → **Budraç ~ Buḍruç**

Budraç ~ Buḍraç ~ Buḍruç: Yabaku büyüklerinden birinin adı 83/74, 227/197, 600/492 → **Böke Budraç** (DLT)

taŋ ata yortalım

Budruç kanın irtelim

Basmıl begin örtelim

emdi yigit yewülsü.n (600/492 DLT)

Bulgak: Erkek adı 235/204 (DLT)

Buluç: Erkek adı 180/153 (DLT)

Burslan: Erkek adı 625/521(DLT)

Çagrı Beg: Kişi adı 212/182 (DLT)

Çagrı Tigin: Muhtemelen kişi adı (KM: döğüşünde şahin gibi olan tigin, şehzade) 208/178 (DLT)

Çawa: Genç adı 544/445 (DLT)

Çoglan: Karluk büyüklerinin adlarından 223/192 (DLT)

Çuçu: Bir Türk şairinin adı 550/450 (DLT)

Erwüz: Erkek adı 60/47 (DLT)

Hava: Havva, Âdem Peygamberin eşi 6391 (KB)

apalı ḫavalı ajunḳa ilip

uruġ yaḍtı dünya içinde kelip (6391 DLT)

Inal Öz: Erkek adı 182/155 (DLT)

Kaban: Erkek adı 209/179 (DLT)

Kalalduruk: Erkek adı 264/230 (DLT)

Kalıç ~ Kıluç ~ Kuluç (?): Erkek adı 180/154 (DLT)

Kaŋlı: Kıpçaklardan büyük bir adamın adı 609/502 (DLT)

Katmış: Erkek adı 231/201 (DLT)

Kawşut: Erkek adı 227/197 (DLT)

Kılıç: Erkek adı 180/154 (DLT)

Kulbak: Erkek adı, Balasagun dağlarını mesken tutmuş bir Türk zahidinin adı 239/207, 478/382 (DLT)

Kumaru: Kumaru (Odgurmış'ın kölesi) 6286, 6293, LXXXII (KB)

ḳadaşı müridi ḳumaru çıḳıp

sẹlam ḳıldı ötrü közi yaş saçıp (6286 KB)

Kusık: Cariyelere verilen bir ad 192/165 (DLT)

Kutan: Erkek adı 209/179 (DLT)

Kutlug: Erkek adı 161/140, 233/203 (DLT)

Küç Tigin: Muhtemelen kişi adı 208/178 (DLT)

Kümüş: Cariye isimlerinden 186/160 (DLT)

Kün togdı: Kün-Toğdı A32, B68, C13 (KB)

bâb söz başı kün toğdı ilig 'adil sıfatın ayur (C13 KBM)

Küsemiş: Küsemiş (Ay-Toldı'nın dostu) 502, 506, 508 (KB)

adaş tuttı ay toldı eḍgü kişi

küsemiş atı erdi eḍgü işi (502 KB)

Laçın: Yiğitlikten dolayı verilen erkek adı 206/176 (DLT)

Lokman: Lokman 123 (KB)

sewinçin awınçın küwençin ili

aşasu yaşasunı lụḳman yılı (123 KB)

Mahmud: Mahmud, Edib Ahmed'in babası 496, 495 (AH)

ẹḍib maḥmud oġlı yoḳ hiç şẹki (496 AH)

Oḍgurmış: Odgurmış A35, B71, C45 (KB)

bâb ögdülmiş odğurmış tapa barmışın ayur (KBM)

Ögdülmiş: Ögdülmüş A33, B70, C30 (KB)

bâb ögdülmiş cevâbı iligke (C30 KBM)

Ötemiş: Erkek adı 61/47 (DLT)

Süli: Köle adlarından (KM: "Süleyman'dan kısaltılmış gibidir.") 548/448 (DLT)

Sünüş: Erkek adı 604/495 (DLT)

Tapar: Kıpçak meliklerinden Inal Öz'ün iki oğlundan biri 182/155 (DLT)

Tapdu (?): Kişi adı (?) 111/100 (DLT)

Tekiş: Erkek adı 185/158 (DLT)

Togrıl: Erkek adı 242/210 (DLT)

Tokış: Kişi adı 185/158 (DLT)

Turumtay: Kişi adı ve unvan 552/453 (DLT) **bk. 2.8.5.**

Turumtay: Bir kölenin adı 323/263 (DLT)

Tutuk: Erkek adı 191/163 (DLT)

Tutuş: Erkek adı 184/158 (DLT)

Türk: Nuh'un, Türklerin atası kabul edilen oğlunun adı 176/151 (DLT)

Utar: Erkek adı 185/158 (DLT)

tokış içre urıştım

ulug birle karıştım

töküz atın yarıştım

aydım emdi al Uta.r (185/158 DLT)

Utuş: Erkek adı 42/29 (DLT)

Yagan Tigin: Kişi adı 456/360 (DLT)

Yawlak Sarıg: Bir beyin adı 463/367 (DLT)

Yinçü: Cariye adı 457/361 (DLT)

Yusuf: Yusuf Has Hacip A28, B63, C80 (KB)

bu ma‘nî üçün kör ağırlar anı

yûsuf hâs hâcib tép ayurlar köni (B63 KBM)

1.2. Yer Adları

1.2.1. Irmaklar

Aḍgırak Suwı: Yağma bölgesinde bir suyun adı 84/74 (DLT)

Ertiş Suwı: Yemek bozkırlarında bir suyun adı 61/47, 88/79, 163/142 (DLT)

usıtga.n kuya.ş kapsadı

umunçlug aḍaş tepsedi

Ertiş suwın keçsedi

boḍun anın ürküşü.r (88/79 DLT)

Etil: Kıpçak diyarında bulunan ve Hazar’a dökülen bir ırmak 25/11, 49/34 (DLT)

Etil suwı aka turu.r

kaya tüpi kaka turu.r

balı.k teli.m baka turu.r

kōlü.ŋ takı köşe.rü.r (49/34 DLT)

Ila: Türk diyarının Ceyhun’u sayılan, iki kıyısına Yağma ve Tohsılarla Çigillerin bir kısmının yerleştiği nehir 25/11, 41/28, 58/44 (DLT)

Kara Kaş Ögüz: Hotan şehrinin iki yanından akan iki ırmaktan ikincisi 511/410 (DLT)

Kaş Ögüz: Hotan şehrinin iki yanından akan iki ırmak 511/410 (DLT)

Kaz Suwı: Ila nehrine dökülen büyük bir akarsuyun adı 510/409 (DLT)

Keygen: Kayas’tan Ila vadisine akan iki ırmağın adı 522/421 (DLT)

Kızıl: Kâşgar’da bir nehir 199/170 (DLT)

Kiçig Keygen: Kayas'tan Ila vadisine akan iki ırmaktan küçük olanı 522/421 (DLT)

Tarım: Uygur ülkesinin uç bölgesinde akan bir ırmak 199/171 (DLT)

Tawışgan Ögüz: Uç şehrine akan bir ırmak 256/224 (DLT)

Temen: Kâşgar ortasından geçen bir nehir 202/173 (DLT)

Ulug Keygen: Kayas'tan Ila vadisine akan iki ırmaktan büyük olanı 522/421 (DLT)

Usmı Tarım: İslam ülkesinden akarak Uygur ülkesine giden ve orada kuma gömülen büyük bir suyun adı, Tarım ırmağı 77/65 (DLT)

Ürüŋ Kaş Ögüz: Hotan şehrinin iki yanından akan ırmaklardan birincisi 511/410 (DLT)

Yabaku Suwı: Kâşgar dağlarından Özcend Fergana'ya akan bir nehir 460/363 (DLT)

Yamar Suwı: Yabaku bozkırından akan bir ırmak 456/359, 52/38, 266/234 (DLT)

körüp neçük kaçmadıŋ

Yamar suwın keçmediŋ

tawa.rıŋnı saçmadıŋ

yīsü seni ār böri (52/38 DLT)

Yawınç: Ila yakınlarında bir ırmak 41/28 (DLT)

Yuŋu: Barman kasabasına akan büyük bir ırmak 605/497 (DLT)

1.2.2. Göller

İsig Köl: Barsgan gölünün adı 502/403 (DLT)

Körüŋ: Kâşgar dağlarındaki Biyiz (?) gölünün adı 502/403 (DLT)

Körüŋ Köl: Kâşgar yakınında, su birikintisi gibi bir gölün adı 606/497 (DLT)

Siḍiŋ Köl: Koçŋar Başı yakınında bir göl 502/403, 605/497 (DLT)

Terıŋ Köl: İki Ögüz sınırındaki bir gölün adı 502/403 (DLT)

Yulduz Köl: Küçe (Kuça), Kıŋüt ve Uygur sınırları arasında bir göl 502/403 (DLT)

1.2.3. Dağlar, Tepeler

Altun Kan: Bir dağ adı 624/520 (DLT) → **Altun Han**

Altun Han: Bir dağ adı 624/520 (DLT) → **Altun Kan**

Aruk Turuk: Fergana ve Kâşgar arasındaki bir dağ geçidinin, sarp bir tepenin adı 45/31, 191/163 (DLT)

1.2.4. Kentler

Aşıçan (Eşiçen?): Çin yolunda bir şehir 81/70 (DLT)

Balasagun: Balasagun şehri 25/11, 623/519, 623/520 (DLT); A24 (KB)

Balu: Argularda küçük bir şehrin adı 547/447 (DLT)

Barçuk: Afrâsiyâb'ın kurduğu ve Buxtu Nassar'ın oğlu Bîzen'i hapsettiği; Çaruk boyunun oturduğu şehir 191/164, 234/203 (DLT)

Barsgan: Afrâsiyâb'ın oğlu Barsgan'ın kurduğu şehrin adı 198/170, 220/190 (DLT)

Kuş yawuzı sagzıga.n yıga.ç yawuzı azga.n yi.r yawuzı kazga.n bodun yawuzı Barsga.n (220/190 DLT)

Biş Balık: Uygur vilayetini oluşturan beş şehrin en büyüğü (anlamı: Beş şehir) 69/55, 190/163 (DLT)

Bulgar: Türklerin tanınmış bir şehrinin adı 229/199 (DLT)

Eşiçen (?): Çin yolunda bir şehrin adı 81/70 (DLT) → **Aşıçan**

Harem yeri: Mekke-i mükerreme 32/36b3=28:57 (KT) **bk. 2.8.26.**

Ornatmadımız mu olarnı ḥarem yeriŋe ḳorḳunçsuz, térlür aŋar ḳamuġ nerseniŋ mī̇veleri (32/36b3=28:57 KT)

İki Ögüz: Uç'taki bir şehir adı 41/28 (DLT) → **İkki Ögüz**

İkki Ögüz: Uç'taki bir şehir adı 552/453 (DLT) → **İki Ögüz**

İspicab: Bir şehir adı 623/520 (DLT)

Kamlançu: İkki Ögüz yakınlarında bir küçük şehrin adı 552/453 (DLT)

Karaçuk: Oğuz şehirlerinden Fârab'ın adı 244/213 (DLT)

Karnak: Oğuz ülkesinde bir şehir 238/206 (DLT)

Kaşgar: Kâşgar 25/11 (DLT); A24, B59 (KB); 501, 499 (AH)

ḳġr bilse kaşġar tilin hḳr kişi (501 AH)

Katun Sını: Tangut ve Çin arasında bir şehir 504/404, 586/480 (DLT)

Katun Sı.nı çogı.la.dı

Taŋut bėgin yagı.la.dı

kanı akıp jagı.la.dı

boyun sūwın kızıl sagdı (586/480 DLT)

Kazvin: Afrâsiyâb'ın kızı Kāz'ın yaptırdığı şehir 509/409 (DLT)

Kençek Seŋir: Tıraz yakınlarında bir şehir 241/209 (DLT)

Keşmir: Türk bölgesinde bir şehrin adı 230/199 (DLT)

Kiŋüt: Uygur sınırında bir şehir 603/494 (DLT)

Koçŋar Başı: Bir şehir adı 605/497, 611/503, 634/530 (DLT)

Koçu: Uygur vilayetindeki beş şehirden biri; Uygurlarca ülkenin tamamının adı 69/55, 541/442, 550/450 (DLT) **bk. 1.2.6.**

Kömi Talas: Uygur sınırında bir yerin adı, İslamın sınırındaki bir şehir 184/157, 548/448 (DLT)

Kum: Bir şehir adı 509/409 (DLT)

Kuz Ordu: Balasagun şehri 74/62 (DLT)

Kuz Ūluş: Balasagun şehri 43/29 (DLT)

Küsen: Küçe adı da verilen şehir, Kuça 204/174 (DLT)

Man Kend: Kâşgar yakınında bir şehir 514/412 (DLT)

Man Kışlag: Oğuz beldelerinde bir yerin adı, bir şehir ismi 234/203, 514/412 (DLT)

Odun: Hotan'da bir şehir 50/36 (DLT)

Ordu Kend: Kâşgar 74/62, 173/149 (DLT)

Otluk: Tıraz yakınlarında bir şehir 62/48 (DLT)

Öḍü Kend: Argu ülkesinde bulunan bir şehir 56/42 (DLT)

Özcend: Bir şehir adı 510/409 (DLT)

Özkend: Fergana 173/149, 510/409 (DLT)

Sabran ~ Şabran: Oğuz ülkesinde bir şehir 219/189 (DLT)

Sahsın: Bulgar civarında bir şehir, Suvar 220/189 (DLT)

Saryam: İsbîcâb 522/422 (DLT) → **Sayram**

Sayram: İsbîcâb 522/422 (DLT) → **Saryam**

Sekirme: Hotan yolunda küçük bir şehir 246/215 (DLT)

Semizkend: Semerkand 173/149, 510/409 (DLT)

Sitgün: Oğuz şehirlerinden bir şehir 222/192 (DLT)

Sugnak: Oğuz ülkesinde bir şehir 237/206 (DLT)

Sülmi: Uygur vilayetini oluşturan beş şehirden biri 69/55 (DLT)

Şançu ~ Şancu: Yukarı Çin yolunda bir şehir 210/181 (DLT)

Şu: Balasagun yakınında bir şehir 623/519, 625/520 (DLT)

Talas: Tıraz şehri 184/157 (DLT) → **Tıraz**

Tartuk: Yağma'da bir şehir 235/204 (DLT)

Taşken: Taşkent, Şâş 222/192 (DLT)

Taşkend: Taşkent, Şâş 510/409 (DLT)

Tıraz: Talas şehri 25/11, 198/170, 623/520 (DLT) → **Talas**

Tunkend: Bir şehir 510/ 409 (DLT)

Türk: Türk ülkesinde bir şehir 176/151 (DLT)

Uç: Meşhur bir şehir 30/16 (DLT)

Ulug Talas: Bir şehir 184/157 (DLT)

Uygur: Sülmi, Koço, Can Balık, Biş Balık, Yanı Balık'tan oluşan beş şehirli vilayetin adı 68/54, 182/155, 624/520 (DLT)

Yanı Balık: Uygur vilayetini oluşturan beş şehirden biri 69/55, 191/163 (DLT)

Yawgu: Barsgan yakınında bir şehir 458/362 (DLT)

Yawınç: Ila yakınlarında bir şehir 608/500 (DLT)

Yenkend: Buhara yakınlarında bir şehir 509/409, 510/409 (DLT)

1.2.5. Köyler, Kasabalar

Aḍıg: Bir köy adı (KM: "bizim bir köyümüzün adı") 44/30 (DLT)

Alguk: Kâşgar'ın bir köyü 63/49 (DLT)

Aluş: Kâşgar'da bir köy 43/29 (DLT)

Artuç: Kâşgar'da iki köyün adı 60/46 (DLT)

Barman: Afrâsiyâb'ın oğlu Barman'ın kurduğu kasabanın adı 605/497 (DLT)

Çigil: Tıraz yakınlarında bulunan bir kasaba 198/170 (DLT)

Çigil: Kâşgar'daki bazı köylerin adı 198/170 (DLT)

Kuyas: Barsgan'ın ötesinde bir kasaba 198/170 (DLT)

Opal: Kâşgar'a yakın bir köy (KM: Bizim bir köyümüzün adı) 49/34 (DLT)

Ordu: Balasagun yakınlarında bir kasaba 74/62 (DLT)

Yagma: Tıraz yakınında bir köy 459/362 (DLT)

1.2.6. Ülkeler

Argu: Taraz ile Balasagun arasındaki ülke 25/11, 76/64 (DLT)

Barhan: Kâşgar civarındaki Aşağı Çin 219/188, 228/197 (DLT)

Çaparka: Mâçin ve Büyük Deniz'in ötesinde, uzak bir ülke (Japonya) 24/10 (DLT)

Çin: Çin ülkesi A9, A12, B18 (KB); 104 (AH)

bilig çinde erse siz arḳaŋ tidi (104 AH)

Hıtay ~ Hatay: Çin, Orta Çin; Yukarı Çin 21/10, 228/197, 550/450 (DLT); 68, 4426, 5754 (KB)

yaġız yir yaşıl torḳu yüzke badı

ḫıṭay arḳışı yaḍtı tawġaç edi (68 KB)

Hotan: Bir ülke, Hotan 24/10 (DLT)

Ila: Ila ülkesi 841, 1629, 1779 (KB)

negü tir eşitgil ıla atlıġı

tapuġun beḍümiş kişi ḳutluġı (841 KB)

İran: İran A21, B30 (KB)

îrânlığlar şâh nâmeˆ térler muñar

tûrânlığ kutadğu bilig tép ukar (B30 KBM)

Kayas: Toxsı ve Çigil ülkesinin adı 520/419 (DLT)

Koçu: Uygur vilayetindeki beş şehirden biri; Uygurlarca ülkenin tamamının adı 69/55, 541/442, 550/450 (DLT) **bk. 1.2.5.**

Maçin: Maçin A10, A12, A19 (KB)

> ... miş maçin 'ulemalarınıŋ eşʿarları birle areste ḳılınmış turur ... (A10)

Tawgaç: Mâçin, yukarı Çin 21/10, 228/197 (DLT)

1.2.7. Çöller

Bagram Kumı: Kâşgar ve Yarkend arasındaki kumluk 243/211 (DLT)

1.2.8. Kaleler

Barhan: Kâşgar civarında, yüksek bir dağın üzerindeki kale 219/188 (DLT)

Bögür: Küçe ile Uygur arasında, dağ zirvesinde bir sınır kalesi 182/155 (DLT)

Kara Kayas: Kayas ülkesini oluşturan kalelerden üçüncüsü 520/419 (DLT)

Kargalıg: Tıraz yakınında bir hisarın adı 263/229 (DLT)

Saplıg Kayas: Kayas (Toxsı ve Çigil) ülkesini oluşturan üç kaleden birincisi 520/419 (DLT)

Ürüŋ Kayas: Tohsı ve Çigil ülkesinin (Kayas'ın) üç kalesinden ikincisi 520/419 (DLT)

1.2.9. Vadiler

Ertiş: Bir vadinin adı 25/11 (DLT)

Hocend: Hocent vadisi 623/520 (DLT)

Tuva atlıg: Tuva vadisi 31/39a3=20:12 (KT)

Suçulġıl iki na'leynniŋni, sen özde arıġ Ṭuvā atlıġ (31/39a3=20:12 KT)

Yamar: Bir yer adı, Yamar ırmağının aktığı vadi 25/11, 456/359 (DLT)

1.2.10. Geçitler

Ak Terek: Yağma'da Ila ırmağı üzerinde bir geçit 53/39 (DLT)

Aruk Turuk: Fergana ve Kâşgar arasındaki bir dağ geçidinin, sarp bir tepenin adı 45/31, 191/163 (DLT)

Badal Art: Uç ile Barsgan arasında bulunan sarp bir geçit 198/169 (DLT)

Bukaç Art: Sarp bir geçit adı 207/177 (DLT)

Kara Yalga: Fergana ile Türk diyarı arasında sarp bir dağ geçidi 458/362 (DLT)

Kara mu.ŋ kelmegınçe Kara Yalga keçme (458/362 DLT)

Kawak Art: Kâşgar ile Özcend arasında sap bir dağ geçidi 192/165 (DLT)

Yawgu Art: Yawgu şehri yakınında bir dağ geçidi 458/362 (DLT)

Zanbı Art: Koçŋar Başı ile Balasagun arasında bir dağ geçidi 634/530 (DLT)

1.2.11. Diğer Yer Adları

Aḍgış: Bir yer adı 61/47 (DLT)

Ak Say: Bir yer adı 53/39 (DLT)

Ala: Fergana civarında bir yaylak 54/39 (DLT)

Ala Yıgaç: Serhat bölgesinde bir yer 54/39 (DLT)

Aramut: Bir yer adı 81/71 (DLT)

Ay Köl: Uç yakınında bir bölge 502/403 (DLT)

Bakırlıg: Balasagun yakınlarında bir yer 248/217 (DLT)

Barçan: Bir yer adı 219/188 (DLT)

Bay Yıgaç: Uç ile Küçe (Kuça) arasında, Uç yakınında bir bölgenin adı 514/412 (DLT)

Çagla: Uç'a bağlı bir yaylanın adı 217/186 (DLT)

Çeçeklik: Çiçek yetişen bir yerin adı 253/222 (DLT)

Huzar: Türk ülkesinde bir yer 207/177 (DLT)

İnç Kend: Bir yer adı 633/528 (DLT)

Kapuş: Argu'da bir yer adı 185/159 (DLT)

Kara Seŋir: Barsgan yakınlarındaki bir yerin adı 543/444 (DLT)

Kara Yıgaç: Bir uç bölgesi 72/58 (DLT)

Kası: Bir yer adı (KM: bize ait bir yerin adı) 544/444 (DLT)

Kaşga Bugra: İki yerin adı 214/184 (DLT)

Kıfçak: Kâşgar'a yakın bir yer adı 239/207 (DLT)

Kızıl Öz: Kâşgar dağlarında bir kışlak 53/38 (DLT)

Küçe: Bir yer adı, Kuça 182/155, 199/171 (DLT)

Küŋüt: Bir yer adı (?) 83/73 (DLT)

Mıŋlak: Bir yer adı 218/187, 549/448 (DLT)

> tünle bile bastımız
>
> tegme yaŋak bustımız
>
> kesme.lerin kestimiz
>
> Mıŋlak erin bıçtımız (218/187 DLT)

Oraŋ: Rum'a yakın bir yerin adı 80/68 (DLT) → **Varaŋ**

Ötüken: Uygur civarında, Tatar bozkırlarında bir yerin adı 81/70 (DLT); 1962, 2682 (KB)

negü tér eşitgil ötüken begi

sınap sözlemiş sözni yetrüp ögi (1962 KBM)

Sıgun Samur: Bir yer adı 206/176 (DLT)

Suwlag: Bir yer adı 233/203 (DLT)

Şera: Şerâ (yer adı) 52 (AH)

veḷikiṇ buşarda şeṛa arslanı (52 AH)

Tarıg Art Tiz: Kâşgar'ın yaylasının adı 496/398 (DLT) → **Turıg Art Tiz**

Tiz: Kâşgar'da yazlık bir yer 496/398 (DLT)

Tokurka: Kâşgar yaylasında bir yer 245/214 (DLT)

Turan: Turan B30, A22 (KB)

îrânlığlar şâh nâmeˆ térler muñar

tûrânlığ kutadğu bilig tép ukar (B30 KBM)

Turıg Art Tiz: Kâşgar'ın yaylasının adı 187/160 (DLT) → **Tarıg Art Tiz**

Türkistan: Türkistan A14 (KB)

türkistân éllerinde buğra han tilinçe türk luğatinçe bu ki- (A14 KBM)

Usmı Tarım: Uygur ülkesinin uç bölgesinde, Küçe (Kuça) yakınlarında bir yer 199/171 (DLT)

Varaŋ: Rum'un kuzey bölgesinde bulunan, Rum'a yakın bir yer 80/68 (DLT) → **Oraŋ**

Yetzeŋ Tiz: Yazlık bir yerin adı 496/398 (DLT)

Yiz Ewi Tiz: Barsgan yakınında bir yazlık 496/398 (DLT)

Yun Arık: Balasagun yakınında yazlık bir yer 507/407 (DLT)

Yüknek: Yüknek 493, 495 (AH)

ḍibniŋ yiri atı yüknek erür (493 KBM)

1.3. Kavim ve Boy Adları

Acem: Acem 126 (AH)

bilingligni ögdi ʿaçem hęm ʿarąb (126 AH)

Ad: Âd (Yemen'de bir kavmin adı) 6547 (KB)

tutayın ya kịsra ya ḳayṣarça boldum

ya şęddad-u ʿad teg taḳı uçmaḳ ittim (6547 KB)

Afşar: Oğuz boylarının altıncısı 40/27 (DLT)

Alka Bölük: Oğuz boylarının on üçüncüsü 40/27 (DLT)

Arab: Arap 126, 498 (AH); 37/32b3=48:11, 29/63b1=9:90, 37/37a1=48:16 (KT)

Aytur saŋa soŋra ḳalġanlar 'Ārablardın (37/32b3=48:11 KT)

Aramut: Uygur civarında, Türklerden bir boy (*ci:l*) 81/71 (DLT)

Argu: Bir Türk boyu 24/10 (DLT)

Awa: Oğuz boylarının dördüncüsü 454/357 (DLT) → **Yawa**, **Ava**, **Yava**, **Iwa**

Basmıl: Türklerden bir boy 20/10, 25/11, 231/200 (DLT)

bıçga.s bitig kılu.rlar

and key yeme birü.rler

xāndın basut tilerler

Basmıl Çomu.l tirgeşü. (231/200 DLT)

Başgırt: Bir Türk boyu 20/10, 25/11 (DLT)

Bayat: Oğuz boylarının dokuzuncusu 40/27, 520/419 (DLT)

Bayundur: Oğuz boylarının üçüncüsü 40/26 (DLT)

Beçenek: Oğuz boylarının on dokuzuncusu 41/28, 245/213 (DLT)

Beçenek: Rum'a yakın oturan Türk boyu 20/10, 25/11, 245/213 (DLT)

Begtili: Oğuz boylarının yedincisi 40/27 (DLT)

Bulak: Türklerden bir boy 191/163 (DLT) → **Elke Bulak**

Bulgar: Bir Türk boyu 25/11 (DLT)

Bügdüz: Oğuz boylarının sekizincisi 40/27 (DLT)

Çaruk: Bir Türk boyu 21/10, 25/11, 191/164 (DLT)

Çaruklug: Oğuz boylarının yirmi ikincisi 41/28, 248/218 (DLT)

Çepni: Oğuz boylarının yirmi birincisi 41/28 (DLT)

Çigil: Üç taifeden oluşan, yirmi Türk kabilesinden biri; Oğuzlara göre Ceyhun'dan Yukarı Çin'e kadar Çigil kılığındaki bütün Türkler 21/10, 25/11, 198/170 (DLT); 3491, 4448 (KB)

negü tir eşitgil biliglig çigil

biligsiz eşitgil boyun bir egil (3491 KB)

Çigili: Çigil kasabasında oturan Türkler 198/170 (DLT)

Çini: Çinli B28 (KB) → **Çinlıg**

çinîler edebü'l-mülûk tép ayar

mâçînlar enîsü'l-memâlik atar (B28 KBM)

Çinlıg: Çinli A19 (KB) → **Çini**

urdılar çinlığlar edebü'l-mülûk atadılar, mâçîn melîkiniñ (A19 KBM)

Çomul: Bir Türk boyu 21/10, 25/11, 199/170 (DLT)

Çuvuldar: Oğuz boylarının yirmincisi 41/28 (DLT)

Eḍgiş: Özcend'de yerleşen bir Türk soyu 61/47 (DLT) → **Egḍiş**

Egḍiş: Özcend'de yerleşen bir Türk soyu 61/47 (DLT) → **Eḍgiş**

Elke Bulak ~ Elke Bulāk: Bir Türk boyu 77/65, 191/163 (DLT) → **Bulak**

Eymür: Oğuz boylarının on birincisi 40/27 (DLT)

Halaç: Bir Türk boyu 624/520 (DLT)

Hindi: Hintli 94 (KB)

esirdin keligli ḳalıḳ ḳuşları

ḳayu ray-i hịndi ḳayu ḳayṣarı (94 KB)

Hindu: Hindu, Hintli 5000 (KB)

ağırlaġu begler özin hęm sözin

kerek hịndu bolsun kümüş yulugı (5000 KB)

Huzhur: Kaşgarlı Mahmud'a göre Uygur sözünün aslı 69/55 (DLT)

Iwa: Oğuz boylarının dördüncüsü 40/27, 57/43 (DLT) → **Awa**, **Yawa**, **Ava**, **Yava**

İgdir: Oğuz boylarının on dördüncüsü 40/27 (DLT)

Kara Bölük: Oğuz boylarının on ikincisi 40/27 (DLT)

Kara Yagma: Bir Türk boyu 459/362 (DLT)

Karluk: Türklerden bir boy, Oğuzların dışında kalan göçebe Türkmenler 238/206 (DLT)

Kay: Türklerden bir boy 20/10, 25/11, 514/413 (DLT)

Kayıg: Oğuz boylarının ikincisi 40/26, 517/416 (DLT)

Kençek: Türklerden bir boy 24/10, 241/209 (DLT)

Kıfçak: Türklerden bir boy 20/10, 25/11, 239/207 (DLT)

Kınık: Oğuz boylarının birincisi ve başı 40/26, 624/520 (DLT)

Kırkız: Türklerden bir boy 20/10, 25/11, 230/200 (DLT)

Küçet: Hârezm'de yerleştirilmiş olan bir Türk boyu 180/153 (DLT)

Odun: Hotan halkı 51/36 (DLT)

Oguz: Türklerden bir boy 20/10, 25/11, 40/26 (DLT)

Salgur: Oğuz boylarının beşincisi 40/27, 505/405, 624/520 (DLT)

Suvar: Bir Türk boyu 25/11 (DLT)

Taŋut: Türklerden bir boy 21/10, 24/10, 155/134 (DLT)

Taŋut sūsin üşikle.di

kişi īşın elükle.di

erin atın belekle.di

bulun bōlup başı tıgdı (155/134 DLT)

Tat: Bütün Türklerin nezdinde Fars 228/198, 374/295, 406/317 (DLT)

tat kamug sumlışdı (374/295 DLT)

Tat: (Yağma ve Toxsıların nezdinde) Uygur kâfirleri 30/16, 228/197, 265/233 (DLT) → **Tat Tawgaç**

keldi maŋa Ta.t

aydı.m emdi ya.t

kuşka bölüp et

seni tile.r us böri (30/16 DLT)

Tatar: Bir Türk boyu 20/10, 25/11, 207/177 (DLT)

Tat Tawgaç: Yağma ve Tohsıların konuşmasında Uygur (ve Çinli) 228/197, 228/198, 406/317 (DLT) → **Tat**

Tawgaç: Çinli 228/197 (DLT)

Tawgaç: Çin diyarında oturan bir Türk boyu 228/197, 228/198 (DLT); A25, B60, 68 (KB)

yağız yér yaşıl torku yüzke badı

hıtay arkışı yadtı tawğaç edi (68 KBM)

Tejik: Fars 194/167 (DLT); 3265, 280, 282 (KB)

negü tir eşitgil tejik bilgesi

tejik bilgeleri çawıḳar küsi (3265 KB)

Totırka: Oğuz boylarının on altıncısı 40/27 (DLT)

Toxsı: Kuyas'ta bir Türk boyu 21/10, 25/11, 213/183 (DLT)

Toxsı Çigil: Kuyas'ta bir Türk boyu 213/183 (DLT)

Töger: Oğuz boylarının on sekizincisi 40/28 (DLT)

Töpüt: Türk ülkesinde kalabalık bir boy 24/10, 179/152 (DLT)

Türk: Türk, Nuh'un oğlu Türk'ün oğullarına (Türklere) yüce Allah tarafından verilmiş isim 176/151, 177/151, 407/317 (DLT)

Türk men (176/151 DLT)

Türk: Türklerden olan kişi 177/151, 327/265 (DLT); A14, B19, 276 (KB); 473 (AH)

Türk men (177/151 DLT)

Türkmen: Oğuzlar ve Oğuzların dışında kalan göçebelerden Karluklar 238/206, 622/519 (DLT)

Ugrak: Kara Yıgaç adlı uç bölgesinde yerleşmiş bir Türk boyu 21/10, 25/11, 72/58 (DLT)

Ulayundlug: Oğuz boylarının on yedincisi 40/27 (DLT)

Uygur: Bir Türk boyu 21/10, 24/11, 25/11 (DLT)

Üregir: Oğuz boylarının on beşincisi 40/27 (DLT)

Yabaku: Türklerden bir boy 20/10, 25/11, 456/359 (DLT)

Yagma: Türklerden bir boy 21/10, 25/11, 459/362 (DLT); 4947 (KB)

negü tir eşit yaḳşı yaġma begi

ḳamuġ iş içinde yetilmiş ögi (4947 KB)

Yava: Oğuz kabilelerinden biri 454/357, 455/359 (DLT) → **Yawa**, **Awa**, **Yıwa**

Yawa: Oğuzlardan bir kabile 454/357, 455/359 (DLT) → **Yava**, **Awa**, **Yıwa**

Yazgır: Oğuz boylarının onuncusu 40/27 (DLT)

Yıwa: Oğuz boylarının dördüncüsü 40/27 (DLT) → **Yawa**, **Awa**, **Yava**

Yimek: Türklerden bir boy, bir Kıpçak boyu 20/10, 25/11, 163/142 (DLT)

Ertiş suwı Yime.ki

sıtgap tutar bile.ki

kür met anıŋ yüre.ki

kelge.li met irkişür (163/142 DLT)

Yüregir: Oğuz boylarının on beşincisi 40/27 (DLT)

Zengi: Zenci 3286, 3948, 4886 (KB)

Zir ü zeber bolmışlar: Alt üst edilmişler: Lut kavmi, Mütefikat kavmi 29/50a3=9:70 (KT)

Kelmez mü olarḳa anlarnıŋ ḫaberi olarda burun Nūḥ boḍnı ve 'Ād boḍnı ... zīr ü zeber bolmışlar (29/50a3=9:70 KT)

1.4. Niteleme Adları

1.4.1. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

abadan: Bayındır, mamur 29/12b1=9:17, 29/13a2=9:18, 29/14a2=9:19 (KT); 399/200 (AH); 103/2 (DH)

Kerekmez ortaḳ ḳatġanlarḳa kim ābādān ḳılsalar Taŋrınıŋ mezgitlerini (29/12b1=9:17 KT)

aç: Aç 52/37, 227/197, 228/197 (DLT)

Âç nē yime.s, tok nē tīme.s (52/37 DLT)

açurgan: Acıktıran 89/80 (DLT)

aḍaklıg: Ayaklı, ayağı olan 85/76 (DLT)

aḍaklıg nēŋ (85/76 DLT)

adguk: Değiştirilmiş, kamufle edilmiş 62/49 (DLT) → **agduk**

aḍıg: Sarhoşluktan ayılmış, ayık 43/30, 44/30 (DLT)

Esrük aḍıg (43/30 DLT)

aḍrı: İki dalı olan 430/336 (DLT)

Saçıratgu.dın korkmış kuş kırk yı.l aḍrı yıga.ç üze konma.s (430/336 DLT)

aḍrı: İki ayrı parçası bulunan şey 75/63 (DLT)

aḍrı butlug: Bacakları açık olan 75/63 (DLT)

agan: Genizden konuşan, hımhım adam 51/36 (DLT)

agan er (51/36 DLT)

agduk: Değiştirilmiş, kamufle edilmiş 45/31, 62/49 (DLT) → **adguk**

agduk kişi (62/49 DLT)

agın: Dilsiz, konuşamayan 174, 494, 969 (KB); 28/75a3=8:22, 30/69b2=16:76 (KT)

Bütünlükin tepreniglіler ésizi Taŋrı üskinde saġırlar aġınlar, anlar kim ögün uḳmazlar (28/75a3=8:22 KT)

agır: Ağır, yavaş 38/25, 554/456 (DLT)

agı.r aḍa.k amruldı (38/25 DLT)

aglak: Boş, ıssız, çorak 72/59, 235/205, 445/347 (DLT)

Ugra.k eri tıgra.k

yīmi anıŋ ogla.k

sūti üze sagra.k

yi.ri takı agla.k (235/205 DLT)

agujlug: Kendisinde ilk süt bulunan (insan) 84/76 (DLT)

agujlug er (84/76 DLT)

ahsak: Aksak 72/58 (DLT); 37/38a3=48:17 (KT)

Yoḳ aḫsaḳ üze emgek (37/38a3=48:17 KT)

ahsak buhsak: Topal ve çolak 234/203 (DLT)

ahsum: Sarhoşken kavga eden 71/57 (DLT)

ahsuŋ: Sarhoşken kavga eden 71/57 (DLT)

axsuŋ er (71/57 DLT)

ajmuk taz: Kel (insan) 62/48 (DLT)

aksak: Aksak, topal 3238 (KB)

telim ögsüzüg kör ya tul tulsaḳıġ

ya közsüz ya oldrum yime aḳsaḳıġ (3238 KB)

ala: Cüzzamlı 53/39, 58/44 (DLT)

Kişi ala.sı içtin yılkı ala.sı taştı.n (58/44 DLT)

alaŋ: Düz, düzlük 80/68 (DLT)

alaŋ yazı (80/68 DLT)

alınlıg: Alnı geniş olan 85/76 (DLT)

alınlıg er (85/76 DLT)

aluk: Oğuz lehçesinde güçlü, dayanıklı 46/32 (DLT)

aluk er (46/32 DLT)

ama: Amâ, gözleri görmeyen, kör; ilâhi hakikatleri göremeyen 103/17 (DH)

Pinhân yürür kimni körse âşık kılur

Lutf eylese kezzâblarnı sâdık kılur

Hakdın korkkan dergâhığa lâyık kılur

Zâhir amâ bâtın içre közi bolğay (103/17 DH)

amrak: Temiz ve sıcak 63/49 (DLT)

amrak köŋül (63/49 DLT)

araste: Süslü, bezenmiş B55, A10 (KB)

miş mâçîn ‘ulemâlarınıñ eş‘ârları birle ârâste kılınmış-tu- (A10 KBM)

argu: İki dağın arasında bulunan şey 76/64 (DLT)

arıg: Temiz 10/5, 13/7, 44/30 (DLT); 831, 847, 1022 (KB); 111, 112 (AH)

arıg nēŋ (44/30 DLT)

arıg kılınmış: Temizlenmiş 26/28b3=4:57 (KT)

Olarḳa anıŋ içinde cüftler arıġ ḳılınmış (26/28b3=4:57 KT)

arık: Oğuz ve Kıpçak lehçesinde cılız 45/31 (DLT)

arrıg: Çok temiz şey 83/73 (DLT) → **arıg**

arrıg nēŋ (83/73 DLT)

artak: Bozuk, bozulmuş, kötüleşmiş 72/58, 286/245 (DLT); 2340, 2763, 5752 (KB); 413, 395 (AH)

arta.k nēŋ (72/58 DLT)

aruk: Yorgun 45/31, 134/117, 151/131 (DLT)

aruk er (45/31 DLT)

aruk: Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde cılız 45/31 (DLT)

asurgan: Çok aksıran 89/80 (DLT)

bu er ol telim asurga.n (89/80 DLT)

aşkara: Âşikâr, açık, açıkça, meydanda 171 (AH) 30/69a2=16:75, 33/75b1=35:29 (KT)

Bizdin körklüg rūzī̄, ol hezī̄ne ḳılur andın örtügli yaşru āşkārā (30/69a2=16:75 KT)

atasız: Yetim 26/85b2=4:127 (KT)

Oḳıyur siziŋ üze bitig içinde atasız tişiler içinde (26/85b2=4:127 KT)

atlıg: Atlı 61/48, 93/86, 354/283 (DLT)

atlıg er (61/48 DLT)

awıçga ~ awuçga: İhtiyar 83/74 (DLT); 1638, 6491, 2984, 4152 (KB) **bk. 2.8.1.**

negü tir eşitgil awıçġa sözi

awıçġa sözin tut unıtma ḳozı (1638 KB)

oġul ḳız kemişti ata ḥurmẹti

söküş boldı erke awuçġa atı (6491 KB)

ayaglıg: Ayaklı 47/19 (DH)

Tört ayağlığ tabutımnı keltürgeyler

Meni salıb tört tarafdın kötergeyler

Sena aytıb cenâzemni okuğaylar

Men hem sena aytarımnı bilelmesmen (47/19 DH)

ayaklıg: Kâseli, kadehli 466/370 (DLT)

ayaklıg tewsi (466/370 DLT)

aybaŋ: Çigil lehçesinde kel adam 71/57 (DLT)

aybaŋ er (71/57 DLT)

azuklug: Azıklı, azığı olan 85/76 (DLT)

Azuklug arma.s (85/76 DLT)

bakırlıg: Bakırlı, bakırı olan 248/217 (DLT)

bakırlıg tāg (248/217 DLT)

balıg: Yaralı 105/96, 131/115, 205/175 (DLT); 5430 (KB)

bāşı anıŋ alıktı

kānı yüzüp turuktı

bālıg bolup tagıktı

emdi anı ki.m yete.r (105/96 DLT)

balıklıg ögüz: Balıklı nehir 249/218, 250/219 (DLT)

baraklıg: Barak sahibi, barağı olan 248/218, 250/219 (DLT)

baraklıg kişi (248/218 DLT)

baran: Oğuzcada, devamlı olarak evine giden 28/13 (DLT)

bara.n ol (28/13 DLT)

bardaçı: Oğuz, Kıpçak, Yağma, Uğrak, (Argu halkı?), Rus'a kadar Suvarlar ve Beçeneklerde, giden 17/9, 281/243, 290/246 (DLT)

bardaçı er (17/9 DLT)

bargan: Sık ve her zaman giden 17/9, 28/13, 293/247 (DLT)

Ol er ol ewke barga.n (17/9 DLT)

barguçı: Çigil, Kâşgar, Balsagun, Argu, Barsgan ve Yukarı Çin'e kadar Uygur lehçelerinde, giden, gidici 292/247, 294/248 (DLT)

başık: Yağma lehçesinde, pişmiş 190/162 (DLT)

başlıg: Yaralı 353/282 (DLT)

kizlep tutar sewüglük aḍrış küni belgüre.r

başlıg közüg yapsama yāşı anıŋ sawruka.r (353/282 DLT)

başlıg: Başlı, başı olan 545/446 (DLT)

Yiti başlıg yil böke (545/446 DLT)

baştak: Tepesi açılmış (insan) 235/204 (DLT)

baştak er (235/204 DLT)

beçel: Bızırı geniş kadın; hadım edilmiş erkek 198/169 (DLT)

beḍizlig: Bezenmiş, süslü 253/222 (DLT)

beḍizlig ew (253/222 DLT)

bek: Sağlam, muhkem, sıkı 168/145, 176/150, 229/198 (DLT) → **berk**

bek nēŋ (168/145 DLT)

berk: Muhkem, sağlam, muhafazalı, saklanmış 176/150, 636/531 (DLT); 283, 702, 1301 (KB); 262, 268, 254 (AH); 36/37b2=43:4 (KT) → **bek**

Ol levḥü'l-maḥfūẓ içinde biziŋ üskümizde yüksek berk turur (36/37b2=43:4 KT)

beşiklig: Beşiği olan, beşikli 254/223 (DLT)

beşiklig ura.gut (254/223 DLT)

bezetgen: Devamlı bezeten 424/332 (DLT)

ol ewin bezetge.n ol (424/332 DLT)

bezetigsek: Bezetmede hırslı olan, bezetmeyi temenni eden 424/333 (DLT)

ol ewin bezetigse.k ol (424/333 DLT)

bıçuk: Kesilmiş (şey) 190/162 (DLT)

bışıg: Pişmiş (yemek, yiyecek) 187/160, 330/268, 454/357 (DLT); 168, 330, 2850 (KB) → **bışık**

bışıg aş (187/160 DLT)

bışıg: Pişmiş (kerpiç) 187/160, 229/198 (DLT)

bışıg aş (187/160 DLT)

bışıg kerpiç (187/160 DLT)

bışık: Pişmiş 190/162, 454/357 (DLT) → **bışıg**

bışık et (190/162 DLT)

bileklig: Güçlü bileğe sahip olan, bilekli 254/223 (DLT)

bileklig er (254/223 DLT)

boḍlug: Boylu, uzun boylu 504/404 (DLT)

bo.ḍlug sı.nlıg kişi (504/404 DLT)

bogulmış: Boğulmuş 27/16a1=5:3 (KT)

Boġulmış hem tögülmiş hem uşanmış hem süsülmiş ... (27/16a1=5:3 KT)

bokuklug: Guatrı olan 249/218 (DLT)

bokuklug er (249/218 DLT)

borçı: İçki içen, içkiye düşkün 850, 2096, 2097 (KB)

buşı erse işte yime öwkelig

yawa erse borçı ya ḳıyġan elig (850 KB)

boş: (Ev için) boş 497/399 (DLT)

bo.ş ew (497/399 DLT)

boş: (Et ve yer için) yumuşak 497/398 (DLT)

bo.ş et (497/398 DLT)

boşutgan: Boşaltan 256/225 (DLT)

bu ot ol karın boşutga.n (256/225 DLT)

boşutgan: Gücü azaltan 256/225 (DLT)

boşutgan: (Karnı) yumuşatıp ishal yapan 256/225 (DLT)

bu ot ol karın boşutga.n (256/225 DLT)

böŋ: İri ve kaba (insan) 599/491 (DLT)

böŋ kişi (599/491 DLT)

bul: Üzerinden uzun zaman geçtiği için eskimiş olan (şey) 169/146 (DLT)

bul tarıg (169/146 DLT)

bulganuk: Bulanık 1856, 4940, 5512 (KB)

neçe bulġanuḳ işke tegse süzer

neçe ters tügün erse baḳsa yazar (1856 KB)

bulgayuk: Bulanık 523/423, 584/479 (DLT)

bulgayuk su.w (523/423 DLT)

burkı: Kırış kırış alın gibi kırışık olan şey 215/185 (DLT)

burkı nēŋ (215/185 DLT)

burkı: Asık surat 13/7 (DLT)

buzuk: Yıkılmış, kırılmış 190/162 (DLT); 1858 (KB)

buzuk ew (190/162 DLT)

bükri: (Nesne ve insan için) kambur 117/105, 212/182 (DLT)

keldi berü arturu

bīrdi īlin ertürü

munda kalıp olturu

bükri bolup ün büte.r (117/105 DLT)

büktel: (İnsan için) orta boylu 242/210 (DLT); 5369 (KB)

büktel er (242/210 DLT)

bükün: İktidarsız 201/172 (DLT)

çakır: Gök gözlü 183/156 (DLT)

It çakırı atka tegi.r at çakırı ıtka tegme.s (183/156 DLT)

çakır közlüg: Çakır gözlü, gök gözlü 31/70a1=20:102 (KT)

Ol kün kim ürlür borġu içiŋe, térer-miz yazuḳluġlarnı ol kün çaḳır közlügler (31/70a1=20:102 KT)

çakrak: Kel 236/205 (DLT)

Çaxşa.k üze ot bolma.s; çakra.k bile uwut bolma.s (236/205 DLT)

çalaŋ başı: Gürültücü ve çok konuşan adam 606/498 (DLT)

çanaç: Homoseksüel; korkak; olaylara karşı acımasız davranışlarda bulunan; işte başarısız ve gevşek 180/154 (DLT)

çaruklug: Çarıklı 248/218 (DLT)

çaruklug er (248/218 DLT)

çawşaŋ: Bulanık gören 612/505 (DLT)

çerlig: Gece görüp gündüz göremeyen 240/208 (DLT)

kö.zi çerlig (240/208 DLT)

çıgruk: Çiğnenerek, sıkıştırılarak sertleşmiş, sert 236/205 (DLT)

çıgruk yi.r (236/205 DLT)

çıŋrak: Gür ve pürüzsüz (ses) 611/504 (DLT)

çıŋrak ün̄ (611/504 DLT)

çolkuy elig: Çolak 552/452 (DLT)

çoluk: Çolak 191/164 (DLT)

çoŋ: Kemiksiz (et) 600/492 (DLT)

çoŋ et (600/492 DLT)

çor uragut: Ferci bitişik kadın 495/397 (DLT)

çöküt: Kısa (kimse vb.) 179/152 (DLT); 2086 (KB)

çöküt kişi (179/152 DLT)

çömerük: Gözü sürekli yaşaran ve zayıf gören 245/213 (DLT)

çöme.rük kişi (245/213 DLT)

çözük: Çözük (?) 478 (AH)

çulk esrük: Zil zurna sarhoş 176/150 (DLT)

dik: Dik 168/145 (DLT)

dik turdı (168/145 DLT)

eḍiz: Yüksek, yüce 39/26, 59/45, 73/60 (DLT); 20, 24, 733 (KB); 60, 76, 49 (AH)

Aydım aŋar se.wük

bizni tapa nēlük

Keçtiŋ yazı ke.rik

Kırla.r eḍiz be.ḍük (59/45 DLT)

eḍiz yüksek: Yüksek ve sağlam 26/46b2=4:78 (KT)

Yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler eḍiz yüksek ükekler içinde (26/46b2=4:78 KT)

egilgen: Her zaman eğilen 90/81 (DLT)

bu butak ol egilge.n 90/81 DLT)

egirgen: Devamlı eğiren 90/81 (DLT)

bu eşle.r ol telim yıp egirge.n (90/81 DLT)

egri: Eğri 76/63, 230/200 (DLT); 1025, 1026, 1583 (KB)

Yıla.n kendi egri.si.n bilme.s, tewe bōynın agri tı̄r (76/63 DLT)

ekindi: Ekilen, ekilmiş olan 82/72 (DLT)

ekindi tarıg (82/72 DLT)

emiglig: Emzikli (kadın) 87/79, 88/79 (DLT)

emiglig eşle.r (87/79 DLT)

erŋeyü: Altı parmaklı adam 80/69 (DLT)

erŋeyü: Çok kısa boylu, iki kol boyundaki adam 80/69 (DLT)

ertini özök: Eşsiz inciye benzer bir beden sahip kadın 48/33, 82/72 (DLT)

eski: Eski ve yıpranmış şey 77/65 (DLT); 687, 688, 2836 (KB)

eski ton (77/65 DLT)

esri: İki renkli 75/63 (DLT)

esri yışıg (75/63 DLT)

esrük: Sarhoş 44/30, 65/51, 106/96 (DLT); 4586, 6141 (KB); 26/18a2=4:43 (KT)

esrük aḍıldı (106/96 DLT)

eşilgen: Devamlı akıp dökülen 90/81 (DLT)

bu kayır ol eşilge.n (90/81 DLT)

etlig: Etli, iri gövdeli 63/49, 63/50 (DLT)

etlig kişi (63/49 DLT)

garka bolmış: Boğulmuş, gark olmuş 36/80b2=44:24 (KT)

hali: Boş 765 (KB)

ilig bir kün oldrup özi yalŋuzun

ewin ḳıldı ḫali irikti özün (765 KB)

harab: Harap 200, 400 (AH)

ḳamuġ abadannıŋ ḫarab ol soŋı (200 AH)

iḍrig: Kalın ve pürtüklü nesne 64/50 (DLT)

igçil: Çok hastalanan adam 469/373 (DLT); 4672 (KB)

öküş yigli yalŋuḳ kör igçil bolur

sarıġ meŋiz ḳowdaḳ atı il bolur (4672 KB)

iglig: Hasta 52/38, 107/97, 140/122 (DLT); 26/70b2=4:102, 37(38b1=48:17, 26/18b3=4:43 (KT)

Eger bolsa sizke emgek yaġmurdın azu bolsa siz iglig kim ḳoḍsa sizler sāzlarıŋızını (26/70b2=4:102 KT)

irig: Kalın ve pürtüklü nesne 47/33, 64/50 (DLT)

irig nēŋ (47/33 DLT)

irik: Eski 47/33 (DLT)

irik nēŋ (47/33 DLT)

irik: Çürümüş, çürük 47/33 (DLT)

irik otu.ŋ (47/33 DLT)

irik: Çevik, canlı 2868 (KB)

irwi: Sivri 76/64 (DLT)

irwi kula.k (76/64 DLT)

kaḍır: Sert 447, 1052, 5862 (KB)

usal er teger köz usalın uḍır

usal bolsa saḳan ay ḳılḳı ḳaḍır (447 KB)

kak: Kurutulmuş herhangi bir şey 407/318 (DLT)

kak et (407/318 DLT)

kaldruga: Hışırtılı (elbise, kâğıt vb.) 635/530 (DLT)

kaldruga ~ kaldurga tōn (635/530 DLT)

kaldurga: Hışırtılı (elbise, kâğıt vb.) 635/530 (DLT)

kaldruga ~ kaldurga tōn (635/530 DLT)

kalın: Her şeyin kalını ve serti 203/174 (DLT)

kamgı: Çarpık ağızlı kimse 214/184 (DLT)

kamgı yūzlüg (214/184 DLT)

kamgı: Eğri ve bükülmüş şeyler 214/184 (DLT)

kamışlıg: Kamışlı 248/218 (DLT)

kamışlıg yi.r (248/218 DLT)

kanlıg: Kanlı, kanı olan; yağlı kanlı 47/33, 462/367 (DLT)

irig i.rini yāglı.g ermegü ba.şı ka.nlı.g (47/33 DLT)

kapuglug: Kapılı, kapısı olan 248/218 (DLT)

kapuglug ew (248/218 DLT)

karagu: Kör 224/193 (DLT); 179, 271, 493 (KB); 36/54a2=43:40, 31/91b2=20:124, 31/91b3=20:125 (KT)

Sen mü eşittür[ür] sen saġırlarḳa azu sen mü köndrür sen ḳaraġularnı (36/54a2=43:40 KT)

karaksız: Gözbebeği olmayan 248/218 (DLT)

Karaksız teg körü.r (248/218 DLT)

karık: Karılmış, katışmış 3899 (KB)

bir ol bir ḳatıḳsız arıġ

yoḳuġ bar ḳılur ol ḳılur yoḳ barıġ (3899 KB)

karınlıg: Karınlı, karnı olan 249/219, 250/219 (DLT)

bedük karınlıg er (249/219 DLT)

karnagu: Büyük karınlı 246/215 (DLT)

karnagu er (246/215 DLT)

karnak: Koca karınlı 238/206 (DLT)

karna.k er (238/206 DLT)

kartal: Alacalı 242/211 (DLT)

karta.l et (242/211 DLT)

Karta.l ko.y (242/211 DLT)

karvı: Kavisli 550/450 (DLT)

Karvı kaşlıg kişi (550/450 DLT)

kaşlıg: Kaşlı, kaşı olan 550/450 (DLT)

Karvı kaşlıg kişi (550/450 DLT)

katıgsız: Saf, katıksız 30/63a1=16:66 (KT)

Ḳarınları içre turur tezekli ḳanlı ara ḳatıġsız süt (30/63a1=16:66 KT)

katık: Katılmış, karıştırılmış 3899 (KB)

bir ol bir ḳatıḳsız arıġ

yoḳuġ bar ḳılur ol ḳılur yoḳ barıġ (3899 KB)

kazındı: Kazılmış olan (toprak vb.) 226/196 (DLT)

kazındı topra.k (226/196 DLT)

kazmış: Kazılmış olan 297/249 (DLT)

kazmış arık (297/249 DLT)

kazuk: Kazılmış olan 192/164 (DLT)

kazuk arık (192/164 DLT)

kedrim et: Soyulmuş et 243/211 (DLT)

kefgek: Kekeme; konuşurken kekeleyen 411/321 (DLT)

kerilgen: Devamlı gerinme ve esnemeye tutulan 261/228 (DLT)

bu er ol telim kerilge.n (261/228 DLT)

kerilgen: Devamlı gerilen 261/228 (DLT)

bu nēŋ ol kerilge.n (261/228 DLT)

ketü: Çolak 541/442 (DLT)

ketüt: Yüzü asık olan (ihtiyar adam) 408/318 (DLT)

ketüt kişi (408/318 DLT)

kewşengen: Çok geviş getiren 394/308 (DLT)

kewşenge.n tewe (394/308 DLT)

keyik kişi: Maymuna benzeyen vahşi insan 518/417 (DLT) → **keylik (kişi)**

keylik (kişi): Şaşkın veya vahşi gibi sağına soluna bakınarak yürüyen, maymun gibi vahşi insan 522/422 (DLT) → **keyik kişi**

kıŋır: Şaşı 95/88, 101/93, 181/154 (DLT)

kış yāy bile tokuştı

kıŋır kö.zün bakıştı

tutuşkalı yakıştı

utga.lı met ugraşu.r (95/88 DLT)

kırbas er: Saçı dökülüp azalan ve bir daha çoğalmayan adam 231/200 (DLT)

kırgıl: Yaşını başını almış (adam) 242/211 (DLT)

kırgıl er (242/211 DLT)

kırtışlıg: Yüz rengi güzel olan 232/201(DLT)

Körklüg kırtışlıg kişi (232/201 DLT)

kıruk: Kırık, yıkılmış; yıkıcı 1737 (KB)

ḳayu oġrı tewlig ḳaraḳçı ḳunuḳ

ḳuyusı basımçı ölütçi ḳıruḳ (1737 KB)

kıruk: Topal, çolak 192/164 (DLT)

kıruk er (192/164 DLT)

kıruk aḍak (192/164 DLT)

kıruk aḍak: Topal adam 192/164 (DLT)

kıruk er: Çolak adam 192/164 (DLT)

kısır: Kısır kadın ve kısır hayvan 183/156, 481/385 (DLT) 36/34a2=42:50, 31/5a3=19:5, 31/6a3=19:8 (KT) **bk. 1.4.5.**

Cüft ḳılur olarḳa erkekler hem tişiler, ḳılur kimni tilese ḳısır (36/34a2=42:50 KT)

kızıl meŋizlig: Kırmızı yanaklı 603/495 (DLT)

kiḍizgek: Tazeliği gitmiş ve keçeleşmiş olan 411/321 (DLT)

kiḍizge.k kāgu.n (411/321 DLT)

kiritlig: Kilitli 252/222 (DLT)

kiritlig kapug (252/222 DLT)

koturmış: Boşalmış olan 351/281 (DLT)

koturmış kāp (351/281 DLT)

kowdak: Cılız 4672 (KB)

öküş yigli yalŋuḳ kör içgil bolur

sarıġ meŋzi ḳowdaḳ atı il bolur (4672 KB)

kowdaş: Obur 4599 (KB)

bıçaḳ tartma anda kötürme süŋük

ayı bolma ḳowdaş ne silkim sepük (4599 KB)

kovı: İçi boş 545/445 (DLT) → **kowı**

kowı: İçi boş 545/445 (DLT); 2894, 2639, 5133 (KB) → **kovı**

kowı yıga.ç (545/445 DLT)

kölergen: Karnı devamlı şişen ve yere yapışan 260/227 (DLT)

bu at ol kölerge.n (260/227 DLT)

körklüg: Güzel 464, 675, 1079 (KB); 34/89b1=39:18, 37/70b1=50:7, 30/5b2=12:83 (KT)

Anlar kim ḳulaḳ tutarlar, sözni uḍarlar anıŋ körklügiŋe (34/89b1=39:18 KT)

körksüz: Çirkin 260, 1082, 3371 (KB)

negü bar ajunda biligde küsüş

biligsiz tise erke körksüz söküş (260 KB)

körmiş: Görmüş olan, gören 497/399 (DLT)

tūş körmiş ogla.n (497/399 DLT)

körüg: Görülen 5996 (KB)

kiçeki tüşüñke yörügi adın

yana körse kündüz körügi adın (5996 KBM)

közi çerlig: Gece görüp gündüz göremeyen (kişi) 240/208 (DLT)

közlüg: Gözlü, gözü olan 240/208, 260/227 (DLT)

taşırka.n kö.zlüg (260/227 DLT)

közlüg: Gören, kör olmayan 35/57b1=40:58 (KT)

Berāber bolmaz ḳaraġu közlüg (35/57b1=40:58 KT)

kula: Kula donlu olan 548/448 (DLT)

kula at (548/448 DLT)

kulaklıg: Kulaklı, kulağı olan 249/218 (DLT)

kulaklık nēŋ (249/218 DLT)

kurç: Sert, sağlam ve güçlü olan 173/149, 570/469 (DLT); 1949, 2271, 5911 (KB)

kurç eren (173/149 DLT)

kurıgu: Kurumak üzere olan, kuruyan 224/193 (DLT)

kurı.gu nēŋ (224/193 DLT)

küçlüg: Güçlü, kuvvetli 254/223, 495/397, 516/414 (DLT)

kūçlüg bileklig kişi (254/223 DLT)

küçsüz: Zayıf, güçsüz 26/44b2=4:76, 26/7a3=4:28 (KT)

Bütünlükin yek alı erür küçsüz (26/44b2=4:76 KT)

küler: Gülen (adam) 390/306 (DLT)

küle.r er katrundı (390/306 DLT)

külgen: Gülen (adam) 294/248 (DLT)

külge.n er (294/248 DLT)

külgüçi: Gülen (adam) 292/247 (DLT); 1145 (KB)

sewinçlerke awnıp öküş külgüçi

sıġıtḳa anınġu aya ölgüçi (1145 KB)

külsirgen: Gülümseyen (adam) 394/308 (DLT)

külsirge.n er (394/308 DLT)

küsegçi: İştahlı olan 88/79 (DLT)

emiglig ura.gut küse.gçi bolu.r (88/79 DLT)

küwij: Çürümüş; tadı kaçmış 184/157 (DLT)

küwij turma (84/157 DLT)

küyük: Yanmış olan 519/417 (DLT)

küyük nēŋ (519/417 DLT)

maygak: İnsan için paytak olan 522/422 (DLT)

meldek: Keçeleşmiş olan 242/210 (DLT)

meldek nēŋ (242/210 DLT)

meŋlig: Benli, beni olan 601/493 (DLT)

bi̇̄riŋ maŋa sö.zkiye

meŋlig kara tuzkıya

yelwin tuta.r közkiye

muŋum meniŋ biliŋ e (601/493 DLT)

münkalib: Yer değiştiren 743 (KB)

bu ay ornı boldu ewi münḳalıb

orunsuz bolur münḳalıb neŋ ḳılıp (743 KB)

münsüz: Kusur ve hastalıktan azade olan 505/404 (DLT)

Yalıŋuk oglı mü.nsüz bolma.s (505/404 DLT)

mün(süz) kişi: Kalbi sağlıklı adam 505/404 (DLT)

oḍug: Uyanık 17, 408, 452 (KB)

negü tir eşit emdi köŋli oḍuġ

sözi kör çiçek teg tümen tü boḍug (452 KB)

ohşançıg: Oyuncak gibi görünen 547/447 (DLT)

kuş bala.sı kusınçıg, ıt bala.sı oxşançıg (547/447 DLT)

oldrum: Yatalak insan 622/519 (DLT); 3238 (KB)

telim ögsüzüg kör ya tul tulsaḳıġ

ya közsüz ya oldrum yime aḳsaḳıġ (3238 KB)

olunç: Düz olmayan, kıvrımlı olan 79/67, 637/533 (DLT)

olunç yōl (637/533 DLT)

oŋamuk: Solak olmayan 91/82 (DLT)

oŋa.muk er (91/82 DLT)

oŋay: Yumuşak B41, 132, 325 (KB)

anıŋda basa boldı ikinç oŋay

bir ewde ḳalır on aḍın iki ay (132 KB)

oprak: Yıpranmış 72/58, 452/354, 461/365 (DLT); 3923, 4527, 2564 (KB)

opra.k tōn (72/58 DLT)

orut: Solmuş, kuru (ot) 37/24, 308/254, 334/271 (DLT); 5639, 5697, 6011 (KB)

orut ot (37/24 DLT)

osurgan: Devamlı osuran 89/80 (DLT)

bu er ol osurga.n (89/90 DLT)

öles (köz): Baygın bakan, sarhoş gibi bakan (göz) 42/28 (DLT)

bulna.r mi.ni ö.le.s kö.z

Kara meŋi.z kı.zı.l yӯz

andı.n tama.r tüke.l tūz

bulna.p yana o.l kaça.r (42/28 DLT)

öŋlüg: Renkli 32/19 (DLT)

Yāşıl öŋlüg tōn (32/19 DLT)

örter: Yakıcı, sıcak (kül vb.) 77/65, 277/241 (DLT)

Külse kişi atma aŋa.r örter kül e

bakkıl aŋa.r eḍgü.lükün agzın küle (77/65 DLT)

örü: Yüksek, dik; üst 103, 269, 438 (KB)

ajun inçke tegdi tüzüldi törü

törü birle atın ḳopurdı örü (103 KB)

örük: Örgülü, örülü olan her şey 47/33 (DLT)

örük saç (47/33 DLT)

örük saç: Örgülü saç 47/33 (DLT)

örük saç (47/33 DLT)

öşergen: (Açlık vb. şeylerden) devamlı gözü kararan 90/80 (DLT)

bu er ol kö.zi öşerge.n (90/80 DLT)

ötgen: Çok öten 238/206 (DLT)

kudrukı ötge.n kişi (238/206 DLT)

öz: Sağır 34/21 (DLT)

ȭz kişi (34/21 DLT)

pak: Pâk 6436 (KB)

ḳalır ḳarşı ordu sạray pak saŋa

alıp sen tutar sen bu bẹnd tip maŋa (6436 KB)

pelid: Pis, murdar 6514 (KB)

yıpardın yıpar oḳ yıḍır ol ıḍı

pẹliddin kelir ol arıġsız yıḍı (6514 KB)

pür: Dolu 214, 362 (AH)

yoḳamaḳḳa yumşaḳ için pür aġu (214 AH)

revan: Giden 3781, 6296, 6302 (KB)

ay köŋlüm talusı sewüg canḳa can

seniŋsiz negü teg tirilsü rẹvan (6302 KB)

sabit: Sabit 833 (KB)

yana ma bu kün bụrcı ṣabịt turur

bu ṣabịt tidüküm tüpi berk bolur (833 KB)

sak: Uyanık 164, 439, 2014 (KB)

ḳamuġ yirde erke bu saḳlıḳ kerek

bu beglik işiŋe taḳı saḳ kerek (439 KB)

saçındı: Saçılmış ve yayılmış (şey) 225/195 (DLT)

saçındı nēŋ (225/195 DLT)

saçlıg: Gür saçlı 233/202 (DLT)

saçlıg er (233/202 DLT)

saçuk: Saçılmış olan 192/164 (DLT)

saçu.k nēŋ (192/164 DLT)

sagır: Sağır 28/75a3=8:22, 36/54a1=43:40 (KT)

Bütünlükin tepreniglіler ésizi Taŋrı üskinde saġırlar ağınlar (28/75a3=8:22 KT)

sakızlıg: Üzerinde yapışkan şeyler olan (elbise vb.) 248/217 (DLT)

sakızlıg tōn (248/217 DLT)

sançguçı: Vuran 2316 (KB)

yağıçı yarağçı kişi ol tuçı

yağı sançğuçı hem yetürgen öçi (2316 KBM)

sargarmış: Sararmış 34/91b3=39:21 (KT)

Türlüg türlüg anıŋ güneleri yana ḳurur körgey sen anı sarġarmış (34/91b3=39:21 KT)

seḍrek: Seyrek 240/208, 193/165 (DLT)

seḍrek bö.z (240/208 DLT)

semiz: Semiz, kuvvetli 3601, 6366, 3599 (KB)

tükel awçı it teg et özke baḳın

semiz bolsa bilmez iḍisi ḥaḳın (3601 KB)

seşük: Bağlandığı ipten kurtulan şey, çözülmüş 196/168 (DLT)

Seşük a.t (196/168 DLT)

sewügsüz: Ekşi (asık) yüzlü 391/306 (DLT)

bakmas bodun sewügsüz

yudkı yuḍı saranka

kazgan olıç tüzünlük

kalsun çawıŋ yarınka (391/306 DLT)

sıçgak: Çok sıçan adam 237/205 (DLT)

sıgan saç: Düz saç 203/173 (DLT)

sınuk: Oğuzcada kırık 604/496 (DLT); 1858 (KB) → **sıŋuk**

sıŋuk: Kırık 604/496 (DLT) → **sınuk**

sıŋuk nēŋ (604/496 DLT)

silig ~ sılıg: Zarif, temiz, yakışıklı ve güzel konuşan 196/168 (DLT); 42, 43, 55 (KB); 356 (AH)

silig er (196/168 DLT)

siŋgen: Hazmı kolay 30/63a1=16:66, (KT)

İçrür-miz sizlerke andın kim ḳarınları içinde turur tezekli ḳanlı ara ḳatıġsız süt, siŋgen içiglilerke (30/63a1=16:66, KT)

siŋen suw: İçimi kolay su 33/72a3=35:12 (KT)

Teŋ bolmaz iki deryā, bu süçüg tatlıġ siŋen suw, ... bu açıġ şūr turur (33/72a3=35:12 KT)

siŋi: Sindirilen, hazmedilen (yemek) 605/497 (DLT)

bu aş ol siŋi (605/497 DLT)

sokar: Şakaklarına kadar başında saç olmayan veya Türk gibi olan insan 207/177 (DLT)

solamuk: İnsanlardan solak olanı, solak 244/213 (DLT)

söbi: Uzun ve sivri olan şey 540/441 (DLT)

söbi ba.ş (540/441 DLT)

sökel: Oğuzcada hasta 116/104, 199/170, 268/235 (DLT)

sökel oŋultı (116/104 DLT)

söki: Eski 738 (KB)

yana saçlur andın tirilmiş neŋi

söki teg bolur yandru ḳılḳı yaŋı (738 KB)

söllüg: İyi pişmemiş ve içinde kan izi bulunan (et vb.) 502/402 (DLT)

sö.llüg et (502/402 DLT)

suwlaŋ saç: Kıvırcık olmayan saç 612/506 (DLT)

suwlaŋ yıgaç: Gövdesinde hiçbir dalı olmayan ağaç 612/506 (DLT)

suvuk: Kıpçak lehçesinde katır kuyruğu gibi kılı az, uzun kuyruk, ağaç vb. 517/415 (DLT)

suvuk kuḍruk (517/415 DLT)

suvuk kuḍruk: Katır kuyruğu gibi kılı az, uzun kuyruk 517/415 (DLT)

süçig ~ süçüg: Her şeyin tatlı olanı 113/102, 205/176, 517/416 (DLT); 209, 435 (AH); 33/72a3=35:12 (KT)

Teŋ bolmaz iki deryā, bu süçüg tatlıġ siŋen suw ol, ... bu açıġ şūr turur (33/72a3=35:12 KT)

süm süçig: Oğuzcada çok tatlı 170/147 (DLT)

süm süçig nēŋ (170/147 DLT)

süründi: Sürünen 5327 (KB)

yirindi ajunuġ süründike ḳoḍ

bayat birge anda tü niʿmęt yigin (5327 KB)

sürtük: Sürtülerek ezilen şey 240/208 (DLT)

sürtük işler: Sürtülen ve sürten kadın (lezbiyen?) 240/208 (DLT)

süzük: Süzük, süzülmüş, duru, temiz 973, 1521, 1524 (KB); 477, 479 (AH)

biliglig kişiniŋ sawı eksümez

aḳıġlı süzük yul suwı eksümez (973 KB)

şütük sakal: Köse 196/168 (DLT)

taguzmak: Tıknaz (adam) 252/221 (DLT) → **takuzmak**

taguzmak er (252/221 DLT)

takuzmak: Tıknaz (adam) 252/221 (DLT) → **taguzmak**

talku: Burulup yuvarlak hâle getirilen şey 215/185 (DLT)

talku yışıg (215/185 DLT)

talku yışıg: Burulmuş ip 215/185 (DLT)

talku yışıg (215/185 DLT)

tamgalıg: Damgalı, üzerine damga vurulmuş olan 263/229 (DLT)

tamurgan: Devamlı (burnu vb.) kanayan 258/226, 261/228 (DLT)

bu ogul ol burnı tamurga.n (261/228 DLT)

taşırkan közlüg: Patlak gözlü adam 260/227 (DLT)

tatıglıg: Lezzetli olan 248/218 (DLT)

tatıglıg nēŋ (248/218 DLT)

tatlıg: Lezzetli, tatlı; hoş 34/21, 264/230, 523/423 (DLT); 37/12b3=47:15, 30/84b1=16:97 (KT)

Arıḳlar ḫamrdın tatlıġ içgenlerke (37/12b3=47:15 KT)

tawgaç eḍi: Eskiden yapılmış olan ve büyük olan şey 228/198 (DLT)

tayıg: Kaygan 670, 5231 (KB)

ınançsız turur ḳut veḍfasız yayıġ

yorırda uçar terk aḍaḳı tayıġ (670 KB)

taz: Kel 19/9, 62/48, 158/137 (DLT)

ta.z başı ajmuklandı (158/137 DLT)

taze: Taze, bayat olmayan 33/72b3=35:12 (KT)

Ḳamuġdın yéyür siz etni tāze (33/72b3=35:12 KT)

teḍük: Temiz, sâf 58 (KB)

aḳı erdi elgi yüreki teḍük

biliglig saḳınuḳ kör atı beḍük (58 KB)

tegirme: Para, değirmen taşı, pide gibi yuvarlak olan (şey) 246/215 (DLT)

tegirme nēŋ (246/215 DLT)

teglük (közlüg): Kör 240/208 (DLT)

teke sakal: Köse adam 546/446 (DLT)

terkin: Toplanmış, bir araya gelmiş şey 222/192 (DLT)

terkin su.w (222/192 DLT

terkin sū (222/192 DLT)

tes tegirme: Oğuzlarda yusyuvarlak 165/143 (DLT)

teşi: Obur 4132 (KB)

teşi teg yimegil yime tawraḳın

silig bolma artuḳ tişi teg saḳın (4132 KB)

tıḷdam ~ tildem: İyi konuşan, hatip 3076 (KB)

ajun feylḳufı neŋi bolmasa

neçe tıldam erse kişedi tilig (3076 KB)

tınmagučı: Durmayan, dinlenmeyen 4785 (KB)

tilep tınmaġuçı ne bulmaz bolur

tınıp yatsa arzu tilek kim bulur (4785 KB)

tigüçi: Diyen, söyleyen 679, 2293, 2570 (KB)

urayın tigüçi özi ursuḳar

basayın tigüçi özi bassıḳar (679 KB)

tikgüçi: Değici, değen 6379 (KB)

yana aydı ilig bu dünya içi

yılanı çaḍanı telim tikgüçi (6379 KB)

tildem: Haberci, peygamber, iyi konuşan, hatip 5651 (KB)

negü tir eşitgil kişi tildemi

ḳamuġ ḳılġu işke kiŋeş ol emi (5651 KB)

tilim: Dilim, boyuna kesilmiş veya yarılmış her şey 200/171 (DLT)

bīr tilim et (200/171 DLT)

tiptiri: Dipdiri 5689 (KB)

öḍ öḍlek yarutsa birip öt erig

kөŋül ölmiş erse bolur tip tirig (5689 KB)

tirgüçi: Deren, dizen, toplayan 4392 (KB)

basa keldi şaʿiṛ bu söz tirgüçi

kişig öggüçiler yime yirgüçi (4392 KB)

titiz: Kekremsi tadı olan şey 183/156 (DLT)

titiz nēŋ (183/156 DLT)

tok: Başında saç bulunmayan (adam) 167/144 (DLT)

tok kişi (167/144 DLT)

tok: Tok 52/37, 167/144, 180/153 (DLT); 1191, 1964, 2000 (KB)

tok er (180/153 DLT)

negü tir eşitgil közi toḳ kişi

tuz etmek iḍisi aḳı er başı (1191 KB)

tolu: Dolu, boş olmayan 63/49, 548/447, 600/492 (DLT)

çıŋ tolu (600/492 DLT)

toŋ: Donmuş şey; sert, katı 600/492 (DLT); 1949, 2705, 2271 (KB)

toŋ nēŋ (600/492 DLT)

top tolu: Dopdolu 3086 (KB)

ay hịmmẹt iḍisi ajun ḳol talu

talu ḳoldaçı er ḳutı top tolu (3086 KB)

torı: Mazının tadı gibi kekremsi tadı olan (şey), ekşi 35/22, 542/443 (DLT)

torı nēŋ (542/443 DLT)

toruk: Her şeyin bedence zayıf olanı 191/163 (DLT)

tökgüçi: Dökücü, döken 6440 (KB)

ḳanı ol müsülman ḳanı tökgüçi

nelük kirdi yirke ḳanı ol küçi (6440 KB)

törtgil ~ törtgül: Kare biçiminde olan 625/521 (DLT)

törtgil ~ törtgül ew (625/521 DLT)

tudaş: Eş, birbirine benzeyen 3485, 4193, 4991 (KB)

ḳadaş sen tilese yime tut adaş

adaşlı ḳadaşlı ikigün tudaş 3485 KB)

tulas: Hastalık veya üzüntüden solmuş olan (yüz) 184/157 (DLT); 84 (KB)

tulas yü.z (184/157 DLT)

tuŋu: Sağır 605/496 (DLT); 1016 (KB)

aġın bolsa yalŋuḳ bilir hẹm bilig

tuŋu bolsa tegmez biligke elig (1016 KB)

turuk: Zayıf 3094 (KB)

buḍun inçke tegdi turuḳ semridi

seweri beḍüdi yaġı yawrıdı (3094 KB)

turguçı: Durucu, duran 218, 250, 1725 (KB)

uḳuş birle tuttı ajun tutġuçı

bilig birle bastı buḍun basġuçı (218 KB)

tutaşı: Bitişik ve komşu olan şey 213/183 (DLT) → **tutşı**

tutuk: İğdiş edilmiş, hadım 191/163 (DLT)

tuzkıya: Güzel 601/493 (DLT)

bīriŋ maŋa sö.zkiye

menlig kara tuzkıya

yelwin tuta.r közkiye

muŋum meniŋ bileŋ e (601/493 DLT)

tügük: Çatık 1111, 1563, 2077 (KB)

turup çıḳtı andın saḳınçın tügük

kelip ḳarşıḳa kirdi köŋli tüşük (1111 KB)

tügülgen: Devamlı yüzü büzülen (adam) 261/228 (DLT)

bu er ol tutçı kāşı kö.zi tügülge.n (261/228 DLT)

tüptüz: Düpdüz B11 (KB)

kamuğ barçasıña bügüler sözi

tizip yinçüleyü kamuğ tüp tüzi (B11 KBM)

türülmiş: Dürülmüş 35/16a1=39:67 (KT)

Kökler türülmiş bolur anıŋ ḳudret[i] birle (35/16a1=39:67 KT)

tüz: Düz 163/142, 496/398 (DLT)

Tüz yi.r (163/142 DLT)

tüzük: Durulmuş 3085, 4464, 5114 (KB)

negü tir eşitgil ay köŋli süzük

ḳamuġ iş içinde ay köŋli tüzük (3085 KB)

uluk: Eski, yıpranmış olan 46/32 (DLT)

uluk tōn (46/32 DLT)

urguçı: Vurucu, vuran 1458, 2145 (KB)

törü eḍgü ur ay törü birgüçi

turu öldi isiz törü urġuçı (1458 KB)

usrık: Uykulu insan 62/49 (DLT); 6560 (KB)

aya usrıḳ öz sen oḍun yıġla tınma

bayatḳa tapuġ ḳıl yoḳ erse yoḳaḍtım (6560 KB)

uşaŋ: Pürtüksüz (kaya vb.) 80/68 (DLT) → **yuşaŋ**

uşaŋ ta.ş (80/68 DLT)

uz: İyi, güzel 477 (AH)

anın uz erür bu ḳitab bir süzük (477 AH)

üḍrek: Çok güzel (şey) 64/50 (DLT)

üḍrek nēŋ (64/50 DLT)

ügme: Yığılmış şey 77/65 (DLT)

ügme topra.k /77/65 DLT)

ügmek: Yığılmış şey 65/51 (DLT)

ügük: Dolu, yığılı 6198 (KB)

tüşüp kirdi ewke saḳınçın tügük

sewinçi kitip köŋli ḳaḍġun ügük (6198 KB)

üzük: Kesik, tamamlanmamış, yarım kalmış 1987 (KB)

ürpek: Dağınık tüylü hayvan veya insan 64/50 (DLT) **bk. 1.4.5.**

ütlüg: Delinmiş olan 457/361 (DLT)

ūtlüg yinçü yi.rde kalma.s (457/361 DLT)

üzlüg: Yağlı (yemek vb.) 30/16, 34/21 (DLT)

ü.zlüg aş (34/21 DLT)

yaḍguçı: Yayıcı, yayan 4431 (KB)

bular ol ajunda kör at iltgüçi

isiz eḍgü erse anı yaḍġuçı (4431 KB)

yaḍgun: Yaygın, taşan 4546 (KB)

begig ḳoşnı ḳılma ya yaḍġun ögüz

ḥişarḳa yaḳın turma ay köŋli tüz (4546 KB)

yaḍıg: Yayılmış 2834, 3589, 5322 (KB)

bu dünya yaġı ol et öz bir yaġı

bu iki yaġınıŋ yaḍıġlıġ aġı (3589 KB)

yaḍıglıg: Serilmiş, yayılmış olan 465/369, 466/370 (DLT)

yaḍıglıg töşe.k (465/369 DLT)

yaglıg: Yağlı olan 47/33, 420/329, 462/367 (DLT)

Yātnıŋ yāglıg tikü.sinden ȫznüŋ kāŋlıg yuḍruk yi.g (462/367 DLT)

yaldrık ~ yuldrık: Parlak (nesne) 631/526 (DLT)

yaldrık nēŋ (631/526 DLT)

yalım: Sarp, dik, yalçın 1698, 8393 (KB)

kimiŋ bolsa ḳoldaş adaşı telim

anıŋ arḳası bek ḳaya ol yalım (1698 KB)

yalındak: Çıplak (adam vb.) 466/370 (DLT)

yalındak er (466/370 DLT)

yalıŋ: Çıplak 607/499 (DLT); 1098, 2289, 2369 (KB); 287, 330 (AH)

yalıŋ er (607/499 DLT)

yalt: Yalçın (dağ vb.), sert (yalçın) olan şey 447/351 (DLT)

yalt kaya (447/351 DLT)

yamaglıg: Yamalı 465/369 (DLT)

yamaglıg tōn (465/369 DLT)

yamlıg ~ yāmlıg: Çapaklı (göz) 462/367 (DLT)

yamlıg kö.z (462/367 DLT)

yaŋşak: Geveze, hezeyan şeklinde çok konuşan 235/204, 612/505 (DLT); 1027, 1028 (KB)

bulga.k üküş bolsa kaçan bilgiŋ yite.r

yaŋşak telim sayrap anı(n) tamgak kata.r (235/204 DLT)

yap: Her şeyin yuvarlak olanı, yuvarlak 445/349 (DLT)

yapıglıg: Kapalı (kapı vb.) 465/369 (DLT)

yapıglıg kapug (465/369 DLT)

yapguçı: Yapan, yapıcı 4710 (KB)

ḳanı ol bu dünya tilep tutġuçı

özinẹ temür kẹnd tura yapġuçı (4710 KB)

yaprı: Pürüzsüz, geniş (yer) 457/361 (DLT)

yaprı yi.r (457/361 DLT)

yaprı kulak: Sarkık kulak 457/361 (DLT)

yap yaruk: Çok ışıklı 451/354 (DLT)

yap yaruk nēŋ (451/354 DLT)

yarp: Sağlam (nesne) 447/351 (DLT); 3393, 5905 (KB)

yarp nēŋ (447/351 DLT)

yarutgan: Her zaman aydınlatan ve ışıklandıran 467/371 (DLT)

kün ol ajunug yarutga.n (467/371 DLT)

yası: Yassı, enli 454/357, 461/365 (DLT)

yası nēŋ (454/357 DLT)

yasul: Yayvan (arazi, dağ vb.) 452/355 (DLT)

yasul tāg (452/355 DLT)

yaş: Taze 446/350, 465/368, 515/413 (DLT)

yaş ot (446/350 DLT)

yaşınlıg: Şimşekli (bulut vb.) 466/370 (DLT)

yaşınlıg bulıt (466/370 DLT)

yaşlıg: Yaşlı (göz) 462/366 (DLT)

yaşlıg kö.z (462/366 DLT)

yaşlıg: Yaşlı (insan veya hayvan) 462/366 (DLT)

yaşlıg er (462/366 DLT)

yatgučı: Yatan 5339, 4784, 5344 (KB)

tilegli yügürgü kerek tınmadı

tınıp yatġuçılar tilek bulmadı (4784 KB)

yenik: Her şeyin hafifi, hafif 452/355, 482/386 (DLT)

yenik nēŋ (482/386 DLT)

yetim: Yetim, babası ölmüş kişi 1487, 2498, 5302 (KB)

munu men atası ölür men bu kün

kiçig ḳaldı oġlum yetim ögsüzün (1487 KB)

yetiz: Her şeyin enlisi, enli; geniş 448/352 (DLT); 3416 (KB)

yetiz kaḍış (448/352 DLT)

yıḍıg: Her şeyin kokuşmuşu 449/353 (DLT)

yılmık: İnce 2915 (KB)

bili bolsa yılmıḳ yana yarnı kiŋ

örüŋ bolsa ḳırtış ḳızıl ḳızġu eŋ (2915 KB)

yig: Çiğ 170/146, 506/406 (DLT)

Çim yīg et (170/146 DLT)

yigi: Aralıksız, sık ve bitişik, sağlam 454/358, 455/358, 540/441 (DLT)

Tōn yigi tik (454/358 DLT)

yigüçi: Yiyici 1675, 2136, 2142 (KB)

ay dünya tirip sen yiyümez kişi

yigüçi anundı anuḳ tut aşı (1675 KB)

yiliksiz: İliği olmayan, iliksiz 72/59 (DLT)

Ogla.k yiliksiz, ogla.n biligsiz (72/59 DLT)

yinik: Hafif 195, 2078 (KB)

baḳa kördüm erse yinik boldı yük

özüm aynı sözle sözüŋ barı tök (195 KB)

yirilgen: Devamlı çatlayan (dal vb.) 468/372 (DLT)

bu butık ol tutçı yirilge.n (468/372 DLT)

yirkiye: Küçük yer 519/418 (DLT)

yirük işler: İki deliği birleşmiş olan kadın 452/355 (DLT)

yirük (neŋ): Boylamasına yarılmış ve bu sebeple güzelliği gitmiş (nesne) 452/355 (DLT)

yişin: Çökük, çökmüş 4675 (KB)

boġuzuġ küḍez tutçı igsiz yorı

ḳılur ig kişiniŋ yüzüni yişin (4675 KB)

yiti: Keskin 37/74b3=50:22 (KT)

Açġay-miz séndin örtügüŋni, seniŋ közüŋ bu kün yiti (37/74b3=50:22 KT)

yitig: Keskin 329, 358, 4393 bk. yiti (KB)

aḍırsa öḍürse seçe bilse öz

ḳamuġ iş içinde yitig tutsa köz (329 KB)

yi yıgaç: Dolanmış ağaç 455/358, 540/441 (DLT)

yogun: Her şeyin irisi 456/360 (DLT)

yogun: Kalın, yoğun 4913 (KB)

biziŋ köŋlümiz öldi bolġa bu kün

ḥava nḍfs me ḳıldı boyun keḍ yoġun (4913 KB)

yolak: Çizgili, üstünde çizgiler ve yollar bulunan şey 452/355 (DLT)

yolak barçın (452/355 DLT)

yorıga: Yürüyen 1428 (KB)

yayılmaz yorıġa keweldin tüşüp

eḍersiz yıġaç mingü muŋluġ bolup (1428 KB)

yorıtgan: Sürekli osuran 467/371 (DLT)

yorıtga.n kişi (467/371 DLT)

yöleklig: Destekli, desteklenmiş (tahta, ağaç vb.) 466/370 (DLT)

yöleklig yıga.ç (466/370 DLT)

yugurmış: Yoğrulmuş olan 319/261 (DLT)

yugurmış ūn suwışdı (319/261 DLT)

yumgak: Her şeyin yuvarlak ve yumru olanı 463/367 (DLT)

yumız ~ yumuz: Etli, şişman (adam) 448/352 (DLT)

yumız ~ yumuz er (448/352 DLT)

yuşaŋ: Pürtüksüz (kaya vb.) 80/68 (DLT) → **uşaŋ**

yuşulgan: Devamlı kan akan (yara vb.) 467/371 (DLT)

bu bāş ol kānı yuşulga.n (467/371 DLT)

yuwga: Zayıf 5523 (KB) → **yuwka**

ne tir eşitgil böke yawġusı

bayusa baş egmez buḍun yuwġası (5523 KB)

yuwka: Zayıf, ince, yufka, aciz 3351, 3393, 4610 (KB) → **yuwga**

buḍun köŋli yuwḳa küḍezmeki sap

köŋül sınsa ḫąṣmı bayat ʿąḍli tap (3351 KB)

yüglüg: Tüylü, tüyü olan (ok vb.) 540/441 (DLT)

kaba yü.glüg ok (540/441 DLT)

yügrük: Hızlı koşan 68/54, 521/421 (DLT); 461 (AH); 34/59b3=38:31 (KT)

'Arża ḳılındı anıŋ üze üç aḍaḳın turġan yügrük tāzīler (34/59b3=38:31 KT)

yüksek: Yükselmiş, uzun ve yüksek 413/324, 464/368 (DLT); 308, 4998 (KB)

ordulanıp yüksek tagıg ogla.k çata.r

uygur tatın yuwga alıp yomgın sata.r (413/324 DLT)

yülüg: Saçı sakalı düzgün 2208, 2083, 2217 (KB)

yüzi körki körklüg kerek hem yülüg

kılınçı köni tegse halkka ülüg (2208 KBM)

yümülgen: (Gözü) devamlı yumulan, kapanan ve uyuklayan (adam vb.) 468/372 (DLT)

bu er ol kö.zi yümülge.n (468/372 DLT)

yüşeŋ: Pürüzsüz (kaya vb.) 607/499 (DLT)

yüşeŋ tāş (604/499 DLT)

1.4.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

abrug: Tereddüt eden, kesin karar veremeyen 26/97b3=4:143 (KT)

Abruġlar anıŋ arasında bular birle yoḳ olar birle ma yoḳ (26/97b3=4:143 KT)

ab-ı ruy: Yüz suyu, namus, şeref, haysiyet 106/6 (DH)

Hemişe yahşılık kılğıl ketersen uşbu dünyâdın

Kıyâmet âb-rûyığa kerek hûn-ı ciger kılsang (106/6 DH)

aciz: Âciz, iktidarsız, zayıf, kudretsiz 5476 (KB); 27/40a2=5:31, 33/85a1=35:44, 37/2a1=46:32 (KT); 63/17 (DH)

'Āciz boldum kim bolsa men bu ḳarġa meŋizlig (27/40a2=5:31 KT)

aç: Aç doymamış, aç gözlü 923, 1413, 2003 (KB)

ay edgü sañar kim todar ay maña

berü kelgil emdi men aç-men saña (923 KBM)

açıg: Acı veren, elem verici 33/30b3=34:5, 37/39a2=48:17 (KT)

Olarḳa turur ḳın yime açıġ 'aẕābdın (33/30b3=34:5 KT)

açuklug: Yumuşak huylu 85/76 (DLT)

açuklug kişi (85/76 DLT)

aḍakka tegürgen: (Bir işi) devamlı, sonuna dek götüren 260/227 (DLT)

bu er ol īşıg aḍa.kka tegürge.n (260/227 DLT)

aḍın: Başka 51/36, 62/48, 90/81 (DLT); B19, B20, B37 (KB); 116, 275, 198 AH)

Aḍın kişi nēŋi neŋsinme.s (62/48 DLT)

aḍruk: Başka 62/48 (DLT)

agah: Bilgili, haberli, uyanık 11/10 (DH)

Şah Mansur'nı Enel Hakk'ı bica emes

Yolnı tabkan bizge ohşaş gümrah emes

Her nâcinsler bu sözlerdin âgâh emes

Âgâh bolup buy-ı Huda aldım mena (11/10 DH)

agır: Pahalı 38/25 (DLT)

agı.r nēŋ (38/25 DLT)

agır: Ağır, güç 903, 1056, 1874 (KB)

bu edgü ağış teg ağır ağğuka

yawuz neñ éiş ol uçuz bulğuka (903 KBM)

agır: Ağır, değerli, kıymetli A29, 900, 906 (KB)

kayu neñ talu bolsa üdrüm ağır

anıñ kılmakı barça özke ağır (900 KBM)

agırlıg: İtibarlı 34/21, 38/25, 84/75 (DLT)

kö.rklü.g tonu.g ōzü.ŋke

tatlı.g aşı.g aḍı.nka

tu.tgı.l konu.k agı.rlı.g

yaḍsu.n çawı.ŋ boḍu.nka (34/21 DLT)

agrıglık: Acı veren 38/45b1=61:10 (KT)

Ḳurtġarur sizlerni ol aġrıġlıḳ ḳındın (38/45b1=61:10 KT)

akı: Cömert 57/43 (DLT); 43, 55, 58 (KB); 231, 260, 227 (AH)

tüzün erdi alçak kılınçı silig

uwutluğ bağırsak akı kéñ elig (43 KBM)

akil: Akıl sahibi, akıllı 109/4 (DH)

Uşbu yolğa ey birâder pirsiz kirme

Hak yâdıdın lahza gafil bolup yürme

Mâsivâğa âkil erseng köngül berme

Şeytân-lain öz yolığa salar ermiş (109/4 DH)

alçak: Yumuşak huylu, zarif 33/19, 63/49 (DLT); 43, 107, 703 (KB)

Alp yagı.da alçak çogı.da (33/19 DLT)

alçı: Hilekâr, aldatıcı 2327, 5067, 5231 (KB)

aldaglı: Aldatmanın karşılığını aldatarak veren 26/97a2=4:142 (KT)

Bütünlükin iki yüzlügler ḫilāf ḳılurlar Taŋrıḳa, Ol Taŋrı aldaġlı olarḳa (26/97a2=4:142 KT)

alicenab: Yüksek karakterli, soylu 21/3 (DH)

Yolsuz yolğa kirdim dostlar halim harab

Halkdın sorsam heç kim bermes menge cevab

Halıkımsen yol körsetgil âlicenâb

Kolum tutub yolğa salgıl "Ente'l-Hâdi" (21/3 DH)

alim: Âlim, bilgin 4346, 5551, 5587 (KB); 101, 203, 401 (AH); 53/5 (DH)

bilig birle 'alịm yoḳar yoḳladı

biligsizlik erni çökerdi ḳoḍı (101, 102 AH)

alkıngusuz: Yok olmayan, zeval bulmayan 31/89b3=20:120 (KT)

Ey Ādem, nek yolçılayın mu séni cāvidānelıḳ yıġaçı üze hem mülk üze alḳınġsuzu (31/89b3=20:120 KT)

alp: Kahraman, yiğit, şecaatli 33/19, 74/62, 76/64 (DLT); 2381, 1949, 1961 (KB)

Alp yagı.da alçak çogı.da (33/19 DLT)

alpagut: Cesur savaşçı, kahraman 83/74 (DLT)

buḍraç yeme kudurdı

alpa.gutın üḍürdi

sūsin yana kadırdı

kelge.li met irkişür (83/74 DLT)

arık: Arı, temiz 5/15 (DH)

Kul Hâce Ahmed kırkğa kirding nefsingni kırk

Munda yığlap âhiretde bolğıl arık

Post-ı imân şeriatdur mağzı tarik

Tarik kirgen Hak'dın uluş aldı dostlar (5/15 DH)

arif: Ârif, irfan sahibi, Hakk'ı tam manası ile bilen, Allah'ı sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini keşf ve müşâhede yoluyla tanıyan 62/4 (DH) **bk. 2.8.26.**

Çünkü tüştüm meydânğa meydânnı tolakördüm

Yüzming ârifni sordum barça cevlân içinde (62/4 DH)

asan: Kolay 4269 (KB); 20 (AH); 33/72a1=35:11, 26/8b2=4:30, 37/82a2=50:44 (KT)

Ol bütünlükin Taŋrı üze āsān ol (33/72a1=35:11 KT)

aşık: Âşık, çok fazla seven; içini Allah sevgisi ile dolduran 61/3 (DH)

Çın âşıklar keçken ermiş cânın taşlap

Edhem-sıfat berhem urup mâlın taşlap

Hu Hu teyü Hak zikrini aytıp hoşlap

İmân tasdik kılıp bağrın kebâb etti (61/3 DH)

altun özök: Özü som altın gibi temiz 48/33 (DLT)

amrulmış: Sukunet bulmuş 30/92a1=16:112, 30/88b3=16:106 (KT)

Toḳıdı Taŋrı bir meṣel bir uluşnı, erdiler ḳorḳunçsuz amrulmış (30/92a1=16:112 KT)

amul: Sakin, huzurlu; yumuşak huylu 49/35, 50/35, 500/401 (DLT); 26, 107, 382 (KB)

kança bardıŋ ay ogul

erdi.ŋ mende inç amul

attın emdi sen tü.ŋü.l

kı.ldı.ŋ erse kı.lma.gu (49/35 DLT)

arıgsız: Pis, necis, murdar, kötü olan 29/20b2=9:28, 30/15b1=14:26, 30/16a1=14:26 (KT)

Bütünlükin ortaḳ ḳatġanlar arıġsız (29/20b2=9:28 KT)

arguç: İnsanı kandıran şey 60/46 (DLT)

arguç ajun (60/46 DLT)

arguç ajun: Aldatıcı dünya, yalan dünya 60/46 (DLT)

arka bérigli: Yüz çeviren, ardını dönen 34/27b3=37:91 (KT)

Yüz ewürdiler andın arḳa bérigliler /34/27b3=37:91 KT)

arkasız: Desteksiz, desteği, arkası olmayan (insan) 74/62, 76/64 (DLT)

Arpası.z at aşu.ma.s arkası.z alp çeri.g sıyu.ma.s (74/62 DLT)

arkuk: İnatçı 67/54 (DLT); 1668, 340, 1670 (KB)

arkuk kişi (67/54 DLT)

artak işlig: Bozguncu, fesat çıkaran 32/4b2=28:4 (KT)

Boġuzlayur erdi erkek oġlanlarını, tirig ḳoḍar erdi uraġutlarını, ol erdi artaḳ işliglerdin (32/4b2=28:4 KT)

artak / yawuz işlig: Kötülük yapan, doğru yoldan sapan 35/49b2=40:43 (KT)

Bütünlükin artaḳ / yawuz işligler olar ot éşleri tururlar (35/49b2=40:43 KT)

artatgan / yaragsız kılıglı: Batıl yolu tutan, yanlış ve boş iş yapan 28/49a2=7:173 (KT)

Helāk mu ḳılur sen bizni anıŋ bir[le] kim artatġanlar / yaraġsız ḳılıġlılar (28/49a2=7:173 KT)

asan: Kolay 21/9 (DH)

Fasık facir rahmetingdin nevmid emes

Sendin özge heç kim meni yolğa salmas

Lutf etmeseng müşküllerim âsân bolmas

Kolum tutub yolğa salgıl "Ente'l-Hâdi" (21/9 DH)

asıglıg: Faydalı 85/76 (DLT)

asıglıg īş (85/76 DLT)

asırtguk: Zeki ve akıllanmış (kişi) 635/530 (DLT)

asırtguk er (635/530 DLT)

asi: Asi , isyan eden 31/8b1=19:14 (KT); âsi 53/5 (DH)

Ermez boynaġu 'āṣī (31/8b1=19:14 KT)

asi-cafi: İsyankar-cefakeş 112/14 (DH)

"Asi, cafi layık degey rahmetimge

Dahil etey men ularnı cennetimge

Günahların bağışlayım barın senge..."

Resul hurrem bolub yügrüb keler ermiş (112/14 DH)

asil: Asîl 289 (AH)

ęgęr kịbr iḍisi aṣıl men tise (289 AH)

astın: Alçak, bayağı 34/29a3=37:98, 35/89b3=41:29, 29/31b3=9:40 (KT)

Tilediler aŋar dastān, ḳıldımız olarnı astınlar (34/29a3=37:98 KT)

ataç: Babaya benzer, baba gibi 309/254 (DLT)

Ata oglı ataç toga.r (309/254 DLT)

ayıg: Fena, kötü 5175 (KB)

bu dünyâ kutıña ınanma ayığ

ınançsız-turur kör kılınçı yayığ (5175 KBM)

azad: Âzâd, hür 344, 422 (AH)

bu itiglig erke azad öz ḳul ol (344 AH)

azak: Yolunu şaşıran, nereden geldiği belli olmayan; baştan savan 2813, 2534 (KB)

oduğ sak kerek ked kereksiz azak

azak bolsa işçi bolur iş uzak (2813 KBM)

azgır: Azgın, azılı 2311 (KB)

azıglıg: Azılı, cesaretli, atılgan, gözüpek 283, 3041, 4523 (KB)

idi yakşı aymış azığlığ kür er

azığlığ eren berk tügünler yazar (283 KBM)

azıtgan: Devamlı (yoldan) çıkaran, yoldan saptıran 88/79 (DLT)

ol kişi ol yōldan azı.tga.n (88/79 DLT)

aziz: Aziz, kıymetli, şerefli değerli A8, A9, A29 (KB); 30/8a1=12:88, 33/31b1=34:7, 37/27b2=48:3 (KT); 1/14 (DH)

Ey 'azīz, tegdi bizke hem boḍnumızke ḳor yas (30/8a1=12:88 KT)

Köndürür ögdülmiş, 'azīz yol tapa (33/31b1=34:7 KT)

azuk: Yoldan çıkmış, başıboş 45/31 (DLT); 385 (KB)

Sartnıŋ azukı arıg bolsa yōl ü.ze yīr (45/31 DLT)

azuk munuk: Kaçan ve yoldan sapan 45/31 (DLT)

bagırlıg: Başkasına boyun eğmeyen 181/155, 247/217 (DLT)

bagırlıg er (247/217 DLT)

bagırsak: Merhametli ve cömert 251/220 (DLT); 34, 43, 107 (KB)

bagırsak kişi (251/220 DLT)

bahil: Hasis 1518 (KB); 241, 244, 254 (AH)

baki: Bâki, ebedî, sonsuz C50 (KB); 31/57b3=20:73, 32/39a2=28:60, 36/25a2=42:36 (KT)

Taŋrı yaḫşıraḳ turur hem bāḳī (31/57b3=20:73 KT)

barış: İyi örnek, timsal 38/36b1=60:4 (KT)

Rāstlıḳ üze erdi sizlerke barış körklüg İbrāhīm içre (38/36b1=60:4 KT)

basımçı: Zulmeden, zalim 1737, 2348 (KB)

kayu oğrı tevlig karakçı kunuk

kayusı basımçı ölütçi kıruk (1737 KBM)

basınçak: Zayıf, ezik adam, âciz 250/220 (DLT); 911, 912, 3110 (KB)

basınçak er (250/200 DLT)

baş: Öncü, ileri gelen 29/9b1=9:12 (KT)

Olar ṭa'n ḳılsalar dīniŋiz içinde toḳuşuŋlar küfr başlarını (29/9b1=9:12 KT)

başçı: Öncü, önder 32/5a2=28:5, 32/27b1=28:41 (KT)

Ḳılsa-miz olarnı başçılar taḳı ḳılsa-miz mīrāṣ alġanlar (32/5a2=28:5 KT)

batıl: Batıl, hak olmayan, boş, beyhude, yanlış 33/61a2=34:49, 36/18b3=42:24, 37/5b3=47:3 (KT)

Keldi sezā yime oza törütmez bāṭılnı yana tirgüzmez (33/61a2=34:49 KT)

baz: Ecnebi, yabancı 509/408, 514/413 (DLT); 2495, 2534, 2548 (KB)

yāt ba.z yaḍıldı (509/408 DLT)

bed: Kötü, fenâ 35 (AH)

kim erse bu tört işke beḍ iʿtiḳad (35 AH)

bed-baht: Ümitsiz 31/5a2=19:4, 31/13a3=19:32, 31/19a2=19:48 (KT)

Bolmadım séni oḳımaḳda ey İḍim beḍ-baḫt (31/5a2=19:4 KT)

bediʿ: Eşsiz, nâdide 46 (AH)

anıŋ bịrr u cudı bẹdiʿịḥsanı (46 AH)

begsig: Huyu beylerin huyuna benzeyen 499/400 (DLT)

bu er ol begsig (499/400 DLT)

beliŋçi: Bir şeyden ürken 606/498 (DLT)

beliŋçi kişi (606/498 DLT)

berakat bėrgen: Bereketli kılan 35/61a3=40:64 (KT)

Berekāt bérgen Taŋrı 'ālemluġlar iḍisi (35/61a3=40:64 KT)

berekatlıg: Bereketli, hayırlı, yüce 37/70b3=50:9, 36/72a2=43:85 (KT)

İndürdümiz kökdin suwnı berekātlıġ (37/70b3=50:9 KT)

beter: Daha kötü, daha fena 6141 (KB)

yégitlik ya baylık bu kut esrüki

süçig esrükinde beter ay beki (6141 KBM)

bi-bak: Yoldan çıkan 34/58b3=38:28 (KT)

Ḳılur mu-miz saḳnuḳlarnı bī-bākler teg (34/58b3=38:28 KT)

bifa: Kaba, terbiyesiz, küstah 6603 (KB) → **bıwalık**

cefâ cevri barı maña tegmesüni

otun bifalardın sıñardın bolayı (6603 KBM)

bi-vefa: Vefasız 716, 1511 (KB)

ayur ay ınançsız ajun bi-vefâ

nelük kıldıñ emdi maña sen cefâ (1511 KBM)

bilge: Akıllı; âlim; bilge, hakîm 9/5, 37/24, 57/43 (DLT)

oza.kı bilge ança aymı.ş (57/43 DLT)

biliglig: Âlim; akıllı; bilge, hâkim 254/223 (DLT); 30/26b1=15:53 (KT)

Biz sewünçi bérür-miz saŋa bir biliglig oġul birle (30/26b1=15:53 KT)

biligsiz: Akılsız, cahil 72/59, 194/166 (DLT); 30/8b3=12:89, 32/36a1=25:56, 33/27a1=33:72 (KT)

Né ḳıldıŋız Yūsuf birle inisiŋe, ançada sizler biligsiz erdiŋizler (30/8b3=12:89 KT)

bizar: Suçsuz, masum 26/76a3=4:112 (KT)

Kim kim ḳazġansa yazuḳnı ḫaṭānı azu yazuḳnı yana atsa anı bīzārḳa (26/76a3=4:112 KT)

bizar: İlgisini kesmiş, uzak, alakasız 38/29a1=59:16, 36/47b2=43:26, 38/36b3=60:4 (KT)

Aydı: men bīzār men séndin, men ḳorḳar men Taŋrıdın kim ajunluġlar iḍisi turur (38/29a1=59:16 KT)

bolumsuz: Layık olmayan 1715 (KB)

bolumsuzka devlet kelü bérse kut

teper devletin ol keçürmez küni (1715 KBM)

borbaş: Neresinden çıkılacağı bilinmeyen karışık (iş) 231/201 (DLT)

borba.ş īş (231/201 DLT)

boş: (İnsan için) özgür, hür 166/143, 497/398 (DLT)

Ol kul boş kıldı (166/143 DLT)

boş: Terk edilen, ihmal edilen (şey) 166/143 (DLT)

Boş nēŋke iḍi bolma.s (166/143 DLT)

boşlag: İhmal edilen (şey) 232/201 (DLT)

boşla.g nēŋ (232/201 DLT)

boşlag: Boş, avare 708, 1303, 1491 (KB); 135, 136 (AH)

yawalık bile borka baş sokmasa

yawalıkka boşlağ neñin saçmasa (708 KBM)

boynagu: Zorba, cebredici, isyankâr 36/82a2=44:31, 31/13a2=19:32, 31/8a3=19:14 (KT)

Ol erdi boynaġu, ḥaddin keçgenler (36/82a2=44:31 KT)

boynagu: Kibirli 36/91b2=45:8, 35/13a1=39:60, 35/38a2=40:27 (KT)

Eşitür Taŋrınıŋ nişānlarını anıŋ üze aḍaḳ tiker boynaġu ançaḳlı eşitmez teg anı (36/91b2=45:8 KT)

bulganuk: Fasık, sorun çıkaran 37/57a1=49:6 (KT)

Apaŋ kelse silerke bulġanuḳ söz / sav birle amulluḳ ḳılınlar (37/57a1=49:6 KT)

buşı: Hiddetli, sinirli, hırçın 342, 850, 906 (KB)

yana bir tili él buşı öwkelig

ulıtur kişig sökse açsa tilig (342 KBM)

böŋ: İri ve kaba (insan) 599/491 (DLT)

böŋ kişi (599/491 DLT)

bügü: Âlim, bilge ve akıllı 216/185, 546/446, 577/474 (DLT); 183, 191, 192 (KB)

biligni irdedim

bügü.ni üḍürdüm

özümni aḍırdım

yalgıl atım yazlınu.r (546/446 DLT)

bügü bilge: Akıllı 216/185, 546/446 (DLT)

bürge: (İnsan için) taşkın ve hafif 215/185 (DLT)

bürge kişi (215/185 DLT)

bütün: Doğru, gerçek, güvenilir, sağlam 119/106, 201/171 (DLT)

Bütü.n ῡmlüg kança kolsa olturur (119/106 DLT)

cahil: Cahil 86, 88, 112 (AH)

bu cahịl biligsiz bạhasız bişi (86 AH)

cavidane: Ebedî kalıcı, sonsuza kadar kalan 29/45a2=9:63, 26/61a1=4:93, 31/58b3=20:76 (KT)

Aŋar tamuġ otı, cāvidāne anıŋ içinde (29/45a2=9:63 KT)

cefaçı: Cefa eden, eziyet eden 1092, 1237, 3088 (KB)

cefâ kıldı tép sen ilenme maña

meniñde cefâçı bu dünyâ saña (1092 KBM)

celle: Celîl, aziz olan S17, C1, A2 (KB)

celleka, kim uluğluk idisi tükel kudretlığ pâdişâh-turur (A2 KBM)

çalpak iş: Utanılacak şey, utanç veren iş 30/79a3=16:90 (KT)

Her-āyīne Taŋrı buyrur dād bérmek ... yıġar çalpaḳ işdin, yawuz işdin (30/79a3=16:90 KT)

çamguk: Dedikoducu, müfteri 236/205 (DLT)

çamguk er (236/205 DLT)

çanaç: Homoseksüel; korkak; olaylara karşı acımasız davranışlarda bulunan; işte başarısız ve gevşek 180/154 (DLT)

çapak er: Alçak adam 191/163 (DLT)

çav kemişgen: Yalan haber yayan, dedikodu yapan 33/22a1=33:60 (KT)

Eger yığılmasa iki yüzlügler ... çav kemişgen[ler] kend içre, sekirtgem séni olar üze (33/22a1=33:60 KT)

çek çük: Ivır zıvır; değersiz eşya 168/145 (DLT)

çeŋek: Şirret 411/322 (DLT)

çeŋek er (411/322 DLT)

çergüçi: Kurtarıcı 373 (KB)

çın: Doğru söyleyen, doğru kişi, samimi kişi 28/60a5=7:194, 36/83a3=44:36, 36/102b2=45:25 (KT)

Ündeŋ olarnı icābet ḳılsunlar sizke eger çın erse sizler (28/60a5=7:194 KT)

çogıçı: Kavgacı 36/61b3=43:58 (KT)

Urmadılar anı saŋa meger tartışıḳ üçün, kendü olar boḍun çoġıçılar (36/61b3=43:58 KT)

çok: Oğuzcada aşağılık (kimse) 500/401 (DLT)

ço.k er (500/401 DLT)

çotur: Kötü huylu 182/156 (DLT)

çotur kişi (182/156 DLT)

çöp çep: Değersiz (insan) 160/139 (DLT)

çöp çep kişi.le.r (160/139 DLT)

dost: Sahiplenen, himaye eden 37/9b3=47:11, 37/10a1=47:11, 26/43b2=4:75 (KT)

Ol ol Taŋrı anlarnıŋ dōstı (37/9b3=47:11 KT)

dürüst: Dürüst, doğru, hakiki Ba 468, C 468 (AH)

teŋ ese teŋgedi dürüstḳa bẹdẹl (C 468 AH)

dervişane: Muhtaç 32/16b2=28:24 (KT)

Ey İḍim, men aŋa kim indrür sen maŋa eḍgülükdin dervīşāne (32/16b2=28:24 KT)

ėḍerü kelgen: Takip edilen 36/80b1=44:23 (KT)

Tünle életgil ḳullarımnı sizler éḍerü kelgenler siz (36/80b1=44:23 KT)

eḍgü: İyi, hayırlı, güzel 29/15, 44/30, 52/37 (DLT); 32, B32, A38 (KB); 240, 245, 405 (AH); 26/87a3=4:128, 38/56b2=62:11, 37/17a3=47:21 (KT)

ep eḍgü nēŋ (29/15 DLT)

Yaraşmaḳ eḍgü erür (26/87a3=4:128 KT)

eḍgü: İyi kişi, salih insan, hayırlı insan 34/65b1=38:47, 34/26a2=37:80, 34/35a1=37:121 (KT)

Olar biziŋ üskümizde üḍründiler, eḍgüler tururlar (34/65b1=38:47 KT)

egriliksiz: Kusursuz, eksiksiz 34/96b1=39:28 (KT)

Ḳur'ānnı Tāzī tilinçe egriliksiz meger olar ḳorḳsun tép (34/96b1=39:28 KT)

ekek: Fahişe 52/37 (DLT)

ekek işle.r (52/37 DLT)

ekek işler: Fahişe kadın 52/37 (DLT)

endik: Ebleh, aptal 65/52, 66/52 (DLT)

endik er (65/52 DLT)

endişe kılıglı: Düşünen 35/2a1=39:42 (KT)

Bütünlükin anıŋ içinde belgüler endīşe ḳılıġlı boḍunḳa (35/2a1=39:42 KT)

erdemsiz: Marifetsiz; edebi ve fazileti olmayan 537/439, 381/299, 131/115 (DLT)

Erdemsizden kut çertilü.r (381/299 DLT)

erklig: Veli, hami, sığınılacak kişi, dost, bekçi 35/52b3=40:49, 36/85a1=44:41, 26/20b1=4:45 (KT)

Ayġaylar anlar kim ot içinde tamuġ erkligiŋe (35/52b3=40:49 KT)

ermegü: Tembel 47/33, 81/71, 33/19 (DLT)

irig i.rini yāglı.g ermegü ba.şı ka.nlı.g (47/33 DLT)

ersek: Erkek isteyen, orospu 64/51, 295/248 (DLT)

Ersek erke tegme.s, īwek ewke tegme.s (64/51 DLT)

ersek işler: Orospu kadın 64/51 (DLT)

ersig: Erkek, yiğit, mert, cesur, kahraman 57, 196, 279 (KB); 34 (AH)

ne üdrüm ne ködrüm ne ersig eren

ajunda tétig er yédi bu cihân (279 KBM)

ersü: Değersiz, aşağı olan şey 76/64 (DLT)

eymenük: Çekingen 2237, 4349 (KB)

tapuğsak ne özkey yine eymenük

emânet bile bolsa köñli süzük (2237 KBM)

fani: Zevâl ve fenâ bulan, yok olucu C50 (KB)

bâb ögdülmiş odğurmışka fânî dünyâ birle bâkî ‘ukbî kazğanğusın ayur (C50 KBM)

farig kaḍgusuz: Gamsız, tasasız 32/7b3=28:10 (KT)

Boldı Mūsā anasınıŋ köŋli fārigˇ ḳaḍġusuz (32/7b3=28:10 KT)

fazıl: Fâzıl, faziletli 489 (AH)

ẹdibler ẹdibi faẓıllar başı (489 AH)

feryad teggen: İmdada koşan, kurtarıcı 34/8a3=36:43 (KT)

Eger tilese-miz baturġaytımız olarnı, feryād teggen yoḳ olarḳa, ermez olar ḳurtuluġlı (34/8a3=36:43 KT)

fısk: Yoldan çıkarıcı, çelişkili 37/84a1=51:8 (KT)

Her-āyīne siz bir fısḳ ḳavl içinde siz (37/84a1=51:8 KT)

gafil: Gafil, habersiz 28/17a2=7:136, 28/25a3=7:146, 28/53a1=7:179 (KT)

Yalġan tuttılar biziŋ āyātlarımızını boldılar andın ġāfiller (28/17a2=7:136 KT)

gafur: Mağfiret eden, acıyan 6511 (KB)

kuluñ men idim sen maña ay ğafûr

méni yarlıkağıl yazukum keçür (6511 KBM)

galebe kılıglı / küçlüg: Üstün gelen 38/49a1=61:14 (KT)

Küçlendürdümiz anlarnı kim taptılar düşmanları üze, boldılar ġalebe ḳılıġlı / küçlügler (38/49a1=61:14 KT)

galib boluglı: Üstün gelen 34/44b2=37:173 (KT)

Bütünlükin biziŋ sümiz olar ġālib boluġlılar turur (34/44b2=37:173 KT)

garib: Garip 397 (AH)

ġarib erdi ịslam ġarib boldı baz (397 AH)

gayb: Gayb, bilinmeyen, gizli 30/4b3=12:81, 33/60b3=34:48, 35/4a3=39:46 (KT)

Ermez-miz ġaybnı küḍezigliler (30/4b3=12:81 KT)

habib: Sevgili, Hz. Peygamber 388, 4339 (KB); 21 (AH) **bk. 2.8.26**

habîb sewer yolı méni yetteçi

ol ok sawçı bolsu elig tuttaçı (388 KBM)

haddin keçgen: Sınırı aşan, aşırıya kaçan 27/41b3=5:32, 36/82a3=44:31 (KT)

Üküş olardın anda kiḍin yer içinde ḥaddin keçgenler (27/41b3=5:32 KT)

haddin taş boynagu: Azgın 34/23b1=37:30 (KT)

Ermez bizke siziŋ üze ḫüccet, kendü erdiŋiz boḍun ḥaddin taş boynaġu (34/23b1=37:30 KT)

halim: Halîm, yumuşak 51, 340 (AH)

ḥạlimlıḳ suwın saç ol otnı öçür (340 AH)

halis: Halis, ihlasa erdirilmiş 34/42a3=37:160 (KT)

Arıġ ol Taŋrı andın kim ṣıfat ḳılurlar meger Taŋrınıŋ ḫāliṣ ḳulları (34/42a3=37:160 KT)

han-salar: Sofra kuran S.294 (KB) → **hon-salar**

har: Hor, hakir, bayağı 34/20b2=37:18, 36/59a3=43:52 (KT) → **hor**

Ayġıl: andaġ, siz ḫārlar siz (34/20b2=37:18 KT)

haris: Harîs 182, 305, 307 (AH)

ḥạriṣ toḍmaz ajun neŋini tirip (305 AH)

harlagan: Küçük düşürücü 38/11b1=58:16 (KT)

Yüz evürdiler Taŋrınıŋ yolından, olarḳa turur ḫārlaġan ḳın (38/11b1=58:16 KT)

harlaglı: Alçaltıcı, küçük düşürücü, hor eyleyici 26/71a2=4:102, 26/15a2=4:37, 33/20a3=33:57 (KT)

Taŋrı anuttı kāfirlerḳa ḳın ḫārlaġlı (26/71a2=4:102 KT)

has: İhlasa erdirilmiş 34675b1= 38:38 (KT)

Yolsuz ḳılġay men olarnı ḳamuġını meger ḳullarıŋnı kim olardın ḫāṣlar tururlar (34675b1= 38:38 KT)

hasis: Hasîs 447 (AH)

ḫạsislerni kötrüp nẹfisni çalıp (447 AH)

hasm: Hasım, kavgalı, münakaşa eden, davacı 26/73a2=4:105, 34/53b2=38:22, 34/53a3=38:21 (KT)

Bolmağıl ḫıyānet ḳılġanlarḳa ḫaşm (26/73a2=4:105 KT)

hon-salar: Sofra kuran C40 (KB) → **han-salar**

bâb aş başçısı hôn-sâlâr negü teg kerekin ayur (C40 KBM)

hoş: Güzel 589 (KB); 402 (AH); 33/37b1=34:15, 38/46b3=61:12 (KT)

Él erür ḫoş yime İḍi yarlıḳaġan örtgen (33/37b1=34:15 KT)

ınanç: Güvenilen, inanılan; güvenme, inanma 4068, 6586, 1091 (KB); 174 (AH)

kayusı ınanç beg kayu çağrı beg

kayusı kül erkin kayu çawlı beg (4068 KBM)

ınanç beg: Güvenilir bey 79/67, 111/100, 637/533 (DLT)

ınga: Rezil (kimse); değersiz, değeri düşmüş olan şey 76/64 (DLT); 1672, 2064, 2975 (KB)

ınga er (76/64 DLT)

iki yüzlüg er: İki yüzlü adam 464/368 (DLT)

il kişi: Kötü adam 36/23 (DLT)

imin: Emin, korkusuz, güven içinde, güvenilir 33/39a2=34:18, 36/87b3=44:55, 33/53b3=34:37 (KT)

Yorıŋlar anıŋ içinde tünler hem künlerde ī̇mī̇nler (33/39a2=34:18 KT)

inkar kılıglı: İnkâr eden 36/32a1=42:47 (KT)

Taŋrıdın yoḳ sizke sıġınçu ol küm yoḳ sizke inkār ḳılıġlı (36/32a1=42:47 KT)

irig: Sert, kaba; haşin, gayretli 1415, 2077, 2543 (KB); 25/22b1=3:159, 27/59a2=5:54, 38/92b3=66:6 (KT)

Eger bolsa sen irig, irig köŋüllüg tarılġatılar (25/22b1=3:159 KT)

irinçig: Acınacak, zavallı, acıklı 65, 687, 3938 (KB)

uzun sözlese söz irinçig bolur

ukuşluğ kişiler sözüg az kılur (3938 KBM)

irsel: Dönek, dönen huylu, kararsız, sebatsız, vefasız 399, 666, 1088 (KB)

yana ma saña aydım uş bu sözüm

kılınçım yayığ tép ne irsel özüm (1088 KBM)

isiz: Hırçın; kötü, çirkin 33/19, 194/166, 327/265 (DLT); 235, 238, 240 (KB); 146, 333, 380 (AH) → **issiz**, **esiz**

Alp Er Toŋa öldi mü

i.si.z aju.n kaldı mu

ödlek öçin aldı mu

emdi yürek yırtılu.r (33/19 DLT)

isiz: Haşarı çocuk 73/60 (DLT)

issiz: Şirret, gaddar, cür'etkâr 83/73 (DLT) → **isiz**, **esiz**

issiz kişi (83/73 DLT)

kadır: Zor, şiddetli, çetin 183/156 (DLT)

kadır nēŋ (183/156 DLT)

Kadır yi.r (183/156 DLT)

Kadır kış (183/156 DLT)

kadir: Güçlü, kudretli B2 (KB)

uluğluk idisi uğan dû'l-celâl

yaratğan törütgen me kâdir kemâl (B2 KBM)

kaḍıtgan: Hiç kimseye boyun eğmeyen, dik başlı 256/224 (DLT)

kaḍıtga.n er (256/224 DLT)

kahil: Tembel, yavaş ve ağır davranan 29/39b3=9:54 (KT)

Kelmezler namāzḳa meger olar kāhiller ol (29/39b3=9:54 KT)

kakılgan sokulgan: Horlanan, itilip kakılan, aşağılanan 259/227, 262/228 (DLT)

bu er ol telim kakılga.n sokulga.n (259/227 DLT)

kakıtgan: Devamlı kızgınlık ve bıkkınlığa sokan, kızdıran 256/225 (DLT)

bu er ol meni tu.tçı kakıtga.n (256/225 DLT)

kanıtgan: Her zaman mutlu eden 257/225 (DLT)

ögdi ol erig kanıtga.n (257/225 DLT)

kapguçı: (Mal vb.) çalan 292/247 (DLT)

tawa.r kapgu.çı (292/247 DLT)

kart er: Huysuz adam 172/148 (DLT)

katıg: Katı, sert, haşin, çetin, şiddetli, elim, korkunç 28/41b3=7:165, 27/58a2=5:53, 37/38a1=48:16 (KT)

Tuttumız anlarnı kim küç éttiler ḳatıġ ḳın birle (28/41b3=7:165 KT)

katıg: Sert, acımasız 38/92b3=66:6 (KT)

Anıŋ üze ferişteler irigler ḳatıġlar (38/92b3=66:6 KT)

katıksız: İhlas sahibi, temiz, halis 34/77b2=39:3, 31/20a1=19:51, 34/36a3=37:128 (KT)

Bilgil Taŋrıḳa dīn ḳatıḳsız (34/77b2=39:3 KT)

katış karış: Karışık, girift, anlaşılmaz 37/69b1=50:5 (KT)

Olar ḳatış ḳarış iş içinde olar (37/69b1=50:5 KT)

katkı kişi: Tabiatı sert olan, kimseye itaat etmeyen adam 215/185 (DLT)

katurgan: Gülen, sevinçli olan ve övünen 257/225 (DLT)

bu er ol üküş katurga.n (257/225 DLT)

kawurgan: Devamlı baskı yapan, sıkan 258/226 (DLT)

bu bile.zük ol bilek kawurga.n (258/226 DLT)

kavi: Kavi 2055 (KB); 196 (AH)

kılıç baldu ok ya kavî küç yürek

bar erken ked er neñke korkmaz kerek (2055 KBM)

keçürgen: (Suçları) devamlı affeden 260/227 (DLT)

bu bēg ol yāzuk keçürge.n (260/227 DLT)

keçürgen: Devamlı evirip çeviren ve planlar yapan 260/227 (DLT)

bu er ol telim īş keçürge.n (260/227 DLT)

keḍ: Etkili, dokunaklı 26/36a3=4:63 (KT)

Ayġıl olarḳa özleri içinde keḍ aymaḳ (26/36a3=4:63 KT)

keklig: Kin sahibi olan 407/318 (DLT)

öçlüg keklig kişi (407/318 DLT)

kekmek: İşlerin pişirdiği ve çekilen sıkıntıların katılaştırdığı (adam) 241/209 (DLT) → **kek**

kekmek er (241/209 DLT)

kekmen: İşlerin pişirdiği ve çekilen sıkıntıların katılaştırdığı (adam) 241/209 (DLT) → **kek**

kelale: Varisi olmayan kişi, kimsesi olmayan 27/15a2=4:176 (KT)

Taŋrı aça bérür sizke kelāle içinde, eger bir er helāk bolsa yoḳ aŋar 'ayāl hem aŋar ḳız ḳadaş ... (27/15a2=4:176 KT)

keŋes: Kolay 604/495 (DLT)

kerametlıgrak: (En) çok keramet sahibi, aziz, en değerli 37/64a2=49:13 (KT)

Bütünlükin kerāmetlıġraḳınıız taŋrı üskinde saḳnuḳraḳınıız (37/64a2=49:13 KT)

kerim: Kerim 5667 (KB); 67 (AH)

bayattın kolu bérsü yazuklarım

du‘â birle bolğay keçürgey kerim (5667 KBM)

kıçurgan: (Konuğa) Daima huysuzlaşıp kibir ve övüngenlik gösteren 258/226 (DLT)

bu er ol kişi.ke kıçurga.n (258/226 DLT)

kınanmış: Azap edilmiş 33/52a3=34:35 (KT)

Ermez-miz ḳınanmışlar (33/52a3=34:35 KT)

kınlıg: Azap veren, azabı olan 28/71a3=8:13, 28/77a3=8:25, 35/35b1=40:22 (KT)

Ol Taŋrı ḳatıġ ḳınlıġ ol (28/71a3=8:13 KT)

kıran: Çok talihli ve güçlü (hükümdar) 3007 (KB)

yumıtsa kayu begke ersig eren

ajunka bu beg boldı sâhib-kırân (3007 KBM)

kırt: Kötü huylu, cimri 172/148 (DLT)

kırt kişi (172/148 DLT)

kıwangan: Kibirlenen, böbürlenen 26/14b1=4:36 (KT)

Ol Taŋrı sewmez kim kim bolsa ḳıwanġan küwengen (26/14b1=4:36 KT)

kıwçak: Kof, boş, şanssız, yabanî 2639, 5133, 2477 (KB)

yalawaç yawuz bolsa kıwçak kowı

séziksiz tüker anda begler suwı (2639 KBM)

kıwı: Boş, süreksiz, kısa 668, 1045, 1332 (KB)

tükel buldı ay toldı ârzû tilek

kıwı kut karıp yıktı arka yölek (1045 KBM)

kıyık kişi: Sürekli sözünde durmayan insan 518/417 (DLT)

kız: Pahalı 164/142 (DLT); 564, 565, 866 (KB)

Bu a.t kız aldım (164/142 DLT)

kızgut: İbret olsun diye cezalandırılıp rezil edilen 227/197 (DLT)

kızgutlug: Azapla cezalandıran, cezasını veren 26/51b3=4:84 (KT)

Ol Taŋrı ḳatıġraḳ ḳınlıġdın, ḳatıġraḳ ḳızġutluġdın yan (26/51b3=4:84 KT)

kız kişi: Argu lehçesinde cimri insan 164/142 (DLT)

Kız kişi sāwı yōrıglı bolma.s (164/142 DLT)

kirtüç: Kıskanç, saldırgan huylu 229/198 (DLT); 194 (KB)

kirtüç kişi (229/198 DLT)

koltguçı: Muhtaç 2093, 2613 (KB)

oyunka awınsa ajun tutğuçı

ilin buzdı boldı özi koltğuçı (2093 KBM)

komıtgan: Özleten (şey, kimse) 257/225 (DLT)

ogul meni ewke komıtga.n ol (257/225 DLT)

kor kıldaçı: Hüsrana uğrayan 30/90b1=16:109 (KT)

Séziksiz anlar kim kiḍinki içinde, olar ḳor ḳıldaçılar ol (30/90b1=16:109 KT)

korklık: Korkan ve korkak (adam) 625/521 (DLT); 1986, 2292 (KB)

korklık er (625/521 DLT)

korkmış: Bir şeyden korkan, korkmuş olan 430/336, 498/399 (DLT)

Saçıratgu.dın korkmış kuş kırk yı.l aḍrı yıga.ç üze konma.s (430/336 DLT)

korkunçlug: Korkulan, bilinmeyen 37/87b3=51:25 (KT)

Aydılar selām, aydı selām ḳorḳunçluġ boḍunlar (37/87b3=51:25 KT)

korkunçsuz: Güvenli 32/37a1=28:57, 37/46b3=48:27 (KT)

Ḳorḳunçsuz térlür aŋar ḳamuġ nersenіŋ mīveleri, rūzī biziŋ üskümizdin (32/37a1=28:57 KT)

kotkı er: Mütevazı, alçakgönüllü 215/185 (DLT)

kowı er: Talihsiz adam 545/445 (DLT)

Kowı er kuḍugka kirse yil alı.r (545/445 DLT)

köḍrüm: Yüksek, seçkin 279, 1963, 2187 (KB)

bodunka begi artuk üdrüm kerek

köñül til köni kılkı ködrüm kerek (1963 KBM)

köndi: Oğuzca rezil 211/181 (DLT)

Ol köndi kişi ol (211/181 DLT)

köni: Güvenilir (kişi) 549/449 (DLT)

köni er (549/449 DLT)

köŋüllüg: Akıllı, kalbi uyanık olan 44/30, 604/496 (DLT)

köŋüllüg er (604/496 DLT)

közlüg: Gönül gözü olan, basiretli 38/18b2=59:2 (KT)

'İbret alıŋlar ey közlügler iḍisi (38/18b2=59:2 KT)

kulsıg: Huyu kölelerin huyuna benzeyen 234/203, 499/400 (DLT)

kulsıg er (234/203 DLT)

kunuk: Dolandırıcı 1737 (KB)

kayu oğrı tevlig karakçı kunuk

kayusı basımçı ölütçi kıruk (1737 KBM)

kurgu: Hafif ve zevzek adam, çok taşkın ve hafif (kimse) 13/7, 214/184 (DLT); 1997, 5219 (KB)

kurgu er (214/184 DLT)

kutlug: Mübarek, uğurlu 54/39, 208/178, 233/202 (DLT); 34/59a1=38:29 (KT)

Bitig indürdümiz saŋa ḳutluġ (34/59a1=38:29 KT)

kuyug: Titiz 2900 (KB)

idişçi başı ked koyuğ er kerek

köni tutsa ötrü köñül ög yürek (2900 KBM)

küçegüçi: Cabbar, zorlayıcı 37/82b1=50:45 (KT)

Ermez sen anlar üze küçegüçi, pend bérgil Ḳur'ān birle (37/82b1=50:45 KT)

küçemçi: Zulmeden, zalim 495/397 (DLT); 816 (KB)

bu kaşım tügüki bu körksüzlüküm

küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm (816 KBM)

küçkey: Zalim, zorba 814, 2030, 2031 (KB)

bu küçkey kişi kendü beglik yémez

bu küçkey küçini bodun kötrümez (2030 KBM)

küçlüg: Zalim, zorba 27/34b3=5:22, 32/18a1=28:26, 35/35a3=40:22 (KT)

Anıŋ içinde boḍun küçlügler (27/34b3=5:22 KT)

külüg: Şöhret sahibi, ünlü 538/439 (DLT)

kūlüg bilge (538/439 DLT)

külük: Ünlü, sanlı 857, 5130, 5283 (KB)

ağırla sen edgüg tegür edgülük

bodun edgü bolğay tüzü ay külüg (5383 KBM)

külünç: Gülünç 2442, 2409 (KB)

közi tok kişi işte almaz orunç

orunç alsa hâcib bolur beg külünç (2442 KBM)

külüt: İnsanlar arasında gülünecek kişi 180/153 (DLT)

kür: Azimli, yürekli, korkusuz, gururlu olan 163/142 (DLT); 57, 283, 409 (KB)

kim kür bolsa küwe.z bolu.r (163/142 DLT)

kürek: Kaçak 5710, 1118 (KB)

kürek men idimdin küremiş otun

kamuğ öz yazukka kömüldi bütün (5710 (KBM)

küstah: Küstah 348 (AH)

kiçiglerni küstaḫ ḳılur bil yaḳin (348 AH)

küsüş: Aziz, değerli, nâdir 44, 160, 199 (KB)

biliglig idi az biligsiz üküş

ukuşsuz üküş bil ukuşluğ küsüş (199 KBM)

küwengen: Övünen 26/14b1=4:36 (KT)

Ol Taŋrı sewmez kim kim bolsa ḳıwanġan küwengen (26/14b1=4:36 KT)

küwez: Kibir, kibirli 131/115, 163/142, 207/177 (DLT); 409, 1125, 1706 (KB)

erdem tile ögrenipen bolma küwe.z

erdemsizin ögünse eŋmegüde eŋe.r (131/115 DLT)

malum: Belli A11 (KB)

-rur bu kitâbnı okığlı bu beyitlerni ma‘lûm kılığlı kitâbı- (A11 KBM)

melametlıg: Kınanmayı hak eden 34/38b2=37:142 (KT)

Yuttı anı balıḳ, ol melāmetlıġ, eger bolmasa ol tesbīḥ aytıġlılardın (34/38b2=37:142 KT)

melun: Melun, lanetlenmiş 33/22a3=33:61, 31/88b2=20:116, 31/67a1=20:96 (KT)

Mel'ūnlar ḳayda ma bulnurlar, tutlurlar, öldrülürler (33/22a3=33:61 KT)

meŋzeg: Benzer, eş 17, 16, 3603 (KB)

kiçig oğlan özlüg et öz meñzegi

boğuz todsa yügrür tiler öz tiki (3603 KBM)

mihriban: Seven, dost, şefkatli 325 (AH)

mụsụlmanḳa müşfiḳ bolup mịhrịban (325 AH)

muhalif: İsyan eden 31/17b2=19:44 (KT)

Bütünlükin yek, erür rūzī bérgenke muḫālif (31/17b2=19:44 KT)

muhalif: İnatçı, bozguncu 37/75a3=50:24 (KT)

Kemişiŋler ol ikini tamuġḳa ḳamuġ nū-sipās muḫālif (37/75a3=50:24 KT)

mukır: İkrar eden, söyleyen 4780 (KB), 10 (AH)

ikinç bar ḳılur sen mụḳir men muŋa (10 AH)

munduz: Ebleh (aptal) insan 230/200 (DLT); 963, 6394, 2099 (KB)

Neçe munduz erse īş eḍgü neçe egri erse yōl eḍgü (230/200 DLT)

mungak: Geveze (adam) 239/207 (DLT)

munga.k kişi (239/207 DLT)

mungan: Geveze 221/190 (DLT)

munga.n kişi (221/190 DLT)

munka: Serkeş 1313 (KB)

bodun munka bolsa yırak tur seçe

kara bulğakıña katılma kaç a (1313 KBM)

munuk: Kaçan ve yoldan sapan 45/31 (DLT)

azuk munuk (45/31 DLT)

muti: Muti, boyun eğen 5946 (KB)

bodun ma mutî‘ bolsa kılkı köni

anın ötrü begler yarutur küni (5946 KBM)

muttaki: Takva sahibi 37/77a3=50:31, 37/85a2=51:15 (KT)

Yaġutuldı uştmaḫ muttaḳīlarḳa, ıraḳ ermez (37/77a3=50:31 KT)

mübarek: Mübarek 36/75a1=44:3 (KT)

Belgülüg bitig ḫaḳḳı, biz indürdümiz mübārek tün içinde (36/75a1=44:3 KT)

müflis: İflâs etmiş 3985, 4592 (KB)

tapuğka negü teg ınansa bolur

tapındım téyü bilse müflis kalur (3985 KBM)

müfsid: Fesatçı, bozguncu 2106 (KB)

begi içgüçi bolsa mufsid otun

kamuğ içgüçi boldı bodnı bütün (2106 KBM)

münker: İnkâr edilen 6472 (KB)

kanı emr-ü ma‘rûf kılığlı kişi

kanı nehy-ü münker tıdığlı kişi (6472 KBM)

müşfik: Şefkatli 325, 51 (AH)

reʿiyyeṭḳa müşfiḳ seḷim til ḫalim (51 AH)

nadan: Cahil 35/14b1=39:64 (KT)

Taŋrıda aḍınḳa [mu] fermānlayur siz maŋa tapnayın er nādānlar (35/14b1=39:64 KT)

na-hoş: Nahoş 218 (AH)

veḷikịn içinde tümen na-ḫoşı (218 AH)

nahs: Uğursuz 35/81b1=41:16 (KT)

Iḍtımız olar üze ḳatıġ yelni naḥis künler içinde (35/81b1=41:16 KT)

nakes: İnsaniyetsiz, alçak 261 (AH)

baḫıl nakęs otun tawar pasbanı (261 AH)

nefis: Nefîs, kıymetli 447 (AH)

ḫasislerni kötrüp nęfisni çalıp (447 AH)

nevmid: Ümitsiz, ümidini kaybetmiş 36/68b3=43:75 (KT)

Tamuġ ḳını içinde cāvidāneler, süst bolmaz olardın, olar anıŋ içinde nevmīdler (36/68b3=43:75 KT)

nik: İyi, güzel B64 (KB)

yana bu kitâbnıñ beyânın ayur

bu tört nîk şerîfler özele kılur (B64 KBM)

nusipas: Nankör, iyiliğe kötülükle karşılık veren 33/38b1=34:17, 36/33a3=42:48, 36/42a3=43:15 (KT)

oḍug köŋüllüg er: Kalbi uyanık adam, akıllı adam 44/30 (DLT)

oglagu: Nazlı, asîl 77, 1426, 3395 (KB)

ağı çuz töşenür özüñ oğlağu

kara yér töşeñü-turur ay bügü (1426 KBM)

oglansıg: Oğlan huyuna benzer olan 499/400 (DLT)

Bu karı ol ogla.nsıg (499/400 DLT)

ogrı: Hırsız 75/63, 152/132, 243/211 (DLT); 313, 1737, 2404 (KB)

beçkem urup atlaka

Uygurdakı Tatlaka

ogrı yawuz ıtlaka

kuşlar kipi uçtumız (243/211 DLT)

oŋ: Kolay 32/19 (DLT)

oŋ īş (32/19 DLT)

oŋay: Kolay 32/19 (DLT)

oŋ ış: Kolay iş 32/19 (DLT)

osal: Bir işte gafil olan 73/61 (DLT)

osa.l kişi (73/61 DLT)

osanuk: Gafil 30/90a3=16:108 (KT)

osayuk: Gafil 91/82 (DLT)

osa.yuk er (91/82 DLT)

otun: Değersiz, alçak, küstah 121, 241, 341 (KB)

yana bir arığsız bu kılkı otun

kişiler ewinde bu koprur tütün (341 KBM)

oynak işler: Gösterip kapatan (cilveli) kadın 73/59 (DLT)

oynaş: -Haram olarak- başkasıyla sevişen kadın 73/59 (DLT)

ozuk: Üstün 2635 (KB)

çögenke ked erse atar erse ok

yéme kuşçı awçı ajunda ozuk (2635 KBM)

ozunçı: İftira eden, müfteri 4212, 4213, 4272 (KB)

ozunçı kişike katılma yıra

ozunçı tilinde küyer ot kör e (4212 KBM)

öçlüg: Öç sahibi olan 407/318 (DLT)

öçlüg keklig kişi (407/318 DLT)

öḍrüm: Her şeyin seçilmişi 50, 279, 418 (KB)

ne üdrüm ne ködrüm ne ersig eren

ajunda tétig er yédi bu cihân (279 KBM)

öḍründü: Seçilmiş A7, A7, 2598 (KB)

bayat kullarında eñ üdründüsi

yalawaçlar erdi kişi edgüsi (2598 KBM)

ögdülmiş: Hamde layık, her övgüye layık 33/31a3=34:6 (KT)

Köndrür ögdülmiş 'azīz yol tapa (33/31a3=34:6 KT)

ögündi: Herkesin dilinde övülen (insan) 82/72 (DLT)

ögündi kişi (82/72 DLT)

öktem: Zalim, pervasız 672, 534, 5522 (KB)

kötürme bayutma isiz öktemig

ağu kılğa şeksiz saña ot emig (5522 KBM)

öküş: Huysuz ve inatçı olan 43/29 (DLT)

ö.kü.ş yılkı (43/29 DLT)

ölgüçi: Ölücü, fâni 1145 (KB)

sewinçlerke awnıp öküş külgüçi

sıġıtḳa anınġu aya ölgüçi (1145 KB)

ören: Oğuzcada her şeyin kötüsü 51/36 (DLT)

örüg: Sâkin, sabırlı 1852, 1991, 2600 (KB)

örüg hem silig ol ne kılkı amul

kamuğ teprenürke bağırsak köñül (1852 KBM)

ötrük: Oğuzcada hilekâr 63/50 (DLT)

ötrük utun ogrı.layu yüzke baka.r

elgin tüşüp birmiş aşıg başra kaka.r (63/50 DLT)

özkey: Sâdık, vefâlı 2237, 2571, 2767 (KB)

tapuğsak ne özkey yine eymenük

emânet bile bolsa köñli süzük (2237 KBM)

parsa: Takva sahibi, kötü amelden sakınan 26/2b3=4:24 (KT)

Pārsālar zinā ḳılmaġuçılar (26/2b3=4:24 KT)

rahim: Merhametli, mülayim 37/48b1=48:29 (KT)

Raḥīmler olar ara, körer sen olarnı rukū' ḳılġanlar (37/48b1=48:29 KT)

rahmetlig: Merhametli, rahmetli 35/26a3=40:7 (KT)

Ey biziŋ İḍimiz tegdiŋ ḳamuġ nerseke raḥmetlıġ 'ilm yanıdın (35/26a3=40:7 KT)

rast: Doğru sözlü, dini bütün 31/21b2=19:56, 31/16a3=19:41 (KT)

Yād ḳılġıl bitig içinde İdrīsni ol erür rāst, peyġāmber (31/21b2=19:56 KT)

ruzisüz: Muhtaç olan, mahrum 37/86a3=51:19 (KT)

Mālları içinde ḥaḳ térür erdiler tilegüçike rūz[ī]süzke (37/86a3=51:19 KT)

sabur: Sabırlı 1867 (KB)

örüg ol amul ked serimlig sabûr

körüp işni yetrü ol akru tegür (1867 KBM)

saçgak: Malını saçan (kişi) 237/205 (DLT)

saçga.k kişi (237/205 DLT)

saçu: İstisnâ 10 (KB)

sak: Uyanık ve kıvrak zekâlı olan 168/145 (DLT)

sak er (168/145 DLT)

sakınuk: Takvâ sahibi B56, 58, 1063 (KB)

negü tér eşitgil sakınuk kişi

sakınuk kişi ol kişiler başı (1063 KBM)

sakışçı: Hesap bilir, hesaptan anlar 2218 (KB)

sakışçı kerek bolsa bilge tetig

bilig birle bilse bu törlüg bitig (2218 KBM)

saknuk: Takva sahini, Allah'tan korkan, muttaki 25/6a1=3:133, 28/82b2=8:34, 31/71a2=39:33 (KT)

Uştmaḫ, anıŋ éni köklerçe, yerlerçe anutuldı saḳnuḳlarḳa (25/6a1=3:133 KT)

saran: Cimri 391/306 (DLT); 950, 1731, 2061 (KB)

bakmas bodun sewügsüz

yudkı yuḍı saranka

kazgan olıç tüzünlük

kalsun çawıŋ yarınka (391/306 DLT)

sarıçga er: Atik adam 245/214 (DLT)

sarp: Güç, çetin 3351, 3393, 3591 (KB)

bodun köñli yuwka küdezmeki sarp

köñül sınsa hasmı bayat 'adli tap (3351 KBM)

sarsıg: Kaba (söz, iş, yürüyüş vb.) 233/202 (DLT)

sarsıg sö.z (233/202 DLT)

saşı: Ürkek, birbirini tutmaz 4324, 4562 (KB)

kara kılkı başsız kılınçı saşı

işi küdgi barça kılınçı tuşı (4324 KBM)

satgag: Müfteri 911, 919, 924 (KB)

bu satğağ basınçak üçün edgüni

isizler yerip kör yarutmaz küni (911 KBM)

satgaguçı: İftira eden 6441 (KB)

kanı ol kişig satğağuçı kişi

nelük boldı satğağ kara yér tuşı (6441 KBM)

savab: Doğru, doğruluk 1907, 2648, 5007 (KB)

ayıtmak oñay boldı tersi cevâb

cevâbka ilig bilgi bolğay savâb (1907 KBM)

sefih: Sefîh 141 (AH)

sẹfih er tili öz başı dụşmanı (141 AH)

sekerçi: Haydut 5571 (KB)

selāmet: İyi, salim, esen 34/26b2=37:84 (KT)

Ançada keldürdi İḍisiŋe selāmet köŋülin (34/26b2=37:84 KT)

sepük: Sünepe 4599 (KB)

bıçak tartma anda kötürme süñük

ayı bolma kowdaş ne silkim sepük (4599 KBM)

serker: Karluk lehçesinde yolkesen, haydut 230/199 (DLT)

sewmegüçi: Sevmeyen 2150, 4541, 5496 (KB)

üküş sewmegüçi seweri az ol

kerişi telimrek ereji az ol (2150 KBM)

sewüg: Sevgili, sevilen 30, 34, 47 (KB); 29/18a1=9:24 (KT)

Turġu éwler tileyür sizler anı sewügre[k] sizke Taŋrıdın hem yalavaçındın (29/18a1=9:24 KT)

sewük: Sevgili, sevilen şey 59/45, 196/168 (DLT)

sewük nēŋ (196/168 DLT)

sėzindürgen: Şüphe yaratan 36/10a1=42:14 (KT)

Her-āyine anlar kim mīrāṣ bérildiler bitigni olarda kiḍin şek içinde olardın sézindürgen (36/10a1=42:14 KT)

sınag: Sınanmış, tecrübe edilmiş 3395, 3963 (KB)

köñül oğlağu ol sınağı muñar

isigke erir terk soğukka toñar (3395 KBM)

silkim: Sünepe 4599 (KB)

bıçak tartma anda kötürme süñük

ayı bolma kowdaş ne silkim sepük (4599 KBM)

sibiz kişi: Sakar ve dalgın kişi 205/175 (DLT)

sitemkār / küç kılgan: Zulmedici 35/90a3=41:46 (KT)

Ermez seniŋ İḍiŋ sitemkār / küç ḳılġan ḳullarḳa (35/90a3=41:46 KT)

sökmiş sürülmiş: Lanetlenmiş, sürülmüş, kovulmuş 30/85a2=16:98 (KT)

Ḳaçan kim oḳısa sen Oḳıġunı sıġıngıl Taŋrıḳa sökmiş sürülmiş yekdin (30/85a2=16:98 KT)

sözŋri: Geveze 614/508 (DLT)

sö.zŋri ki.şi (614/508 DLT)

suk: Açgözlü, doymaz 500/401 (DLT); 849, 1143, 2001 (KB); 255, 425, 429 (AH)

su.k er (500/401 DLT)

sun kişi: Yumuşak huylu, iyi kalpli adam 504/404 (DLT)

şa: Mecazen beceriksiz insan 537/439 (DLT)

erdemsiz şa (537/439 DLT)

şal şul (eliglig): Eli işe yakışmayan 169/146 (DLT)

şefi: Şefaatçi 35/32b2=40:18 (KT)

Yoḳ ẓālimlerḳa yaġuḳdın ap şefī' boyun sunar (35/32b2=40:18 KT)

şeklig: Şüpheci 37/75b1=50:25 (KT)

Kemişiŋler ol ikini tamuġḳa ... yıġḳan ḫayrnı, teŋde keçgen şeklig (37/75b1=50:25 KT)

şeksiz: (A. T.) Şüphesi olmayan, emin, inançlı 36/90a1=45:4, 36/98b2=45:20, 27/56a1=5:50 (KT)

Sizni törütmek içinde ol kim yaḍtı tepreniglilerdin, belgüler şeksiz boḍunḳa (36/90a1=45:4 KT)

şerif: Şerefli B64 (KB)

yana bu kitâbnıñ beyânın ayur

bu tört nîk şerîfler özele kılur (B64 KBM)

tagı: Yabani 5369, 5375, 6617 (KB)

kevel tazı büktel tağı arkunı

akur toldı tolmaz bu sukluk kanı (5369 KBM)

tak: Müşkil 391, 4789 (KB)

muñumka takımka maña ol yarar

belâ kadğu tegse méni ol yular (4789 KBM)

talu: Seçkin (şey) 548/447 (DLT); 112, 478, 688 (KB); 257, 23, 168 (AH)

talu nēŋ (548/447 DLT)

taŋ: Şaşırtıcı, tuhaf (şey) 43/29, 600/491 (DLT); 794, 1543, 3514 (KB); 37/68b2=50:2, 31/11b2=19:27 (KT)

taŋ nēn (600/491 DLT)

Aydı kāfirler: néerse turur taŋ (37/68b2=50:2 KT)

taŋsuk: Şaşırtıcı ve hoş gelen şey 611/504 (DLT); 794, 4424, 5368 (KB); 475, 483, 76 (AH)

taŋsuk nēŋ (611/504 DLT)

taplanmış: Seçkin kılınmış, hoşnut olunan, beğenilen 31/21b1=19:55, 31/5b3=19:6 (KT)

Erdi İḍi üskinde taplanmış (31/21b1=19:55 KT)

tas: Oğuzcada kötü olan şey 165/143 (DLT)

Bu a.t tas tegül (165/143 DLT)

tawarsak: Malı seven 295/248 (DLT)

ol er ol tawarsa.k (295/248 DLT)

tawratguçı: Acele eden 442/346 (DLT)

tawrattaçı: Oğuz ağızlarında acele eden 442/346 (DLT)

taylaŋ: Zarif, boyu latif, aydınlık renkli, temiz elbiseli (adam) 612/506 (DLT)

Taylaŋ yigit (612/506 DLT)

taylaŋ yigit: Titiz ve zarif genç 613/506 (DLT)

tayuk er: Genç, zarif ve titiz adam 517/416 (DLT)

telbe: Deli, mecnun 36/78a2=44:14 krş. telwe (KT)

Yüz evürdiler andın, aydılar: ögretmiş turur telbe (36/78a2=44:14 KT)

teltük: Günahkâr 5276 (KB)

köñülçe yorığlı ay teltük müne

ayıtğay seniñdin bayat bir küne (5276 KBM)

telü: Oğuzcada ahmak 548/447 (DLT)

telü: Deli 513/411 (DLT)

bardı saŋa ye.k utru tutup ba.l

barçın keḍipen telü yuwga bolup kāl (354/282 DLT)

telwe: Deli 214/185 (DLT); 34/25a1=37:36 krş. telbe (KT)

Ayturlar: biz ḳoḍuġlılar [mu]-miz biziŋ taŋrılarımızını söz ḳoşġu üçün telwe (34/25a1=37:36 KT)

temaşa kılıglı: Zevk ve sefa süren 36/81a2=44:27 (KT)

Ekinler, aḍaḳın turuġlı orunlar uluġ yime kéŋlik kim erdiler anıŋ içinde temāşā ḳılıġlılar (36/81a2=44:27 KT)

teŋeşçi: Kıyasla hareket eden 2256 (KB)

vezîr begke tutçı kéñeşçi bolur

kéñeşçi kişiler teñeşçi bolur (2256 KBM)

teŋriken: Kâfirlerin dillerinde âlim ve mütedeyyin, bilgin 609/501, 613/507 (DLT)

tepiz: Kıskanç (adam) 183/156 (DLT)

tepiz kişi (183/156 DLT)

tepsegüçi: Çekemeyen, hased eden, kıskanan 4255 (KB)

negü asğı ötrü kişig tepsemek

kişig tepsegüçi soñı iglemek (4255 KBM)

terilgen: Devamlı kendi kendini düzene sokan 261/228 (DLT)

bu nēŋ ol bīr bīrke terilge.n (261/228 DLT)

teriŋ bilge: Hikmet ve ilmi bol olan âlim ve bilge 606/497 (DLT)

ters: Zor olan şey 175/150 (DLT)

Ters īş (175/150 DLT)

teşik: Obur; karnı doyup gözü doymayan kimse 195/167 (DLT)

tėtig: Zeki 458/362 (DLT)

Ana.sı tewlüg yuwka yapa.r oglı tėtig koşa kapa.r (458/362 DLT)

tetik: Zeki, akıllı 279, 297, 462 (KB); 361 (AH)

neçe tetik erdin birer sẹhv kelür (361 AH)

tewlüg: Sahtekâr ve aldatıcı 240/208, 458/362 (DLT)

Ana.sı tewlüg yuwka yapa.r oglı tėtig koşa kapa.r (458/362 DLT)

tewürgen: (İşleri) evirip çeviren 89/80, 260/227 (DLT)

bu er ol īşıg ewürge.n tewürge.n (89/80 DLT)

tezgek: (İş vb. şeylerden) kaçınan 410/321 (DLT)

tezge.k er (410/321 DLT)

tezig: İşten kaçan (adam) 194/167 (DLT)

tezig kişi (194/167 DLT)

tezig: Ürkek, ürkmüş, kaçmış 712, 3628, 4760 (KB)

kezigçe kelir kör bu devlet kurı

tezig ol yayığ hem bolur terk karı (4760 KBM)

tıḍguçı: Men eden, mani olan 2095, 4588 (KB)

negü tér eşitgil bilig bérgüçi

biligsizni bordın söküp tıdğuçı (2095 KBM)

tıgrak: Sert (adam) 235/204 (DLT)

tıgra.k er (235/204 DLT)

tın: Kendini bir işle yormayan istirahat hâlindeki (adam); günlerce dinlenip iş yapmayan hayvan 503/404 (DLT)

tīn kişi (503/404 DLT)

tilve: Deli 295, 473, 741 (KB)

yayığ télve devlet köñül bamağıl

tolun teg bu devlet yana irilür (741 KBM)

togru: Doğru 2550 (KB)

şireni çıkarda körüp saklasa

añar toğru yolda elig tegmese (2250 KBM)

toŋa: Yiğit, kahraman 36, 186, 196 (KB); 34 (AH)

negülük tése sen ayayın saña

eşitgil sözümni ay ersig toña (196 KBM)

torı kişi: Kavgacı huylu adam 542/443 (DLT)

tölek: Oğuzcada gönlü rahat ve sakin, aldırışsız 195/167 (DLT); 36/80b2=44:24 (KT)

Ḳoḍġıl deryānı tölek, olar bir sü turur ġarḳa bolmışlar (36/80b2=44:24 KT)

turaf: Nâdir, nâdide 475 (AH)

bitidim bu taŋsuḳ ṭṷraf sözlerin (475 AH)

turuşgan: (İnsanlara) karşı koyan 258/226 (DLT)

bu er ol kişi birle tutçı turuşga.n (258/226 DLT)

tusuglı: Kabiliyetli, istidatlı 1622 (KB)

kalın bod kara baş yorığlı telim

telimde tilese tusuğlısı yok (1622 KBM)

tutgak: Öncü 2343, 1067, 1352 (KB)

yezek hem telim yetse tutğak kitip

yağığ basğu bolsa urunsa kayıp (2343 KBM)

tuyın er: Cimri ve eli sıkı adam 519/418 (DLT)

tüplüg eren: Asil adam 494/396 (DLT)

tüplüg yıldızlıg: Nesep kökü derin olan asil insan 461/366 (DLT)

türk: Güç, kuvvet 5151 (KB)

ay ilig baka kör seniñde oza

beg erdi atañ ilde erk türk tüze (5151 KBM)

tüşük: Tembel ve seviyesiz 195/167 (DLT); 1111, 1563, 5003 (KB)

tüşük kişi (195/167 DLT)

tütsüg kişi: Kindar, düşmanlığı şiddetli olan kimse 239/208 (DLT)

tüz: Uygun, doğru 31/51b3=20:58, 32/15a3=28:22 (KT)

Ḳılğıl biziŋ ara hem siziŋ ara bir va'de, ḫilāf ḳılmaġalım aŋa biz hem sen tüz yerke (31/51b3=20:58 KT)

tüz: Asil 4386 (KB)

kün ay kutluğı bar yéme kutsuzı

ayıt kutluğın tut ay yalñuk tüzi (4386 KBM)

tüzün: Yumuşak huylu 118/106, 209/179 (DLT); 43, 107, 546 (KB); 355 (AH)

Tü.zün birle uruş, ūtu.n birle üsterme (118/106 DLT)

tüzün: Güzel, değerli; cömert 28/66a2=8:5, 26/9a24:31, 33/9b2=33:44 (KT)

Dereceler iḍileri üskinde, yarlıḳamaḳlıḳ hem rūzī tüzün (28/66a2=8:5 KT)

uçuz: Hor görülen, zelil kimse 39/26 (DLT)

uçuz: Ucuz, değersiz 39/26 (DLT); 308, 540, 901 (KB); 480 (AH); 30/53b2=16:48 (KT)

Ewrülür anıŋ kölikeleri oŋdın soldın Tenrike yüknügliler, olar uçuzlar ol (30/53b2=16:48 KT)

uçuzlap keçrügli: Kahredici, kahredici üstünlüğe sahip olan 28/11b3=7:127 (KT)

Biz olar üstüninde uçuzlap keçrügliler-miz (28/11b3=7:127 KT)

ugan: İş yapmaya muktedir olan 51/36 (DLT)

ugan Teŋri (51/36 DLT)

ukuşlug: Çok akıllı, kıvrak zekâlı 42/29, 85/76 (DLT)

ukuşlug er (85/76 DLT)

ukuşsuz: Akılsız, beyinsiz 28/31b2=7:155 (KT)

Yoḳatur mu sen anıŋ birle kim ḳıldı uḳuşsuzlar? (28/31b2=7:155 KT)

ulug: Yüce, ulu, büyük 37/24, 44/30, 152/132 (DLT); A6, A28, A29 (KB); 19, 283, 355 (AH); 35/29b2=40:12, 26/7a1=4:27, 25/26a1=3:172 (KT)

Ḥükm ol Taŋrıḳa, uluġ ol Taŋrı (35/29b2=40:12 KT)

ulug: İleri gelen kimse, sözü geçen kimse, hayırlı ve faziletli kişi 31/70a3=20:104, 30/3b1=12:80, 33/24b1=33:67 (KT)

Ançada aytur uluġları yol birle: dereng ḳılmadıŋız meger bir kün (31/70a3=20:104 KT)

ulug: Yüce 37/68a2=50:1 (KT)

Ḳur'ān ḥaḳḳı uluġ (37/68a2=50:1 KT)

ulugsıg: Büyüklük taslayan 1706, 2118 (KB)

uluğsığ küwez kür kişi ol turı

küniñe kodı ol küwezlik kurı (1706 KBM)

ulugsıglık kılıglı: Kibirlenen 30/42a3=16:29 (KT)

Néme yawuz turġu yer ol uluġsıġlıḳ ḳılıġlılarnıŋ yanışı (30/42a3=16:29 KT)

umduçı: İsteyen, tamahkâr 75/63, 82/73 (DLT); 2613, 2723, 2724 (KB)

suk er umduçı ol yawuz umduçı

kişi umduçısı atı koltğuçı (2613 KBM)

umunçlug: Umulan, ümit beslenen kimse 88/79 (DLT)

usıtga.n kuya.ş kapsadı

umunçlug aḍaş tepsedi

Ertiş suwın keçsedi

boḍun anın ürküşü.r (88/79 DLT)

unur: İnsan, kudretli insan 756, 810, 1081 (KB)

kişi barça igler kör edgü bolur

saña yalñuz ermez bu ig ay unur (1081 KBM)

usal: Gafil 1422, 5144, 5848 (KB)

ölümüg biligli ay kılkı osal

keçer bu tiriglik özüñ ülgi al (5144 KBM)

usayuk: Gafil 3565, 3568, 5257 (KB)

ay ilig katığlan oduğ tur oduğ

usayuk kişike tokınur yoduğ (5157 KBM)

uşakçı: Dedikoducu 1299, 5303 (KB)

ewiñke yağutma uşakçı kişig

bütün ilke yadğay körüp bilmişig (1299 KBM)

utguçı: Yenen, yenmiş olan 2141 (KB)

negü tér eşitgil ajun tutğuçı

kılıç baldu birle yağığ utğuçı (2141 KBM)

utun: Cür'etkâr, alçak ve sefih 63/50, 74/61, 118/106 (DLT)

Tü.zün birle uruş, ūtu.n birle üsterme (118/106 DLT)

uwutlug: Çok utangaç ve namuslu (adam) 84/75 (DLT)

uwutlug kişi (84/75 DLT)

uyadsılık: Utanca boğulmuş olan (adam) 91/82 (DLT)

uyadsılık er (91/82 DLT)

uz: Eli sanatlı ve mesleğinde mahir (insan) 35/21 (DLT)

ūz kişi (35/21 DLT)

üḍründi: Seçilmiş şey; hayırlı, seçkin (kişi) 84/75 (DLT); 34/65b3=38:48, 34/65a3=38:47 (KT)

Yāḍ ḳılġıl İsmā'īlni, Yes'ni, Ẕu'l-kiflni, ḳamuġları üḍründi tururlar (34/65b3=38:48 KT)

ürkünç: Ürkütücü 130/114 (DLT)

ürkünç bolup ürküldi (130/114 DLT)

üsteŋ: Üstün, galip 1796, 1948, 2269 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş aydı ilig

uzun kéç yaşasu bu üsteñ elig (1796 KBM)

üstün: (Bir şeyden) üstün, yüksek, ulu, yüce 30/54a3=16:50, 36/50a2=43:32, 37/54a3=49:2 (KT)

Ḳorḳarlar İḍilerindin üstünlerindin, ḳılurlar anı kim yarlıġ bérlürler (30/54a3=16:50 KT)

üstüvar: Esas, değer verilen 36/28b2=42:43 (KT)

Kim kim serse keçürse ol işleriŋ üstüvārındın turur (36/28b2=42:43 KT)

üstüvar: Hikmetli 36/75a3=44:4 (KT)

Anıŋ içinde aḍrılur ḳamuġ üstüvār iş (36/75a3=44:4 KT)

vahşı: Vahşi 6572 (KB)

ya vahşı bolup men biyâbanda yügrü

kişide yırayı ajunda yiteyi (6572 KBM)

yahşı: İyi 44/30, 458/361 (DLT)

yaxşı nēŋ (458/361 DLT)

yahşı: İyi, hayırlı, daha iyi 26/6a1=4:25, 26/21b2=4:46, 27/11a3=4:171 (KT)

Eger serse sizler yaḫşı sizke (26/6a1=4:25 KT)

yahşı: Güzel, hoş 33/70a2=35:10 (KT)

Barça anıŋ tapa aġar yaḫşı söz (33/70a2=35:10 KT)

yahşı: İyilik eden, iyi kişi 31/71a3=39:34 (KT)

yakı yukı: Kendini aşağı görüp yaltaklanan (adam) 454/358 (DLT)

yakı yukı er (454/358 DLT)

yakşı: Güzel, iyi A12, 275, 283 (KB)

idi yakşı aymış azığlığ kür er

azığlığ eren berk tügünler yazar (283 KBM)

yalaçı: Herkesi, her konuda itham eden (adam) 459/363 (DLT)

yala.çı er (459/363 DLT)

yalgan (kişi): Yalancı 460/364 (DLT)

yalga.n kişi (460/364 DLT)

yalgan: Yalancı 29/33b1=9:42 (KT)

Ol Taŋrı bilür olar yalġanlar (29/33b1=9:42 KT)

yalgançı: Yalancı 36/44b3=43:20, 29/34a1=9:43, 34/40b2=37:152 (KT)

Yoḳ olarḳa anı bilmek, ermez olar meger yalġançılar (36/44b3=43:20 KT)

yalgu: Oğuzcada rezil, alçak 458/362 (DLT)

yaman: Her şeyin kötüsü, kötü 457/360 (DLT)

yaŋılgan: Unutan ve hata yapan 613/507 (DLT)

yaŋılga.n er (613/507 DLT)

yaŋsaguçı: Kıskanan, kıskanç 5799 (KB)

ağı kedti haz baz özüñ örtti öz

séni yañsağuçı körüp kamdı köz (5799 KBM)

yapurgan: Devamlı gizleyen ve hile yapan 467/371 (DLT)

bu er ol īşın yapurga.n (467/371 DLT)

yapuşgak: Her işe karışan adam 466/370 (DLT)

yarlıg: Zavallı, fakir 59/44, 462/366 (DLT)

yarlıg er (462/366 DLT)

yarsınçıg: Kendisinden iğrenilen 468/373 (DLT)

yarsınçıg nēŋ (468/373 DLT)

yaruk: Görünür kılıcı, göz açıcı 35/59a3=40:61 (KT)

Ol Taŋrı ol ḳıldı siziŋ üçün tünni amrulmaḳ üçün, anıŋ içinde kündüzni yaruḳ (35/59a3=40:61 KT)

yatuk: Tembel, ülkelerinden hiçbir yere gitmeyen ve gazaya çıkmayan Oğuzlar 450/354 (DLT)

yawaş: Yumuşak huylu (insan), huysuz olmayan (hayvan) 449/352, 449/353 (DLT); 6453, 2299 (KB)

yawaş kişi (449/352 DLT)

koldaş bile yaraşgıl karşıp adın üdürme

bek tut yawaş taka.gu süwlin yazın ederme (449/352 DLT)

yawlak: Oğuzca ve Kıpçakçada kötü 217/187, 257/225, 306/253 (DLT); A9, 194, 1179 (KB)

erdi aşın taturga.n

yawlak yagı kaçurga.n

Ugrak sūsin kaytarga.n

bastı ölüm axtaru (257/225 DLT)

yawlak: Ters huylu (insan) 463/367 (DLT)

külse kişi yüzi.ŋe körklüg yüzin körüngil

yawlak küḍez tılıŋnı eḍgü sawıg tilengil (463/367 DLT)

yawuz: Kötü kişi 38/97a2=66:10 (KT)

Asıġ ḳılmadılar ol iki eḍgüke ol iki yawuzḳa (38/97a2=66:10 KT)

yawuz ~ yawız: Kötü; bozuk; zavallı ve zayıf 54/40, 55/40, 64/50, 121/107 (DLT); B49, 321, 332 (KB); 215, 301 (AH)

ol yawuz nēŋni eḍgerdi (121/107 DLT)

yawuzsuz: Kusursuz 31/42a1=20:22, 32/22a2=28:32 (KT)

Yaġuḳ életgil elgiŋni ḳoltıḳıŋ tapa, çıḳsun üçün ürüŋ yawuzsuz (31/42a1=20:22 KT)

yayıg: Kararsız huylu, bir buna bir ona dönen (adam) 454/357 (DLT); 91, 398, 399 (KB)

yayıg kişi (454/357 DLT)

yayık: Kararsız huylu, bir buna bir ona dönen (adam) 454/357 (DLT)

yayık kişi (454/357 DLT)

yayılgan: Kararsız ve sebatsız (insan) 468/372 (DLT)

yayılga.n kişi (468/372 DLT)

yazuklug: Suçlu 465/370 (DLT); 36/85b2=44:44, 36/91b1=45:7, 29/46b3=9:66 (KT)

Bütünlükin zaḳḳūm yıġaçı yazuḳluġlar yémi (36/85b2=44:44 KT)

yazuksuz: Suçsuz, günahsız 202/172, 451/354 (DLT)

ōt tütünsüz bolma.s yigit yāzuksuz bolma.s (202/172 DLT)

yezek: Öncü 128, 2342, 2343 (KB)

adırğu üdürgü yezek tutğakı

yırak tutğu saklap közi kulğakı (2342 KBM)

yıramış: Aşağılanmış, hor, zelil 28/42a3=7:166 (KT)

Boluŋlar biçinler yıramışlar (28/42a3=7:166 KT)

yışılgan: Devamlı eli hafif olan ve (işi) zarafetle yapan 467/371 (DLT)

bu er ol eligi īşka yışılga.n (467/371 DLT)

yig: "Daha iyi" anlamında bir söz, yeğ 41/28, 170/146, 193/165 (DLT); 243, 632, 849 (KB); 409, 249, 410 (AH)

Öküz aḍa.kı bolgınça buza.gu başı bolsa yi.g (41/28 DLT)

yinçge kişi: Mütedeyyin ve sürekli ibadet eden insan 610/503 (DLT)

yirinçig: Tiksinti verici, iğrenç 687 (KB)

kamuğ eski neñler irinçig bolur

irinçig yüki kör yirinçig bolur (687 KBM)

yolsuz: Yoldan çıkmış, azgın 28/50a1=7:175, 32/13a1=28:18, 30/25b2=15:42 (KT)

Uḍu bardı anı yek, boldı yolsuzlardın (28/50a1=7:175 KT)

yoŋakçı: Gammaz 5860, 5864 (KB)

neçe ked beg erse ukuşluğ oduğ

yoñağçı yakın bolsa tegrür yoduğ (5864 KBM)

yudkı yuḍı: İğrenç 391/306 (DLT)

bakmas bodun sewügsüz

yudkı yuḍı saranka

kazgan olıç tüzünlük

kalsun çawıŋ yarınka (391/306 DLT)

yuḍut: İçinde hayır bulunmayan (şey), hayırsız (şey) 447/351 (DLT)

yuḍut nēŋ (447/351 DLT)

yumşanmış: Boyun eğen, itaat eden 30/64b2=16:69 (KT)

Yana kirgil İḍiŋ yollarıŋa yumşanmış (30/64b2=16:69 KT)

yunçıg: Durumu kötü olan, zayıf ve perişan (kişi) 59/44, 64/50, 140/123 (DLT); 413, 704, 736 (KB)

kolsa kalı ugra.pan birgil takı azukluk

kargış kılur üme.le.r yunçıg körüp konukluk (140/123 DLT)

yunçıg: Eziyet veren, çürük ve sonuç alınamayan (iş) 462/366 (DLT)

yunçıg īş (462/366 DLT)

yuwga: Yaramaz, kötü, değersiz, ucuz 266/234, 413/324, 478/382 (DLT)

tünle bile köçe.lim

Yamar suwın keçe.lim

terŋü.k suwın içe.lim

yuwga yagı uwulsu.n (266/234 DLT)

yügrük bilge: Oğuzlarda zeki, akıllı ve faziletli âlim 464/368 (DLT)

yüksek: Üstün, ulu, yüce 31/37a1=20:4, 37/24a1=47:35, 31/19b3=19:50 (KT)

Törütti yerni, yüksek köklerni (31/37a1=20:4 KT)

yüreklig: Kalbi sebat içinde olan kahraman 452/355, 466/370 (DLT)

yüreklig er (452/355 DLT)

yüzçi: İki yüzlü, mürâî 409, 140 (AH)

kim ol yüzçi erse kişi yigi ol (409 AH)

yüzlüg: İtibarlı, şerefli 33/25b1=33:69 (KT)

Erür Taŋrı üskinde yüzlüg (33/25b1=33:69 KT)

zaif: Zayıf, zavallı, güçsüz (kimse) 26/43a1=4:75, 26/86a1=4:127, 29/64a2=9:91 (KT)

Toḳuşmaz sizler Taŋrı yolı içinde ża'īfler erenlerdin hem uraġutlardın (26/43a1=4:75 KT)

zalim: Zalim, zulmeden 29/14b3=9:19, 27/56b3=5:51, 28/28b2=7:150 (KT)

Ol Taŋrı köndürmes ẓālim boḍunlarnı (29/14b3=9:19 KT)

zalum / küç kılgan: Zalim 33/27a1=33:72 (KT)

Ol erür ẓalūm küç ḳılġan, biligsiz erdi (33/27a1=33:72 KT)

ziyanlıg: Zarar gören, hüsrana uğrayan 28/27a3=7:149, 27/34b2=5:21, 28/52a1=7:178 (KT)

İḍimiz, barımızını örtmese bolur men ziyānlıġlardın (28/27a3=7:149 KT)

1.4.3. Yüz-Ölçümü-Zaman Nitelik ve İlgilerini İçeren Niteleme Adları

ahır ~ ahir : Son, sonunda, nihayet 233, 237, 394 (KB); 34/48b3=38:7 (KT)

negü tér eşitgil kişi edgüsi

yorıp tın tokığlı âhır ölgüsi (233 KBM)

Eşitmedimiz munı āḫir dīni içre (34/48b3=38:7 KT)

akibet: Akibet, son, nihayet 357 (KB); 36/19 (DH)

Keçe kündüz tiler anı Hudâ'dın

Bilingiz âkıbet taptı murâdın (36/19 DH)

aşnu: Önce 77/66 (DLT); 51, 253, 509 (KB); 28/31b1=7:155, 26/62b1=4:94, 28/12b2=7:129 (KT)

Helāk / yoḳ ḳılur sen olarnı aşnu méni (28/31b1=7:155 KT)

burun: Bir şeyin ilki, önce 201/172, 488/391 (DLT); 220, 236, 263 (KB); 300 (AH); 35/79b2=41:14, 35/87a1=41:25, 38/8a2=58:12 (KT)

Ançada keldiler olarḳa yalavaçlar anlarda burun, anlarda kiḍin (35/79b2=41:14 KT)

baş: Başta gelen, temel, esas 66/52, 169/146, 501/402 (DLT)

Erdem başı tıl (169/146 DLT)

büte: Çok, uzun zaman 540/441, 541/441 (DLT)

men aŋar büte yama.k bīrdim (540/441 DLT)

evvel: Evvel, ilk, önce, ilk önce 29/10a2=9:13, 37/72b2=50:15, 28/22b2=7:143 (KT)

Oġradılar yalavaçnı çıḳarmaḳḳa, olar oġradılar evvel yolı (29/10a2=9:13 KT)

gayet: Nihayet, uç, son, sonsuz A16, 5239 (KB)

bayat bérse 'izzin yok ol ğâyeti

üküş rahmet içre özüñ râhati (5239 KBM)

ırak: Uzak 32/14a2=28:20, 33/62a3=34:52, 31/78b1=41:52 (KT)

Keldi bir er kend ıraḳından éwer azu yügrür (32/14a2=28:20 KT)

ırak: Derin, yoğun 33/32b1=34:8, 26/32a2=4:60, 26/80a1=4:116 (KT)

Bütmezler āḫiretḳa 'aẕāb içre, ıraḳ yolsuzluḳ içre (33/32b1=34:8 KT)

ilk: İlk, her şeyin evveli 33/20 (DLT); 38/17b1=59:2 (KT)

Çıḳardı anlarnı kim tandılar bitig iḍilerindin kendü sarāylarından ilk ḳopmaḳḳa (38/17b1=59:2 KT)

keçimlig: Geçici 3782 (KB)

ay ilig bu dünyâ keçimlig-turur

tiriglik küniñe tüker alkınur (3782 KBM)

kiŋ: Geniş 43, 55, 1100 (KB)

tüzün erdi alçaḳ ḳılınçı silig

uwutluġ baġırsaḳ aḳı kiŋ elig (43 KB)

kiŋe: Geniş 4533, 4987, 5470 (KB)

negü tir eşitgil uḳuşluġ saŋa

bu söz işke tutġıl ay bilgi kiŋe (533 KB)

meŋgü: Ebedî, sonsuza dek 34/21, 472/378, 609/502 (DLT); 6, 10, 113 (KB)

Yalŋuk meŋgü tirilme.s sı.nka kirip kirü yanma.s (472/378 DLT)

nihayet: Son A16, 17, 18 (KB)

soŋuk: Sonuncu 488/391 (DLT)

soŋuk burunka yetrüldi (488/391 DLT)

tar: Herhangi bir şeyin darı, dar 484/387, 508/408, 558/461 (DLT)

tār etük aḍa.kıg yigtürdi (484/387 DLT)

tuçı: Her zaman, daima 62, 119, 126 (KB)

yarattı kör ewren tuçı ewrilür

anıñ birle tezginç yéme tezginür (126 KBM)

yakın: Yakın 454/356 (DLT); B48, B49, 11 (KB); 174 (AH)

yakın yi.r (454/356 DLT)

yırak: Uzak 61/47, 156/135, 546/360 (DLT); B48, B49, 11 (KB); 153, 216 (AH)

özin ögnüp orı.la.dı

yırak yi.rig karı.la.dı

atıg kemşip orı.la.dı

uwut bōlup töpü agdı (156/135 DLT)

yawuk: Yakın, ilk 35/78b2=41:12, 37/47b1=48:27 (KT)

Bezedimiz yawuḳ kökni yulduzlar birle (35/78b2=41:12 KT)

1.4.4. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

agım: Bir defada tırmanılabilecek (yer) 50/35 (DLT)

bi̇̄r agım yi.r (50/35 DLT)

akım: Bir akımlık 50/35 (DLT)

bi̇̄r akım su.w (50/35 DLT)

aŋıl: Çok 60/45, 80/68 (DLT)

aŋıl açuk kapug (60/45 DLT)

artuk: Fazla, fazlalık 62/48, 336/272 (DLT); B34, 171, 629 (KB); 190 (AH); 34/39b2=37:147 (KT); 38/4 (DH)

Iḍtımız anı yüz miŋke tegi azu artuḳlar (34/39b2=37:147 KT)

artukluk: Fazlalık 3760 (KB); 29/28a2=9:37 (KT)

Bütünlükin kiḍinke ḳoḍmaḳ [artuḳluḳ ol] küfr içinde (29/28a2=9:37 KT)

artukrak: Daha çok, sayıca daha fazla 30/81a2=16:92 (KT)

Bir ögür ol artuḳraḳ bir ögürdin, sınar sizlerni Taŋrı anıŋ birle (30/81a2=16:92 KT)

asru: Pek çok, fazla 75/5 (DH)

Gafillikde yürüdin sen it dek kezip

Tening yatur tar lahidde asru şişip

İş kılmadıng sen Tengrige kögsin teşip

Sorar bolsa men kul anda ne kılğaymen? (75/5 DH)

aşru: Aşırı, çok 1766, 5038, 4040 (KB)

ayağ bérdi tamğa at üstem kedüt

ağırladı aşru tükel boldı kut (1766 KBM)

ayı: Çok, pek 505, 2086, 3082 (KB)

ayı bod uzun bolsa ögmez bilig

ayı ma çöküt bolsa bolmaz silig (2086 KBM)

az: Az 50/35, 53/38 (DLT); 172, 199, 554 (KB); 68, 65, 157 (AH); 33/35b3=34:13, 25/28b2=3:187, 26/46a1=4:77 (KT)

Az meniŋ ḳullarımdın şükr ḳılġan (33/35b3=34:13 KT)

azrak: Biraz, daha az 602/494 (DLT)

bulmış neŋig sewer sen

akrun aŋar sewingil

barmış neŋig sakınma

azra.k aŋar öküngil (602/494 DLT)

basbal: Bir çekimlik ip 242/210 (DLT)

basruk: Bir şeyin ağırlığı 234/204, 235/204 (DLT)

Yi.r basrukı tāg boḍu.n basrukı bēg (234/204 DLT)

batıg: Derin 1087, 1140, 2786 (KB)

ağışka éniş ol edizke batığ

sewinçke sakınç ol açığka tatığ (1087 KBM)

bedük ~ beḍük: Büyük, yüce 59/45, 181/155, 193/166 (DLT); 58, 152, 209 (KB)

Aydım aŋar se.wük

bizni tapa nēlük

Keçtiŋ yazı ke.rik

Kırla.r eḍiz be.ḍük (59/45 DLT)

bıçım: Bir dilim, bir kesim 12/6, 199/170 (DLT)

bī̆r bıçım kāgu.n (199/170 DLT)

bıçuk: Yarım 190/162 (DLT); 4020 (KB)

muñar meñzetü aydı bilgi açuk

bu söz tutmaz erniñ biligi bıçuk (4020 KBM)

bogrıg: Çuval, tulum vb. şeylerin şişkinliği 232/201 (DLT)

bogrul: Dolu su kabı, tulum vb. şeylerin şişkinliği 242/210 (DLT)

buruŋ: Atış menzili, bir menzillik 606/497 (DLT)

buruŋ attı (606/497 DLT)

büte: Çok, pek çok 1587, 3309, 3635 (KB)

büte boldı ilig yüzin körmedim

sakınç kadğu birle yorıp külmedim (1587 KBM)

çer: Vücudun ağırlığını ifade eden taklidî bir kelime 162/141 (DLT)

çıça ~ çiçe: Yeter, yetişir, kâfi, yeter derecede 6483, 5018 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş aydı kéçe

yaruk dünyâ meñzi tünerse çiçe (5018 KBM)

çıŋ tolu: Dopdolu, ağzına kadar dolu 600/492 (DLT)

çıŋ tolu kōl (600/492 DLT)

çim: Nemliliği ve hamlığı mübalağa için kullanılan, "çok, aşırı" anlamında zarf 170/146 (DLT)

Çim yīg et (170/146 DLT)

çok: Çok 3031 (KB)

hazîneˆ nerek köp er at çok kerek

begi bay kereksiz bodun tok kerek (3031 KBM)

egsük: Eksik olan şey, eksik 65/51 (DLT)

egsük yarma.k (65/51 DLT)

ekim: Bir defada ekilebilecek olan 50/35 (DLT)

bīr ekim yi.r (50/35 DLT)

eksük: Eksik 3743, 4978 (KB)

boğuzka yéyim hem eginke kedim

maña kılmaz eksük törütgen idim (3743 KBM)

ėn: En, genişlik 25/5b3=3:133 (KT)

Uştmaḥ; anıŋ éni köklerçe yerlerçe anutuldı (25/5b3=3:133 KT)

hiç: Hiç B15, 203, 625 (KB)

sözin kesti ilig hîç ündemedi

közin yumdı ay toldı hîç açmadı (625 KBM)

iḍi: Pek, çok B9, 110, 166 (KB)

méni emgetür til idi ök telim

başım kesmesüni keseyin tilim (166 KBM)

kalın: Sayıca çok, kalabalık 85/77, 186/159, 203/174 (DLT); 491, 1021, 1413 (KB)

urunçak alıp yermedi

alımlıg körü armadı

adaşlık üze turmadı

kalın eren tirgeşü.r (85/77 DLT)

karşag: Elbisenin bir karışlık parçası 233/203 (DLT)

Anıŋ karşa.gı kö.r (233/203 DLT)

katut: Barsgan lehçesinde bir şeyi yarısı 408/318 (DLT)

armut katutı (408/318 DLT)

kėŋ: Çok, bol 30/92a2=16:112 (KT)

kereklig: Gerekli olan 254/223 (DLT)

bu nēŋ ol bizke kereklig (254/223 DLT)

key: Çok 231/200 (DLT) → **ked**

bıçga.s bitig kılu.rlar

and key yeme birü.rler

xāndın basut tilerler

Basmıl Çomu.l tirgeşü.r (231/200 DLT)

kısga: Kısa 269/236 (DLT); 348, 964, 1533 (KB)

Uygur yıga.ç uzu.n kes temür kısga kes (269/236 DLT)

kiçig: Küçük 59/45, 120/107, 196/168 (DLT); 293, 611, 674 (KB); 356, 348 (AH)

Bart kiçig bolsa aŋut bedük ūr (59/45 DLT)

koyug: Derin 3382, 3829 (KB)

ne edgü bilig bérdi bilgi koyuğ

oğul kız atı erke kitmez oyuğ (3382 KBM)

köp: Çok 505 (AH)

köp ilni körür biz ẹdib sözini (505 AH)

köprek: Pek çok 36/103a2=45:26 (KT)

Sézik yoḳ anıŋ içinde ançası bar köprek boḍunlar bilmezler (36/103a2=45:26 KT)

körklüg: Daha güzel, en güzel 26/52b2=4:86, 34/35b2=37:125, 28/53a2=7:180 (KT)

Taḥiyye bérilse siz bir taşiyye cevāb yanduruŋ körklüg andın (26/52b2=4:86 KT)

nėçe ~ neçe : Nice, bir hayli 38/84a2=65:8, 31/28b3=19:74, 31/35b2=19:98 (KT)

Neçe uluşdın boynaġulıḳ ḳıldı İḍi fermānındın ... ḥisāb ḳıldımız aŋar (38/84a2=65:8 KT)

oktam: Bir ok atımı (yer) 66/52 (DLT)

bi̇̄r oktam yi.r (66/52 DLT)

orum: (Bir defalık) kesim 50/35 (DLT)

bi̇̄r orum ot (50/35 DLT)

öküş: Çok A11, B1, B15 (KB); 65, 1, 378 (AH)

er iş eḍgüsindin öküş ḫạyr bulur (378 AH)

öpüm: Bir yudum 50/35 (DLT)

bi̇̄r öpüm mü.n (50/35 DLT)

sagım: Bir sağımlık 200/171 (DLT)

bi̇̄r sagım sūt (200/171 DLT)

sık: Oğuzcada az 500/401 (DLT)

ola.rda kōy sīk ol (500/401 DLT)

tada: Göz erimi mesafe, gözün ulaşabileceği on adımlık mesafe 542/443 (DLT)

tap: Çabuk 27, 278 (AH)

kerip ḫalḳḳa kögzüŋ tap uslan tilin (278 AH)

tar: Dar 315 (AH)

tar erse kiŋ erse bitildi ruzuŋ (315 AH)

telim: Çok 34/20, 49/34, 68/54 (DLT); 166, 177, 201 (KB); 38, 142, 298 (AH)

ōç kek kamug kişi.niŋ yalŋuk ü.ze alı.m bi.l

eḍgü.lü.kü.g u.gança elgi.ŋ bi.le teli.m kı.l (34/20 DLT)

tözü: Bütün, hepsi 236, 320, 422 (AH)

veḷikiṇ körerke tözü börklüg ol (320 AH)

turum: Bir adam boyu 200/171 (DLT)

Bīr er turumı su.w (200/171 DLT)

tutam: Tutam 5265 (KB)

tutamça tiriglik tüker alkınur

isiz edgü erse kör atı kalur (5265 KBM)

tük: Çok, fazla, en ziyade 1537 (KB)

ne teñsiz ölüm sen ay yawlak ölüm

tusulmaz saña itse tük miñ tolum (1537 KBM)

tüm: Tam, bütün 2332, 2339 (KB)

üküş er kereksiz er üdrüm kerek

er üdrüm bulunsa tolum tüm kerek (2332 KBM)

tümen: Çok, çeşitli 123/109, 202/173, 605/496 (DLT)

tüme.n çiçek tizildi

bükünden ol yazıldı

üküş yatıp özeldi

yi.rde kopa aḍrışu.r (123/109 DLT)

ulug: Pek, çok 32/16a3=28:23 (KT)

Atamız uluġ awıçḳa turur (32/16a3=28:23 KT)

uşak: Küçük 46/31, 566/467 (DLT); 4601 (KB); 66, 60 (AH)

uşak ogla.n (46/31 DLT)

uşak ōtuŋ (46/31 DLT)

uzr: Uzun 230, 348, 379 (KB)

uzun: Uzun olan her şey, uzun 51/36, 225/194, 269/236 (DLT); 295, 296 (AH); 37/71a2=50:10 (KT)

Ḫurmā yıġaçını uzunlar aŋar mīve ükülmiş rūzī ḳullarḳa (37/71a2=50:10 KT)

uzun: Çok 31/77b3=41:51 (KT)

Ḳaçan tegse aŋar ésizlik uzun teslīm du'ālar iḍisi (31/77b3=41:51 KT)

ükil: Kıpçak lehçesinde çok 49/35 (DLT)

ükil kişi (49/35 DLT)

üküş: Çok 42/29, 43/29, 57/43 (DLT)

Sezā boldı aytıḳ ḳın üküşleri üze (33/86b2=36:7 KT)

yarşım: At yarışı yeri kadar bir yer 464/368 (DLT)

bīr yarşım yi.r (464/368 DLT)

yugrum: Bir defada yoğrulacak kadar olan 464/368 (DLT)

bīr yugrum ūn (464/368 DLT)

yumkı: Hep, hepsi 30/24b3=15:39, 30/32a1=15:92, 30/25b3=15:43 (KT)

Yolsuz ḳılġay oḳ men olarnı yumḳıların (30/24b3=15:39 KT)

yügrüm: Bir koşuşla koşulacak kadar olan (yer) 464/368 (DLT)

bi̅r yügrüm yi.r (464/368 DLT)

zerre: Zerre, çok küçük parça 26/16a1=4:40, 33/29b2=34:3, 33/43a2=34:22 (KT)

Ol Taŋrı küç ḳılmaz z̲erre aġırınça (26/16a1=4:40 KT)

ziyade: Fazla 37/77a2=50:30, 37/78b1=50:35 (KT)

Ol kün ayġay tamuġḳa: nek tolandıŋ mu? Ayġay: nek ziyādedin (37/77a2=50:30 KT)

ziyadet: Fazlalık 62 (AH)

ziyadẹt ula ʿạdl eşit uḳ munı (62 AH)

1.4.5. Hayvanlara Ait Niteleme Adları

arsalık: Oğuzcada, çift cinsiyetli hayvan 90/81 (DLT)

azıglıg: Dişi çıkmış at, dişi yeni çıkmış hayvan 85/76 (DLT)

azıglıg at (85/76 DLT)

azma: Taşağının derisi yarıldığı için cinsî muamele yapamayan koç 77/65 (DLT)

baklan: (Kuzu vb. hayvan için) taze ve semiz 223/192 (DLT)

bakla.n kozı (223/192 DLT)

baldır kozı: Doğurma zamanının başlangıcında doğan kuzu 229/199 (DLT)

başgan: 20-45 kilo ağırlığında büyük balık 220/190 (DLT)

başgıl: Başı beyazlaşmış (hayvan) 242/210 (DLT) → **başıl**

başgıl yılkı (242/210 DLT)

başıl: Tepesinde beyaz leke bulunan (hayvan) 198/169 (DLT) → **başgıl**

başıl kōy (198/169 DLT)

beçel: İğdiş edilmiş at ve bütün hayvanlar 198/169 (DLT)

bogrul: Boğazında beyazlık olan (koyun) 242/210 (DLT)

bogrul kōy (242/210 DLT)

boş: (At vb. için) serbest bırakılmış, terk edilmiş 166/143, 497/399 (DLT)

boş yılkı (166/143 DLT)

boşlag: Serbest bırakılmış (hayvan) 232/201 (DLT)

boşla.g yılkı (232/201 DLT)

boymul: Boynunda ak olan at, koyun vb. 522/422 (DLT)

boymul at (522/422 DLT)

bögrül: Böğrü ak hayvan 242/210 (DLT)

bögrü at (242/210 DLT)

bulak: Haşarı at 3600 (KB)

bulak at: Geniş sırtlı, kısa boylu at 191/163 (DLT)

bul at: Ayağında halka şeklinde beyazlık bulunan at 169/145 (DLT)

büktel: (At için) basık 242/210 (DLT); 5369 (KB)

Büktel at (242/210 DLT)

çapıtgan: Isırmak için devamlı saldıran 256/224 (DLT)

bu ıt ol kişike çapıtga.n (256/224 DLT)

çepiş: Altı aylık keçi yavrusu 185/158 (DLT)

çilgü: Kızıl doru 216/186 (DLT)

çilgü at (216/186 DLT)

çumguk: Ayağı ve başı kızıl, kanadında ak tüy olan karga, ala karga 77 (KB)

kara çumğuk ötti sata tumşukın

üni oğlağu kız üni teg yakın (77 KBM)

çuwga: Hızlı posta ulaklarının yolda aldığı ve sonrakini buluncaya kadar bindiği at 214/184 (DLT)

enük: Aslan, sırtlan, kurt ve köpeğin yavrusu 49/34 (DLT)

enüklüg: Yavrusu olan 88/79 (DLT)

enüklüg arsla.n (88/79 DLT)

erkeç: Erkeç 60/46 (DLT); 4353 (KB)

Erkeç eti em bolu.r eçkü eti yil bolu.r (60/46 DLT)

ıḍuk: Serbest bırakılmış hayvan 45/31 (DLT)

igiş: Asi hayvan 73/60 (DLT)

iktü: Kesim için beslenen hayvan 70/56 (DLT)

irk: Dört yaşına girmiş koyun 33/20 (DLT)

kançık: Dişi köpek 103/94, 239/207 (DLT)

Kançık ilişdi (103/94 DLT)

karaklıg: Gözbebeği olan hayvan 248/218 (DLT)

kaşga (at, kŏy): Vücudu siyah, başı beyaz (koyun), gözlerinin çevresi siyah, yüzü beyaz olan (at, deve vb.) 214/184 (DLT)

kaşga kōy (214/184 DLT)

kerşegü at: Kürek kemiğinin birleştiği yerde yarası olan at 246/215 (DLT)

ketki: Arkası yüksek, beli çökük olan (at) 216/186 (DLT)

ketki at (216/186 DLT)

keyik: Yabani hayvan, av hayvanı, herhangi bir hayvanın vahşisi (geyik, kaban, dağ keçisi vb. hayvanlar) 19/9, 89/80, 111/100 (DLT); 27/16a3=5:3 (KT)

Ol kim yése keyik meger ol kim boğuzlasa siz (27/16a3=5:3 KT)

kır at: Kır at 163/142 (DLT)

kısır: Kısır kadın ve kısır hayvan 183/156, 481/385 (DLT) **bk. 1.4.1.**

kızgul: Kül rengi ile alaca arasında donu olan (at) 242/211 (DLT)

kızgul at (242/211 DLT)

kōş at: Hükümdarın yanına koşulan at 498/399 (DLT)

köçüt: Göç atı 1704 (KB)

köçüt teg bolur kut tüpi hem tözi

köñül kodkısı ol anıñ yıldızı (1704 KBM)

kölük: Yük hayvanı 197/169 (DLT); 4441 (KB)

yégü kedgü miñü at adğır sülük

bulardın çıkar hem yüdürgü kölük (4441 KBM)

körpe: Zamanından sonra doğan kuzu, deve yavrusu ve buzağı 209/180 (DLT)

kuba at: Doru ve sarı arasındaki at 540/441 (DLT)

kulnaçı kısrak: Doğurmak üzere olan kısrak 246/215 (DLT)

küvük çetük: Oğuzcada erkek kedi 195/167 (DLT)

küvük müş: Erkek kedi 517/416 (DLT) → **küwük müş**

küwük müş: Çigil lehçesinde erkek kedi 197/169 (DLT) → **küvük müş**

mama: Harman yerindeki kılavuz öküz 549/449 (DLT)

man yaşlıg kōy: Dört yaşını geçen koyun 514/412 (DLT)

maygak: Toynaklılar için kılsız olan 522/422 (DLT)

merdek: (Ayı, domuz vb.) yavrusu 241/210 (DLT)

Aḍıg merdeki (241/210 DLT)

munduz yorıga at: Yorga yürüyüşten başka yürüyüş bilmeyen at 230/200 (DLT)

müş: Çigil lehçesinde dişi kedi 220/190, 271/237, 321/262 (DLT)

Öldeçi sıga.n mü.ş taşakı kaşı.r (220/190 DLT)

ogul: (Kedi, köpek vb. için) yavru 271/237, 311/256 (DLT)

Mü.ş oglı muya.vu toga.r (271/237 DLT)

op: Argu lehçesinde, harman yerindeki kılavuz öküz 29/15 (DLT)

oy at: Yağız at 36/23 (DLT)

ozgan: Yarış kazanan (at) 237/205 (DLT)

ozga.n at (237/205 DLT)

ozuk: Yarışta vb. şeylerde öne geçen (at) 45/31 (DLT)

ozuk at (45/31 DLT)

ög: Orta yaşı geçmiş hayvan 35/22 (DLT)

ög̈ at (35/22 DLT)

ög at: Dört yaşını geçmiş at 35/22 (DLT)

öküş yılkı: Huysuz ve inatçı hayvan 43/29 (DLT)

özlük: Üzerinde karar kılınan at 633/529 (DLT)

saglık: Sağmal koyun 237/206, 259/226, 486/389 (DLT); 34/55a1=38:24 (KT)

Küç ḳıldı saŋa seniŋ saġlıḳıŋnı tilemek birle anıŋ saġlıḳlarıŋa (34/55a1=38:24 KT)

sagmal saglık: Dişi koyun 34/54b1=38:23 (KT)

Bu meniŋ ḳadaşım aŋar toḳsan toḳuz saġmal saġlıḳ, maŋa bir saġmal saġlıḳ (34/54b1=38:23 KT)

salga at: Taşkın at 214/184 (DLT)

saş at: Ürkek at 511/410 (DLT)

semiz ~ semüz: Hayvanların semiz olanı 145/126, 184/157 (DLT)

yılkı yazın itlinü.r

otlap anın etlenü.r

begler semüz atlanu.r

sewnüp ügür ısrışu.r (145/126 DLT)

sıp: İki yaşına girmiş olan sıpa; iki yıllık at 160/139, 244/212 (DLT)

sıp akurı (244/212 DLT)

sokar: Boynuzu olmayan hayvan 207/177 (DLT)

Soka.r kōy (207/177 DLT)

sokar koy: Boynuzsuz koyun 207/177 (DLT)

süsegen: Süseğen 603/495 (DLT)

Süsege.n u.ḍka Teŋri müŋüz bīrme.s (603/495 DLT)

süsülmiş: Boynuzlanarak öldürülmüş (hayvan) 27/16a2=5:3 (KT)

Boġulmış hem tögülmiş hem uşanmış hem süsülmiş ... (27/16a2=5:3 KT)

şutı: Genç koyun 541/442 (DLT)

tabanlıg: Toynaklı, toynağı olan 249/219 (DLT)

tabanlıg tewe (249/219 DLT)

taḍun ~ tadun: Dana, öküzün bir yaşında olanı 201/172, 520/419 (DLT)

taŋ keyik: Ön bacaklarında çizgiler olan ceylan vb. hayvanlar 604/496 (DLT)

targıl: Sırtında beyaz siyah, alaca çizgiler bulunan (hayvan) 12/6, 242/210 (DLT)

targıl yılkı (242/210 DLT)

tawarçı: Yük taşıyan, yük taşıyabilen (hayvan vb.) 509/408 (DLT)

Ta.z at tawa.rçı bolma.s (509/408 DLT)

tay: Tay 111/100, 112/100, 112/101 (DLT); 5803 (KB)

ta. atattı (111/100 DLT)

taygan: Köpeklerden beli en ince ve kulakları en sarkık olanı, tazı 212/182, 271/237, 435/340 (DLT)

çagrı alıp arkun münüp arkar yete.r

awlar keyik taygan ıḍıp tilkü tuta.r (212/182 DLT)

taz at: Alacalı at 509/408 (DLT)

taz koy: Boynuzsuz koyun 509/408 (DLT)

tıg at: Kula ile doru arası at 498/400 (DLT)

tış at: Akıtması, gözünün ön kısmına kadar olan at 497/399 (DLT)

tişek: İki yaşında koyun 195/167 (DLT)

tok: Boynuzsuz, boynuzu olmayan (hayvan) 167/144 (DLT)

tok yılkı (167/144 DLT)

toklı: Altı aylık kuzu 66/52, 217/186 (DLT); 3096 (KB)

tokum: Kesimlik hayvan, çoğunlukla kesimlik at 200/171, 238/206, 341/275 (DLT); 4669 (KB)

Tokum yüzüp kudrukta biçek sīma (238/206 DLT)

torlak: Her hayvanın cılızı 235/204 (DLT)

torug ~ torıg: Doru (at vb.) 170/146, 187/160 (DLT)

tum torug at (170/146 DLT)

torum: Sütten kesilmiş ve annesi hamile olan deve yavrusu 200/171 (DLT)

tışı torum (200/171 DLT)

tosun: Binmeye henüz alıştırılmamış tay, haşin at 202/173, 279/242, 630/525 (DLT); 6537 (KB)

tosu.n at köndi (279/242 DLT)

töküz: Alnında beyazlık olan, akıtmalı (at vb.) 183/156, 185/158 (DLT)

töküz at (183/156 DLT)

tugrag: Savaş ve binicilik gününde hakanın askerlerine verdiği at, tören atı 232/202, 403/313 (DLT)

tum: Atların tek renkli olması, at donlarını belirten sözlerden önce gelen ve "tamamiyle (kara, doru)" anlamını veren söz 170/146 (DLT)

tum torug at (170/146 DLT)

tuyaglıg: Tırnaklı, toynaklı (hayvan) 523/423 (DLT)

tuyaglıg yılkı (523/423 DLT)

tüge: İneğin, iki yaşına gelmiş erkek yavrusu 546/446 (DLT)

tülek yılkı: Tüyü kışın dökülüp yazın çıkan hayvan türü 207/178 (DLT)

ugar at: Alnı beyaz olan at 38/25 (DLT)

ugar bul: Alnında ve ayağında beyaz leke olan at 169/145 (DLT)

ulag: Beyin emriyle hızlı posta için alınan ve diğerine ulaşıncaya kadar binilen at 73/60, 520/419 (DLT)

koḍgıl maŋa akı.lık bolsun maŋa aya.g a

ıḍgıl meni tokışka yöwgil maŋa ula.g a (520/419 DLT)

ulduk: Nalsız (at vb.) 63/49 (DLT)

ulduk at (63/49 DLT)

ügürlüg adgır: Kısrakları olan aygır 87/78 (DLT)

ünlüg: Sesli, (buzağı için) böğüren 28/26a3=7:148 (KT)

Tuttı Mūsā ḳavmi anda kiḍin altun birle étiglerindin bir buzaġu kewdelig aŋar ünlüg (28/26a3=7:148 KT)

ürpek: Dağınık tüylü hayvan veya insan 64/50 (DLT) **bk. 1.4.1.**

yabıtak: Üzerinde eyer veya örtü olmayan, çıplak (at) 465/369, 523/422 (DLT)

yabı.tak at (465/369 DLT)

yalgıl: Ak yeleli 546/446 (DLT)

biligni irdedim

bügü.ni üḍürdüm

özümni aḍırdım

yalgıl atım yazlınu.r (546/446 DLT)

yandık: Soysuz (at vb.) 463/367 (DLT)

yandık at (463/367 DLT)

yazıglıg: Bağından serbest bırakılmış (at vb.) 465/369, 466/370 (DLT)

yazıglıg at (465/369 DLT)

yazuk: Bağından serbest bırakılmış (at vb.) 451/354 (DLT)

yazuk at (451/354 DLT)

yılkı: Hayvan 28/52b3=7:179, 30/33b3=16:5, 30/62b1=16:66 (KT)

Bu ögür yılḳılar teg kendü olar yolsuzraḳ (28/52b3=7:179 KT)

yoruga at: Yorga at 230/200, 521/421 (DLT)

yügrük at: Yarış atı 464/368 (DLT)

1.4.6. Devlet, Toplum ve Askerlikle İlgili Niteleme Adları

çawuş: Savaşta safları tanzim eden ve askeri zulüm yapmaktan uzak tutan kimse 185/158 (DLT)

kaytargan: (Kalabalık orduları) devamlı püskürten 257/225, 258/226 (DLT)

erdi aşın taturga.n

yawlak yagıg kaçurga.n

Ugrak sūsin kaytarga.n

bastı ölüm axtaru (257/225 DLT)

okçı: Okçu 2370, 4458 (KB)

çerigde bir ança busuğka kigür

yadağ okçı tüşrüp sen öñdün yügür (2370 KBM)

sülüg: Askerli, askeri olan 31/30a1=19:75 (KT)

Ol yawuzraḳ orunluġ, ża'īfraḳ sülüg (31/30a1=19:75 KT)

sülük: Orduya âit 4441 (KB)

yégü kedgü miñü at adğır sülük

bulardın çıkar hem yüdürgü kölük (4441 KBM)

1.4.7. Duyularla Anlaşılan Özellikleri Karşılayan Niteleme Adları

açıg: Ekşi; acı 43/30, 142/124, 307/253 (DLT); 33/72b1=35:12 (KT)

Bu süçüg tatlıġ siŋen suw ol, ... bu açıġ şūr turur (33/72b1=35:12 KT)

açıglıg: İçine konan şeyi ekşitecek ekşisi bulunan 85/76 (DLT)

açıglıg küp (85/76 DLT)

açıglık: Acılık 86/77 (DLT)

açıtgan: Ekşiten 88/79 (DLT)

ol küp ol süçigni açıtga.n (88/79 DLT)

bir: Aynı, bir, eşit 287/245 (DLT)

Meniŋ turdukum turma.dukum bīr (287/245 DLT)

ekşig: Mayhoş şey, ekşi 65/51 (DLT)

ılıg: Ilık 26/12, 44/30 (DLT)

ılıg su.w (44/30 DLT)

imik: Ilık 49/34 (DLT)

imik kūn (49/34 DLT)

isig: Sıcak 48/34, 618/513 (DLT); 522, 829, 1854 (KB); 29/58b2=9:81, 30/74a3=16:81 (KT)

Aydılar: çıḳmaŋlar isin içinde. Ayġıl: tamuġ otı keḍ isig (29/58b2=9:81 KT)

kewşek: Yumuşak ve gevşek olan şey; ince (elbise vb.) 241/209 (DLT)

kewşek nēŋ (241/209 DLT)

köwşek: Gevşek, yumuşak 241/209 (DLT)

köwşek et (241/209 DLT)

kur: Kuru 496/397 (DLT)

kurug: Kuru 10/6, 108/98, 188/161 (DLT); 108, 467, 1521 (KB); 202, 304 (AH); 31/59b1=20:77 (KT)

Eltgil ḳullarımnı tünle, urġıl olarḳa yol deryā içinde ḳuruġ (31/59b1=20:77 KT)

kuruk: Kuru 192/165 (DLT) → **kurug**

kuruk kaşuk agızka yarama.s kurug sö.z kula.kka yakışma.s (192/165 DLT)

öl: Islak, nemli 36/23, 170/146 (DLT); 2889, 2904, 4626 (KB)

Çim öl tōn (170/146 DLT)

samduy: Ilık, mutedil 4629 (KB)

kalı samduy erse taduñ belülüg

isigli soğıklı ara bir ülüg (4629 KBM)

saŋan: Tadı buruk olan 608/501 (DLT)

saŋa.n nēŋ (608/501 DLT)

sasıg barıg: Kokmuş şey 186/160 (DLT)

sawuk: Soğuk 34/63a3=38:42 (KT) → **soguk**

Bu yunġu suw sawuḳ turur hem içgü turur (34/63a3=38:42 KT)

sogık: Soğuk 1060, 4622, 4623 (KB) → **soguk**

kayusı soğık itti kattı cülâb

kayu kıldı bérdi kereklig şerâb (1060 KBM)

soguk: Soğuk 3581, 3584, 3395 (KB) → **sogık**

takı bir tatığ tu tişi tatğı ol

soğuk suwka yunmak anıñ yañı ol (3581 KBM)

şur: Tuzlu 33/72b1=35:12 (KT)

Bu süçüg tatlıġ siŋen suw ol, ... bu açıġ şūr turur (33/72b1=35:12 KT)

tiken: (Meyve için) tadı buruk, ekşi yahut acı 33/38a1=34:16 (KT)

Tegşürdimiz olarḳa būstānlar içre iki būstān; yémişlig tiken, yılġun turur taḳı sedr yıġaçındın (33/38a1=34:16 KT)

tum: Soğuk 170/146, 233/202 (DLT)

tumlıg: Soğuk 2961, 4626, 4627 (KB)

isig tumlığ aç tok yadağ hem yalıñ

kılıç baldu ok yér ay élig biliñ (2961 KBM)

tumlug ~ tumlıg: Soğuk olan, soğuk 72/58, 170/146, 233/202 (DLT)

tumlug kelip kapsadı

kutlug yāyıg tepsedi

karlap ajun yapsadı

et yin üşüp emrişü.r (233/202 DLT)

turı: Haşin, tatsız, tadı kekre olan 1706, 3541, 4553 (KB)

uluğsığ küwez kür kişi ol turı

küniñe kodı ol küwezlik kurı (1706 KBM)

tuzlug: Tuzlu, tuzu olan (et vb.) 113/102 (DLT)

tūzlug et mini usıttı (113/102 DLT)

yıdıg: Kötü kokulu (şey), kötü kokan (şey) 999 (KB); 37/12b1=47:15 (KT)

Anıŋ içinde arıḳlar suwdın yıḍıġ ermez (37/12b1=47:15 KT)

yılıg: Ilık (su vb.) 26/12, 44/30, 450/353 (DLT) → **ılıg**

yılıg su.w (450/353 DLT)

yibe: Oğuzcada ıslak ve yaş (şey) 454/357 (DLT)

yumşak: Her şeyin yumuşağı, yumuşak 306/253, 413/325, 463/367 (DLT); 464, 703, 2229 (KB); 216, 215, 214 (AH); 31/46b3=20:44, 34/61b1=38:36 (KT)

Aytıŋlar ikegü aŋar yaḫşı aytıḳ söz, yumşaḳ (31/46b3=20:44 KT)

1.4.8. Psikolojik Durumlarla İlgili Niteleme Adları

abıtgan: Gizlenen, saklanan, gizlenme âdeti olan 88/79 (DLT)

bu er ol ȫzin kişiden abıtga.n (88/79 DLT)

arzulık: Arzulu, istekli 16/7 (DH)

Arzulıkmen karındaşlığ vilâyetge

Uluğ babam ravzası ol ak türbetge

Babamnı rûhı saldı meni bu gurbetge

Hiç bilmesmen neçük taksir kıldım mena (16/7 DH)

buşak: Oğuzcada ve diğerlerinde sıkıntılı 190/162 (DLT)

buşak er (190/162 DLT)

ısrım: Sıkıntılı ve kaşları çatık olan 66/52 (DLT)

ısrım kişi (66/52 DLT)

kaḍgulug: Üzüntülü 28/27b1=7:150 (KT)

Yandı erse Mūsā boḍnıḳa, öwkelig bolup ḳaḍġuluġ aydı (28/27b1=7:150 KT)

kaḍguluk: Kaygılı, üzüntülü 31/62b3=20:86 (KT)

Yandı yalawaç boḍnıḳa öwkelig, ḳaḍġuluḳ (31/62b3=20:86 KT)

muŋlug: Mihnet çekmiş, sıkıntılı 611/504 (DLT)

muŋlug er (611/504 DLT)

öwkelig: Öfkeli 31/62b3=20:86, 36/43a3=43:17 (KT)

Yandı yalawaç boḍnıḳa öwkelig, ḳaḍġuluḳ (31/62b3=20:86 KT)

tuyuk: (İnsan için) canı sıkılmış 518/417 (DLT)

tuyuk kişi (518/417 DLT)

umu/ınçsuz: Umutsuz, umudunu kesen 30/27a2=15:55 (KT)

Sewünçi bérdimiz saŋa könilikin, bolmaġıl umunçsuzlardın (30/27a2=15:55 KT)

1.4.9. Renk Adları

ak: Oğuzcada beyaz 53/39, 79/68 (DLT)

āk at (53/39 DLT)

al: Turunç rengi, turuncu 53/39 (DLT)

al: Al renk 67, 69, 2916 (KB); 342 (AH)

yaşıl kök sarığ al ağı ton kedip

aşağu kötürse yaraşur yorıp (2916 KBM)

ala: Alaca 53/39, 58/44, 214/184 (DLT); 6579 (KB)

ala at (53/39 DLT)

ap ak: Oğuzcada bembeyaz 29/15 (DLT)

ar: Kestane rengi 52/38 (DLT)

ār nēŋ (52/38 DLT)

arsal: Kestane rengi, açık kestane rengi 52/38, 65/52 (DLT)

arsal saç (65/52 DLT)

boz: Boz, beyaz ile kula arasındaki hayvan rengi 496/398, 544/445 (DLT); 1996 (KB)

bo.z at (496/398 DLT)

çakır: Mavi 183/156 (DLT)

çal: Alacalı (siyah-beyaz) 513/412 (DLT); 1098, C80 (KB)

ça.l kōy (513/412 DLT)

çeş: Firuze, firuze rengi 166/143, 166/144, 308/254 (DLT)

yarattı yaşıl çeş

sawurdı ürüŋ kaş

tizildi Kara Kuş

tün kün ü.ze yörgenü.r (166/143 DLT)

çından: Kula (renk) 219/189 (DLT)

çında.n at (219/189 DLT)

gune: Renk 33/74b2=35:27, 34/91a2=39:21 (KT)

Çıḳardımız anıŋ birle mīveler türlüg türlüg anıŋ güneleri (33/74b2=35:27 KT)

habeş: Siyah ile beyaz arası, koyu esmer renk 4961, 6213 (KB)

kalık bütrü tuttı sewügler kaşı

ajun boldı zengî habeş kırtışı (4961 KBM)

kap kara: Kapkara 76, 4323, 6463 (KB); 30/57b2=16:58 (KT)

Ḳaçan sewünçi bérilse biregüge tişi birle bolur anıŋ yüzi ḳap ḳara (30/57b2=16:58 KT)

kara: Siyah, kara 5/3, 42/28, 178/152 (DLT); 22, 76, 77 (KB); 35/12b3=39:60, 36/43a2=43:17 (KT)

Yüzleri ḳara ermez mü? (35/12b3=39:60 KT)

kıp kızıl: Kıpkızıl 2385 (KB)

at üstem yarıklar bolur kıp kızıl

ğızıl kızğu eñler bolur yap yaşıl (2385 KBM)

kırgıl: Kırçıl 2371, 2372 (KB)

yağıçı ürüñ kırğıl ersiglerig

yağıka alın kıl kötürsü çerig (2371 KBM)

kızıl: Kızıl, her şeyin kırmızısı 32/19, 42/28, 182/155 (DLT); 67, 76, 120 (KB); 26 (AH)

kızı.l eŋ (32/19 DLT)

koŋur: Kestane rengi 603/494 (DLT)

koŋur kōy (603/494 DLT)

kök: Koyu gri, gri, gök renginde olan her renk 165/143, 501/402 (DLT)

köm kōk (165/143 DLT)

kök: Mavi, yeşil 67, 69, 5375 (KB)

kulan ya tağı tut takı kök teke

tutup keldürürler saña ay böke (5375 KBM)

kök çüvit: Lacivert 516/415 (DLT)

kökçin: Göğümsü, kır 376, 667, 1798 (KB)

muñar meñzetü aydı türkçe mesel

başında keçürmiş bu kökçin sakal (1798 KBM)

kökşin: Gök renginde; yeşil 102/94, 220/190 (DLT)

kār būz kamug erüşdi

tagla.r suwı akışdı

kökşin bulıt örüşdi

kayguk bolup ügrişü.r (102/94 DLT)

köm kök: Koyu gri, tam gri 165/143, 170/147 (DLT)

köp kök: Koyu gri 165/143 (DLT)

kuba: Doru ve sarı arasında olan 540/441 (DLT)

kuba at (540/441 DLT)

kupa: Kumral 2468 (KB)

kupa körklügüg kör kılın özke fâl

işiñ edgü bolğay kamuğ sözni üz (2468 KBM)

or: Rengi siyah-kırmızı ve sarı arasında olan 34/21 (DLT)

o.r at (34/21 DLT)

örüŋ: Ak, beyaz 84, 881, 1101 (KB); 25 (AH)

ṛesuller örüŋ yüz bu ol yüzke köz (25 AH)

sap sarıg: Koyu sarı 165/143, 188/161 (DLT)

sarıg: Sarı 47/33, 165/143, 188/161 (DLT); 67, 477, 498 (KB)

sārıg erük (47/33 DLT)

sarıg çüvüt: Zırnık, arsenik rengi 516/415 (DLT)

sarıg surıg: Sarı 188/161 (DLT)

şaşut: Kır, alaca 5639, 5697 (KB)

saçım boldı yazkı kelef teg orut

sakal boldı suñkur tüsi teg şeşüt (5697 KBM)

targıl: Alaca 12/6, 242/210 (DLT)

targıl yılkı (242/210 DLT)

tü: Renk 535/437 (DLT); 70, 304, 452 (KB)

tūdaş tōnla.r (535/437 DLT)

negü tér eşit emdi köñli oduğ

sözi kör çéçek teg tümen tü boduğ (452 KBM)

üp ürüŋ: Çigil lehçesinde bembeyaz 29/15 (DLT)

ürüŋ: Beyaz 29/15, 79/68, 166/144 (DLT); 28/6a1=7:108, 32/22a2=28:32, 31/41b3=20:22 (KT)

Tarttı elgini ançada ol ürüŋ boldı baḳıġlılarḳa (28/6a1=7:108 KT)

ürüŋlük: Aklık, beyazlık 31/5a1=19:4 (KT)

Süst boldı sünük méndin, yandı baş ürüŋlüki (31/5a1=19:4 KT)

yagız: Koyu kahverengi, kırmızı ile siyah arası 448/352 (DLT); 3, 44, 64 (KB)

yagız yi.r (448/352 DLT)

yap yaşıl: Parlak yeşil, yemyeşil 452/355 (DLT); 2385 (KB)

at üstem yarıklar bolur kıp kızıl

ğızıl kızğu eñler bolur yap yaşıl (2385 KBM)

yaşıl: Yeşil 32/19, 166/144, 199/170 (DLT); 3, 22, 44 (KB)

Yāşıl öŋlüg tōn (32/19 DLT)

yaşıl çüvit: Pas rengi 516/415 (DLT)

yaşıl yuşul: Yeşil meşil 452/355 (DLT)

yipgil: Erguvan rengi 464/368 (DLT)

yipgil tōn (464/368 DLT)

yipgin: Erguvan rengi 464/368 (DLT)

yipgin tōn (464/368 DLT)

yipgin: Koyu renkli, mor 199/170, 460/364 (DLT)

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yörgeşip

yalŋuk anı taŋlaşu.r (199/170 DLT)

yipin: Koyu kırmızı, şakayık rengi 453/356 (DLT)

yipün: koyu kırmızı, mor, menekşe rengi 67 (KB)

kurımış yığaçlar tonandı yaşıl

bezendi yipün al sarığ kök kızıl (67 KBM)

1.4.10. Gösterme-Belirtme Niteleyicileri

bu: Bu 29/15, 30/17, 35/21 (DLT); 3, 4, 6 (KB); 3, 19, 25 (AH); 25/8b2=3:138, 27/40a3=5:31, 28/6a2=7:109 (KT)

Bu, belgürtmek boḍunḳa hem köni yol hem pend (25/8b2=3:138 KT)

bunı: Bunu 223/193 (DLT)

Būnı atamdan xuma.ru buldum (223/193 DLT)

ma: "İşte şurada, al" anlamında bir gösterme edatı 538/440 (DLT) → **mah**

mah: "İşte orada, al" anlamında bir gösterme edatı 493/395, 493/396,538/440 (DLT) → **ma**

munda: Burada, şurada 90/81, 117/105,177/151 (DLT); 288, 470 (AH)

kaçan körse anı Türk

boḍun ayga anıŋ aydaçı

muŋar tegir ulugluk

munda naru keslinü.r (177/151 DLT)

unu: İşte 1161, 1261, 4155 (KB)

ayur emdi oğlum barır-men munu

saña kaldı ornum barı neñ unu (1161 KBM)

uş: Gösterme edatı, işte 30/17, 289/246, 332/269 (DLT); B16, 202, 203 (KB); 473 (AH); 37/25a3=47:38, 31/62a1=20:84 (KT)

kānı akıp yoşuldı

kābı kamug teşildi

ölüg bile koşuldı

togmış küni uş bata.r (332/269 DLT)

1.5. Tarz-Durum Bildiren Adlar

andaguk: Öyle, öylece, o şekilde, o kadar 28/3a2=7:101, 32/10a1=28:14, 37/89a2=51:30 (KT)

Andaġuḳ tamġa urur Taŋrı tanıġlılar köŋülleri üze (28/3a2=7:101 KT)

aḍakşu: Birlikte, beraber, yanyana 2936 (KB)

ayâ beg erej kolma emgek kötür

erej birle emgek adakşu yatur (2936 KBM)

aḍnagu: Başka türlü 5295 (KB)

akkuzuban: Akıtarak 126/5 (DH)

Allah yadın aytıb yürüb zâri kılgan

Közde yaşın akkuzuban cari kılgan

Sersan bolub kıbab birle yürüş kılgan

Andağ erdin cüda bolub yürse bolmaz (126/5 DH)

akru: Yavaş 70/56 (DLT) 769, 356, 1556 (KB)

akru akru (70/56 DLT)

akrun: Yavaş yavaş, yavaşça 602/494 (DLT)

bulmış neŋig sewer sem

akrun aŋar sewingil

bamış neŋig sakınma

azra.k aŋar öküngil (602/494 DLT)

ale'd-devam: Devamlı olarak, daima 125/8 (DH)

Kul Hace Ahmed Hakk yolıda turğıl müdam

Aşıklarga derman bergil ale'd-devam

Aşıklarnı arzusıdur darü's-selam

Aşık bolmay darü's-selam kirse bolmaz (125/8 DH)

andag: Çigil lehçesinde öyle, onun gibi, böyle 31/17, 72/58, 92/86 (DLT); 2111, 2415, 2588 (KB); 30/48b2=16:38, 33/29b1=34:3, 35/12a1=39:59 (KT)

Ḳılmas erdimiz bir ésizlik andaġ her āyine Taŋrı bilgen ol (30/48b2=16:38 KT)

aŋa: Değersizce kıymetsizce (metinde "şaşkın şaşkın" şeklinde mânâlandırılmıştır) 4008 (KB)

anlayu: Böyle, böylece, aynı şekilde 6021 (KB)

bu tüş körse yörme bilü bilmeyü

neteg yörse tüşni bolur anlayu (6021 KBM)

arıg: Tamamen, iyice 64/50, 122/108, 125/110 (DLT)

ödlek kamug kewredi

erdem arıg sewredi

yunçıg yawuz tawradı

erdem begi çertilü.r (64/50 DLT)

asla: Asla katiyen, kesin şekilde 80/23 (DH)

Yetmiş yıldur manga bende sanga ümmet

Zen ü ferzend üçün çekken renc ü külfet

Ol bendemge men bermesmen aslâ zahmet

Çın ümmetsen iştib dürud aytıng dostlar (80/23 DH)

asta-asta: Yavaş yavaş 60/5 (DH)

Zakirleri her nefesde zikrin aytar

Tevbe kılıb egri yoldın râstga kaytar

Zikrin aytsa âstâ âstâ şevki artar

Keling yığlıng zâkir kullar zikr aytaylık (60/5 DH)

ayla: Oğuzcada, öyle 69/55, 93/86, 526/428 (DLT)

ayla kılgıl (69/55 DLT)

aylok aylok: Oğuzcada, şöyle şöyle 69/55 (DLT)

ayru: Değilse, başka 75/63 (DLT)

mūnı ti.lemese sen ayru nē kerek (75/63 DLT)

ayruk: Oğuz lehçesinde başka; ayrıca 69/55, 210/180 (DLT)

koldaçıka miŋ yaga.k

barça bile ayruk taya.k (210/180 DLT)

azuksızın: Azıksız olarak 47/11 (DH)

Ahiretni yaruğını kılalmadım

Yollar ıuak yol azukın alalmadım

Candın keçib Hakk emrini kılalmadım

Azuksızın bararımnı bilelmesen (47/11 DH)

barı üze: Göz önünde 31/45a1=20:39 (KT)

Kemiştim seniŋ üze sewüglük méndin, ḳılmaḳ üçün meniŋ barım üze (31/45a1=20:39 KT)

başsız: Başsız, baş olmaksızın 176/151, 407/317 (DLT)

Ta.tsı.z Türk bolma.s ba.şsı.z börk bolma.s (176/151 DLT)

bat: Derhal, çabuk 2381 (KB) → **bata**

küwez alp sekirtıp çerig sürse bat

laçın kuş kowar teg töker kanları (2381 KBM)

bata: Derhal, çabuk 3293 (KB) → **bat**

elig aldı ewke kigürdi bat a

orun bérdi oldurdı elgin tuta (3293 KBM)

baz: Yine, gene, tekrar 16, 184, 205 (AH)

tünüŋ kiterip baz yarutur taŋa (16 AH)

bekrü: Sağlamca, sıkıca, sertçe 4344, 725, 4800 (KB)

usa ‘ilmi ögren biligleri bil

neñin edgülük kıl küdez bekrü til (4344 KBM)

birtem: Bütünüyle, tamamen 339, 4349 (KB)

tilin serme irme bolun eymenük

ağu ol olarnıñ eti birtem ök (4349 KBM)

bütrürek: Tamamen, tamamiyle, iyice 570 (KB)

bütün: Muhakkak ki, şüphesiz ki 29/45a1=9:63, 37/79a2=50:37, 37/83b2=51:6 (KT)

Ol kim ḳılsa ḫilāf Taŋrıḳa hem yalavaçıŋa bütün aŋar tamuġ otı (29/45a1=9:63 KT)

bütünlükin: Şüphesiz, elbette, kesin olarak, andolsun ki! 27/42a3=5:33, 28/3b2=7:102, 32/7b3=28:10 (KT)

Bütünlükin öldürülgeler (27/42a3=5:33 KT)

cüft: Çift çift, eşli 37/70b1=50:7, 35/71a2=35:11 (KT)

Ündürdümiz anıŋ içinde ḳamuġ cüftdin körklüg (37/70b1=50:7 KT)

çınla: Gerçekten 55/41 (DLT)

tawar üçün Teŋri.ni eḍlemeḍip

uya kadaş oglını çınla boga.r (55/41 DLT)

çıŋ: Tamamen 600/492 (DLT)

çıŋ tolu kȭl (600/492 DLT)

dakı: Yine 364/289 (DLT)

dürüst: Kuşkusuz, şüphesiz 25/20a2=3:155 (KT)

Dürüst keçürdi Taŋrı olardın (25/20a2=3:155 KT)

egirik yeşilmeki: Açılma, çözülme 30/80b3=16:92 (KT)

Bolmaŋlar ol eşler teg kim buzdı egirmiş yipini küçde kiḍin egirik yeşilmeki teg (30/80b3=16:92 KT)

ele: Yavaş 58/44, 455/358 (DLT)

tegme ī̇wet ışka körüp turgıl ele

çakmak çakıp ī̇wse kalı uḍnu.r yula (455/358 DLT)

ele ele: Yavaş yavaş 58/44 (DLT)

elegil: Yavaş 58/44 (DLT)

emgeksizin: Yorulmadan, sıkıntı çekmeden 211/182 (DLT)

emgeksizin turgu yōk munda ye mü

edgülüküg körmeḍip ajun çıka.r (211/182 DLT)

et-özsüz: Kısas gerektirmeyen, bir cana karşılık olmaksızın 27/41a1=5:32 (KT)

Ol kim öldürse et-özni etözsüz azu fesād ḳıl[masa] yer içinde ançaḳlı öldürdi boḍunnı ḳamuġ (27/41a1=5:32 KT)

imtili (imliti ?): Tedbir almadan ve aceleyle 82/72 (DLT)

bu īşıg imtili (imliti?) kıldı (82/72 DLT)

haddin keçmek: Azgınlık gösterme, haddi aşma 26/8a3=4:30 (KT)

Kim kim ḳılsa ol ḥaddin keçmek küçün ... kigrür-miz anı otḳa (26/8a3=4:30 KT)

hakka: Gerçek, doğrusu 35/49a1=40:43 (KT)

Ḥaḳḳā ol kim ündeyür siz méni anıŋ birle yoḳ aŋar ündemek (35/49a1=40:43 KT)

heme / kamug: Hep, bütün 35/24a3=40:5 (KT)

Oğradı heme / ḳamuġ ümmet yalavaçlarıḳa tutsalar anı (35/24a3=40:5 KT)

hemişe: Daima, devamlı, ebedî 38/71a1=64:9, 27/28a3=5:13, 35/43a1=40:34 (KT)

Cāvidāneler anıŋ içinde hemīşe (38/71a1=64:9 KT)

hemişe: Asla, hiçbir zaman 38/53a3=62:7 (KT)

ārzū ḳılmazlar anı hemīşe anı kim ilgerü ıḍtı eligleri (38/53a3=62:7 KT)

her-ayine: Şüphesiz, mutlaka, kesinlikle 33/19a2=33:55, 26/64b2=4:97, 30/30b3=15:78 (KT)

Her-āyine Taŋrı erür ḳamuġ neŋ üze tanuḳ (33/19a2=33:55 KT)

hergiz: Asla, hiçbir zaman B5, A15, 1065 (KB); 33/47b3=34:31, 26/25b2=4:52, 26/54a3=4:88 (KT)

Aydılar anlar kim tandılar hergiz bitmez-miz bu Ḳur'ānḳa (33/47b3=34:31 KT)

ınçık: Ah vah, inleye-inleye; bitkin 1236, 3385, 4722 (KB)

telim dünyâ yégli seniñde oza

kodup bardı barça bu ınçık öze (1236 KBM)

ikile: Tekrar, yeniden (DLT)

kaçar: Kaç defa, defalarca 554/456 (DLT)

kara kūnüg keçürse.dim

agır ūnı uçursa.dım

yeti.ge.nip kaçar sādım

sakış içre künüm togdı (554/456 DLT)

kamug: Hepsi, her, bütün 34/20, 64/50, 99/92 (DLT); A3, A13, B5 (KB); 115, 147, 171 (AH); 33/55a2=34:40, 26/95a1=4:139, 27/12b3=4:172 (KT)

Ol kün térer men olarnı ḳamuġnı (33/55a2=34:40 KT)

kata: Kere, kez, defa 161/141, 249/219, 541/442 (DLT); 1207, 3058, XLVI (KB); 67 (AH)

Kaç kata aydım (161/141 DLT)

kayra: Tekrar 1320 (KB); 33/62a3=34:52 (KT)

Neçük olarḳa ḳayra īmān taḳı tevbe ıraḳ yerdin (33/62a3=34:52 KT)

kerekmez: Gerekli olmaz, hakkı olmaz, uygun olmaz, yakışmaz 31/34a2=19:92, 34/17b2=36:69, 34/61a1=38:35 (KT)

Kerekmez Taŋrıḳa kim tutsa oġul ḳız (31/34a2=19:92 KT)

kes kes: Parça parça, lime lime 30/31b3=15:91 (KT)

Anlar kim ḳıldılar oḳığunı kes kes (30/31b3=15:91 KT)

kes kes / pare pare: Parça parça 28/22a3=7:143 (KT)

Ḳaçan kim nūrı körkitti erse İḍi taġḳa, ḳıldı anı kes kes / pāre pāre (28/22a3=7:143 KT)

key ögdilik: İyi ada, şöhrete pek layık 31/19b2=19:50 (KT)

Hem bérdimiz biz olarḳa raḥmetimizdin hem ḳıldımız olarnı key ögdilik yüksek (31/19b2=19:50 KT)

kiçigrek: Daha küçük 33/30a1=34:3 (KT)

Anda kiçigrek yoḳ, anda uluġraḳ (33/30a1=34:3 KT)

köŋülsüzün: Zorla, istemeyerek 35/77b3=41:11 (KT)

Keliŋler köŋlün azu köŋülsüzün (35/77b3=41:11 KT)

kulavuzsuz: Kılavuz olmadan, kılavuzsuz 244/212 (DLT)

Kalın kāz kula.vuzsu.z bolma.s (244/212 DLT)

kuram: Hiyerarşiye uygun olarak, hakanın huzurundaki düzende 208/178 (DLT)

külf: Süratle ve gürültülü bir biçimde 176/150 (DLT)

tām külf yıkıldı (176/150 DLT)

külgüsüz: Gülmeden 60/47 (DLT)

yāy yaru.pan ergözi

aktı akın munduzı

togdı yaruk yulduzı

tıŋla sö.züm külgü.süz (60/47 DLT)

küyüm küyüm: Gafletle, oyalanarak 519/417 (DLT)

mengü kalıglı: Ebedî kalıcı 38/15b3=58:22 (KT)

Kigrür olarnı uştmaḫlarḳa, aḳar anıŋ astınıda arıḳlar, mengü ḳalıġlılar anıŋ içinde (38/15b3=58:22 KT)

meŋizlig: Gibi, benzer, eş, denk, misal 38/28a2=59:15, 38/28b2=59:16, 37/9b2=47:10 (KT)

Anlar meŋizlig olarda burun yaḳın tattılar işleriniŋ ḳatıġlıḳını (38/28a2=59:15 KT)

muhal: Muhal, imkânsız, olmayacak 968, 1653, 2074 (KB)

kiterdi özindin yarağsız muhâl

tusuldı kamuğ törlüg işke tükel (1653 KBM)

murdar: Murdar, ölmüş 30/93b3=16:115, 37/63a2=49:12 (KT)

Her-āyine ḫarām ḳıldı sizleriŋ üze murdārnı, ḳannı, toŋuz etini (30/93b3=16:115 KT)

müfaca: Birdenbire 1452, 1956 (KB)

ikinçi osal bolma sak tur oduğ

saña tegmesün bir müfâca yoduğ (1452 KBM)

mük: Belini bükerek, rükûdaki gibi 169/145 (DLT)

ol mük turdı (169/145 DLT)

nagah: Ansızın, birdenbire 36/65b1=43:66, 28/56b3=7:187, 37/15a2=47:18 (KT)

Küḍmesler [mü] meger ḳıyāmeḳa kelse olarḳa nāgāh (36/65b1=43:66 KT)

ogrın: Gizlice 2192 (KB)

sakınuk kişi işte saklık kılur

yarağsızka yakmaz iş uğrın bilür (2192 KBM)

ohşag: Benzer 71/58 (DLT)

anıŋ oxşa.gı (71/58 DLT)

ohşamagan: Benzemeyen, zıt, karşı taraf 31/32a1=19:82 (KT)

Anlarnıŋ tapunmaḳları hem bolurlar olar üze oḫşamaġan (31/32a1=19:82 KT)

ok ~ ök: Mutlaka, kesinlikle, şüphesiz 26/80b3=4:119, 26/41b1=4:73, 26/81a1-2=4:119 (KT)

Ḳışurġay men oḳ olarnı küsetgey men olarnı (26/80b3=4:119 KT)

okşag: Benzer 3720, 16 (KB)

bir ol bar séziksiz kalı kançasız

köñülde yırak tutğu okşağ meñiz (3720 KBM)

öŋi: Başka 80/68, 80/69 (DLT); 311, 413, 562 (KB)

hâcib kördi ay toldı kılkı yañı

erende adınsığ kişide öñi (562 KBM)

öŋin: Başka 60/46, 80/69 (DLT); 26/57a1=4:91, 34/68a1=38:58, 26/90b1=4:133 (KT)

bu atta öŋin keldür (60/46 DLT)

Munu tapġay sizler öŋinlerni kim tileyürler (26/57a1=4:91 KT)

öte: İyice 292, 321 (AH)

tẹfavütleri yoḳ öte irtese (292 AH)

reva: Reva, lâyık, uygun 3755, 5879 (KB)

ay ilig bu tört hâcetim kıl revâ

saña tapnayın men elig yüz ova (3755 KBM)

sakışsız: Sayısız, hesapsız 35/48a1=40:40 (KT)

Bu ögür kigürülür uştmaḥḳa, rūzī bérlür anıŋ içre saḳışsız (35/48a1=40:40 KT)

sansız: Sayısız, hesapsız 34/86a2=39:10 (KT)

Tükel bérlür sergenlerke yanutları sansız 34/86a2=39:10 KT)

sensiz: Sensiz 500/401 (DLT)

kü.gler kamug tüzüldi

ıwrık iḍiş tizildi

sensiz özüm özeldi

kelgil amul oynalım (500/401 DLT)

seza: Lâyık, müstahak, hak etme B1, 947, 1966 (KB); 3 (AH); 37/46a1=48:26, 31/27b2=19:70, 35/50b1=40:45 (KT)

Vācib ḳıldı anlarḳa saḳnuḳluḳ kelimesi, erürler sezā aŋar anıŋ boḍnı (37/46a1=48:26 KT)

seza: Daha iyi, daha hayırlı 26/92a1=4:135 (KT)

Eger bolsa bay azu dervīş Taŋrı sezā turur ol ikike (26/92a1=4:135 KT)

sezasızın: Haksız yere 35/66a3=40:75, 35/80b1=41:15, 36/28a2=42:42 (KT)

Sewnür erdiŋizler yer içre sezāsızın (35/66a3=40:75 KT)

sėzigsiz: Şüphesiz 30/38a1=16:23, 30/90a3=16:109 (KT)

Séziksiz her-āyine Tanrı bilür anı kim yaşrurlar yime anı kim açuḳ āşkārā ḳılurlar (30/38a1=16:23 KT)

söke: Çökerek, dizleri üzerine oturma şekli 275/239, 547/447 (DLT)

eren īḍıp söke turdı

başı boynın söke turdı

uwut bo.lup büke turdı

uḍu kılma tipen yıgdı (547/447 DLT)

sukru: Müsaade almadan, izinsiz olarak 212/182 (DLT)

ewke sukru kirdim (212/182 DLT)

şap: Çabukluk bildiren zarf 160/139 (DLT)

Şap kel (160/139 DLT)

tar: Sıkıntılı, zor 31/91b1=20:124 (KT)

Kim kim ewürse meniŋ yādımdın bütünlükin aŋar turur tiriglik tar (31/91b1=20:124 KT)

Tatsız: Farssız, Fars olmadan 176/151, 407/317 (DLT)

Ta.tsı.z Türk bolma.s ba.şsı.z börk bolma.s (176/151 DLT)

tawarsızın: Malsız olarak 182/155 (DLT)

tawar kimniŋ üklise beglik aŋar kergeyü.r

tawarsızın kalıp beg erensizin emgeyü.r (182/155 DLT)

tegim: Lâyık 3001, 2446, 614 (KB)

bu barça asığ sanı boldı tegim

asığ kılğuçığ edgü tutğu begim (3001 KBM)

tekin: Boşuna 3960 (KB)

ayur ay kadaşım nelük emgediñ

yana ok maña sen tekin kelmediñ (3960 KBM)

tekin: Beklenmedik bir anda, bir anda 30/56a1=16:54 (KT)

Ḳaçan açsa / aça bérse yasnı sizlerdin, tekin bir ögür sizlerdin iḍilerinẹ ortaḳ ḳatarlar (30/56a1=16:54 KT)

telgü: Gelişi güzel 1777 (KB)

uğuşluğ işi barça ülgülüg ol

biligsiz işi barça telgülüg ol (1777 KBM)

teŋrilik: Tanrı için, Allah yolunda 30/50a1=16:41 (KT)

Éw barḳdın aḍrıldılar, Teŋrilik (30/50a1=16:41 KT)

tirigle: Hayatta iken, diri (olarak) 557/460 (DLT)

Kişi eti tirigle tatı.r (557/460 DLT)

titrü: Dikkatli, doğru 328 (KB)

yarağlığ yarağsızını titrü körüp

kereklig kereksizni kirtü sorup (328 KBM)

tizgök (<tizig ok): Katar hâlinde, katar katar 115/103 (DLT)

kula.n tüke.l komıttı

arka.r sukak yomıttı

yayla.g tapa emitti

tizgök turup sekrişü.r (115/103 DLT)

tizin yüknüp: Diz çökmüş durumda 31/28a3=19:72 (KT)

Ḳoḍar-miz ẓālimlerni anıŋ içinde tizin yüknüp (31/28a3=19:72 KT)

tolımsız emgeksiz: (Şan ve şeref göstergesi) ordu ve silahı olmayan 28/67a1=8:7 (KT)

Ol kim sizke ārzūlar siz / sewdüŋüz bütünlükin tolımsızını emgeksizin bolsa sizke (28/67a1=8:7 KT)

tolu yüklüg: Dopdolu, yüklü 34/7b3=36:41, 34/38a2=37:140 (KT)

Biz kötürdümiz olarnıŋ 'ayāllerini tolu yüklüg kemi içre (34/7b3=36:41 KT)

tuş: Eş, benzer, denk 7, 500, 1694 (KB); 24, 488 (AH)

uluğ boldı iş tuş ara belgülüg

bedük boldı begler ara bu külüg (1694 KBM)

tutaşı: Sık sık, devamlı 213/183 (DLT); 31, 434, 5189 bk. tutşı (KB)

Men saŋa tuta.şı barı.r men (213/183 DLT)

tutçı: Sık sık, devamlı 90/81, 189/161, 256/225 (DLT)

bu nēŋ ol tutçı ügülge.n (90/81 DLT)

tüz: Eşit, denk 73/60, 189/161, 218/187 (DLT)

Bīş erŋe.k tü.z erme.s (73/60 DLT)

tüp tüz: Aynı, eşit 30/66b2=16:71 (KT)

Anıŋ üze kim erklig boldı oŋ eligleri, olar anıŋ içinde tüp tüz ol (30/66b2=16:71 KT)

tütünsüz: Dumansız, duman olmadan 202/172, 451/354 (DLT)

ōt tütünsüz bolma.s yigit yāzuksuz bolma.s (202/172 DLT)

tütünsüz: Dumansız, kor hâlinde 30/21a2=15:27 (KT)

Perīler atası[n] törüttimiz munda öŋdin tütünsüz otdın (30/21a2=15:27 KT)

uḍu: Arkasından, izleyerek, takiben 56/42, 68/54, 93/87 (DLT)

men seniŋ uḍu bardım (56/42 DLT)

udukluk: Bir şeyden gafil olma ve onu görmemezlikten gelme 86/77 (DLT)

ugança: Güç yettiği kadar 34/20 (DLT)

ōç kek kamug kişi.niŋ yalŋuk ü.ze alı.m bi.l

eḍgü.lü.kü.g u.gança elgi.ŋ bi.le teli.m kı.l (34/20 DLT)

ugurlug: Zamanında, imkân ve şartlar ölçüsünde 39/25, 84/76 (DLT)

bu īş ugurlug boldı (39/25 DLT)

ulaşu: Devamlı, sürekli, ebediyen 29/16a2=9:22, 26/28b2=4:57, 26/82b3=4:122 (KT)

Cāvidāneler anıŋ içinde ulaşu (29/16a2=9:22 KT)

üstüvārlık: (F. T.) Sağlam, sağlam olma 26/38b3=4:66 (KT)

Bolġatı yaḫşı olarḳa keḍrek üstüvārlıḳ (26/38b3=4:66 KT)

yakinlıkın: Kesinlikle, şüphesiz olarak 27/63a3=4:157 (KT)

Öldürmediler anı yaḳīnlıḳın (27/63a3=4:157 KT)

yalŋus: Yalnız, tek başına 168/145, 501/402, 611/505 (DLT)

suk yalŋu.s er (168/145 DLT)

yalŋuz: Yalnız 395, 491, 775 (KB)

nelük sözlemez sen ağın teg bolup

méni munda yalñuz bu yañlığ bulup (775 KBM)

yandru: Tekrar, yeniden 620/515 (DLT)

anı yi.tip sünü.le.di

başın yandru yaŋı.la.dı

eren bāyup meŋi.le.di

anıŋ alpın kıra bogdı (620/515 DLT)

yaŋıla: Tekrar, ikinci defa 610/503 (DLT)

ol īşıg yaŋı.la kıldı (610/503 DLT)

yaŋluz: Yalnız, tek başına, tek 31/31b1=19:80, 31/35a1=19:95, 35/3a3=39:45 (KT) → **yalguz**

Alur-miz andın anı kim aytur taḳı kelür bizke yaŋluz (31/31b1=19:80 KT)

yaraşı: Uyuşarak, uygun, münasip 2073, 4163, 4538 (KB) → **yaraşık**

kirişke yaraşı çıkış kıl yakın

çıkış bolsa terkin kirişke bakın (4538 KBM)

yaraşık: Uygun, münasip 1053, 1061, 3213 (KB) → **yaraşı**

yaraşık tadular karıştı için

küçendi biri tuttı bastı üçin (1053 KBM)

yaşru: Gizli, gizlice 457/361 (DLT); 171 (AH); 36/30a1=42:45, 33/75b1=35:29 (KT)

Baḳġaylar yaşru közdin (36/30a1=42:45 KT)

yawa: Heder, boşu boşuna, lüzumsuz C79, 323, 339 (KB)

üçünçi takı bir bor işçe sewe

séziksiz bu er boldı birtem yawa (339 KBM)

yégrek: Yeğ, daha iyi, en hayırlısı 28/45a2=7:169, 28/80b2=8:30, 30/83b1=16:95 (KT)

Soŋ sarāy yégrek anlarḳa kim saḳnurlar (28/45a2=7:169 KT)

yetrü: İyice 515, 544, 788 (KB)

ikinçi eligde ne ol bu biçek

munı ma özüm yetrü bilgü kerek (788 KBM)

yıparsıg: Misk gibi 6530 (KB)

yıparsığ kara başka kâfûr eşüdüm

tolun teg tolu yüz kayuka ilettim (6530 KBM)

yitim: Tamam 4585 (KB)

yazım ya yitim bolğa oldruğ turuğ

yawuz bolğa köñlüñ ay edgü uruğ (4585 KBM)

yoruk: Tarz 37/21a3=47:30 (KT)

Uḳup yime bilgey sen anlarnı söz yoruḳı içinde (37/21a3=47:30 KT)

yumgı: Toplu, çok, bütün B73, 944, 1764 (KB)

ağırladı ilig kör ögdülmişig

ınandı añar bérdi yumğı işig (1764 KBM)

1.6. Yer-Zaman Sözleri

arkun: Gelecek yıl 67/53 (DLT)

arkun izi → arkın izi: Gelecek yıl ve onu takip eden yıl 67/53 (DLT)

baldır: İşlerin başlangıç zamanı 229/199 (DLT)

baya: Bu saatten önce, az önce 31/17 (DLT)

baya ok keldi.m (31/17 DLT)

bıldır: Geçen yıl 229/199 (DLT)

birtem: Dönmeyecekmiş gibi uzun süre 243/211 (DLT)

ol yumuşka birtem bardı (243/211 DLT)

cahiliyyet: Cahiliyet dönemi 27/55b3=5:50 (KT)

Cāhiliyyet ḥükmini mü tileyürler kim ol körklügrek Taŋrıdın (dönemi 27/55b3=5:50 KT)

direng: Teahhür, gecikme 224 (AH)

dịŗęgsiz keçer baḫt ya ḳuş teg uçar (224 AH)

emdi: Şimdi 30/16, 31/17, 33/19 (DLT); 39, 46, 83 (KB); 21, 99 (AH) → **imdi**

keldi maŋa Ta.t

aydı.m emdi ya.t

kuşka bölüp et

seni tile.r us böri (30/16 DLT)

imdi: Oğuzcada şimdi 75/62 (DLT) → **emdi**

keç: Uzun zaman, geç 31/18b1=19:46 (KT)

Eger yıġılmasaŋ, sürgey men séni, kesilgil méndin kéçke tegi (31/18b1=19:46 KT)

kelgü: Geliş zamanı 303/251(DLT)

ol bizke kelgü boldı (303/251 DLT)

oza: Geçmiş zaman 57/43 (DLT)

oza: Önce, evvel B1, B24, B56 (KB); 440, 372, 164 (AH); 34/20a3=37:17 (KT)

Yime ḳuruġ süŋük bizler mü ḳoparılur-miz, yime ozaḳı atalarımız? (34/20a3=37:17 KT)

timin: Demin, biraz önce 206/176 (DLT)

T̄imin keldim (206/176 DLT)

töl: Oğuzcada yavrulama zamanı 501/402 (DLT)

tünle: Geceleyin 131/115, 170/147, 218/187 (DLT)

Tünle bulıt örtense ewlük urı keldürmişçe bolu.r taŋda bulıt örtense ewke yagı kirmişçe bolu.r (131/115 DLT)

1.7. Soru-Belirsizlik Sözleri

amarı: Bazı, bazısı 27/55b1=5:49, 25/20a2=3:155, 37/62b1=49:12 (KT)

Tegürse olarḳa amarınıŋ yazuḳları birle (27/55b1=5:49 KT)

amarı ... amarı: Bazı ... bazı 36/50a3=43:32, 29/7a2-3=8:75, 26/9a3=4:32 (KT)

Üstün derecātlar tutsun üçün amarı birle amarını (36/50a3=43:32 KT)

baz: Bazı 37/19b1=47:26 (KT)

Boyun suġay-miz ba'żı işler içinde (37/19b1=47:26 KT)

bazı: Bazı A21 (KB)

handa: Halaçlardan bir tabakanın ağzında, nerede 541/442 (DLT) → **kanda**

xanda erdiŋ (541/442 DLT)

hayu: Halaçlardan bir tabakanın ağzında, ne, hangi (DLT) → **kayu**

kaç: Kaç; birkaç 161/140, 161/141, 240/208 (DLT); B53, 337, 343 (KB); 21 (AH)

Kaç yarma.k bīrdi (161/140 DLT)

kaçan: Ne zaman, nasıl 177/151, 203/173, 235/204 (DLT); 510, 950, 2097 (KB); 32, 87, 212 (AH)

kança: Nereye; nasıl 50/35, 119/106, 178/152 (DLT); 206, 1525, 1529 (KB); 386 (AH)

agdı bulıt kökreyü

yagmur tolı sekriyü

kalık anı ügriyü

kança barı.r belgüsü.z (178/152 DLT)

kançuk: Nasıl 106/97 (DLT)

korvı çuvaç kuruldı

tūgum tikip uruldı

sūsi otun oruldı

kançuk kaça.r ol tuta.r (106/97 DLT)

kanda: Yer için kullanılan soru kelimesi, nerede 35/21-22, 38/25, 211/181 (DLT) → **kayda**

Kanda erdiŋ (211/181 DLT)

kanı: Nerede, hani 35/21-22, 549/449, 550/450 (DLT); B25, 570, 1094 (KB); 41, 122, 142 (AH)

eşitti ilig aydı keldür kanı

kayuda-turur bir köreyin anı (570 KBM)

kanu: Argularda, hangi 26/12, 549/449 (DLT) → **kayu**, **hayu**

kanu kişi (549/449 DLT)

kayda: Nerede; nasıl 211/181, 520/420 (DLT); 419, 439 (AH); 31/6a3=19:8, 34/81b1=39:6, 36/73b2=43:87 (KT) → **kayuda**, **kanda**

Aydı: İḍim ḳayda bolur maŋa oġul, erür uraġutum ḳısır (31/6a3=19:8 KT)

kaydın: Nereden, nasıl 29/23a2=9:30 (KT)

Öldürdi anları Taŋrı, ḳaydın bulġanur sizler (29/23a2=9:30 KT)

kayu: Hangi 26/12, 541/442, 605/496 (DLT) → **hayu**, **kanu**

kayu: Ne, kim; nerede A16, B26, B35 (KB); 235 (AH); 28/55b1=7:185, 35/69b3=40:81, 36/91a2=45:6 (KT)

Ḳayu sözke anda kiḍin kirtgünürler (28/55b1=7:185 KT)

kayuda: Nerede 62/49, 211/181, 521/420 (DLT) → **kayda**, **kanda**

agır agruk kayu.da kaldı (62/49 DLT)

kim: Kim 75/62, 105/96, 109/99 (DLT); A2, A4, A13 (KB); 310, 419, 511 (AH)

öpkem kelip ugradım

arslanlayu kökredim

alpla.r başın togradım

emdi meni ki.m tutar (75/62 DLT)

ne: Ne, hangi 34/21, 35/22, 48/34 (DLT)

Nē īşıŋ ba.r (35/22 DLT)

nė ~ ne: Ne, niçin 26/36a1=4:63, 26/42b3=4:75, 26/47a3=4:78 (KT)

Bilür Taŋrı né ol köŋülleri içinde (26/36a1=4:63 KT)

ne: Ne, nasıl, vesaire B20, B31, 12 (KB); 116, 369, 108 (AH)

biligni biligsiz otun ne ḳılur (108 AH)

neçe: Kaç, ne kadar 36/23, 43/30, 167/144 (DLT); 23, 114, 247 (KB); 203, 262, 361 (AH)

Bu bö.z īni neçe (36/23 DLT)

neçeme: Ne kadar 5860 (KB)

neçeme méni edgü tutsa özüñ

yoñağçı yoñasa tügülgey yüzüñ (5860 KBM)

neçük: Niçin; nasıl 52/38, 197/169 (DLT); 33/65b3=35:3, 33/62a3=34:52, 34/16b2=36:66 (KT)

Neçük ewrülür sizler? (33/65b3=35:3 KT)

negü: Ne; nasıl 539/440 (DLT); C42, 122, 156 (KB); 129, 314, 446 (AH); 30/43b1=16:31, 30/38b2=16:24, 30/26b3=15:54 (KT)

Olarḳa anıŋ içinde negü tileseler andaġuḳ yanut bérür Taŋrı (30/43b1=16:31 KT)

negülük: Niçin, nasıl 196, 296, 1204 (KB)

negülük usandıñ tiriglik ıdıp

negüke ilenür sen emdi ulıp (1204 KBM)

nelik: Neden, niçin 453 (AH) → **nelük**

ajunḳa bu söküş meḷamet nelik (453 AH)

nelük: Neden, niçin 183, 396, 429 (AH); 25/27b1=3:183, 26/45b2=4:77, 27/31b3=5:18 (KT) → **nelik**

Nelük öldürdüŋüz olarnı? (25/27b1=3:183 KT)

nelük: Niçin, nasıl 59/45,186/159, 197/169 (DLT); 241, 369, 504 (KB)

Aydım aŋar se.wük

bizni tapa nēlük

Keçtiŋ yazı ke.rik

Kırla.r eḍiz be.ḍük (59/45 DLT)

neteg ~ ne teg: Nasıl 19/10, 190/162, 197/169 (DLT); A29, B6, B22 (KB); 26/24a3=4:50, 25/8b1=3:137, 27/40a1=5:31 (KT)

Baḳġıl neteg ḳoşarlar Taŋrı üze yalġannı (26/24a3=4:50 KT)

neteglik: Nasıllık 12, 16, 26 (KB)

neteglikke kirme küdezgil köñül

barıña bütün bolğıl amrul amul (26 KBM)

ne ugurda: Ne zaman 38/25 (DLT)

nē ugurda keldi.ŋ (38/25 DT)

nü: "Ne" anlamında kullanılan bir kelime 539/440 (DLT); 5851 (KB)

nü tīr sen (539/440 DLT)

1.8. Zamirler

1.8.1. Kişi Zamirleri

ben: Oğuzcada ben 26/12, 170/147 (DLT)

Ben bardım (170/147 DLT)

biz: Biz 163/142, 165/143, 298/249 (DLT); 3749, 4016, 4904 (KB); 505 (AH); 31/26b1=19:67, 31/83b2=46:30, 34/18a3=36:71 (KT)

Biz törüttimiz anı (31/26b1=19:67 KT)

men ~ min: Ben 18/9, 26/12, 32/18 (DLT); B53, 186, 187 (KB); 266, 290, 42 (AH); 28/22b2=7:143, 28/58a1=7:188, 30/9a2=12:90 (KT)

Men mü'minlerniŋ evveli men (28/22b2=7:143 KT)

meŋ: Ben 26 (AH)

ya olar ḳızıl eŋ bu eŋke meŋe (26 AH)

min: Ben 32/19, 37/24, 115/104 (DLT); 389, 30, 166 (KB)

algı.l ögüt mindi.n ogu.l erdem ti.le

bo.yda ūlug bilge bolup bilgi.ŋ ūle (37/24 DLT)

o: O (kişi zamiri) 524/426 (DLT) → **ol**

o anı sa.rdı (524/426 DLT)

ol: O (3. teklik kişi zamiri) 14/8, 15/8, 16/8 (DLT); 28/39b2=7:163, 28/5b2=7:107, 33/28b1=34:1 (KT)

Sorġıl olarḳa ol éldin kim ol erdi deryāḳa keligli (28/39b2=7:163 KT)

sen: Sen 33/20, 44/30, 50/35 (DLT); B3, B76, B77 (KB); 37, 219, 333 (AH); 31/39a2=20:12, 30/9a1=12:90, 30/23b2=15:34 (KT)

Sen özde arıġ Ṭuvā atlıġ (31/39a2=20:12 KT)

sin: Kençek lehçesinde sen 504/404 (DLT) → **sen**

siz: Siz, 2. çoğul şahıs zamiri; Çigil lehçesinde ve Türklerde saygıdeğer büyüklere, Oğuzlarda küçük olana hitap için kullanılan bir söz 171/147, 184/157, 436/341 (DLT); 4310, 108, 4861 (KB); 284, 104 (AH); 29/2a3=8:42, 29/2a3=8:42, 32/24a3=28:35, 34/10a2=36:47 (KT)

Ançada siz yaḳın sınar erdiŋiz (29/2a3=8:42 KT)

1.8.2. Dönüşlülük Zamirleri

kendü ~ kendi: Kendi 76/63, 211/181, 456/360 (DLT); 970, 2030, 2400 (KB); 55, 406, 419 (AH); 33/67a2=35:6, 38/17b1=59:2 (KT)

Oḳır kendü ögürini bolsunlar tép tamuġ éşlerindin (33/67a2=35:6 KT)

öz: Kendi 34/21, 35/21, 39/26 (DLT); 30/41b1=16:28, 29/12b2=9:17, 26/24a1=4:49 (KT)

Tilkü ȫz ïnke ürse uḍuz bolu.r (39/26 DLT)

Küç ḳılıġlılar özleriŋe (30/41b1=16:28 KT)

yüz: Kendi 26/84a3=4:125 (KT)

Ol kişidin kim ısparlasa yüzini Ol Taŋrıḳa (26/84a3=4:125 KT)

zat: Zat, kendi 32/44a2=28:88 (KT)

Ḳamuġ neŋ yoḳaġlı ol meger anıŋ ẕātı (32/44a2=28:88 KT)

1.8.3. İşaret Zamirleri

bu: Bu 29/15, 30/17, 35/21 (DLT); 3, 4, 6 (KB); 3, 19, 25 (AH); 25/8b2=3:138, 27/40a3=5:31, 28/6a2=7:109 (KT)

bu biznïŋ ȫz kişi ol (35/21 DLT)

Bu, belgürtmek boḍunḳa hem köni yol hem pend (25/8b2=3:138 KT)

bular: Bunlar 260/227, 301/250 (DLT)

bula.r bo.ḍun ol tutçı tirilge.n (260/227 DLT)

mu: Bu B15, B18, B39 (KB) → **bu**

asığlığ-turur bu yok ol hîç yası

üküş türkler ukmaz munıñ ma‘nîsi (B15 KBM)

1.8.4. Belirsizlik Zamirleri

barça: Bütün, hepsi 104/95, 113/102, 125/110 (DLT); B18, 5, 20 (KB); 33/70a1=35:10, 33/46b2=34:28, 36/51b2=43:35 (KT)

Barça anıŋ tapa aġar yaõşı söz (33/70a1=35:10 KT)

barı: Bütünü, tamamı, hepsi 1161, 3021, 3353 (KB) → **baru**

ayur emdi oğlum barır-men munu

saña kaldı ornum barı neñ unu (1161 KBM)

baru: Bütünü, tamamı, hepsi B59 (KB) → **barı**

barusın bitimiş yetürmiş nizâm

bu kâşğar élinde koşulmış temâm (B59 KBM)

1.9. Dil Bilgisi Görevleri (Edatlar-Bağlaçlar)

1.9.1. Soru Edatı

mı: Oğuzlarda soru edatı 539/440 (DLT) → **mU**

mU: Soru edatı 33/19, 51/36, 57/43 (DLT) → **mı**

kelir mü sen azu barı.r mu sen (57/43 DLT)

1.9.2. Pekiştirme-Vurgulama Edatları

ap ~ ep: Pekiştirici ses tekrarı 29/15 (DLT)

ep eḍgü nēŋ (29/15 DLT)

çak: "Tam, tam kendisi, ta kendisi" anlamında bir pekiştirici 167/144 (DLT)

Çak amaçnı urgıl (167/144 DLT)

eŋ: En, daha (kuvvetlendirme edatı) 131, 137, 793 (KB)

séni men okıdım eñ aşnukı kün

ağırlık bile bérdim ol kün orun (793 KBM)

ep: Pekiştirme ve mübalağa için kullanılan ön hece 29/15 (DLT)

ep eḍgü nēŋ (29/15 DLT)

ked: Bir şeyi nitelerken kullanılan kuvvetlendirme ve mübalağa zarfı, çok 162/141 (DLT); 176, 207, 224 (KB); 18, 369, 334 (AH); 29/58b2=9:81 (KT) → **key**

Çıḳmaŋlar isig içinde, ayġıl: tamuġ otı keḍ isig (29/58b2=9:81 KT)

kop: Çok, bol, oldukça; mübalağa ve kuvvetlendirme sözü 160/139, 253/222 (DLT) → **köp**

me: Pekiştirme enklitiği 461/365, 539/440 (DLT)

Neçe me oprak keḍük erse yagmurka yara.r (461/365 DLT)

met: "Elbette, mutlaka" anlamında bir pekiştirme enklitiği (KM: "öyle" anlamında bir edat) 83/74, 95/88, 161/140 (DLT); 1795, 6578 (KB)

Andag met (161/140 DLT)

nek ~ nėk: Hiç (olumsuz ve soru cümlelerinde pekiştirme görevinde) 33/65a3=35:3, 25/18a2=3:154, 29/38a2=9:52 (KT)

Siziŋ üze nek törütgen bar mu Taŋrıda aḍın? (33/65a3=35:3 KT)

ok ~ ök: Pekiştirme enklitiği 31/17, 48/33, 90/81 (DLT); B1, 29, 90; B9, B46, B77 (KB); 25/28a2-3=3:187, 25/28b3=3:188, 27/3b3=4:159 (KT)

ögreyüki mundag ok

munda aḍın tıldag ok

atsa ajun ugrap ok

taglar başı kertilü.r (90/81 DLT)

Belgürtür ök anı boḍunḳa kizlemezler ök anı (25/28a2-3=3:187 KT)

şU: Pekiştirme enklitiği 537/439 (DLT) → **çU**

bargıl şu (537/439 DLT)

kel şü (537/439 DLT)

şük: Susturma kelimesi 169/145 (DLT); 2937, 3427, 3476 (KB)

şük tur (169/145 DLT)

üp: Renkte pekiştirmeyi gösteren ön hece 29/15 (DLT)

üp ürüŋ (29/15 DLT)

1.9.3. Olasılık Edatı

erinç: Belki, ola ki 35/21-22, 78/66, 472/378 (DLT); 882, 2062, 2064 (KB)

yandı erinç ugragı

keldi berü tugragı

ōzi kuyı ugragı

alpla.r kamug tirgeşü.r (472/378 DLT)

erki: Şüphe edatı (acaba) 77/65 (DLT); 369, 637, 638 (KB)

ol kelir mü erki (77/65 DLT)

1.9.4. Son Çekim Edatları

ara: (Çekim edatı olarak) arasında, arasına; bir şeyin ortası 56/42, 122/108, 159/138 (DLT); A36, 491, 909 (KB); 36/8b2=42:13, 33/39a3=34:19, 26/7b2=4:29 (KT)

Uluġ köründi ortaḳlar ara (36/8b2=42:13 KT)

Ey İḍimiz, yıratġıl seferlerimiz arasını (33/39a3=34:19 KT)

bile: İle; birlikte 34/20, 54/39, 63/49 (DLT); B3, B10, B55 (KB); 275, 439, 393 (AH); bile: ile krş. birle 37/60a2=49:9, 37/61b3=49:11 (KT)

Yaraşturuŋlar ol iki ara könilik bile (37/60a2=49:9 KT)

birle: İle, birlikte, arasında 36/23, 42/29, 89/80 (DLT); A10, A38, C6 (KB); 33, 101, 121 (AH); 25/12b3=3:145, 25/1b1=3:119, 25/15a2=3:152 (KT)

Bolmaz et-özke ölmek meger Taŋrı yarlıġı birle (25/12b3=3:145 KT)

teg: Benzetme edatı, gibi 178/152, 245/214, 248/218 (DLT); 210, 211, 233 (KB); 161, 100, 341 (AH); 25/20b2=3:156, 26/45b1=4:77, 26/88a3=4:129 (KT)

Bolmaŋlar anlar teg kim tandılar (25/20b2=3:156 KT)

tegi: Kadar, dek 24, 1259, 3354 (KB); 26/18b2=4:43, 29/33b3=9:43, 30/4a2=12:80 (KT)

Yoḳ cünübḳa meger yol keçigliler yunġınçaḳa tegi (26/18b2=4:43 KT)

tegü: Kadar, değin 549/449 (DLT)

Küniniŋ küli.ne tegü yagı (549/449 DLT)

tėp: Diye 28/38a1-2=4:66, 25/17a1=3:153, 25/24a3=3:169 (KT)

Bitise-miz olar üze öldrüŋler tép özleriŋizni (28/38a1-2=4:66 KT)

tėyü: Diye 29/3a2=8:42, 35/64a1=40:68 (KT)

Ḥükm ḳılur Taŋrı ... yoḳ bolsun téyü, ol kim helāk boldı (29/3a2=8:42 KT)

tuş: -a, -a doğru 32/15a2=28:22 (KT)

Ḳaçan kim yüzlendi erse Medyen tuşıŋa aydı (32/15a2=28:22 KT)

yaŋlıg: Gibi B47, B67, 101 (KB)

1.9.5. Ünlem Edatları

a: Hitap bildiren bir ünlem 363/288, 441/344, 520/419 (DLT)

kelse saŋa yolgıra

ūḍun anı oḍgur a

barsun naru kaḍgura

sattı meniŋ a.yımı (363/288 DLT)

a: Şaşırma bildiren bir ünlem 32/18 (DLT)

ol meni a' kıldı (32/18 DLT)

aç: "Hey, ey" anlamında seslenme ünlemi 29/16, 624/520 (DLT)

aç berü kel (29/16 DLT)

açıkım: Büyük kardeşe hitap şekli (2. şahıs kullanımı yoktur) 44/31 (DLT)

açıkıŋ: Bu şekil kullanılmaz 44/31 (DLT) → **açıkım**

açu: (Tanrı'ya hitap olarak) ey baba, peder 10, 5147, 5249 (KB)

séziksiz bir ök sen ay meñü eçü

katılmaz karılmaz sakışka seçü (10 KBM)

akru akru: Yavaş ol! 70/56 (DLT)

aleyhi's-selam: Selâm onun üzerine olsun II (KB)

aleyk: Senin üzerine olsun 5058, 5036 (KB)

emân bérdi erke selâm kılğuçı

selâmet bulundı 'aleyk alğuçı (5058 KBM)

amin: Âmin, "öyle olsun; ya Rab, dualarımızı kabul eyle." manasında ve duaların sonunda söylenen bir söz 18/13 (DH)

Ol Muhammed Mustafa turup duâ kıldılar

Melâyikler âmin dep elkin açıp turdılar

Şundağ ümmet berding dep Hak şükrünü kıldılar

Arslan babam sözlerin işitingiz teberrük (18/13 DH)

anakı: Ey anneciğim (Sevgi belirtir.) 538/439 (DLT)

and tuta: And olsun ki 37/87a1=51:23 (KT)

Yer kök iḍisi tuta and ol rūzī̄ rāt (ki 37/87a1=51:23 KT)

atakı: Ey babacığım (Sevgi ifadesi taşır.) 80/69, 538/439 (DLT)

awa: Üzüntü belirten bir ünlem 57/43 (DLT)

awa awa: Bir şeyden acı duyulunca kullanılan ünlem 57/43 (DLT)

ay: Ey, seslenme ünlemi 50/35 (DLT); B3, B21, B33 (KB)

kança bardıŋ ay ogul

erdi.ŋ mende inç amul

attın emdi sen tü.ŋü.l

kı.ldı.ŋ erse kı.lma.gu (50/35 DLT)

aya: Eya! (hitap edatı, nida); 8, 25, 164 (KB) → **ay**

til arslanturur kür éşikte yatur

ayâ ewlig er sak başıñnı yéyür (164 KBM)

azze ve celle: Aziz olsun A1, C1, I (KB)

hamd ü sipâs u minnet ve üküş ögdi teñri ‘azze ve (A1 KBM)

balu balu: Kadının, beşikte çocuğu uyutmak için kullandığı bir ünlem, ninni 547/447 (DLT)

çik çik: Keçi çağırmak ve sürmek için kullanılan ünlem 168/145 (DLT)

çilik: Keçi çağrılırken söylenen ünlem 195/167 (DLT)

çiş çiş: Çocuğa çiş yaptırırken veya atı işetirken söylenen ünlem 166/144 (DLT)

çök çök: Deveyi çöktürmek için kullanılan söz 168/145 (DLT)

çuh çuh: Atı sürmek ve azarlamak için kullanılan ünlem 493/395, 493/396 (DLT)

diriga: Yazık, hayfâ, eyvahlar olsun 1574, 1613, 2173 (KB)

sakındı kör ay toldı erdemleri

ayur ay dirîğâ ol erde eri (1574 KBM)

e: Seslenme bildiren bir ünlem 77/65, 277/241, 601/493 (DLT)

Külse kişi atma aŋa.r örter kül e

bakkıl aŋa.r eḍgü.lükün agzın küle (77/65 DLT)

eç eç: Atlara kızarken söylenen bir ünlem 407/317 (DLT)

essiz: Hayıflanma bildiren bir kelime, yazık 83/73, 360/287 (DLT) → **esiz**

köŋli küyüp kānı kurıp agzı açıp katgura.r

sızgurgalır üḍigler essiz yüzi burkura.r (360/287 DLT)

ey: Ey! 25/29b2=4:1, 25/4b2=3:130, 25/20b1=3:156 (KT)

Ey boḍun, ḳorḳuŋlar İḍiŋizde (25/29b2=4:1 KT)

ha sizler: Ya sizler 26/74b1=4:109 (KT)

Ha sizler ha bular, tartıştıŋız olardın yaḳın tiriglik içinde (26/74b1=4:109 KT)

ha bular: Ha onlar 26/74b2=4:109 (KT)

Ha sizler ha bular, tartıştıŋız olardın yaḳın tiriglik içinde (26/74b2=4:109 KT)

hay: Hey 6070 (KB)

neçe karşı ordu bezeklig sarây

ölüm buzdı barça turu kaldı hây (6070 KBM)

heç heç: At başını alıp gittiği zaman ona çıkışmak için kullanılan ünlem 162/141, 407/317 (DLT)

hoç hoç: Keçileri güderken kullanılan ünlem 407/317 (DLT)

katıglık: Eyvah, yazık, vay! Yazıklar olsun! 31/14b3=19:37, 34/11b3=36:52, 34/21a1=37:20 (KT)

Ḳatıġlıḳ anlarḳa kim tandılar uluġ kün ḥāżır bolmaḳdın (31/14b3=19:37 KT)

ısrık: Nazara ve cin çarpmasına uğramış çocukları tedavi ederken kullanılan bir söz 62/48 (DLT)

i: ū gibi bir inkâr kelimesi 32/18 (DLT)

ilahi: Rabbim! Ey Allah'ım, Ey Rabbim ! B77, 47, 48 (KB)

ilâhî küdezgil meniñ köñlümi

sewüg sawçı birle kopur kopğumı (47 KBM)

kançık: Kadına sövmek için kullanılan bir söz 103/94, 239/207 (DLT)

kaşaŋ: Köleye sövüldüğü zaman kullanılan, "ey aşağılık!" anlamında bir söz 605/497 (DLT)

kaşki: Keşke, ne olurdu! 31/9b2=19:23, 34/1a2=36:26, 36/53a2=43:38 (KT)

Ey kāşkī men ölsem munda burun bolsam ḥayż çöpreki, unutulmış (31/9b2=19:23 KT)

keh keh: Köpeği çağırmak için kullanılan bir ünlem 493/395, 493/396 (DLT)

kı: Seslenme ünlemi, ey 35/21-22, 538/439 (DLT)

kī berü kel (538/439 DLT)

kötiç: Çocuklara sövüldüğü zaman kullanılan "ey kıç gibi kokmuş" anlamındaki bir sövgü sözü 181/154 (DLT)

kötlüg: "Ey ibne, luti" anlamında bir küfür sözü 240/209 (DLT)

kurı kurı: Kısraktan geride kalan tayı çağırmak için kullanılan ünlem (DLT) 543/444 → **kurıh kurıh**, **kurrıh kurrıh**

kurıh kurıh: Kısraktan geride kalan tayı çağırmak için kullanılan ünlem 543/444 (DLT) → **kurı kurı**, **kurrıh kurrıh**

kurrıh kurrıh: Tayı çağırmak için kullanılan ünlem 7/4 → kurı kurı, kurıh kurıh (DLT)

kuyar: Hayvanlara ve kölelere sövmek için kullanılan, "ağzından (?) salya ve köpük saçan" anlamında bir küfür sözü 520/419 (DLT)

ogulkıya: Oğulcuk, oğulcağız 519/418 (DLT)

oluç ~ olıç: Çocukları sevmek için kullanılan bir söz, yavrum, yavrucuğum 38/25, 391/306 (DLT)

bakmas bodun sewügsüz

yudkı yuḍı saranka

kazgan olıç tüzünlük

kalsun çawıŋ yarınka (391/306 DLT)

op op: Eşeğin ayağı kaydığı zaman söylenen ünlem 29/15 (DLT)

oş oş: Öküzün su içmesini teşvik etmek için kullanılan ünlem 30/17 (DLT)

ova: Çağırana cevap verirken kullanılan bir ünlem 32/18 (DLT)

ötüş (ötüş): Bir çocuk oyunun "itme hareketini yanındakine geçir" anlamında kullanılan söz 42/29 (DLT)

pat: Çabuklaştırma için kullanılan bir kelime 161/140 (DLT)

sak sak: Kaleleri, surları ve atları düşmana karşı korurken, askerlerin uyanık ve tetikte bulunmaları için nöbetçilerin kullandığı, "uyanık olun" anlamında bir söz 167/145 (DLT)

satır: "Ey soysuz" anlamında bir küfür sözü 204/175 (DLT)

şı: Çin hükümdarını selamlamak için kullanılan bir kelime 537/439 (DLT)

tah tah: Şahini gönderdikten sonra çağırırken söylenen söz 7/4, 493/395, 493/396 (DLT)

tuşu tuşu: Eşeği durdurmak için söylenen söz 544/445 (DLT)

tuzak: Erkeğin, sevgilisinin güzel olduğunu söylerken, onun için kullandığı kelime 191/163 (DLT)

ikledi me.niŋ ada.k

körmeḍip ogrı tuza.k

igledim andın uza.k

emlegil emdi tuza.k (191/163 DLT)

tuzakı: Erkeğin, sevgilisinin güzel olduğunu söylerken, onun için kullandığı kelime 191/163 (DLT)

tükü tükü: Köpek eniği çağrılırken kullanılan söz 547/447 (DLT)

u: Amirin emrine itaat etmemeyi ifade eden bir ünlem 32/18 (DLT)

va: Muhatabın bir iş emretmesine karşı inkâr ünlemi; üzüntüden duyulan acıyı anlatan bir ünlem 539/440 (DLT)

vā nē tīr sen (539/440 DLT)

vay: Yazık! müstehak 37/17a2=47:20 (KT)

Baḳarlar saŋa ögi uçġunmış kişi anıŋ üze ölümdin, vāy anlarḳa (37/17a2=47:20 KT)

veyl: Yazıklar olsun, eyvah! 34/92b2=39:22 (KT)

Veyl ḳatıġ köŋüllüglerke taŋrı yādındın (34/92b2=39:22 KT)

ya: İnkâr ünlemi 539/440 (DLT)

ya: Ey! 28/64a2=8:1, 31/1b1=18:75, 35/4a1=39:46 (KT); 82, 464 (AH)

Sorarlar saŋa yā Muḥammed ġanīmetlerdin (28/64a2=8:1 KT)

biligligke ya dost özüŋni ula (82 AH)

yiŋdegü: Çocuklara söverken kullanılan "sümüklü" (KM: "ey burnundan sümük akan") anlamında bir söz (DLT)

yu: Kadının, bir şeyden utanınca kullandığı ünlem 539/440 (DLT)

yuḍug: Kençek lehçesinde erkek çocuklara küfür için kullanılan bir kelime 449/353 (DLT)

yuḍut: Sövgü sözü 447/351, 449/353 (DLT)

zak zak: Koçların birbirlerine toslamasını teşvik için kullanılan ünlem 167/144 (DLT)

zap zap: Hızlı adım atma için kullanılan yansıma söz 160/139 (DLT)

Zap zap bargıl (160/139 DLT)

zinhar: Sakın ! 283 (AH)

uluġsınma zinhar uluġ bir bayat (283 KBM)

1.9.6. Bağlaçlar

amma: Ama, fakat, her halükârda 36/105a2=45:30, 27/12b3=4:173, 35/80a3=41:15 (KT)

Ammā anlar taptılar hem ḳıldılar eḍgü işler, kigrür olarnı iḍileri raḥmeti içiŋe (36/105a2=45:30 KT)

ançak: Kadar 30/65b2=16:70 (KT)

Sizlerde kimi yandurlur aşaġaraḳ tiriglikke ançaḳ bilmese bilmekde kiḍin nerse (30/65b2=16:70 KT)

ançaklı: Gibi, sanki 27/41a2=5:32, 38/59b1=63:4, 27/41a3=5:32 (KT)

Kim öldürse et-özni ... ançaḳlı öldürdi boḍunnı ḳamuġ (27/41a2=5:32 KT)

ançaklı ... teg: Gibi, sanki 28/57a1=7:187, 28/66b3=8:6, 26/41b1=4:73 (KT)

Sorarlar saŋa ançaḳlı sen bilgen teg andın (28/57a1=7:187 KT)

andag: Üstelik, ayrıca 28/7a3=7:114 (KT)

Bizke ter bar mu eger bolsa-miz yeŋiglilerdin? Aydı: ārī, andaġ sizler yaḳın bolmışlardın siler (28/7a3=7:114 KT)

andag erse: Öyle ise, bu durumda, o zaman 30/3a2=12:79, 26/26a1=4:53, 26/38b3=4:67 (KT)

Buldumız iḍişimizni anıŋ üskinde, biz andaġ erse küç ḳılıġlılar-miz (30/3a2=12:79 KT)

andag ermez: Hayır, öyle değil, bilakis 33/46a3=34:27, 31/31a1=19:79, 31/31b2=19:82 (KT)

Anlarnı kim yetürdüŋiz aŋar ortaḳlar, andaġ ermez kendü Ol Taŋrı 'azīz bütün işlig (33/46a3=34:27 KT)

ap: Ne ... ne, ya da, halbuki, lakin 28/45a2=7:169, 26/35b1=4:62, 28/56b2=7:187 (KT)

Soŋ sarāy yégrek anlarḳa kim saḳnurlar ap uḳmazlar mu? (28/45a2=7:169 KT)

ap: Ne de 975 (KB)

biligsiz kişi köñli kum teg-turur

ögüz kirse tolmaz ap ot yem önür (975 KBM)

ap ma: Ne de 36/92b3=45:10 (KT)

Ḳazġandılar nerse ap ma ol kim tuttılar Taŋrıda aḍın dōstlar (36/92b3=45:10 KT)

ap yime: Ne de 30/76a2=16:85, 30/46a1=16:35, 30/59b3=16:61 (KT)

Yüŋlümes olardın ḳın ap yime anlar küḍerler (30/76a2=16:85 KT)

apaŋ: Eğer 79/68, 201/172, 222/191 (DLT); B21, 226, 895 (KB); 37/56b1=49:6 (KT)

Ey anlar kim kirtgündiler apaŋ kelse silerke bulġanuḳ söz sav birle amulluḳ ḳılıŋlar (37/56b1=49:6 KT)

ap...ap: Ne...ne 29/15--- (DLT)

Ap bu ap o.l (29/15 DLT)

aşnukı: Önceki, evvelki 793, 5070 (KB)

yana aşnukı sözke yañay téyü

takı korkur erdim saña eymenü (5070 KBM)

azu: Veya, yoksa 56/43, 57/43, 216/186 (DLT); C24, 16, 243 (KB)

kelir mü sen azu barı.r mu sen (56/43 DLT)

azu: Ne de, ne ... ne de, hiç 36/106a1=45:31, 30/37b3=16:17, 33/56a3=34:42 (KT)

Emdi anlar kim tandılar azu meniŋ āyetlerim oḳınur erdi siziŋ üze (36/106a1=45:31 KT)

azu: Ve, ya da, veya, yahut, yoksa 25/10b2=3:142, 26/26a2=4:54, 26/75a1=4:109 (KT)

Azu sézindiŋiz mü kim kirse siz uştmaḫḳa (25/10b2=3:142 KT)

eger: Eğer, şâyet 987, 1189, 3778 (KB); 40, 280, 209 (AH); 29/30a1=9:39, 29/30b2=9:40, 25/2a1=3:120 (KT)

Eger çıḳmasa sizler ḳınayur sizni açıtġan ḳın (29/30a1=9:39 KT)

eger: -dığı zaman 34/20a1=37:16 (KT)

Eger ölse-miz bolsa-miz topraḳ yime ḳuruġ süŋük bizler mü ḳoparılur-miz (34/20a1=37:16 KT)

eger: Ve 29/13b2=9:18, 36/23a3=42:32 (KT)

Bérse zekātnı eger ḳorḳmasa meger Taŋrıdın (29/13b2=9:18 KT)

emdi: Şimdi, görüleceği gibi, takdir edilir ki, ama 27/14a3=4:175, 36/105b3=45:31, 37/14a3=47:16 (KT)

Emdi anlar kim bittiler Taŋrıḳa ... faẓl içinde köndrür olarnı (27/14a3=4:175 KT)

emdi: Fakat 32/42a2=28:67 (KT)

Emdi kim yansa taḳı bitse ḳılsa eḍgülük bolġay kim kim bolsa ḳurtulmışlardın (32/42a2=28:67 KT)

emma: Ancak, şu kadar ki, kaldı ki A25 (KB)

hem: Hem, bir de, ve B7, 56, 59 (KB); 26/60a1=4:92, 25/21a2=3:156, 25/5b1=3:132 (KT)

fidâ kıldı barın neñin hem özin

yalawaç añar bérdi iki kızın (56 KBM)

Üstüvārlık hem diyet ısparlanmış iḍisiŋe (26/60a1=4:92 KT)

kendü: Bilakis, aksine 25/24a3=3:169, 27/32a1=5:18, 34/23a2=37:29 (KT)

Sézinmegil anlarnı kim öldürüldiler Taŋrı yolı içinde ölügler tép kendü tirigler İḍileri üs- kinde (25/24a3=3:169 KT)

likin: Fakat 28/50a2=7:176 (KT)

Kötürgetimiz anı anıŋ birle, līkin ol emitti yerke (28/50a2=7:176 KT)

ma, me: da / de, dahası 26/97b3=4:143, 27/9a1=4:166, 31/26b3=19:68 (KT)

Bular birle yoḳ, olar birle me yok (26/97b3=4:143 KT)

ma: dahi, da, de; ve A7, A22, A26 (KB) → **me**

mustafâ öze bolsun takı ma anıñ éşleri ‘azîz ağırlığ sa- (A7 KBM)

me: Dahi, da, de; ve B2, B6, B20 (KB) → **ma**

uluğluk idisi uğan dû’l-celâl

yaratğan törütgen me kâdir kemâl (B2 KBM)

meger: Meğer, meğerki 969, 1183, 1314 (KB)

kamuğ neñke hîleˆ itig çâre bar

meger bu ölümke ölüm hîleˆsiz (1183 KBM)

meger: Meğer, belki, ancak, yalnız, sadece, -ın dışında 33/8b2=33:39, 25/3a1-2=3:126, 25/7a3=3:135 (KT)

Ḳorḳmazlar kimersede meger Taŋrı (33/8b2=33:39 KT)

takı: "Yine, ve" anlamında bir bağlama edatı 49/34, 140/123, 208/178 (DLT); A6, A7, A8 (KB); 25/13b3=3:146, 26/22b2=4:47, 26/56b1=4:90 (KT)

Toḳuştı anıŋ birle üküş ögürler taḳı süst bolmadılar (25/13b3=3:146 KT)

tapa(sı): Rağmen 540/441 (DLT)

ol anıŋ tapa.sı kıldı (540/441 DLT)

ve: Ve A1, A5, A13 (KB); 401 (AH); 27/6b3=4:163, 28/60a3=7:198, 29/20b3=9:28 (KT)

ʿaṃeḷ ḳoḍdı ʿaliṃ veḥ zahiḍ veḥraʿ (401 AH)

velikin: Lâkin 684, 716, 3148 (KfB); 52, 218, 320 (AH)

velîkin ewürdi bu dünyâda yüz

turup tağka kirdi köñül kıldı tüz (3148 KBM)

ya: Veya A16, B37, 116 (KB); 26, 223, 224 (AH)

ya rab üste devlet tükel kıl tilek

kamuğ işte bolğıl sen arka yölek (116 KBM)

ya: Ve, ya da, veya 26/83b3=4:124, 37/6b3=47:4, 31/54a2=20:65 (KT)

Kim kim ḳılsa eḍgülüklerdin erkekdin yā tişidin ... (26/83b3=4:124 KT)

yeme ~ yime: "de, da; dahi" anlamlarında bir bağlaç 35/22,66/52, 83/74 (DLT); A4, B7, B9 (KB); 31, 63, 293 (AH)

anıŋ īşı.n keçü.rdüm

īşi.n yeme kaçu.rdum

ö.lü.m o.tın i.çü.rdüm

i.çti bolup yūz torı (35/22 DLT)

yime: Ve 33/3b1=33:34, 26/5a2=4:25, 26/17b2=4:42 (KT)

Oḳınur éwleriŋiz içre Taŋrınıŋ nişānları yime bütün söz (33/3b1=33:34 KT)

yime: Yine, yine de, de / da, sonrasında, veya 35/11a3=39:57, 33/14a3=33:51, 25:22a3=3:159 (KT)

Yime aymazda aşnu eger Taŋrı köndürse méni bolġatım saḳnuḳlardın (35/11a3=39:57 KT)

2. KONULARINA GÖRE ADLAR

2.1. Zaman

2.1.1. Zaman, Çağ, Devir

çer: Oğuzcada vakit 162/141 (DLT) → **çerig, çerlik**

çerig: Oğuzcada bir şeyin zamanı 195/167 (DLT) → **çer**, **çerlik**

çerlik: Oğuzcada vakit 162/141 (DLT) → **çer**, **çerig**

Bu çerlikde kel (162/141 DLT)

köç: Saat (an, zaman), süre 162/141 (DLT)

Bīr köç küḍgil (162/141 DLT)

öḍ ~ öd: Zaman 34/21, 303/251, 308/254 (DLT); 3, 251, 377 (KB); 113 (AH); 30/59b1-2=16:61, 30/73b2=16:80, 34/47b1=38:3 (KT)

bu ewke kirgü ö.d ol (303/251 DLT)

Kiḍin salar olarnı atanmış öḍke tegi, ḳaçan kim kelse öḍleri kiterü ḳalmaslar bir öḍ (30/59b1-2=16:61 KT)

öḍ: An 30/59b2=16:61 (KT)

Ḳaçan kim kelse öḍleri kiterü ḳalmaslar bir öḍ ap yime aşnurlar (30/59b2=16:61 KT)

öḍ: Mühlet, süre 28/20b3=7:142 (KT)

Tükel boldı İḍiŋ ödi ḳırḳ tün (28/20b3=7:142 KT)

öḍlek: Zaman, felek 33/19, 54/39, 64/50 (DLT); 647, C18, 3 (KB)

Alp Er Toŋa öldi mü

i.si.z aju.n kaldı mu

öḍlek öçin aldı mu

emdi yürek yırtılu.r (33/19 DLT)

ruzgar: Zaman, vakit, müddet 26/45b3=4:77, 34/76b1=38:88, 34/8b3=36:44 (KT)

Nelük kiḍitmez sen bizni yaḳın rūzġārḳa tegi (26/45b3=4:77 KT)

saat: An 34/51b1=38:15, 33/47b2=34:30 (KT)

Baḳmaz bular meger Cebre'īl bir üni, yoḳ aŋar bir sā'at (34/51b1=38:15 KT)

Ançada ḥaddin keçtiler şenbe içinde (28/40a1=7:163 KT)

ugur: Zaman, vakit 28/13, 38/25, 80/69 (DLT)

turgu ugu.r (28/13 DLT)

üḍrülmiş öḍ: Vaat edilen zaman 30/25b3=15:43 (KT)

Bütünlükin kim tamuġ olarnıŋ üḍrülmiş öḍleri ol yumḳılarnıŋ (30/25b3=15:43 KT)

vakt: Vakit 1213, 2523, 559 (KB); 34/84a3=39:9, 32/10a2=28:15, 34/45b2=37:178 (KT)

Kim ol aḍaḳın turġan tün vaḳtlerinde secde ḳılıġlı (34/84a3=39:9 KT)

zamane: Zamane 1983, 4926, 4930 (KB); 36/101b3=45:24 (KT) → **zemane**

bayat kimke bérse kılınç arkukı

anı emgetür bu zamaneˆ okı (1983 KBM)

Helāk ḳılmaz bizni meger zamāne (36/101b3=45:24 KT)

zaman: Zaman, mühlet, bir iş için verilen süre 38/80b2=65:4, 35/63b1=40:67, 35/1b3=39:42 (KT)

Yüklüg uraġutlar olarnıŋ zamānları ḳoḍsalar yüklerini (38/80b2=65:4 KT)

zemane ~ zemana: Zamane 4088 (KB); 407, 408 (AH) → **zamane**

zamâneˆ-tururlar zamâneˆ bile

yaraşık kerek er sewinse küle (4088 KBM)

zạmanaŋnı yirme kişisini yir (408 KBM)

2.1.2. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

2.1.2.1. Yıl

bars yılı: Türkçede 12 yıldan biri, pars yılı 173/149, 174/149 (DLT)

biçin: Türkçede 12 yıldan biri, maymun yılı 206/176 (DLT)

koy yılı: Türkçede on iki yıldan birinin adı, koyun yılı 505/405 (DLT)

(lu) yılı: Timsah yılı 174/149 (DLT) → **neg yılı**

neg yılı: Timsah yılı 174/149, 513/411 (DLT)

sıçgan yılı: Türkçedeki 12 yıldan birinin adı, sıçan yılı 174/149, 220/190 (DLT)

takagu yılı: Türkçede 12 yıldan birinin adı, tavuk yılı 174/149, 224/194 (DLT)

tawışgan yılı: Türkçedeki on iki yıldan biri, tavşan yılı 174/149, 256/224 (DLT)

toŋuz yılı: Türkçede 12 yıldan biri, domuz yılı 174/149 (DLT)

ud yılı: Türkçedeki 12 yıldan biri, öküz yılı 34/21, 174/149, 175/150 (DLT)

yıl: Sene, yıl 327/266, 430/336, 446/350 (DLT); 131, 373, 1480 (KB); 29/20b3=9:28, 29/28b1=9:37, 32/18b1=28:27 (KT)

Yaġumasunlar mezgit-i ḥarāmḳa bu yıllarında kiḍin (29/20b3=9:28 KT)

yılan yılı: Türkçede 12 yıldan birinin adı, yılan yılı 174/149, 457/360 (DLT)

yund: Türkçede 12 yıldan birinin adı, at yılı 447/351 (DLT)

yund yılı: At yılı 174/149, 447/351 (DLT)

2.1.2.2. Mevsim

hazan: Güz mevsimi, sonbahar 6531 (KB)

yaruk yaz teg erdim tümen tü çéçeklig

hazanmu tüşüttüm kamuğnı kurıttım (6531 KBM)

kış: Kış 10/6, 16/8, 95/88 (DLT); 4625, 6013, 367 (KB)

kış yāy bile tokuştı

kıŋır kö.zün bakıştı

tutuşkalı yakıştı

utga.lı met ugraşu.r (95/88 DLT)

küz: Güz 164/142, 352/282, 515/414 (DLT); 4624, 6011, 142 (KB); 471, 472 (AH)

Kūz keligi yāzın belgü.re.r (352/282 DLT)

yay: Yaz 10/6, 54/39, 95/88 (DLT); 223 (AH)

kış yāy bile tokuştı

kıŋır kö.zün bakıştı

tutuşkalı yakıştı

utga.lı met ugraşu.r (95/88 DLT)

yay: İlkbahar 60/47, 515/414 (DLT); 6009, 367, 1052 (KB)

yāy yaru.pan ergözi

aktı akın munduzı

togdı yaruk yulduzı

tıŋla sö.züm külgü.süz (60/47 DLT)

yaz: İlkbahar 451/354, 145/126 (DLT); 6009, 367, 1052 (KB); 471, 472 (AH)

yılkı yazın itlinü.r

otlap anın etlenü.r

begler semüz atlanu.r

sewnüp ügür ısrışu.r (145/126 DLT)

yaz: Yaz 514/413, 352/282, 514/413 (DLT); C4, 65, 4623 (KB)

Kūz keligi yāzın belgü.re.r (352/282 DLT)

2.1.2.3. Ay

ay: Ay, yılın 12 bölümünden biri 54/39, 266/234 (DLT)

kışka itin kelse kalı kutlug yāy

tün kün keçe alkınu.r öḍlek bile āy (54/39 DLT)

ay: Ay, 30 gün 12, 131, 132 (KB); 26/60a3=4:92, 38/80a3=65:4, 29/26b3=9:36 (KT)

Kim kim bulmasa iki ay tutaşı rūze tutmaḳ tevbe Taŋrıdın (26/60a3=4:92 KT)

oglak ay: Nevruz'dan sonraki baharın başlangıcı 175/150 (DLT) → **ulug ay, ulug oglak ay**

ulug ay: Büyük ay, yazın ortası 175/150 (DLT) → **oglak ay**, **ulug oglak ay**

ulug oglak ay: Büyük oğlak ayı, "oglak ay"dan (baharın başlangıcından) sonra gelen ay 175/150 (DLT) → **oglak ay, ulug ay**

2.1.2.4. Gün

adine ~ aḍına: Cuma (günü) 38/54b2=62:9 (KT); 3239 (KB)

Ḳaçan ündense namāzḳa ādīne kündin ḳatığlanıŋlar (38/54b2=62:9 KT)

ahşam: Akşam vakti 66/52 (DLT)

bu kün: Bugün 171/147 (DLT)

Bu kün bargıl (171/147 DLT)

erte ~ irte: Sabahın erken saati 74/62 (DLT)

erte: Erte, erken, sabah 5940, 6422, 607 (KB), 184 (AH); 31/7b2=19:11, 31/24b2=19:62, 37/31b1=48:9 (KT) → **erti**

İşāret ḳıldı olarḳa kim tesbīḥ´ḳılıŋlar tép erte hem kéçe (31/7b2=19:11 KT)

erti: Erte, erken, sabah 6254 (KB) → **erte**

id küni: Bayram günü 31/52a1=20:59 (KT)

Siziŋ va'deŋiz 'īd küni turur (31/52a1=20:59 KT)

keçe ~ kiçe: Gece 54/39, 541/442 (DLT)

kışka itin kelse kalı kutlug yāy

tün kün keçe alkınu.r öḍlek bile āy (54/39 DLT)

kėçelik: Gece 35/55b3=40:55 (KT)

Tesbīḥ ḳılġıl iḍiŋe ḥamd aytu kéçelik hem ertelerde (35/55b3=40:55 KT)

kiçe: Gece 489, 734, 1506 (KB); 184 (AH)

kéçe yatsa kéç yat yana erte tur

yatıp erte kopğan kutın arturur (1506 KBM)

kuşluk öḍi: Kuşluk vakti 31/52a2=20:59 (KT)

Siziŋ va'deŋiz 'īd küni turur kim tirilse boḍun / ögür ḳuşluḳ öḍinde (31/52a2=20:59 KT)

kün: Gün 47/33, 48/34, 49/34, 54/39 (DLT); 3,39, 251(KB); 136, 29, 197 (AH); 29/55b2=9:77, 29/18b3=9:25, 30/75a3=16:84 (KT)

Soŋlattı olarḳa iki yüzlügni köŋülleri içinde ol künke tegi (29/55b2=9:77 KT)

kün: Gündüz 36/90a2=45:5, 33/39a2=34:18 (KT); 3, 39, 251 (KB)

Yime tün kün barmaḳı kelmeki içre ol kim ıḍtı Taŋrı (36/90a2=45:5 KT)

kündüz: Gündüz 760, 952, 5004 (KB); 13 (AH); 33/73b2=35:13, 33/50a3=34:33, 34/6a2=36:37 (KT)

Kigrür tünni küzdüz içiŋe, kigrür kündüzni tün içre (33/73b2=35:13 KT)

kün ortu: Çigil lehçesinde öğle 74/62 (DLT)

seher ~ sehar: Seher vakti 37/86a1=51:18 (KT); 2684 (KB)

Seḥerlerde olar yarlıḳatu ḳolarlar (37/86a1=51:18 KT)

şeb: Gece 34/6a2=36:37 (KT)

Hem yana nişān olarḳa şeb, çıḳarur-miz anıŋdın kündüzni (34/6a2=36:37 KT)

şenbe: Cumartesi, cumartesi tatili 28/40a1=7:163, 28/40a2=7:163, 30/98a3=16:124 (KT)

öyle: Oğuzcada öğle vakti 69/55 (DLT) → **özle**

özle: Kıpçaklarda öğle vakti 69/55 (DLT) → **öyle**

ruz: Gün 315 (AH)

tar erse kiŋ erse bitildi ruzuŋ (315 AH)

ruzgar: Zaman 414 (AH)

seniŋ ruzgarıŋ bu köŋülçe ḳılın (414 AH)

taŋ: Şafak vakti, sabah 95/88, 600/492, 131/115 (DLT)

Taŋ attı (95/88 DLT)

taŋ: Tan, sabah vakti 3287, 3954, 5829 (KB); 16, 147 (AH)

turup yundı kıldı yana tañ namâz

du‘â kıldı tesbîh yéme küdti az (3287 KBM)

tün: Gece 54/39, 63/49, 128/113 (DLT); 3, 22, 39 (KB); 13, 16, 15 (AH); 33/39a2=34:18, 28/20b2-3=7:142, 31/7a2=19:10 (KT)

Yorıŋlar anıŋ içinde tünler hem künlerde īmīnler (33/39a2=34:18 KT)

tün: Dün 32/12b3=28:18 (KT)

Ol kim yārī tiledi andın tün (32/12b3=28:18 KT)

türk kuyaş ödi: Gün ortası 178/151 (DLT)

tüş ödi: Kuşluk vakti, öğle vakti 497/399 (DLT)

yarın: Yarın 391/306 (DLT); 232, 244, 549 (KB); 29, 197, 426 (AH); 38/30a2=59:18 (KT)

Körsün-a et-özni né kim ilgerü ıḍtı (38/30a2=59:18 KT)

yatgaşık ugrı: Yatsı vakti 468/372 (DLT)

2.1.3. Takvim

tolun: Dolun, ayın on dördü 48, 732, 741 (KB)

tolun bolsa tolsa ajunka yarur

ajun halkı andın yarukluk bulur (732 KBM)

2.2. Gökyüzü, Hava Olayları

2.2.1. Gökyüzü, Gök Cisimleri

aḍgır: Siriüs yıldızı 5676, 6220 (KB)

yarudı basa yıldrık adğır bile

tizildi erentir özin belgüle (5676 KBM)

ajun: Dünya 63, 70, 71 (KB); 177, 212, 213 (AH); 36/86b3=44:51, 30/92a2=6:112 (KT)

yılan teg bu ajun yılan oḳlaġu

yoḳamaḳḳa yumşak içi pür aġu (213, 214 AH)

ak bulıt: Yağmur bulutu 133/116, 178/152, 461/365 (DLT)

ay kopup ewlenüp

ak bulıt örlenüp

bir bir ü.ze üglünüp

saçlup suwı aŋraşu.r (133/116 DLT)

alem: Âlem 2227, 125 (KB); 139/4 (DH); 32/21a2=28:30, 36/56b1=43:46, 36/109b1=45:36 (KT)

Ey Mūsā men men Taŋrı, 'ālemnüŋ iḍisi (32/21a2=28:30 KT)

Bu âlemde resvâ bolup kan yutmasang

Şeriatda tarikatda pir tutmasang

Hakikatda cân u tendin pâk ötmeseng

Gaflederdin seni ne dep cüdâ kılsun (139/4 DH)

arş: Göğün en yüksek tabakası, 9. felek 24, 3354, 4776 (DLT); 35/22a1=3975, 36/71a2: 43:82 KT); 2/8 (DH)

Körgey sen feriştelerni ḳapsap anlar 'arş yöresinde tesbīḥ ayurlar (35/22a1=3975 KT)

arzu tilek: Utarit (Merkür) 136 (KB) → **arzu**, **tilek**

basa keldi ârzû tilek ârzûlar

kayuka yağuşsa añar öz ular (136 KBM)

asman: Gök, sema 20/3 (DH)

Aşıklarnı ışk dükânın barsa kurup

Yaşın saçıp kögsin açıp yüzin sürüp

İnşâallâh duzah kaçğay andın korkup

Yetti âsmân tâkat kılmay köçer dostlar (20/3 DH)

ay: Ay, dünya çevresinde dönen uydu 54/39, 133/116, 134/117 (DLT); B41, 4, 323 (KB); 30/35a3=16:12, 34/7a3=36:40, 34/80a1=39:5 (KT)

Āy tolu.n bolsa eligin imle.me.s (54/39 DLT)

Uḍu barıġlı ḳıldı sizlerke tünni kündüzni, künni aynı yıldızlarnı (30/35a3=16:12 KT)

ayas: Açık gökyüzü 74/61(DLT)

aya.s kȭk (74/61 DLT)

Bakır Sokım: Merih yıldızı, Mars 181/155, 200/171, 461/366 (DLT)

bakırsukun: Merih yıldızı 4888 (KB)

udıp bardı azrak odundı yana

töpüdin sawılmış bakırsukuna (4888 KBM)

bulıt ~ bulut: Bulut 81/71, 82/71, 96/89 (DLT); 86, 6521 (KB); 223, 66, 57 (AH); 31/79a2=46:24, 31/79a3=46:24, 37/83a2=51:2 (KT)

Ḳaçan kördiler erse anı, bulutnı, öter kelmiş özleri ḳolında, aydılar: (31/79a2=46:24 KT)

bulıt ~ bulut: Gök 30/61b3=16:65 (KT)

Taŋrı indürdi bulıtlardın suw, tirgüzdi anıŋ birle yerni ölmişinde kiḍin (30/61b3=16:65 KT)

cihan: Âlem, kâinat, dünya, yeryüzü 279, 4960, 284 (KB)

yaşık türtti yüzke sarığ za‘ferân

özin kıldı mînâ öñi teg cihân (4960 KBM)

çıgrı: Felek 212/182, 417/327 (DLT)

Teŋri ajun törütti

çıgrı eḍiz tezginü.r

yulduzları çergeşip

tün kün ü.ze yörgenü.r (417/327 DLT)

dünya: Dünya, âlem C48, 64, 82 (KB); 189, 197, 181 (AH); 29/49b1=9:69, 27/42b3=5:33, 27/48b3=5:41 (KT)

Yoḳaldı 'amelleri dünyā içre hem āḫiret içre (29/49b1=9:69 KT)

Eren Tüz: Yıldızlardan Terazi'nin adı; Müşteri (Jüpiter) 51/36, 461/365 (DLT)

Erentir: Terâzi burcu, müşteri (jüpiter) yıldızı 139, 5676, 6221 (KB)

yarudı basa yıldrık adğır bile

tizildi erentir özin belgüle (5676 KBM)

ewren: Kâinat, âlem, devrân, felek 92, 119, 126 (KB)

yarattı kör ewren tuçı ewrilür

anıñ birle tezginç yéme tezginür (126 KBM)

felek: Gök, semâ 4381 (KB); 34/7b2=36:40 (KT)

Ḳamuġ felek içinde éwe tezginürler (34/7b2=36:40 KT)

kalık: Hava, gök 178/152, 192/165, 464/368 (DLT); 80, 94, 141 (KB); 459 (AH); 30/72a1=16:79 (KT)

Körmesler mü ḳuşlarnı fermān tutuġlılar köknüŋ ḳalıḳıda? (30/72a1=16:79 KT)

Kara Kuş: Mizan Yıldızı (Terazi burcu) 166/144, 461/366 (DLT)

Kara kuş togdı (166/144 DLT)

Kara Kuş: Müşteri (Jüpiter) Yıldızı 167/144, 542/443 (DLT); 5675, 6219 (KB)

Kara kuş togdı (167/144 DLT)

Kara Kuş Yultuz: Müşteri(Jüpiter) Yıldızı 543/443 (DLT)

kozı: Koç burcu 66, 139 (KB)

kozı yazkı yulduz basa ud kelir

erentir kuçık birle sançu yorır (139 KBM)

kök: Gök, gökyüzü, hava 44/31, 74/61, 82/71 (DLT); B3, 3, 22 (KB); 33/26b1=33:72, 35/45a3=40:37, 35/78b1=41:12 (KT)

Biz 'arża ḳıldımız emānetni kökler üze hem yerler üze (33/26b1=33:72 KT)

kök çıgrısı: Gök çarkı (küresi) 212/182 (DLT)

könek: Kova burcu 141 (KB)

basa keldi oğlak könek hem balık

bular tuğdı erse yarudı kalık (141 KBM)

kuçık: Yengeç burcu (seretân) 139 (KB)

kozı yazkı yulduz basa ud kelir

erentir kuçık birle sançu yorır (139 KBM)

kün: Güneş 146/127, 171/147, 257/225 (DLT); 3, 12, 325 (KB); 30/35a2=16:12, 33/73b3=35:13, 34/6a3=36:38 (KT)

kūn orna.dı (146/127 DLT)

Uḍu barıġlı ḳıldı sizlerke tünni kündüzni, künni aynı yulduzlarnı (30/35a2=16:12 KT)

kürüd: Merih yıldızı 133 (KB)

üçünçi kürüd keldi köksün yorır

kayuka bu baksa yaşarmış kurır (133 KBM)

oglak: Oğlak burcu (cedy) 141 (KB)

basa keldi oğlak könek hem balık

bular tuğdı erse yarudı kalık (141 KBM)

pare bulıt: Bir parça bulut 33/33a2=34:9 (KT)

Iyġay erdimiz olarnı yer ḳoḍı azu tüşürgetimiz olar üze pāre bulıt (33/33a2=34:9 KT)

sekentir: Zühal yıldızı 131 (KB)

bularda eñ üstün sekentir yorır

iki yıl sekiz ay bir ewde kalır (131 KBM)

sema: Semâ 402 (AH)

ʿarịf rạḳṣ çıḳarıp iter ḫoş sẹmaʿ (402 AH)

sertan: Seretân burcu, yengeç burcu 744 (KB)

bu ay burcı sertân bu ew ewrilür

ewi ewrilür hem özi çevrilür (744 KBM)

sewit: Zühre yıldızı 135 (KB)

sewüg yüz urundı béşinçi sewit

sewe baktı erse sen özni awıt (135 KBM)

simak: En yüksek iki yıldızın adı 49 (AH)

sịmaktin eḍizrek tutar hịmmẹt ol (49 AH)

taht: Arş 31/37a2=20:5, 35/25b2=40:7, 35/30b2=40:15 (KT)

Taŋrı taḫt üze erklig erür (31/37a2=20:5 KT)

Temür Kazŋuk: Kutu Yıldızı 611/504 (DLT)

Temür Kazuk: Kutup Yıldızı 461/366 (DLT)

teŋri: Kâfirlerin dilinde gök 609/501 (DLT)

teŋük: Hava 604/496 (DLT)

tolun: Dolunay 54/39, 146/127 (DLT)

Āy tolu.n bolsa eligin imle.me.s (54/39 DLT)

tolun ay: Dolunay, bedir 54/39, 202/173, 458/362 (DLT)

yelwin anıŋ kö.zi

yelgin anıŋ ōzi

tōlun āyın yūzi

yardı meniŋ yü.re.k (458/362 DLT)

uḍ: Boğa burcu 139 (KB)

kozı yazkı yulduz basa ud kelir

erentir kuçık birle sançu yorır (139 KBM)

ülgü: Terazi (mîzan) burcu 140 (KB)

kür arslan bile koşnı buğday başı

basa ülgü boldı çadan ya işi (140 KBM)

Ülker: Ülker yıldızı 60/46, 461/366 (DLT); 4889, 6216 (KB)

yana kördi ülker sawılmış başı

toğardın çadan kopmış örlep tuşı (4889 KBM)

yalçık: Ay 137 (KB)

bularda eñ altın bu yalçık yorır

yaşık birle utru bakışsa tolır (137 KBM)

yaşık: Güneş 66, 134, 137 (KB)

bularda eñ altın bu yalçık yorır

yaşık birle utru bakışsa tolır (137 KBM)

Yetigen: Büyükayı (takım yıldızı) 460/364, 461/366, 554/456 (DLT)

kara tūnüg keçürse.dim

agır ūnı uçursa.dım

yeti.ge.nig kaçar sādım

sakış içre künüm togdı (554/456 DLT)

yıldrık: Yıldırık yıldızı 5676, 6220 (KB) → **adgır**

yarudı basa yıldrık adğır bile

tizildi erentir özin belgüle (5676 KBM)

yitiken: Yedi kardeşler, büyük ayı burcu 6220 (KB)

yétiken kötürdi yana baş örü

tüñitti yana yıldrık adğır naru (6220 KBM)

yulduz: Yıldız 461/365, 502/403, 530/431 (DLT); C5, 128, 139 (KB); 30/35a3=16:12, 30/37b2=16:16, 34/27b1=37:88 (KT)

Uḍu barıġlı ḳıldı sizlerke tünni kündüzni, künni aynı yulduzlarnı boyun bérigliler ol anıŋ yarlıġı birle (30/35a3=16:12 KT)

2.2.2. Hava, Meteoroloji Olayları

akar suw: Tufan 28/15a1=7:133 (KT)

Iḍtımız olar üze aḳar suwnı, çekürgeni (28/15a1=7:133 KT)

akın: Sel, yağmur suyu 12/6, 51/36, 60/47 (DLT); 33/37b3=34:16 (KT)

Yüz ewürdiler, ıḍḍımız olar üze ḳaçu aḳını (33/37b3=34:16 KT)

bad: Rüzgâr 61/2 (DH)

Işk sırrını her namerdge aytıp bolmas

Neçe yaksang bâdlık yerde çerâğ yanmas

Yolın tapkan merdânlarnı bilse bolmas

Yığlay yığlay köz yaşını habâb etti (61/2 DH)

bus: Sis, karaltı 497/398 (DLT)

kȭk bu.s boldı (497/398 DLT)

bürkek: Bulutlu, sisli, kapalı (hava) 410/321 (DLT)

kȭk bürkek boldı (410/321 DLT)

çi: Çiy, çiyli 535/438 (DLT)

çī yi.r (535/438 DLT)

emir: Kırağı, sis 39/26 (DLT)

esgen esin: Esip savuran rüzgâr 37/83a2=51:1 (KT)

Ol esgen esin ḥaḳḳı, ol yüklüg (37/83a2=51:1 KT)

esin: Hafif rüzgâr 51/36, 93/86, 137/119 (DLT); 65 (KB)

esin esdi (93/86 DLT)

ış: Sis 3283, 3286 (KB)

yaşık yandı yérke yakurdı başın

yaruk dünyâ meñzi karardı ışın (3283 KBM)

kaḍ: İnsanı öldüren tipi 508/408, 378/297 (DLT)

keldi esin esneyü

ka.dka tükel ösnayü

kirdi boḍu.n kasnayu

kara bulıt kökreşü.r (378/297 DLT)

kadır kış: Zemheri, şiddetli soğuk 183/156, 294/248 (DLT)

turga.n ulug ışlaka

tirgi urup aşlaka

tumlug kadır kışlaka

koḍtı erig umduru (294/248 DLT)

kar: Kar 6013 (KB)

kış erse yana tüş körügli karı

akar suw tüşese ya buz kar tolı (6013 KBM)

kār: Kar 5/3, 102/94, 164/142 (DLT)

kuzda kār eksü.me.z kōyda yāg eksü.me.z (164/142 DLT)

kardu: Zemheride suyun üzerinde yüzen fındık büyüklüğünde buz taneleri 211/181 (DLT)

kardu.nı yinçü sakınma.ŋ

tuzgu.nı mançu sizinme.ŋ

bulmaduk nēŋke sewinme.ŋ

bilge.le.r anı yire.r (211/181 DLT)

kasırku: Kasırga 245/214 (DLT)

kelkin: Met (met cezir'deki) 222/192 (DLT)

kelŋiz: Sel 173/149 (DLT)

kelŋizleyü aktımız

kendle üze çıktımız

furxan ewin yıktımız

burxan üze sıçtımız (173/149 DLT)

kıragu: Soğukta gökten düşen kırağı 224/194 (DLT)

kökreg: Gürleme, gök gürlemesi 568/468 (DLT)

Tegirmende togmış sıçga.n kȫk kökregiŋe korkma.s (568/468 DLT)

munduz akın: Ansızın gelen sel 51/36, 230/200, 60/47 (DLT)

yāy yaru.pan ergözi

aktı akın munduzı

togdı yaruk yulduzı

tıŋla sö.züm külgü.süz (60/47 DLT)

öl: Çiy 369/292 (DLT)

öl kar kamug kı.şın ine.r

aşlık tarıg anın öne.r

yawlak yagı mende tına.r

sen kelipen tepreşü.r (369/292 DLT)

saba: Saba, gün doğusundan esen sabah rüzgârı 71 (KB)

sabâ yéli koptı karanfil yıdın

ajun barça bütrü yıpar burdı kin (71 KBM)

sarkım: Kırağı 243/211 (DLT)

talgag: İnsanı basıp öldürecek şiddetteki tipi 410/320 (DLT)

tāg üze talga.g boldı (410/320 DLT)

tan: Sabah erken ve akşam esen soğuk rüzgâr 513/412 (DLT); 2684, 3941 (KB)

tüketti bitig türdi badı katığ

kalık tanı esti kurıttı hatığ (3941 KBM)

tolı: Dolu, bir yağış türü 82/71, 178/152, 548/448 (DLT)

agdı bulıt kökreyü

yagmur tolı sekriyü

kalık anı ügriyü

kança barı.r belgüsü.z (178/152 DLT)

tuman: Sis 82/71, 124/110, 209/179 (DLT); 285, 1981, 5028 (KB)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

tüpi: Şiddetli rüzgâr 117/105, 265/233, 305/252 (DLT)

Tüpi yıga.çıg axtardı (117/105 DLT)

tütün: Duman 341, 1763, 2792 (KB)

yeter ol biligsiz barır bu otun

işi barça buzlur kopar kök tütün (1763 KBM)

üşik: Meyvelerin donmasına yol açan ve onların gelişmesine engel olan soğuk 48/34 (DLT)

yagmur: Yağmur 13/7, 67/53, 139/122 (DLT); 118, 1758, 5314 (KB); 36/21a3=42:28, 26/70b2=4:102 (KT) → **yamgur**

Ol turur kim indrür yaġmurnı nevmī̇d bolmışlarında kiḍin (36/21a3=42:28 KT)

yamgur: Yağmur 461/365 (DLT) → **yagmur**

yaşın: Şimşek 124/110, 441/344, 453/356 (DLT); 86, 3041, 6549 (KB)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

yil ~ yėl ~ yel: Yel, rüzgâr; karındaki yel, gaz 60/46, 131/115, 161/140 (DLT); 143, 693, 1175 (KB); yil 194 (AH); 33/69a2=35:9, 31/79b2=46:24, 33/34a3=34:12 (KT)

Ol Taŋrı ıḍtı yellerni, ḳoparur bulıtnı (33/69a2=35:9 KT)

yilköken: Gök kuşağı 209/179 (DLT)

yut: Hayvanları ve çiftlik hayvanlarını kışın soğuk ile öldüren afet 505/405 (DLT)

2.2.3. Karanlık, Aydınlık, Işık, Gölge

aydıŋ: Ay ışığı 71/57 (DLT)

bus: Sis, karaltı 497/398 (DLT)

kȭk bu.s boldı (497/398 DLT)

çog: Güneşin sarılığı ve saçakları 499/400 (DLT)

kȗn çōgı (499/400 DLT)

emir: Alaca karanlık 59/45 (DLT)

iŋir: Alaca karanlık 59/45 (DLT)

kara: Karanlık 554/456 (DLT)

kara tȗnüg keçürse.dim

agır ūnı uçursa.dım

yeti.ge.nig kaçar sādım

sakış içre künüm togdı (554/456 DLT)

karaŋgu: Karanlık 613/507 (DLT)

karaŋku: Karanlık 540/441, 571/470 (DLT); 35, 288, 1419 (KB)

Kalın bulutug tüpi süre.r karaŋku īşıg urunç aça.r (540/441 DLT)

karaŋkuluk: Karanlık 30/12b2=14:1, 34/81a2=39:6, 27/29b3=5:16 (KT)

Bitig indürdümiz anı saŋa, çıḳarsa sen boḍunnı ḳaraŋḳuluḳlardın (30/12b2=14:1 KT)

kölige: Koyu gölge 225/194, 521/421 (DLT)

kölik: Gölge 206/176 (DLT); 173 (KB) → **kölike**

kişi söz bile koptı boldı melîk

üküş söz başığ yérke kıldı kölik (173 KBM)

kölike: Gölge 3536, 4758, 6134 (KB); 30/53a3=16:48, 32/16b1=28:24, 26/29a1=4:57 (KT)

Ewrülür anıŋ kölikeleri oŋdın soldın (30/53a3=16:48 KT)

kölikelik: Gölgelik 34/88a3=39:16 (KT)

Olarḳa üstünlerinde kölikelik otdın astınlarında kölike[lik]ler (34/88a3=39:16 KT)

köşige: Küçük gölge 225/194, 521/421(DLT)

kün çogı: Güneşin tükürüğü (saçağı) 499/400 (DLT)

kündüz: Gündüz ışığı 230/200, 481/384, 570/470 (DLT)

Tünle yorup kündüz sewnü.r kiçigde ewlenip ulga.ḍu sewnü.r (481/384 DLT)

nur: Nur 91 (KB); 28/34b3=7:157, 27/50b1=5:44, 27/52a2=5:46 (KT)

Uḍtılar ol nūrḳa kim indrüldi anıŋ birle bu ögür (28/34b3=7:157 KT)

oyug: Gölge; hayal 3382 (KB)

ne edgü bilig bérdi bilgi koyuğ

oğul kız atı erke kitmez oyuğ (3382 KBM)

tünerig: Karanlık 3083, 383 (KB)

nerek bu karañku tünerig orun

süzük meñü élke aşunğıl burun (3083 KBM)

yaruk: Aydınlık, ışıklı, parlak; ışık 60/47, 451/354, 530/431(DLT); 12,22, 65 (KB)

yaruk yulduz togarda oḍnu kelip bakar men

sa.tu.layu sayraşıp tatlıg ῡnün kuş öte.r (530/431 DLT)

yarugluk: Aydınlık, parlaklık 288, 386, 732 (KB)

yarukluk: Nur ve ışık 423/331, 466/370 (DLT); 27/29b1=5:15, 30/12b2=14:1 (KT)

Çın-oḳ keldi sizke Taŋrıdın yaruḳluḳ hem belgülüg bitig (27/29b1=5:15 KT)

2.3. Bitkiler

adaklık: Üzüm bağlarında çardak için kullanılan ağaç 86/77 (DLT)

aḍrık: Ayrık otu (Agropyrum repens) 62/48, 69/55 (DLT)

alma: Oğuzcada elma (Malus sylvestris) 77/65 (DLT)

aluçın: Yenebilen boğumlu bir bitki 81/70 (DLT)

amşuy: Sarı renkli bir çeşit erik 70/56 (DLT)

aŋduz: Andız otu (Inula helenium) 70/56 (DLT)

Aŋduz bolsa at ölme.s (70/56 DLT)

apa başı: Acur gibi yetişen, dikenli gövdesi olan, dağlarda yenen bir bitki (tennu:m; Chorozophora obliqua) 55/41 (DLT)

arbuz: Karpuz (mecazî olarak "ahmak" manasında) 1900 (KB)

muñar meñzetü aydı şâ‘ir sözi

ukup tırlayu al kişi erbüzi (1900 KBM)

arḍutal: Hamam otu 84/75 (DLT)

arpagan: Arpa gibi başaklı, fakat başağı tanesiz bir bitki 82/72 (DLT)

artuç: Ardıç (Juniperus communis) 60/46, 189/162 (DLT)

kim ayıp iştür kula.k

ay ewi artuç buta.k (189/162 DLT)

asurtgu ot: Aksırık otu (Achillea ptarmica) 635/530 (DLT)

armut: Armut (Pyrus communis) 60/46, 408/318 (DLT)

arpa: Arpa (Hordeum vulgare) 74/62, 329/267, 423/331 (DLT); 3611, 3612, 4765 (KB)

karın todsa arpa ya halvâ bir ol

kalur barça artıp tolur kirgü yol (3611 KBM)

arubat: Hint hurması, demirhindi (Tamarindus indica) 81/71 (DLT)

aşlık: Oğuzlarda buğday (Triticum sp) 70/55, 187/160, 369/292 (DLT)

atgak: Sarı çiçekli bir bitki 72/58 (DLT)

awan: Sayram lehçesinde ağaç 54/40 (DLT)

awılgu: Deniz içinde biten, çınara benzeyen bir ağaç 508/407 (DLT)

awılgu ka.tı (508/407 DLT)

awılgu katı: Deniz içinde biten, çınara benzeyen ağacın meyvesi 50/407 (DLT)

awılku: Sarıçalı, kadın tuzluğu (şeceru'l-qarm - Berberis vulgaris) 245/214 (DLT)

awujgun: Deri tabaklamakta kullanılan palamut ağacı yaprağı 89/80 (DLT)

awya: (Bir varyantta) ayva (Cydonia oblonga) 70/56, 421/330 (DLT)

açıg awya tīşıg kamattı (421/330 DLT)

ayrık: Ayrık otu (Agropyrum repens) 69/55 (DLT)

azgan: Sarı ve beyaz çiçekli, küpeye benzer kırmızı meyveli, odun elde etmeye bile yaramayan bir ağaç 220/190 (DLT) 2573 (KB)

Kuş yawuzı sagzıga.n yıga.ç yawuzı azga.n yi.r yawuzı kazga.n bodun yawuzı Barsga.n (220/190 DLT)

bamuk: Oğuzcada pamuk (Gossypium) 191/163, 595/487 (DLT)

Bāmuk urugla.dı (595/487 DLT)

banzı: Kençekçe, ürün toplandıktan sonra çardakta kalan üzüm kalıntıları 212/183 (DLT)

bar yigde: Büyük iğde (Elaeagnus) 508/408 (DLT)

basal: Soğan 161, 162 (AH)

köni söz ʿaṣeḷ teg bu yalġan baṣaḷ (161 KBM)

basar: Dağ sarımsağı (Allium longicuspis) 181/155 (DLT)

bıçma (yorınçga): Biçilmiş (yonca) 217/187 (DLT)

bibli: Dârıfülfül (bir baharat - Fructus Piperis longi) 217/186 (DLT)

bitmül: Dârıfülfül (Fructus Piperis longi) 242/210 (DLT)

bitrik: Argu lehçesinde fıstık 239/207 (DLT)

boy: Yenen çemenotu (Trigonella foenum graecum) 505/405 (DLT)

bök: Orman 30/30b3=15:78, 34/50b3=38:13, 37/72a2=50:14 (KT)

Her-āyine neçe yime bök éşleri inçründürdümiz anıŋ birle türlügler anlardın (30/30b3=15:78 KT)

budgay: Buğday (Triticum) 551/451 (DLT) → **bugday**

bugday: Buğday (Triticum) 86/77, 384/301, 424/332 (DLT); 140 (KB) → **budgay**

kür arslan bile koşnı buğday başı

basa ülgü boldı çadan ya işi (140 KBM)

bujın: Çöpleme (bir tür zehirli ot - Helleborus sp) 201/172 (DLT)

bukuk: Ağaç çiçeği tomurcuğu; ağaç çiçeklerinin ve çiçeklerin çanakları 408/319 (DLT)

bulguna: Develerin yediği, ılgın gibi gevrek, kırmızı bir ağaç 246/216 (DLT)

burçak: Börülce (lu:biya: - Vigna sinensis) 234/203 (DLT)

buta: (Bitki için) gövde 37/49b2=48:29 (KT)

Ekin teg çıḳardı yapraḳnı, küçlüg ḳıldı anı yoġun boldı, köni turdı öz burası üze (37/49b2=48:29 KT)

butar: Hasır otunun pamuğumsu maddesi 181/154 (DLT)

butık ~ butak: Dal, budak 34/20, 90/81, 94/87 (DLT); 4892 (KB)

ol butak egdi (94/87 DLT)

buturgak: Fıstık şeklinde bir diken 251/220 (DLT)

bük: Sık ağaçlık, çalılık 128/113, 134/117, 168/145 (DLT)

bük örteldi (128/113 DLT)

büken: Hint kavunu, karpuz (Citrullus lanatus) 201/172 (DLT)

büsteli ~ büstüli: Yenilen kara pazı, koyun sarmaşığı (Atriplex hortensis) 226/196, 247/216 (DLT)

büşinçek: Kençek lehçesinde üzüm salkımı 253/222 (DLT)

bütüge: Patlıcan (Solanum melongena) 225/194 (DLT)

büzünç(?): Bağda yetişen, ilaç olarak yenen, sapı ve yaprakları kırmızı bir bitki 607/499 (DLT)

cülab: Gül suyu 1060, 2904, 4656 (KB)

kayusı soğık itti kattı cülâb

kayu kıldı bérdi kereklig şerâb (1060 KBM)

çahşu: Kurt üzümü (goji tohumu - Lycium) 213/183(DLT)

çarun: Yağma lehçesinde çınar ağacı (Platanus) 209/179 (DLT)

çavju: Dağlarda yetişen, sapı ve budakları kırmızı, taneleri acı ve kırmızı bir ağaç 213/183 (DLT)

çeçek: Ağaç çiçeği ve çiçek 72/58, 99/92, 105/96 (DLT) → **çiçek**

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

çeçėk: Çiçek (çiçek için tomurcuk) 36/2b1=41:47 (KT)

Çıḳmaz mīvedin hem çéçeklerindin, yük kötürmez hīç uraġut ḳoḍmaz, meger anıŋ 'ilm[i] birle (36/2b1=41:47 KT)

çeniştürük: Yaz başında yetişen ve yenen, fındığa benzer, beyaz ve kımızı Çin meyvesi 264/230 (DLT)

çeŋlik: Sarmaşık otu (Hedara helix) 611/504 (DLT)

çıbık: Dalların taze çubuğu, ince dal, değnek 160/139, 191/163, 265/233 (DLT)

ol atnı çıbık birle çapdı (265/233 DLT)

çıbıkan: Hünnap (Zizyphus jujuba) 225/195 (DLT)

çından: Sandal ağacı (Santalum album) 219/189, 239/167 (DLT)

çıp: İnce dal 160/139 (DLT)

çiçek: Çiçek, ağaç çiçeği 123/109 (DLT); 80, 96, 120 (KB) → **çeçek**

tüme.n çiçek tizildi

bükünden ol yazıldı

üküş yatıp özeldi

yi.rde kopa aḍrışu.r (123/109 DLT)

çigit: Argu lehçesinde pamuk çekirdeği 179/153 (DLT)

çikin: Üzüm bağlarında yetişen, hayvanlara yem olarak verilen başaklı bir bitki 209/179 (DLT)

çim: Ayrık otu (Agropyrum repens) 170/147 (DLT); çim: çim, ayrık otu 974 (KB)

Çim bıçtı (170/147 DLT)

çüçünek: Ebucehil karpuzu (Citrullus colocynthis) 245/213 (DLT)

çümgen: Çayır ve ayrık otu (Agropyrum repens) 222/192 (DLT)

çünük: Çınar ağacı (Platanus) 195/167 (DLT)

dava: Ilgın ağacının (Tamarix) meyvesi 549/449 (DLT)

dünüşge: Kençek lehçesinde tere (quna:buri: - Lepidium sp) 245/214 (DLT)

egilmiş ḫurmā butaḳı: Eğri hurma dalı 34/7a1=36:39 (KT)

Yime ayḳa teŋledimiz tüşgü yerler, ançaḳa tegi yandı ol egilmiş ḫurmā butaḳı teg eski keçki (34/7a1=36:39 KT)

egir: Karın ağrısını tedavi etmek için kullanılan bir kök, eğir kökü (Acorus calamus) 39/26 (DLT)

Egir bolsa er ölme.s (39/26 DLT)

erguvan: Erguvan çiçeği 6529 (KB)

temâm erğuvân teg kızıl meñzim erdi

bu kün za‘ferân urğın eñde tarıttım (6529 KBM)

geşür: Oğuzlarda havuç 217/187(DLT)

gizri: Argularda havuç 217/187 (DLT)

gül: Gül, çiçek 342 (AH)

ya bustan teg ol ḥilm kęręm al gül ol (342 KBM)

gülef: Gül suyu 5639, 5697 (KB)

hurma: Hurma ağacı 31/9b1=19:23, 31/10a3=19:25, 31/56b2=20:71 (KT)

Keldürdi anı 'ayāl igi ḫurmā tüpige (31/9b1=19:23 KT)

ışgun: Işkın, ravent, karabuğdaygillerden otsu bir bitki (Rheum ribes) 13/7, 67/53 (DLT)

ildrük: Üzerlik (Peganum harmala) 449/353, 622/519 (DLT) → **ilrük**

ilrük: Üzerlik (Peganum harmala) 65/51 (DLT) → **ildrük**

ingek küçi: Kene otunun (Ricinus communis) meyvesi, inek susamı 495/397 (DLT)

iŋliç: Sarmısağa benzer bir dağ bitkisi 70/56 (DLT)

kabak: Kabak (Cucurbita) 192/164 (DLT); 34/39b1=37:146 (KT)

Ündürdimiz anıŋ üze yıġaç ḳabaḳ başındın (34/39b1=37:146 KT)

kaḍın: Kayın ağacı 179/153, 502/402 (DLT) → **kaḍıŋ**

sögüt sö.liŋe kaḍın kāsıŋa (179/153 DLT)

kaḍıŋ: Kayın ağacı 6532 (KB)

kadıñ teg bodum erdi ok teg köni tüz

ya teg egri boldı egildim tüñittim (6532 KBM)

kaḍız: Ağaç kabuğu 184/157 (DLT)

kagıl: Taze söğüt dalları 206/176 (DLT); 1055 (KB)

tadu artadı kör küçi eksüdi

kağıl teg köni bod egildi kodı (1055 KBM)

kagun: Kavun (Cucum) 12/6, 56/43, 97/90 (DLT); 5110, 5111 (KB) → **kidizgek kagun**

ol kāgu.n ōydı (97/90 DLT)

kamgak: Hasır otu (Typha) 239/207 (DLT)

kamış: Kamış (Phragmites australis); kamışlık 185/159, 529/430, 614/509 (DLT)

ol aŋar kamış kıyturdı (529/430 DLT)

kara erük: Siyah erik (Prunus domestica) 47/33 (DLT)

karakan: Dağ ağaçlarından bir tür (Caragana) 225/195 (DLT)

karamuk: Buğday karamuğu (Agrostemmagithago) 244/213 (DLT)

karanfil: Karanfil 71 (KB)

sabâ yéli koptı karanfil yıdın

ajun barça bütrü yıpar burdı kin (71 KBM)

kara ot: Boğan otu, kurtboğan (Aconitum) 543/443 (DLT)

kargak tarmakı: Bir tür bitki 235/204 (DLT)

kas: Herhangi bir ağacın kabuğu 192/164, 510/409, 179/153 (DLT) → **kasuk**

sögüt sö.liŋe kaḍın kāsıŋa (179/153 DLT)

kasuk: Ağaç kabuğu 192/164 (DLT)

kaşak: Halfa (buğdaygillerden bir bitki - Stipa tenacissima) 192/165 (DLT)

kat: Dikenli ağaçların meyvesi; Yemek, Kıpçak, Kay, Tatar, Çomullarda her türlü ağacın meyvesi 508/407 (DLT)

awılgu ka.tı (508/407 DLT)

kayaçuk: Hoş kokulu bir dağ bitkisi, porsuk ağacı (Taxus baccata) 522/422 (DLT)

kayıŋ: Kayın ağacı 27/12 (DLT)

kekre: Develerin yediği acı bir bitki 212/183 (DLT)

kelep: Türk yaylalarında yetişen ve hayvanları çabuk semizleştiren ufak bir ot 178/152 (DLT)

kenpe: Bir bitki 210/180 (DLT)

kepez: Pamuk 149/129, 153/133, 254/223 (DLT)

Kepez urugladı (149/129 DLT)

kewrek: Ağaçların yumuşak olanları, kene otu (Ricinus communis) vb. 241/209 (DLT)

kewrik: Çakırdiken ('arfec- Arctium tomentosum) 241/209 (DLT)

keyik sögüt: Yaban söğüdü 518/417 (DLT)

kıçı: Hardal (Brassica nigra) 550/450 (DLT)

kıldruk: Tahıl vb. şeylerin başaklarında bulunan kılçık 625/521 (DLT)

kırt ot: Kısa ot 172/148 (DLT)

konak: Akdarı (Panicum miliaceum) 193/165, 595/488 (DLT) → **koyak**

Konak başı sedreki yi.g (193/165 DLT)

koru: Diken, demir dikeni (Tribulus terrestris) 543/444 (DLT)

koyak: Akdarı (Panicum miliaceum) 518/417 (DLT) → **konak**

seḍremiş ulgun koya.k

sermemiş sūtten kaya.k (518/417 DLT)

kömürgen: Ada soğanı (Urginea maritima) 260/227 (DLT)

köwürgen: Ada soğanı (Urginea maritima) 260/227, 262/228 (DLT)

kuçgundı: Soğan (Allium cepa) 247/216 (DLT)

kumlak: Sarmaşığa benzer bir bitki (tarla sarmaşığı - Convolvulus arvensis) 239/207 (DLT)

kusık: Fındık 192/165, 596/488 (DLT)

kuşgun: Bektaşi üzümü (Ribes grossularia) anlamına gelen uşgun'un bir varyantı 221/190 (DLT)

kuşgun: Hayvanların yem olarak yediği taze kamış (Phragmites australis) 221/190 (DLT)

küç: Susam (Sesamum indicum) 495/397 (DLT)

kürt: Yay, kamçı, baston yapılan bir dağ ağacı, akçaağaç (Acer) 173/148 (DLT)

limken: Sarı erik (ejderha gözü- Dimocarpus longan ?) 223/192 (DLT)

malguna: Ilgın gibi gevrek, kırmızı bir ağaç 246/216 (DLT) → **bulguna**

mandar: Ağaca sarılan bir bitki, Oğuzcada sarmaşık (Hedera helix) 230/199 (DLT)

maraz: Çivit otu (Indigofera) 207/177 (DLT)

maşıç üzüm: Koyu siyah üzüm 181/154 (DLT)

mayıl yemiş: Olgunlaşıp yumuşayan, olgunluk derecesini de aşan şeftali, büyük ve çürümüş kavun gibi her meyvenin adı 519/417 (DLT)

murç: Biber (Piper sp) 173/149, 359/286 (DLT)

ol murç sokturdı (359/286 DLT)

ordutal: İki varyanttan birinde hamam otu 75/62 (DLT)

ot: Ot, bitki; yulaf 11/6, 29/15, 50/35 (DLT); 975, 5600, 6155 (KB); 31/50a1=20:53 (KT)

Iḍtı kökdin suw, çıḳardımız anıŋ birle cüftler otlardın aḍın aḍın (31/50a1=20:53 KT)

ölige: Ökse otu (Viscum album) 81/70 (DLT)

öz: Ağacın özü, yağı 35/21 (DLT)

Yıga.ç ȫzi (35/21 DLT)

saman: Çigil lehçesinde saman 209/179, 423/331 (DLT)

kelse üme tüşürgil tınsun anıŋ arukluk

arpa saman yagutgıl bulsun atı yarukluk (423/331 DLT)

samursak: Sarımsak (Allium sativum) 263/229 (DLT) → **sarmusak**

sargan: Çorak yerde biten bir bitkinin adı 220/190 (DLT)

sargan kamış: Kurumuş kamışlık 220/190 (DLT)

sarıg erük: Kayısı (Prunus armeniaca) 47/33 (DLT)

sarıg turma: Havuç (Daucus carota) 217/187 (DLT)

sarkıç: Acı marul (Lactuca virosa); yabani hindiba (Cichorium intybus) türünden bir bitki 228/198 (DLT)

sarmusak: Sarımsak (Allium sativum) 263/229 (DLT) → **samursak**

sengeç: Fındık büyüklüğünde bir tür elma 229/198 (DLT) → **seŋgeç**

seŋgeç: Fındık küçüklüğünde bir elma türü 611/503 (DLT) → **sengeç**

sīgun otı: Adamotu (Mandragora officinarum) 206/176 (DLT)

sınçgan katı: Dikenli bir ağacın, sıkıldıktan sonra yoğurda katılan ve tutmaca renk veren meyvesi 508/407 (DLT)

sidr yıgaçı: Sedir ağacı 33/38a2=34:16 (KT)

İki būstān, yémişlig tiken, yılġun turur taḳı ne-erse sidr yıġaçındın az (33/38a2=34:16 KT)

sibüt: Kâşgar lehçesinde kişniş (Coriandrum sativum) 179/153 (DLT)

sogan ~ sogun: Soğan (Allium cepa) 206/176 (DLT)

sorkıç: Sarıçalı (karamuk) 551/451 (DLT)

Bugda.y kutında sorkıç suwa.lu.r (551/451 DLT)

sorkıç: Lök ağacının reçinesi 228/198 (DLT)

sögüt: Söğüt ağacı (Salix) 179/153, 502/402, 518/417 (DLT)

sögüt sö.liŋe kaḍın kāsıŋa (179/153 DLT)

suma: Filizlenmiş buğday veya arpa 548/448 (DLT)

sunu: Çörek otu (Nigella sativa) 550/450 (DLT)

süksük: Dağdağan, sinsin ağacı (odununun ateşi uzun süre sönmeyen bir ağaç - Haloxylon ammodendron) 244/212 (DLT)

süt ötrüm: Sütleğen (şubrum - Euphorbia) 66/52 (DLT)

süzgün: Dikenli, siyah renkli bir dağ ağacı 222/192 (DLT)

şamuşa: Yenilen çemen (poy) otu (Trigonella foenum - graecum) 224/193 (DLT)

şaw: Uç'ta yetişen çövene (Saponaria officinalis) benzeyen ve kendisiyle elbise yıkanan bir bitki 512/411 (DLT)

şekirtük: Fıstık (Pistacia vera) 253/222 (DLT)

şuglu: Tilki üzümü, böğürtlen (Solanum nigrum) 217/186 (DLT)

şünük: Çınar ağacı (Platanus) 196/168 (DLT)

şüŋle: Argu ülkesinde yetişen, kökü eşelenerek çıkan ve yenen bir bitki 609/502 (DLT)

tagna yawa: Bir tür kasnı (çadıruşağı, şeytantersi gibi maydonozgillerden elde edilen reçine) 218/188 (DLT)

tal: Taze dal 208/178, 321/262, 513/412 (DLT); 1102, 2914 (KB)

ardı sini kīz bo.dı anıŋ tāl

yaylır anıŋ artuçı burnı takı kıwa.l (208/178 DLT)

talka: Koruk 99/91, 215/185 (DLT) → **tarka**

talka alardı (99/91 DLT)

tana: Uç ve Argu lehçesinde kişniş (Coriandrum sativum) tohumu 463/367, 549/449 (DLT)

yumga.k tana (463/367 DLT)

tar: Yabaku ve Tatar lehçelerinde kelek (bir tür sal) 508/408, 513/412 (DLT)

tarıg: Türklerin çoğunda buğday (Triticum); bilhassa Oğuzlarda ise akdarı (Panicum sp); tahıl; tohum; (genellikle tarı- veya türevlerinden önce kullanılınca) ekin 14/7, 44/30, 82/72 (DLT); 4476, 5590, 4496 (KB); 30/34b1=16:11 (KT)

Ündrür sizlerke anıŋ birle tarıġ, zeyt yıġaçı, ḫurmā tüpleri (30/34b1=16:11 KT)

tarka: Koruk 215/185 (DLT) → **talka**

tarmaz: Şenhıyar (Ebucehil karpuzu - Citrullus colocynthis) 230/200, 173/148 (DLT)

er tarmaznı karç kurç yi̇̄di (173/148 DLT)

tawgaç yudası: Susam yapraları gibi yaprağı olan ve tedavide kullanılan bir ağaç 228/198 (DLT)

tawılguç: Erguvani söğüt (Salix purpurea) 245/213, 245/214 (DLT)

tawılku: Erguvani söğüt (Salix purpurea) 245/214 (DLT)

tıkma üzüm: Taneleri sıkışık olan üzüm 272/238 (DLT)

tıt: Çam ağacı (Pinus) 495/396 (DLT)

tiken: Diken 94/87, 111/100, 202/172 (DLT); 3846, 6383 (KB); 376, 455 (AH)

tike.n tōnug ildi (94/87 DLT)

tikken: Diken 202/172 (DLT) → **tiken**

tirek: Kavak ağacı (Populus) 194/167, 207/178 (DLT)

tograk: Karakavak (Populus nigra) 235/204 (DLT)

toŋ kamış: İçi buzlu sert kamış 600/492 (DLT)

topulgak: Topalak (Cyperus longus) 251/220 (DLT)

topun: Uç lehçesinde buğday gövdesinin boğumu 201/172, 204/174 (DLT)

topunlug: Gövdesi boğumlu (buğday) 249/219 (DLT)

topunlug tarıg (249/219 DLT)

toy otı: Tedavide kullanılan bir bitki 505/405 (DLT)

turma: Turp (Raphanus sativus) 184/157, 217/187 (DLT)

küwij turma (184/157 DLT)

tuturkan: Pirinç (Oryza sativa) 259/227 (DLT)

tügi: Oğuz lehçesinde akdarının kepeği alındıktan sonra kalan esas kısmı 547/447 (DLT)

tülüg erük: Şeftali (Persica vulgaris) 47/33 (DLT)

tüp: Ağacın kökü 494/396, 406/317 (DLT)

yıga.ç tūpi (494/396 (DLT)

tüp: (Ağaç için) gövde, dal 31/56b2=20:71, 31/9b1=19:23, 31/10a3=19:25 (KT)

Asġay men ök sizni ḫurmā tüpleriŋe (31/56b2=20:71 KT)

tüşgün: Geven (kitre -zamk- çıkarılan bir tür çalı - Astragalus) 222/192 (DLT)

tüşürgün: Zamk ağacı (Astragalus tragacantha) 260/227 (DLT)

uç: Baston ve iğ yapılan bir dağ ağacı (Lonicera tatarica) 30/16 (DLT)

uglı: Yaban havucu (Pastinaca sativa), Kâşgar'da ekilen ve yenilen beyaz renki, tatlı bir havuç 77/65 (DLT)

ulyan: Yaban pelini (Artemisia) 73/59 (DLT)

uşgun: Bektaşi üzümü (Ribes grossularia) 221/190 (DLT)

ügür: Türkler arasında akdarı (Panicum miliaceum) 39/26, 329/267, 448/352 (DLT) → **yügür**

arpa ügür birle katıldı (329/267 DLT)

ügürgen: Karluk Türkmenlerinin yediği taneli bir bitki 90/80 (DLT)

üjme: Dut (Morus alba) 77/65 (DLT)

üzüm: Üzüm (Vitis vinifera) 50/35, 56/43, 100/92 (DLT); 376 (AH); 30/63a3=16:67, 30/34b2=16:11, 34/4b3=36:34 (KT)

Ḫurmā tüpleriniŋ yémişlerindin, üzümlerindin tutar sizler andın esrütgü (30/63a3=16:67 KT)

yabçan: Yavşan otu (Artemisia) 460/364 (DLT) → **yawçan**

yagak: Ceviz (Juglans regia) 57/44, 137/120, 210/180 (DLT)

akı yaga.k (57/44 DLT)

yag ügüri: Oğuzcada susam (Sesamum indicum) 39/26 (DLT)

yakrıkan: Fındık büyüklüğünde taneleri olan, taneleri saçılıp dökülen ve dudak yarasının tedavisinde kullanılan bir bitki (Corylus avellana) 468/372 (DLT)

yandak tiken: Deve dikeni (Silyum marianum) 463/367 (DLT)

yaprak: Yaprak 37/49b1=48:29, 31/90a3=20:121 (KT) → **yapurgak**

Ekin teg çıḳardı yapraḳını, küçlüg ḳıldı anı, yoġun boldı köni turdı (37/49b1=48:29 KT)

yapuşgak: Fındığa benzer, dikenli bir bitki (Corylus avellana) 466/370 (DLT)

yarpuz: Yarpuz -bitki- (Mentha pulegium) 461/365 (DLT)

yava: Yenilen, sıkılmış suyu ile tutmacı renklendiren ve ilaç olarak kullanılan bir bitki (Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum) 54/40, 455/359 (DLT) → **yawa**

yawa: Yenilen, sıkılmış suyu ile tutmacı renklendiren ve ilaç olarak kullanılan bir bitki (Cynomoriaceae, Cynomorium coccineum) 54/40, 454/357 (DLT) → **yava**

yawçan: Yavşan otu (Artemisia) 460/364 (DLT) → **yabçan**

yawışgu: Akdiken, alıç (Crataegus monogyna) 465/369 (DLT)

yıḍıg ot: Kâşgar lehçesinde üzerlik otu (Peganum harmala) 449/353 (DLT)

yıgaç: Ağaç 11/6, 35/21, 87/78 (DLT); 1428, 2455, 4522 (KB); 323, 324 (AH); 38/59b2=63:4, 30/16a1=14:26, 30/34a3=16:10 (KT)

Eger aysalar eştür sen olarnıŋ sözini, ançaḳlı olar yıġaçlar yölenmiş tamḳa (38/59b2=63:4 KT)

yıgaç: Bitki, nebat 34/39b1=37:146 (KT)

Ündürdimiz anıŋ üze yıġaç ḳabaḳ başından (34/39b1=37:146 KT)

yıldız: Ağacın kökü 461/366 (DLT)

yılgun: Yılgın ağacı 33/38a2=34:16 (KT)

İki būstān, yémişlig tiken, yılġun turur taḳı ne erse sidr yıġaçından (33/38a2=34:16 KT)

yılgun: Ilgın (Tamarix) 460/364 (DLT)

yımırtga: Ispanak ve karnabahar gibi yumuşak olan, içinde sinir bulunmayan ve hıyar gibi kütür kütür olan baklagillerden bir sebze 631/527 (DLT)

yımırtga yāş (631/527 DLT)

yigde: İğde (Elaegnus) 26/12, 457/361 (DLT) → **yigte**

yigen: Hasır otu (Typha) 454/356 (DLT)

yigte: İğde 26/12 (DLT) → **yigde**

yimşen: Kıpçak ülkelerinde yetişen yabani bir meyvenin ismi 460/364 (DLT)

yitim: Keten (Linum usitatissimum) tohumu 454/357 (DLT)

yiz: Kara pelin (Artemisia abrotanum) 506/406 (DLT)

yorınça: Oğuzcada yonca (Trifolium) 608/500 (DLT)

yorınçga: Yonca (Trifolium) 217/187, 631/526 (DLT)

bıçma yorı.nçga (217/187 DLT)

yörgenç: Ağaca sarılıp onu kurutan bir bitkinin adı, sarmaşık (Hedera helix) 613/506 (DLT)

yuda: → **tawgaç yudası**

yuldruga: Kenger (Cynara cardunculus) 631/526 (DLT)

yuldurga: Kenger (Cynara cardunculus) 631/526 (DLT)

yumgak tana: Uç lehçesinde kişniş (Coriandrum sativum) 463/367 (DLT)

yumuşga: Akdiken, alıç (Crataegus monogyna) 465/369 (DLT)

yunguk: Çöven (sıvısı ve dalları, suyu köpürten, kir temizleyici bir bitki - Saponaria officinalis) 463/367 (DLT)

yuŋ: Pamuk (Gossypium) 602/494 (DLT)

yügür: Akdarı (Panicum miliaceum) 448/352 (DLT) → **ügür**

yügürgün: Akdarı gibi taneleri olan, taneleri kırmızı bir bitki 468/372 (DLT)

yüzerlik: Oğuz lehçesinde üzerlik otu 449/353 (DLT)

zakkum: Zakkum 36/85b2=44:43 (KT)

Bütünlükin zaḳḳūm yıġaçı yazuḳluġlar yémi (36/85b2=44:43 KT)

zaranza: Aspur, yalancı safran (Carthamus tinctorius) 226/196 (DLT)

zaranza urugı (226/196 DLT)

zargunçmuḍ: Bir reyhan türü (Ocimum sp) 13/7, 264/231 (DLT)

zeyt yıgaçı: Zeytin ağacı 30/34b1=16:11 (KT)

Ündrür sizlerke anıŋ birle tarıġ, zeyt yıġaçı, ḫurmā tüpleri (30/34b1=16:11 KT)

2.4. Hayvanlar

2.4.1. Evcil Hayvanlar

aḍgır: Atın erkeği, aygır 13/7, 60/46, 87/78 (DLT); 4064, 4441, 5781 (KB)

ügürlüg aḍgır (60/46 DLT)

ak at: Türklerde (ölçünlü Türkçede) kır at 53/39 (DLT)

ala at: Alaca renkli at 53/39 (DLT)

arkun: Yabani aygırla ehlî kısraktan doğan at, küheylan 66/53, 212/182 (DLT); 5803, 6536, 5369 (KB)

çagrı alıp arkun münüp arka yete.r

awlar keyik taygan ıḍıp tilkü tuta.r (212/182 DLT)

as: As, kakım 53/38 (DLT); 84, 6368 (KB) → **az**

at: At, kısrak 12/7, 29/15, 34/21 (DLT); 2285, 2386, 2542 (KB); 38/20b2=59:6 (KT)

Sekirtmediŋizler anıŋ üze aṭlardın (38/20b2=59:6 KT)

atan: İğdiş edilmiş deve 50/35 (DLT)

atan yü.ki aş bolsa açka az körnü.r (50/35 DLT)

aygır: Aygır 496/397 (DLT)

Kula.n kuḍugka tüşse ku.r baka aygır bolu.r (496/397 DLT)

barak: Hızlı koşan, çok tüylü bir köpek türü 190/162 (DLT)

bi: Türklerde kısrak 481/385, 535/437, 580/477 (DLT)

bī kısır boldı (481/385 DLT)

botu ~ butu: Deve yavrusu 73/59, 434/339 (DLT); 2710, 4400 (KB)

ol botu.nı bozlattı (434/339 DLT)

botuk: Memeden kesilmiş deve yavrusu 541/441 (DLT)

bugra: Erkek deve 103/94, 211/182, 222/192 (DLT); 2312 (KB)

ikki bugra igeşdi (103/94 DLT)

buka: İneğin erkeği, boğa 308/254, 545/445 (DLT); 1310, 5801, 5810 (KB)

alın töpü yaşardı

orut otın yaşurdı

kōlniŋ suwın köşerdi

sıgır buka müŋreşü.r (308/254 DLT)

buzagu: Buzağı 41/28, 224/194, 263/229 (DLT); 28/26a2=7:148, 37/88a1=51:26, 28/29a2=7:152 (KT)

Tuttı Mūsā ḳavmi anda kiḍin altun birle étiglerindin bir buzaġu kewdelig aŋar ünlüg (28/26a2=7:148 KT)

çetük: Oğuzcada kedi (Felis domesticus), dişi kedi 195/167, 498/399 (DLT)

Küvük çetük (195/167 DLT)

deve: Oğuzlarda deve 26/12, 364/289, 544/445 (DLT)

eçkü: Keçi 60/46, 77/64, 270/237 (DLT)

Erkeç eti em bolu.r eçkü eti yil bolu.r (60/46 DLT)

erkek takagu: Horoz 68/54, 224/194 (DLT)

eşek: Eşek 389/305 (DLT); 38/51b3=62:5 (KT) → **eşyek**

Anlarnıŋ meṣeli yüklendiler Mūsā kitābını yana kötürmediler anı eşek teg (38/51b3=62:5 KT)

eşgek: Eşek 68/54, 70/56 (DLT) → **eşyek**

eşyek: Eşek 68/54, 70/56, 128/113 (DLT) → **eşgek**, **eşek**

hayl: At 278/242 (DLT)

ol er xayl bile sandı (278/242 DLT)

ıkılaç: Küheylan 81/71 (DLT)

ıkı.la.çım erig boldı

erig bolgu yeri kördi

bulıt ōrüp kōk örtüldi

tuman tu.rup tolı yagdı (81/71 DLT)

ıt: Köpek, it 29/16, 89/80, 92/86 (DLT); 2047, 2048, 6194 (KB) → **it**

bu keyik ol ıtıg tāgka agıtga.n (89/80 DLT)

il: At (at Türklerin kanadı olduğu için) 36/23 (DLT)

it: Köpek 3526, 4711, 3601 (KB); 28/50b1=7:176 (KT) → **ıt**

Anıŋ meŋzeki it meŋzeki teg, eger kötü[r]se sen anı til çıḳarur azu ḳoḍsa sen anı til çıḳarur (28/50b1=7:176 KT)

ingek: İnek 68/54, 482/386 (DLT); 5372 (KB)

inge.k buza.gu.la.dı (482/386 DLT)

ingen: Dişi deve 73/59, 147/128 (DLT)

inge.n ıŋrandı (147/128 DLT)

katır: Katır 183/156, 576/474 (DLT); 5370 (KB)

Katır kişne.di (576/474 DLT)

kak: Kaz 4198, 5377 (KB)

sığırçuknı kördüm uçar kak ara

teñin baktım erse ikigü kara (4198 KBM)

kaz: Kaz 72 (KB)

kaz ördek kuğu kıl kalıkığ tudı

kakılayu kaynar yokaru kodı (72 KBM)

keçi: Oğuzcada keçi 541/442 (DLT)

kewel: Arap atı, küheylan 5369, 5803, 4549 (KB)

isizke katılma selâmet yorı

kılınçıñ köni tut kevel teg küri (4549 KBM)

kısır: Kısrak 124/110 (DLT)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

kısrak: Kısrak 110/99, 112/101, 183/156 (DLT)

kısra.k igendi (110/99 DLT)

koç: Koç 161/141, 359/286 (DLT)

ol koç süstürdi (359/286 DLT)

koçŋar: Koç 161/141, 319/261, 486/389 (DLT)

ikki koçŋa.r süsüşdi (319/261 DLT)

kon: Argu lehçesinde koyun 26/12, 504/404 156/135 (DLT); 1500 (KB) → **koy**

kotuz: Yabani öküz 184/157 (DLT)

koy: Koyun 26/12, 63/49, 96/89 (DLT); 1412, 4765, 4767 (KB); 31/40b3=20:18 (KT)

Ol menim tayaḳım turur, tayanur men anıŋ üze hem yapurġaḳ çalar men anıŋ birle ḳoylarım üze (31/40b3=20:18 KT)

kozı: Kuzu 5/3, 112/101, 153/133 (DLT); 461, 695, 1314 (KB)

ol kozu arıttı (112/101 DLT)

köçüt: At 180/153, 307/253 (DLT)

ol köçüt köçürdi (307/253 DLT)

köpek: Köpek 6601 (KB)

çadan teg tikerler çıbun teg sorarlar

köpek teg ürerler kayusın urayı (6601 KBM)

kulun: Kulun, tay 115/103, 203/174, 314/258 (DLT)

Tulum anutsa kulun bulu.r tulum unutsa bulun bolu.r (115/103 DLT)

kuzı: Kuzu 3311, 4631, 1040 (KB)

kutuldı bodun kitti emgekleri

kozı birle katlıp yorıdı böri (1040 KBM)

oglak: Oğlak 45/31, 72/59, 175/150 (DLT)

Ogla.k yiliksiz, ogla.n biligsiz (72/59 DLT)

öküz: Öküz 41/28, 224/194, 263/229 (DLT)

Evdeki buza.gu ökü.z bolma.s (224/194 DLT)

sıgır: Sığır 183/156, 308/254, 361/287 (DLT)

alın töpü yaşardı

orut otın yaşurdı

kȫlniŋ suwın köşerdi

sıgır buka müŋreşü.r (308/254 DLT)

takagu: Horoz ve tavuğun genel adı 68/54, 174/149, 224/194 485/387 (DLT) → **takuk**

Yazı.dakı süwli.n eḍergeli ewdeki taka.gu ıçgınma (224/194 DLT)

takagun: Horoz 116/105 (DLT)

Taka.gun ürperdi (116/105 DLT)

takuk: Türkmen lehçesinde tavuk (Gallus) 409/319, 450/353, 492/393 (DLT) → **takagu**, **takagun**

takuk yalıgı (450/319 DLT)

tazı: Tazı, arap atı 5369, 5803, 5809 (KB)

teve: Oğuzlarda deve 504/404, 593/486, 636/532, 582/478 (DLT) → **tewe**, **tewi**

teve tabanla.dı (593/486 DLT)

tewe ~ tėwe: Deve 26/12, 76/63, 193/166 (DLT); 38/20b3=59:6 (KT) → **teve**, **tewi**

Sekirtmediŋizler anıŋ üze aṭlardın téwe ermez (38/20b3=59:6 KT)

tewi: Türklerde (ölçünlü Türkçede) deve 504/404, 566/466 (DLT) → **teve**, **tewe**

tewi taprı.dı (566/466 DLT)

tışı takagu: Tavuk 224/194 (DLT)

titir: Dişi deve 182/155, 572/471(DLT); 74, 206, 2312 (KB)

titir bozla.dı (572/471 DLT)

tiwe: Deve 206 (KB)

burundukluğ ol söz téve burnı teg

barur kança yetse titir boynı teg (206 KBM)

torpı: Buzağı 209/179 (DLT)

tutı: Papağan 3361 (KB)

yorı yalñuz işsiz ay yalñuk uzı

tutı kıldı yalñuz tili kör sözi (3361 KBM)

uḍ ~ ud: Çigil lehçesinde sığır, öküz 34/21, 412/324, 619/514 (DLT); 988, 1598, 1599 (KB)

u.d süsdi (412/324 DLT)

yond: At 5370 (KB)

tirildi tümen miñ talu köp titir

yazıda kalın yond akurda katır (5370 KBM)

yund: At 124/110, 148/129, 343/277 (DLT)

sewünmegil yund ügür aḍgır anın

altun kümüş bulnupan agı tawa.r (343/277 DLT)

yun kuş: Tavus kuşu (Pavo) 167/144, 507/407 (DLT)

2.4.2. Yabani Hayvanlar, Av Hayvanları

aḍgırak: Ön ayaklarından biri veya ikisi beyaz olan dağ tekesi 84/74 (DLT)

aḍıg: Ayı 43/30, 54/40, 167/144 (DLT); 5376 (KB)

Awçı neçe al bilse aḍıg ança yōl bili.r (43/30 DLT)

ajlan: Kertenkele 71/57 (DLT)

alaŋır: Bir tür sıçan; aktavşan (Jaculus jaculus) 91/82 (DLT)

alavan: Timsah 82/71 (DLT)

aŋ: Yağı ilaç olarak kullanılan bir kuş 32/19 (DLT)

aŋıt: Angut, ördeğe benzer kırmızı renkli bir kuş 59/45 (DLT)

apa: Kıpçak lehçesinde ayı 55/41 (DLT)

aplan: Sıçan cinsinden bir hayvan 72/59 (DLT)

ar böri: Sırtlan 52/38 (DLT)

argun: Yarım arşın uzunluğunda vücudu olan bir sıçan türü 72/59 (DLT)

arı: Arı, eşek arısı 56/42, 429/335, 565/466 (DLT); 440, 439 (AH); 30/64a1=16:68 (KT)

Körkitü bérdi İḍiŋ arıḳa kim étgik / tutġıl taġlardın éwlerni (30/64a1=16:68 KT)

arju: Çakal 76/63 (DLT)

arkar: Dağ keçisi 71/58, 115/103, 212/182 (DLT)

kula.n tüke.l komıttı

arka.r sukak yomıttı

yayla.g tapa emitti

tizgök turup sekrişü.r (115/103 DLT)

arslan: Aslan 50/35, 53/39, 88/79 (DLT); 164, 284, 2310 (KB); 52 (AH)

Alı.mçı arsla.n bīri.mçi sıçga.n (50/35 DLT)

arslan burslan: Aslan ve pars (iki kelime birlikte) 625/521 (DLT)

aya yersgü: Yarasa (Vespertilio) 631/526 (DLT)

ayıg: Oğuz, Kıpçak ve Yağma lehçelerinde ayı 54/40 (DLT)

az: As, kakım 53/38 (DLT) → **as**

bagırlak: Bağırtlak (Querquedula) 251/220, 252/221(DLT)

baka: Kurbağa (Anura) 49/34, 545/445 (DLT); 28/15a2=7:133 (KT)

Iḍtımız olar üze ... yaḍaġ çekürge hem baḳalar hem ḳannı (28/15a2=7:133 KT)

bakaçuk: 'Baka'nın küçültme biçimi, kurbağacık 545/445 (DLT)

bala: Kuş yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu 403/313, 482/386, 547/447 (DLT)

bala tarmaklandı (403/313 DLT)

balık: Balık 49/34, 190/162, 250/219 (DLT); 5366, 66, 141 (KB); 28/40a1=7:163, 34/38b2=37:142 (KT)

Ançada kelür erdi olarḳa balıḳları şenbe künleri (28/40a1=7:163 KT)

balıkçın: Balık avlayan beyaz bir kuşun adı (Ardea cinerea) 255/224 (DLT)

bars: Pars 173/149 (DLT)

baybayuk: Nağmeleriyle çoşku veren, ağaç dallarına asılı şekilde, zenbile benzer yuva kuran bir kuş 523/423 (DLT)

beḍük yılan: Büyük yılan, ejderha 28/5b2=7:107 (KT)

Kemişti tayaḳını ançada ol beḍük yılan belgülüg (28/5b2=7:107 KT)

bi: Oğuz lehçesinde örümcek 535/437 (DLT) → **böy**

biçin ~ biçin: Maymun 206/176 (DLT); 28/42a3=7:166 (KT)

Aydımız olarķa: boluŋlar biçinler, yıramışlar (28/42a3=7:166 KT)

bit: Bit 161/140, 571/470 (DLT)

tarıg biti (161/140 DLT)

borsmuk: Kaba ete benzer küçük bir hayvan (Meles) 625/521 (DLT)

borsuk: Oğuzlarda kaba ete benzer küçük bir hayvan (Meles) 625/521 (DLT)

boynak: Kertenkele (Lacertus) 522/421 (DLT)

boz kuş: Bozkuş (akdoğan) 269/236 (DLT)

Buşmasa.r bo.z kuş tuta.r ī̈wmese.r ürü.ŋ kuş tuta.r (269/236 DLT)

bög: Örümcek (iki varyanttan birinde) 500/401 (DLT) → **böy**

böke: Büyük yılan 545/446 (DLT)

Yiti başlıg yil böke (545/446 DLT)

böri: Kurt, börü 30/16, 66/52, 80/69 (DLT); 449, 461, 1040 (KB)

keldi maŋa Ta.t

aydı.m emdi ya.t

kuşka bölüp et

seni tile.r us böri (30/16 DLT)

böy: Oğuzcada örümcek 505/405, 535/437 (DLT) → **bög**

budursın: Bıldırcın (Coturnix) 256/224 (DLT)

özüm meniŋ budursı.n

ōtı anıŋ çaklınu.r (256/224 DLT)

bulan: Çok iri cüsseli, tek boynuzlu, oyuk boynuzunda su ve kar biriken yabani bir hayvan 208/178 (DLT)

buldurçın: Bıldırcın 28/37b3=7:160 (KT)

İndürdimiz olarnıŋ üze yandaḳ şekerini buldurçınnı (28/37b3=7:160 KT)

burslan: Pars (bebr - Felis pardus) -arslan ile birlikte kullanılır- 625/521 (DLT) → **arslan burslan**

buzagu tılı: Küçük bir fare türü (cirẕewn) 224/194 (DLT)

büke: Ejderha, büyük yılan (KB)

bürge: Pire 215/185 (DLT)

çaḍan: Akrep (Scorpio) 206/176, 605/496 (DLT); 140, 4889, 6601 (KB)

sende kopar çaḍanla.r

kuḍgu siŋek yılanla.r

dük miŋ kayu tümenle.r

kuḍruk tügüp yügrüşü.r (605/496 DLT)

çagrı: Çakır kuşu 212/182, 435/340, 590/483 (DLT); 4068 (KB)

çagrı alıp arkun münüp arkar yete.r

awlar keyik taygan ıḍıp tilkü tuta.r (212/182 DLT)

çapak: Türk gölünde bulunan küçük bir balık türü 191/163 (DLT)

çawlı: Şahin (Buteo buteo) 217/186 (DLT)

çekik: Kayalıklarda yaşayan, serçeye benzer alacalı bir kuş 409/320 (DLT)

çekün: Ada tavşanı yavrusu 203/173 (DLT)

çekürge: Oğuzcada çekirge (Acridium) 245/214 (DLT); 28/15a2=7:133 (KT)

Iḍtımız olar üze aḳar suwnı, çekürgeni, yaḍaġ çekürge (28/15a2=7:133 KT)

çıbun: Sinek 6601, 3399, 5215 (KB)

çadan teg tikerler çıbun teg sorarlar

köpek teg ürerler kayusın urayı (6601 KBM)

çıpçırga: Serçe (Passer domesticus) 552/453 (DLT)

çibek karguy ~ kırguy: Atmacadan küçük, yırtıcı bir kuş 195/167, 551/452 (DLT)

çoçuk: Her şeyin yavrusu; domuz yavrusu 191/164 (DLT)

çulık: Üveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu (çulluk = Scolopax rusticola) 191/164 (DLT)

çumguk: Ayak tüylerinde beyaz lekeler olan karga, alakarga 28/13, 236/205 (DLT)

çumuk: Oğuzlarda, ayak tüylerinde beyaz lekeler olan karga, alakarga 28/13, 236/205 (DLT)

çümeli: Çigil lehçesinde karınca 225/195 (DLT)

elik: Dağ keçisi, yaban keçisi 79 (KB); 456 (AH)

elik külmiz oynar çéçekler öze

sığun muyğak ağnar yorır tép kez (79 KBM)

esri: Kaplan 75/63 (DLT); 2310, 5379 (KB)

yağıda kür arslan yüreki kerek

karıştukta esri bileki kerek (2310 KBM)

ımga: Dağ keçisi 5373 (KB)

kayada yorığlı bu ımğa teke

kutulmaz seniñdin ay ersig böke (5373 KBM)

ıwık: Çöl ve sahralarda yaşayan dişi ceylan (Gazella dorcas) 46/32, 126/111, 136/119 (DLT)

ıwık bi̇̄r bi̇̄rke uḍlaşdı (126/111 DLT)

ıwık: Kayalıklarda yaşayan geyik 5374 (KB)

sığun muyğak erse sukak ya ıvık

saña yém tükemez ay edgü kılık (5374 KBM)

il kuş: Akbaba (Gypaetus barbatus) 36/23, 167/144 (DLT)

ingek: Oğuzcada kaplumbağanın dişisi 68/54 (DLT)

kamıçak: İribaş (kurbağa kurtçuğu) 245/213 (DLT)

kara kuş: Kara kuş (Gypaetus barbatus) 542/443 (DLT)

kara kuş: Tavşancıl (Hieraaetus fasciatus) 166/144 (DLT)

kara kuş: Kartal 3949, 4199, 4711 (KB)

kalık bütrü tuttı kara kuş öñi

ajun barça toldı kara kuş yüñi (3949 KBM)

karga: Karga 132/116, 214/184, 277/241 (DLT); 27/39b3=5:31, 27/40a3=5:31 (KT)

Iḍtı Taŋrı bir ḳarġanı üşeyür yer içinde (27/39b3=5:31 KT)

kargılaç: Kırlangıç (Hirundo) 263/229, 264/230, 523/423 (DLT) → **karlıgaç**

senden kaçar sondıla.ç

mende tınar kargıla.ç

tatlıg öter sanduva.ç

erkek tışı uçraşu.r (264/230 DLT)

karguy: Atmaca (Accipiter nisus) 195/167, 551/452 (DLT)

karınça: Karınca (Formica) 250/220, 251/220, 608/500 (DLT)

karlıgaç: Kırlangıç (Hirundo) 263/229 (DLT) → **kargılaç**

karsak: Karsak (Vulpes corsac) 238/206 (DLT)

kaşgalak: Ördekten küçük bir tür su kuşu 263/229 (DLT)

kaz: Kaz 64/51, 133/116, 244/212 (DLT)

Kāz kopsa ördek kōlüg ige.nü.r (64/51 DLT)

keklik: Keklik (Perdrix) 241/209 (DLT); 76 (KB)

ünin ötti keklik küler katğura

kızıl ağzı kan teg kaşı kap kara (76 KBM)

kekük: Kerkenez, kemiği aşk için hazırlanan büyüde kullanılan bir kuş (Falco tinnunculus) 409/320 (DLT)

kelegü: Jerboa, keseli fare (tarla faresi büyüklüğünde sıçrayıcı bir kemirgen - Antechinomys) 225/194 (DLT)

keler: Kertenkele (Lacertus) 183/156 (DLT)

kepeli: Uçan kelebek 225/195 (DLT)

keslinçü: Başı küçük, kuruğu uzun büyük keler 552/453 (DLT)

keyik: Geyik, ceylan 339/274, 411/323, 155/134 (DLT); 712, 6570, 6617 (KB)

er keyik tutundı (339/274 DLT)

kıl: Kılkuyruk kuşu 72 (KB)

kıl kuḍruk: Kılkuyruk (Anas acuta) 170/146 (DLT)

kıl kuş: Kılkuyruk (Anas acuta) 169/146 (DLT)

kırguy: Atmaca (Accipiter nisus) 316/259, 551/452 (DLT)

Kiçig ulugka turuşma.s, kırgu.y suŋkurka karışma.s (316/259 DLT)

kız kuş: Renk bakımından ispinoza benzeyen bir kuş 167/144 (DLT)

kirpi: Kirpi 209/180 (DLT)

Oklug kirpi (209/180 DLT)

kiş: Samur (Martes zibelilina) 498/399 (DLT)

kīş kuḍrukı (498/399 DLT)

koburga: Baykuş (Strigiformes) 245/214 (DLT)

komşuy: Kan ile tamamiyle dolmuş kene 551/451 (DLT)

koŋuz: Domuzlan, osurgan böceği (Brachynus crepitans) 603/495 (DLT); 6559 (KB)

korday: Kuğu 551/451, 355/283 (DLT); 5377 (KB)

korday kugu anda uçup yomgın öte.r

kuzgun yaŋa.n sayrap anıŋ ün̄i büte.r (551/451 DLT)

kögürçgün: Güvercin 626/521, 379/298 (DLT)

Ol meniŋ birle oyna.dı kögürçgü.nleşü (379/298 DLT)

kökegün: Göksinek (et sineği - Calliphoridae) 103/94, 409/320 (DLT)

İkki bugra igeşü.r otra köke.gün yençilü.r (103/94 DLT)

kök topulgan: Bıldırcın türünden bir kuş 259/226 (DLT)

kökiş: Kökiş (bir kuş çeşidi) 74 (KB)

kökiş turna kökte ünün yañkular

tizilmiş titir teg uçar yélgürer (74 KBM)

kömiçe: Sivrisinek 223/193 (DLT)

kömînçe: Sivrisinek 601/493(DLT)

kömînçe sıŋ etti (601/493 DLT)

kösürge: Sıçanlardan bir tür 245/214 (DLT)

kösürgen: Bir tür köstebek 260/227 (DLT)

köti kızlak: Kaya kuşu (Sitta neumayer) 238/207 (DLT)

közkeni: Ateş böceği (Lampyris noctiluca) 247/216 (DLT)

közkünek: Şahine ve kertenkeleye benzer bir kuş 263/229 (DLT)

kugdu ~ kuḍgu: Kara sinek 214/184, 605/496 (DLT)

sende kopar çaḍanla.r

kuḍgu siŋek yılanla.r

dük miŋ kayu tümenle.r

kuḍruk tügüp yügrüşü.r (605/496 DLT)

kugu: Kuğu 544/445, 551/451 (DLT); 72, 1101, 5449 (KB)

korday kugu anda uçup yomgın öte.r

kuzgun yaŋa.n sayrap anıŋ ün̄i büte.r (551/451 DLT)

kulan: Yabani eşek 115/103, 136/118, 209/179 (DLT); 284, 5375 (KB)

kula.n tüke.l komıttı

arka.r sukak yomıttı

yayla.g tapa emitti

tizgök turup sekrişü.r (115/103 DLT)

kunduz: Kunduz (Castor fiber) 230/200 (DLT)

kunduz kayrı (230/200 DLT)

kur baka: Kara kurbağası 496/397 (DLT)

Kula.n kuḍugka tüşse ku.r baka aygır bolu.r (496/397 DLT)

kurt: Kurt (böcek) 172/148 (DLT); 4196, 5842, 5844 (KB)

kamuğ neñni kördüm öz ügrün yorır

kişi yılkı kuş kurt öz ügrin bilir (4196 KBM)

kurt: Oğuzlarda (yırtıcı) kurt 172/148, 446/350 (DLT)

kuş kurt kamug tirildi

erkek tışı tīrildi

ügür alıp tarıldı

yınka yana kirgüsü.z (446/350 DLT)

kurt kėnesi: Küçük kurt, güve böceği 33/36a3=34:14 (KT)

Ol bir yer ḳurt kénesi, yéyür anıŋ tayaḳını (33/36a3=34:14 KT)

kusgaç: Siyah bir hayvancık 229/198 (DLT)

kuş: Kuş 16/8, 29/15, 36/23 (DLT); 75, 1319, 2381 (KB); 224, 459 (AH); 30/71b3=16:79 , 33/33b2=34:10, 34/52b2=38:19 (KT)

Körmesler mü ḳuşlarnı fermān tutuġlılar köknüŋ ḳalıḳıda (30/71b3=16:79 KT)

kuşgaç: Serçe (Passer domesticus) 229/198 (DLT)

kutuz: Yaban sığırı 5372, 2311 (KB)

ya kuzda yorığlı kalın köp kotoz

ya tüzde yorığlı ud iñek öküz (5372 KBM)

kuzgun: Kuzgun (Corvus corone) 221/190, 551/451 (DLT); 365, 1098, 5643 (KB)

Börüniŋ ortak kuzgu.nnuŋ yıga.ç ba.şında (221/190 DLT)

külmiz: Karaca 79 (KB)

elik külmiz oynar çeçekler öze

sığun muyğak ağnar yorır tép keze (79 KBM)

küye: Keçe vb. şeyleri yiyen güve 519/418 (DLT)

küzen: Kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan 204/174 (DLT)

laçın: Şahin 206/176 (DLT); 2381 (KB)

küwez alp sekirtıp çerig sürse bat

laçın kuş kowar teg töker kanları (2381 KBM)

muguzgak: Argu lehçesinde, bal arısına benzer sinek 252/221 (DLT)

muygak: Dağ keçisi, geyik 79, 5374 (KB)

sığun muyğak erse sukak ya ıvık

saña yém tükemez ay edgü kılık (5374 KBM)

müŋüz baka: Kaplumbağa (Testudo) 545/445 (DLT)

neg: Timsah 513/411 (DLT)

neg yılan: Yılan 513/411 (DLT)

oklug kirpi: Oklu kirpi 209/180 (DLT)

ok yılan: Kendisini insan ve başkasının üzerine fırlatan yılan 31/17, 457/360 (DLT)

ördek: Ördek, ördeğe benzer su kuşları 64/51, 118/106, 263/229 (DLT); 72, 6368 (KB)

Kāz kopsa ördek kōlüg ige.nü.r (64/51 DLT)

örümçek: Örümcek 87/78 (DLT)

ray-i hindi: Rây-i hîndi (bir kuş adı) 94 (KB)

esîrdin keligli kalık kuşları

kayu rây-ı hindî kayu kaysarı (94 (KBM)

sagızgan: Saksağan (Pica pica) 258/226 (DLT); 2313 (KB) → **sagzıgan**

sağızğanda sakrak kerek tutsa öz

kaya kuzunı teg yırak tutsa köz (2313 KBM)

sagzıgan: Saksağan (Pica pica) 220/190 (DLT) → **sagızgan**

Kuş yawuzı sagzıga.n yıga.ç yawuzı azga.n yi.r yawuzı kazga.n bodun yawuzı Barsga.n (220/190 DLT)

sakırku: Kene, sakırga (Ixodida) 245/214 (DLT)

sanduvaç: Bülbül (Luscinia megarhynchos) 264/230, 523/423, 580/477 (DLT)

senden kaçar sondıla.ç

mende tınar kargıla.ç

tatlıg öter sanduva.ç

erkek tışı uçraşu.r (264/230 DLT)

sandvaç: Bülbül 78, 4963, 5972 (KB)

çéçeklikte sandwaç ünün sumlıdı

üdiklig eşitti köñül yélgüdi (5972 KBM)

sarıçga: Çekirge 245/214 (DLT)

sarsal: Samura benzer küçük bir hayvan, sansar (Martes martes) 242/211 (DLT)

seçe: Oğuzcada serçe (Passer domesticus) 541/442 (DLT)

semürgük: Balasagun lehçesinde bülbüle benzer bir kuş 411/321 (DLT); 6609 (KB)

buç buç öter semürgük

bogzı üçü.n meŋlenü.r (411/321 DLT)

sıçgan: Fare (Rattus), sıçan 50/35, 174/149, 206/176 (DLT)

Alı.mçı arsla.n bīri.mçi sıçga.n (50/35 DLT)

sıgırçık ~ sıgırçuk: Sığırcık (Sturnus vulgaris) 250/220, 252/221 (DLT); 4198 (KB)

sığırçuknı kördüm uçar kak ara

teñin baktım erse ikigü kara (4198 KBM)

sıgun: Yaban sığırı, dağ keçisi 79, 5111, 5374 (KB)

içinde tatığ bolmasa ol kağun

anı taştın atğu bolur ay sığun (5111 KBM)

sıgun: Erkek geyik (Dama dama) 206/176 (DLT)

sıkırkan: Bir tür sıçan 260/227, 398/310 (DLT)

iltip tarıg koḍmadı sıçga.n takı sıkırka.n

kizlep nelük küter sen emdi anı kısırka.n (398/310 DLT)

siŋek: Yerleşik olanların dilinde sivrisinek (Culexpipiens), göçebelerde ise karasinek (Stomoxis calcitrans) 270/237, 439/342, 486/388 (DLT)

Ī̆wek siŋe.k sū̆tke tüşü.r (270/237 DLT)

sogan yılan: Büyük fakat zararsız yılan 206/176 (DLT)

sondılaç: Çalı kuşu (Troglodytes) 262/229, 264/230, 523/423 (DLT)

Sondıla.ç īşı erme.s örtgü.n tepme.k (262/229 DLT)

sugur: Dağ sıçanı (Marmota marmota) 183/156 (DLT)

sugur: Ada tavşanı (Oryctolagus cuniculus) 380/299 (DLT)

sugur tunçuktı (380/299 DLT)

sukak: Ak geyik 115/103, 409/319 (DLT); 5374 (KB)

kula.n tüke.l komıttı

arka.r sukak yomıttı

yayla.g tapa emitti

tizgök turup sekrişü.r (115/103 DLT)

sunzı: Bir pire türü, muhtemelen bit 213/183 (DLT)

suŋkur: Yırtıcı kuşlardan birinin adı, sungur (Falco rusticolus) 611/503, 316/259 (DLT); 5639, 5697 (KB)

Kiçig ulugka turuşma.s, kırgu.y suŋkurka karışma.s (316/259 DLT)

suw sıgırı: Su sığırı, camız, manda (Buffelus) 183/156 (DLT)

süglin: Sülün (Phasiamus colchicus) 223/192 (DLT) → **süwlin**

sükiç: Kuş 5677 (KB)

sükiç koptı örlep kalıkka ağip

ünün sumlıdı sûrî ‘ibrî okıp (5677 KBM)

süwlin: Sülün (Phasiamus colchicus) 223/192, 224/194, 449/352 (DLT) → **süglin**

Yazı.dakı süwli.n eḍergeli ewdeki taka.gu ıçgınma (224/194 DLT)

şa: Balıkçıla benzeyen alacalı bir kuş 537/439 (DLT)

tarıg biti: Buğdaya düşen küçük kurtçuklar 161/140 (DLT)

tartar: Kumruya benzer bir kuş 244/212 (DLT)

tawışgan: Tavşan (Lepus europeus) 174/149, 256/224, 262/228 (DLT)

tegiŋ: Samur (Martes zibelilina) 606/498 (DLT)

teke: Geyiklerin erkeği 546/446 (DLT); 5373, 5375 (KB)

kayada yorığlı bu ımğa teke

kutulmaz seniñdin ay ersig böke (5373 KBM)

teke: Teke 486/389, 546/446 (DLT)

koçŋa.r teke seşildi

saglık sürüg koşuldı

sǖtler kamug yoşuldı

oglak kozı yamraşu.r (486/389 DLT)

teŋilgüç: Oğuzcada çaylak (Milvus migrans) 613/507 (DLT)

teŋilgün: Diğer Türklerin dilinde çaylak (Milvus migrans) 613/507 (DLT)

tewe kuş: Deve kuşu (Struthio camelus) 166/144 (DLT)

tilkü: Tilki 39/26, 212/182, 216/186 (DLT); 2312, 5376 (KB)

Tilkü ӧz ī̈nke ürse uḍuz bolu.r (39/26 DLT)

tiyiŋ: Sincap 5367, 5825 (KB)

ajun tezginür ilde arkış yorıp

ağı çuz tiyiñ kiş alır sen térip (5367 KBM)

toḍ: Toy kuşu 495/397, 505/405 (DLT) → **toy**

toḍlıç: Todlıç (bir kuş adı) 5377 (KB)

kuğu korday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya todlıç ya kak (5377 KBM)

togrıl:Yırtıcı kuşlardan biri (çakırdoğan, tuğrul - Accipiter gentilis) 242/210, 611/503 (DLT)

toŋa: Filleri öldüren bir tür pars (bebr) 605/496 (DLT)

toŋuz: Domuz (Susacrofa domestica) 153/133, 241/210, 435/340 (DLT); 2311, 5376 (KB); 30/93b3=16:115 (KT)

Her-āyine ḥarām ḳıldı sizleriŋ üze murdārnı, ḳannı, toŋuz etini (30/93b3=16:115 KT)

torıga: Tarla kuşu, toygar (Alauda arvensis) 521/420 (DLT)

toy: Toy kuşu 505/405 (DLT); 5377 (KB) → **toḍ**

kuğu korday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya todlıç ya kak (5377 KBM)

turna: Turna 74, 5377 (KB)

kuğu korday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya todlıç ya kak (5377 KBM)

turumtay: Yırtıcı ve avcı kuşlardan biri 552/453 (DLT)

ular: Erkek keklik (Perdix) 73/60, 373/294 (DLT)

ula.r barça sıkrışdı (373/294 DLT)

us: Akbaba, kerkes kuşu (Vultur monachus) 30/16, 121/108, 464/368 (DLT)

keldi maŋa Ta.t

aydı.m emdi ya.t

kuşka bölüp et

seni tile.r us böri (30/16 DLT)

ügi: Türklerde (ölçünlü dilde) ve Kıçaklarda baykuş 7/4, 91/82, 494/396 (DLT); 2314 (KB) → **ühi**

uluğ tutsa hamyet kür arslanlayu

ügi teg usuz bolsa tünle sayu (2314 KBM)

ühi: Baykuş 7/4, 91/82, 493/396 (DLT) → **ügi**

üpgük: Çigil lehçesinde hüdhüd, çavuş kuşu (Upopa epops) 52/37, 67/54 (DLT) → **üpüp**

üpüp: Hüdhüd, çavuş kuşu (Upopa epops) 52/37 (DLT) → **üpgük**

ürüŋ kuş: Ak doğan (Falco rusticolus) 166/144, 269/236 (DLT)

Buşmasa.r bo.z kuş tuta.r ī̈wmese.r ürü.ŋ kuş tuta.r (269/236 DLT)

üyez: Oğuzcada sokucu sivrisinek, üvez (Sorbus) 54/40 (DLT)

yaba kulak: Yabaku ve Yemek lehçesinde baykuş 468/372 (DLT)

yaḍag çekürge: Haşere 28/15a2=7:133 (KT)

Iḍtımız olar üze aḳar suwnı, çekürgeni, yaḍaġ çekürge hem baḳalar (28/15a2=7:133 KT)

yagan: Fil (Elephas) 456/360 (DLT); 487 (AH) → **yaŋan**

yaġan bolsa yüklüg özesinde zẹr (487 AH)

yamlan: Bir çeşit sıçan 460/364 (DLT)

yaŋan: Fil (Elephas) 371/293, 573/472, 608/501 (DLT); 3391, 3399, 2817 (KB) → **yagan**

yaŋa.nla.r çarlaşdı (371/293 DLT)

yaŋan: Sadece başı beyaz olan alakarga (Garrulus glandarius) 551/451, 608/501 (DLT)

korday kugu anda uçup yomgın öte.r

kuzgun yaŋa.n sayrap anıŋ ün̄i büte.r (551/451 DLT)

yarısa: Yarasa (Vespertilio) 631/526 (DLT) → **aya yersgü**

yarpuz: Yılan öldüren bir hayvan, firavun faresi (Herpestes ichneumon) 461/365 (DLT)

yıla.n yarpuzdın kaça.r kança barsa yarpuz utru kelür (461/365 DLT)

yeŋgeç: Oğuz lehçesinde yengeç 611/505 (DLT)

yılan: Yılan 31/17, 76/63, 121/108 (DLT); 1297, 4715, 5421 (KB); 213, 215 (AH); 32/21b1=28:31, 31/41a3=20:20 (KT)

Ḳaçan kördi erse anı ırġanur ançaḳlı yılan teg (32/21b1=28:31 KT)

yugak: Su kuşu 118/106, 452/355 (DLT); 4199, 5377 (KB)

akturur kö.züm yula.k

tüş kılur ördek yuga.k (452/355 DLT)

yükdig: Bir kuş cinsi 5377 (KB)

kuğu korday erse ya turna yuğak

ya toy tut ya yögdik ya todlıç ya kak (5377 KBM)

zanbı: Cırcır böceği (Grillus domesticus) 634/530 (DLT)

2.4.3. Hayvan Toplulukları

bölük: Hayvan topluluğu (sürü), insan topluluğu (grup) 193/166, 194/166 (DLT)

Bīr bölük ko.y (193/166 DLT)

Bīr bölük kişi (193(166 DLT)

kög yılkı: Sürü hâlinde yayılan hayvanlar 500/401 (DLT)

sürüg: Sürü 196/168, 486/289 (DLT)

ügür sürüg kōy tewe yundı bile

yumurlayu erkenin sūtin saga.r (196/168 DLT)

ügür: At, koyun, geyik, cariye, bağırtlak kuşu ve deve gibi şeylerin sürüsü 39/26, 124/110, 145/126 (DLT); 4200, 4196, 2252 (KB)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

yılkı: Hayvan, hayvan sürüsü 266,585, 962 (KB)

yılkı: Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar 15/8, 43/29, 47/33 (DLT)

Yılkı yutukdı (15/8 DLT)

2.4.4. Hayvan Organ, Doku ve Salgıları

agıl: Oğuzlarda, koyun pisliği 49/35 (DLT)

alık: Oğuzcada kuş gagası 46/32 (DLT)

azıg: Hayvanların azı dişi 44/30 (DLT)

bakanak: Toynaklıların toynak arası çatalı ve çatalın bir parçası 522/422 (DLT) → **bakayak**

bakanuk: Atın toynağının setleri 522/422 (DLT) → **bakanak**

bakayak: Toynaklıların toynak arası çatalı ve çatalın bir parçası 522/ (DLT) 422 → **bakanak**

bakayuk: Atın toynağının setleri 522/422 (DLT) → **bakanuk**

baynak: Oğuzcada hayvan pisliği 522/421 (DLT)

bogundı: Hayvan mesanesi 226/196 (DLT)

bokak: Kuş kursağı 408/319 (DLT)

buçgak: Devenin ayak derisi 234/203 (DLT)

bürçek: Atın perçemi 239/207 (DLT)

çalgay: Kuş kanadının ön yelekleri 551/452 (DLT)

çıla: Tarladaki ıslak at gübresi 548/448 (DLT)

çildeg: Atların göğsünde çıkan; içinden cerahat ve irin akan yara 240/208 (DLT)

çildey: Atın göğsünde çıkan bir yara 551/451 (DLT)

çöpür: Keçi kılı 182/155 (DLT)

eyegü: Hayvan vb.'nin eye kemiği, kaburga 81/70, 521/421, 628/524 (DLT)

anıŋ eye.gü.si arttı (628/524 DLT)

in: Koyun pisliği 36/23 (DLT) → **yin**

itilgen: Bezelerin sebep olduğu bir at hastalığı 90/81 (DLT)

kaltuk: Yaban öküzü boynuzu 239/207 (DLT)

kamçı: At, sığır ve devenin erkeklik organı 210/181 (DLT)

At kamçı.sı (210/181 DLT)

kanat: Kanat 180/153, 29/15, 265/233 (DLT); 1934, 3671, 3673 (KB)

Ku.ş kanatın er atın (29/15 DLT)

kaŋrık: Gaga 611/504 (DLT)

kara kuş: Oğuzcada deve tırnağının kenarları 167/144, 543/443 (DLT)

kergük: Koyunun işkembesinde kırkbayırla beraber olan, kırkbayıra benzeyen bir şey 410/321 (DLT)

keriş: Atın kürek kemikleri arası 186/159 (DLT)

Keriş yagrı ogulka kalı.r (186/159 DLT)

komuk: Özellikle atın pisliği 193/165 (DLT)

köçük: Koyun kuyruğu ve insanın kıçı 196/168 (DLT)

köŋüz: Yıkıntılardaki keçeleşmiş deve ve oğlak pisliği 603/495 (DLT)

köwre: Ölü hayvanların, iç organlar çürüyüp gittikten ve eti kuruyup kemiğine yapıştıktan sonraki hâli 212/183 (DLT)

kunduz kayrı: İlaçlarda kullanılan kunduz taşağı 230/200 (DLT)

kurugsak: Kuşun kursağı 251/220 (DLT)

mayak: Pislik, özellikle devenin pisliği 518/417 (DLT)

Tewe bedük erse mayakı bedük erme.s (518/417 DLT)

mejek: Köpek pisliği 197/169 (DLT)

It mejeki (197/169 DLT)

müŋüz: Bütün hayvanların boynuzu, boynuz 30/17, 251/221, 428/335 (DLT)

müŋüz öşi (30/17 DLT)

oluk: Atın kürek kemikleri arası, omuz başı 46/32 (DLT)

Oluk yagırı ogu.lka kalı.r (46/32 DLT)

öş: Atlar ve kuşlardaki kuyruk sokumu 30/17 (DLT)

saŋ: Kuş pisliği 600/492 (DLT)

kuş saŋı (600/492 DLT)

sagrı: Sağrı 598/488 (DLT)

sarkınuk: Kırkbayır 523/423 (DLT) → **sarkıyuk**

sarkıyuk: Kırkbayır 523/423 (DLT) → **sarkınuk**

soyagu: Horozun mahmuzu 521/420 (DLT)

taban: Devenin tabanı 201/172, 204/174 (DLT)

tarmak: Pençe 235/204 (DLT); 1179, 6116 (KB)

ne yawlak neñ ol bu ölüm tarmakı

ne yawlak erür bu kişig urmakı (1179 KBM)

tezek: At pisliği 194/166 (DLT)

Tezek kārda yatma.s edgü i.si.z katma.s (194/166 DLT)

tolarsuk: Topuk, genellikle hayvanların topuğu 251/220 (DLT)

tumşuk: Kuşun gagası, gaga 236/205 (DLT); 77 (KB)

kara çumğuk ötti sata tumşukın

üni oğlağu kız üni teg yakın (77 KBM)

tuyag: Toynak 517/416, 536/438, 316/259 (DLT)

at tuyagı (517/416 DLT)

yal: Yele 450/353, 515/414 (DLT); 5801 (KB) → **yalıg**, **yil**

at yālı (515/414 DLT)

yalıg: Horozun ibiği 450/353 (DLT)

takuk yalıgı (450/353 DLT)

yalıg: Yele 450/353 (DLT)

yayguk: Kısrak memesinin ucu 456/359 (DLT) → **yazguk**

yazguk: Kıpçak lehçesindekilerin bazılarına göre, kısrak memesinin ucu 456/ (DLT) 359 → **yayguk**

yil: Atın yelesi 450/353 (DLT) → **yalıg**, **yal**

yilin: Kısrak memesi 454/356 (DLT)

yin: (Koyun vb.) hayvan pisliği 36/23, 446/350 (DLT)

kōy yini (446/350 DLT)

yogdu: Devenin çenesi altındaki uzun tüyler 26/12, 457/361 (DLT) → **yogru**, **yogruy**

yogru: Devenin uzun tüyü 457/361 (DLT) → **yogdu**, **yogruy**

yogruy: Devenin uzun tüyü 457/361 (DLT) → **yogdu**, **yogru**

yumur: Hayvanın körbarsağı 448/352 (DLT)

yumurtga: Tavuk ve diğer kuşların yumurtası 631/526, 422/331 (DLT)

ol yumurtga.nı yuttı (422/331 DLT)

yumurtga: İnsan ve sair hayvanların taşağı 631/526 (DLT)

yundak: Özellikle atın pisliği 463/367, 518/417 (DLT)

Yagı.nıŋ erse kerek yundakı tegi.r (463/367 DLT)

yuvlıç: Tiftik; keçinin ince, yumuşak yünü 456/359 (DLT)

yüg: Kuşun tüyü 464/368, 485/387, 506/406 (DLT); 1934, 3005 (KB)

ol o.kka yüg yapçurdı (485/387 DLT)

2.5. İnsan Bedeni

2.5.1. Beden, Organlar, Dokular

aḍak: Ayak 27/12, 38/25, 45/31 (DLT); 374, 974, 1855 (KB); 455 (AH); 27/21a3=5:6, 34/63a2=38:42, 28/10a2=7:124 (KT)

agı.r aḍak amruldı (38/25 DLT)

aḍut: Avuç 36/24, 54/40 (DLT)

bi̅r aḍut nēŋ (36/24 DLT)

ag: İki bacak arasındaki boşluk 53/38 (DLT)

yū̅z at meniŋ agdın keçti (53/38 DLT)

agız: İnsanın ve bütün hayvanların ağzı 34/20, 40/26, 592/485 (DLT); 1431, 3481, 6085 (KB); 162, 155 (AH); 29/22b3=9:30, 25/23a2=3:167, 27/47a1=5:41 (KT)

ōt ti̅se agı.z küyme.s (34/20 DLT)

alın: Alın 52/37 (DLT); 205 (AH); 29/26a3=9:35, 34/31a1=37:103 (KT)

ajun külçirer baz alın ḳaş çatar (205 AH)

am: Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde kadınlık organı 31/17, 168/145 (DLT)

arka: Sırt 76/64, 81/71 (DLT); 2378, 2386, 1387 (KB); 26/22b2=4:47, 38/26b2=59:12, 37/42a1=48:22 (KT)

Ḳınayu yoḍsa-miz yüzlerini taḳı yandursa-miz anı arḳaşlarıŋa (26/22b2=4:47 KT)

arsal saç: Açık kestane rengi saç 65/52 (DLT)

art: Boyun, art 33/19 (DLT)

art saç: Başın arka kısmındaki saç 33/19 (DLT)

aşuk: İnsanın ve başka şeylerin aşık kemiği 45/31, 371/294 (DLT); 27/21a3=5:6 (KT)

ol meniŋ birle aşuk sürtüşdi (371/294 DLT)

avret: Edep yeri, avret 27/40a1=5:31, 27/40b1=5:31 (KT)

Neteg örter ḳadaşınıŋ 'avretini (27/40a1=5:31 KT)

awuç: Avuç 297 (KB); 31/67a2=20:96 (KT) → **awut**

Aldımız bir awuç toprak yalawaç izindin (31/67a2=20:96 KT)

avut: Avuç 54/40 (DLT) → **aḍut**

awut: Avuç 5425 (KB) → **awuç**

kodu bér awutça kara toprakığ

uluğ meñü él kol nerek bu sakığ (5425 KBM)

aya: Aya, avuç içi 55/41 (DLT); 717, 6523, 864 (KB)

yana kelgil emdi yégitlik maña sen

ayada tutayın ağı çuz töşettim (6523 KBM)

ayak: Ayak 54/40 (DLT) → **adak**

aza: Uzuvlar 73/5 (DH)

Bu mening azâlarım cânım birle şâdmân edi

Cân çıkarğa külli azâm titreşedür dostlarım (73/5 DH)

azak: Bazı Kıpçak, Yemek, Suvar ve Bulgarlarda ayak 27/12 (DLT)

bagarsuk: Bağırsak 37/13b2=47:15 (KT)

Ol cāvidāne ot içre suwarlur ḳaynar suw, kes kes ḳılur baġarsuḳlarını (37/13b2=47:15 KT)

bagır: Karaciğer 181/155, 557/459, 139/122 (DLT); 1507, 2610, 3237 (KB)

Yazı.da böri ulı.sa ewde ıt bagrı tartışu.r (557/459 DLT)

bagırsuk: Bağırsak 251/220 (DLT)

bagış: Parmakların ve diğer organların eklemleri; kamış vb. şeylerin boğumları 184/157 (DLT)

baka: Kolun et kısmı 545/445 (DLT)

baş: İnsan başı; genel olarak baş (hayvan, bitki, eşya, dağ vb.) 510/409, 540/441, 616/511 (DLT); 176, 655, 708 (KB)

söbi ba.ş (540/441 DLT)

baş: Baş 27/21a2=5:6, 36/86a3=44:48, 31/66b1=20:94 (KT)

Ḳopsa siz namāzḳa yuŋ yüzleriŋizni ... hem sürüŋler başlarıŋızḳa (27/21a2=5:6 KT)

baş: Saç baş 31/5a1=19:4 (KT)

Süst boldı süŋük méndin, yandı baş ürüŋlüki (31/5a1=19:4 KT)

başgak: Oyluk kemiklerinin üstü 236/205 (DLT)

bıḍık: Bıyık 190/162 (DLT)

bıçgıl: El ve ayağın çatlakları; yerin yarık ve çatlakları 12/6, 242/210 (DLT)

bıkın: Böğür 201/172 (DLT)

bil: Bel 501/402 (DLT); 2360, 2915, 5824 (KB)

anı bi.linde tut (501/402 DLT)

bilek: Bilek 194/166, 258/226, 373/295 (DLT); 2310, 6072 (KB)

bu bile.zük ol bilek kawurga.n (258/226 DLT)

bilek: Pazu 32/23b3=28:35 (KT)

Aydı: munu ḳawī ḳılġatımız seniŋ bilekiŋni (32/23b3=28:35 KT)

bir tü saç: Kılcık 535/437 (DLT)

bitrik: Bızır, klitoris 239/207 (DLT)

biz: Deri ile et arasında bulunan beze 496/398 (DLT)

boḍ: İnsanın uzunluğu ve boyu 495/397, 208/178, 540/441 (DLT); 1055, 1614, 1618 (KB); 418 (AH)

uzu.n bo.ḍlug kişi (495/397 DLT)

boḍ: Çehre 34/94b1=39:24 (KT)

Ol kim küdezse öz boḍını yawuz ḳındın ḳıyāmet küninde aylur ẓālimlerḳa (34/94b1=39:24 KT)

bogım: Kamış ve alfanın boğumları; parmak boğumu 199/170 (DLT)

bogun: Parmak ve kamış boğumu 201/172 (DLT)

bogurda: Kıvrık (saç) 245/213 (DLT)

bogurda saç (245/213 DLT)

boguz: Boğaz 183/156, 276/240, 333/270 (DLT); 993, 994, 2890 (KB); 35/32a3=40:18 (KT)

Ve ḳorḳutġıl olarnı āzife küni birle, ançada yürekler boġuz başıŋa kelgüsi (35/32a3=40:18 KT)

bokuk: Boğaz çıkıntısının iki tarafında bulunan et bezi (tiroit) 408/319 (DLT)

boyın ~ boyun: İnsan vb.'nin boynu 376/296, 519/418, 530/43 (DLT); 4913, 5801, 5928 (KB); 37/6b1=47:4, 33/51a1=34:33, 28/70b2=8:12 (KT)

Ḳaçan körse siz anlarnı kim tandılar, uruŋ boyunlarını (37/6b1=47:4 KT)

bögür: Böbrek 182/155 (DLT)

bökseg: Kadının gerdanı 239/208 (DLT)

bökseg: Göğsün üst kısmı 239/208 (DLT)

burış: Deri ve elbisedeki buruşukluk 184/157 (DLT)

burun: Burun 201/172, 208/178, 257/225 (DLT)

kıwa.l burun (208/178 DLT)

but: But, ayak, bacak 494/396, 132/116 (DLT); 1211, 4115, 3635 (KB)

Karga kāzka ötgünse butı sınu.r (132/116 DLT)

bügür: Böğür 6157 (KB)

bükün: Kör bağırsak 201/172 (DLT)

bürçek: İnsanın kâkülü 239/207 (DLT)

çekik: Küçük çocuğun pipisi 409/320 (DLT)

çıçalak: Serçe parmak 244/213 (DLT)

çıçamuk: Yüzük parmağı 244/213 (DLT)

çil: Deride dövmeden doğan iz, vücuttaki darbe izi 169/146, 502/402 (DLT)

çübek: Çocuğun çükü 195/167 (DLT)

çübür: Kıl 30/73b1=16:80 (KT)

Taŋrı ... ḳıldı sizlerke ... ḳoy yüŋlerindin, tewe yüŋlerindin, çübürlerindin orun töşekler (30/73b1=16:80 KT)

çügde: Kulakların arkasında, kafada bulunan kemik çıkıntısı, kafa baltası 210/181 (DLT)

diŋgel: Kemiğin baş kısmı; ön kol kemiği; kalça 611/504 (DLT)

egin: Kürek kemiği; omuz, sırt 51/37, 68/54 (DLT); 3665, 3797, 4774 (KB)

Emgek eginde kalma.s (68/54 DLT)

el: El 3125 (KB); 32/22a1=28:32 (KT) → **elig**

Kigürgil eliŋni könçükün içiŋe (32/22a1=28:32 KT)

elig: El 32/19, 48/34, 49/34 (DLT); B17, C60, 43 (KB); 30, 92, 251 (AH); 27/38b1=5:28, 29/22a3=9:29, 28/60a5=7:195 (KT) → **el**

Yazsa sen maŋa elgiŋni öldürmek üçün méni (27/38b1=5:28 KT)

emgen tamur: Şah damarı 37/73a3=50:16 (KT)

Bilür-miz né tüşürür aŋa et-özi, bi yaḳın-miz aŋar emgen tamurdın (37/73a3=50:16 KT)

emig: Meme 49/34, 205/175, 304/251 (DLT)

emig sordı (304/251 DLT)

emirçge: Kıkırdak 635/530 (DLT)

eŋ: Yanak 32/19 (DLT); 333, 453, 477 (KB); 26 (AH)

kızı.l eŋ (32/19 DLT)

endam: Beden, vücut, boy, biçim 1890, 2795, 2797 (KB)

et öz yéti endâmka baksa kör er

tatığ buldı barça öz ülgin térer (1890 KBM)

eŋek: Ağzın iki yanında, çeneden azı dişlerine kadar olan bölge 80/68 (DLT)

ernek: Parmak 65/51 (DLT); 3578 (KB); 25/1a2=3:119 (KT)

Ḳaçan ḥālī̄ bolsalar ısrurlar siziŋ üze ernekleri uçını öwkedin (25/1a2=3:119 KT)

erŋek: Parmak 65/51, 73/60, 500/401 (DLT)

Bī̄ş erŋe.k tü.z erme.s (73/60 DLT)

et: Et (DLT); 4519, 5862, 6481 (KB); 33/72b2=35:12, 30/36b1=16:14, 30/93b3=16:115 (KT)

Teŋ bolmaz iki deryā ... ḳamuġdın yéyür siz etni tāze (33/72b2=35:12 KT)

et öz: Vücut, beden, ten 332, 991, 1194 (KB)

tirig bolsa yalñuk tileki anuk

et öz baş esen bolsa ârzû yağuk (1194 KBM)

etli tırnaklı: Et ve tırnak 98/91 (DLT)

ferc: Cinsiyet organı 33/4b3=33:35 (KT)

Ferclerini küḍezgen erenler, ferclerini küḍezgen tişiler (33/4b3=33:35 KT)

içegü: Kaburga kemiklerinin içinde kalan kısım 81/69 (DLT)

iç et: Ciğere yapışık olan ince et: 30/16 (DLT)

ilig: El 346/278 (DLT) → **elig**

er iligi aḍa.kı kölündi (346/278 DLT)

ilik: Oğuzcada ilik 49/34 (DLT) → **yilik**

irin: Dudak 51/36, 47/33, 475/380 (DLT)

anıŋ i.rni yakışma.s (475/380 DLT)

kalbüd: Kalıp, vücut 1521, 1525 (KB)

edizlik tiledi süzük cân turuğ

uçup bardı cân kaldı kalbüd kuruğ (1521 KBM)

kanat: Kol 32/22a3=28:32 (KT)

Térgil seniŋ tapa ḳanatıŋnı ḳorḳunçdın (32/22a3=28:32 KT)

kaŋrık: Damak 611/504 (DLT)

kap: Karındaki bebeği kaplayan zar 508/407 (DLT)

kāplıg ogul (508/407 DLT)

kapak: Göz kapağı 192/164 (DLT)

Kö.z kapakı (192/164 DLT)

kapak: Kızlık zarı 192/164 (DLT)

Kīz kapakı sīdı (192/164 DLT)

karak: Göz, gözbebeği 192/164, 326/265, 456/360 (DLT); 374, 2205, 2368 (KB)

ugragım kendü yıra.k

bulnadı me.ni kara.k (456/360 DLT)

karak: Gözün karası 192/164 (DLT)

kara karak (192/164 DLT)

kara karak: Gözün karası 192/164 (DLT) → **karak**

karı: Arış, kolun dirsekle parmak ucu arasındaki kısmı 543/444 (DLT); 460 (AH)

ḳarıḳa ḳonar ḥem ḳaḥfeṣḳa kirür (460 AH)

karın: Karın; mide 27/12, 95/88, 120/107 (DLT); 2560, 2924, 3602 (KB); 186 (AH); 30/62b2=16:66, 34/39a1=37:144, 34/81a1=39:6 (KT)

Ḳarınları içre turur tezekli ḳanlı ara ḳatıġsız süt (30/62b2=16:66 KT)

kasıg: Ağzın sağlı sollu iç kısmı, çene dipleri 189/161, 595/487 (DLT)

kaş: Kaş 213/183, 511/410, 261/228 (DLT); 1586, 1809, 4756 (KB); 205 (AH)

kawşı kāş (213/183 DLT)

kawşı kaş: Birbirine yakın, yay kaş 213/183 (DLT)

kavuk: Sidik torbası 517/415 (DLT) → **kawuk**

kawuk: Mesane, sidik torbası 192/165, 517/415 (DLT) → **kavuk**

kazı: İnsan karnının boğumları; atın karnının semizliği 543/444 (DLT)

yund kazı.sı yāg (543/444 DLT)

kesme: Kâkül, zülüf, perçem 9/5, 123/109, 218/187 (DLT); 3284, 5824 (KB)

ol maŋa kesme otruşdı (123/109 DLT)

kewig: Burnun kıkırdağı 197/169 (DLT)

kıl: İnsan vb. şeylerin kılları 169/146, 170/146 (DLT)

kırtış: Yüz; deri, ten; renk 2915, 1101, 3948 (KB)

yüzin kizledi yirke rumi ḳızı

ajun ḳırtışı boldı zẹngi yüzi (3948 KB)

kirpik: Kirpik 240/209 (DLT)

kol: Kol 180/154, 502/402, 516/414 (DLT); 222 (AH)

yazar ḳol ḳuça teg yana terk ḳaçar (222 AH)

koltık: Koltuk altı 239/207 (DLT); 31/41b3=20:22 (KT)

Yaġuḳ iletgil elgiŋni ḳoltıḳıŋ tapa çıḳsun üçün ürüŋ (31/41b3=20:22 KT)

koŋ et: Etin kas kısmı 601/493 (DLT)

koŋragu: Kulak ardı kemiği, kulağın altındaki kemik çıkıntısı 613/506 (DLT)

köçük: Koyun kuyruğu ve insanın kıçı 196/168 (DLT)

kögüz: Göğüs 184/157, 122/108 (DLT); 2243, 5211, 5215 (KB); 278 (AH)

küçiñe küwenip kögüz kergüçi

yorıtumadı bir çıbunka alın (5215 KBM)

köküs yani köŋül: Kalp, yürek 31/42b1=20:25 (KT)

Ey İḍim, açа bérgil meniŋ köksümni ya'nī̄ köŋülümni (31/42b1=20:25 KT)

köküz: Gönül, yürek 25/19b1=3:154, 30/89a1=16:106, 26/55b3=4:90 (KT) → **köküs**

Ol kim köküzleriŋiz içinde turur ... Ol Taŋrı bilgen (25/19b1=3:154 KT)

köp saç: Gür ve dolaşık saç 160/140 (DLT)

köt: Göt, kıç 161/140 (DLT)

köz: Göz 40/26, 42/28, 114/102 (DLT); B8, B17, 83 (KB); 255, 485, 424 (AH); 27/51b3=5:45, 31/10b2=19:26, 30/6a3=12:84 (KT)

Bitidimiz olar üze anıŋ içinde bütünlükin et-özke et-öz, közke köz (27/51b3=5:45 KT)

kudruçak: Kuyruk sokumu kemiği 523/423 (DLT)

kulak: Kulak 76/64, 114/102, 189/162 (DLT); 436, 2025, 2487 (KB); 266 (AH); 28/52b2=7:179, 29/43b2=9:61, 35/74a2=41:15 (KT) → **kulkak**, **kulxak, kulgak**

Olarḳa ḳulaḳlar eşitmezler anıŋ birle (28/52b2=7:179 KT)

kulgak: Kulak 5272, 5579, 2342 (KB) → **kulak**, **kulkak**, **kulhak**

kulkak: Kulak 192/165 (DLT) → **kulak**, **kulhak**, **kulgak**

kulhak: Kulak 192/165 (DLT) → **kulak**, **kulkak**, **kulgak**

kurugsak: Mide 13/7, 251/220, 590/484 (DLT)

küjek: Saç perçemi ve zülüfü 197/169 (DLT); 118, 4885 (KB)

küjek yazdı rûmî kızı örtti yüz

kara saç boduğı ajun toldı tüz (4885 KBM)

küsri: Kaburga kemikleri 212/183 (DLT)

lika: Yüz B77, 397 (KB)

kamuğ mü’minig sen tüzü yarlıka

yarınkı bekâdın bu kün kıl likâ (397 KBM)

meŋ: Yüzdeki ben 601/493 (DLT)

bi̇̄riŋ maŋa sö.zkiye

meŋlig kara tuzkıya

yelwin tuta.r közkiye

muŋum meniŋ biliŋ e (601/493 DLT)

meŋe: Beyin, akıl 1836, 57, 6101 (KB)

idi yakşı aymış kör üdrüm talu

biliglig ukuşluğ meñesi tolu (6101 KBM)

meŋiz: İnsanın rengi, beniz 42/28, 603/495, 45/31 (DLT); 96, 97, 480 (KB)

kızıl meŋizlig (603/495 DLT)

miŋi: Beyin 415/326 (DLT)

ol anıŋ miŋi.sin saçıttı (415/326 DLT)

nefs: Nefes 3635, 5107, 6161 (KB)

büte boldı munda tiriglik yédim

üd üdlek ıdıp nefs butını sıdım (3635 KBM)

ogrug: İlk omur (kemiği) 61/48, 71/58, 72/58 (DLT) → **owrug**

ogrug sünü.ki (61/48 DLT)

ogulçuk: Kadının rahmi 85/77 (DLT)

owrug: İlk omur kemiği 71/58 (DLT) → **ogrug**

owrug: Kemiklerin eklemi ve dağın kesinti yeri 71/58 (DLT) → **ogrug**

ökçe: Ökçe, topuk 25/12a3=3:144 (KT)

Kim kim yansa iki ökçesi üze hīç ziyān ḳılmaġay Taŋrıḳa (25/12a3=3:144 KT)

ömgen: Şahdamarı 73/59 (DLT)

öŋre: Ense (sırt) üstü 609/501 (DLT)

er öŋre yattı (609/501 DLT)

öpke: Akciğer, ciğer 76/64, 339/274, 615/510 (DLT)

üḍig otı tutu.nup

öpke yürek kagrulu.r (339/274 DLT)

öşün: Omuz başı 51/36 (DLT)

öt: Safra kesesi 34/20 (DLT)

öz: Kalp ve karın bölgesideki organlar 35/22, 35/21, 500/401 (DLT)

ōzüm agrı.dı (35/21 DLT)

özek: Omurilik 48/34 (DLT)

saç: Saç 9/5, 11/6, 33/19 (DLT); 1103, 1105, 2914 (KB)

art saç (33/19 DLT)

sagrı: Deri 87/78, 212/182 (DLT)

Kişi sagrı.sı yūz (212/182 DLT)

sakak: Çene 144/125, 409/319 (DLT)

Saka.k bıça.r saka.l oxşa.r (144/125 DLT)

sakal: Sakal 53/39, 122/108, 144/125 (DLT); 667, 1098, 1103 (KB); 31/66a1=20:94 (KT)

Aydı: ey anam oġlı, tutmaġıl saḳalımnı hem başımnı (31/66a1=20:94 KT)

san: Vücut 276 (AH)

ol anda yatıpan birür sanını (276 AH)

sarıg: Sarı öd 188/161 (DLT)

sepkil: Yüzde görünen çil 242/210 (DLT)

sırt: Kalın kıl 172/148 (DLT)

sigil: Siyil 199/170 (DLT)

sik: Erkeklik organı 168/145, 109/99 (DLT)

er siki öründi (109/99 DLT)

siŋir: Sinir 603/494, 259/226 (DLT)

bu er ol siŋiri kurulga.n (259/226 DLT)

solak: Kıpçak lehçesinde dalak 207/178 (DLT)

söbi baş: Yuvarlak olmayan insan başı 540/441 (DLT)

sökrük: Kadının malı (avret yeri) 240/209 (DLT)

suk erŋek: İşaret parmağı 500/401 (DLT)

sulundı: Adamın saç örgüsü 226/196 (DLT)

süŋek: Kemik 91, 90, 89 (AH)

biligsiz yiligsiz süŋek teg ḫali (91 AH)

süŋük: Kemik 99/91, 124/110, 129/114 (DLT); 2206, 4131, 4599 (KB); 31/4b3=19:4 (KT)

Aydı: İḍim men süst boldı süŋük méndin (31/4b3=19:4 KT)

talak: Dalak 207/178 (DLT)

tamak: Boğaz 28/13 (DLT); 207 (AH) → **tamgak**

ʿaṣel tatrup ilkin tamaḳ tatıtıp (AH)

tamar: Oğuzlarda damar 182/155, 533/433 (DLT) → **tamur**

tamur ~ tamar bergelendi (533/433 DLT)

tamgak: Damak 235/204 (DLT)

bulga.k üküş bolsa kaçan bilgiŋ yite.r

yaŋşak telim sayrap anı(n) tamgak kata.r (235/204 DLT)

tamgak: Boğaz, hançere 28/13, 236/205 (DLT) → **tamak**

tamur: Vücuttaki damar 182/155, 533/433 (DLT); 1057, 3041, 4099 (KB) → **tamar**

tamur ~ tamar bergelendi (533/433 DLT

taşak: Taşak 191/163, 220/190, 562/463 (DLT)

Öldeçi sıçga.n mü.ş taşakı kaşı.r (220/190 DLT)

ten: Vücut 419/329 (DLT); 1861, 6267, 394 (KB); 147 (AH)

er teni.n kaşıttı (419/329 DLT)

teri: Deri 47/33, 154/134, 341/275 (DLT); 30/72b3=16:80, 35/85b1=41:22, 34/93b2-3=39:23 (KT)

Taŋrı ḳıldı ... sizlerke yılḳılar terilerindin éwler, yüŋül tutar siz anlarnı köçgü künleriŋizde, turġuluḳ künleriŋizde (30/72b3=16:80 KT)

tıgrak: Deri 372/294 (DLT)

tıl: Konuşma organı 66/52, 169/146, 501/402 (DLT)

tılak: Çigil lehçesinde kadının organı 168/145, 207/178 (DLT)

tırŋak: Tırnak 79/68, 611/504 (DLT); 4115, 2377 (KB)

tırŋa.k ürüŋi (79/68 DLT)

tış: Diş 233/203, 324/264, 371/293 (DLT)

tīş sıgza.gı (233/203 DLT)

tiş: Diş 1453, 4661, 2515 (KB); 131, 132 (AH)

kara ilke yazsa kurıtur başın

tili sözde yazsa uşatur tişin (2515 KBM)

tirsek: Dirsek 27/21a2=5:6 (KT)

Ḳopsa siz namāzḳa yuŋ yüzleriŋizni hem eligleriŋizni tirseklerke tegi (27/21a2=5:6 KT)

tirsgek: Elin dirseği 628/523 (DLT)

tiz: Diz 496/398 (DLT); 4058, 712 (KB)

ötüg ötnür erken köni tut elig

iki tiz bile sök tüzün bol silig (4058 KBM)

tolarsuk: Topuk, genellikle hayvanların topuğu 251/220 (DLT)

töş: Döş, göğsün başı, göğüs 497/399, 595/487 (DLT)

tulun: Göz ile kulak arası 202/173 (DLT)

tuluŋ: Göz ile kulak arası 606/498 (DLT)

tü: Vücuttaki kıl, tüy 205/175, 535/437, 93/87 (DLT); 2918 (KB)

bi̇r tū saç (535/437 DLT)

uça: Sırt 56/42 (DLT); 6157 (KB)

kayusı örüm kedti bükri uça

kayu yér kezer bu közi yaş saça (6157 KBM)

uça: Bel, sulb 28/48a1=7:172 (KT)

Uçalarından 'ayāllarını tanuḳ ḳıldı özleri üze (28/48a1=7:172 KT)

uḍluk: Kol kemiğinin kalan kısmı 62/48 (DLT)

umay: Kadın doğurduktan sonra karnından çıkan ve hokkaya benzeyen, karında iken çocuğun yoldaşı olduğu söylenen şey 74/61 (DLT)

Uma.yka tapınsa ogul bulu.r (74/61 DLT)

uşun: Omuz başı 3288 (KB)

ümgük: Bıngıldak, başın yumuşak kısmı 68/54 (DLT)

ürüŋ karak: Göz akı 192/164 (DLT)

üt karak: Gözün gören kısmı 192/164 (DLT)

yamız: Kasığın iki yanı; kalça kemiğinin iç uçları 448/352 (DLT)

yan: Kalça kemiklerinin başları; kalça kemiği 515/414 (DLT)

yaŋak: Ağzın iki tarafında, dişlerin oturduğu kemik 608/501(DLT)

yarık: İki bacağın kalça kısmındaki uçları 451/354 (DLT)

yarın: Kürek kemiği 453/356 (DLT); 2915 (KB)

Yarın bulgansa i.l bulganu.r (453/356 DLT)

yaya: İnsanın kıçı, kalçası 455/358, 520/418 (DLT)

yemdü: Kasık kılı 457/361 (DLT)

yetrüm saç: Birincisinden sonra bırakılmış (tekrar bitmiş olan) saç 464/368 (DLT)

yetüt saç: İlk saçtan sonra biten saç 409/320 (DLT)

yıgaç: Adamın penisi 448/351(DLT)

yilig: İlik 2198, 4267 (KB)

tilese neñiñe tegürgey elig

tilese cânıñka yétürgey yilig (4267 KBM)

yilik: Oğuzcada ilik 49/34 (DLT); 89, 90, 91 (AH)

biligsiz yiligsiz süŋek teg ḫali (91 AH)

yin ~ yėn: Beden, insan vücudu; deri 233/202, 482/386, 507/407 (DLT)

tumlıg kelip kapsadı

kutlug yāyıg tepsedi

karlap ajun yapsadı

et yin üşüp emrişü.r (233/202 DLT)

yota: Bacak 34/60a3=38:33 (KT)

Oġradı kese yotalarını hem boyunlarını (34/60a3=38:33 KT)

yuḍruk: Elin toplanması, yumruk 462/367 (DLT)

Yātnıŋ yāglıg tikü.sinden ōznüŋ kānlıg yuḍruk yi.g (462/367 DLT)

yulun: Omurilik 454/356 (DLT)

yürek: Kalp, yürek 33/193, 39/274, 452/355 (DLT); B51, 217, 1338 (KB); 35/32a3=40:18 (KT)

Ḳorḳutġıl olarnı āzife küni birle, ançada yürekler boġuz başıŋa kelgüsi öwke siŋrügliler (35/32a3=40:18 KT)

yüz: Yüz, çehre; yüzey; ön 35/22, 42/28, 86/77 (DLT); 80, 135, 270 (KB); yüz: yüz 221, 424, 25 (AH)

yūz açuklukı (86/77 DLT)

yüz: Yüz, surat 30/10b1=12:93, 30/57b1=16:58, 36/43a2=43:17 (KT)

Eletiŋler bu köŋlekimni kemşiŋ anı atam yüzi üze (30/10b1=12:93 KT)

zülf: Saç 3284 (KB)

küdı ıdtı kesme yaruk yüz tudı

sewüg zülfi toldı yokaru kodı (3284 KBM)

2.5.2. Vücut Salgıları

arka suwı: Meni 35/62b2: 40:67 (KT)

Ol Taŋrı törütti topraḳdın yana arḳa suwıdın (35/62b2: 40:67 KT)

balgam: Balgam 6014 (KB)

küçenmiş bolur kör anıñ balġamı

isig neñ yitürgü içürgü emi (6014 KBM)

bok: Oğuz lehçesinde bok 499/401(DLT)

burçak: Ter taneleri 234/203 (DLT)

bütkü: Kaka 216/186 (DLT)

Bütkü bār mu (216/186 DLT)

çelpek: Gözün çapağı 240/208 (DLT)

çürgü: Çiş 216/186 (DLT)

çürgü bār mu (216/186 DLT)

erre: Sidik; eşeği çiftleşmeye teşvik etmek için söylenen söz 32/18 (DLT)

iriŋ: Cerahat, irin 80/68, 470/376 (DLT)

iriŋ yüzdi (470/376 DLT)

kan: Kan 58/44, 139/122, 326/265 (DLT); 2715, 6008, 76 (KB); 30/93b3=16:115, 28/15a3=7:13 (KT)

Her-āyine ḫarām ḳıldı sizleriŋ üze murdārnı, ḳannı, toŋuz etini (30/93b3=16:115 KT)

liş: Tükrük; balgam 498/399 (DLT)

Li.ş aktı (498/399 DLT)

meni: Meni, döl suyu 5413 (KB)

menidin törümiş özüñ men téme

özüñ men tése ay unu ornuñ ol (5413 KBM)

oŋurka suwı: Döl suyu 33/71a1=35:11 (KT)

Taŋrı törütti sizni topraḳdın yana oŋurḳa suwındın (33/71a1=35:11 KT)

osruk: Osuruk 62/49 (DLT)

sarıg suw: Karındaki sarı su 188/161 (DLT)

sidük ~ siḍük: Her türlü idrar, sidik 196/167 (DLT)

suḍuk: Tükürük 192/164, 486/389, 585/479 (DLT)

suḍuk agızda yugruşdı (486/389 DLT)

ter: Ter 234/203, 403/313, 406/316 (DLT)

Ter burçaklandı (234/203 DLT)

tezek: Tezek, dışkı 30/62b3=16:66 (KT)

İçrür-miz sizlerke andın kim ḳarınları içinde turur tezekli ḳanlı ara ḳatıġsız süt (30/62b3=16:66 KT)

yam: Göz vb. yerlerdeki pislik, çapak 446/350, 515/414 (DLT); 2817, 2820, 2917 (KB)

kö.zke yam tüşti (446/350 DLT)

yar: Tükrük 439/343, 446/349 , 309/255 (DLT)

ya.r su.ḍtı (439/343 DLT)

yaş: Gözyaşı 380/299, 382/300, 479/383 (DLT); 80, 1047, 1157 (KB); 29/65a3=9:92 (KT)

Ewrülürler közleri yaşaŋurur yaşdın ḳaḍġurup bulmaduḳlarıŋa (29/65a3=9:92 KT)

yiŋ: Sümük 428/334, 602/494 (DLT)

yiŋ attı (428/334 DLT)

2.5.3. Beden Sağlığı

agrıg: Ağrı 61/48 (DLT); 421, 435, 1883 (KB)

baş ağrığ yük emgek kötürse kulı

beginge aça bérse ârzû yolı (1883 KBM)

ahlam: Rüyalar 6015 (KB)

takı biri azğas-u ahlâm bolur

bu tüşke yörüg yok ay kılkı unur (6015 KBM)

aluç: İçinde gözün hararetini giderici bir madde bulunan bir tür sürme (soğutucu nesne?) 73/60 (DLT)

anumı: Cüzzam 81/70 (DLT)

atgak: Bağırsak iltihabından ileri gelen mide hastalığı 72/58 (DLT)

atgak: Bağırsak kurdu 72/58 (DLT)

bars: Vücutta bit ve pire ısırmasından veya çıbandan meydana gelen şişlik 175/150 (DLT)

Anıŋ eti bars boldı (175/150 DLT)

baş: Yara 105/95, 194/166, 305/252 (DLT); 3826, 4542, 4584 (KB); 25/9b1-2=3:140, 25/25b3=3:172 (KT)

Eger tegse sizke baş çın-oḳ tegdi boḍunḳa baş anıŋ meŋizlig (25/9b1-2=3:140 KT)

bezgek: Titreten sıtma 418/328 (DLT)

buga: Hint'ten getirilen bir ilaç 544/445 (DLT)

çalkan: Yaranın, hastalık belirtisinin bulaşıcı olması ve bir yerden bir yere sirayet etmesi 221/191 (DLT)

çekek: Çigil lehçesinde çiçek hastalığı 195/167 (DLT)

çıbıkan: Çıban 225/195 (DLT)

çökütlük: Boy kısalığı 252/222 (DLT)

çurnı: Türk tabiplerinin hazırladığı bir ishal ilacı 218/188 (DLT); 1064, 2887 (KB)

daru: İlaç, devâ 5244 (KB)

seniñde-turur kör bularnıñ emi

otağıl dârû birle bolğıl kamı (5244 KBM)

derman: İlaç 50 (AH)

seḫası meḳarim iki dermanı (50 AH)

em: İlaç, deva 31/17, 60/46, 444/347 (DLT); 1061, 4838, 3935 (KB); 310 (AH); 30/65a1=16:69 (KT)

Çıḳar ḳarınlarından yér içgü, türlüg türlüg boḍuġları, anıŋ içinde em ol kişilerke (30/65a1=16:69 KT)

emgek tolgag: Dizanteri ve kulunç 410/320 (DLT)

em sem: İlaç 205/175, 513/412 (DLT)

urmış ajun busu.gın kılmış anı bālıg

em sem aŋar tile.nip sizde bulur yakı (205/175 DLT)

enüç: Göze inen perde, katarakt 38/25 (DLT)

güvariş: Hazma yardımı olan şeyler 2887 (KB)

kamuğ törlüg otlar idişçi tutar

güvâriş ya ma‘cûn ya çurnı katar (2887 KBM)

hab: Hap 6590 (KB)

ya sewdâ küçedip meñim artadı ol

közümkemü körnür özüm hab içeyi (6590 KBM)

hasnı: Çocuklar gelişsin diye yalatılan bir Hint ilacı 218/188 (DLT)

ık: Soğuk su içilip üzerine ekmek yenildiği zaman göğüsten çıkan hıçkırık 31/17 (DLT)

anı ık tuttı (31/17 DLT)

ig: Hastalık 35/22, 150/130, 220/190 (DLT); 156, 1057, 1070 (KB); 163, 253, 310 (AH); 27/57a1=5:52, 33/2a2=33:32, 37/16b3=47:20 (KT)

Köŋülleri içinde ig ol (27/57a1=5:52 KT)

ig tuga: Hastalık ve iç ağırlığı 544/445 (DLT)

igsizlik: Sıhhat, vücut sağlığı 4642 (KB)

esenlik tilese kör igsizlikin

az atlığ otuğ yé tiril ay tigin (4642 KBM)

inegü: Göbek çukurunun iç kısmında, kulunca benzer bir hastalığın adı 81/70 (DLT)

irwi: Hastaları tedavide kullanılan bir Hint ilacı 76/64 (DLT)

kabargan: Vücutta kaşıntı ve ateş yapan bir sivilce 257/225 (DLT)

kaḍızgak: Çalışmaktan dolayı elde peyda olan kabarcık 251/220 (DLT)

kalŋuk: Baştaki kepek 611/504 (DLT)

kamçıgu: Dudaklarda ve parmaklar arasında zonklama, kaşınma ve ateşle beliren sivilce 246/215 (DLT)

kanatgan: Devamlı burun kanatan bir ilaç 257/225 (DLT)

bu ot ol burun kanatga.n (257/225 DLT)

kart: Yara 172/148, 383/301, 390/305 (DLT)

anıŋ kartı kartaldı (383/301 DLT)

kaşınmak: Kaşıntı 135/118 (DLT)

kaşınma.k meniŋ yinim emritti (135/118 DLT)

keküş: Şişliğe sürülen bir ilaç; çöpleme (Helleborus) 205/175 (DLT)

kem: Hastalık 170/147, 444/347 (DLT); 1057, 2895, 3874 (KB)

otaçı tirildi tamur kördiler

ol ig kem ne ermiş ayu bérdiler (1057 KBM)

kezig: İnsanı titreten humma, sıtma 197/169 (DLT)

kıl: Kıl 2917, 4393, 6082 (KB)

sakalsız kerek bu idişçi arığ

küdezilse içgüde kıl tü yamığ (2917 KBM)

kıltık: Başta bulunan kepek ve konak 239/207 (DLT)

kızlamuk: Kızamık ve ona benzer sivilceler 263/229 (DLT)

kög: Kadın vb.'nin yüzünde görülen çil 501/402 (DLT)

kusıg: Kusma 189/161 (DLT)

Anı kusıg tuttı (189/161 DLT)

kutuz: Kuduz 184/157 (DLT)

külgü: Kalp sektesi 216/186 (DLT) → **kültgü**

Er külgü bardı (216/186 DLT)

kültgü: Kalp sektesi 216/186 (DLT) → **külgü**

macun: Macun, kuvvet ilacı 2887 (KB)

kamuğ törlüg otlar idişçi tutar

güvâriş ya ma'cûn ya çurnı katar (2887 KBM)

matrıdus: Bir ilaç türü 1064 (KB)

kerek kat şelişe kerek tiryâk ét

kerek matrıdus kat ya çurnı ögit (1064 KBM)

mün: Hastalık ve kusur 505/404 (DLT)

Yalıŋuk oglı mü.nsüz bolma.s (505/404 DLT)

müŋüzgek: Elin nasırı 613/507 (DLT)

ot: İlaç 29/15, 88/79, 256/225 (DLT)

bu ot ol kişini uḍıtga.n (88/79 DLT)

ötrüm: Müshil 66/52, 120/107 (DLT); 1059 (KB)

ötrüm karın ötgürdi (120/107 DLT)

ötüg: Kusma 46/32 (DLT)

aŋa.r ötü.g tuttı (46/32 DLT)

sarıglıg: Sarılık hastalığı 248/218, 250/219 (DLT)

sarılıg er (248/218 DLT)

seŋregü: Sakağı (ruam) hastalığına yakalanmış olan 613/506 (DLT)

seŋregü at (613/506 DLT)

sergek: Sarhoşluk vb. şeylerden titreme ve yalpalama 410/321(DLT)

sıŋ: Kulak çınlaması 601/493 (DLT)

kula.kım sıŋ etti (601/493 DLT)

sış: Vücuttaki şiş 497/399, 525/427 (DLT)

sīş ko.kdı (525/427 DLT)

sızıg: Sızı, ağrı 2579 (KB)

sözün sökse yalñuk açıtsa tilin

süñükke sızığ ol köñülke yalın (2579 KBM)

sızlag: Soğuk su içmekten veya buz ısırmaktan dolayı dişin sızlaması 233/202 (DLT)

sirke: Başta bulunan bit yumurtası 216/186 (DLT)

sökellik: Hastalık 33/22a1=33:60 (KT)

Anlar kim köŋülleri içre sökellik ol (33/22a1=33:60 KT)

sökti: Barsgan lehçesinde kepek 210/180 (DLT)

sügnegü: Tırnak ve et arasında çıkan sivilce 246/215 (DLT)

sügül: Siğil 576/473 (DLT)

er sügül sügne.di (576/473 DLT)

talagu: Dizanteri 225/194 (DLT)

talgan ig: Sara hastalığı 220/190 (DLT)

tap: Yaradan veya dayaktan deride kalan iz 507/407 (DLT)

temregü: Temreği (deri hastalığı) 246/215 (DLT)

tırıŋ: Kulak çınlaması; kiriş sesi vb. sesler 606/497 (DLT)

kula.kım tırıŋ etti (606/497 DLT)

yāsın tırıŋ ettürdi (606/497 DLT)

tirsgek: Göz kapağında çıkan sivilce 628/523 (DLT)

tiryak: Tiryak, yılan sokmasına karşı kullanılan panzehir 1064 (KB)

kerek kat şelişe kerek tiryâk ét

kerek matrıdus kat ya çurnı ögit (1064 KBM)

topulgak: Kulunç 251/220 (DLT)

tuga ~ toga: Hastalık ve iç ağırlığı 544/445 (DLT); 5979, 3979, 4356 (KB)

yawuz kılma könlüñ tiliñni yığ a

yazukka kefâret bolur ig toğa (5979 KBM)

tumagu: Nezle 225/194 (DLT)

tüş: Düş, rüya 452/355, 497/399, 561/463 (DLT); C73, 231, 1332 (KB); 177, 178 (AH); 29/3b2=8:43, 34/31a3=37:104, 37/46b1=48:27 (KT)

Körkitür saŋa olarnı Taŋrı tüşüŋ içinde azḳına (29/3b2=8:43 KT)

tüş: İhtilam, uykuda boşalma 497/399 (DLT)

tū̄ş körmiş ogla.n (497/399 DLT)

u: Uyku 32/18, 35/21, 109/98 (DLT); 1424, 5310, 5988 (KB)

uçguk: Grip, soğuk algınlığı 62/48 (DLT)

uḍku: Uyku 1069 (KB); 34/30a3=37:102, 35/2a1=39:42 (KT)

Ey oğulḳınam, men körer men uḍḳu içinde men boğuzlayur men séni (34/30a3=37:102 KT)

um: Mide bozulması ve karın şişmesi 36/23 (DLT)

er u.m boldı (36/23 DLT)

uragun: Tedavide kullanılan bir Hint ilacı 81/70 (DLT); 772, 789, 814 (KB)

urâğûn yéme ol kişiler içer

özi küçkey erse könidin kaçar (814 KBM)

urra: Oğuzcada, erkeklerde fıtık 32/18 (DLT)

üh: Göz ağrısı 7/4 (DLT)

ürüŋ: Çocukların tırnağına düşen beyazlık 79/68 (DLT)

Tırŋa.k ürüŋi (79/68 DLT)

yaman ig: Cüzzam 457/360 (DLT)

yanıg: Kusma 450/354 (DLT)

Ol yanıg yandı (450/354 DLT)

yatıg: Uyku 449/353 (DLT)

Anı yatıgında tutgı.l (449/353 DLT)

yatık: Uyku, uyuma 451/354 (DLT)

Anı yatıkında tuttı (451/354 DLT)

yobakulak: Yabaku ve Yemek lehçesinde sıtmadan titreme 468/372 (DLT)

2.6. Coğrafya

2.6.1. Kara Kütleleri

alın: Dağın yamacı ve çıkıntılı yeri 52/37, 308/254 (DLT)

alın töpü yaşardı

orut otın yaşurdı

kõlniŋ suwın köşerdi

sıgır buka müŋreşü.r (308/254 DLT)

art: Dağ, tepe 1735 (KB)

kayu art aşar kör ögüzler keçer

kayu yér kazar suw kuduğda içer (1735 KBM)

art başı: Dağın başı 356/284 (DLT)

art başı talgurdı (356/284 DLT)

aşak: Oğuzcada dağ eteği 45/31 (DLT)

aşu: Aşı toprağı 57/43 (DLT)

bag: Bağ, bahçe 1807, 6435, 1808 (KB)

kişi köñli bağ ol yaşarğu suwı

bu begler sözü birle edgü sawı (1807 KBM)

bagram kum: Tepecik hâlinde toplanan kum 243/211 (DLT)

baku: Tepe 541/442, 545/445, 545/446 (DLT)

kiçe tu.rup yorır erdim

kara kızıl böri kördüm

katıg yānı kura kördüm

kaya körüp baku agdı (541/442 DLT)

balk: Bazı Argularda çamur 190/163 (DLT)

barık (?): Uçurum (?) 229/198 (DLT)

aga büktir üze yordım

barık yakıpkıya kördim

anı bilip takı bardım

tükel yagı tozı togdı (229/198 DLT)

basruk: Sabit dağ 37/70a3=50:7 (KT)

Yerni kerdimiz anı kemiştimiz anıŋ içinde basruḳlarnı (37/70a3=50:7 KT)

beldir: Dağ burnu 229/199 (DLT)

Tag beldiri (229/199 DLT)

bıçgıl: El ve ayağın çatlakları; yerin yarık ve çatlakları 12/6, 242/210 (DLT)

bı.çgı.l yi.r (12/6 DLT)

biyaban: Çöl, sahra 6156, 6572 (KB)

kayusı biyâbanda yügrür kezip

bayatka bu korku sakınçıñ sızıp (6156 KBM)

burun: Dağın ucu 201/172 (DLT)

Tāg burnı (201/172 DLT)

büktir: Dağlardaki girinti çıkıntılar 229/198 (DLT)

aga büktir üze yordım

barık yakıpkıya kördim

anı bilip takı bardım

tükel yagı tozı togdı (229/198 DLT)

çalaŋ yir: Çorak, içinde bitki bulunmayan, yanmış gibi siyah yer 606/498 (DLT)

çalpaŋ: Cıvık çamur 612/505 (DLT)

çahşak: Dağ tepelerindeki taşlık bölge 236/205 (DLT)

Çaxşa.k üze ot bolma.s; çakra.k bile uwut bolmas. (236/205 DLT)

çiçeklik: Çiçek bahçesi 78, 5972 (KB)

çéçeklikte sandwaç ünün sumlıdı

üdiklig eşitti köñül yélgüdi (5972 KBM)

çugurdan: Sel yarığı, uçurum 255/224 (DLT)

çüşek: Soğdakçada otlak 195/167 (DLT)

eyegü: Dağın ortasındaki yokuşa benzer kısım 81/70 (DLT)

eye.gü yi.r (81/70 DLT)

ıḍuk: Geçit vermeyen, uzanıp giden (dağ) 45/31(DLT)

ıḍuk tāg (45/31 DLT)

ir: Yer 34/21, 234/203 (DLT) → **yir**

Ӧz kö.z i.r kışla. (234/203 DLT)

irle: Yer 555/458 (DLT)

bolsa kimniŋ altun kümüş irle ite.r

anda bolup teŋri.kerü tapgın öte.r (555/458 DLT)

kadır yir: Çetin yer, dağda kar ve soğuğu çok olan yer 183/156 (DLT)

kadrak: Dağın katları ve kıvrımları, yamaç ve kenarları 161/140, 237/206 (DLT) → **kat kadrak**

kaş: Ön, yamaç, tepe 5668, 6340, 69 (KB)

sakınç kıldı kaç kün bu ögdülmişe

keçürdi bu kadğu yazıldı kaşa (6340 KBM)

kat kadrak: Yamaç 237/206 (DLT) → **kadrak**

kaya: Dağın kayası 49/34, 447/351, 453/356 (DLT); 2313, 4311, 1535 (KB)

Telim sö.züg uksa bolma.s yalım kaya yıksa bolma.s (453/356 DLT)

kayan: Kayalar 2281 (KB)

añar tirlür ötrü kür ersig eren

sewüg cân yuluğlap yatur tağ kayan (2281 KBM)

kayır: Kum; yumuşak zeminli toprak 90/81, 517/416, 93/86 (DLT); 1723 (KB)

ol kayırnı eşdi (93/86 DLT)

kazgan: Çöküntü, çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur 13/7, 220/190 (DLT)

Kuş yawuzı sagzıga.n yıga.ç yawuzı azga.n yi.r yawuzı kazga.n bodun yawuzı Barsga.n (220/190 DLT)

kerik: Yayla 59/45 (DLT)

Aydım aŋar se.wük

bizni tapa nēlük

Keçtiŋ yazı ke.rik

Kırla.r eḍiz be.ḍük (59/45 DLT)

keriş: Oğuzcada üzerine çıkılabilen dağ zirvesi 186/159 (DLT)

kıḍıg: Deniz, nehir, vadi gibi şeylerin kıyısı; bir şeyi kenarı 188/161 (DLT)

Arık kıḍıgı (188/161 DLT)

Ayak kıḍıgı (188/161 DLT)

kır: Dağların sırtı 163/142, 461/365, 59/45 (DLT)

Aydım aŋar se.wük

bizni tapa nēlük

Keçtiŋ yazı ke.rik

Kırla.r eḍiz be.ḍük (59/45 DLT)

kır: Kır, sahra; mezar 69, 96, 3396 (KB)

kışlag: Kışlak, kışlık yer 10/6, 234/203, 481/385 (DLT)

er kışla.gda yaza.dı (481/385 DLT)

kol: Kol, vadi 766, 4896, 69 (KB); 312 (AH); 32/20b3=28:30 (KT)

Ḳaçan keldi erse aŋa ündenildi ḳolnuŋ oŋ yanından (32/20b3=28:30 KT)

kol: Dağın tepesinden vadinin dibine kadar uzanan yükselti 502/403 (DLT)

oprı kōlı (502/403 DLT)

korug: Koruluk 317/260 (DLT)

ol maŋa korug koruştı (317/260 DLT)

korum: Kaya 200/171, 471/376, 487/390 (DLT); 830 (KB)

telim başlar yuwuldı met

yagı andın yawaldı met

küçi anıŋ kewildi met

kılıç kınka küçün sıgdı (200/171 DLT)

kök: Yeşillik (ağaçlık alan) 501/402 (DLT)

kend kö.ki (501/402 DLT)

kötki: Toprak tepe 13/7, 216/186 (DLT); 21, 6069, 3527 (KB)

baka körgil emdi ay köñli tirig

ölüm kötki kıldı yağız yérlerig (6069 KBM)

kum: Kum 56/42, 107/97, 118/106 (DLT); 6571, 975, 3626 (KB); 60 (AH)

kum eşildi (107/97 DLT)

kum öḍü: Kum yığını 56/42 (DLT)

kurkag: Çöl, suyu ve otu bulunmayan çöl 234/203 (DLT)

kuy: Vadinin dibi 505/405, 472/378, 488/390 (DLT)

yandı erinç ugragı

keldi berü tugragı

ȭzi kuyı ugragı

alpla.r kamug tirgeşü.r (472/378 DLT)

lıyu: Kuruyunca kuru çamura dönüşen çamur 550/450 (DLT)

murgzar: Çayır çimen, bahçe 36/16b1=42:22 (KT)

Anlar kim taptılar hem ḳıldılar eḍgülükler uştmaḥlar murġ-zārları içinde (36/16b1=42:22 KT)

ogrug: Vadinin dönemeci, dağın kesintiye uğradığı yer 61/48 62/48 (DLT) → **owrug**

oprı: Çukur; vadi 75/63, 502/403 (DLT); 21, 69, 96 (KB)

bu törlüg çéçek yérde munça bediz

yazı tağ kır oprı yaşıl kök meñiz (96 KBM)

opuz: Yerin sert kısmı 39/26 (DLT)

ōy opuz (39/26 DLT)

opuzlug: Sertliği olan (arazi) 84/76 (DLT)

ōy opuzlug yi.r (84/76 DLT)

otrug: Ada 61/48 (DLT)

oy: Yerdeki oyukluk 36/23, 39/26, 84/76 (DLT); 3570, 4721 (KB)

ōy opuz (39/26 DLT)

öḍü: Tepe, dağ 56/42, 68/54 (DLT)

kum öḍü (56/42 DLT)

öyük: Bataklık kumu 55/41 (DLT)

öyük yi.r (55/41 DLT)

öz: Vadi 31/39a2=20:12 (KT)

Ündenildi: ey Mūsā, men men seniŋ İḍiŋ, suçulġıl iki na'leynniŋni, sen özde arıġ Ṭuvā atlıġ (31/39a2=20:12 KT)

öz: Vadi, dere 34/21, 35/21,472/378 (DLT)

özi: Çigil lehçesinde dağdaki yarık, vadi 57/43 (DLT)

sagızlıg: Katıksız çamuru olan (yer) 248/217 (DLT)

sagızlıg yi.r (248/217 DLT)

sagız toprak: Kuru çamur; saf çamur 183/156 (DLT)

saka: Dağın eteği 545/446 (DLT)

sargan yir: Sargan otu biten yer 220/190 (DLT)

say: Taşlık yer; çakıl 514/413 (DLT); 212 (KB)

teñizdin çıkarmasa yinçü kişi

kerek yinçü bolsun kerek say taşı (212 KBM)

sekrik: Dağda bulunan ve atlanarak (sekilerek) geçilen yer 240/208 (DLT)

seŋir: Dağ burnu 603/494, 601/493 (DLT)

Erke muŋ tegi.r tāg seŋiri.ŋe yėl tegi.r (601/493 DLT)

sera: Toprak 24, 3354, 4776 (KB)

bu ‘arşta kodı kör serâka tegi

tüzü barça bir teg bayatka muñı (3354 KBM)

sıgra: Oğuzcada yarık ve vadi 212/182 (DLT)

sırt: Oğuzlarda küçük vadi ve küçük bayırlar 172/148 (DLT)

sögütlük: Söğüdün yetiştiği yer 252/222, 254/223 (DLT)

tag: Dağ 35/21, 39/26, 45/31(DLT); 21, 69, 96 (KB); 36/23b1=42:32, 28/21b3=7:143, 28/22a2=7:143 (KT)

Eḍi.z tāg (39/26 DLT)

talkıg: Dağların çarpıştığı yer 233/202 (DLT)

tapluk: Yerdeki yarıklar 235/204 (DLT)

tarmut: Dağın yarıkları, çıkıntı ve girintileri 227/196 (DLT)

tāg tarmut keçtim (227/196 DLT)

tarurku yir: Bitkileri birbirine sarılmamış yer 245/214 (DLT)

taş: Taş, kaya 80/68, 132/115, 133/116 (DLT); 830, 4988, 213 (KB); 60 (AH); 28/81b2=8:32, 28/37a2=7:160, 30/30a1=15:74 (KT)

uşaŋ ta.ş (80/68 DLT)

taş yir: Açık arazi ve yabancı ülke 511/409 (DLT)

tatırlıg: Sert ve düz (yer) 247/217 (DLT)

tatırlıg yi.r (247/217 DLT)

tatır yir: Kıraç yer 182/155 (DLT)

tayagu: İri taş ve kerpiç 521/420 (DLT)

tayıg yir: Kaygan yer 517/416 (DLT)

taz yir: Çorak, bitkisi az olan yer 509/408 (DLT)

temürlük: Demir madeninin eritilip demirin çıkarıldığı yer 253/222 (DLT)

tepe: Dağ 536/438 (DLT)

sū̄ keldi yi.r yapa

kaza.r kar (tuyag) tepe

kaçtı aŋar Alp Apa

uwut bolup ol yaşa.r (536/438 DLT)

tepiz: Çorak yer, çorak sazlık 14/7, 183/156, 371/293 (DLT)

tepizle.r çokraşdı (371/293 DLT)

tezginç: Dağ vb. yerlerin dönemeçleri 613/506 (DLT)

tireklik: Kavağın bittiği yer, kavaklık 254/223 (DLT)

toprak: Toprak, kum; toz 12/6, 52/37, 67/53 (DLT); 143, 1790, 5425 (KB); 308 (AH); 26/19a3=4:43, 27/22a2=5:6, 33/71a1=35:11 (KT)

Teyemmüm ḳılınlar arıġ topraḳḳa (26/19a3=4:43 KT)

topurgan (yir): Basıldığında toz kalkan yumuşak topraklı yer 257/225 (DLT)

töpü: Dağın tepesi, tepe 156/135, 308/254, 540/441 (DLT); 4888 (KB)

özin ögnüp orı.la.dı

yırak yi.rig karı.la.dı

atıg kemşip orı.la.dı

uwut bōlup töpü agdı (156/135 DLT)

uç: Uç, tepe 1594, 2966, 3815 (KB)

negü tér eşitgil uç ordu hanı

bodunda talusı kişide çını (2966 KBM)

ügün toprak: Birikmiş toprak 52/37 (DLT)

üŋür: Mağara 59/45 (DLT)

yabaŋ: Hayvanların ayaklarının battığı ve çıkarılmasının zor olduğu batak kum 607/498 (DLT)

yabaŋ yi.r (607/498 DLT)

yalım kaya: Sarp, yalçın dağ 453/356 (DLT)

yaŋrak: Dağdan inen dönemeçli yol 612/505 (DLT)

yar: Yar, uçurum, sel sularının açtığı yarık 188/161, 505/405, 511/410 (DLT)

Yār kıḍıgı (188/161 DLT)

yarsgag: Dağ vb. yerdeki kaygan yer 631/526 (DLT)

yawug: Yüksekten yuvarlanan kaya parçası 450/353 (DLT)

yaylag: Yayla, yazlık 10/6, 115/103, 464/368 (DLT)

kula.n tüke.l komıttı

arka.r sukak yomıttı

yayla.g tapa emitti

tizgök turup sekrişü.r (115/103 DLT)

yazak: Yağma ve Toxsı lehçesinde otlak 451/354 (DLT)

yazı: Açık arazi, açıklık, kır, ova 59/45, 80/68, 165/143 (DLT); 21, 69, 96 (KB); 34/39a2=37:145, 31/70b3=20:106 (KT)

Attımız anı yazıḳa, ol iglig (34/39a2=37:145 KT)

yėr ~ yer: Yer 137/119, 443/347, 72/58 (DLT)

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

yer: Yer, yeryüzü, belde 30/4a1=12:80, 25/8b1=3:137, 25/20b3=3:156 (KT)

Tepremez men bu yerdin destūr bérgingeke tegi maŋa atam (30/4a1=12:80 KT)

yer: Toprak 31/37b2=20:6 (KT)

Ol kim yer içinde turur hem ol iki arasında hem ol kim yer astnıda turur (31/37b2=20:6 KT)

yıgım toprak: Topraktan tepe 453/356 (DLT)

yi: Dağdaki küçük yol 539/441 (DLT)

yolak: Patika, kırlarda bulunan küçük yol 452/355 (DLT)

yuvug: Selin yuvarladığı kaya parçası 517/415 (DLT) → **yuwug**

yuwug: Selin yuvarladığı kaya parçası 517/415 (DLT) → **yuvug**

2.6.2. Su Kütleleri

ab u gil: Su ve balçık 144/5 (DH)

Kul Hâce Ahmed tâat kıl ömring bilmem neçe yıl

Aslıng bilseng âb u gil yene gilge keter a (144/5 DH)

akar arık: Akarsu, ırmak 30/37b1=16:15 (KT)

Aḳar arıḳlar, yollar bolġay kim sizler köni yolḳa köngey sizler (30/37b1=16:15 KT)

akar ögüz: Akarsu 31/10a2=19:24 (KT)

Bütünlükin ḳıldı seniŋ İḍiŋ seniŋ astınıŋda bir aḳar ögüz (31/10a2=19:24 KT)

akındı: Akan (su), akıntı 82/72 (DLT)

akındı su.w (82/72 DLT)

alış: Su ağzı, suyun döküldüğü kısım 43/29 (DLT)

arık: Ark, ırmak 5/3, 45/31, 188/161 (DLT); 26/28b2=4:57, 25/8a1=3:136, 26/82b2=4:122 (KT)

Kigrür-miz olarnı uştmaḥlarḳa kim aḳar astınıda arıḳlar (26/28b2=4:57 KT)

balçık: Oğuzcada balçık 129/114, 235/204 (DLT); 32/26a1=28:38, 34/19a3=37:11, 34/72a2=38:71 (KT)

Yaḳġıl maŋa ey Hāmān balçıḳ üze, ḳılġıl maŋa ap meniŋ üçün köşk (32/26a1=28:38 KT)

balık: Argu lehçesinde ve Oğuzların bazılarında çamur 129/114, 190/163 (DLT)

balçık balık yugrulu.r

çıga.y yawuz yıgrılu.r

erŋekleri ogrulu.r

odguç bile ewrişü.r (129/114 DLT)

batıg: Nehir vb. şeylerin derin yeri 186/160 (DLT)

batıg: Bataklık 4771 (KB)

tatığ sürme tatığ kını ked katığ

tatığka yanut ornı teñsiz batığ (4771 KBM)

batruş: Bulanık (su) 231/201 (DLT)

batruş su.w (231/201 DLT)

bulak: Pınar 6626 (KB)

sözüg kim tüketür neçe sözlese

aka tınmaz erter bulaklar ara (6626 KBM)

buz: Buz 102/94, 178/152, 214/184 (DLT); 6013 (KB)

anıŋ aḍa.kı sürk būz teg (178/152 DLT)

bürüŋ: Sudaki yüksek dalga (teyhu:r) 606/497 (DLT)

çokrama yul: Bol sulu kaynağın gözü, kaynayan pınar 246/216, 446/350 (DLT)

çulıman: Kençek lehçesinde, aslı ve nereden çıktığı bilinmeyen (iş) (asıl anlamı: su birikintisi) 225/195 (DLT)

derya: Deniz, derya 28/18b1=7:138, 31/59b1=20:77, 33/72a2=35:12 (KT)

Keçürdimiz Ya'ḳūb oġlanlarını deryādın (28/18b1=7:138 KT)

egrim: Suyun toplandığı yer, su birikintisi 66/52 (DLT)

ergöz (suw): Baharın başlangıcında kar ve buzun erimesiyle meydana gelen su 60/47 (DLT)

ergöz su.w (60/47 DLT)

kak: Çukurdaki su birikintisi 407/318, 512/411, 99/92 (DLT) → **kak suw**

kaklar kamug kölerdi

taglar başı ilerdi

ajun tını yılırdı

tü tü çeçek çergeşü.r (407/318 DLT)

kak suw: Çukurdaki su birikintisi 407/318, 512/411 (DLT) → **kak**

kan: Kaynak, menbâ 48 (AH)

bilig maʿdini hem fażilet kanı (48 AH)

katçak: Su kollarının birbiriyle çarpıştığı yer 237/206 (DLT)

katlış: Kollarının birleştiği yerde suyun çarpışması 231/201 (DLT)

Su.w katlıştı (231/201 DLT)

katre: Damla 66 (AH)

bulıt hedye ḳılsa uşaḳ ḳaṭreni (66 AH)

kaynar: Suyu taşıp kaynayan (ırmak) 196/168, 528/429 (DLT)

Kayna.r ögüz keçigsi.z bolma.s (196/168 DLT)

kewli: Nehrin ağzı 634/530 (DLT)

kom: Su dalgası 503/403 (DLT)

kölüm kōmı kopsa kalı tāmıg ite.r

körse anı bilge kişi sö.zke büte.r (503/403 DLT)

köl: Göl, gölcük, havuz 308/254, 399/310, 502/403 (DLT); 387 (AH)

alın töpü yaşardı

orut otın yaşurdı

kōlniŋ suwın köşerdi

sıgır buka müŋreşü.r (308/254 DLT)

köl: Deniz 502/403 (DLT)

köl: İçinde su birikmiş çukur 502/403 (DLT)

köl: Büyük havuz 33/35b1=34:13 (KT)

Éterler erdi aŋar ... tilese beḍük ġızāreler köller teg (33/35b1=34:13 KT)

kölüŋ: Su birikintisi, küçük göl 49/34, 607/498 (DLT)

Etil suwı aka turu.r

kaya tüpi kaka turu.r

balı.k teli.m baka turu.r

kōlü.ŋ takı köşe.rü.r (49/34 DLT)

köpük ~ köpik: Su köpüğü 196/168, 503/403 (DLT)

kōl köpüki (503/403 DLT)

liva: Siyah, kara balçık 30/21a1=15:26, 30/21b3=15:28, 30/23b1=15:33 (KT)

Bütünlükin törüttümiz kişini ḳuruġ balçıḳdın, kök tınçımış livadın (30/21a1=15:26 KT)

mıŋar: Su gözü, su gözesi 567/467, 603/494, 608/500 (DLT)

mıŋar çokra.dı (567/467 DLT)

orı: Dere 606/497 (DLT)

teriŋ o.rı (606/497 DLT)

ögüz: Irmak, nehir 41/28, 196/168, 220/190 (DLT); 975, 993, 2243 (KB)

Kayna.r ögüz keçigsi.z bolma.s (196/168 DLT)

örküç: Dalga 60/46 (DLT)

su.w örküçlendi (60/46 DLT)

özük: Derelerin birleştiği yer 48/33 (DLT)

özük su.w 48/33 DLT)

sag suw: Oğuzcada berrak ve tatlı su 512/410 (DLT)

sarkındı suw: Su damlası 247/216 (DLT)

sayram suw: Sığ su 522/422 (DLT)

sondırı: Deniz 246/216 (DLT)

Eşye.k ayur başım bolsa sondurıda su.w içge.y men (246/216 DLT)

söl: Ağaç ve etteki nem 502/402, 179/153, 605/497 (DLT)

Sögüt sö.liŋe kaḍın kāsıŋa (502/402 DLT)

suvuk: Yumuşak sıvı 517/415 (DLT)

suw: Su 12/6, 14/8, 26/12 (DLT): 73, 143, 669 (KB); 340 (AH); 28/69b2=8:11, 26/19a3=4:43, 27/22a2=5:6 (KT)

İndrür siziŋ üze kökdin suw arıtmaḳ üçün sizni (28/69b2=8:11 KT)

suw: Akarsu 32/15b1=28:23 (KT)

Ḳaçan keldi erse Medyen suwıŋa buldı anıŋ üze bir boḍunnı boḍundın (32/15b1=28:23 KT)

suw tirgeşi: Dere kollarından oluşan su birikintisi 231/201 (DLT)

sürk buz: Soğuk (donmuş?) buz 178/152 (DLT)

süzük: Saf, mavi (su) 196/168 (DLT)

süzük su.w (196/168 DLT)

tadgun: Irmak 220/190 (DLT)

tamga: Denizlere, göllere, vadilere vb. yerle akan su kolu 213/184, 214/184 (DLT)

tamga: Denizin koy ve liman kısmı 213/184 (DLT)

tamga suwı taşra çıkıp tāgıg öte.r

artuçları tegre önüp tizgin yete.r (213/184 DLT)

tamındı suw: Su damlası 226/196 (DLT)

tarım: Göl ve kumsallara akan suların kolları 199/171 (DLT)

tatlıg: Tatlı su 33/72a3=35:12 (KT)

Teŋ bolmaz iki deryā, bu süçüg tatlıġ siŋen suw ol ... bu açıġ şūr turur (33/72a3=35:12 KT)

teŋiz: Deniz 289/246, 503/403, 603/495 (DLT); B9, 21, 480 (KB); 65, 388, 67 (AH); 30/36a3=16:14, 31/68a3=20:97, 32/27a2=28:40 (KT)

Ol İḍi ol kim fermān tutuġlı ḳıldı teŋizni, yése sizler andın yaş et (30/36a3=16:14 KT)

terkin suw: Birikinti yerinde birikmiş su 222/192 (DLT)

terŋek: Su sızıntısının artığı, bataklık 411/322, 428/335 (DLT)

elgim arıg kırçatur ok başakı

önmiş ulug terŋek üze köp kaşakı (428/335 DLT)

terŋük: Kaynak (suyu) 266/234 (DLT)

tünle bile köçe.lim

Yamar suwın keçe.lim

terŋü.k suwın içe.lim

yuwga yagı uwulsu.n (266/234 DLT)

titig: Çamur 86/77, 194/166, 253/222 (DLT); 3723 (KB)

oçaklıg titig (86/77 DLT)

toŋ: İçi buz olan herhangi bir şey 600/492 (DLT)

toŋ nēŋ (600/492 DLT)

üyük: Sulak yer, bataklık 974, 3089, 3795 (KB)

barı tap kereksiz adın artukum

bu dünyâ tüpi ked öyük ol sukum (3795 KBM)

turkun (suw): Sürekli duran (su) 221/191(DLT)

yadıŋ: Sığ olup yere yayılan (su) 607/499 (DLT)

yadıŋ su.w (607/499 DLT)

yaŋa: Oğuzcada ırmağın kenarı 605/497 (DLT)

yul: Pınar, göze 246/216, 446/350, 452/355 (DLT); 973, 4829, 6178 (KB); 387 (AH); 28/37a3=7:160, 36/87a2=44:52, 34/5a1=36:34 (KT)

Urġıl tayaḳıŋnı taşḳa, aḳtı andın on iki yul (28/37a3=7:160 KT)

yulak: Küçük ve çok su pınarları 118/106, 452/355 (DLT)

akturur kö.züm yula.k

tüş kılur ördek yuga.k (452/355 DLT)

yul yulak: Küçük ve çok su pınarları 452/355 (DLT)

2.6.3. Coğrafi Yönler

batar: Batı 3706, 4423, 6512 (KB)

toğardın batarka bir orlam yér ol

vefâ birle bilse yakınlık hakın (3706 KBM)

kuz: Kuzey B57 (KB)

munuñki turuğlağ kuz ordu éli

tüp aslı nesebdin yorımış tili (B57 KBM)

kün batsıg: Batı 233/202 (DLT)

kün togsug ~ togsıg: Doğu 233/202 (DLT)

maşrık ve magrıb: Doğu ve batı, maşrık ve magrıp 36/53a3=43:38 (KT)

Ey kāşkī̄ meniŋ ara seniŋ ara iki maşrıḳ ve maġrıb ıraḳınça néme yawuz iş turur ol (36/53a3=43:38 KT)

meşrik: Maşrık, doğu 5678, B19, B29 (KB)

kötürdi yaşık baktı maşrık tapa

körür ağdı yérdin yokarı kopa (5678 KBM)

tegre: Bir şeyin çevresi, etrafı 156/135, 212/182, 214/184 (DLT); 4414, 6541 (KB); çevre 31/81b3=46:26 (KT)

Yoḳattımız ol kim tegreŋizde uluşlardın (31/81b3=46:26 KT)

tegrek: Bir şeyin halka şeklindeki yuvarlak kenarı 240/208 (DLT)

togar: Doğu 731, 734, 827 (KB)

yaruklukı eksür yana yok bolur

tuğar kéçe azın yana ok tolur (734 KBM)

2.6.4. Yer-Yön Adları

aḍrış: İki yolun başı 61/47 (DLT)

agız: Irmağın, testinin, küpün ve kuyunun ağzı 40/26 (DLT)

alın: Alın, cephe 4976, 5222, 2371 (KB)

turup ewke kirdi bu iki kadaş

kadaşıña zâhid alın tügdi kaş (4976 KBM)

alt: Aşağı, alt 24, 137, 186 (KB)

sözüm oğluma sözledim men toña

oğul minde altın maña ne teñe (186 KBM)

altın: Alt 67/53 (DLT); 25/7b3=3:136, 30/43a3=16:31, 38/46b2=61:12 (KT)

Uştmaḫlar aḳar altınıda arıḳlar (25/7b3=3:136 KT)

arka: Arka, arka taraf, art (KB)

art: Arka, ard 37/55b3=49:4 (KT)

Ündeyürler séni kiçig éwler artından (37/55b3=49:4 KT)

art yış: Çıkış ve iniş, iniş çıkış 446/350, 506/406 (DLT)

asra: Alt 75/63 (DLT); 294 (AH)

ẹmẹl asrasında busuġlı ẹcẹl (294 AH)

asrakı: Alttaki, aşağıdaki, aşağıki 4527, 1785, C60 (KB)

yéme edgü tutğıl elig asrakığ

yégü içgü bérgil bütür oprakığ (4527 KBM)

ast: Alt, aşağı 18 (KB); 82/2 (DH)

Aşıkları zâr ingreben yolğa kirdi

Her ne cefâ tegse anı Hakdın bildi

Râzı bolup yer astığa hâzır boldı

Zâr yığlaban seherlerde kobar dostlar (82/2 DH)

astın: Alt 67/53 (DLT); 29/52a2=9:72, 26/28b1=4:57, 26/82b2=4:122 (KT)

Būstanlar kim aḳar astınıda arıḳlar (29/52a2=9:72 KT)

baş: Baş, bir şeyin ağzı, yanı başı 405, 3151, 4486 (KB); 35/23a3=40:18 (KT)

Ve ḳorḳutġıl olarnı āzife küni birle, ançada yürekler boġuz başıŋa kelgüsi (35/23a3=40:18 KT)

berü: Beri, konuşana doğru 29/16, 117/105, 295/248 (DLT); 84, 106, 219 (KB)

aç berü kel (29/16 DLT)

buçgak: Köşe, uç 234/203 (DLT)

buçgak: Dünyanın dört köşesinden biri 234/203 (DLT)

Yi.r buçga.kı (234/203 DLT)

buçgak: Taraf, bölük 25/3b1=3:127 (KT)

Kesmek üçün bir buçġaḳnı anlardın kim tandılar (25/3b1=3:127 KT)

buluŋ: Köşe 606/498 (DLT)

bük: Argu lehçesinde köşe 168/145 (DLT); 870, 1286, 4440 (KB)

bütün çın bolurlar katı yok büki

kişilerke tegmez bularnıñ yüki (4440 KBM)

çer: Oğuzcada bir şeyin karşı tarafı 162/141 (DLT) → **çerig**, **çerlik**

Anıŋ evi bu çerlikde (162/141 DLT)

çerig: Oğuzcada bir şeyin karşı tarafı 195/167 (DLT) → **çer**, **çerlik**

çerlik: Oğuzcada karşı (taraf) 162/141 (DLT) → **çer**, **çerig**

egri: Çukur, iniş 31/85a1=20:107 (KT)

Körmez sen anıŋ içinde egri ap yime ḳol ḳaş (31/85a1=20:107 KT)

iç: İç 30/16, 158/137, 163/142 (DLT); 11, 1643, 2213 (KB); 383, 214, 308 (AH); 26/36a1=4:63, 26/57b1=4:91, 28/2b3=7:88 (KT)

Né köŋülleri içinde? (26/36a1=4:63 KT)

içre: İçeri, içeride, içeriye 119/106, 185/158, 198/170 (DLT); B23, 2791, 3099 (KB); 486, 122, 8 (AH)

ol eşiç içre et ulturdı (119/106 DLT)

in: Aşağı doğru meyilli olan, iniş 36/23, 446/350 (DLT)

īn yok 36/23 DLT)

iniş: İniş 903, 1087, 6121 (KB)

tatığka tatığsız süçigke açığ

ağışka éniş ol edizke batığ (6121 (KBM)

ir: Yerin güney yanı, güneşli yanı 4967 (KB)

küle baktı örlep talu kız yüzi

yarudı bu dünyâ iri hem kuzı (4967 KBM)

isre: Oradan aşağı olan, sonra, aşağı 75/63 (DLT)

ol andan isre ol (75/63 DLT)

kaş: Herhangi bir şeyin ucu ve kıyısı 511/410 (DLT)

yār kāşı (511/410 DLT)

kat: Bir şeyin kat yeri, kıvrımı 161/140 (DLT)

Tōn katı (161/140 DLT)

kerü: Geri 182/155 (DLT)

Kōk temür kerü turma.s (182/155 DLT)

kırag: Kenar, kıyı 31/44b1=20:39 (KT)

Atġıl anı deryā içiŋe, atsun anı deryā ḳıraġıŋa (31/44b1=20:39 KT)

kirü: Geri, arka 553/456 (DLT); 28/72a1=8:15, 25/28b1=3:187 (KT)

Ewrülmeŋ olarḳa kirü ya'nī arḳa bérmeŋ (28/72a1=8:15 KT)

koḍı ~ kodı: Herhangi bir şeyin alt kısmı, aşağı kısım, aşağı doğru 63/49, 92/85,94/87 (DLT); 72, 119, 130 (KB); 102, 282 (AH)

ıwrık başı kazlayu

sagrak tolu közleyü

sakınç koḍı kizleyü

tün kün bile sewnelim (63/49 DLT)

koy: Alt, dip 3570, 4512, 4721 (KB)

negü asğı âhır kara yér koyı

anıñ tüşneki ol yağız yér oyı (3570 KBM)

kuz: (Dağ vb.'nin) gölgeli tarafı 164/142, 497/398 (DLT)

kuzda kār eksü.me.z kōyda yāg eksü.me.z (164/142 DLT)

naru: Öte, öte taraf 108/98, 177/151, 337/273 (DLT)

ol na.ru itindi (108/98 DLT)

ogrı (<ogırı): Bir şeyin altı, aşağısı, yerin altındaki 75/63, 191/163, 383/301 (DLT)

bu nēŋ anıŋ ogrı ol (75/63 DLT)

oŋ: Sağ, sağ taraf; doğru 536, 2069, 2962 (KB)

oñ elgin kılıç tutsa ursa salıp

sol elgi bile neñ ülese alıp (2069 KBM)

oŋ: Sağ, sağ taraf 31/60b2=20:80, 32/20b3=28:30, 30/53b1=16:48 (KT)

Va'de ḳıldımız sizke Ṭūr taġınıŋ oŋ yanından (31/60b2=20:80 KT)

orta: Orta 37/43a1=48:24, 36/86a2=44:47 (KT)

Ol Taŋrı kim yıġdı eliglerini sizdin, eliglerini olardın Mekke ortasında (37/43a1=48:24 KT)

otra: İki şeyin ortası, arası; kenarı olan bir şeyin ortası 75/63, 103/94, 156/135 (DLT)

İkki bugra igeşü.r otra köke.gü.n yençilü.r (103/94 DLT)

otru: Ön, karşı 18 (KB)

kédin öñdün ermez ne soldın oñun

ne astın ne üstün ne otru orun (18 KBM)

öŋ: Oğuzlarda ön 32/19, 70/57 (DLT); B60 (KB); 14, 179, 12 (AH); 37/53b2=49:1 (KT)

İlgerü keçmeŋler Taŋrı taḳı yalawaçı öŋinde (37/53b2=49:1 KT)

öŋrü: Yana, doğru 38/23a3=59:8 (KT)

Yārī bérürler Taŋrıḳa öŋrü hem yalavaçıŋa (38/23a3=59:8 KT)

öz: Bir şeyin içi, iç kısmı 488/390, 561/462 (DLT)

öze: Üst 487 (AH)

yaġan bolsa yüklüg özesinde zẹr (487 KBM)

sag: Oğuzcada sağ (taraf) 49/34, 512/410 (DLT); 33/37a2=34:15 (KT)

İki būstān saġdın hem soldın (33/37a2=34:15 KT)

sıŋar: Bir şeyin kenarı 608/500 (DLT)

sıŋa.rdın yorı (608/500 DLT)

sıŋar: Yan, taraf 1786, 3721, 4109 (KB); 32/29a1=28:44, 32/30a3=29:46, 29/2a3=8:42 (KT)

Ermez erdiŋ kün batsıġ sıŋar (32/29a1=28:44 KT)

sol: Sol 49/34, 502/402 (DLT); 917, 2069, 2962 (KB); 30/53b1=16:48, 33/37a2=34:15, 37/73b2=50:17 (KT)

Ewrülür anıŋ kölikeleri oŋdın soldın (30/53b1=16:48 KT)

taşırtı: Dışarda, dışardaki 5936, 6259, 3115 (KB)

taşırtın negü tuşsa yañluk yazuk

munu men yügürdeçi kul-men anuk (3115 KBM)

taşra: Dışarı 214/184 (DLT)

tamga suwı taşra çıkıp tāgıg öte.r

artuçları tegre önüp tizgin yete.r (214/184 DLT)

taştın: Dışarı, dışarıda 58/44, 190/162, 219/188 (DLT) → **taş**

Kişi ala.sı içtin yılkı ala.sı taştı.n (58/44 DLT)

tegiş: Bir şeyin hedef veya bitiş noktası 185/158 (DLT)

tūş: Nesnenin karşı tarafı 497/399 (DLT)

ewim tūşı (497/399 DLT)

töbün: Alt, aşağı 3797, 4712 (KB)

kanı ol bayat-men tégüçi otun

teñizde kodı ıdtı teñri töbün (4712 KBM)

tör: Baş köşe 262, 264, 522 (KB)

uç: Uç, bir şeyin ucu 34/20, 629/524, 161/140 (DLT)

butak ūçı (34/20 DLT)

utru: Bir şeyin karşısı, karşı, karşı karşıya 75/63, 247/217, 278/242 (DLT); 137, 175, 193 (KB); 369 (AH); 33/32b2=34:9, 33/60a1=34:46, 27/52a2=5:46 (KT) → **utra**

Baḳmazlar mu ol kim utrularında turur ol kim soŋlarında turur? (33/32b2=34:9 KT)

üst: Üst 18, 131, 1124 (KB)

az edgüke tegse unıtur özin

yaşıl kökte üstün yorıtur sözin (1124 KBM)

üstün: Üst, üzerinde 67/53 (DLT); 30/40a1=16:26, 28/70b2=8:12, 30/16b1=14:26 (KT)

Tüşti olarnıŋ üze şiftār öçek üstünlerindin (30/40a1=16:26 KT)

yan: Yan, taraf 4114, 4783 (KB); 31/60b2=20:80, 32/20a1=28:29, 31/20a3=19:52 (KT)

Va'de ḳıldımız sizke Ṭūr tağınıŋ oŋ yanından (31/60b2=20:80 KT)

yaŋak: Bir şeyin yanı, kenarı 218/187, 608/501, 127/112 (DLT)

tünle bile bastımız

tegme yaŋak bustımız

kesme.lerin kestimiz

Mıŋlak erin bıçtımız (218/187 DLT)

yış: İniş 506/406 (DLT)

a.rt yı.ş (506/406 DLT)

yış: (Yukarı) çıkış 446/350 (DLT)

art yış (446/350 DLT)

yoguç: Adamın durduğu yerin karşı tarafı, vadi veya nehirin karşı yakası 13/7, 448/352 (DLT)

Yoguç keçtim (448/352 DLT)

yok: Yokuş, çıkış 36/23, 446/350 (DLT)

ī̈n yok (36/23 DLT)

yokar: Yukarı 83/73, 161/140 (DLT); 101 (AH)

ottuz içip kıkralım

yoka.r kopup sekrilim

arslanlayu kökrelim

kaçtı sakınç sewnelim (83/73 DLT)

yokaru: Yukarı 72, 731, 3072 (KB)

kimiñ birle devlet yaraşsa kelip

başın kökke tegrür yokaru kılıp (3072 KBM)

yöre: Oğuzcada her şeyin etrafı ve kenarı 289/246, 454/357, 627/522 (DLT); 25/22b2=3:159, 31/27a1=19:68, 35/22a1=39:75 (KT)

Eger bolsa sen irig, irig kŏŋüllüg tarılġatılar seniŋ yöreŋdin (25/22b2=3:159 KT)

yörgenç: Yol vb. şeylerin kıvrımı, dönemeç 613/506 (DLT)

2.7. Gündelik Yaşam Ögeleri

2.7.1. Ateş-Su

ab-ı sel: Sel suyu 85/4 (DH)

Eya gafil ömrüng seni öter yeldek

Köz yaşıngnı akuz daim ab-ı seldek

Seni süyer dergahide misli kuldek

Hace süyse seni azad eter dostlar (85/4 DH)

ahker: Ateş koru 140/7 (DH)

Işkka tüştüng otka tüştüng küyüp öldüng

Pervâne dek cândın keçip ahker boldung

Derdge toldung ğamga soldung tilbe boldung

Işk derdini sorsang hergiz dermânı yok (140/7 DH)

bu: Buhar, buğu 535/437 (DLT)

eşiç būsı (535/437 DLT)

çog: Odun köz olduktan sonra ateşin alevi 499/400 (DLT)

kokun: Kıvılcım 203/174 (DLT)

köz: Köz 170/146 (DLT)

Kül ürginçe kȭz ürse yi.g (170/146 DLT)

kül: Kül 77/65, 170/146, 277/241 (DLT)

Kül ürginçe kȭz ürse yi.g (170/146 DLT)

oḍguç: Ateşin alevi 60/46, 98/91, 129/114 (DLT)

Ōtug oḍguç birle öçürme.s (98/91 DLT)

ot: Ateş, alev; duman 33/20, 34/20, 92/85 (DLT); 143, 307, 408 (KB); 159, 340, 12 (AH)

Ōt tīse agı.z küyme.s (33/20 DLT)

ört: Yangın 33/19 (DLT)

pare ot: Ateş parçası 31/38b2=20:10 (KT)

Men kördüm ot, bolġay kim keldürgem sizke andın bir pāre ot (31/38b2=20:10 KT)

sag suw: Oğuzcada berrak ve tatlı su 512/410 (DLT)

sarkındı suw: Su damlası 247/216 (DLT)

suw: Su 12/6, 14/8, 26/12 (DLT): 73, 143, 669 (KB); 340 (AH); 28/69b2=8:11, 26/19a3=4:43, 27/22a2=5:6 (KT)

İndrür siziŋ üze kökdin suw arıtmaḳ üçün sizni (28/69b2=8:11 KT)

süzük: Saf, mavi (su) 196/168 (DLT)

süzük su.w (196/168 DLT)

tütün: Duman 201/172, 305/252, 415/326 (DLT); 35/77b1=41:11, 36/77a1=44:10 (KT)

Yana fermānladı kökni törütmek tapa, ol bir tütün erdi (35/77b1=41:11 KT)

yakılmış ot: Alevli ateş 26/27a2=4:55 (KT)

Tap ol tamuġ yaḳılmış ot (26/27a2=4:55 KT)

yalın: Ateşin alevi, ateş 454/356 (DLT); 1415, 2579, 3839 (KB)

ōt yalını (454/356 DLT)

yundı: Yemekten sonra kapların yıkandığı su 457/361 (DLT)

2.7.2. Beslenme

agartgu: Buğday ununda yapılan, bozaya benzer bir içki 635/530 (DLT)

aguj ~ aguz: Ağız (ilk süt) (DLT)

akı yagak: Soyulması kolay olan ceviz, iyi cins ceviz 57/44 (DLT)

alımla: Türklerde (ölçünlü Türkçede) elma (Malus sylvestris) 77/65, 81/71, 184/157 (DLT)

aŋut: Şarap hunisi 59/45 (DLT)

arı yagı: Çigil Türklerinde bal 56/42, 513/411 (DLT)

asel: Bal 439, 207, 161 (AH); 37/13a1=47:15 (KT)

Arıḳlar 'asel-i muṣaffādın ya'ni arıġdın (37/13a1=47:15 KT)

aş: Yemek 14/8, 34/21, 50/35 (DLT); 321, 524, 682 (KB); 297, 329 (AH)

aşbar: Samanla kepek ıslatılıp karıştırılarak hazırlanan at yemi 71/58, 439/342 (DLT)

awruzı: Buğday ve arpanın ununu karıştırıp yapılan ekmek vb. karışık yiyecek 84/75 (DLT)

ayak: Kap, çanap, sahan, Türk kabı; kadeh 53/38, 54/40, 99/91 (DLT); 2824, 2878, 4645 (KB)

ayak tirki başlar bu aş başçısı

negü teg kerek ayğıl aş işçisi (2824 KBM)

ayran: Ayran 73/59 (DLT)

azuk: Azık, yiyecek 5/3, 12/7, 45/31 (DLT); 1417, 3435, 5350 (KB); 187 (AH); 75/6 (DH)

yüz utru-turur bu uzun yol sefer

ukuşluğ bu yolka azuk ked éter (1417 KBM)

azukluk: Azık için, yiyecek için hazırlanan şey 86/77, 140/123 (DLT)

bal: Bal 487/389, 513/411, 400/311 (DLT)

bart: Şarap kovası ve sıvı şeylerin ölçülmesinde kullanılan kap 59/45, 172/148 (DLT)

bart: Oğuz lehçesinde, pişmiş topraktan su kabı 172/148 (DLT)

bazı: Yanmadan dolayı ekmeğin üzerinde görülen siyahlık 543/444 (DLT)

etme.k bazı boldı (543/444 DLT)

bekmes: Oğuzcada pekmez 221/191, 231/200 (DLT)

bekni: Buğday, arpa ve akdarı içeceği, boza 218/188, 470/376, 478/382 (DLT)

bışıg (süçüg): Kaynatılmış, kıvama gelmiş (şarap) 187/160 (DLT)

bok: Ekmeğin bayatlığından veya kokmasından dolayı üzerinde oluşan yeşillik, genel olarak küf 499/400 (DLT)

bor: Şarap 494/396, 495/397 (DLT); 2098, 2651, 339 (KB)

yağı ol bu bor timçi éltür kümüş

kılınçı tütüş boldı kılkı uruş (2098 KBM)

bösgeç: Ekmek, somun 227/197 (DLT)

böşgel: Hâkaniye lehçesinde yufka ekmeği 242/210 (DLT)

buldunı: Kençek lehçesinde içine üzüm veya kuru üzüm konularak yenen yoğurt 246/216 (DLT)

bulgama: Yağı ve şekeri olmayan bulamaç 246/216 (DLT)

bul tarıg: Üzerinden yıllar geçtiği için tadı bozulan buğday 169/146 (DLT)

bul tarıg (169/146 DLT)

buxsı: Kaynamış buğdaya badem katılarak ve süt, bal, kepek karışımı dökülerek yapılan bir yiyecek 213/183 (DLT)

buhsum: Boza; akdarıdan yapılan bir içki 243/211 (DLT)

bün: Çorba 26/12 (DLT)

çagır: Meyve ve sebze suyu 183/156, 432/338, 569/469 (DLT)

çagır: Şarap 183/156(DLT)

çagmur: Şalgam (Brassica rapa) 13/7, 230/199 (DLT) → **çamgur**

çalpuş: Ele ve elbiseye bulaşan meyve yapışkanlığı 231/201 (DLT)

çamgur: Şalgam 230/199 (DLT) → **çagmur**

çawlı: Şeftali çekirdeği ve ceviz kabuğu 634/530(DLT)

çahşak: Karluk lehçesinde, kayısı ve kuru üzüm yarması 236/205(DLT)

çıwşaŋ çagır: Ekşi meyve suyu 612/505 (DLT)

çir: Katı yağ, etteki yağ 162/141 (DLT)

Eşiçte çir yōk (162/141 DLT)

çiwgin aş: Şişmanlatıcı, doyurucu yemek 222/192 (DLT)

çiwgin ot: Semirtici ot 222/192 (DLT)

çobulmak: Otlık lehçesinde kurutulmuş elmanın yarısı 251/220 (DLT)

çöp: Tutmaç yemeğinin, şehriye ve eriştenin (çubuk hâlindeki) parçaları 160/139 (DLT)

çöp: Bir şeyin çöpü ve usaresi; üzüm vb. şeylerin posası; şarap, yağ vb. şeylerin dibe çöken kısmı, tortu 160/139, 494/396, 436/341 (DLT)

üzüm çö.pi (494/396 DLT)

ya.g çöpi (494/396 DLT)

çörek: Yuvarlak ekmek 195/167 (DLT)

çukmın: Buharda pişirilen, kurabiye şeklinde bir tür ekmek 223/192 (DLT)

epek: Çocuk dilinde ekmek 46/32 (DLT) → **etmek**

epmek: Ekmek 63/49 (DLT) → **etmek**

erük: Şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı 47/33, 160/139, 407/318 (DLT) → **kara erük**, **sarıg erük**, **tülüg erük**

esrütgü: İçki 30/63b1=16:67 (KT)

Ḫurmā tüplerinin yimişlerindin, üzümlerdin tutar sizler andın esrütgü (30/63b1=16:67 KT)

et: Et

etmek: Ekmek 42/29, 64/50, 93/86 (DLT); 1191, 2318, 2319 (KB) → **epek**, **epmek**

negü tér eşitgil közi tok kişi

tuz etmek idisi akı er başı (1191 KBM)

evin: Tahıl tanesi 54/40 (DLT) → **ewin**

ewin: Tahıl tanesi 51/36, 54/40 (DLT) → **evin**

ewün: Buğday, buğday tanesi 34/4b1=36:33, 37/71a2=50:9 (KT)

Nişān olarḳa ölüg yer, tirgüzdümiz anı hem çıḳardımız andın ewün yana andın yéyürler (34/4b1=36:33 KT)

fuka: Fuka, bir çeşit şerbet 4656 (KB)

tilese fukâ‘ bér tilese mizâb

tilese cülengbîn tilese cülâb (4656 KBM)

halva: Helva 3611, 3612 (KB)

karın todsa arpa ya halvâ bir ol

kalur barça artıp tolur kirgü yol (3611 KBM)

hamr: Şarap 37/12b3=47:15 (KT)

Arıḳlar ḫamrdın tatlıġ içgenlerke (37/12b3=47:15 KT)

içkü: İçilen şeyler 77/64 (DLT)

içim: İçecek 4769, 4402 (KB)

karın todğuça yé kamuğ yém içim

kerek arpa yür tut todurğu açım (4769 KBM)

igdük: Süt ve yoğurttan yapılan, peynire benzer bir yiyecek 65/51 (DLT)

iprük: Yoğurtla sütün karıştırılmasından elde edilen ve içilen bir içecek 63/49 (DLT)

işküm: Karavana şeklinde, hükümdarların önüne konan büyük ve ayaksız sofra 66/52 (DLT)

kagurmaç: Kavrulmuş buğday 247/217 (DLT) → **kawurmaç**

kagut: Akdarıdan yapılan yemeğin adı 204/174, 516/415 (DLT) → **kavut**

kak: Kayısı, erik, şeftali gibi meyvelerin yarısı 407/318, 512/411 (DLT) → **kak kuk**

kak et: Kurutulmuş et 407/318 (DLT)

kak kuk: Yarma, kurutulmuş meyve 500/401 (DLT) → **kak**

kakurgan: Yağla yoğrulan, fırın veya tandırda pişirilen bir ekmek 258/226 (DLT)

kalbuz: Lokma, sokum 230/200 (DLT)

Kalbuzla.dı nēŋni (230/200 DLT)

kanak: Sütün üzerindeki kaymak 193/165 (DLT)

kand: Şeker 5154, 6314 (KB)

atañ öldi bardı saña bérdi pend

ata pendi tutsa şeker bolğa kand (5154 KBM)

kara itmek: Una, et, yağ ve şeker karıştırılarak yapılan bir tür ekmek 543/444 (DLT)

katık: Tutmaca katılan sirke ve yoğurt gibi çeşni 192/164 (DLT)

katma yuvga: Yağda pişirilen ufalanmış ekmek 218/187 (DLT)

kavık: Akdarı kepeği 517/415 (DLT)

kavut: Akdarı unu, yağ ve şekerle karıştırılıp yenen lohusa yemeği 516/415 (DLT) → **kagut**

kawık: Akdarı kepeği 118/106, 192/165 (DLT)

kawurmaç: Kavrulmuş buğday 247/217 (DLT) → **kagurmaç**

kemdük sünük: Eti sıyrılmış kemik 241/209 (DLT)

kençliyü: Bayramlarda ve hükümdarların ziyafetlerinde yağmalanmak için kurulan, otuz arşın yüksekliğinde, minareye benzer sofra 633/528 (DLT)

kestem: Geceleyin davetsiz gelenlere verilen içkili ziyafet 244/211 (DLT)

kewgin (aş): Doyurucu olmayan (yemek) 222/192 (DLT)

kewşek etmek: Mayalanmış ve iyi pişmiş, şişmanlatıcı ekmek 570/469 (DLT)

kez ~ kiz: Süt, un vb. şeylerin tencerenin dibine yapıştığı kısım 164/142 (DLT)

eşiç kizi (164/142 DLT)

kımız: Kımız 184/157, 270/236, 531/432 (DLT); 4442 (KB)

kımız süt ya yüñ yağ ya yoğrut kurut

yadım ya kidiz hem azar ewke tut (4442 KBM)

kıyak: Kaymak 458/361 (DLT) → **kayak**

kıyma ügre: Serçe dili şeklinde sivriltilerek kesilen bir tür erişte 521/420 (DLT)

kızıl süçig: Ila vadisi halkı olan Yağma, Toxsı ve Çigillerce şarap 205/176 (DLT)

kor: Yoğurt veya kımız mayası 496/397 (DLT)

koyug süçig: Meyve suyu 517/416 (DLT)

kömeç: Küle gömülen yuvarlak ekmek 10/5, 181/154 (DLT)

köpük: Kaynayan tencerenin köpüğü 196/168 (DLT)

köwşek etmek: Hamurunda iyi maya bulunan ekmek 241/209 (DLT)

közmen: Közde pişirilen ekmek 223/193, 278/241 (DLT)

kurut: Keş (yağsız, kuru peynir) 179/153, 271/237, 309/255 (DLT); 4442 (KB)

kımız süt ya yüñ yağ ya yoğrut kurut

yadım ya kidiz hem azar ewke tut (4442 KBM)

kuyma: Bir çeşit yağlı ekmek 521/420 (DLT)

küli: İkiye ayrılmadan, çekirdeğiyle birlikte kurutulan kayısı 548/448 (DLT)

kürşek: Akdarı tanelerinin su ve sütle kaynatılıp üzerlerine yağ dökülmesiyle yapılan bir yemek 241/209 (DLT)

lantu: Şehriye çorbası 550/450 (DLT)

lezzet: Lezzet, tat 193 (AH)

mandu: Türk sirkesinin adı 211/182 (DLT)

meze: Tat 437, 194, 438 (AH); 37/12b2=47:15 (KT)

Arıḳlar sütdin aḍnamaz anıŋ mezesi (37/12b2=47:15 KT)

mınguy: Bir hamurun adı 551/452 (DLT)

mive: Meyve 34/66b2=38:51, 34/13b3=36:57, 36/87b3=44:55 (KT)

Ündeyürler anıŋ içinde üküş mīveni hem şarābnı (34/66b2=38:51 KT)

mive: Tomurcuk 37/71a3=50:10 (KT)

Ḫurmā yıġaçını uzunlar aŋar mīve ükülmiş, rūzī`ḳullarḳa (37/71a3=50:10 KT)

mün: Çorba 26/12, 30/16, 50/35 (DLT)

nuş: Şerbet 4801 (KB)

hatarlığ-turur dünyâ nûşı ağu

arığın tile barça içgü yégü (4801 KBM)

oru: Buğday, şalgam vb. şeyleri korumak için kazılan çukur 56/42 (DLT)

ot yem: Yemeğe çeşni veren ot ve baharat 446/350 (DLT)

ova: Şeker ovularak yapılan bir çeşit yemek 9/5 (DLT)

oxak: Kayısı kurusu şerbeti 73/61 (DLT)

ötmek: Ekmek 197/169, 279/242, 404/315 (DLT) → **etmek**

sagnagu: Kuru kabak 246/215 (DLT)

sag yag: Tereyağı 512/410, 515/413 (DLT)

sakız: Elbiseye yapışan pekmez vb. yapışkan şey 183/157 (DLT)

samduy: Yemeye uygun olması için sıcak ile soğuk arasında ılık olan yemek 551/451 (DLT)

sarmaçuk: Bir tür şehriye 263/229 (DLT)

sım sımrak: Çigil lehçesinde, baş parçaları, baharat ve ekşi yoğurtla yapılan bir yemek 503/403 (DLT)

sinçü: Kalınlığı yufka ile pide arasında olan bir tür ekmek 210/180 (DLT)

sirke: Sirke 100/92, 112/101, 113/101 (DLT)

sogut: Karluk lehçesinde çökeleğin kurutulmuşu 179/153 (DLT)

soruş: Tane sertleşmeden önce başak hâlinde ateşte kızartılan buğday 185/158 (DLT)

söglünçü: Kebap 420/329, 552/453 (DLT)

sögüş: Oğuzcada oğlak ve kuzunun kebap yapmaya yarayan kısmı 185/158 (DLT)

sugdıç: İnsanlar arasında kışın sırayla verilen ziyafet 229/198 (DLT)

sugut: Pirinç, et ve bahratla doldurulmuş barsak; bumbar 179/153 (DLT)

suktu: İçine ciğer, et, baharat konup pişirilerek yenen bağırsak 210/180 (DLT)

suvuk Yoğurt 517/415 (DLT)

suwsuş: Şarap gücü giden buğday suyunun son kısmı 231/201 (DLT)

suwsuş: Su katılmış ayran 231/201 (DLT)

süçig: Şarap 89/80, 144/125, 205/176 (DLT)

süt: Süt 66/52, 89/80, 97/91 (DLT); 4442, 881, 5881 (KB); 30/63a1=16:66, 37/12b1=47:15 (KT)

İçrür-miz sizlerke andın kim ḳarınları içinde turur tezekli ḳanlı ara ḳatığsız süt (30/63a1=16:66 KT)

süzme: Keş (yağsız, kurutulmuş yoğurt) 218/187 (DLT)

şanbuy: Kençek lehçesinde başka bir davetten dönenler için geceleyin verilen içki ziyafeti 550/451 (DLT)

şarab: İçecek 34/66b2=38:51 (KT)

Anıŋ içinde ündeyürler anıŋ içinde üküş mīveni hem şarābnı (34/66b2=38:51 KT)

şehd: Bal 206, 28 (AH)

bir elgin tutup şeḥd birin zeḥr ḳatar (206 AH)

şeker: Şeker 772, 789, 2198 (KB); 28 (AH)

arığsız kılınçı vefâsız cefâ

neçe me yitürse şeker hem yilig (2198 KBM)

şerab: İçki, şarap 1060 (KB); 297 (AH)

kayusı soğık itti kattı cülâb

kayu kıldı bérdi kereklig şerâb (1060 KBM)

şöpik: Yedikten sonra meyvenin atılan kısmı 196/168 (DLT)

taam: Yemek, yiyecek 33/16a2=33:53, 27/19a2=5:5, 27/19a3=5:5 (KT)

Kirmeŋ yalawaç éwiŋe meger destūr bérilse sizke ṭa'ām tapa (33/16a2=33:53 KT)

talkan: Kavut (kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek) 221/191, 313/257, 344/277 (DLT)

tamata (?): Kadayıf hamuru kıvamında ince bir hamur 223/193 (DLT)

tamgalık: Kişiye özgü küçük sofra 263/229 (DLT)

tançu: Lokma 615/510, 272/238 (DLT)

taŋsuk aş: Arasıra bulunabilen nefis yemek 611/504 (DLT)

tar: Sadeyağın tortusu 509/408 (DLT)

tartın: Yolculuk vb. durumlar için hazırlanan yiyecek 219/188 (DLT)

tatıg : Lezzet 142/124, 457/361 (DLT); 367, 370, 375 (KB); 106, 109 (AH)

tatıg talıg: Lezzet 205/175 (DLT)

tatındı süt: Süt kalıntısı 225/195 (DLT)

tereŋbin: Kudret helvası 6010 (KB)

sarığı küçenmiş bolur ay bügü

özini boşutğu terengbîn yégü (6010 KBM)

tigü: Lokma 4598, 5441, 6254 (KB)

kişi utrukı türmek alma tigü

öz utru negü erse alğu yégü (4598 KBM)

tikim: Sokum, lokma 200/171 (DLT)

tikü: Et parçası 546/446, 462/367 (DLT)

bīr tikü et (546/446 DLT)

tilge: Uzunlamasına dilinen et parçası; uzunlamasına ayrılan yer vb. uzunlamasına olan şeyler 216/186 (DLT)

bi̇̄r tilge et (216/186 DLT)

to: Bulamaç (telbi:ne) kıvamında pişen un 535/437 (DLT)

togrıl: Kençek lehçesinde et ve baharatla doldurulan bağırsak 242/210 (DLT)

tokaç: Yuvarlak ve yassı ekmek 180/153 (DLT)

topık sünük: Kemik yemeği (paça?) 191/163 (DLT)

töp: Arpa mayası ile yoğrulan kaynamış buğdayın ılık bir yerde bekletilmesiyle elde edilen yiyecek 160/139 (DLT)

tuma buhsun: Akdarı içkisinden küpün ağzına yükselen şey 548/448 (DLT)

tunçu: Lokma, sokma 210/180 (DLT)

tutguç: Kahvaltı 228/197 (DLT)

tutmaç: Türklerin tanınmış yemeği 218/188, 227/197, 228/197 (DLT)

tuz: Tuz 273/238, 321/262, 331/268 (DLT); 1191, 1328, 2318 (KB); 263 (AH)

negü tér eşitgil közi tok kişi

tuz etmek idisi akı er başı (1191 KBM)

tuzgu: Yoldan geçen tanıdık ve akrabalara armağan olarak çıkarılan yemek 213/184, 211/181 (DLT)

türmek: Dürüm 200/171, 240/208, 322/262 (DLT)

uḍıtma: Islak peynir 83/74, 112/101 (DLT)

ugut: Kendisinden içki elde edilen maya 37/24 (DLT)

un: Un 36/23, 125/111, 130/114 (DLT)

urugluk: Ekmek için saklanan (buğday vb.) 86/77 (DLT)

urugluk bugday (86/77 DLT)

uva: Bir çeşit yemek 9/5 (DLT)

uwa: Pirinç, buz ve şekerle yapılan ve serinlik için yenen bir yemek 57/43 (DLT)

uwuş ekmek: Ufalanmış ekmek 42/29 (DLT)

ügre: Tutmaca göre daha ince hamur şeritleri ile yapılan bir yemek 76/63, 521/420 (DLT)

üsbüri: Doğranarak yağa atılan ve içine şeker konan tandır ekmeği 83/73 (DLT)

üskebeç: Kuru üzüm 90/81 (DLT)

üyür: Darı 3612 (KB)

şeker halvâ yégli ya arpa üyür

todup yatsa tañda yana aç-turur (3612 (KBM)

üz: Yağ 30/16, 34/21 (DLT)

üzlüg mü.n (30/16 DLT)

yag: Yağ 101/93, 112/101, 121/107 (DLT)

yag: Oğuzlarda iç yağı 515/413 (DLT); 4442 (KB)

kımız süt ya yüñ yağ ya yoğrut kurut

yadım ya kidiz hem azar ewke tut (4442 KBM)

yag çöpi: Yağ tortusu 494/396 (DLT)

yakrı: Hayvani yağ, içyağı 458/361, 534/434, 321/262 (DLT)

bışrılur yakrı kıya.k

toşgurur yogrı çana.k (458/361 DLT)

yakrı yagı: İçyağı 578/475 (DLT)

Yakrı yāgı yagsı.ma.s (578/475 DLT)

yak yuk: Kaptaki yemek bulaşığı 506/406, 515/413 (DLT) → **yuk**, **yuk yak**

yalaçı yuga: Yufka ekmek 455/358 (DLT)

yalaçı yuvga: Bir çeşit yufka 459/363 (DLT)

yandak çeker: Kudret helvası 463/367 (DLT)

yandak şekeri: Yandak şekeri, kudret helvası 28/37b3=7:160, 31/60b2=20:80 (KT)

İndürdimiz olarnıŋ üze yandaḳ şekerini buldurçınnı (28/37b3=7:160 KT)

yarmaş: İri dövülmüş buğday 462/366 (DLT)

yarmaş ūn: Dövülmüş, ince buğday unu 462/366 (DLT)

yarma yuvga: Bir çeşit yufa 459/362 (DLT)

yaş: Sebze 323/263, 506/406, 515/413 (DLT)

yaş: Bakliyat, baklagiller 446/350, 631/527 (DLT)

yaş yuş: Baklagiller ve sebze 446/350, 506/406 (DLT)

yawgan aş: İçinde et bulunmayan yemek 460/364 (DLT)

yazuk et: Sonbaharda baharatla karıştırılıp doğranan ve ilkbaharda yenen et 451/354 (DLT)

yem: Baharat 446/350 (DLT) → **yim**

yėm: Yemek 36/85b3=44:44 (KT)

Bütünlükin zaḳḳūm yıġaçı yazuḳluġlar yémi (36/85b3=44:44 KT)

yemiş ~ yimiş: Meyve 131/115, 136/118, 209/180 (DLT); 1651, 2889, 2904 (KB); 323, 324 (AH); 30/63a3=16:67, 30/34b3=16:11, 30/64b1=16:69 (KT)

Ḫurmā tüpleriniŋ yémişlerindin, üzümlerdin tutar sizler andın esrütgü (30/63a3=16:67 KT)

yılınçga aş: Yağsız, tuzsuz, tatsız yemek 631/526 (DLT)

yigü: Yeme aracı, yenecek şey 304/251 (DLT)

yīgü nēŋ (304/251 DLT)

yigesi: Oğuzlarda yeme aracı; yenecek şey 304/251 (DLT)

yī̆ge.si nēŋ (304/251 DLT)

yim: Yiyecek, rızık 241/210, 507/407 (DLT); 3191, 4402, 4587 (KB) → **yem**

yī̆m keldür (507/407 DLT)

yiyim: Yiyecek 3743, 3800 (KB)

boğuzka yéyim hem eginke kedim

maña kılmaz eksük törütgen idim (3743 KBM)

yogrut: Yoğurt 4442 (KB)

kımız süt ya yüñ yağ ya yoğrut kurut

yadım ya kidiz hem azar ewke tut (4442 KBM)

yörgemeç: İçine ince barsak konmuş işkembe ve barsaklar dürülerek ızgarada yapılan pişirilen bir yemek 468/372 (DLT)

yubka: Her şeyin incesi; yufka 459/362 (DLT) → **yuwka**

yugrut: Mayalanmış süt, yoğurt 100/93, 112/101, 361/287 (DLT)

yuk: Kaptaki bulaşık 446/350, 506/406 (DLT) → **yak yuk**, **yuk yak**

yuk yak: Kaptaki bulaşık 446/350 (DLT) → **yuk**, **yak yuk**

yuŋ: Kadınların yediği, ciğere yapışık bezemsi et 602/494 (DLT)

yuvga: Yufka ekmek 456/359 (DLT)

yuwka: Her şeyin incesi; ince 438/342, 458/362, 534/434 (DLT)

yür: Bir darı cinsi (?) 3614, 4768, 4769 (KB)

karın todğuça yé kamuğ yém içim

kerek arpa yür tut todurğu açım (4769 KBM)

2.7.3. Yol, Geçit

art: Dağ geçidi, sarp dağ geçidi 33/19, 141/124, 278/242 (DLT)

Ermegü.ke eşik art bolu.r (33/19 DLT)

boynak: Dağdaki yüksek geçit 522/421 (DLT)

çıgır: Dar ve küçük yol 183/156 (DLT)

ertik: İşlek yol 64/50 (DLT)

eşkin: Uzun yol 67/53 (DLT)

keçig: Geçit 196/168 (DLT); 249, 674, 1541 (KB)

Kayna.r ögüz keçigsi.z bolma.s (196/168 DLT)

keçiş: Nehir ve vadideki geçiş yeri 186/159 (DLT)

Ol keçişni su.w iletti (186/159 DLT)

köprüg: Köprü 240/209 (DLT)

yol: Yol, yolculuk, sefer 39/25, 43/30, 45/31 (DLT); 37, 129, 208 (KB); 150, 179, 412 (AH); 29/32b3=9:42 (KT)

yōl ugur bolsu.n (39/25 DLT)

Eger bolsa nerse yaḳın, yaḳın yol, oġrayu āsān yawuḳ uḍġatılar saŋa (29/32b3=9:42 KT)

2.7.4. Madenler, Mineraller

ajmuk: Beyaz şap 62/48 (DLT)

ajmuk ta.z (62/48 DLT)

altun: Altın 188, 213, 483 (KB); 29/25b2=9:34, 36/59b2=43:53, 36/67a2=43:71 (KT)

Anlar kim kömerler altunnı kümişni, hezīne étmezler anı (29/25b2=9:34 KT)

bakır: Bakır 181/155 (DLT); 3438, 3964, 120 (KB)

Bār bakır yōk altu.n (181/155 DLT)

bakır yulı: Erimiş bakır, bakır menba'ı 33/34b2=34:12 (KT)

Aḳıttımız aŋar baḳır yulını (33/34b2=34:12 KT)

çaha: Çakmak taşı 7/4 (DLT)

çakmak: Kendisiyle ateş yakılan çakmak taşı 236/205, 272/238, 320/262 (DLT)

ol çakma.k çakdı (272/238 DLT)

çoḍın: Tunç 206/176 (DLT)

Ço.ḍın eşiç (206/176 DLT)

kan: Maden 5357 (KB)

bu begler tağ ol kâni altun kümüş

kümüş kân kazığlı bayur ol üküş (5357 KBM)

kara yag: Petrol 543/444 (DLT)

kaş: Beyaz olanı yıldırım, susuzluk ve şimşek çakmasından korunmak için yüzüğe takılan, beyaz ve siyah saf bir taş 166/144, 453/356, 511/410 (DLT)

kimiŋ bile ka.ş bolsa yaşın yakma.s (453/356 DLT)

kömür: Kömür 5012, 3837, 3951 (KB)

yaşık yérke yansa yüzin kizlese

kömür kırtışı dünyâ yüzke basa (5012 KBM)

kurç temür: Çelik 173/149 (DLT)

kurugjın: Kurşun 256/224, 413/324 (DLT)

kurugjı.n suwka battı (413/324 DLT)

kuşun: Oğuzlarda kurşun 256/224 (DLT)

kümiş: Gümüş 29/25b3=9:34, 36/51a2=43:33 (KT)

Anlar kim kömerler altunnı kümişni, hezīne étmezler anı (29/25b3=9:34 KT)

kümüş: Gümüş; para 92/86, 186/159, 208/178 (DLT); 188, 189, 479 (KB)

séziksiz kerek bolğa altun kümüş

özüm işleteyin tése-men üküş (479 KBM)

madin: Mâden 48 (AH)

bilig maʿdini hem fażilet kanı (48 AH)

sızgurmış tuç: Erimiş bakır 36/85b3=44:45 (KT)

Bütünlükin zaḳḳūm yıġaçı yazuḳluġlar yémi, sızġurmış tuç teg ḳaynayur ḳarınlar içinde (36/85b3=44:45 KT)

sim: Gümüş 241 (AH)

baḫıl tirdi zer sim ḥaramdın öküş (241 AH)

süzük: Yakut vb. saf olan taşlar 196/168 (DLT)

temür: Demir 33/20, 103/94, 173/149 (DLT); 3041, 4263, 4710 (KB); 33/33b3=34:10 (KT)

Yumşattımız aŋar temürni (33/33b3=34:10 KT)

tuç: Sarı tunç 495/397, 439/343 (DLT)

Ol tūçug yulrıttı (439/343 DLT)

urumday: Zehirin zararını gideren bir taş 90/81 (DLT)

ürŋek: Kireç 73/60 (DLT)

yakut: Yakut 4395, 5142, 5669 (KB)

teñizke kirür körse köñlün tükel

güher yinçü yakut çıkarur mesel (4395 KBM)

yat: Yağmur, kar vb. yağdırmada, rüzgâr estirmede ve kehanette kullanılan özel taş, yada taşı 445/349, 514/413 (DLT)

zer: Altın 241, 487 (AH)

baḫıl tirdi zẹr sim ḥaramdın öküş (241 AH)

2.7.5. Giyim

artıg: Kadın yeleği 61/48 (DLT)

bagırdak: Kadın göğüslüğü 251/220 (DLT)

başak: Çigil lehçesinde (Türklerde) ayakkabı 190/162, 542/443(DLT)

başmak: Oğuzlar ve Kıpçaklarda ayakkabı 190/162, 235/204, 625/521 (DLT) → **başak**

bertü: Üst kısma giyilen elbise, hırka 210/180 (DLT)

bogmak: Gömlek düğmesi 235/204 (DLT)

bogmak: İnci ve mücevher kakılmış altın vb. şeylerden yapılan gerdanlık, kolye 235/204 (DLT)

börk: Başa giyilen şey, börk 176/151, 315/259, 407/317 (DLT); 435, 3723 (KB); 300, 320 (AH)

Ta.tsı.z Türk bolma.s ba.şsı.z börk bolma.s (176/151 DLT)

büküm etük: Oğuzcada kadınların giydiği ayakkabı 199/170 (DLT)

bürünçük: Burun ve burundan aşağısını örten yarım peçe, yaşmak 109/99, 254/223, 342/276 (DLT)

ura.gut bürünçük urundı (109/99 DLT)

çadır: Çar, kadınların dış giysisi 33/21a3=33:59 (KT)

Ey yalavaç, aygıl cüftleriŋe hem ḳızlarıŋa ... yaġutġan olar üze öz çādırları içre (33/21a3=33:59 KT)

çaruk: Çarık 191/164(DLT)

çekrek: Kölelerin giydiği, yünden yapılmış aba 240/208 (DLT)

çeŋşü: Küçük hırka 609/502 (DLT)

çolkuy etük: Topuğu yana kaymış ayakkabı 551/452(DLT)

çöge: Elbise üstüne giyilen geniş ve kolsuz üstlük, aba 5974 (KB)

kadaşını kördi uzatu yatur

çögesin töşenmiş yiñin yastanur (5974 KBM)

çöpre: Eski elbise 212/182 (DLT)

eliglik: Eldiven 87/79 (DLT)

eŋek: Baş örtüsünü başa bağlayan ip 80/68 (DLT)

etek: Etek 46/32 (DLT); 3952 (KB)

usı uçtı koptı adakın örü

kara tün kötürmiş etekin örü (3952 KBM)

etik: Ayakkabı 568/468 (DLT) → **etük**

ol etik yi.sin sıgza.dı (568/468 DLT)

etük: Ayakkabı; edik, çizme 46/32, 116/105, 291/247 (DLT)

Ol etük ïttürdi (116/105 DLT)

iç kur: İç kuşak, uçkur 30/16, 163/142 (DLT)

içmek: Kuzu derisinden kürk 64/50 (DLT)

ilersük: Uçkur 87/78 (DLT)

izlik: Kesilen hayvanın derisinden yapılan Türk ayakkabısı 65/51 (DLT)

İzlik bolsa er uldı.ma.s, içlik bolsa at yagrı.ma.s (65/51 DLT)

kaftan: Kaftan 219/188, 489/391, 570/469 (DLT)

er kafta.n yaxsındı (489/391 DLT)

kalŋuk: Kürk ve deri gibi şeylerde, yapışkan bir şey yüzünden meydana gelen büzülme 611/504 (DLT)

kars: Koyun yününden veya deve tüyünden yapılan elbise 175/150, 456/360 (DLT)

Barçın yama.gı barçınka kars yama.gı karska (456/360 DLT)

keḍgü: Giyilen şey, elbise 216/186 (DLT); 4441, 1264, 1479 (KB)) → **keḍgülük, keḍim**

keḍim: Giyim 168, 297, 186 (AH)

keḍim ton talusı könilik tonı (168 AH)

keḍgülük: Giyecek 232, 1636, 2439 (KB) → **keḍgü**, **keḍim**

kişilik tidüküm bolur edgülük

bu edgü bolur ol yégü kedgülük (1636 KBM)

kedük: Kepenek 196/168, 461/365 (DLT) 299 (KB)

Neçe me oprak keḍük erse yagmurka yara.r (461/365 DLT)

kedük: Kuş tüyünden başlık 196/168 (DLT)

keḍüt: Giyilen her çeşit elbise 9/5, 180/153 (DLT); 1766 (KB)

Keḍüt birdi (180/153 DLT)

keyük: ḍ'yi y yapanların lehçesinde kepenek 518/417 (DLT)

kıḍıglıg börk: Dikilmiş kenarı olan başlık 248/218 (DLT)

kırgag: Elbisenin kenarları ve çevresi 410/320 (DLT)

kıymaç börk: Çigillerin giydiği, tiftikten beyaz börk 522/421 (DLT)

kimsen: Başaş giyilen başlık vb. şeylerde kullanılan ince, altın yapraklar 220/190 (DLT)

koy: Kaftanın koyun kısmı; koyun 505/405, 109/98, 436/340 (DLT)

elig ko.yka suk (505/405 DLT)

köncek: Oğuz lehçesinde yaka 241/209 (DLT)

köncük: Yaka 241/209 (DLT); göğüs yakası 32/22a2=28:32 (KT)

Kigürgil eliŋni köncüküŋ içiŋe, çıḳsun ürüŋ yawuzsuzın (32/22a2=28:32 KT)

köŋlek: Gömlek 598/489, 611/504 (DLT); 4966 (KB); 30/10a3=12:93, 30/74a2=16:81, 30/74a3=16:81 (KT)

Eletiŋler bu köŋlekimni kemşiŋ anı atam yüzi üze (30/10a3=12:93 KT)

köpig: Elbiseyi, içine pamuk koyarak dikme 206/176 (DLT)

köşik: Yüz örtüsü, örtü 206/176 (DLT)

kudurgak: Kaftanın arkadaki iki kuyruğundan biri 13/7, 251/220 (DLT)

kulak ton: Kısa yenli elbise 193/165 (DLT)

kuturma börk: Önde ve arkada kanadı olan başlık 246/215 (DLT)

libas: Elbise 277 (AH)

tḳḳebbür lḭbasın keḍip tap salın (277 AH)

mükim (etük): Kadınların giydiği ayakkabı 199/170 (DLT) → **büküm etük**

mükin (etük): Kadınların giydiği ayakkabı 199/170 (DLT) → **büküm etük**

naleyn: Ayakkabı 31/39a2=20:12 (KT)

Suçulġıl iki na'leynniŋni (31/39a2=20:12 KT)

nikab: Peçe, örtü 221 (AH)

niḳab kötrür ajun birer yüz açar (221 AH)

oprak: Elbise 330 (AH)

yaraġ bulsaŋ opraḳ yalıŋnı bütür (330 AH)

otran: Yağmalarda paçalı giyecek 67/53 (DLT)

öŋik: Kadınların kullandıkları, keçi kılından yapılma sahte zülüf 80/68 (DLT)

öŋik yörgeyek: Kadınların kullandıkları, keçi kılından yapılma sahte zülüf 80/68 (DLT)

ör: Kaftanın koltuk altı 34/21 (DLT)

örtüg: Elbise, kılıf 30/92b1=16:112 (KT)

Tandı Taŋrınıŋ irinçleriŋe, taturdı aŋar Taŋrı açlıḳ örtügi, ḳorḳunç (30/92b1=16:112 KT)

örüm: Örülmüş; çul 4768, 6157, 6334 (KB)

şekerde tatığlığ kavuk yür maña

çuz ol bu örüm ton ağılar teñi (4768 KBM)

samda: Çigil lehçesinde giyilen sandal 210/181 (DLT)

saraguç: Kadının yaşmağı 244/212 (DLT)

sıḍıg: Kaftanın, uçlardan göğüse kadar uzanan iki eteğinden biri 188/160, 196/168 (DLT) → **siḍig**

Sıḍıg yapı.p olturdı (188/160 DLT)

sıgzıg: Mest vb. şeylerde iki dikiş deliği arasına konan şerit 233/202 (DLT)

siḍig: Kaftanın, yanlardaki iki eteğinden biri 196/168 (DLT) → **sıḍıg**

sokarlaç börk: Uzun başlık 247/217 (DLT)

suf: Yün ipliklerinden elle örülen bir kuşak 499/400 (DLT)

suwluk: Sarık 109/99, 316/259, 374/295 (DLT)

er suwluk urundı (109/99 DLT)

terinçek: Oğuzcada ince kadın çarşafı 254/223 (DLT)

tizme: İçine ip geçirildikten sonra ağzı bağlanan şalvarın uçkurluğu, kesenin ağzı vb. şeyler 218/187 (DLT)

ton: Elbise 14/7, 30/17, 32/19 (DLT); 321, 474, 2277 (KB); 168, 297, 167 (AH)

tōn ış boldı (30/17 DLT)

ulag: Elbise yaması 73/60 (DLT)

uldaŋ: Ayakkabının altı 70/57 (DLT)

ıtka uwut atsa uldaŋ yı̄me.s (70/57 DLT)

ügmek: Altından veya gümüşten kadın halkası, küpe 65/51 (DLT)

üm: Şalvar, tuman, pantolon 31/18, 71/57, 110/99 (DLT)

Erŋe.nke elig karı bö.zün ū̄m tüke.me.s (71/57 DLT)

üstem: Toka, kemer başı ve eyerdeki altın ve gümüş kakma 66/52 (DLT); 1766, 2280, 2385 (KB)

ayağ bérdi tamğa at üstem kedüt

ağırladı aşru tükel boldı kut (1766 KBM)

yagku: Yağmurluk 454/358, 545/446 (DLT) → **yaku**

yaka: Yaka, elbise yakası 2377, 3282, 3541 (KB)

köñül bérse kurtğa bolur bir turı

yaka yéñ tutar künde kesmez urı (3541 KBM)

yaku: Yağmurluk 454/358, 545/446 (DLT) → **yagku**

yalma: Kaftan 459/363 (DLT)

yamag: Yama 275/239, 456/360 (DLT)

ol yama.g sökti (275/239 DLT)

yaŋalduruk: Kepeneğin omuzlarına dikilen, tipi ve yağmurdan korunmak için başa örtülen keçe parçası 613/508 (DLT)

yaptaç: Çobanların yağmur ve karda giydiği küçük keçe 460/365 (DLT)

yiŋ: Yen 323/263, 360/286, 383/300 (DLT); yiŋ 3541, 5974 (KB)

ola.r ikki yīŋ salışdı (323/263 DLT)

yişim: Tozluk, soğukta iki bacağa giyilen bir çift tozluk 453/356 (DLT)

2.7.6. Ölçü, Ağırlık

aded: Sayı, aded 2633, 4380 (KB)

ya taz‘îf ya tansîf özüñ yetrü bil

kalı bildiñ erse ‘aded cedri kıl (4380 KBM)

batman: Batman 223/192 (DLT)

Bir batma.n et (223/192 DLT)

benek: Argu lehçesinde ve diğer bazı lehçelerde tane 194/166 (DLT)

çart: Parça 172/148 (DLT)

Biznıŋ anda bīr çart algumız bār (172/148 DLT)

çıg: Türk arşını 499/400 (DLT)

endaze: Sınır, ölçü, endaze 38/77a1=65:1, 36/40a2=43:11, 36/21a1=42:27 (KT)

Ol Taŋrınıŋ endāzeleri [turur], kim kelse Taŋrınıŋ endāzelerindin rāstlıḳ üze küç étti öziŋe (38/77a1=65:1 KT)

in: En 36/23, 176/150 (DLT)

Yi.r i.ni turkı (176/150 DLT)

kaba: Herhangi bir şeyin yükseği 540/441 (DLT)

kaba yü.glüg ok (540/441 DLT)

karı: Kumaşı ölçmek için kullanılan arşın 71/57, 543/444 (DLT)

Erŋe.nke elig karı bö.zün ūm tüke.me.s (71/57 DLT)

karış: Karış 185/159, 445/347 (DLT)

Bīr karış (185/159 DLT)

kertik: Ekmek ve benzeri şeyleri hesaplamak için tahtaya oyulan kertikler 241/209 (DLT) → **kertük**

kewçi: Kâşgar'dan Uygur ülkesine kadar (kullanılan) tahıl ölçeği (DLT)

kırklım sagu: Ölçeğin ağzına kadar olan silme ölçü 625/521(DLT)

kulaç: Kulaç 180/154 (DLT); 6439 (KB)

Bīr kulaç barçın (180/154 DLT)

küsür: Kesirler 4379 (KB)

okı zarb u kısmet tükel bil küsûr

tükelke tükel imtihân ol yetür (4379 KBM)

sagu: Ölçek, ölçü 544/445, 625/521 (DLT)

san: Sayı 513/412 (DLT)

Kōy sānı neçe (513/413 DLT)

teŋgüç: Yarım arşın yüksekliğindeki herhangi bir şey 610/503 (DLT)

terazu: Mizan, ölçü 36/12b2=42:17 (KT)

Ol Taŋrı kim indürdi bitigni rāstlıḳ üze terāzūnı (36/12b2=42:17 KT)

tizim: Dizi, bir dizilik 200/171 (DLT)

bīr tizim yinçü (200/171 DLT)

turk: Bir cismin uzunluğu, boyu 176/150 (DLT)

bīr süŋü turkı (176/150 DLT)

Yi.r i.ni turkı (176/150 DLT)

ülgü: Ölçü 77/65 (DLT); 2975, 1777, 1837 (KB); 30/8a3=12:88 (KT)

Tükel bérgil bizke ülgüni, ṣadaḳa ḳılġıl biziŋ üze (30/8a3=12:88 KT)

yarım: Nesnenin yarısı, yarım 453/355 (DLT); 3226, 4585, 6058 (KB)

butık yarımı (453/355 DLT)

yarım: Her şeyden alınan tek parça 453/355 (DLT); yarı 26/5b1=4:25 (KT)

Eger keldürseler bir yawuz iş anlar üze ol kim anıŋ yarımı āzād tişiler üze ḳındın (26/5b1=4:25 KT)

yaru: Yarı 27/15b1=4:176 (KT)

Yarusını ḳoḍsa ol mīrāṣ alur anda (27/15b1=4:176 KT)

yetizlik: Nesnenin eni, en 466/370 (DLT)

yıgaç: Fersah (uzunluk birimi) 448/352 (DLT)

bir yıgaç yi.r (448/352 DLT)

yurun: Parça 1625, 2985 (KB)

2.7.7. Müzik Aleti

boçı: En çok inleyen bir ud türü (kira:n?) 541/442 (DLT)

boçı kopuz: En çok inleyen bir ud türü (barbaṭ) 520/420 (DLT)

çeŋ: Çalpara 600/492 (DLT)

egeme: Bir tür kopuz 521/421 (DLT)

igeme: Telli bir çalgı aleti 81/70 (DLT)

kakratgu: Davul 431/337 (DLT)

ol kakratgu kakrattı (431/337 DLT)

kopuz: Ut, kopuz 14/7, 184/157, 384/301 (DLT)

kopuz kopzaldı (384/301 DLT)

küwrüg: Çalınan kös ve davul 241/209 (DLT)

köwrüg: Davul 1036 (KB)

vezîrlık añar bérdi tamğa ayağ

tuğı kövrügi birle bérdi kuyağ (1036 KBM)

nevbet: Resmî yerlerde belli zamanlarda çalınan davul 86 (KB)

bulıt kökredi urdı nevbet tuğı

yaşın yaşnadı tarttı hakan tîğı (86 KBM)

sıbızgu: Uzun kaval 97/91, 116/105, 129/113 (DLT)

ol sıbuzgu ötürdi (97/91 DLT)

tug: Hükümdarın önünde vurulan kös ve davul, nöbet davulu 106/97, 498/399 (DLT)

tū.g uruldı (106/97 DLT)

tümrüg: Oğuzcada tef 240/209 (DLT)

2.7.8. Zanaat, Yapı İşleri

agırşuk: Ağırşak, iğin halkası 85/77 (DLT)

al çüvit: Sülüğen 516/415 (DLT)

arış: Arış, dokuma tezgâhının uzunlamasına telleri 42/29 (DLT)

Arış arka.g (42/29 DLT)

arkag: Argaç, dokuma tezgâhında enlemesine atılan ipler 42/29, 71/58 (DLT)

Arış arka.g (42/29 DLT)

arkuk: İki duvar veya iki sütun arasına konan ağaç 67/54 (DLT)

arumdun: Boya 81/70 (DLT)

aş: Kabın onarılan yeri 53/38 (DLT)

aş: Kenet, bağ 2300, 2301 (KB)

siyâset yorıtğu kerek sü başı

siyâsetka aşlığ bolur sü işi (KBM)

atız: İki toprak kümesi arasındaki su arkı 39/26 (DLT)

badıçlık: Üzüm çardağı yapmak üzere hazırlanmış (tahta) 251/220 (DLT)

badıçlık yıga.ç (251/220 DLT)

bag: (Odun vb. şeyler için) bağ, deste 511/410, 206/176 (DLT)

otuŋ bāgı (511/410 DLT)

bag: (Bohça vb. şeyler için) bağ 275/239 (DLT)

ol türge.k bāgın çekdi (275/239 DLT)

batga: Külah yapmak üzere üstünde keçi kılından kumaşın ve keçenin kesildiği tahta 213/183 (DLT)

bazınç: İbrişim veya yün çilesi 607/499 (DLT)

bistek: Çigil lehçesinde eğrilmek üzere hazırlanan, atılmış pamuk 239/207 (DLT)

çeçge: Dokuma tezgâhı tarağı 216/186 (DLT)

çēk: Çizgili aba kumaş şeklinde pamuklu dokuma 513/411 (DLT)

dava: Yün çilesi 549/449 (DLT)

egrik: Eğrilmiş iplik 65/51 (DLT)

erük: Deriyi tabaklayan şey 47/33 (DLT)

esri yışıg: İki renkli ipler 75/63 (DLT)

kaḍıg: Sağlamlaştırılmış dikiş 188/161 (DLT)

kaḍık: Tahtanın oyulmuşu 192/164 (DLT)

kertük: Kertik, tahtada kertme 241/209 (DLT) → **kertik**

Kertük kemrük (241/209 DLT)

kır: Su bendi, set 163/142 (DLT)

közeçlik: Testi yapmak için hazırlanan çamur 252/222 (DLT)

küyde: Altın ve gümüş madeninin eritilerek cevherinin çıkarıldığı ocak 521/420 (DLT)

opu: Üstübeç 55/42 (DLT)

toy: Seramik çamuru 505/405 (DLT)

to.y eşiç (505/405 DLT)

tug: Su bendi 498/400 (DLT)

suwka tu.g ur (498/400 DLT)

urukluk: İp yapılacak (yün vb.) 86/77 (DLT)

urukluk yūŋ (86/77 DLT)

ükeklik: Sandık yapmak için hazırlanan tahta 87/79 (DLT)

yıgaç: Odun, tahta, kereste 13/7, 128/113, 134/117 (DLT)

yıga.ç irpeldi (128/113 DLT)

yi: Dikiş, dikiş yeri 455/358, 539/441, 546/446, 568/468 (DLT) → **yigi**

cigi yi (546/446 DLT)

yig: İğ 55/41 (DLT) → **ik**, **yik**

yik: İğ 35/22, 506/406 (DLT) → **ik**, **yig**

yölegü: Bir şeyi desteklemek için kullanılan (nesne), destek 460/364 (DLT)

yöle.gü nēŋ (460/364 DLT)

zaferan: Safran 4960, 5669, 6529 (KB)

2.7.9. Ticaret, Endüstri

algu: Alacak 172/148 (DLT)

Biznıŋ anda bīr çart algumız bār (172/148 DLT)

alıglı: Alıcı 37/85a3=51:16 (KT)

Alıġlılar ol kim bérdi olarḳa (37/85a3=51:16 KT)

alım: Borç; alacak 34/20, 50/35, 103/94 (DLT); 309, 2804, 4539 (KB)

ol maŋa alım alışdı (103/94 DLT)

alımçı: Alacaklı 50/35, 206/176 (DLT)

Alı.mçı arsla.n bīri.mçi sıçga.n (50/35 DLT)

alımlıg: Alacaklı, hak sahibi 85/76, 126/111 (DLT)

alımlıg er (85/76 DLT)

alış: Alacak 43/29 (DLT)

Alış bīri.ş (43/29 DLT)

birgü: Borç 215/185 (DLT)

Anıŋ maŋa bīr a.t bīrgüsi ba.r (215/185 DLT)

birim: Borç, verecek 206/176, 359/286, 373/295 (DLT); 309, 1592, 6062 (KB); 254 (AH)

Alımçı arsla.n bīrimçi sıçga.n (206/176 DLT)

birimçi: Borçlu 50/35, 206/176 (DLT)

Alımçı arsla.n bīrimçi sıçga.n (206/176 DLT)

birimlig: Borçlu 162/111 (DLT)

alımlıg bīrimligdin üzlüşdi (162/111 DLT)

birt: Efendinin kölesinden her yıl aldığı vergi 172/148 (DLT)

borçlug: Borçlu, borcu olan 29/43a1=9:60 (KT)

Ṣadaḳalar çıġaylarḳa ... borçluġlar[ḳa] (29/43a1=9:60 KT)

gezid: Vergi, cizye 29/22a2=9:29 (KT)

Toḳuşuŋlar anlar birle kim ... dīn tutmazlar ḥaḳ dīnni anlardın kim bérildiler bitigni ançaḳa tegi bérseler gezīd eligdin (29/22a2=9:29 KT)

kefaret: Kefaret, borç 5981, 5979 (KB)

yawuz kılma könlüñ tiliñni yığ a

yazukka kefâret bolur ig toğa (5979 KBM)

ötnü: Ödünç, borç 77/66 (DLT)

men yarma.k ötnü bīrdim (77/66 DLT)

ötünç: Borç 78/66, 637/532 (DLT); 38/74b3=64:17 (KT)

Eger ötünç bérse siz Taŋrıḳa körklüg ötünç, éki ança arturur anı sizke (38/74b3=64:17 KT)

riba: Faiz 25/4b3=3:180, 27/4b3=4:161 (KT)

Ey anlar kim bittileri yémeŋler ribānı (25/4b3=3:180 KT)

satıg: Satış, ticaret 188/160 (DLT); 2801, 4227, 5108 (KB); 38/55a1=62:9 (KT)

Ḳatıġlanıŋlar Taŋrınıŋ ẕikrin aymaḳ tapa ḳoḍuŋlar satıġnı (38/55a1=62:9 KT)

satıgçılık: Ticaret 26/7b3=4:29, 29/17b2=9:24, 33/75b2=35:29 (KT)

Yémeŋler māllarıŋızını siziŋ ara artuḳluḳ birle meger kim bolsa satıġçılıḳ ḫoşnūdlıḳın sizdin (26/7b3=4:29 KT)

satıglık: Satılmak için hazırlanan 251/221 (DLT)

satıglık nēŋ (251/221 DLT)

satışgan alışgan: Aralarında devamlı alıp satan 258/226 (DLT)

ola.r ikki tawa.r satışga.n alışga.nla.r ol (258/226 DLT)

satışgan tawışgan: Aralarında devamlı alıp satan 258/226 (DLT)

sattaçı: Türkmenler ve onlardan sonrakilerin lehçesinde, satan 414/325 (DLT)

tawıg: Alış-veriş 2803 (KB)

tawışgan: Malı işleten 258/226 (DLT) → **satışgan alışgan, satışgan tawışgan**

2.7.9.1. Mal Mülk, Servet, Takas, Para

açıg: Nimetlenme 43/30 (DLT)

ūzü.ŋni açıglıg tut (43/30 DLT)

açıg: Sultan tarafından verilen caizenin adı, ihsan 43/30 (DLT)

Xān maŋa açıg bīrdi (43/30 DLT)

aḍrı: Çatal değnek 275/240 (DLT)

er topıknı aḍrı bile tuldı (275/240 DLT)

aḍrım: Eyerin altında, iki yandan çıkan uçlar 66/52 (DLT)

aftaba: Güğüm 217/187 (DLT)

agı: İpek kumaş 57/43, 343/277 (DLT)

sewünmegil yund ügür aḍgır anın

altun kümüş bulnupan agı tawa.r (343/277 DLT)

agı: Altın ve gümüşle işlenmiş ipek kumaş; hazine 1564, 1926, 2916 (KB)

yaşıl kök sarığ al ağı ton kedip

aşağu kötürse yaraşur yorıp (2916 KBM)

agılık: Hazine 4145 (KB)

ağılıkka kılsa ağıçı séni

bütün çın bolup sen yorığıl köni (4145 KBM)

agırlık: İkram, ihsan 70/56 (DLT)

koşnı konum ogışka kılgıl aŋar agırlık

artut alıp anungıl eḍgü tawar ugurluk (70/56 DLT)

agruk: Malın ağırlığı 62/49, 473/379 (DLT)

agır agruk kayu.da kaldı (62/49 DLT)

agruk: Ağırlık, mal, giyecek ve eşya, yük; kaygı, endişe, dert 3667, 5095 (KB)

kişi ağrukı bolmasa bu boğuz

kişi unmazı ol bu ağruk yawuz (3667 KBM)

al: Turunç renginde bir kumaş 53/39 (DLT)

altun: Altın; dinar 38/25, 58/44, 73/59 (DLT)

Eşiç ayu.r tūpüm altu.n, kamıç ayu.r men kanda men (38/25 DLT)

altun birle ėtig: Altın işlemeli 28/26a2=7:148 (KT)

Tuttı Mūsā ḳavmi anda kiḍin altun birle étiglerindin bir buzaġu kewdelig, aŋar ünlüg (28/26a2=7:148 KT)

amuç: Hediye 82/72 (DLT)

andıg: Kalbur ve eleğin kasnağı 72/58 (DLT)

ar (ar bog): Heybe (?) 334/271 (DLT)

ar bog çıgıldı (334/271 DLT)

aran: Tavla (at için) 51/36 (DLT)

araz: Mal, meta 28/44a3=7:169 (KT)

Eger kelse olarḳa 'araż anıŋ meŋizlig alurlar anı (28/44a3=7:169 KT)

arçı: Heybe 74/62, 122/109, 130/114 (DLT)

ol maŋa arçı artışdı (122/109 DLT)

arkaçak: Ağıza ilaç dökmek için kullanılan bir alet 84/74 (DLT)

armagan: Oğuzcada, gittiği yerden kazanarak dönen kimsenin akrabalarına getirdiği hediye 82/72 (DLT)

artut: Armağan, hediye; bey ve benzerlerine verilen at vb. hediyeler 67/53, 67/54, 70/56 (DLT); 1769 (KB); 42 (AH)

koşnı konum ogışka kılgıl aŋar agırlık

artut alıp anungıl eḍgü tawar ugurluk (70/56 DLT)

asa: Âsa, değnek, sopa; dervişlerin dayanak için taşıdıkları sopa 18/22 (DH)

Kelâm kıldım hurmâdın menge vahşet kıldılar

Ey bi-edeb gödek, dep asâ alıp sürdiler

Vahşetidin korkmadım menge bakıp turdılar

Arslan babam sözlerin işitingiz teberrük (18/22 DH)

atlas: Atlas, dibâ 354, 480 (AH)

ḳalı keḍseŋ aṭlas unıtma bözüŋ (354 AH)

awus: Bulgar lehçesinde mum 41/28 (DLT)

ay: Turuncu renkli ipek 32/18 (DLT)

ayine: Ayna 12/12 (DH)

Hakikatlik aşıklarnı rengi sonuk

Ayinege nazar kılsa andın tanuk

Özi hayran köngli veyran közi yaşluk

Kudretige hayran bolup kaldım mena (12/12 DH)

bahşiş: İhsan 57 (AH)

anıŋ baḫşişindin bulıt uwtanur (57 AH)

bakan: Pirinçten yapılan halka ve boyun halkası (tavk), genel olarak boyunluk ve halka 201/172, 217/187 (DLT)

Altun bakan (201/172 DLT)

bakır: Çin'de kullanılan para 181/155 (DLT)

baldu: Balta 11/6, 210/181, 627/522 (DLT); 1736, 2140, 2141 (KB)

Karı ökü.z baldu.ka korkma.s (627/522 DLT)

barçın: İpekli kumaş, ipek 72/58, 87/78, 97/90 (DLT); 555 (KB)

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

bark: Bark, mülk 4545, 4645, 4727 (KB)

uluğ yolka tutma sen ew bark yakın

tokığay yoduğ sen munı ked sakın (4545 KBM)

basu: Demir çekiç 544/444 (DLT)

bazgan: Demircilerin kullandığı çekiç 13/7, 220/190 (DLT)

bedel: Bedel, karşılık 3563 (KB)

bedel kıldı ebdâl neñin hem mâlın

bakıp kodtı zâhid bu dünyâ ulın (3563 KBM)

beḍük gızare: Büyük kase, çanak 33/35b1=34:13 (KT)

Éterler erdi aŋar ... tilese ṣūretlerdin beḍük ġızāreler köller teg (33/35b1=34:13 KT)

belek: Yolcunun akrabalarına getirdiği veya bir yerden bir yere gönderilen hediye 194/166 (DLT) → **bilek**

belik: Kandil fitili 194/166 (DLT) → **bilik**

belik: Yaranın derinliğini ölçen alet 194/166 (DLT)

beliklik (kepez): Fitillik, fitil yapmak için hazırlanan (pamuk) 254/223 (DLT)

benek: Ufak para, kuruş 194/166 (DLT)

berge: Hırsız dövmekte ve eşek dürtmekte kullanılan kamçı ve değnek 215/185, 586/480 (DLT); 893, 1494, 2296 (KB)

berge çatı.la.dı (586/480 DLT)

beşik ~ bėşik: Beşik 125/110, 469/375, 447/381 (DLT); 31/12a2=19:29, 31/49b2=20:53 (KT) → **bişik**

ol aŋar bėşik ügrişti (125/110 DLT)

Aydılar: neçük sözleyür-miz aŋar kim erür béşik içinde oğlan (31/12a2=19:29 KT)

bıçak: Bıçak 4599 (KB) → **biçek**

bıçak tartma anda kötürme süñük

ayı bolma kowdaş ne silkim sepük (4599 KBM)

bıçgu: Bir şeyi kesen alet, balta 10/6, 304/251 (DLT)

yıga.ç bıçgu (304/251 DLT)

bıçguç: Makas; bir nesneyi kesen alet 227/197 (DLT)

bıçış: Büyüklerin ziyafetine giden kimselere verilen ipekli kumaş parçası 184/157 (DLT)

bıçış: Hediye 4661 (KB)

bıçış kıl küçüñ yetse bıçğıl ağı

usa tiş teri bir kesilsü çoğı (4661 KBM)

bıçuk yarmak: Yarım dirhem 190/162 (DLT)

biçek: Bıçak 193/166, 238/236, 354/283 (DLT); 788, 810, 4131 (KB)

neçe yitig biçe.k ȫz sa.pın yonu.ma.s (193/166 DLT)

biçek boynı: Bıçak zıvanası, bıçağın sapa giren kısmı 519/418 (DLT)

bilegü: Bileği 225/194 (DLT)

bilek: Hediye 205/175 (DLT) → **belek**

bilezük: Bilezik 258/226, 310/255 (DLT); 36/59b1=43:53 (KT)

Nelük kemşilmedi anıŋ üze bilezükler altundın (36/59b1=43:53 KT)

bilik: Fitil 137/120, 426/333 (DLT) → **belik**

ol aŋar bilik ītttürdi (137/120 DLT)

bistek: Argu lehçesinde fitil 239/208 (DLT)

bişi: Akçe, pul (?) 86 (AH)

bu cahịl biligsiz bạhasız bişi (86 AH)

bişik: Çocuk beşiği 130/114, 135/118, 140/123 (DLT) → **beşik**

bişik ügrildi (130/114 DLT)

bog: Bohça, heybe 334/271, 434/339, 498/399 (DLT)

ar bog çıgıldı (334/271 DLT)

bogsuk: Boyna takılan bukağı 234/203 (DLT) → **bohsuk**

borguy: Üfürülen boru 551/451 (DLT)

bohsuk: Boyna takılan bukağı 234/203 (DLT) → **bogsuk**

bohtay: Elbise bohçası 550/451 (DLT)

bohtuy: Elbise bohçası 550/451 (DLT)

(boşug): Kendisine gönderilen elçiye sultan tarafından verilen caize 187/160 (DLT)

boşug: İhsan, hediye 2495 (KB)

ya yat baz yalawaç keliş ya barış

boşuğ bérgü açığ olarka tegiş (2495 KBM)

bölek: Hediye 79 (AH)

bölek ıḍdım anı şahımḳa men ök (79 AH)

börk yaŋı: Börk kalıbı 602/494 (DLT)

böz: Bez 15/8, 36/23, 87/78 (DLT); 1238, 1420, 3616 (KB); 432, 354 (AH)

Bu bö.z īni neçe (36/23 DLT)

bukursı: Saban demiri 552/452 (DLT)

burı: Su kanallarının ağızlarına konan ve itilip birbiri içine geçen tahta parçası 542/443 (DLT)

burta: Altın kırıntısı, altın pul, altın varak 210/180 (DLT)

burunduk: Dizgin, burunluk 250/220, 272/238 (DLT)

er buruduk botlu.ka takdı (272/238 DLT)

but: Kıymetli ve büyük firuze 494/396 (DLT)

kız būt urdı (494/396 DLT)

but: Büyük bir kimseden hediye getirene verilen dinar, koyun vb. bahşiş 494/396 (DLT)

butık: Atın ayak derisinden yapılan ve içine kımız vb. şeyler konan tulum; Kâşgar lehçesinde küçük tulum 189/162 (DLT)

bürgüç: Fırında ekmek çevirmeye yarayan, kılıca benzer geniş tahta 227/197 (DLT)

bürme: Şalvar beli, torba ağzı gibi büzülebilecek yuvarlak nesne 315/259 (DLT)

ol maŋa bürme bürüşdi (315/259 DLT)

bürük: Torba, şalvar vb. şeylerin ağzını büzmeye yarayan ip 193/166 (DLT)

çag: Kamçı vb.'nin püskülü 371/293 (DLT)

ol maŋa çagıg çermeşdi (371/293 DLT)

çalıŋ ayak: Çin kâsesi 606/498 (DLT)

çanak: Ağaçtan oyulan tuzluk vb. eşya 192/164 (DLT)

çanak: Oğuzlarda çanak 54/40, 192/164, 458/361 (DLT)

bışrılur yakrı kıya.k

toşgurur yogrı çana.k (458/361 DLT)

çançu: Erişte hamurunu yayan oklava 210/180 (DLT)

çarukluk: Ayakkabı yapmak için hazırlanan deri 251/221 (DLT)

çawar: Ateş yakmak ve tutuşturmak için kullanılan odun parçası 13/7, 207/177 (DLT)

çawar çuwar: Ateş yakmak ve tutuşturmak için kullanılan odun parçası 207/177 (DLT)

çawıg: Kamçının püskülü, ucu 187/160, 382/300 (DLT)

çawıg çermeldi (382/300 DLT)

çaydam: Yağmurluk yapmaya ve yatak doldurmaya yarayan ince bir keçe 522/422 (DLT)

çekük: Oğuzcada çekiç 409/320 (DLT)

çerag: Kandil 33/10a2=33:46 (KT)

Çerāġ yaruḳ yıldraġan (33/10a2=33:46 KT)

çeşkel: Kençek lehçesinde, kanat tüyleri şeklinde burmalarla süslenmiş seramik 242/210 (DLT)

çetgen: Gem dizgini 222/192 (DLT)

çewşeŋ: Koyun kırkma makası 612/505 (DLT)

çıg: Göçebelerin sazdan yaptıkları çadır örtüsü 499/400 (DLT)

çıgrı: Değirmen, su değirmeni vb. şeylerin çarkı, çıkrık; ibrişim ağırşağı ve buna benzer bütün makaralar 212/182, 381/300, 387/303 (DLT)

çıgrı çewrüldi (381/300 DLT)

çınahsı: Nakışlı Çin ipeği 245/213 (DLT)

çırguy: Böğrün iki yanından kemerin geçtiği ilik 551/452 (DLT)

çigen: Yular 6110 (KB) → **yügen**

kara tapsa begler bedüyür kopar

üzeñü bar erse çigen berk kapar (6110 KBM)

çij: Demirden çivi 496/398 (DLT)

çij: Zırh halkasının perçini 496/398 (DLT)

çikin: İbrişim 209/179 (DLT)

Çiki.n yıpı (209/179 DLT)

çikin yıpı: İbrişim ipliği 209/179 (DLT)

çikten: Eyer örtüsü 219/188 (DLT)

çit: Üzerine nakışlar basılmış Çin ipeği 495/396 (DLT)

çog: Zincir, bağ 5549 (KB)

isizig ya çoğda oruda kerek

yorık bolsa edgü ayâ sarp yürek (5549 KBM)

çomak: Çomak, sopa 191/164 (DLT)

çowlı: İnce çubukla örülüp kepçe şeklinde yapılan tutmaç süzgeci 634/530 (DLT)

çögen: Çevgen, baston 103/94, 119/106, 127/112 (DLT); 2581, 2635 (KB)

ol maŋa çöge.n egişdi (103/94 DLT)

çömçe: Oğuz lehçesinde kepçe 210/180 (DLT)

çöŋek: Çigil lehçesinde kutu, kap 411/322 (DLT)

çug: Eşyanın heybesi, bohça 498/400 (DLT)

çuz: Kırmızı ve siyah, altınla işlenmiş Çin kumaşı (atlas) 163/142 (DLT); 902, 1426, 4773 (KB); 480 (AH)

ağı çuz töşenür özüñ oğlağu

kara yér töşeñü-turur ay bügü (1426 KBM)

dag: At vb. şeylerin damgalandığı dağlama 511/410 (DLT)

devat: Divit, içine mürekkep konulan hokka 3187, 3714, 3896 (KB)

devât koldı kâğıd bitidi bitig

bitig birle itti işiñe itig (3187 KBM)

dinar: Dinar 85, 312 (AH)

bạhalıġ dinar ol biliglig kişi (85 AH)

dülek: Ağzı kırık saksı, testi 195/167 (DLT)

eḍ ~ ėḍ: Kumaş vb. imal edilen her şey 52/37 (DLT); 618, 68, 81 (KB)

tapuğka süçindi bu ay toldı ked

ilig me açındı barı arttı ed (618 KBM)

eḍer: Eyer 379/298, 392/307, 408/318 (DLT); 1428 (KB)

ol aŋar eḍer kökleşdi (379/298 DLT)

eḍerlik: Üzerine eyer konmak için ayrılmış tahta 87/78 (DLT)

eḍlik: Faydalanılan, kullanılan şey 64/50 (DLT)

eḍlik nēŋ (64/50 DLT)

egdü: Kılıç vb. şeylerin kınlarını oymak için kullanılan, ucu kıvrılmış bıçak 75/62 (DLT)

egin: Eni bir buçuk karış, boyu dört arşın olan ve alışverişte kullanılan bez 51/37 (DLT)

egirmiş yip: Eğrilmiş ip 30/80b2=16:92 (KT)

Bolmaŋlar ol eşler teg kim buzdı egirmiş yipini küçde kiḍin egirik yeşilmeki teg (30/80b2=16:92 KT)

ekçek: Damar açma kabı, kanı biriktirmek için kullanılan kap 1058 (KB)

kayu aydı kan tutmış emdi munı

açа bérgü ekhel akıtğu kanı (1058 KBM)

emşen: Post; kendisinden kürk yapılan deri 67/53 (DLT)

erdini: Benzeri olmayan, nadir inci 48/33, 82/73 (DLT); 3840 (KB)

eskü: Elek, kalbur 77/65 (DLT)

eskü: Kazma, külünk 77/65 (DLT)

eşgürti: İpek cinsinden, işlemeli bir Çin kumaşı 84/75 (DLT)

eşiç: Tencere 38/25, 93/86, 119/106 (DLT)

ol eşiç içre et ulturdı (119/106 DLT)

eşiç bukaç: Topraktan yapılan içecek kabı ve tencere, tas ve tencere 180/153, 207/177 (DLT)

eşiklik: Eşik için ayrılmış olan 87/78 (DLT)

eşiklik yıgaç (87/78 DLT)

eşük: Sarınmak için kullanılan örtü; üste giyilen veya bürünülen şey 11/6, 48/34 (DLT); 54, 5003 (KB)

yaruk dünyâ yüzke eşünse eşük

men ötrü barayın ay eski tüşük (5003 KBM)

eşük: Han ve beyleri yüceltmek maksadıyla mezarlarına serilsin diye gönderilen, artanı fakirlere dağıtılan kumaş 48/37 (DLT)

eşüklük barçın: Şal için kullanılan, uçları ipekli kumaş 87/78 (DLT)

eteklik böz: Etek yapmak için kullanılan kumaş 87/78 (DLT)

ėtig: Ziynet, mücevher 30/36b2=16:14, 72b3=35:12 (KT)

Ol İḍi ol kim fermān tutuġlı ḳıldı teŋizni ... çıḳarsa sizler andın étig, keḍer sizler anı (30/36b2=16:14 KT)

ėtig: Teçhizat, malzeme 29/35a3=3:46 (KT)

Eger tileseler çıḳmaḳnı anutġatılar aŋar étig (29/35a3=3:46 KT)

etüklük: Ayakkabı yapmak için kullanılan malzeme 87/78 (DLT)

etüklük sagrı (87/78 DLT)

ewüsgü: Savurmak için kullanılan alet 11/6 (DLT)

ganimet: Ganimet 28/64a2=8:1, 28/64b1=8:1, 37/35b3=48:15, 37/40a1=48:19 (KT)

Sorarlar saŋa yā Muḥammed ġanīmetlerdin Ayġıl: ġanīmetler Taŋrıḳa (28/64a2=8:1 KT)

genc: Hazine 463 (AH)

saŋa rẹnc aŋa gẹnc birigli uġan (463 AH)

gevher: Cevher, mücevher 3438, 5362, 6584 (KB) → **güher**

erej ârzû ni‘met közün körmediñ

kümüş gevher altun bakır bulmadıñ (3438 KBM)

gul: Bukağı, bağ 35/64b3=40:71, 28/34b1=7:157, 33/51a1=34:33 (KT)

Ançada ġullar boyunları içinde hem zencīrler süḍrünürler (35/64b3=40:71 KT)

güher: Cevher, mücevher 4595 (KB); 490 (AH) → **gevher**

törü bilmez ögsüz kılıksız kişi

törülüg kişi körse yañlur başı (4595 KBM)

hafsı: Küçük kutu 213/183 (DLT)

harir: İpek 5799 (KB)

hayr: Dünya malı, mal 34/59b3=38:32 (KT)

Aydı: men üḍürdüm ya'nī sevdüm ḫayr sewüglükini (34/59b3=38:32 KT)

hayz çöpreki: Aybaşı paçavrası 31/9b3=19:23 (KT)

Ey kāşkī men ölsem munda burun, bolsam ḥayż çöpreki, unutulmış (31/9b3=19:23 KT)

hazine: Hazine 34/49b2=38:9, 38/62a1-2:63:7 (KT)

Azu olar üskinde mü İḍiŋniŋ ḫazīneleri 'azīz yarlıḳaġlı (34/49b2=38:9 KT)

hedye: Hediye 66, 483, 484 (AH)

maŋa hẹdye ḳılsu dụʿa tip sini (484 AH)

hezine: Yardım, nafaka 29/39b1=9:54 (KT)

Pezīrlense olardın hezīneleri meger kim olar tandılar (29/39b1=9:54 KT)

hicab: Perde 33/17a3=33:53 (KT)

Tileŋ olardın ḥicāb arḳasında (33/17a3=33:53 KT)

hilat: Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen elbise, itibar B61 (KB)

ağırlamış artuk üküş hil‘ati

kalemniñ hakı tép ukuş hürmeti (B61 KBM)

hulıŋ: Değişik renklerde olan ve Çin’den getirilen bir ipek 606/498(DLT)

humaru: Miras, birine miras bırakılan şey 223/193, 634/529 (DLT)

oglum saŋa koḍur men erdem ögüt xuma.ru

bilge erig bulup sen yakkıl anıŋ tapa.ru (634/529 DLT)

humaru: Hatıra eşya, ölen bir büyükten hükümdar için ayrılan hatıra parça, sefere çıkanın akrabalarına bıraktığı hatıra eşya 223/193, 224/193(DLT)

Būnı atamdan xuma.ru buldum (223/193 DLT)

ırgag: Balık avlamak için kullanılan olta 82/72 (DLT)

ıḍış: Kap 6045, 6057, 6060 (KB) → **iḍiş**

ıdışlığ suwuğ sen alıp içtüküñ

tiriglik uzun bolğa yıldız köküñ (6045 KBM)

ırgag: Sudan buzu çekip buzluğa koymakta kullanılan çengel 82/72 (DLT)

ıwrık: İbrik 62/49, 63/49, 500/401 (DLT)

ıwrık başı kazlayu

sagrak tolu közleyü

sakınç koḍı kizleyü

tün kün bile sewnelim (63/49 DLT)

içlik: Eyerin altına konan örtü 64/50, 65/51 (DLT)

İzlik bolsa er uldı.ma.s, içlik bolsa at yagrı.ma.s (65/51 DLT)

içük: Samur, sincap vb. hayvanlardan elde edilen kürk 46/32 (DLT)

iḍiş: Kadeh, kap 42/29, 500/401, 548/447 (DLT); 30/3a1=12:79 (KT)

Ol kim buldumız idişimizni anıŋ üskinde 30/3a1=12:79 (KT)

iḍiş: Kadeh, taş, bardak, içki 2886, 2919, 2925 (KB) → **ıḍış**

anın ötrü bolsa idiş tutğuçı

yarağay bu işke yetilgey küçi (2886 KBM)

ihsan: İhsan 46 (AH)

anıŋ biṛr u cudı bẹdiʿ iḥsanı (46 AH)

iki yüzlüg közŋü: İki yüzlü ayna 464/368 (DLT)

inçrütmek: Zevk, rahatlık, geçim metaı 32/39a1=28:60, 30/95a3=16:117, 26/46a1=4:77 (KT)

Né kim bérilseŋiz nersedin yaḳınraḳ tiriglikniŋ inçrütmeki hem anıŋ bezeki (32/39a1=28:60 KT)

ir: Delik açma aleti 34/21 (DLT)

irinç: Nimet 30/66b3=16:71, 30/67b2=16:72, 30/55b1=16:53 (KT)

Taŋrı bérmiş irinçke mü tanar sizler (30/66b3=16:71 KT)

irinçlik: Geçimlik, meta 36/24b3=42:36 (KT)

Né kim bérildiŋiz néersedin irinçlig yaḳın tiriglik (36/24b3=42:36 KT)

itegü: Değirmen taşına bağlı bulunan ve unun ince veya kalın öğütülmesine göre taşın inip kalkmasını sağlayan tahta parçası 81/69 (DLT)

izdeŋ: Balık tutmakta kullanılan bir nevi ağ 71/57 (DLT)

ka: Kap 205/175, 537/439 (DLT); 2552 (KB) → **ka kaça**

neçe ka tegürgü kerek bu aşığ

kuruğ kodmasa bir içig hem taşığ (2552 KBM)

kaça: Kap 550/450 (DLT) → **ka kaça**

kā ka.ça (550/450 DLT)

kaçaç: Bir Çin ipeklisi 408/319 (DLT)

kadah: Kadeh 208 (AH)

kiḍinrek ḳaḍaḥḳa sunup zẹhr ḳatar (208 AH)

kaḍış: Kesilen hayvanların derisinden dilinerek yapılan kayış 185/159, 249/219, 448/352 (DLT)

bakanlıg kaḍış (249/219 DLT)

kafgar: Behremân ipeği 633/528 (DLT)

ka kaça: Kap kacak 537/439, 550/450 (DLT) → **ka**, **kaça**

kalın barçın: Kalın ipek, atlas 36/87a3=44:53 (KT)

Keḍerler yuwḳa barçındın hem ḳalın barçındın (36/87a3=44:53 KT)

kamçı: Kamçı 210/181 (DLT); 2354 (KB)

kılıç kamçı (210/181 DLT)

kamdu: Dört arşın uzunluğunda, bir karış genişliğinde kumaş parçası 211/181 (DLT)

kamıç: Kepçe 38/25, 181/154, 306/253 (DLT)

Eşiç ayu.r tūpüm altu.n, kamıç ayu.r men kanda men (38/25 DLT)

kanagu: Neşter 225/194 (DLT)

kandır: Soyulduktan sonra etin, tabaklanmaya uygun derisinin adı 230/199 (DLT)

kaŋlı: Üzerinde yük taşınan araba 609/502 (DLT)

kap: Kap; tulum; çuval, torba 107/97, 332/269, 349/280 (DLT)

kānı akıp yoşuldı

kābı kamug teşildi

ölüg bile koşuldı

togmış küni uş bata.r (332/269 DLT)

karmak: Çengel 6116 (KB)

anunmış-turur bu ölüm tarmakı

usanıp yorırda iler karmakı (6116 KBM)

kasab: Hint kumaşı 5368 (KB)

kasab tûsî rûmî ajun tañsukı

saña kelse tolmaz ağı kaznakı (5368 KBM)

kasuk: At derisinden yapılan, içine süt ve kımız konulan kap 192/164 (DLT)

kaşıklık: Kaşık yapmak için hazırlanmış olan (boynuz vb.) 251/221 (DLT)

kaşıklık müŋüz (251/221 DLT)

kaşuk: Kaşık 192/165, 595/488 (DLT)

kuruk kaşuk agızka yarama.s kurug sö.z kula.kka yakışma.s (192/165 DLT)

kaşuklug ayak: Kaşıklı çanak 249/218 (DLT)

katut: Ayakkabıcıların kullandığı çiriş 408/318 (DLT)

kaw: Çakmağı ateşleyen kav 512/411 (DLT)

kaznak: Hazine 2178, 5290, 5294 (KB)

kalın kaznak ursa bu altun kümüş

itilse éli artsa ol kend uluş (2178 KBM)

kazŋuk: Kazık 611/504 (DLT)

keçe: Kavun, hıyar vb. şeyleri taşımada kullanılan küfe 541/442 (DLT)

kedüklük: Yağmurluk (kepenek) yapmak için hazırlanmış malzeme 254/223 (DLT)

kedüklük kịdiz (254/223 DLT)

kemek: Pamuktan yapılan, nakışlı ve şeritli bir kumaş 197/169 (DLT)

kenç: Hazine 1420, 2056, 6551 (KB)

nerek kenç urur sen bu altun kümüş

saña teggüsi ol iki böz ülüş (1420 KBM)

kendüg: Yarım küp; tekne 241/210, 333/270 (DLT)

kenzi: Değişik renklerde; kırmızı, sarı, yeşil Çin kumaşı 213/183 (DLT)

kepek yinçü: Küçük inci 196/168 (DLT)

kerey: Ustura 521/421 (DLT)

kerim: Nakışlı kumaş 201/171 (DLT)

Tām kerimi (201/171 DLT)

kerki: Keser 216/186 (DLT)

kerpiç: Pişmiş çamur, pişmiş kerpiç 187/160, 229/198 (DLT)

bışıg kerpiç (187/160 DLT)

kerpiç kipi: Kerpiç kalıbı 494/396 (DLT)

kes: Taharet için kullanılan taş parçası 166/143 (DLT)

kesek: Mal, eşya, meta 30/8a2=12:88, 32/20b1=28:29 (KT)

Keldürdümiz bir kesek azḳına bitig, tükel bérgil bizke ülgüni (30/8a2=12:88 KT)

kesgü: Kesmek için kullanılan (nesne) 10/6 (DLT)

kesgü nēŋ (10/6 DLT)

kesgük: Tasma 410/321 (DLT)

kesürgü ~ kesirgü: Dağarcık, meşin torba 180/154, 245/214, 465/369 (DLT)

sanaç kesirgü (180/154 DLT)

ketmen: Yeri kazmak için kullanılan alet 223/193 (DLT)

kewiz: Halı, kilim 184/157 (DLT)

kewşeŋ: Harmanı temizledikten sonra gelen kimseye verilen yiyecek şeklindeki hediyenin adı 612/505 (DLT)

kez: Bir tür Çin kumaşının adı 164/142 (DLT)

kezlik: Kadınların kaftanlarının altına taktıkları küçük bıçak 241/209 (DLT)

kıftu: Makas 210/180 (DLT)

kılam: Kalemler 293 (KB)

kiçig oğlanığ kör ukuşka ulam

yaşı yetmegińçe yorımaz kılâm (293 KBM)

kırŋak: Et ve hamur kesmeye yarayan satıra benzer bir kesici 611/504 (DLT)

kısgaç: Kerpeten 229/198 (DLT)

kidinki yalıg: Eyerin arka kaşı 450/354 (DLT)

kiḍizlik: Keçe yapmak için hazırlanan yün 253/222 (DLT)

kiḍizlik yūŋ (253/222 DLT)

kimişge: Nakışlı Kâşgar keçesi 246/214 (DLT)

kin: Misk 164/143 (DLT)

Kizdeki kim yıpa.r (164/143 DLT)

kin yıpar: Misk kabı 171/147 (DLT)

kirit: Anahtar 180/153, 595/487 (DLT)

Kapug kiritle.di (595/487 DLT)

kirit: Anahtar 35/13b3=39:63, 36/7a2=42:12 (KT)

Aŋar köknüŋ kiritleri hem yerniŋ kiritleri (35/13b3=39:63 KT)

kiritlik enüki: Kilidin dişleri 49/34 (DLT)

kiş: Samur, samur kürk 4425, 5367, 5825 (KB)

satığçı yok erse ajun kezgüçi

kaçan kedgey erdiñ kara kiş éçi (4425 KBM)

kiz: Misk kutusu, elbise sandığı, elbise bohçası ve saklayıp koruyan her şey 164/142, 584/479, 164/142 (DLT)

Kizdeki kin yıpa.r (164/142 DLT)

koḍurçuk: İnsan şeklinde yapılmış kukla, keçeden bebek 250/220 (DLT)

koguş: Oluk, kanal; değirmendeki su kanalı 185/159 (DLT)

koguş: Oku düzeltmek için kullanılan kamış parçası 185/159 (DLT)

koguş ~ kogış: Tabaklanmış veya tabaklanmamış deri; sırım 185/159, 369/292, 371/294 (DLT)

ol meniŋ birle koguşka yāg türtüşdi (369/292 DLT)

kolan: Kolan, eyer kayışı 203/174 (DLT)

Kolan eti (203/174 DLT)

kōm: Deve semeri 503/403 (DLT)

tewe kōmı (503/403 DLT)

koŋragu: Ziller, çıngıraklar 441/345, 613/506, 618/514 (DLT)

ol koŋra.gu çıŋrattı (441/345 DLT)

korluk: Kımız konan tulum 238/206 (DLT)

korum: Çok mal 200/171 (DLT)

Ol korum buldı (200/171 DLT)

kōş biçek: Argu lehçesinde makas (anlamı: bir çift bıçak) 498/399 (DLT)

kova: Oğuz lehçesinde kova 85/76, 549/449 (DLT)

uruklug kova (85/76 DLT)

kova: Türk geminin, atın burnu üstünde dik duran çıkıntısı 549/449 (DLT)

köçürme oçuk: Bir yerden bir yere taşınabilen ocak 246/215 (DLT)

köḍeç: Argu lehçesinde testi 181/154 (DLT)

kök: Eyer bağı 407/318, 408/318 (DLT)

Er sö.zi bi̇̄r eḍer köki ü.ç (407/318 DLT)

köken: Hayvan ilmeği, süt hayvanlarında süt sağarken kullanılan ilmek 209/179 (DLT)

kömçü: Define 210/181, 210/181 (DLT) → **kömüç**

Tawga.ç kömçü.si (210/181 DLT)

kömüç: Define 181/154 (DLT) → **kömçü**

Ol kömüç buldı (181/154 DLT)

kömüldürük: Eyerin göğüslük kısmı, at göğüslüğü 13/7, 264/230 (DLT)

könek: Deriden yapılan su kabı 197/169 (DLT)

köpçük: Eyer yastığı 240/209 (DLT)

köpen: Deve örtüsü, eyer takımı ve benzeri donanım 203/174 (DLT)

köpsün: Minder, basık şilte 220/190 (DLT)

körge: Tahtadan yapılan tabak 216/186 (DLT)

körük: Kuyumcu ve demirci körüğü 197/168 (DLT)

kösrük tuşag: Atın ön ayaklarındaki köstek 241/209 (DLT)

kötrüm: Üzerinde oturulan seki 243/211 (DLT)

kötürgü: Nakil aracı 245/214 (DLT)

kövüz: Yaygı; yünden dokunmuş her döşek ve yatak 517/415 (DLT)

közeç: Testi, toprak kap 181/154 (DLT)

közegü: Tandırda ateşi karıştırma demiri 225/194 (DLT)

Köze.gü uzu.n bolsa elig küyme.s (225/194 DLT)

közlük: Göz kamaştığı veya ağrıdığı zaman göz üzerine konan at kuyruğundan örülmüş nesne, bir tür gözlük 241/209, 264/230 (DLT) → **közüldürük**

közŋü: Ayna 464/368, 610/502, 501/402 (DLT)

iki yüzlüg közŋü (464/368 DLT)

közüldürük: At kuyruğundan örülen, hastalanınca veya göz kamaşınca göze konan alet, bir tür gözlük 264/230 (DLT) → **közlük**

kuduzgun ~ kuḍuzgun: Eyer kuskunu, kuyruk altından geçen eyer kayışı 13/7, 258/226 (DLT)

kumgan: Güğüm, ibrik 217/187, 221/190, 439/343 (DLT)

Ol kumga.nıg yalrıttı (439/343 DLT)

kundıgu: Bileği taşı 246/215 (DLT)

kur: Kuşak, kemer 163/142, 223/193, 393/307 (DLT); 542, 580, 1456 (KB)

ku.r ma.n (223/193 DLT)

kurşag: Yünden dokunan tura (halat gibi örülmüş ip çilesi) 234/203 (DLT)

kurşag: Kuşak 234/203 (DLT)

ew kurşa.gı (234/203 DLT)

kuyma: Çekiçle döverek değil, dökme yoluyla maden filizinden yapılan havan, kandil ve çekiç gibi aletler 521/420 (DLT)

kümüş: Gümüş; para 92/86, 186/159, 208/178 (DLT)

Kümüş künke ursa altun ada.kın keli.r (92/86 DLT)

küp: Küp 85/76, 88/79, 494/396 (DLT)

açıglıg küp 85/76 DLT)

küpe: Küpe 451/354, 540/441 (DLT)

kürgek: Geminin küreği ve her türlü kürek 411/321 (DLT)

kürin: Kavun, salatalık vb. şeyleri taşımak için kullanılan sepet 204/174 (DLT)

küweç: Güveç, çömlek 33/35b2=34:13 (KT)

Éterler erdi ... küweçler rāst ornatmış (33/35b2=34:13 KT)

küzüg: Dokumacı tezgâhında üst çözgüleri (arışları) alttakilerden ayıran birbiri üzerine sarmalanmış iplikler 197/168 (DLT)

küzüŋü: Ayna 5619, 5618 (KB)

bağırsak kişi özke küzñü bolur

añar baksa kılk yañnı tüzgü bolur (5619 KBM)

lagun: İçinden süt, ayran vb. içilen, kile gibi oyulmuş kap 207/177 (DLT)

law: Mühür basmak için kullanılan mum 512/411 (DLT)

liw: Tepsi, sofra 2549, 2551, 2553 (KB)

liv aş tirki kirse körü ıdsa köz

yarağsızını körse anı tıdsa öz (2549 KBM)

lohtay: Üzerinde sarı pullar olan kırmızı Çin ipeklisi 550/451 (DLT)

mal: Mal 1051, 4508, 1176 (KB); 184, 245, 298 (AH); 26/63b1=4:95, 31/30b2=19:77, 29/17b2=9:24 (KT)

Mālları birle özleri birle artuḳ ḳıldı Taŋrı (26/63b1=4:95 KT)

mançu: Sadece hüner ve sanat sahiplerine verilen ücret 210/181, 211/181 (DLT)

mançuk: Eyere katılan heybe, torba gibi şeyler 239/207 (DLT)

maye: Sermaye 1818 (KB)

törütürde bérse bayat ög köñül

tükel mâyeˆ buldı biligke oğul (1818 KBM)

meŋ: Yem, kuş yemi 1193, 2054,3564 (KB)

esenlik kerek erke neñ eksümez

tiriglik kerek kuşka meñ eksümez (1193 KBM)

meta: Eşya 26/70a2=4:120 (KT)

Eger osansa sizler sāzlarıŋızdın, metā'larıŋız[dın] emitseler siziŋ üze (26/70a2=4:120 KT)

mındatu: İpek (ipekli kumaş ?) 246/215 (DLT)

mina: Lâcivert veya yeşil renkli sırça 4960 (KB)

yaşık türtti yüzke sarığ za‘ferân

özin kıldı mînâ öñi teg cihân (4960 KBM)

miras: Miras B14 (KB)

birindin biriñe mîrâslar kalıp

adınlarka bérmez öziñe alıp (B14 KBM)

monçuk: Atın boynuna takılan inci boncuk, aslan tırnağı ve muskalar 239/207 (DLT)

monçuk: Süs eşyasındaki boncuk 239/207, 330/267, 495/397 (DLT)

monçuk sürüldi (330/267 DLT)

mülk: Mülk, mülkiyet, hükümranlık, saltanat 27/31a1=5:17, 31/89b3=20:120, 35/40a1=40:29 (KT)

Ol Taŋrıḳa köklerniŋ hem yerleriŋ mülki (27/31a1=5:17 KT)

neŋ: Nesne, şey; mal 10/6, 11/6, 12/6, 26/12, 29/15 (DLT); B72, 112, 181 (KB); 8, 149, 100 (AH); 26/62a3=4:94, 28/44a2=7:169 (KT)

Tileyür sizler dünyānıŋ neŋini (26/62a3=4:94 KT)

nerse: Mal mülk 29/32b2=9:42 (KT)

Eger bolsa nerse yaḳın, yaḳın yol, oġrayu āsān yawuḳ uḍġatılar saŋa (29/32b2=9:42 KT)

nıjdag: Bileği taşı 234/203 (DLT)

ogulmık ~ ogulmuk: Kiriş üstüne sıralanmış yatay tahtaların her biri 85/77 (DLT)

ok: Mirastan isabet eden hisse 35/22 (DLT)

aŋa.r bīr o.k tegdi (35/22 DLT)

olma: Testi 77/66, 188/161, 383/301 (DLT)

Kurug olma (188/161 DLT)

oluk: Küçük kayık 46/32 (DLT)

oluk: Hayvanlara bir şey içirmek için yemlik gibi ağaçtan oyulan şey 46/32 (DLT)

orgak: Orak 11/6, 72/58, 332/269 (DLT)

orga.k tişeldi (332/269 DLT)

otgun: Eyerin sol tarafında bulunan geniş kayış 66/53 (DLT)

oyuk: Oğuz lehçesinde, bostan korkuluğu ve yollara işaret için konulan taş 53/39, 55/40, 193/165 (DLT)

Ālı.n arsla.n tuta.r kūçün oyuk tutma.s (53/39 DLT)

öŋik ~ öŋük: Yastıkların ipek kulak ve kuyrukları 80/68, 80/69 (DLT)

örgen: Urgan vb. şey 106/97 (DLT)

örge.n örüldi (106/97 DLT)

örk: Hayvan yuları ve at tavlası 33/20 (DLT); 91, 722, 1988 (KB); 318 (AH)

örüglük amulluk bolur begke körk

bu beglik işiñe bu ol bağu örk (1988 KBM)

örküç: Ocakta üzerine tencere konulan taş 60/46 (DLT)

örtüg: Örtü 64/51 (DLT); 36/101a1=45:23, 37/74b3=50:22, 35/74a1=41:5 (KT)

Mühr urdı ḳulaḳı üze hem köŋli üze, ḳıldı közi üze örtüg (36/101a1=45:23 KT)

örtüg: Örtü 1897, 3919, 5818 (KB)

kamuğ neñke örtüg bolur baksa köz

köñülke yok örtüg munı bilgü öz (1897 KBM)

perde: Perde, örtü 34/60a2=38:33, 35/74a3=41:5, 36/34b2=42:51 (KT)

Ançaḳa tegi yaştı kün perde birle (34/60a2=38:33 KT)

rekve: Çanak 6326, 6327, 6322 (KB)

sen alğıl bu rekveˆ kadaşıñ özin

munıñ birle üşgür tilese yüzin (6326 KBM)

saban: Saban 203/173 (DLT)

saç: Kızartma kabı, sac 508/408 (DLT)

saçu: Elbise, mendil vb. şeylerin saçağı 541/442 (DLT)

sag: Yün kabartmak için kullanılan çubukların adı 512/410 (DLT)

sagır: Koni şeklinde ve havana benzeyen, içine şarap vb. konulan kap 205/175 (DLT)

sagrak: İçmek için kullanılan çamçak ve kadeh 63/49, 235/205, 237/206 (DLT); 36/67a1=43:71 (KT)

Tezgindürlür olar üze saġraḳlar altundın, sapsuz bardaḳlar (36/67a1=43:71 KT)

sakalduruk: Başlık sıkı dursun ve düşmesin diye çene altından bağlanan, ipekten örülmüş ip 264/230 (DLT)

sal: Tutkaldan alınan, kap (seramik) üstüne sürülerek üzerine nakış işlenen yapıştırıcı 513/412 (DLT)

sal: "Tar" (şişirilmiş tulumların, kamışların veya dalların yan yana getirilmesiyle yapılan sal) anlamında kılıf, kelek 513/412 (DLT) → **tar**

salçı biçek: Aşçı bıçağı 634/530 (DLT)

salı: Mala 548/448 (DLT)

salŋu: Kendisiyle taş atılan sapan 609/502 (DLT)

sanduk: Sandık 288 (AH)

ḳalur munda kiḍin sẹpẹḍ ṣạnduḳuŋ (288 AH)

saplık: Sap yapmaya uygun malzeme; sap 236/205 (DLT)

sapsuz bardak: Kulpsuz kadeh 36/67a2=43:71 (KT)

Tezgindürlür olar üze saġraḳlar altundın, sapsuz bardaḳlar (36/67a2=43:71 KT)

sarım: İbrişim vb. kumaşlardan yapılan ve şarabı süzmek için ibrik, testi gibi şeylere takılan nesne 200/171 (DLT)

sarnıç: Deriden veya ağaçtan yapılmış geniş kap 228/198 (DLT)

sasık: Uç şehri ve etrafındakilerin lehçesinde saksı 192/164 (DLT)

sawdıç: Dallardan örülen, içinde meyve vb. şeyler taşınan sepet 96/89, 229/198 (DLT)

ol sawdıç ȫrdi (96/89 DLT)

saht: Oğuzlarda tokalar, kemer başları ve eyerlerdeki altın ve gümüş kakmalar 66/52 (DLT)

say yarık: Göğüslük (cevşen) 451/354, 514/413 (DLT)

seŋek: Su içilen testi ve küp 604/496 (DLT)

seped: Sepet 288 (AH)

ḳalur munda kiḍin seṗeḍ ṣanduḳuŋ (288 AH)

serk: Saksı, çömlek ve onların kırıkları 178/151 (DLT)

serü: Evdeki raf 542/443 (DLT)

sıdrım: Oğuzcada deri ip, kayış 243/211 (DLT)

sıgzıg: İki şey arasındaki bağlayıcı 233/202 (DLT)

sındu: Oğuzcada makas 210/181 (DLT)

sıŋarsuk: Terki 613/507 (DLT)

sıpakur: Yem torbası 244/212 (DLT)

sıp akurı: İki yıllık atın yem yediği yer 244/212 (DLT)

sır: Çin kâselerine sürülen ve üzerine işleme yapılan macun 163/141 (DLT); 2452, 2798, 5112 (KB)

Sırlıg aya.k (163/141 DLT)

sırıçga: Cam, sırça 245/214 (DLT)

sırınçga: Sırça 3394, 4610 (KB)

sırınçğa sakışı-turur bu köñül

idi ked küdez sınmasu ay oğul (3394 KBM)

sırlıg ayak: Sırla süslenmiş kâse 163/141 (DLT) → **sır**

sırmak: Eşeğin semerinin altındaki örtü 237/206 (DLT)

sırukluk yıgaç: Çadırın ana direğini yapmak için hazırlanan ağaç 251/221, 252/221 (DLT)

sış: Et dizilen şiş; tutmaç yeme şişi 166/144, 497/399, 271/237, 353/282 (DLT) → **şış**

sibek: Değirmen taşının etrafında döndüğü demir, değirmen mili 195/167 (DLT)

sibek: İçine işemesi için çocuğun beşiğine konan kamış 196/167 (DLT)

siŋüt: Karşılığı verilmeyen ve geri gönderilmeyen armağan 603/494 (DLT)

bu at maŋa siŋüt bīrdi (603/494 DLT)

soku (<sokku): Dibek 545/446 (DLT)

sorgu: Kan alma aleti 304/251 (DLT)

sorgu: Bardak çekerken (hacamat yaparken) kullanılan bardak 12/6, 214/184 (DLT)

sögen: Yük hayvanındaki küfe 203/173 (DLT)

sun altun: Altın karşılığı kâğıt para 504/404 (DLT)

susgak: Karluk, Kıpçak ve göçebelerin tamamının dilinde kendisiyle su vb. şeyler alınan nesne 237/206 (DLT)

susık: Kova 192/164 (DLT)

suwluk: Mendil 237/206, 586/480 (DLT)

ol suwluk saçu.la.dı (586/480 DLT)

süpürgü: Süpürge 245/214 (DLT)

süwri: Ucu sivri olan mızrak, kılıç, şiş ve kandile benzer küçük eşyalar vb. şeyler 212/182 (DLT)

şalaşu: Bir Çin dokuma türü 224/193 (DLT)

şebiŋ: Çigil lehçesinde demir çubuk 599/491, 605/497 (DLT)

şış: Kendisiyle tutmaç yenilen şiş 407/318, 332/269 (DLT) → **siş**

şütük: Öküz vb. hayvanların boynuzundan yapılan divit (kalemlik ve hokka) 196/168 (DLT)

tabut: Sandık 31/44a3=20:39 (KT)

Atġıl anı tābūt içiŋe taḳı atġıl anı deryā içiŋe (31/44a3=20:39 KT)

tac: Tac 89, 5463 (KB)

bu iki bile beg bedüklük bulur

bu iki yumıtsa bedür beg tâcı (5463 KBM)

tagar: Hububat çuvalı 13/7, 128/113, 207/177 (DLT); 6571 (KB)

Taga.r eşye.k ü.ze artıldı (128/113 DLT)

tahçek: Bir tür Çin ipeği 240/208 (DLT)

taht: Taht 92, 5805 (KB)

ilig tahtka minsün bu kün inçrünüp

yağısı yér öpsü yırak yinçrünüp (5805 KBM)

tahtu: Eğirilmeden önceki ham ipek 210/180 (DLT)

talguç: Denk ile ip arasına sokulan tahta 228/197 (DLT)

talguk: Baltayı sağlamlaştırmak için sapıyla demiri arasına sokulan tahta çivi 236/205 (DLT)

tamgalık: Küçük ibrik 263/229 (DLT)

tam kerimi: Duvara gerilen örtü 201/171 (DLT)

taŋ: Argu lehçesinde elek 600/491 (DLT)

taŋuk: Hükümdarlar yola çıktığında vb. durumlarda hükümdara verilen ve içinde yiyecek ve ipekli kumaşlar bulunan hediye 604/495 (DLT)

tapçan: Salkımlara ulaşmak için üzerine çıkılan, üç ayaklı, sofra şeklinde bir eşya 219/188 (DLT)

tapçaŋ: Kençek lehçesinde, salkımlara ulaşmak için üzerine çıkılan, üç ayaklı, hamur tahtası şeklinde bir eşya 612/505 (DLT)

targak: Tarak 11/6, 235/204 (DLT)

tarıglag: Hasılat, kazanç, kâr 36/14a3=42:20, 36/14b2=42:20 (KT)

Kim tileyür erse āḫiret tarıġlaġını, arturur-miz aŋar ekini içinde (36/14a3=42:20 KT)

tatırga: Tirşe, tabaklanmış beyaz deri 245/214 (DLT)

tavar: Oğuzlar ve diğerlerinin dilinde mal, eşya 124/109, 124/110, 125/111 (DLT) → **tawar**

ol maŋa tava.r üḍrüşdi (124/109 DLT)

tawar: Mal, eşya 55/41, 70/56, 113/102 (DLT); 485, 1112, 1308 (KB); 287, 285, 261 (AH); 38/23a1=59:8, 38/46a1=61:11 (KT) → **tavar**

Anlar kim çıḳarıldılar sarāylarından hem tawarlarından (38/23a1=59:8 KT)

Tawgaç kömçüsi: Âd kavmine ait define 210/181 (DLT)

tawratgu yıp: Kıvrık ve fitilli hâle getirilmiş ip 443/346 (DLT)

tawratmış yıp: Kıvrık hâle getirilmiş ip 443/346 (DLT)

tayak: Değnek, baston; dayanak 210/180, 518/416 (DLT); 5633, 6325, 4715 (KB); 28/5b2=7:107, 28/8b1=7:117, 28/37a1=7:160 (KT)

tayak bile tayma.s tanuk sö.zün bütme.s (518/416 DLT)

tegşüt: Bir şeyin karşılığı, bedeli olarak verilen şey 227/196 (DLT)

tekne: Tekne 218/188 (DLT)

temen yigne: Çuvaldız 459/363 (DLT)

temen yiŋne: Büyük iğne 202/173 (DLT)

tepük: Kurşundan yapılan, iğ başı şeklinde bir şey 194/166 (DLT)

ter: Parayla çalıştırılan kişinin ücreti 509/408 (DLT); 5078, 4661, 4462 (KB)

idi yakşı aymış köni sözlüg er

köni sözlüg erke bayat bérsü ter (5078 KBM)

ter: Ücret, karşılık, mükâfat, mehir 28/7a2=7:113, 36/17b1=42:23, 33/60a2=34:47 (KT)

Bizke ter bar mu eger bolsa-miz yeŋiglilerdin? (28/7a2=7:113 KT)

terlik: Teri emmek için eyerin altına konan örtü 240/208 (DLT)

tesbih: Tesbih 3287 (KB)

turup yundı kıldı yana tañ namâz

du'â kıldı tesbîh yéme küdti az (3287 KBM)

tewren: Şalvar uçkuru ve sapan ipi yapmak için bir araya getirilip burulan ipler 219/189 (DLT)

tewsi: Tepsi, sofra 213/183, 466/370 (DLT)

ayaklıg tewsi (466/370 DLT)

tış: Saban demiri 497/399 (DLT)

tış sıgzagı: Kürdan 233/203 (DLT)

tiküç: Ekmek üzerinde süsler yapmak için kullanılan ve sivri uçları bulunan alet 180/154 (DLT)

tim: İçkiyle dolu tulum 503/403 (DLT)

tin: Yular, dizgin 171/147, 503/404 (DLT)

Tin tizgin (171/147 DLT)

tin tizgin: Yular ve dizgin 171/147 (DLT)

tiregü: Kendisine dayanılacak ve yelken ve benzeri şeyleri dik tutacak olan nesne (direk) 225/194 (DLT)

tireklik: Kapı için hazırlanan direklik (ağaç) 254/223 (DLT)

tirgü: Sofra örtüsü 216/185 (DLT)

tizgin: Dizgin 214/184 (DLT)

tamga suwı taşra çıkıp tāgıg öte.r

artuçları tegre önüp tizgin yete.r (214/184 DLT)

tizildürük: Ayakkabıların ucuna takılan bakır pullar 264/230 (DLT)

toḍ monçuk: Cariyelerin kullandığı, parfüm ve miskten yapılmış boncuklar 495/397 (DLT)

togaklık: Süzgeç yapmak için hazırlanan tahta 251/221 (DLT)

tokaklık: Süzgeç yapmak için saklanan (tahta) 252/221 (DLT)

tokımak: Çamaşırcının tokmağı 522/422 (DLT)

toku: Kemerin tokası 545/446 (DLT)

tokurka: Fıçı ve ibrikteki emzik 245/214 (DLT)

tolgag: Küpe 410/320 (DLT)

yinçü tolga.g (410/320 DLT)

tolwır: Perde 229/199 (DLT)

tolwır: Gelin odasının tülü 485/388 (DLT) → **talwır**

tolwır yelwirdi (485/388 DLT)

tomrum yıgaç: Kunduracı tahtası vb. gibi kesilmiş tahta 243/211 (DLT)

ton: Ev eşyası 33/17a2=33:53 (KT)

Ḳaçan tilese siz olardın tonlardın tileŋ olardın ḥicāb arḳasında (33/17a2=33:53 KT)

tonluk: Elbise için planlanan kumaş 269/236 (DLT)

ol anıŋ tōnlukın kısdı (269/236 DLT)

topuz yük: Üzerine binenin sallandığı eyer ve yük 183/156 (DLT)

torku: İpek 13/7, 215/185, 475/380 (DLT); ipek kumaş, ipekli 68, 3288, 3846 (KB)

Tawgaç xānnıŋ torkusı telim teŋle.meḍip bıçma.s (215/185 DLT)

tovıl: Av sırasında şahin için çalınan davul 517/416 (DLT)

törpig: Törpü 240/208 (DLT)

törpigü: Törpü 240/208, 246/215 (DLT)

töşek: Döşek, yatak 195/167, 254/223, 332/269 (DLT); 3285, 3838, 3950 (KB); 26/12a1=4:34, 36/39b2=43:10 (KT)

Ol tişiler kim ... kesiliŋ olardın töşekler içinde (26/12a1=4:34 KT)

töşeklik: Yatak vb. şeyleri yapmak için hazırlanan ipek 254/223 (DLT)

töşeklik barçın (254/223 DLT)

tug: Herhangi bir şeyin tıkacı 498/400 (DLT)

(tulun): Gemin sağ ve sol "tulun"a isabet eden halkası (hene) 202/173 (DLT)

tuluŋ: Atın kulağı altında bulunan, atın gemine ait bir halka (hene) 606/498 (DLT)

yügün tuluŋı (606/498 DLT)

tuş: Altından ve gümüşten yapılan ve kemerin ucuna takılan toka 497/399 (DLT)

tuş: Başa veya kemere takılan altın veya gümüş toka 213 (KB)

yağız yér katındakı altun taş ol

kalı çıksa begler başında tuş ol (213 KBM)

tuşag: Atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan köstek 207/177 (DLT)

tuşag: Köstek, bukağı 316 (KB)

kişenlig küremez kerekçe yorır

tuşağlığ yıramaz tilekçe barır (316 KBM)

tutma: Sandık 217/187 (DLT)

tuwuz yinçü: Büyük inci 566/467 (DLT)

tuzluk: Tuzluk 235/204 (DLT)

tügek: Kolan halkası, yükü sıkıştırmak için iplerin ucuna bağlanan tahtadan halka 409/320 (DLT)

tügme: Düğme 218/187 (DLT)

tüŋlük tugı: Baca deliğinin (tünlüğün) örtüsü 498/400 (DLT)

tüŋşü: Fener 609/502 (DLT)

türgek: Bohça 271/237, 275/239, 410/321 (DLT)

ol türge.k çıgdı (271/237 DLT)

tüşrüm: Argu lehçesinde eğirilmiş ip yumağı 243/211 (DLT)

tütek: İbrik vb. şeylerin emziği 194/166 (DLT)

tütsüg: Tütsü 98 (KB)

kayusı elig sundı tütsüg tutar

kayu büvkirer kin ajun yıd kopar (98 KBM)

tüweklik: Nefesle kurusıkı fırlatılarak serçe vurmakta kullanılan silah için hazırlanan dal 253/223 (DLT)

uç: Türkçe yazmak için kalem 30/16 (DLT)

ugur: Oğuzcada karşılık, bedel 39/25 (DLT)

Atka ugur aldı.m (39/25 DLT)

ugurluk: Karşılık, bedel 70/56 (DLT)

koşnı konum ogışka kılgıl aŋar agırlık

artut alıp anungıl eḍgü tawar ugurluk (70/56 DLT)

ukruk: Kement 63/49, 539/440 (DLT)

Tāgıg ukrukın egme.s, teŋizni kaygıkın bögme.s (63/49 DLT)

ulagu: İki şeyi birbirine ekleyen, yama vb. parça 80/69 (DLT)

ula.gu nēŋ (80/69 DLT)

urt: İğne deliği 33/19 (DLT)

uruk: İp 33/20, 45/31, 118/106 (DLT)

uruk estürdi (118/106 DLT)

uyma: Türkmenlerin ayakkabı yapımında kullandıkları keçe 319/261, 370/292 (DLT)

ol maŋa uyma basışdı (319/261 DLT)

ükek: Tabut ve sandık 52/37 (DLT)

ületü: Erkeklerin, burunlarını temizlemek için koyunlarında bulundurdukları ipek parçası, mendil 80/69 (DLT)

ümzük: Eyerin ön ve arkadaki ucu 65/51 (DLT)

ürüŋ: Kâhine verilen ücret 79/68 (DLT)

elig ürüŋi bīr (79/68 DLT)

ütüg: Kırışıklıkları gitsin diye kızdırılarak elbisenin dikiş yerlerine bastırılan mala şeklinde demir, ütü 46/32 (DLT)

yaḍım: Yatak, şilte, halı vb. yaygı 12/6, 72/58, 452/355 (DLT); 4442, 6625 (KB)

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

yalıg: Eyerin ön ve arka kaşı 450/354, 428/335 (DLT)

yalpı: Derinliği olmayan tabak vb. ahşap eşya 457/360 (DLT)

yalpı nēŋ (457/360 DLT)

yalu: Tayların bağı, kısraktan kımız için süt sağılırken tayların bağlandığı ip 455/358 (DLT)

yamaglık böz: Yamamak için hazırlanmış kumaş vb. bir şeyin parçası 466/370 (DLT)

yançuk: Kese, küçük torba 266/234, 391/306, 463/367 (DLT)

ol yançuk agzı bürdi (266/234 DLT)

yanlık: Çoban çantası 463/367 (DLT)

yapguç: Eşek vb.ni sürmek için kullanılan değnek 461/365 (DLT)

yapı: Çigil lehçesinde eyer örtüsü 454/357 (DLT)

yap yarmak: Değirmi, gerçek dirhem 445/349 (DLT)

yap yarma.k yōk (445/349 DLT)

yarındak: Türk sırımı; kayış 276/240, 322/263, 354/283 (DLT)

er yarında.k tildi (276/240 DLT)

yarmak: Dirhem, para 14/8, 30/16, 50/35 (DLT); 6470, 6476, 6543 (KB)

üç yarma.k (30/16 DLT)

yarşı: Keser 5311 (KB)

bu dîn dalı dünyâ dalı karşı ol

yağuşmaz ikigün yolı yarşı ol (5311 KBM)

yartmak: "Para" anlamına gelen "yarmak"ın Uygur lehçesindeki biçimi 631/526 (DLT)

yaru yelim: Balık tutkalı 453/356, 454/357 (DLT)

yasgaç: Hamur tahtası 461/365 (DLT)

yastuk: Yastık 463/367, 488/390, 576/474 (DLT)

yastuk yastaldı (488/390 DLT)

yatan: Pamuk atıcının yayı 453/356 (DLT)

yataŋ: Yün ditme yayı 607/499 (DLT)

yelim ~ yilim: Kendisiyle tüy ve benzeri şeyler yapıştırılan tutkal 453/356, 454/357, 474/379 (DLT)

yelim yü.gke yapuşdı (474/379 DLT)

yemeçük: Buğday taşınan küçük çuval 465/369 (DLT)

yetgek: Bohça, heybe 474/379, 477/381, 632/527 (DLT)

ol maŋa yetge.k yedişdi (474/379 DLT)

yıp: İp, iplik 90/81, 93/86, 99/91 (DLT)

bu eşle.r ol telim yıp egirge.n (90/81 DLT)

yışıg: İp; kolan 90/81, 93/86, 101/93 (DLT); 1719 (KB)

bu yışıg ol üzülge.n (90/81 DLT)

yig: Gem damağı 506/406 (DLT)

yügü.n yi.gi (506/406 DLT)

yigne: İğne 265/233, 342/276, 459/363 (DLT)

yi.çi yigne sapdı (265/233 DLT)

yinçü: İnci, büyük inci 26/12, 139/122, 194/167 (DLT); 211, 212, 2153 (KB) → **yünçü**

ol yinçü ewdi.di (139/122 DLT)

yiŋne: İğne 202/173 (DLT)

yip: İp 748, 5640 (KB); 31/54b1=20:66 (KT)

Ançada yipleri hem tayaḳları ḫayāl körnür aŋar siḥrlerindin (31/54b1=20:66 KT)

yir: İpekli kumaşın veya arışın bir yüzünün adı 505/405 (DLT)

yogrı: Çanak 457/361, 458/361 (DLT)

Aş tatgı tūz yogrı.n yīme.s (457/361 DLT)

yogurkan: Yorgan; örtü 107/97, 113/102, 338/273 (DLT)

anıŋ üze yogurka.n eşüldi (107/97 DLT)

yonak: Eşek, inek vb. hayvanların semeri altına konan çul 456/360 (DLT)

yugurguç: Erişte vb. hamurları açan oklava 247/217 (DLT)

yula: Kandil 109/98, 455/358 (DLT); 35, 288, 601 (KB)

Yula uḍundı (109/98 DLT)

yular: Yular 448/352, 456/359, 472/377 (DLT)

Yund ba.şın yula.rlap keŋeld (?) yi (?) (448/352 DLT)

yurun: İpekli parçası 453/356 (DLT)

yurun yuka (453/356 DLT)

yurun yuka: İpekli parçası 453/356 (DLT)

yuwka barçın: İnce ipek 36/87a2=44:53 (KT)

Keḍerler yuwḳa barçındın hem ḳalın barçındın bir ikindi utruşġanlar (36/87a2=44:53 KT)

yüdrük: Üzerine eşya ve elbise konulan sedir 463/367 (DLT)

yügün: Gem, uyan 506/406, 516/415, 604/496 (DLT)

yügü.n yi.gi (506/406 DLT)

yüksük: Terzilerin kullandığı, tunçtan veya deriden yapılan, okçunun parmağındaki yüksüğe benzeyen alet 464/368 (DLT)

yüligü: Saçı tıraş etmek için kullanılan ustura 521/421 (DLT)

yünçü: İnci 2935 (KB) → **yinçü**

negü tér eşitgil kéñeşçi öge

kéñeşte töker begke yünçü üke (2935 KBM)

yüŋ: Yün 4442, 3949, 4765 (KB)

kımız süt ya yüñ yağ ya yoğrut kurut

yadım ya kidiz hem azar ewke tut (4442 KBM)

yüzük: Yüzük 452/355 (DLT)

zencir: Zincir 35/65a1=40:71 (KT)

Ançada ġullar boyunları içinde hem zencīrler süḍrünürler (35/65a1=40:71 KT)

züngüm: Bir tür Çin ipeği 243/211 (DLT)

2.7.9.2. Ticari Taşımacılık

arkış: Kervan 61/47 (DLT); 1386, 1443, 4426 (KB); 179, 180 (AH); 30/5a2=12:82, 30/10b3=12:94, 29/2b1=8:42 (KT)

Sorġıl uluş boḍnıdın ol kim erdimiz anıŋ içinde ol arḳışda kim keldimiz anıŋ içinde (30/5a2=12:82 KT)

2.7.10. Kent, Konut, İstihkam

2.7.10.1. Kent

balık: Müslüman olmayanların ve Uygurların lehçesinde kale ve şehir 190/163 (DLT)

ėl: İl, şehir, kent 28/2b2=7:88, 28/39b2=7:163, 36/49b1=43:32 (KT)

Çıḳarġay-miz oḳ séni ey Şu'ayb hem yime anlarnı kim bittiler seniŋ birle élimizdin (28/2b2=7:88 KT)

ėl: Yer, belde 33/37b1=34:15, 33/69a3=35:9 (KT)

Él erür ḫoş yime İḍi yarlıḳaġan örtgen (33/37b1=34:15 KT)

iklim: Ülke, diyar A16 (KB)

kayu padişâhka ya kayu iklîmka tegdi érse ğâyet uzlu- (A16 KBM)

il: İl, memleket, ülke, halk, saltanat C69, 216, 245 (KB)

negü tér eşitgil bu él kend begi

ukuşka biligke yetürmiş ögi (216 KBM)

ken: Doğudaki şehirlerin genel adı, *kend*'in hafifletişmiş şekli 171/147 (DLT) → **kend**

kend: Şehir, kasaba, kale 16/8, 99/91, 125/110 (DLT); B26, B34, 216 (KB); 35/23b3=40:4, 37/79a1=50:36, 37/71b2=50:11 (KT)

Armasun séni olarnıŋ evrülmeki kendler içinde (35/23b3=40:4 KT)

kend: Oğuzlarca ve onlara uyanlarca köy 173/149 (DLT)

oram: Muhıt, semt 399 (AH)

ḫarabat oramı bolup abadan (399 AH)

ordu: Saray, şehir B26, B57, 1594 (KB)

negü tér eşitgil uç ordu begi

bilip sözlemiş sözke yetrüp ögi (1594 KBM)

taş yir: Açık arazi ve yabancı ülke 511/409 (DLT)

uluş: Çigil lehçesinde köy, Balasagun halkı ve Argu ülkesinden onlara tabi olanlarda şehir 43/29 (DLT); B26, 1043, 2178 (KB); 26/43b1=4:75, 36/45b3=43:23, 30/91b3=16:112 (KT)

İḍimiz-ā çıḳarġıl bizni bu uluşdın küç ḳılıġlı anıŋ boḍnı (26/43b1=4:75 KT)

vilayet: Vilayet A13 (KB)

-leri kamuğ ittifâk boldılar kim maşrık vilâyetinde kamuğ (A13 KBM)

2.7.10.2. Konut, İstihkam

agıl: Ağıl 49/35, 45/31 (DLT)

Agı.lda ogla.k togsa arıkda o.tı ōne.r (45/31 DLT)

akur: Ahır 5/3 (DLT); 5369, 5370 (KB)

tirildi tümen miñ talu köp titir

yazıda kalın yond akurda katır (5370 KBM)

alaçu: Alaçık denilen geniş çadır 80/69 (DLT)

baba-hane (?): Köşk, yüksek bina 33/53b2=34:37 (KT)

Olarḳa turur yanut iki ança anı kim ḳıldılar olar baba-ḫāneler içre īmīnler (33/53b2=34:37 KT)

baḍıç: Asma çardağı 149/130 (DLT)

baḍıç üzümlemdi (149/130 DLT)

beyt: Ev 4339 (KB)

bular ehl-i-beyt ol habîbka kadaş

habîb sawçı hakkı üçün sew adaş (4339 KBM)

bina: Bina, ev, yapı A29 (KB); 341 (AH); 35/34a3=40:21, 30/39b2=16:26 (KT)

Erdiler olar ḳatıġraḳ olardın küçün, üküş binā ḳılġan yer içinde (35/34a3=40:21 KT)

burc: Kale, hisar 834, 744, 834 (KB)

bu kün burcı arslan bu burc tepremez

ewi tepremezi üçün artamaz (834 KBM)

çaçır: Çadır 204/175 (DLT)

çaşır: Oğuzlarda, çadır 204/175 (DLT)

çatır: Çadır 204/175 (DLT)

çuvaç: Otağ 106/97, 267/235, 361/287 (DLT)

korvı çuvaç kuruldı

tūgum tikip uruldı

sūsi otun oruldı

kançuk kaça.r ol tuta.r (106/97 DLT)

egdi: Hayvanların kesildiği yer 75/62 (DLT)

ev: (Oğuzlarda ve onları takip edenlerde) ev 27/12, 224/194, 162/141, 114/102 (DLT) → **ew**

ew: Ev, çadır 27/12, 31/17, 53/38 (DLT); 744, 1418, 1840 (KB); 30/72b3=16:80, 28/83a1=8:35, 38/98a2=66:11 (KT) → **ev**

Taŋrı ... ḳıldı sizlerke yılḳılar terilerindin éwler, yüŋül tutar siz anlarnı köçgü künleriŋizde (30/72b3=16:80 KT)

ew bark: Ev 176/150, 590/483 "evlerini ve mallarını" (DLT)

ewin barın satıgsa.dı

yulug bīrip barıgsa.dı

tirig erse turugsa.dı

aŋar sākınç küni togdı (590/483 DLT)

gar: Mağara 29/31a2=9:40 (KT)

Ançada ol iki ġār içinde, ançada aytur éşiŋe: ḳaḍġurmaġıl Ol Taŋrı biziŋ birle (29/31a2=9:40 KT)

han toy: Hakanın karargâhı 505/405 (DLT)

harabat: Meyhane 399 (AH)

ḫarabat oramı bolup abadan (399 AH)

hisar: Kale 4546 (KB); 38/17b3=59:2 (KT)

Sézindi olar yıġıġlı olarnı[ŋ] ḥisārları Taŋrıdın (38/17b3=59:2 KT)

hazine: Hazine, kıymetli eşyanın ve paranın saklandığı yer B13, B51, 1189 (KB)

eger hîleˆ çâreˆ yok erse adın

kamuğ neñ hazîneˆ ülegil barın (1189 KBM)

in: İn; ev 138 (KB); 29/41a1=9:57 (KT)

Eger bulsalar sığınġu yer azu inler azu kirgü yer yanġatılar aŋar (29/41a1=9:57 KT)

kalıma: Çardak, oda 521/421 (DLT)

kargu ~ karguy: Dağın veya yüksek bir yerin üstüne minare şeklinde inşa edilen yapı 214/184, 551/452 (DLT)

karşı: Hakan sarayı 213/183, 607/499, 132/116 (DLT); B26, 1418, 2535 (KB)

mende bulnur sewinç otı kaḍgu ota.r

karşı körüp sagdıç anı uçmak ata.r (607/499 DLT)

kası: Koyun vb. için tahtadan ağıl 544/444 (DLT)

kası bādım (544/444 DLT)

kebit: Dükkân 180/153 (DLT); 5108, 5497 (KB)

kebit ked bezedim kişi körgüsi

asığ yok kebitte satığ belgüsi (5108 KBM)

kelişlig barışlıg ew: Misafir evi, geliş gidiş evi 186/159 (DLT)

kerem: Yukarı ve aşağı Çin lehçesinde yer altındaki izbe yer 200/171 (DLT)

kışlık: Kışlık ev 238/207 (DLT)

konukluk ew: Ziyafet evi 252/221 (DLT)

konut: Konut 4471 (KB)

olardın tileme tawarın yanut

yanutı bayat bérge edgü konut (4471 KBM)

korıg: Bey vb.'nin muhafaza altına aldığı yer, korunan yer 13/7, 189/161 (DLT)

korınçu: Korunacak, sığınacak yer 31/75b2=41:48 (KT)

Yaḳīn bilgeler yoḳ olarḳa ḳorınçu (31/75b2=41:48 KT)

köşk: Kule 32/26a2=28:38, 35/45a1=40:36 (KT)

Ḳılġıl maŋa ap meniŋ üçün köşk, bolġay kim köz kemişgey men Mūsā Taŋrısıŋa (32/26a2=28:38 KT)

mekan: Mekân 47 (AH)

ol ol ʿạḳl uḳuş huş ḫịrẹdḳa mẹkan (47 AH)

mescid: Mescit 5486, 5556, 6477 (KB); 400 (AH)

ewin barkın örte sığıl burhanın

anıñ ornı mescid cemâ'at kılın (5486 KBM)

muyanlık: İmârethane 489 (KB)

muñadtı muyanlıkta tüşti barıp

kéçe yattı anda tünedi serip (489 KBM)

oldrug: Yer, mekân, mevkî 647, 787, 2547 (KB)

kapuğda ite tursa oldruğ turuğ

tüzülse orun kalmasa bir kuruk (2547 KBM)

ordu: Beyin oturduğu şehir 74/62 (DLT)

ordu: Köstebek, sıçan vb. yer altında yaşayan hayvanların yuvası 74/62 (DLT)

orun: Yer 543/443, 355/284, 361/287 (DLT); 18, 19, 220 (KB); 212 (AH)

ol meni orundın turgurdı (355/284 DLT)

otag: Çadır 536/438 (DLT); 4139, 499, 2562 (KB)

Otagka öpkele.p sūke sö.zle.me.dük (536/438 DLT)

otluk: Yemlik, ahır 62/48 (DLT)

oyuglug: Kemerli (ev) 466/370 (DLT)

oyuglug ew (466/370 DLT)

örtük sıgunçu: Sığınak, barınak 30/74a1=16:81 (KT)

Taŋrı ḳıldı sizlerke andın kim yarattı kölikeler, ḳıldı sizke taġlardın örtükler sıġınçular, ḳıldı sizke köŋlekler kim küḍezür sizlerni isigdin (30/74a1=16:81 KT)

rıbat: Kervansaraay 177, 178 (AH)

bu ajun rıbaṭ ol tüşüp köçgülüg (177 AH)

saray: Saray 1418, 3439, 4834 (KB)

sarây karşı itme ay ilig kutı

anundı saña ew kara yér katı (1418 KBM)

saray: Yer, mekân, makam 29/6a3=8:47, 32/25b1=28:37, 35/54b2=40:53 (KT)

Bolmaŋlar anlar teg kim çıḳtılar sarāylarındın küvezlikin boḍunḳa körkitü (29/6a3=8:47 KT)

satma: Bağ bekçisinin geceleri oturmak üzere ağacın üzerine kurduğu rafa benzer tahta 218/187 (DLT)

sıgınçu: Sığınak, sığınacak yer 36/31b3=42:47 (KT)

Taŋrıdın yoḳ sizke sıġınçu ol kün (36/31b3=42:47 KT)

tawarluk: Ambar 251/220 (DLT)

toy: Karargâh 505/405, 260/227 (DLT); 2347, 2349 (KB)

yagı ōtın öçürge.n

to.ydun anı köçürge.n

ışlar üzüp keçürge.n

tegdi okı öldürü (260/227 DLT)

törkün: Aşiretin toplandığı yer; anne babanın evi 222/191, 371/293 (DLT)

Kız törkünke keldi (222/191 DLT)

turag: Sığınak 343/276 (DLT)

keyik turagka sıgındı (343/276 DLT)

turug ~ turıg: Sığınak; dağlardaki korunaklı yer; yer 187/160 (DLT); 1521, 2547, 2588 (KB) → **turuglag**

tüşnek: Yuva; mezar 3570 (KB)

negü asğı âhır kara yér koyı

anıñ tüşneki ol yağız yér oyı (3570 KBM)

tüşün: Konak, durak 488, 1202, 1390 (KB)

tüşün ol bu dünyâ keligli keçer

yégen yél büke teg yér erken açar (1202 KBM)

udluk: Argu lehçesinde ahırda sığırların yattığı yer 62/48 (DLT)

uya: Kuş yuvası 55/41 (DLT)

üŋür: İn, mağara 2684, 4766, 6155 (KB)

bu ağzıñ misâli üñür sanı teg

sözüg çıksa andın sehar tanı teg (2684 KBM)

yın ~ yin: Yırtıcı hayvanların yuvası, in 446/350, 36/23 (DLT)

arsla.n yini (~ yını) (446/350 DLT)

Tilkü ȫz yinike ῡrse uḍuz bolu.r (446/350 DLT)

2.7.10.3. Konut Bölümleri, Parçaları

arıg: Barsgan lehçesinde çadırın eteği, alt kısmı 44/30 (DLT)

aşlık: Mutfak 70/55 (DLT)

atebe: Eşik basamak 497 (AH)

kịtabınıŋ atı erür ʿạtbẹtü'l- (497 AH)

bagna: Merdiven basamağı 218/188 (DLT); 6034, 6043, 6033 (KB)

añar ağdım emdi birer bağnaça

başıña tegi bağna sadım neçe (6034 KBM)

beçküm: Evin sofası 243/211 (DLT)

buzluk: Buz saklanan yer 234/204 (DLT)

çat: Kuyu 508/407 (DLT)

çawarlıg: Yakacak odun bulunan yer 248/217 (DLT)

çawa.rlıg yi.r (248/217 DLT)

çit: Kamış veya dikenden yapılan çit 161/140 (DLT)

çomuşluk: Tuvalet, ayakyolu 251/220 (DLT)

egme: Evin kemeri 77/65 (DLT)

el: Evin avlusu 273/238 (DLT)

Kū̄ç eldi.n kirse törü tüŋlükten çıka.r (273/238 DLT)

eşik: Eşik 33/19 (DLT)

Ermegü.ke eşik art bolu.r (33/19 DLT)

etlik: Etin asıldığı yer 63/49 (DLT)

ew okı: Evin oku, orta direk 31/17 (DLT)

ewren: Demirci ocağı gibi yapılan ve içinde ekmek pişirilen yer 67/53 (DLT)

eyegü: Çadırın kaburgaları 81/70 (DLT)

il: Avlu, açıklık 36/23 (DLT)

ili kapug: Anahtarsız açılan kapalı kapı 59/44 (DLT)

işik: Kapı 451, 2727, 164 (KB)

bağırsak tapuğçı éşik yastanur

tiledükte tutçı kapuğda-turur (2727 KBM)

kapga: Büyük kapı 214/184 (DLT)

kapug: Kapı 36/23, 44/31, 59/44 (DLT); 264, 484, 590 (KB); 30/2b2-3=12:67, 27/35b2=5:23, 28/38b3=7:161 (KT)

Kirmeŋler bir ḳapuġdın, kiriŋler öŋin öŋin ḳapuġlardın (30/2b2-3=12:67 KT)

kepeklik: Kepeğin konduğu yer 253/222, 254/223 (DLT)

keregü: Çadır 203/174, 225/194 (DLT)

Küg kördi kere.gü yüḍti (225/194 DLT)

kiçig ėw: Oda 37/55b3=49:4 (KT)

Bütünlükin anlar kim ündeyürler séni kiçig éwler artındın (37/55b3=49:4 KT)

kömürlük: Kömürlük, kömür konacak yer 253/222 (DLT)

kötü: Dam 138/120, 541/442, 142/124 (DLT)

Kötü oyuldı (138/120 DLT)

kuḍug: Kuyu 188/161, 212/182, 240/208 (DLT); 5423, 6011, 1735 (KB)

Kuḍugda su.w bār ıt burnı tegme.s (188/161 DLT)

kuyug: Kuyu 517/416 (DLT) → **kuḍug**

kürsi: Taht 771, 786, 787 (KB)

bu oldruğ ne kürsî yéri ol saña

bu ma‘nî ukayın ayu bér maña (787 KBM)

oçak: Ocak 44/31 (DLT) → **oçuk**

ok: Evin orta direği 31/17 (DLT)

ew okı (31/17 DLT)

otuŋluk: Odunluk 91/83 (DLT)

örtmen: Dam 622/519 (DLT)

sapıg: Çadırın eteği 188/160 (DLT)

seḍrek kapug: Parmaklıklı kapı 240/208 (DLT)

seŋir: Duvarın kemeri (603/494)

sıruk: Çadır direği 192/164 (DLT)

sunı: Evin kirişi 549/449 (DLT)

suwlag: Su yalağı 233/203 (DLT)

şatu: Merdiven 6033, 6043, 6052 (KB)

satu kördüm elig anıñ bağnası

yüz utru uruğluğ ediz hem yası (6033 KBM)

şiftar: Tavan, çatı 36/51a2=43:33 (KT)

Éwleriŋe şiftarlar kümişdin yime üzeŋüler anıŋ üze aġarlar (36/51a2=43:33 KT)

tam: Duvar, sur 36/22, 87/79, 96/89 (DLT); 38/41a1=61:4, 38/27b2=59:14 (KT)

Anıŋ yolı içinde ṣaf tutup ançaḳlı olar tam teg berk soḳuşmış (38/41a1=61:4 KT)

tam: Kapı sürgüsü 170/146 (DLT)

Kapug tamlattı (170/146 DLT)

tarıglıg: Buğdayı, ekini olan (ev, yer); tahıl ambarı 248/218, 250/219 (DLT)

tarıglıg yi.r (248/218 DLT)

tarıglık: Zahire ambarı 250/219, 251/220 (DLT)

tirgük: Direk 3463, 4345 (KB)

bu kök tirgüki ol könilik törü

törü artasa kök turumaz örü (3463 KBM)

tirki: Sofra 2549, 2824, 2878 (KB)

liv aş tirki kirse körü ıdsa köz

yarağsızını körse anı tıdsa öz (2549 KBM)

tör: Evin baş kısmı, itibarlı yeri 495/397, 542/443, 495/397 (DLT)

T̄örke keç (495/397 DLT)

töre: Evin baş kısmıve en itibarlı yeri 542/443 (DLT)

töre yokla.dı (542/443 DLT)

tüŋlük: Baca deliği, tünlük, dünlük (tepe penceresi) 611/504, 273/238, 495/397 (DLT)

Kṻç eldi.n kirse törü tüŋlükten çıka.r (611/504 DLT)

tüp: Duvar temeli 494/396 (DLT)

tām tūpi (494/396 DLT)

ug: Çadırın üst kısmındaki kirişlerden her biri 35/22 (DLT)

ul: Duvarın temeli, temel 36/22 (DLT); A29, 506, 4156 (KB); 341, 81 (AH)

ta.m ūlı (36/22 DLT)

ügürlük: Akdarının konduğu yer 87/78 (DLT)

üzeŋü: Merdiven 36/51a2=43:33 (KT)

Éwleriŋe şifta[r]lar kümişdin yime üzeŋüler anıŋ üze aġarlar (36/51a2=43:33 KT)

2.7.11. Sanat (Bezeme, Resim, Heykel, Yazıt, Damga)

abakı: Nazar değmesin diye bostanlara konan korkuluk 80/69 (DLT)

arkış: Mektup 61/47 (DLT)

beḍiz: Sûret, resim, süs 20, 96, 1116 (KB)

ökündi ayur ay tiriglik isiz

yawalıkka ıdtım isiz körk bediz (1116 KBM)

beyt: Beyit 586, 3506, 5098 (KB)

muñar meñzer emdi bu beyt ay bügü

okığu munı ötrü işke bağu (3506 KBM)

bezek: Bezek, nakış, süsleme 193/166, 207/178, 318/260 (DLT); 128, 6070 (KB); 155, 219 (AH); 31/64a2=20:87, 32/39a1=28:60 (KT)

Kötürdimiz yüklerni boḍun bezekindin (31/64a2=20:87 KT)

bitig: Kitap; mektup; yazılı kâğıt 48/34, 89/80, 103/94 (DLT); C27, C44, C52 (KB)

bitig üjükle.di (48/34 DLT)

bitig: Yazı, yazmak 193/165, 231/200, 424/332 (DLT)

Anıŋ bitigi belgü.lüg (193/165 DLT)

bitig: Yazı 28/30b1=7:154 (KT)

Anıŋ bitigi içinde köni yol yarlıḳamaḳlıḳ anlarḳa kim olar İdileriŋe ḳorḳarlar (28/30b1=7:154 KT)

bititdeçi: Oğuz ve Kıpçak lehçesinde yazdırtan 424/332 (DLT)

bititgü: Yazdırma 425/333 (DLT)

bitig bititgü ugur (425/333 DLT)

boḍug: Boya, renk 269/236, 418/328, 97/90 (DLT); 17, 452, 1399 (KB); 30/36a1=16:13, 30/64b3=16:69 (KT)

Yarattı sizlerke yer içinde türlüg türlüg boḍuġları (30/36a1=16:13 KT)

çekig: Yazının noktaları 322/263, 342/275, 357/285 (DLT)

ol maŋa çekig çekişdi (322/263 DLT)

çikin: Altın iplikle ipekli kumaşı nakışlama; altın iplikle kumaşa işlenen tasvir 209/179 (DLT)

Çiki.n çikne.di (209/179 DLT)

çüvit ~ çüwit: Renklerin genel adı; renk adlarıyla kullanılıp yeni renk veya nesne adları oluşturan bir kelime 516/415 (DLT)

emsal: Meseller, sözler, hikmetler A9 (KB)

enisü'l-memalik: Enîsü'l-memâlik (Maçinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad) B28 (KB)

eŋlik: Allık, kadınların yanaklarını boyadıkları kırmızı bir boya 70/57 (DLT)

eşar: Şiirler A10 (KB)

miş mâçîn 'ulemâlarınıñ eş'ârları birle ârâste kılınmış-tu- (A10 KBM)

fihrist: Fihrist, bir kitabın başına veya sonuna konulan içindekileri gösterir cetvel, indeks S11 (KB)

harf: Harf B53 (KB)

bu kaç harfkına men kumaru saña

kodundum unıtma du‘â kıl maña (B53 KBM)

hat(t): Hat, çizgi, yazı 2694, 2695, 2773 (KB)

bitigde hat uz bolsa açlur köñül

okığu kelir baksa awnur köñül (2694 KBM)

ır: Şarkı 446/349 (DLT) → **yır**

kagaz: Kağıt 3714, 3896 (KB) → **kagıd**

devât koldı kağad kötürdi kalem

iligke bitig başladı söz ulam (3714 KBM)

kagıd: Kağıt 1342, 3187 (KB) → **kagaz**

bitigü bile koldı kâğıd tetig

bayat atı birle bitidi bitig (1342 KBM)

kalem: Kalem 268, 294, 2227 (KB)

törütmezde aşnu bayat bu ‘âlem

törütti yorıttı bu levh-u kalem (2227 KBM)

kester: Uç lehçesinde keramik 230/199 (DLT)

kıssa: Hikâye 2498 (KB)

çığay tul yetîm kıssaˆ bérse ötüg

anı barça tıñlap ötünse ötüg (2498 KBM)

kitab: Kitap A9, A15, A29 (KB); 477, 43, 509 (AH)

bu ‘azîz kitâb tört uluğ ağır ul öze binâ kılınmış-turur (A29 KBM)

kitab: Kitap 33/75a2=35:29, 34/93a3=39:23, 29/27a2=9:36 (KT)

Anlar ündeyürler Taŋrınıŋ kitābnı (33/75a2=35:29 KT)

kitib: Kitap A69, 473 (AH)

anın uş çıḳardım bu türki ḳitib (473 AH)

koşug: Şiir, koşma, kaside 189/161 (DLT)

Terken Katun kutı.ŋa tegür mindin koşug

aygıl siziŋ tapugçı ötnür yaŋı tapug (189/161 DLT)

kuşug: Şiir B75 (KB)

bu türkçe koşuğlar tüzettim saña

okırda unıtma du‘â kıl maña (B75 KBM)

kutaḍgu bilig: Kutadgu Bilig A23, B30, 112 (KB)

talu neñ tañuk tuttı miñ miñ elig

munu kıl tañukı kutadğu bilig (112 KBM)

küg: Şarkıdaki nağme 500/401 (DLT)

er kü.glendi (500/401 DLT)

küg: Şiirin ölçüsü 500/401 (DLT)

Bu yīr nē kü.g üze ol (500/401 DLT)

lam: «Lam» harfi 1953 (KB)

beg atı bilig birle bağlığ-turur

bilig lâmı kitse beg atı kalur (1953 KBM)

levh-u kalem: Levh ile kalem 2227 (KB)

törütmezde aşnu bayat bu ‘âlem

törütti yorıttı bu levh-u kalem (2227 KBM)

mekke(h): Çin’den getirilen bir tür mürekkep 628/523 (DLT)

nerd-ü şatranc: Tavla ve satranç 2634 (KB)

yana nerd ü şatranc bilir erse ked

harîfleri andın ulır erse ked (2634 KBM)

ötkünç: Hikâye 91/82 (DLT)

pişe: Sanat, meslek 6018 (KB)

yana pîşeˆsin körse tüşte kör er

añar ma yörüg yok ay kılkı kür er (6018 KBM)

sörkeç: Efsane, hikâye 28/81a2=8:31 (KT)

Eger tilese-miz ayġatımız munuŋ meŋizlig, ermez bu meger evvelḳılarnıŋ sörçekleri (28/81a2=8:31 KT)

sūret: Heykel 33/35b1=34:13 (KT)

Éterler erdi ... tilese uluġ yerlerdin, ṣūretlerdin (33/35b1=34:13 KT)

şahname: Şehnâme A22, B30 (KB)

-zıları ma pendnâmeˆ-i mülûk témişler, tûrânlığlar kutadğu bi< (A22 KBM)

şair: Şair 412, 441, 471 (KB)

muñar meñzetü keldi şâ‘ir sözi

okısa açılğay okığlı közi (412 KBM)

şamuşa: Bezek, süs 36/43b1=43:18 (KT)

Azu ol kim ektilenür şamuşa içre ol ḫuṣūmet içinde belgürtmegen erür (36/43b1=43:18 KT)

şatranc: Satranç 2634 (KB)

yana nerd ü şatranc bilir erse ked

harîfleri andın ulır erse ked (2634 KBM)

şir: Şiir 1181, 1620, 2631 (KB); 34/17b1=36:69 (KT)

Ögretmedimiz aŋar şi'rni, kerekmez ol aŋar (34/17b1=36:69 KT)

tamga: Hakan vb. kimselerin damgası 213/184 (DLT); 45, 1036, 1766 (KB)

vezîrlık añar bérdi tamğa ayağ

tuğı kövrügi birle bérdi kuyağ (1036 KBM)

tasnif: Tasnif, yazma A15, A24 (KB)

-tâbdın yakşırak hergiz kim erse tasnîf kılmadı bu kitâb (A15 KBM)

uz: Usta, mahir, sanatkâr 531, 805, 887 (KB)

begi edgü bolsa bodun barça tüz

bolur kılkı edgü yorıkları uz (887 KBM)

uzluk: Ustalık, maharet 4456, 4191, A16 (KB)

takı bir kotusı bu uzlar-turur

tirilgü tilep özke uzluk kılur (4456 KBM)

üjük: Harf 48/34 (DLT)

bu nē üjük ol (48/34 DLT)

yaragçı: Usta, ehil 2315, 2316, 2372 (KB)

bu yañlar bile er yağıçı bolur

yağıçı bolur hem yarağçı bolur (2315 KBM)

yır: Gazel, şarkı, türkü 270/237, 335/271, 446/349 → **ır** (DLT)

ol yīr koşdı (270/237 DLT)

zinet: Ziynet, süs, bezek A21, B29 (KB)

2.7.12. Sesler

badar badar: Hafifçe koşma sesi, pıtır pıtır 181/155 (DLT)

badar badar yügürdi (181/155 DLT)

be: Koyun melemesinin anlatımı, meleme sesi 535/437 (DLT)

kōy bēle.di (535/437 DLT)

böŋ: Ağır bir şeyin yere düşünce çıkardığı ses 599/491 (DLT)

böŋ etti (599/491 DLT)

buk: Boş bir şeyin yere düşünce çıkardığı ses 499/401 (DLT)

kāgu.n bu.k yi.rke tüşdi (499/401 DLT)

buldur buldur: Kuyuya düşen taşın çıkardığı ses 229/199 (DLT)

tāş kuḍugka tüşti buldur buldur itti (229/199 DLT)

çag çog: Gürültü patırtı 498/400 (DLT)

ça.g ço.g koptı (498/400 DLT)

çak çuk: Odun, kemik, ceviz vb. şeylerin kırılma sesi 167/144 (DLT)

çak çuk etti (167/144 DLT)

çaldır çaldır: Tıkır tıkır (sadakta okların çıkardığı ses); rüzgârda kuru otların çıkardığı ses 230/199 (DLT)

ok kī̇şte çaldır çaldır itti (230/199 DLT)

çalk çulk: İterek vurma sesi 176/150 (DLT)

çalk çulk badar kıldı (176/150 DLT)

çap çap: Kamçı vurulurken çıkan ses 160/139 (DLT)

çap çap: Dudak şapırtısı, şapur şupur 160/139 (DLT)

Ol erük çap çap yi.di (160/139 DLT)

çars çars: Deriye vurma sesi 175/150 (DLT)

ol anı çars çars urdı (175/150 DLT)

çat çat: Vurma sesi 161/140 (DLT)

Çat çat urdı (161/140 DLT)

çıgıl tıgıl: Tıkır tıkır (sadaktaki ok vb. şeylerin çıkardığı ses) 198/170 (DLT)

ok kī̲ş içre çıgıl tıgıl kıldı (198/170 DLT)

çıŋıl çıŋıl: Dizgin vb. şeylerin çıkardığı ses, tıngır tıngır 604/496 (DLT)

yügü.n çıŋıl çıŋıl etti (604/496 DLT)

çır: Elbise vb. şeyleri yırtarken çıkan ses 162/141 (DLT)

Anıŋ tōnın çır yırttı (162/141 DLT)

çırıŋ: Leğen vb. şeylerden çıkan ses 606/497 (DLT)

çikir çikir: Ekmeğin içinde taş bulunduğu zaman dişin onu kıramaması dolayısıyla çıkan ses 183/156 (DLT)

çirt: Dişler arasından tükürme sesi 172/148 (DLT)

çirt su.ḍtı (172/148 DLT)

çiw: Çömlek vb. şeylerde şarabın kaynama sesi 167/144 (DLT)

çogı: Gürültü; münakaşa; anlaşmazlık, ihtilaf, mücadele 544/445, 33/19 (DLT); 318, 1926, 2651 (KB)

Alp yagı.da alçak çogı.da (33/19 DLT)

çogı çamı: Gürültü, bağırma 548/448 (DLT)

çogı çamı kıldı (548/448 DLT)

çur çur: Sağma sırasında sütün kaba dökülürken çıkardığı ses, herhangi bir sıvının dökülürken çıkardığı ses 162/141, 244/212 (DLT)

teve emgi çur çur (244/212 DLT)

daŋ duŋ: Nesnelerin çıkardığı ses 600/492 (DLT)

daŋ duŋ etti nēŋ (600/492 DLT)

emgi: Sağılan sütün kaba akarken çıkardığı ses 244/212 (DLT)

tewe emgi çur çur (244/212 DLT)

kag kug: Kazın çıkardığı ses 499/400 (DLT) → **kak kuk**

kāz ka.g ku.g etti (499/400 DLT)

kak kuk: Kazın çıkardığı ses 500/401 (DLT) → **kag kug**

kāz ka.k ku.k etti (500/401 DLT)

kaŋ: Kazın çıkardığı ses 601/493 (DLT)

kāz kaŋ etti (601/493 DLT)

karç kurç: Şenhıyar yerken çıkarılan ses 173/148 (DLT)

er tarmaznı karç kurç yīdi (173/148 DLT)

kar kur: Karın guruldarken çıkan ses 163/141 (DLT)

kar kur etti karın (163/141 DLT)

kars kars: Alkış sesi 176/150 (DLT)

ol kars kars aya yaptı (176/150 DLT)

kart kurt: Parmakların çıtlama sesi 172/148 (DLT)

elig kart kurt etti (172/148 DLT)

kürt kürt: (At) arpa yerken, (insanlar) hıyar vb. şeyler yerken çıkan ses 172/148 (DLT)

at arpa.nı kürt kürt yīdi (172/148 DLT)

orı: Bağırtı ve gürültü 56/42, 545/446 (DLT)

Orı kopsa oguş aklışu.r yagı kelse imrem tepreşü.r (56/42 DLT

orı kıkı: Gürültü ve bağırışma 545/446 (DLT)

pat: Ağır bir şeyin düşerken çıkardığı ses 161/140 (DLT)

pat tüştdi (161/140 DLT)

sart surt: Ayağın geniş ayakkabıda çıkardığı ses 172/148 (DLT)

anıŋ aḍa.kı sart surt kıldı (172/148 DLT)

sıŋ: Sinek vızıltısı 601/493 (DLT)

kömînçe sıŋ etti (601/493 DLT)

sır sır: Ağustos böceğinin çıkardığı ses 163/141 (DLT)

Sır sır etti (163/141 DLT)

sūr sūr: Bir şeyi höpürdeterek içerken dudaklardan çıkan ses 495/395 (DLT)

şap şap: Tokat sesi; bir şey yerken çıkan ses, şapur şupur 507/407 (DLT)

ol anı şa.p şa.p boyunladı (507/407 DLT)

şar şur: Yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses, sıvıların gürültülü sesi 163/141 (DLT)

takır takır: Atın toynaklarının çıkardığı ses 182/155 (DLT)

at aḍa.kı takır takır etti (182/155 DLT)

taŋ tuŋ: Sert bir şey üzerine düşen ağır nesnenin çıkardığı ses 600/492 (DLT)

taŋ tuŋ etti (600/492 DLT)

tap tup: Vücuda vurma sesi 507/407 (DLT)

ol anı ta.p tu.p urdı (507/407 DLT)

tars tars: Vücuda vurma sesi 175/150 (DLT)

tars tars urdı (175/150 DLT)

tırt tırt: Elbiseyi aldırışsız bir tavırla yırtarken çıkan ses 172/148 (DLT)

anıŋ tōnın tırt tırt yırttı (172/148 DLT)

tikir tikir: Atın toynaklarının çıkardığı ses 182/155 (DLT) → **takır takır**

tikir tikir etti (182/155 DLT)

tok tok: Katı şeylerin çarpmasından çıkan ses 167/144 (DLT)

tok tok etti (167/144 DLT)

tos tos: Elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere vurmanın çıkardığı ses 165/143, 497/398 (DLT)

Tos tos urdı (165/143 DLT)

ün: Ses 32/18, 36/23, 117/105 (DLT); 1132, 4842, 5030 (KB); 31/36a2=19:98, 31/85b1=20:108, 37/54a2=49:2 (KT)

Körer mü sen olardın kimerseni azu eştür mü sen olarda ün (31/36a2=19:98 KT)

2.7.13. Oyun, Eğlence, Spor

ayşu işret: Yiyip-içme, zevk etmek, eğlenme 110/3 (DH)

Dünyâ meni mülküm degen sultânlarğa

Alem mâlın sansız yığıp alğanlarğa

Ayş u işret birle meşğul bolğanlarğa

Ölüm kelse biri vefâ kılmas ermiş (110/3 DH)

baḍram: Halk arasında sevinç ve gülüşme, sevinç ve piknik, eğlence 136/118, 243/211, 522/422 (DLT) → **bayram**

yigitlerig işletü

yıga.ç yemiş ırgatu

kula.n keyik awlatu

baḍram kılıp awnalım (136/118 DLT)

bayram: Oğuzcada bayram 243/211, 522/421 (DLT)

bök: Aşık oyununda aşığın sırtının yukarı gelmesi 500/401 (DLT) → **çik**, **çik bök**

büdig ~ büḍig: Raks, oyun 207/178, 558/460 (DLT); 6025 (KB)

Kurtga büḍi.g bilme.s yi.rim tār tir (558/460 DLT)

çalış: Güreş 185/158 (DLT)

çaŋlı maŋlı: Bir çocuk oyunu 609/502 (DLT)

çik: Aşık oyununda aşığın karnı üzerine düşmesi 168/145 (DLT) → **bök**

Çik turdı (168/145 DLT)

çik bök: Aşık oyununda aşığın sırtının yukarı gelmesi 500/401 (DLT) → **bök**

çuram: Hafif bir okla, "galve"den (300-400 kulaç mesafeli ok atışı) daha uzağa yapılan atış 208/178 (DLT)

efsus: Eğlence, meşgale 37/24b1=47:36 (KT)

Bütünlükin yaḳın tiriglik hem oyun yime efsūs turur (37/24b1=47:36 KT)

irinç: Zevk, safa, eğlence 29/29b3=9:38, 35/46b3=40:39 (KT)

Ermez yaḳın tiriglikniŋ irinçi āḫiret içinde meger azḳına (29/29b3=9:38 KT)

itiç: Ceviz oyunundaki çukur 38/25 (DLT)

itiçlik: Ceviz oynamak için çukurun kazıldığı yer 87/78 (DLT)

karagunı: Akşamları çocukların oynadıkları bir oyun 552/453 (DLT)

karın atmak: İşkembenin nişangâh olarak kullanıldığı bir ok oyunu 203/173 (DLT)

köçürme oyun: Yere dörtgen çizilerek oynanan on dört oyunu 246/215 (DLT)

küg: Her yıl, her şehirde, halk arasında dilden dile dolaşan güldürücü şeyin adı 500/401 (DLT)

bu yıl bu kü.g keldi (500/401 DLT)

müŋüz müŋüz: Bir çocuk oyunu 603/495 (DLT)

ohşagu: Oyuncak 81/71 (DLT)

oynagu: Oynama 73/59 (DLT)

oyna.gu yi.r (73/59 DLT)

oyun: Oyun 55/41, 246/215, 276/240 (DLT); 3629, 4877, 5927 (KB); 38/56a2=62:11, 38/56b2=62:11, 37/24b1=47:36 (KT)

Ḳaçan körseler satıġçılıḳnı azu oyunnı tarılġaylar anıŋ tapa (38/56a2=62:11 KT)

raks: Oyun, raks 402 (AH)

taŋuk: Çevgen vuruşunda topu kaleden geçirene verilen ipekli kumaş parçası 604/495 (DLT)

tapuzgu: Bilmece 245/213 (DLT)

tapuzgu nēŋ (245/213 DLT)

tapuzguk: Bilmece 232/202, 251/220, 349/280 (DLT)

Tapuzguk tapuzdum (232/202 DLT)

tapzug: İnsanlar arasında sorulan bilmece 232/202 (DLT)

tasal: Çevgen oyununda bitiş yerine konan şey 198/169 (DLT) → **talas**

top: Top 160/139, 494/396 (DLT)

topık: Top 104/95, 160/139, 191/163 (DLT); 622, 647, 661 (KB)

ol meniŋ birle topık ilişdi (104/95 DLT)

yalŋu: Cariyelerin bir oyunu, salıncak 610/502 (DLT)

yarış: At yarışı 362/288, 448/352 (DLT)

ol anı yarışta kalturdı (362/288 DLT)

2.8. Birey, Toplum, Halk, Devlet, Siyaset, Savaş

2.8.1. Yaşam Evreleri

açı: Barsgan lehçesinde kocakarı 56/42 (DLT) **bk. 1.4.1.**

ajunlug: Canlı 30/29a1-2=15:70, 38/29a2=59:16 (KT)

Yıġmadımız mu séni ajunluġlardın? (30/29a1-2=15:70 KT)

anaç: Anne gibi akıllıca davranan küçük kız (Küçük kıza sevgi ifade etmek için kullanılır.) 38/25 (DLT)

awıçga ~ awuçga: İhtiyar 83/74 (DLT); 1638, 6491, 2984, 4152 (KB) **bk. 1.4.1.**

negü tir eşitgil awıçġa sözi

awıçġa sözin tut unıtma ḳozı (1638 KB)

oġul ḳız kemişti ata ḥurmeṭi

söküş boldı erke awuçġa atı (6491 KB)

awıçka: Yaşlı, ihtiyar 32/16a3=28:23 (KT)

Atamız uluġ awıçḳa turur (32/16a3=28:23 KT)

awuçgalık: İhtiyarlık C11, C80, I (KB)

bâb kitâb atı yörügin yéme awuçğalıkın ayur (C11 KBM)

botu: Çocuk, yavru, bebek 4913, 5801, 5928 (KB)

canver: Canlı 6 (AH)

cęmad canvạr uçġan yügürgen neŋe (6 AH)

cemad: Cansız 6 (AH)

cęmad canvạr uçġan yügürgen neŋe (6 AH)

çar çarmak: Çoluk çocuk, çocuklar 236/205, 509/408 (DLT)

ecel: Ecel, muayyen vâde, ömrün sonu, hayatın son demi 1232, 5383, 6271 (KB); 294 (AH); 38/64b3=63:11 (KT)

Hergiz küḍe bérmez Taŋrı hi̱ç et-özke ḳaçan kelse anıŋ eceli (38/64b3=63:11 KT)

ekeç: Bütün kavmin kız kardeşi imiş gibi akıllılık gösteren küçük kız 38/25 (DLT)

ersig: Adama benzer (çocuk) 499/400 (DLT)

bu ogul ol ersig (499/400 DLT)

eski / keçki: Yaşlı 34/7a1=36:39 (KT)

Yime ayḳa teŋledimiz tüşgü yerler, ançaḳa tegi yandı ol egilmiş ḫurmā butaḳı teg eski / keçki (34/7a1=36:39 KT)

kal: Yaşlı adam, yaşlılık 4636 (KB)

negü tér eşit emdi kökçin sakal

uka bar munı sen turu kalma kal (4636 KBM)

karı: Yaşlı, herhangi bir şeyin yaşlısı; kesimlik hâle gelmiş hayvan 206/176, 279/242, 499/400 (DLT); 723, 1492, 1868 (KB) → **karıg**

Karı sāwı kalma.s ka.gıl bāgı yazılma.s (206/176 DLT)

karıg: Yaşlı 2855, 4505 (KB) → **karı**

bu körklüg kişi közke körnür arığ

arığ bolmasa aş boğuzka karığ (2855 KBM)

karılık: Yaşlılık 372, 1079, 4692 (KB); 31/6a3=19:8 (KT)

Bütünlükin tegdim uluġluḳdın ḳarılıḳḳa (31/6a3=19:8 KT)

karızan: Çok yaşlanmış ihtiyar 225/195 (DLT)

kenç: Çocuk 94/88, 142/124, 524/426 (DLT); 2659 (KB)

kenç ana.sın emdi (94/88 DLT)

kiçiglik: Küçüklük, çocukluk, gençlik 552, 1702, 4532 (KB); 35/63a1=40:67 (KT)

Ol Taŋrı törütti ... bir kesek kandın yana çıḳarur sizni kiçiglik birle (35/63a1=40:67 KT)

koca: İhtiyar 195 (AH)

yigit ḳoca bolur yaŋı eskirür (195 AH)

kurtga: Kocakarı 558/460 (DLT); 399, 1547, 3541 (KB); 34/37a3=37:135, 37/89a1=51:29 (KT)

Ançada ḳurtġardımız anıŋ boḍnını ḳamuġ meger ḳurtġa ḳalmışlar içinde (34/37a3=37:135 KT)

ogla: Argu lehçesinde delikanlı 77/65 (DLT)

oglan: Oğlan, çocuk 46/31, 49/35, 56/43(DLT); 463, 574, 575 (KB); 37/88b2=51:28, 31/12a3=19:29, 31/8a1=19:12 (KT) → **ogul**

Ḳorḳmaġıl müjde bérdiler aŋa bilgen oġlan birle (37/88b2=51:28 KT)

ogul: Oğul, oğlan, çocuk, genç C59, 186, 187 (KB) → **oglan**

saña sözledim men sözüm ay oğul

saña bérdi bu pend özüm ay oğul (187 KBM)

ortu er: Orta yaşlı adam 74/62 (DLT)

ölüt: Güçten düşmüş, ihtiyar 37/24 (DLT)

ölüt er (37/24 DLT)

ömür: Ömür 471, 472, 154 (AH)

kelür küz keçer yaz barur bu ʿụmür (471 AH)

ömürluk: Ömürlük 299 (AH)

ẹgẹr yıġdıŋ erse ʿụmürluḳ tawar (299 AH)

tiriglik: Hayat, yaşantı, ömür 33/66b2=35:5, 30/84b2=16:97, 31/67b2=20:97 (KT)

Armasun sizni bu ajun tirigliki (33/66b2=35:5 KT)

türk yigit: Gençlik çağının ortasına gelmiş genç 178/151 (DLT)

ulugluk: İhtiyarlık 30/26b3=15:54, 31/6a3=19:8 (KT)

Sewünçi mü bérür siz maŋa anıŋ üze kim tegdi maŋa uluġluḳ (30/26b3=15:54 KT)

uşaklık: Çocuklaşma, çocukluk 86/77 (DLT)

uşaklık kılma! (86/77 DLT)

yaş: İnsanın yaşı 159/138 (DLT); 176, 940, 2322 (KB)

er yāşın ortu.la.dı (159/138 DLT)

yigit: Delikanlı, her şeyin genci 18/9, 178/151, 202/172(DLT); 359, 463, 932 (KB); 195 (AH)

Türk yigit (178/151 DLT)

yigitlik: Gençlik, kuvvet çağı 254/223, 466/370, 83/73 (DLT); 35/63a1=40:67 (KT)

Çıḳarur sizni kiçiglik birle yana teger sizler yigitlikḳa (35/63a1=40:67 KT)

yigitlik: Yiğitlik, gençlik 231, 360, 361 (KB)

katığlan yañılma könilik yolın

yégitlik yawa kılma asğın alın (360 KBM)

2.8.2. İnsan, Kadın, Erkek

açı: Barsgan lehçesinde kocakarı 56/42 (DLT)

adam: Adam, kişi C 58. bab (KB)

bâb ‘ilim âdamları birle katılmakın ayur yéme otaçılar mu‘azzimler mu‘abbirler müneccimler şâ‘irler tarığçılar igdişçiler uzlar çığaylar birle katılmak negü teg kerekin kerekmezin ayur (C58 KBM)

adem: İnsan 35/74b2=41:6 (KT); 88/3 (DH)

Ayġıl: bütünlükin men ādem men siziŋ teg (35/74b2=41:6 KT)

ademi: İnsan, kimse, beşer 27/32a1=5:18, 34/72a2=38:71, 38/68a3=64:6 (KT)

Kendü sizler ādemī siz, andın kim törütti, yarlıḳayur kimni tilese (27/32a1=5:18 KT)

ademi: Ademoğlu, insanoğlu 6332 (KB); 311 (AH)

bu dünyâ müni miñ bir ol erdemi

negü teg keçürse keçer âdemi (6332 KBM)

ak sakal: Oğuzcada saçı sakalı ağarmış (iyice yaşlanmış) adam 53/39 (DLT)

āk saka.l er (53/39 DLT)

alemlug: İnsanlar, bütü yaratılmışlar, canlılar 28/4b2=7:104, 34/26a1=37:79, 34/27a3=37:78 (KT)

Men yalavaç men 'ālemluġlar iḍisindin (28/4b2=7:104 KT)

apa: Âdem; insan 219, 3520, 3522 (KB)

apa yazdı erse bayat kınadı

bu dünyâğ tünek kıldı erklig idi (3520 KBM)

aştal (ogul): Adamın en son çocuğu 65/52 (DLT)

aştal ogul (65/52 DLT)

ataç ogul: Kavmin babasıymış gibi kendini yaşlı gösteren çocuk 38/25 (DLT)

er: Adam, erkek, kişi 12/7, 15/8, 17/9 (DLT); B54, C34, C36 (KB); 88, 95, 133 (AH); 28/76b1=8:24, 27/15a2=4:176, 31/11b3=19:28 (KT)

Biliŋler Ol Taŋrı ewrer erli köŋülli ara (28/76b1=8:24 KT)

eren: Adamlar; kahramanlar; yiğitler 30/16, 49/35, 51/36 (DLT); 234, 279, 283 (KB); 93, 373, 90 (AH); 30/51a1=16:43, 26/10b3=4:34, 37/44a1=48:25 (KT)

Iḍmadımız sénde öŋdin meger erenler kim yarlıġ ıḍıldı (30/51a1=16:43 KT)

erkek: Erkek, hayvanların erkeği 68/54, 224/194, 264/230 (DLT); 979, 980, 4523 (KB); 30/84a3=16:97, 35/47b2=40:40, 26/83b3=4:124 (KT)

Kim kim ḳılsa eḍgülük erkekdin azu tişidin ol kirtgünügli erür (30/84a3=16:97 KT)

erkiye: Adamcık 519/418 (DLT)

eşiler: Kadın; kadınlardan hanım olan 71/58 (DLT) → **eşler**, **işler**

eşler: Kadın 71/58, 87/79, 90/81 (DLT) → **eşiler**, **işler**

emiglig eşler (87/79 DLT)

etrek: Sarışın adam 63/50 (DLT)

et-öz: Can, nefs, kişi, kimse 26/63b2=4:95, 27/51b3=5:45, 30/91a3=16:111 (KT)

Artuḳ ḳıldı Taŋrı toḳuşġanlarḳa mālları birle et-özleri birle oldruġlılar üze (26/63b2=4:95 KT)

ev kızı: Bakire kız; evde kalan (kocaya gitmemiş) kız 164/142 (DLT)

ewçi: Kadın 4496 (KB)

uruğluğ tarığlığ bedükler tili

bedükrek bolur bolma ewçi kulı (4496 KBM)

ewlik: Kadın 4487, 4491, 4607 (KB)

biregü bay ewlik tiler üstikip

takı biri körklüg tiler köz tikip (4487 KBM)

ewlük: Kadın 131/115 (DLT)

Tünle bulıt örtense ewlük urı keldürmişçe bolu.r taŋda bulıt örtense ewkw yagı kirmişçe bolu.r (131/115 DLT)

hız: Halaçlardan bir tabakanın ağzında kız 541/442 (DLT)

xīzım (541/442 DLT)

işi: Kadın 5080 (KB)

tilin sözlemiş sözde yanmaz eren

sözinde yanığlı işiler sanı (5080 KBM)

işler: Kadın 52/37, 64/51, 73/59 (DLT); 30/80b1=16:92 (KT) → **eşler**, **eşiler**

Bolmaŋlar ol işler teg kim buzdı egirmiş yipini (30/80b1=16:92 KT)

kapaklıg kız: Bakire kız 248/218 (DLT)

kırkın: Kız, cariye 164/142, 323/263 (DLT) → **kız kırkın**

tü.ŋür kaḍın boluştı

kırkın takı koluştı

emdi tışım kamaştı

altı Turumta.yımı (323/263 DLT)

kisi: Kadın, karı 1165, 3371, 3372 (KB)

kisi alğu tuğsa oğul kız üküş

oğulsuz tése erke körksüz söküş (3371 KBM)

kız: Kız (bint) 125/110, 164/142, 222/191 (DLT); C59, 75, 77 (KB); 33/21a1=33:59, 32/18a3=28:27, 38/98b3=66:12 (KT)

Ayġıl cüftleriŋe hem ḳızlarıŋa (33/21a1=33:59 KT)

kız: Bakire kız 38/92a2=66:5 (KT)

Eger ṭalāḳ ḳılsa sizni tegşürgey aŋar cüftler ... tapunġanlar, rūze tutġanlar, yüzi açuḳ ḳunçuylar hem ḳızlar (38/92a2=66:5 KT)

kız: Kadın 588/482 (DLT)

kīz aya.la.dı (588/482 DLT)

kızkıya: Küçük kız 519/418 (DLT)

kimerse: Kimse, kişi 29/60a2=9:84, 31/36a1=19:98, 33/8b2=33:39 (KT)

Namāz ḳılmaġıl kimerseke olardın öldi (29/60a2=9:84 KT)

kişi: İnsan, kişi, insanlar 17/9, 34/21, 35/21 (DLT); B40, B54, 53 (KB); 23, 71, 85 (AH); 33/46b2=34:28, 30/48b3=16:38, 33/46b3=34:28 (KT)

Iḍmadımız séni meger yıġġan barça kişilerni müjdeçi hem ḳorḳutġuçı (33/46b2=34:28 KT)

koḍuz: Dul kadın 184/157 (DLT)

tışı: Dişi, her şeyin dişisi 200/171, 201/172, 264/230 (DLT)

senden kaçar sondıla.ç

mende tınar kargıla.ç

tatlıg öter sanduva.ç

erkek tışı uçraşu.r (264/230 DLT)

tişi: Dişi, kadın 979, 3574, 3581 (KB); 88, 275 (AH); 26/85b2=4:127, 28/11b3=7:127, 26/80a3=4:117 (KT)

Ol kim oḳıyur siziŋ üze bitig içinde atasız tişiler içinde (26/85b2=4:127 KT)

tugsak: Dul kadın 236/205 (DLT) → **tul tugsak**

tu.l tugsa.k (236/205 DLT)

tul tugsak: Dul kadın 236/205 (DLT) → **tul, tugsak**

tūn kız: İlk kız çocuk 503/404 (DLT)

tūn ogul: İlk erkek çocuk 503/403 (DLT)

uragut: Kadın 81/71, 88/79, 99/91 (DLT)

emiglig ura.gut küse.gçi bolu.r (88/79 DLT)

uragut: Kadın, kız 26/1b1=4:24, 26/11a1=4:34, 26/85a3=4:127 (KT)

Alıŋ āzād tişiler uraġutlardın (26/1b1=4:24 KT)

uragut: Dişi 36/2b2=41:47 (KT)

Yük kötürmez hīç uraġut ḳoḍmaz (36/2b2=41:47 KT)

urı: Erkek evlat 56/43, 131/115 (DLT); 980, 3227, 3832 (KB)

urı o.gla.n (56/43 DLT)

yaldrık ~ yuldrık eşler: Aşırı süslenmiş kadın 631/526 (DLT)

yalŋuk ~ yalıŋuk (oglı): İnsan, insanoğlu 34/20, 34/21, 107/97 (DLT)

Yalŋuk ürülmiş kāp ol agzı yazlıp alkınu.r (107/97 DLT)

yaŋluk: İnsan 30/87a2=16:103, 36/34a3=42:51 (KT)

Bütünlükin bilür-miz, olar ayurlar kim: ögretür aŋar bir yaŋluḳ (30/87a2=16:103 KT)

2.8.3. Birey, Grup, Arkadaşlık, Komşuluk

adaş: Arkadaş 42/29, 88/79 (DLT); 317, 524, 1697 (KB)

usıtga.n kuya.ş kapsadı

umunçlug aḍaş tepsedi

Ertiş suwın keçsedi

boḍun anın ürküşü.e (88/79 DLT)

al: Aile 35/38b1=40:28, 35/51a2=40:46 (KT)

Aydı mümin er Fir'avn ālidin kizleyür īmānını (35/38b1=40:28 KT)

alevi: Alevi, Ali ve Fatma neslinden olanlar C57, L. (KB)

bâb ‘alevîler birle neteg katılğusın ayur (C57 KBM)

am: Avâm, halk, ahâli 4320, 4321, 4565 (KB); 92/5 (DH)

Âmıkelse hâs bolur yulduz kelse ay bolur

Mis kelse altun bolur dervişler sohbetide (92/5 DH)

arka: Zorluklarda yardımcı olan kişi, arka, destek 76/64 (DLT); 1045, 1345, 1697 (KB)

Arkasız alp çerig sıyu.ma.s (76/64 DLT)

ashab: Sahâbiler; Hz. Muhammed'i görmüş ve sohbeti şerefine nâil olmuş kişiler 40/1 (DH)

On sekkiz ming âlemge server bolğan Muhammed

Ottuz üç ming ashâbga rehber bolğan Muhammed (40/1 DH)

aşnı: Konu-komşu 4581, 6585 (KB)

yakın koşnı aşnı aş itse saña

azu teñrilik iş okısa toña (4581 KBM)

ataşık: Benzer, ortak, adaş 31/26a1=19:65 (KT)

Sergil aŋar sunmaḳlıḳḳa, hi̅ç bilür mü sen aŋar ataşıḳ (31/26a1=19:65 KT)

ay: Hükümdarın divanı 477/381 (DLT) → **ay bitigi**

anıŋ atı aydın yoḍuldı (477/381 DLT)

biliş: Biliş, tanıdık 10/5, 184/158 (DLT); 497, 3327, 524 (KB)

uluş kendni kodtuñ yakın ka kadaş

kişide yıradıñ biliş yok adaş (KBM)

bodun: Kavim, nesil, halk, ahali, toplum, insanlar 34/13a3=36:55, 30/8a2=12:88, 25/2b1=3:121 (KT)

Bütünlükin uştmaḥ boḍnı bu kün meşġūlluḳ içre (34/13a3=36:55 KT)

bodun: Ehl 27/10a3=4:171, 27/32b2=5:19, 27/52b2=5:47 (KT)

Ey bitig boḍnı ḥaddin keçmeŋ (27/10a3=4:171 KT)

bodun: Aile, varis olan kişiler, kavim 26/59a2=4:92, 26/12b3=4:35, 26/13a1=4:35 (KT)

Diyet ısparlanmış boḍnıḳa (26/59a2=4:92 KT)

bodun: Ümmet 30/98a1=16:123, 27/54a2=5:48, 36/104a2=45:28 (KT)

Uḍġıl İbrāhīm boḍnıŋa köni, ermedi ortaḳ ḳatıġlardın (30/98a1=16:123 KT)

cemaat: Cemaat, insan topluluğu, takım, bölük 5588, 6477, 3239 (KB)

yana elgî küçlüg bolur muhtesib

isizlerni yığsu cemâ‘at kezip (5588 KBM)

dost: Dost 27/31b2=5:18, 26/84b3=4:125, 36/65b2=43:67 (KT); 4201, 6580, 4274 (KB); 82, 106, 225 (AH)

Aydı cuhūdlar hem tersālar: biz Taŋrınıŋ oġlanları-miz hem dōstları-miz (27/31b2=5:18 KT)

iki törlüg ol bu yakınlık işi

bu iki üçün dôst tutar ol kişi (4201 KBM)

emigdaş: Aynı memeden emen çocuklar 205/175 (DLT)

erdeş: Arkadaş 4218, 4511, 4579 (KB)

adaş koldaş ardaş kadaş aşları

bolur erse körgü barıp işleri (4579 KBM)

ėş: Arkadaş, dost 26/15b2=4:38, 36/52b2=43:36, 36/53b1=43:38 (KT)

Kim kim bolsa yek aŋar éş, néme yawuz éş ol (26/15b2=4:38 KT)

ėş: Ashab, ehl, havari 38/48a1=61:14, 29/50a3=9:70, 35/49b3=40:43 (KT)

Aydı Īsā Meryem oġlı öz éşleriŋe: kim ol yārīçiler maŋa Taŋrı birle (38/48a1=61:14 KT)

halk: Halk 23, 236, 291 (AH)

aḳılıḳnı ʿam ḫaṣ tözü ḫalḳ öger (236 AH)

imrem: Cemaat, aşiret 56/42, 66/52 (DLT)

Orı kopsa oguş aklışu.r yagı kelse imrem tepreşü.r (56/42 DLT)

iş: Eş, arkadaş 35/22, 579/476 (DLT); 500, 935, 936 (KB); 378, 173, 176 (AH)

yelgin bolup bardukı köŋlüm aŋa.r baglayu

kaldım erinç kaḍguka ī̇şim uḍu yıglayu (579/476 DLT)

işlik: Eşlik, arkadaşlık 4202, 4203 (KB)

takı bir tutar iş öz asğı üçün

bu işlik tüp ükmez bolur ol küçün (4203 KBM)

ka kadaş: Akraba, kardeş 3327, 3433, 3213 (KB) → **kadaş**

uluş kendni kodtuñ yakın ka kadaş

kişide yıradıñ biliş yok adaş (3327 KBM)

kadaş: Kardeş, akraba 317, 524, 1327 (KB) → **ka kadaş**

kadaş yak yağukka yakınlık ula

uluğka kiçigke sewüg bol küle (1327 KBM)

kaḍaşlık: Kardeşlik ve akrabalık 251/221 (DLT); 3483, 6281, 3683 (KB); 29/8a3=9:10 (KT)

Küḍezmez mü'min içinde ḳadaşlıḳnı ap baçığnı (29/8a3=9:10 KT)

kap: (Bir kapta doğmuşlar gibi) insanların birbirine yakın olması 508/407 (DLT)

ol meniŋ birle uya kāp ol (508/407 DLT)

kirdeş: Aynı evde iç içe oturan komşu 232/201 (DLT)

koldaş: İş arkadaşı 232/201, 449/352 (DLT); 26/40a1=4:69 (KT)

Körklüg bu ögür ḳoldaş (26/40a1=4:69 KT)

koldaş: Arkadaş 321, 1697, 1698 (KB)

kimiñ bolsa koldaş adaşı telim

anıñ arkası bek kaya ol yalım (1698 KBM)

konat: Bir arada yaşayan, ikamet eden insan topluluğu 180/153 (DLT)

Ol meniŋ kona.tım ol (180/153 DLT)

konşı: Komşu 219/188 (DLT) → **koşnı**

konuk: Konuk, misafir 30/28b2=15:68, 37/87a3=51:24 (KT)

Bular ḳonuḳlarım ol, körksüz ḳılmaŋlar méni (30/28b2=15:68 KT)

konukluk: Konukluk 4574 (KB)

üküş törlüg ol bu okığu kişi

telim törlüg ol bu konukluk aşı (4574 KBM)

konum: Aşiret 70/56, 320/262, 422/330 (DLT)

koşnı konum ogışka kılgıl aŋar agırlık

artut alıp anungıl eḍgü tawar ugurluk (70/56 DLT)

koşnı: Komşu 219/188, 542/443 (DLT); 140, 4512, 4546 (KB) → **konşı**

koşnı konum ogışka kılgıl aŋar agırlık

artut alıp anungıl eḍgü tawar ugurluk (70/56 DLT)

koşnı: Yakın olanlar, aşiret 70/56 (DLT)

koşnı konum ogışka kılgıl aŋar agırlık

artut alıp anungıl eḍgü tawar ugurluk (70/56 DLT)

koşnılık: Komşuluk 4547 (KB)

bu üç koşnılıktın saña asğı yok

anıñ yası tegse añar osğı yok (4547 KBM)

köŋüldaş: Gönül dostu 205/175 (DLT)

köŋüldeş: Gönül arkadaşı 3299, 6077 (KB)

negü tér eşitgil bağırsak kadaş

yakınlık ulağlı köñüldeş adaş (3299 KBM)

orunlug: Topluluk, meclis 31/28b3=19:73 (KT)

İki ögürde ḳayusı eḍgürek aḍaḳın turmaḳ taḳı körklügrek orunluġ (31/28b3=19:73 KT)

öz: Yakın, akraba 35/21, 462/367 (DLT)

kö.rklü.g tonu.g ȫzü.ŋke

tatlı.g aşı.g aḍı.nka

tu.tgı.l konu.k agı.rlı.g

yaḍsun çawı.ŋ boḍu.nka (34/21 DLT)

öz kişi: Akraba 35/21 (DLT)

bu biziŋ ȫz kişi ol (35/21 DLT)

sagdıç: Arkadaş 229/198, 607/499 (DLT)

mende bulnur sewniç otı kaḍgu ota.r

karşı körüp sagdıç anı uçmak ata.r (607/499 DLT)

tartın: Kavim içinden, kendi içlerinde bir büyüğe tâbi olan grup 219/188 (DLT)

teŋeşik: Eş, ortak 33/50b2=34:33 (KT)

Ançada fermānladıŋız bizke, tansa-miz Taŋrıḳa ételim aŋar teŋeşikler (33/50b2=34:33 KT)

terkin: Aşiret 222/191 (DLT)

kelse apaŋ terkenim

etilge met törkünim

yaḍılmagay terkinim

emdi çerig çergeşü.r (222/191 DLT)

tirig: Meclis, danışma topluluğu 195/167 (DLT)

Alp çerigde bilge tīrigde (195/167 DLT)

ulaşıklık: Akrabalık 34/41b3=37:158 (KT)

Ḳıldılar anıŋ arasında perī arasında ulaşıklık (34/41b3=37:158 KT)

urug tarıg: Akrabalar 44/30 (DLT)

uya: Kardeş ve akraba, yakın 55/41, 508/407 (DLT)

tawar üçün Teŋri.ni eḍlemeḍip

uya kadaş oglını çınla boga.r (55/41 DLT)

yaguk: Yakın, akraba 218/187, 454/356, 456/360 (DLT); 26/10a3=4:33, 26/91b2=4:135, 35/32b1=40:18 (KT)

Mīrāṣ alġanlar andın kim ḳoḍtı ata ana hem yaġuklar (26/10a3=4:33 KT)

yagukluk: Akrabalık, hısımlık 36/17b2=42:23, 29/7a2=8:75 (KT)

Tilemez men sizde anıŋ üze ter meger dōstluḳ, yaġuḳluḳ içinde (36/17b2=42:23 KT)

yak: Yakın; hısım, akraba 1327 (KB) → **yaguk**

kadaş yak yağukka yakınlık ula

uluğka kiçigke sewüg bol küle (1327 KBM)

yakın: Kardeşlerden daha yakın olan (kişi) 454/356 (DLT)

yakın e (454/356 DLT)

yakınlık: Yakınlık, dostluk 34/56a3=38:25, 34/62b1=38:40 (KT)

Bütünlükin aŋar biziŋ üskümizde yaḳınlıḳ, yaḫşı / körklüg yer (34/56a3=38:25 KT)

yak yaguk: Akraba 456/360 (DLT)

yak yuk kadaş: Uzak akraba 506/406, 515/413 (DLT)

yalŋuk: İnsan C6, 150, 182 (KB)

kişi tuğdı öldi sözi kaldı kör

özi bardı yalñuk atı kaldı kör (182 KBM)

yaran: Yârân 492 (AH); 37/71b3=50:12 (KT)

Yalġan tuttı olarḳa burun Nūḥ ḳavmi taḳı yārānları ol ve Ṣāliḥ ḳavm[i] (37/71b3=50:12 KT)

yartım: Yalnız kalan bir grup (insan) 464/368 (DLT)

bi̇̄r yartım boḍū̄n (464/368 DLT)

yat tam koŋşı: Uzak komşu 26/14a1=4:36 (KT)

Eḍgülük ḳılınlar ... yaġuḳ ḳoŋşıḳa, yat tam ḳoŋşıḳa (26/14a1=4:36 KT)

yerdaş: Oğuzcada aynı şehirden olan insanlar 462/366 (DLT)

yerdaş kişi (462/366 DLT)

2.8.4. Akrabalık

2.8.4.1. Kan Akrabalığı

aba: Tibet dilinde baba 55/41, 179/152 (DLT)

aga: Ağa, büyük erkek kardeş 69/6 (DH)

Zen ü ferzend ağa ini yığlıp kelgey

Mirâs-deban mâl u mülkin bölüb alğay

İt dek südrep kara yerge seni kömgey

Lokma kılur karış atlığ yılan emdi (69/6 DH)

aga ini: Büyük ve küçük erkek kardeşler (69/6 DH)

Zen ü ferzend ağa ini yığlıp kelgey

Mirâs-deban mâl u mülkin bölüb alğay

İt dek südrep kara yerge seni kömgey

Lokma kılur karış atlığ yılan emdi (69/6 DH)

amm: Amca 33/12a3=33:50 (KT)

Ḥelāl ḳıldımız saŋa ... 'ammuŋ ḳızları, ataŋ ḳız ḳarındaşınıŋ ḳızları (33/12a3=33:50 KT)

ana: Anne 27/12, 59/45, 538/439 (DLT); 1387, 1486, 3784 (KB); 291 (AH); 30/71a3=16:78, 28/28a2=7:150, 31/66a3=20:94 (KT)

Taŋrı çıḳardı sizlerni analarıŋız ḳarınlarından (30/71a3=16:78 KT)

ana tişi karındaşı: Teyze 33/12b2=33:50 (KT)

Taġayıŋ ḳızları, anaŋ tişi ḳarındaşınıŋ ḳızları... (33/12b2=33:50 KT)

ata: Baba 27/12, 55/42, 112/100 (DLT); 110, 111, 1166 (KB); 291, 495 (AH); 30/46a1=16:35, 30/4a2=12:80, 30/10b1=12:93 (KT); 112/7 (DH)

Tapunmaġay / tapmaġay erdimiz ... biz ap yime atalarımız (30/46a1=16:35 KT)

ayal: Çocuk, evlat, zürriyet 27/11b2=4:171, 27/15a3=4:176, 27/15b2=4:176 (KT)

Taŋrı arıġ ol bolmaḳdın aŋar 'ayāl (27/11b2=4:171 KT)

ayallıg: Evlat sahibi 33/52a2=34:35 (KT)

Üküşrek tawarlıġ-miz hem üküş 'ayāllıġ, ermez-miz biz ḳınanmışlar (33/52a2=34:35 KT)

baldır: Üvey (oğul, kız) 229/199 (DLT)

baldır ogul (229/199 DLT)

baldır kız: Üvey kız 229/199 (DLT)

baldır ogul: Üvey oğul 229/199 (DLT)

dede: Baba 542/443 (DLT)

ebe: Anne 55/41 (DLT)

eçe: Büyük kızkardeş 56/42 (DLT)

eke: Abla; büyük kızkardeş 56/42, 57/44, 447/351 (DLT)

eze: Abla 57/44 (DLT)

hana: Hotanlılar ve Kençeklerin dilinde anne 27/12 (DLT) → **ana**

hata: Hotanlılar ve Kençeklerin dilinde baba 27/12 (DLT) → **ata**

içi: Erkeğin kendisinden büyük erkek kardeşi 56/42, 447/351 (DLT)

ini: Erkeğin kendisinden küçük erkek kardeşi 59/45, 447/351 (DLT); 3784, 4215 (KB); 30/8b3=12:89 (KT)

Né ḳıldıŋız Yūsuf birle inisiŋe, ançada sizler biligsiz erdiŋizler (30/8b3=12:89 KT)

igdiş: Anaları bir olan (öğdeş) 1554, 2884, 5590 (KB)

men igdiş kuluñ men tapuğçı seniñ

yuluğ bolsu cânım iligke meniñ (1554 KBM)

kadaş ~ kaḍaş: Kardeş, kardeşlerden yakın olanlar; akraba 55/41, 203/173, 205/175 (DLT) 29/8b3=9:11, 32/23a3=28:34, 34/54a3=38:23 (KT) → **karındaş**

Aḍaḳın ḳılsalar namāznı, bérseler zekātnı, ḳadaşlarıŋız erür dīn içinde (29/8b3=9:11 KT)

kaŋdaş: Babaları bir olan 611/503 (DLT)

Kandaş kama uru.r ögdaş örü tarta.r (611/503 DLT)

kaŋsık: Üvey 611/504 (DLT)

kaŋsık ogul (611/504 DLT)

kaŋsık ata: Üvey baba 611/504 (DLT)

kaŋsık ogul: Evlatlık 611/504 (DLT)

karındaş: Aynı karından olan iki çocuk, karın arkadaşı 205/175 (DLT); A35 (KB); 33/18b2=33:55, 30/9a2=12:90, 31/43a2=20:30 (KT) → **kardaş**

Yazuḳ yoḳ ... hem oġlanları içre hem ḳarındaşları içre (33/18b2=33:55 KT)

kükü: Teyze 547/447 (DLT)

kükü.yüm keldi (547/447 DLT)

küküy: Teyze 547/447 (DLT)

kükü.yüm keldi (547/447 DLT)

oglan: Oğul, erkek çocuk 28/11b2=7:127, 30/67a3=16:72, 34/40a2=37:149 (KT)

Öldürgey-miz oġlanlarını yana tirig ḳoḍġay-miz tişilerini (28/11b2=7:127 KT)

ogul ~ ogıl: Oğul, çocuk 37/24, 38/25, 49/35(DLT); 496 (AH); 27/2b1=4:157, 30/4b1=12:81, 27/10b2=4:171 (KT)

Biz öldürdümiz Mesīḥ Meryem oġlı Īsānı (27/2b1=4:157 KT)

ogullanmış ogul: Evlatlık 33/7a3=33:37 (KT)

Cüftlendürdümiz saŋa anı bolmasun tép mü'minlerḳa emgek tarlıḳ oġullanmış oġullarnıŋ cüftleri içinde (33/7a3=33:37 KT)

ögdaş: Ana bir kardeş 611/503 (DLT)

Kandaş kama uru.r ögdaş örü tarta.r (611/503 DLT)

ögey ata: Üvey baba 74/61 (DLT)

ögey kız: Besleme kız 74/61 (DLT)

ögey ogul: Besleme ogul 74/61 (DLT)

siŋil: Erkeğin küçük kız kardeşi 230/200, 447/351, 604/496 (DLT)

tagay: Dayı 550/450 (DLT); 33/12b1=33:50 (KT)

Taġayıŋ ḳızları, anaŋ tişi ḳarındaşınıŋ ḳızları (33/12b1=33:50 KT)

tutunçu (ogul): Evlat edinilen (oğul) 608/500 (DLT)

tutunçu ogul (608/500 DLT)

uma: Tibet dilinde anne 59/44, 179/152 (DLT)

uragut: Karı, zevce 31/5a3=19:5, 31/6a3=19:8, 38/96b1-2=66:10 (KT)

Men ḳorḳar men yaġuḳlarımdın ménde kiḍin, erür meniŋ uraġutum ḳısır (31/5a3=19:5 KT)

uya: Kardeş, hısım 291 (AH)

ata bir ana bir uyalar bu ḫalḳ (291 AH)

yėgen: Torun 27/6b3=4:163 (KT)

Yarlıġ ıḍtımız ... Ya'ḳūbḳa yégenleriŋe İsmā'īlḳa ve İsḥāḳḳa (27/6b3=4:163 KT)

yigençük azu tapuġçı: Torun veya hizmetkār 30/67a3=16:72 (KT)

Taŋrı ḳıldı sizlerke özleriŋizdin ök cüftler yana ḳıldı sizlerke cüftleriŋizdin oğlanlar, yégençükler azu tapuġçılar (30/67a3=16:72 KT)

yurç: Kadının küçük erkek kardeşi 447/351 (DLT)

yuwga: Evlatlık 458/362 (DLT)

2.8.4.2. Evliliğe Dayalı Akrabalık

awurta: Sütanne 339/274 (DLT); 4505 (KB)

ol awurta tutundı (339/274 DLT)

baldız: Kadının (eşin) küçük kızkardeşi, eşin en küçük kızkardeşi 230/200, 447/351 (DLT)

big: Koca 501/402 (DLT) → **beg**

Yawla.k tı.llıg bīgde kerü yalŋu.s tu.l yi.g (501/402 DLT)

çıkan: Teyze oğlu 203/173 (DLT)

kaḍın: Kayın, sıhri akrabalık 27/12, 203/173, 264/230 (DLT); 50 (KB)

Kadaş tīmi.ş kaymaduk kaḍın tīmi.ş kaymış (203/173 DLT)

kayın: Kayın (akrabalıktaki) 27/12 (DLT)

namıja: Çigil lehçesinde, kadının kızkardeşinin kocası 224/193 (DLT)

tüŋür: Kadının yakınları, kardeşler, baba ve anne 323/263, 603/494, 607/498 (DLT)

tü.ŋür kaḍın boluştı

kırkın takı koluştı

emdi tışım kamaştı

altı Turumta.yımı (323/263 DLT)

yeŋge: Ağabeyin zevcesi, yenge 610/503 (DLT)

yezne: Büyük kız kardeşin kocası 459/363 (DLT)

2.8.5. Unvanlar, Rütbeler

ajunçı: Hükümdar, idareci 446, 2056, 2589 (KB)

ajunçı bügü beg nelük kenç urur

er at kayda bolsa anuk kenç alur (2056 KBM)

altun tarım: Hanım sultanlara verilen unvan 199/171 (DLT)

Arslan: Hükümdarlara verilen ad, unvan 622/519 (DLT)

atik: Eski, kadîm (sahâbenin en eskisi olan Ebû Bekir Sıddık'ın lakabıdır) 51 (KB); 33 (AH)

'atîk erdi aşnu kamuğda oza

bayatka bütügli köñül til tüze (51 KBM)

atlıg: Kavmin büyüğü 52/37 (DLT)

başçı: Başkan, baş, şef XXXVI, 2124, 2330 (KB)

bodun başçı begke bu himmet kerek

bu himmet bile hem mürüvvet kerek (2124 KBM)

beg: Bey 15/8, 16/8, 29/16 (DLT); 235, 254, 265 (KB); 69 (AH); 33/24b2=33:67 (KT)

Biz boyun sudımız uluġlarımızķa beglerimizke (33/24b2=33:67 KT)

begeç: Küçük bey 180/153 (DLT)

bekeç: Tiginlerin unvanı 180/153 (DLT)

Bekeç arsla.n tigi.n (180/153 DLT)

bodun başganı: Kavmin reisi 220/190 (DLT)

Bugra Kara Hakan: Hâkaniye (Karahanlı) hükümdarlarının unvanı 542/443 (DLT)

çowı: Hotan töresine göre hakandan iki derece sonra gelene verilen unvan 544/445 (DLT)

edib: Edîp 469, 500, 505 (AH)

köp ilni körür biz ẹdib sözini (505 AH)

faruk: Haklıyı haksızdan ayırmakta pek mâhir olan, Hz. Ömer'in lâkabı 53 (KB); 33 (AH)

basa fârûk erdi kişi üdrümi

tili köñli bir teg bodun ködrümi (53 KBM)

hakan: Hakan 82, 85, 86 (KB)

bulıt kökredi urdı nevbet tuğı

yaşın yaşnadı tarttı hakan tîğı (86 KBM)

han: Han, hükümdar C4, A14, S.23 (KB)

bâb yaz faslın buğra han ögdisin ayur (C4 KBM)

han: Hakan 43/30, 132/116, 139/122 (DLT)

Xān maŋa açıg bīrdi (43/30 DLT)

hayl başı: Başkan, reis, server 27/26a3=5:12 (KT)

Iḍtımız olardın on iki ḫayl başı (27/26a3=5:12 KT)

hemir: Oğuzlarda, emir, bey 69/55 (DLT)

hukema: Hakimler, alimler, bilginler A9, A20 (KB)

hükemâları âyînü'l-memlekeˆ tédiler, meşrıklığlar zînetü'l- (A20 KBM)

ınal: Anası hakan soyundan babası halktan olan bütün gençlere verilen unvan, beyzade, inanılır insan 4497, 4805 (KB)

ay yinçge sakınuk tilegli ınal

munı bulsa bulduñ bu tört neñ tükel (4497 KBM)

ilig: Hükümdar C13, C18, C21 (KB)

bâb söz başı kün toğdı ilig 'adil sıfatın ayur (C13 KBM)

ispehsalar: Kumandan 69 (AH)

dad ispẹhsalar beg üçün bu kitip (69 AH)

Kadır Han: Karahanlı hükümdarlarının unvanlarından 183/156 (DLT)

katun: Hatun; Afrâsiyab soyundan gelen bütün kadınların unvanı 81/71, 189/161, 206/177 (DLT)

ogla.gu kātu.n (81/71 DLT)

katun kunçuy: Hatundan bir derece aşağı olan soylu kadın 550/451 (DLT)

kaysar: Kayser 6547 (KB)

tutayın ya kịsra ya ḳaysạrça boldum

ya şẹddad-u ʿad teg taḳı uçmaḳ ittim (6547 KB)

kılıç han: Karahanlılarda "hedef aldığı ve yaptığı işlerde kılıç gibi giden" anlamında kullanılan bir unvan 181/154 (DLT)

kisra: Eski İran hükümdarlarına verilen ad 6547 (KB)

tutayın ya kịsra ya ḳạyṣạrça boldum

ya şẹddad-u ʿad teg taḳı uçmaḳ ittim (6547 KB)

kök ayuk: Kök Ayuk (Türkmen büyüklerine verilen ad) 2644, 4067, 4142 (KB)

negü tér eşitgil bilir kök ayuk

bu söz ukmasa er anıñ ögi yok (2644 KBM)

kök yuk: Köylülerin ve Türkmenlerin büyüklerine verilen unvan 501/402 (DLT)

köl irkin: Karluk büyüklerine verilen lakap 67/53 (DLT)

kunçuy: Kadınların soylu, hatundan bir derece aşağı olanı 550/451 (DLT)

kātu.n kunçu.y (550/451 DLT)

kur: Mertebe, rütbe 163/14 (DLT); 2373, 2587, 4044 (KB)

kiçig kur yégitler bolur ked yiti

kalı yüz ewürse udıtur otı (2373 KBM)

melik: Melik, hükümdar B43, B44, 173 (KB); 454 (AH)

kişi söz bile koptı boldı melîk

üküş söz başığ yérke kıldı kölik (173 KBM)

meliklik: Meliklik, hükümdarlık B68 (KB)

‘adilka kün toğdı ilig tép atar

anı kör meliklik kurıña tutar (B68 KBM)

müluk: Hükümdarlar A23, B28 (KB)

çinîler edebü’l-mülûk tép ayar

mâçînlar enîsü'l-memâlik atar (B28 KBM)

oglagu katun: Hatun, hanedana mensup kadın (Bolluk içinde yetiştiği için böyle denir.) 81/71 (DLT)

öge : Aklı ve izanı olan, yaşlı, işlerde denenmiş, halktan insanların unvanı; akılca üstün olana verilen lakap 9/5, 35/22, 57/44 (DLT); 1754, 1868, 1995 (KB)

ne edgü-turur bu kişike öge

ögi bolsa ötrü atağu öge (1995 KBM)

öge tigit: Halk tabakasından büyük, fakat hakan çocuklarından küçük 179/152 (DLT)

özök: Kadınlar için kullanılan, "bedeni inciye benzer" anlamında bir lakap 48/33, 82/72 (DLT)

padişah: Padişah A1, A32, A16 (KB)

kayu padişâhka ya kayu iklîmka tegdi érse ğâyet uzlu- (A16 KBM)

resul: Resûl, Hz. Muhammed B7 (KB)

dürûd ol üdürmiş resûlka selâm

yine éşleriñe selâm hem ulam (B7 KBM)

sagun: Karluk büyüklerinin unvanı 203/173 (DLT)

salar: Baş, kumandan S. 294, XXXVI (KB)

sökmen: Kahramanlara verilen lakaplardan 223/192 (DLT)

sultan: Sultan 3458, 4989 (KB)

ilig me idi edgü sultân-turur

bodunka bağırsak sewüg cân-turur (3458 KBM)

şah: Şâh 59, 67, 43 (AH)

aya şahım erdemlerin sanaġan (59 AH)

terken: Karahanlılarda bir bölgeye hükmeden hâna hitap şekli 189/161, 222/191, 371/293 (DLT)

Terken Katun kutı.ŋa tegür mindin koşug

aygıl siziŋ tapugçı ötnür yaŋı tapug (189/161 DLT)

terken: Kadınlara ait bir unvan 109, 115, 121 (KB)

bayat bérdi devlet ay terken kutı

anıñ şükri kılğu okıp miñ atı (109 KBM)

tigin: Karahanlı sülalesine mensup olanların unvanı, tigin 57/44, 208/178 (DLT); tigin, prens 4068, 4642 (KB)

küç tigi.n (208/178 DLT)

tigit: Tigin'in çokluğu, tiginler 179/152 (DLT); 1868 (KB)

kılınçı karı körse yaşı yégit

añar muñluğ ârzûn öge ya tégit (1868 KBM)

toŋa tigin: Bir unvan 605/496 (DLT)

toŋa han: Bir unvan 605/496 (DLT)

tuḍun ~ tudun: Köyün büyüğü; içme suyunun dağıtımını idare eden kimse 201/172, 520/419 (DLT)

Turumtay: Kişi adı ve unvan 552/453 (DLT)

tügsin: Halktan olup, hakandan sonraki üçüncü derecede bulunan kişinin unvanı 219/189 (DLT)

tegme çeçe.k ügüldi

bukuklanıp bögüldi

tügsi.n tügü.n tügüldi

yazga.lı met yörgeşü.r (219/189 DLT)

ulema: Âlimler A10 (KB)

miş mâçîn ‘ulemâlarınıñ eş‘ârları birle ârâste kılınmış-tu- (A10 KBM)

ümera: Emîrler, beyler B29 (KB)

bu maşrık élinde uluğlar munı

zînetü’l-ümerâ téyürler köni (B29 KBM)

vezir: Vezir A33, C23, 2181 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş aydı ilig

vezîr boldı beglerke sunğu elig (2181 KBM)

vezirlık: Vezirlik B69, 1036, 2238 (KB)

vezîrlık añar bérdi tamğa ayağ

tuğı kövrügi birle bérdi kuyağ (1036 KBM)

yawgu: Hakandan iki derece aşağıda olan, avamdan kişinin lakabı 458/362 (DLT); 4069, 4137, 5043 (KB)

kalı yawğu teñsiz bolur erse sen

vefâ kıl neçe küç bulur erse sen (4137 KBM)

yugruş: Türklerde avamdan olup vezirlik mertebesine yükselen ve hakandan bir derece aşağıda olan kişi 462/366 (DLT); 4069 (KB)

kayu yawğu yuğruş bolur él begi

kayu atı teksin bolur er ögi (4069 KBM)

zi'n-nureyn: Osman’ın lakabı 33 (AH)

ʿaṭiḳ birle faruḳ üçünç zi'n-nuṛeyn (33 AH)

2.8.6. Meslekler

agıçı: İpek kumaşları muhafaza eden görevli 57/43, 80/69 (DLT)

agıçı: Hazinedar

arkış: Uzakta olan birisine gönderilen insan, haberci 61/47 (DLT)

anıŋ arkışı keldi (61/47 DLT)

aşçı: Aşçı, ahçı 2832, 2846, 2877 (KB)

boğuzdın bolur barça begke hatar

işin kılsa aşçı anı kim yeter (2832 KBM)

ata sagun: Doktor, Türk doktor 56/42, 203/173 (DLT)

ayakçı: Kap kacak ustası 574/472 (DLT)

aya.kçı aya.k sırla.dı (574/472 DLT)

aydaçı: Sözcü 177/151 (DLT)

kaçan körse anı Türk

boḍun ayga anıŋ aydaçı

muŋar tegir ulugluk

munda naru keslinü.r (177/151 DLT)

bala: İnsanların, daha çok tarımla ilgili işlerde kullandığı yardımcı 547/447 (DLT)

beḍizçi: Ressam 4458 (KB)

temürçi etükçi yana kırmaçı

ya sırçı bedizçi ya okçı yaçı (4458 KBM)

bıruk: Devlet büyüklerini derecelerine göre hakanın yanına oturtan kişi 190/162 (DLT)

biste: Tüccarı evinde ağırlayıp malını satan, buna karşılık yirmi koyundan birini alan kişi (Toxsı, Çigil âdeti) 474/380 (DLT)

ortuk bolup bilişdi

meniŋ tawar satışdı

biste bile yaraştı

kizlep tuta.r ta.yımı (474/380 DLT)

bitigçi: Kâtip C38, 2494, 2671 (KB)

açğıçı bitigçi ya iş tutğuçı

ya tonçı etükçi ‘âmil bolğuçı (2494 KBM)

böke: Pehlivan 3264, 3545, 4920 (KB)

sebeb bolğıl emdi maña edgüke

bayat birge edgü saña ay böke (3264 KBM)

börkçi: Börkçü dükkânı 19/9, 286/245, 293/247 (DLT)

Ta.z keligi börkçi.ke (286/245 DLT)

buşgut: Meslekte öğrenci, çırak (DLT)

buyruk: Müşâvir, vezir 1163, 2941 (KB)

yéme yakşı aymış bu türk buyrukı

körür köz yarukı oğul kız okı (1163 KBM)

çupan: Köy büyüğünün yardımcısı 202/173 (DLT)

çupan: Çoban 32/16a3=28:23 (KT)

İçürmez-miz yandurmaġınça çūpānlar (32/16a3=28:23 KT)

emçi: Doktor 31/17, 555/458 (DLT); 4356, 4358, 3979 (KB)

emçi aŋar ot ota.dı (555/458 DLT)

eşkinçi: Hızlı posta götüren atlı 67/53 (DLT)

etçi: Kasap 291/246 (DLT)

etmekçi: Ekmekçi 291/247 (DLT)

etükçi: Ayakkabıcı 291/247 (DLT); 2494, 4458 (KB)

açğıçı bitigçi ya iş tutğuçı

ya tonçı etükçi ‘âmil bolğuçı (2494 KBM)

feylesuf: Felsefe ile uğraşan, filozof 3076 (KB); 203 (AH)

ajun feylesûfı neñi bolmasa

neçe tıldam erse kişedi tilig (3076 KBM)

hacib: Kapıcı, baş mâbeynci A28, C35, B62 (KB)

bu hâs hâcib atın tegürmiş muña

munı bu öziñe yağutmış yana (B62 KBM)

haciblık: Hâciplik 2492, 2484, 2487 (KB)

uluğ iş-turur bu hâciblık işi

munı başka éltmez meger ked kişi (2492 KBM)

ılımga: Hakanın mektuplarını Türk yazısıyla yazan kâtip 83/74 (DLT); 4065, C38, S.280 (KB)

kayusı sü başı kayusı hâcib

kayusı ılımğa bolur söz açıp (4065 KBM)

ımga: Malları korumak ve onları toplamakla görevli hazinedar 76/64 (DLT)

igdişçi: Hayvan yetiştirici C58, 4439, 4454 (KB)

munıñda basa ol bu igdişçiler

kamuğ yılkılarka bular başçılar (4439 KBM)

ışçı: İşçi 236/205 (DLT)

tawra.k īşçı (236/205 DLT)

il başı: Seyis 36/23 (DLT)

ilçi: Devlet adamı, bey, hükümdar; elçi 1114, 1459, 1598 (KB)

isiz öñdi urma ay ilçi bügü

isiz bolsa bolmaz ajunuğ yégü (1459 KBM)

kapugçı: Kapıcı 3768 (KB)

kapuğçı tıdumaz ya yol kılğuçı

tegürmez maña bir küwez kür küçi (3768 KBM)

karakçı: Yağmacı, yankesici 1737, 5547, 5577 (KB)

kayu oğrı tevlig karakçı kunuk

kayusı basımçı ölütçi kıruk (1737 KBM)

kazı: Kadı 5329 (KB)

bularda biri kazı yinçge arığ

sakınuk kerek tegse halkka asığ (5329 KBM)

kiŋeşçi: Müşâvir 49, 2256, 2935 (KB)

vezîr begke tutçı kéñeşçi bolur

kéñeşçi kişiler teñeşçi bolur (2256 KBM)

korugçı: Koru bekçisi 552/452 (DLT)

koyçı: Çoban 1412 (KB)

bodun koy sanı ol begi koyçısı

bağırsak kerek koyka koy kütçisi (1412 KBM)

kuşçı: Kuşçu 2558, 2635, 4148 (KB)

yéme kuşçı kişçi yéme ok yaçı

anuk tutsa künde kapuğda tuçı (2558 KBM)

kütçi: Çoban 1412 (KB)

bodun koy sanı ol begi koyçısı

bağırsak kerek koyka koy kütçisi (1412 KBM)

melik: Hükümdar 30/1b2=12:54, 35/3a1=39:44, 27/34a1=5:20 (KT)

Aydı ol melik: keldürüŋ maŋa anı, ḫāṣ ḳılayın anı özümke (30/1b2=12:54 KT)

muhtesib: Muhtesip, matematikçi 5588, 5555 (KB)

yana elgî küçlüg bolur muhtesib

isizlerni yığsu cemâ‘at kezip (5588 KBM)

musannif: Musannif, yazar A37 (KB)

-lemiş-turur, okığlınıñ köñli açılıp musannifni edgü du‘â (A37 KBM)

ordu başı: Hakanlara ait tefriş işlerini gören kimse 74/62 (DLT)

otaçı: Tabip 29/15, 151/131 (DLT); 1057, 1065, 1199 (KB)

ota.çı kö.züg enüçle.di (151/131 DLT)

pasban: Bekçi 261 (AH)

baḫıl nakęs otun tawar pasbanı (261 AH)

salçı: Aşçı 634/530 (DLT)

sa.lçı biçe.k (634/530 DLT)

sart: Tüccar 172/148, 450/353, 45/31 (DLT); 2745, 3002, 5754 (KB)

Sart azukı arıg bolsa yolsa yı̄r (172/148 DLT)

satıgçı: Satıcı, tâcir 2801, 2994, 2995 (KB)

satığçı bérür neñ añar mün sanı

alığlı alır élde ewrer anı (2995 KBM)

suwka çömgen er: Dalgıç 202/173 (DLT)

şerabdar: Sâki C41 (KB)

bâb idişçiler başı şerâbdar negü teg kerekin ayur (C41 KBM)

tamgaçı: Damgacı, mühürdar 4046 (KB)

atım ersig erse bolur ok yaçı

köni erse kılkı bolur tamğaçı (4046 KBM)

tarıgçı: Çiftçi, ekinci 291/247, 293/247, 552/452 (DLT); 4400, 4416, 5590 (KB); 37/49b3=48:29 (KT)

Ekin teg çıḳardı yapraḳını, küçlüg ḳıldı anı, yoġun boldı köni turdı öz butası üze, ḫoş kelir tarıġçılarḳa (37/49b3=48:29 KT)

tartıgçı: Hakanın ve emîrin çağrıcısı 232/202 (DLT)

Begden tartıgçı keldi (232/202 DLT)

tarhan: Argu lehçesinde emîr 219/189 (DLT)

tayaŋu: Hâcib (mabeynci) 610/503 (DLT)

Tawgaç Han: Melik, hükümdar 228/198 (DLT)

Tawgaç Han: Çin hakanı 215/185 (DLT)

Tawgaç xānnıŋ torkusı telim teŋle.meḍip bıçma.s (215/185 DLT)

temürçi: Demirci 562/463 (DLT); 4458 (KB)

temürçi kılıç tokı.dı (562/463 DLT)

tılmaç: Tercüman 162 (KB)

ukuşka biligke bu tılmaçı til

yaruttaçı erni yorık tilni bil (162 KBM)

tim: Bazı kimselere göre içki tüccarı 503/403 (DLT)

timçi: İçki tüccarı 503/403 (DLT); 2098 (KB)

yağı ol bu bor timçi éltür kümüş

kılınçı tütüş boldı kılkı uruş (2098 KBM)

tonçı: Elbiseci 2494 (KB)

açğıçı bitigçi ya iş tutğuçı

ya tonçı etükçi ‘âmil bolğuçı (2494 KBM)

tozı: Kasap, hayvan kesicisi 5368 (KB)

kasab tûsî rûmî ajun tañsukı

saña kelse tolmaz ağı kaznakı (5368 KBM)

töşekçi: Döşekçi 2557, 4148 (KB)

bir ança yéme bar takı işçiler

töşekçi ya kuşçı yéme aşçılar (4148 KBM)

turgak: Kapıcı, nöbetçi 608, 2536 (KB)

yana erte tursa kapuğ başlasa

kéçe tañda turğaknı tepretmese (2636 KBM)

yaçı: Yaycı 2558, 4046, 4458 (KB)

yéme kuşçı kişçi yéme ok yaçı

anuk tutsa künde kapuğda tuçı (2558 KBM)

yalavaç: Elçi, elçi olarak gönderilen kimse 45/31, 561/462 (DLT)

xān yala.vaçıg boşu.dı (561/462 DLT)

yatgak: Hükümdarın, kalenin vb. şeylerin muhafızı 462/367 (DLT); 1606, 2533, 952 (KB)

Yatga.k yattı (462/367 DLT)

yılkıçı: Hayvan besleyicisi 5590 (KB)

tarığçı tarığka érig bolsunı

yéme yılkıçı igdiş üklitsüni (5590 KBM)

yıragu: Şarkıcı ve muganni 459/363 (DLT)

yiçi: Terzi 265/233, 539/441 (DLT)

yi.çi yigne sapdı (265/233 DLT)

yorçı: Tecrübeli kılavuz 457/361 (DLT)

yörgüçi: Rüya tabircisi, rüya tabir eden 6042, 5992 (KB)

munukı bu sözke tanuk keldi söz

tüşüg yörgüçi tüş yörüp kodtı öz (6042 KBM)

yügürgen: Çin'den çıkıp İslam ülkelerine gidecek tüccarlardan önce yola çıkan ve onların haberleriyle mektuplarını getiren kişi, ulak 467/371 (DLT)

yükçi: Yük taşıyan 6098 (KB)

özüñ asğı kolma bodun asğı kol

yüdürme yük ilke özüñ yükçi bol (6098 KBM)

2.8.7. İl, Vatan, Yurt

il: Ülke, eyalet 34/20, 36/23, 66/52 (DLT)

endik kişi tėtilsü.n

īl törü yetilsü.n

toklı böri katılsu.n

kaḍgu yeme sawılsu.n (66/52 DLT)

memalik: Memleketler, ülkeler B28 (KB)

çinîler edebü'l-mülûk tép ayar

mâçînlar enîsü'l-memâlik atar (B28 KBM)

mülk: Memleket B37, B35, B40 (KB)

kim ol ma bu mülkni tutuğlı kayu

kereklig añar bu hakîmler ayu (B35 KBM)

yurt: Harabe hâlindeki yerleşim yeri 447/351, 558/460 (DLT)

yurt: Yurt, yer 5412 (KB)

ölümüg unıtma gûrüñ yurtuñ ol

özüñni unıtma sawı yurtuñ ol (5412 KBM)

2.8.8. Bayrak, Sancak

alem: Bayrak, sancak 2346, 2418 (KB)

yorıkın küdezse ‘alem başlar er

öñi turmasa bir yağığ işler er (2346 KBM)

batrak: Savaşçının alameti olan, ucunda ipek parçası bulunan sırık, bayrak 234/203, 369/292, 525/426 (DLT)

agdı kızıl batra.k

to.gdı kara topra.k

yetşü kelip Ugra.k

tokşıp anın ki.çtimiz (525/426 DLT)

beçkem: İpekten veya yaban öküzü kuyruğundan yapılan ve savaşta kahramanın kim olduğunu gösteren alamet 242/211, 243/211 (DLT) → **berçem**

beçkem urup atlaka

Uygurdakı Tatlaka

ogrı yawuz ıtlaka

kuşlar kipi uçtumız (242/211 DLT)

tug: Sancak, tuğ 498/400, 106/97 (DLT); 5672, 86, 1036 (KB)

toku.z tūglu.g xān (498/400 DLT)

2.8.9. Bodun, Boy, Oymak, Halk

am: Âm, avâm 236 (AH)

akılıḳnı ʿam ḫaṣ tözü ḫalḳ öger (236 AH)

boḍun ~ bodun: Kavim, halk, insan topluluğu (insanlar); Çigil lehçesinde raiyyet, avam tabakası 88/79, 122/108, 126/111 (DLT)

usıtga.n kuya.ş kapsadı

umunçlug aḍaş tepsedi

Ertiş suwın keçsedi

boḍun anın ürküşü.r (88/79 DLT)

budun: Halk, ulus, kavim C56, 53, 194 (KB); 421, 257, 400 (AH)

bodun tili yawlak séni sözlegey

kişi kılkı kirtüç etiñni yégey (194 KBM)

boy: Oğuzcada cemaat (insanlar), kavim, kabile, aşiret 125/110, 125/111, 170/147 (DLT)

bo.y ikki bile alkıştı (125/110 DLT)

boyun: ḍ'yi y yapanların lehçesinde kavim 519/418 (DLT)

bölük: Hayvan topluluğu (sürü), insan topluluğu (grup) 193/166, 194/166 (DLT)

B̄ir bölük ko.y (193/166 DLT)

B̄ir bölük kişi (193/166 DLT)

cem: Topluluk, grup 29/2a1=8:41 (KT)

Iḍtımız ḳulumız üze furḳān küninde, iki cem' ḳarışmışı künde (29/2a1=8:41 KT)

güruh: Bölük, topluluk, grup 25/17b2=3:154, 26/69a1=4:102, 33/40a3=34:20 (KT)

Sizdin bir gürūh çın-oḳ ḳaḍġurttı olarnı (25/17b2=3:154 KT)

halayık: Yaratılmış olanlar, mahluklar, halk B8, 316, 129 (KB); 507, 512, 272 (AH)

bir ança yarutmış halâyıkka ol

bir ança kulavuz bulur yitse yol (129 KBM)

halk: Halk, insanlar, kimseler 1661, 1800, 2038 (KB); 34/15a2=36:62 (KT)

Bütünlükin azıttı sizdin üküş ḫalḳnı, uḳar ermez mü sizler (34/15a2=36:62 KT)

hayl: Takım, zümre; topluluk 2323 (KB)

kerek hayl başıña bu bir kaç kılık

itilse işi ötrü tüzse yorık (2323 KBM)

hil: Takım 652, 4139, 4064 (KB)

tegir erse hıl ya saña on otağ

elig yazğu mâlın kılıç tutğu yağ (4139 KBM)

il: El, halk 505 (AH)

köp ilni körür biz ẹdib sözini (505 AH)

iyal: Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler; kadın, eş, çocuk 3390 (KB)

bu yañlığ ‘iyâldın kaçan bar vefâ

kılıkı yawuz ol kılınçı cefâ (3390 KBM)

kara: Halk; 250, 256, 986 (KB) → **kara 'am, kara budun**

kara kılkı teñsiz yawa sözlegen

yawa söz-turur bu kara baş yégen (986 KBM)

kara am: Halk 4320, 4321, 6024 (KB) → **kara, kara budun**

kara ‘âm tüşiñe yörügi adın

adın boldı begler tüşi kör adın (6024 KBM)

kara budun: Halk C56 (KB) → **kara, kara 'am**

bâb kara bodun birle negü teg katılğusın ayur (C56 KBM)

karn: Nesil 37/78b2=50:36 (KT)

Neçe yoḳattımız olarda burun ḳarndın (37/78b2=50:36 KT)

kavm: Kavim 28/36a3=7:159, 26/47b1=4:78, 28/26a1=7:148 (KT)

Mūsānıŋ ḳavmidin bir ögür hem köni yol körkitürler rāstlıḳ birle (28/36a3=7:159 KT)

kawurtluk: Kalabalık topluluk 28/72a1=8:15 (KT)

Ey anlar kim bittiler, ḳaçan körse siz anlarnı kim tandılar ḳawurtluḳ, ewrülmeŋ olarḳa kirü (28/72a1=8:15 KT)

kutu: Sürü, zümre, nesil 2135, 2710, 4174 (KB)

tükel üç kotu ol kapuğda kişi

bularnıñ bile ol tiriglik işi (4174 KBM)

kün: El gün, halk, memleket 245, 285, 418 (KB)

özi itti tüzdi kör él kün işi

takı ma tiler erdi üdrüm kişi (418 KBM)

millet: Millet 89 (KB)

ay dîn ‘izzi devletka nâsir mu‘în

ay milletka tâc ay şerî‘atka dîn (89 KBM)

oba: Oğuzcada kabile 55/42 (DLT)

oglan: Nesil 36/48a2=43:28, 38/42a3=61:6 (KT)

Ḳıldı anı çın söz bāḳī ya'nī tüplüg öz oġlanları içre (36/48a2=43:28 KT)

oguş ~ ogış: Aşiret 42/29, 56/42, 310/255 (DLT)

Orı kopsa oguş aklışu.r yagı kelse imrem tepreşü.r (56/42 DLT)

ögür: Topluluk, grup, kısım 25/20a1=3:155, 26/45a3=4:77, 28/66b1=8:5 (KT)

Ol kün kim ḳarıştı iki ögür (25/20a1=3:155 KT)

ögür: İleri gelenlerin oluşturduğu topluluk, lider 28/4a2=7:103, 32/14a3=28:20, 32/25b3=28:38 (KT)

Iḍtımız ... Mūsānı belgülerimiz birle Fir'avn tapa anıŋ ögüri tapa (28/4a2=7:103 KT)

ögür: Taraf, zümre, millet 34/26b1=37:83, 32/4a3=28:4, 32/10b2-3=28:15 (KT)

Bütünlükin anıŋ ögürindim İbrāhīm (34/26b1=37:83 KT)

ögür: Nesil, kavim 32/28b2=28:43, 34/47a3=38:3, 32/29b1=28:45 (KT)

Yoḳattımız evvelḳı ögürlerni (32/28b2=28:43 KT)

raiyyet: Raiyyet, bir hükümdar idaresi altında bulunup vergi veren halk B43, 5574, 5578 (KB)

ötemiş bolur sen ra‘iyyet hakı

sen ötrü hakıñ kol ay ilçi akı (5578 KBM)

Sogdak: Buhara ve Semerkant arasındaki Soğd bölgesinde olan, Balasagun’a konan, Türkler gibi giyinip onların huylarını alan iki dilli bir kavim 24/10, 237/206 (DLT)

sürüg: Sürü 4353, 5371 (KB)

bular ol sürüg koyka erkeç sanı

koyuğ başlasa sürse yolça köni (4353 KBM)

şüt: Hotan lehçesinde soy 495/396 (DLT)

tarikat: Tarikat 2970, 2971 (KB)

ay élig kişilik mürüvvet bolur

mürüvvet kişike tarîkat bolur (2970 KBM)

toy: Halk, topluluk 5340, 4512 (KB)

uluğ toy bakıp kör yaturlar küdü

okır bizni barğu séziksiz udu (5340 KBM)

ümmet: Ümmet 37, 40 (KB); 26/17a1=4:41, 35/24a3=40:5, 36/104a2=45:28 (KT)

Keldürse-miz ḳamuġ ümmetdin tanuḳluḳ (26/17a1=4:41 KT)

2.8.10. İletişim, Etkileşim

aḍrış: Ayrılık 353/282 (DLT)

kizlep tutar sewüglük aḍrış küni belgüre.r

başlıg közüg yapsama yāşı anıŋ sawruka.r (353/282 DLT)

al: Hile, aldatma 43/30, 53/39, 167/144 (DLT); 2226, 2356, 5735 (KB); 28/9b2=7:123, 28/73b2=8:18, 25/2a2=3:120 (KT)

Bu al erür, al ḳıldıŋızlar anı (28/9b2=7:123 KT)

al/dastan: Hile, tuzak 35/37a1=40:25 (KT)

Ermez kāfirleriŋ alı/dastānı meger yolsuzluḳ içre (35/37a1=40:25 KT)

alkış: Övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma; (peygamber için) salavat 61/48, 125/110, 130/114 (DLT); 1309, 760, 6410 (KB)

ol begke alkış bīrdi (61/48 DLT)

yala.vaçka alkış bīrgil (61/48 DLT)

alkış: Selâm 34/14a1=36:58 (KT)

Alḳış aymaḳ yarlıḳaġan İḍidin (34/14a1=36:58 KT)

ahd: Ahid 389 (AH); 31/31a1=19:78, 29/9a3=9:12 KT); 17/6 (DH)

ḳanı 'aḥd ėmanėt ḳanı eḍkülüg

kiḍin künde ḥayr iş me kötrülgülüg (389, 390 AH)

alkış bėrmek: Esenlik dileme 33/9b1=33:44 (KT)

Alḳış bérmekleri ol kün kim körseler selām ḳılmaḳ bolġay (33/9b1=33:44 KT)

and: Yemin, ant, söz 33/20, 231/200 (DLT); 6583, 317 (KB); 33/82b1=35:42, 29/9b2=9:12, 38/89a1=66:2 (KT)

Andıḳtılar Taŋrı tuta ḳatıġraḳ andlarını (33/82b1=35:42 KT)

armak: Aldatma, kandırma 26/82a1=4:120, 33/81b1=35:40 (KT)

Va'de bérmez olarḳa yek meger armaḳ (26/82a1=4:120 KT)

arz: Arz, takdim, sunma C41 (AH); 59/10 (DH)

Aşıkları halk içinde küyüb yığlar

Zahir hande batınları yürek dağlar

Ecel kıstab ölmek üçün belin bağlar

Ma'şukığa arz-ı hâlin ayttı bolğay (59/10 DH)

arzu: Arzu, istek, dilek 122, 159, 567 (KB); 26/83a2=4:123 (KT); 90/3 DH)

Ermez siziŋ ārzūlarıŋız teg hem bitig iḍileri ārzūları teg (26/83a2=4:123 KT)

asıgçı: Faydacı, kârcı, tefeci, faizci 2609, 4419 (KB)

munıñda basası satığçı-turur

satığ birle tınmaz asığçı-turur (4419 KBM)

awag: Naz, kapris, yapmacık arzu 403, 2680 (KB)

bu iki kişike söz açğu kerek

söz açsa awağları yüdgü kerek (2680 KBM)

aybet: Dedikodu, çekiştirme 3348 (KB)

kişide öñin boldum erse kalı

kuruğ sözlemez-men ne ğîbet tili (3348 KBM)

ayık: Vaat, söz 54/40, 55/40, 289/246 (DLT); 2286 (KB)

anıŋ maŋa ayıkı bār (54/40 DLT)

aytıg: Hâl hatır sorma 69/55 (DLT); 3907, 5273, 5275 (KB)

iligdin üküş ögdi aytığ selâm

ıdur-men saña ay ukuşı temâm (3907 KBM)

aytık ~ aytıg: Söz 30/16b3=14:27, 28/39a2=7:162, 31/46b3=20:44, 37/76b2=50:29 (KT)

Bekütür Taŋrı anlarnı kim kirtgündiler berk bekümiş aytıḳ birle (30/16b3=14:27 KT)

aytış: Hâl hatır soruşma 69/55 (DLT)

azab: Azap, işkence, eziyet 33/32a3=34:8, 29/38b2=9:52, 35/19b1=39:71 (KT)

Bütmezler āḫiretḳa 'aẕāb içre ıraḳ yolsuzluḳ içre (33/32a3=34:8 KT)

azar: Azar, eziyet, incitme 33/10b3=33:48 (KT)

Ḳoḍġıl āzārlarını, köŋül urġıl Taŋrı üze (33/10b3=33:48 KT)

bakıg: Bakış 187/160 (DLT)

Anıŋ bakıgı kör (187/160 DLT)

bakış: Gözle karşılıklı bakış 184/158 (DLT); 1855 (KB)

yiti közlüg ol kör bakışı yırak

kayu işke tegse bekitür adak (1855 KBM)

belagat: Belâgat 2695 (KB)

belâğat bile hat teñeşse kalı

idi edgü til bu bitig söz tili (2695 KBM)

beyan: Beyan, açıklama C63, C65, B64 (KB)

yana bu kitâbnıñ beyânın ayur

bu tört nîk şerîfler özele kılur (B64 KBM)

bıçgas: Kavim ile başkaları arasındaki ahit ve sözleşme 231/200 (DLT)

bıçga.s bitig kılu.rlar

and key yeme birü.rler

xāndın basut tilerler

Basmıl Çomu.l tirgeşü.r (231/200 DLT)

bıçıg: Anlaşma, sözleşme 186/160 (DLT); 27/26a2=5:12, 27/27b2=5:13, 29/8a3=9:10 (KT)

Taŋrı tuttı Ya'ḳūb oġlanlarınıŋ bıçıġını (27/26a2=5:12 KT)

bitig: Ferman, buyruk 25/12b3=3:145 (KT)

Bolmaz et-özke ölmek meger Taŋrı yarlıġı birle bitig zamān bérilmiş (25/12b3=3:145 KT)

bizarlık: İhtar 29/7b1=9:1 (KT)

Bīzārlıḳ Taŋrıdın hem yalavaçındın anlarḳa kim 'ahd ḳıldımız olar birle (29/7b1=9:1 KT)

boluş: Sözle yardım etme 184/158 (DLT)

Ol maŋa boluş kıldı (184/158 DLT)

boşgut: Talimat, ders, nasihat 2913 (KB)

munıñda basakı bu boşğutları

sakalsız kerek barça körki yarı (2913 KBM)

boşug: Kendisine gönderilen elçinin dönmesi için sultan tarafından verilen izin 187/160 (DLT)

bulgaş: Düşmandan gelip kavim arasına düşen fitne 231/201 (DLT)

buluş: Bir insanın yaptığı iş neticesinde bulacağı menfaat 184/158 (DLT)

buyruk: Buyruk, emir 190/162 (DLT); 29/18b1=9:24, 31/79b3=46:25, 29/43a2=9:60 (KT)

Köz tutunlar ançaḳa tegi keldürginçe Taŋrı öz buyruḳnı (29/18b1=9:24 KT)

buyruk: İzin, müsaade 27/30a1=5:16 (KT)

Anıŋ buyruḳı birle köndrür olarnı köni yol tapa (27/30a1=5:16 (KT)

buyruk: Haber 26/50a2=4:83 (KT)

Kelse olarḳa bir buyruḳ īmīnlikdin azu ḳorḳunçdın (26/50a2=4:83 (KT)

bütünlük: Yemin, and, söz 30/2a3=12:66, 30/2a1=12:66, 28/44b2=7:169 (KT)

Ḳaçan [bérdi]ler erse bütünlüklerini aydı Taŋrı anıŋ üze (30/2a3=12:66 KT)

cedel: Münâkaşa 346 (AH)

asıġsız mizaḥ hęm cędęldin saḳın (346 AH)

cevab: Cevap 1907, 5007, 5034 (KB); 290 (AH)

ayıtmak oñay boldı tersi cevâb

cevâbka ilig bilgi bolğay savâb (1907 KBM)

çalıg: Önemli bir iş olduğu zaman beylerin, yanlarına gelsinler diye köylere ve göçebelere gönderdikleri haber 188/161 (DLT)

çalıg: Kaybolan bir şeyi sorma 188/161 (DLT)

çıkış: Menfaat 185/158 (DLT); 1316, 2774, 5277 (KB)

Ol īşta çıkış yo.k (185/158 DLT)

çıkrık: Feryat, çığlık 37/88b3=51:29 (KT)

Utru keldi uraġut çıḳrıḳ birle, urdı yüzini (37/88b3=51:29 KT)

çıngarıglı: Tasdik eden, doğrulayan 27/52a2=5:46, 27/53a2=5:48, 26/22a3=4:47 (KT)

Çıṅġarıġlı ol kim anıŋ utrusında turur ya'nī anda öŋdin Tevrītdin (27/52a2=5:46 KT)

çür: Menfaat 162/141 (DLT)

Ol andın nēŋ çürle.di (162/141 DLT)

davi: Dâva, iddia 811, 1895 (KB)

sewer-men téyü barça da‘vî kılur

bu da‘vîka ma‘nî negü teg bolur (1895 KBM)

destur: İzin, müsaade 26/4b3=4:25 (KT)

Nikāḥ ḳılıŋ olarnı İḍileri destūrı birle (26/4b3=4:25 KT)

diyet: Diyet 26/59a1=4:92, 26/60a1=4:92 (KT)

Kim kim öldürse mü'minni ḫaṭān ... mü'min ḳul āzād ḳılmaḳ hem diyet ısparlanmış boḍnıḳa (26/59a1=4:92 KT)

dostluk: Dostluk, sevgi 36/17b2=42:23, 26/41b2=4:73, 38/33b2=60:1 (KT)

Tilemez men sizde anıŋ üze ter meger dōstluḳ yaġuḳluḳ içinde (36/17b2=42:23 KT)

dürud: Selâm 29 (AH); 35/20b3=39:73 (KT)

Ayġay olarḳa anıŋ erkligi mālik: durūd siziŋ üze (35/20b3=39:73 KT)

düşvar kılmak: Baskı yapmak, zorlamak 32/18b2=28:27 (KT)

Eger tükel ḳılsaŋ on yıl seniŋ üsküŋde, tilemez men kim düşvār ḳılmaḳımnı (32/18b2=28:27 KT)

efsus: Alay 30/50b1=43:32 (KT)

Kötürdümiz amarılarıŋa amarıda üstün derecātlar tutsun üçün amarı birle amarını efsūs (30/50b1=43:32 KT)

elük: Alay etme 73/60 (DLT)

emanet: Emanet 28/78b2=8:27, 33/26b1=33:72, 26/29a3=4:58 (KT)

Ḫıyānet ḳılmaŋ Taŋrıḳa hem yalavaçḳa, ḫıyānet ḳılmaŋ emānetleriŋizke (28/78b2=8:27 KT)

emr: Emir, buyurma, buyruk 6472 (KB); 405, 452 (AH); 26/50b1=4:83 (KT)

Eger yandursalar anı yalavaçḳa ya emr iḍisiŋe olardın bilgetiler anı (26/50b1=4:83 KT)

emanet: Emanet 1720, 1729, 5360 (KB); 389 (AH)

emanet yüdürdi boyunka uluğ

emanet yüder erke cânım yuluğ (1720 KBM)

eŋmegü: İmtihan 131/115 (DLT)

erdem tile ögrenipen bolma küwe.z

erdemsizin ögünse eŋmegüde eŋe.r (131/115 DLT)

erig: Nasihat C9, 1548, 3670 (KB)

bu ay toldı yasın keçürdi ilig

okıp oğlıña bérdi öt saw erig (1548 KBM)

erklig: Vekil 36/3a2=42:6, 32/19b1=28:28, 26/75a2=4:109 (KT)

Taŋrı küḍezgen olar üze, ermez sen olar üze erklig (36/3a2=42:6 KT)

ėşin: Anlaşmazlık, uyuşmazlık 34/47a2=38:2 (KT)

Kendü anlar kim tandılar boynaġuluḳ içinde taḳı éşinde (34/47a2=38:2 KT)

ėtig: Hile 31/53b3=20:64 (KT)

Tériŋler öz étigleriŋizni yana keliŋler ṣafḳa (31/53b3=20:64 KT)

ferman: Emir, buyruk, ferman 35/11a1=39:56, 29/36b2=9:48, 25/18a2-3=3:154 (KT)

ḫaddin keçtim Taŋrı fermānı içinde (35/11a1=39:56 KT)

ferman: Ferman, izin 30/12b3=14:1 (KT)

Çıḳarsa sen boḍunnı ḳaraŋḳuluḳlardın [...] -luḳḳa İḍi fermānı birle (30/12b3=14:1 KT)

fitne: Fitne, karışıklık çıkarma 6494 (KB); fitne 29/36a3=9:48 (KT)

Çın-oḳ tilediler ök fitneni anda burun (29/36a3=9:48 KT)

gile: Sitem 396 (AH)

nelük bu ajunḳa ḳılur sen gi̇le (396 AH)

ibret: İbret, kötü bir hadiseden alınan ders B76, 6174, 6328 (KB)

munukı körür sen meniñ hâlimi

saña bolsu ‘ibret otı kıl emi (6174 KBM)

igit: Yalan 37/24 (DLT)

igit sö.z (37/24 DLT)

haber: Haber C48, 3302 (KB); 311 (AH); 32/20a3=28:29, 37/21b3=47:31, 27/37b3=5:27 (KT)

Bolġay kim keldürgem sizke andın ḫaber (32/20a3=28:29 KT)

hadis: Söz, konuşma 33/16b2=33:53 (KT)

Oḳımaḳ yoḳ sizke hīç ḥadīṯ (33/16b2=33:53 KT)

halifet: Vekil 5330 (KB)

ikinçi ha‘lîfet kerek çın bütün

bodun bulsa inçlik tirilse kutun (5330 KBM)

hamd: Hamd A1, B1 (KB); 1 (AH); 35/55b2=40:55, 35/22a2=39:75, 35/25b3=40:7 (KT)

Tesbīḥ ḳılġıl iḍiŋe ḥamd aytu kéçelik hem ertelerde (35/55b2=40:55 KT)

harif: Rakip 2634 (KB)

yana nerd ü şatranc bilir erse ked

harîfleri andın ulır erse ked (2634 KBM)

hava: Arzu, heves, nefs 1315, 1375, 1453 (KB)

kişi yası kolma özüñ kılma yas

neçe edgülük kıl havâ ârzû bas (1315 KBM)

havadarlık: Taraftarlık, muhabbet 80 (AH)

ḥavadarlıḳımnı tükel bilsü tip (80 AH)

hazer: Sakınma 1337 (KB)

bor içme zinâka katılma hader

bu iki çığaylık tonını keder (1337 KBM)

hezl: Hezil, latîfe, şaka 479 (AH)

hikmet Hüküm 36/96a2=45:16 (KT)

Ya'ḳūb oġlanlarıḳa bitig hem ḥikmet hem peyġāmberlıḳ (36/96a2=45:16 KT)

hile: Hile, tedbir, çâre 1182, 1189, 3892 (KB); 28/54a3=7:183, 26/66a1=4:98 (KT)

Meniŋ ḥīlem ḳatıġ ḳawī turur (28/54a3=7:183 KT)

hitab kesmek: Güzel konuşma 34/53a1=38:20 (KT)

Berk ḳıldımız anıŋ mülkini taḳı bérdimiz aŋar ḥikmetni kesmek ḫiṭābnı (34/53a1=38:20 KT)

hoşnudluk: Rıza, memnuniyet 38/34b2=60:1, 38/88b3=66:1, 27/29b2=5:16 (KT)

Tilemek üçün meniŋ ḫoşnūdluḳumnı yaşrur siz olarḳa dōstluḳnı (38/34b2=60:1 KT)

hüccet: Ferman 26/58a3=4:91, 26/98b2=4:144 (KT)

Ḳamuġ ḳıldımız sizke olar üze ḥüccet belgülüg (26/58a3=4:91 KT)

hüccet: İhtilaf, tartışma 36/11a2=42:15, 36/102a3=45:25 (KT)

Ḥüccet yoḳ biziŋ ara siziŋ ara (36/11a2=42:15 KT)

hukm: Hüküm, emir 1261, 4927, 1233 (KB); 451 (AH)

maña tegdi hükmüñ barur-men munu

bir ök oğlum erdi kodur-men unu (1261 KBM)

uġan ḥuḳmi birle kelür kelgen iş (451 AH)

hurmet: Hürmet, itibar, ikram B56, 2303, 4996 (KB)

isizlerke hışmet siyâset kerek

yana edgüke tutçı hürmet kerek (2303 KBM)

hükm: Hüküm, takdir 27/50a1=5:43, 27/55b3=5:50, 35/29b2=40:12 (KT)

Olar üskinde Tevrīt, anıŋ içinde Taŋrınıŋ ḥükmi (27/50a1=5:43 KT)

icabet: İcâbet, kabul 510 (AH)

kerek ḳıl ịcabẹt kerek ḳıl ʿịtab (510 AH)

iç söz: Sır, içte saklı söz 30/16 (DLT)

il: İki hakan arasındaki barış 36/23, 109/98 (DLT)

İ.ki beg bi.rle īl boldı (36/23 DLT)

ilenç: Düşüncesinin yanlışlığı ortaya çıkan nasihatçıyı kınama, bir işte bozukluk çıkınca yapanı utandırma 79/67, 111//100, 637/533 (DLT); 1610 (KB)

begi taplamaz işni kılsa kulı

ilenç özke kılğu sarılsa kalı (1610 KBM)

isiglik: Sevgi ve muhabbet 87/78 (DLT)

köŋül isigliki kerek (87/78 DLT)

iş: Emir, buyruk 25/15a3=3:152 (KT)

Tartıştınız erse iş içinde (25/15a3=3:152 KT)

itab: Tekdir, azarlama 510 (AH)

kerek ḳıl iḍabeṭ kerek ḳıl ʿiṭab (510 AH)

itikad: İtikat 35 (AH)

kim erse bu tört işke beḍ iʿtiḳad (35 AH)

ittifak: Birleşme, uyuşma, sözleşme A13 (KB)

leri kamuğ ittifâk boldılar kim maşrık vilâyetinde kamuğ (A13 KBM)

iza: Eziyet 438 (AH)

izası öküşrek meẓesi aza (438 AH)

kabul: Kabul B33, A18 (KB); 68 (AH)

ay ol bu kitâbka kabûl boldukı

bu türkler tilinde ‘aceb kördüki (B33 KBM)

karşı: Karşı olma, ihtilaf 213/183 (DLT)

Ol beg anıŋ birle karşı ol (213/183 DLT)

kavl: Söz 6094, 2324, 5903 (KB); 37/84a1=51:8 (KT)

Bir fısḳ ḳavl içinde siz (37/84a1=51:8 KT)

kawşut: İki hükümdarın, ülke güvenliği için tokalaşıp barışması 227/197, 320/261 (DLT)

kelam: Söz 37/36a3=48:15 (KT)

Tileyürler kim aḍnatsalar Taŋrınıŋ kelāmını (37/36a3=48:15 KT)

keleçü: Konuşma ve söz 223/193 (DLT); 33/39b2=34:19 (KT)

Küç ḳıldılar özleriŋe, ḳıldımız olarnı keleçüler, tardımız olarnı (33/39b2=34:19 KT)

kelime: Kelime, söz 36/9b1=42:14, 29/53b1=9:74, 35/19b1=39:71 (KT)

Eger bir kelime ozmasa İḍiŋdin atanmış zamānḳa tegi ḥükm ḳılġaytı olar ara (36/9b1=42:14 KT)

keliş barış: Geliş gidiş 186/159 (DLT)

keŋeş: İstişare ve işlerde tedbir 604/495 (DLT)

keŋeşlig: Danışılarak yapılmış olan, danışmalı 123/109, 601/493 (DLT)

Keŋe.şli.g bili.g üḍreşü.r keŋeşsi.z bili.g opraşu.r (123/109 DLT)

keŋeşsiz: Danışmadan yapılan, danışmasız 123/109 (DLT)

Keŋe.şli.g bili.g üḍreşü.r keŋeşsi.z bili.g opraşu.r (123/109 DLT)

kerekmez söz: Boş söz 31/24b1=19:62, 32/35b1=28:55 (KT)

Eşitmezler anıŋ içinde kerekmez söz meger selām anlarḳa turur (31/24b1=19:62 KT)

keriş: Ağız kavgası 186/159 (DLT)

keriş: Mücadelede direniş, mukavemet 186/159 (DLT); keriş: kavga, çekişme 2150 (KB)

üküş sewmegüçi seweri az ol

kerişi telimrek ereji az ol (2150 KBM)

kılınç: Kadının işve ve cilvesi 608/500 (DLT)

üküş kılınçlanma (608/500 DLT)

kıŋru: Kızgın, haince (bakmak) 454/356 (DLT)

yakın yaguk körmeḍip nēŋni küḍü.r

kaḍaş tapa ıt kipi kı.ŋru baka.r (454/356 DLT)

kiŋeş: Danışma, görüşme, düşünme 3484, 3493, 3497 (KB)

seniñdin kolur-men bu işke kéñeş

bilig birle sen bu kéñeşke teñeş (3484 KBM)

kirtü: Yemin 210/180 (DLT)

korug: Korunma B36 (KB)

melikler koruğı ma esbâb tüze

bu tertîb ü şartı emâret öze (B36 KBM)

körmek: Buluşma, görme 561/462 (DLT)

ol anı körme.kin küse.di (561/462 DLT)

körüş: Sözle değil gözle olan münazara, bakışma 186/159 (DLT)

köşik: Himaye, kollama 451 (KB)

kayu sığnu keldi tiledi köşik

kayu keldi öpti éligke éşik (451 KBM)

kuçuş: Kucaklama 185/159 (DLT)

küwenç: Güvenç, güven 95, 2413, 1038 (KB)

bu yarñlığ sü başçı bulur erse beg

işi başka barğay küwenç bolğu teg (2413 KBM)

küvezlik: Gösteriş, çalım satma 29/6a3=8:47 (KT)

Bolmaŋlar anlar teg kim çıḳtılar sarāylarındın küvezlikin boḍunḳa körkitü (29/6a3=8:47 KT)

lafz: Söz 471 (KB)

sözin aydı şâ‘ir muñar meñzetü

tili lafz birle añar yañzatu (471 KBM)

lüçnüt: Buğday vb. şeyleri temizlemede yardımlaşma 227/197 (DLT)

medh: Medih 41, 43, 28 (AH)

aya til tört mẹdh ötüngil ḳanı (41 AH)

mekr: Hile, düzen, tuzak, aldatma 35/50a3=40:45, 33/50a3=34:33 (KT)

Küḍezdi anı Taŋrı ésiz / yawuz mekrlerindin (35/50a3=40:45 KT)

melamet: Azarlama 453 (AH); melāmet 27/59b1=5:54, 30/10a1=12:92 (KT)

Ḳorḳmazlar melāmet ḳılıġlı melāmetinde (27/59b1=5:54 KT)

mesel: Söz, atasözü 208, 273, 319 (KB)

muñar meñzetü keldi türkçe mesel

okığıl munı sen köñül ögke al (319 KBM)

mevaiz: Mevizeler 465 (AH)

bitidim ḳıtabnı meva'iz meṣel (465 AH)

mizaḥ: Mizah, şaka 346, 347 (AH)

asıġsız mizaḥ hem cẹḍẹldin saḳın (346 AH)

munazara: Münazara, tartışma A36, C46, C53 (KB)

bâb ögdülmiş odğurmış birle ikinç munâzara kılmışın ayur (C53 KBM)

muyançılık: İki adam arasında aracılık ve barış, arabuluculuk 523/424 (DLT)

Sen muyançılık kıl (523/424 DLT)

müjde: Müjde, muştu 28/68b3=8:10, 25/3a1=3:126, 34/89a2=39:17 (KT)

Ḳılmadı anı Taŋrı meger müjde sizke, amrulsun anıŋ birle köŋülleriŋiz (28/68b3=8:10 KT)

münacat: Sır söyleme, fısıldama 31/20b1=19:52 (KT)

Yaġuttımız anı münācātḳa (31/20b1=19:52 KT)

nasihat: Nasihat, öğüt 5395, 6471, 5589 (KB); 110, 125 (AH)

emanet atı bar kanı kıldaçı

nasîhat sözi bar kanı tuttaçı (6471 KBM)

oka: Kefalet 32/18 (DLT)

men anı ōka aldım (32/18 DLT)

okıçı: Davetçi 36 (KB) → **okıgçı, okıtçı**

okıçı ol erdi bayattın saña

sen ötrü köni yolka kirdiñ toña (36 KBM)

okıgçı: Davetçi 1473 (KB) → **okıçı, okıtçı**

okığçı kelürke anunğu kerek

uzun yol yorırka itiñü kerek (1473 KBM)

okıtçı: Davetçi 3155, 3470, 3488 (KB) → **okıçı, okıgçı**

méni ıdtı ilig okıtçı saña

negü teg kéñeşür sen emdi maña (3488 KBM)

okut: Yemeğe veya saltanata davet 37/24 (DLT)

ortak: Ortak 62/48, 221/190 (DLT); 34/55a2=38:24, 36/8b1=42:13, 36/53b3=43:39 (KT) → **ortuk**

Bütünlükin üküş ortaḳlardın küç ḳılurlar amarıları amarı üze (34/55a2=38:24 KT)

ortaklık: Ortaklık 33/43b2=34:22 (KT)

Yoḳ olarḳa bu iki içinde hī̆ç ortaḳlıḳdın (33/43b2=34:22 KT)

ortuk: Ortak 474/379 (DLT); 2997 (KB) → **ortak**

ortuk bolup bilişdi

meniŋ tawar satışdı

biste bile yaraştı

kizlep tuta.r ta.yımı (474/379 DLT)

ortukluk: Ortaklık 314/258 (DLT)

yarag bulup yaguşdı

ortuklukın söküşdi

kulun kapup ketişdi

sürdi meniŋ kōyumı (314/258 DLT)

orunç: Rüşvet 2442, 2443, 2506 (KB)

orunç almasa kılsa barça işig

yağutsa begiñe yıramış kişig (2506 KBM)

orunçak: Emânet 3781 (KB)

orunçak-turur bu sewüg cân revân

orunçak yana bir kötürmez bu cân (378 KBM)

osug: Karşılık, istifâde 974, 2994, 1991 (KB)

ozun: İftira 4213 (KB)

ozundın kopar ol ajun bulğakı

ozunçı başın kes ay ersig akı (4213 KBM)

ögdi: Övgü 257/225 (DLT); A1, A2, B1 (KB); 27 (AH); 30/69a3=16:75 (KT)

Ögdi Teŋrike yoḳ kim üküşrekleri bilmesler (30/69a3=16:75 KT)

ögüt: Öğüt 37/24, 64/50, 221/191 (DLT)

algı.l ögüt mindi.n ogu.l erdem ti.le

bo.yda ūlug bilge bolup bilgi.ŋ ūle (37/24 DLT)

ögüt: Medih, öğme 45 (AH)

ögü bilmez erke ögüt ögretür (45 AH)

öpüş: (İki kişi arasında olan) öpüş 42/29 (DLT)

öt: Öğüt, nasihat C9, 1356, 1447 (KB)

negü tér eşitgil ölügli tirig

ölürde bérip bardı öt saw erig (1447 KBM)

ötgünç: Taklit 874, 877 (KB)

takı biri ötkünç bolur bu isiz

işi edgü bolsa tüzer bu ma iz (877 KBM)

ötki: Çigilcede bedel, karşılık 77/64 (DLT)

bu atka ötki bīrdim (77/64 DLT)

ötlük: Öğüt 64/50 (DLT) → **ögüt, övüt**

ötüg: Sultana arz edilen şey, arz 46/32, 108/98 (DLT); 791, 2498, 2520 (KB)

ol xānka ötüg ötündi (108/98 DLT)

ötügçi: (Han'a karşı) şefaatçi 339/274 (DLT); 2493, 3767, 2499 (KB)

ol meni ötügçi tutundı (339/274 DLT)

övüt: Öğüt 64/50 (DLT) → **ögüt, ötlük**

özr: Mazeret, bahane 31/2b3=18:76, 35/54b1=40:52 (KT)

Çın-oḳ tegdiŋ [ü]sküm bir 'öẕr (31/2b3=18:76 KT)

pend: Öğüt, nasihat C15, C68, C75 (KB); 110, 125, 469 (AH); 28/23b1=7:145, 25/8b3=3:138, 27/52a3=5:46 (KT)

Bitidimiz aŋar taḫtalar içinde ḳamuġ neŋdin pend, aḍırmaḳ açmaḳ (28/23b1=7:145 KT)

pend: Yad etme, anış 34/43b2=37:168, 34/17b2=36:69 (KT)

Eger bolsa biziŋ üskümizde pend evvelḳılardın bolġatımız Taŋrınıŋ ḫāliṣ ḳulları (34/43b2=37:168 KT)

raz: Sır 169, 175 (AH); 31/53a2=20:62, 36/70a3=43:80, 38/8a2=58:12 (KT)

Tartışıḳ ḳıldılar işleriŋ arasında, yaşurdılar rāznı (31/53a2=20:62 KT)

rica: Rica 3673, 3671 (KB)

ricâ havf bu iki kanat sanı ol

bu ikin uçuğlı bulur kökke yol (3673 KBM)

sadaka: Sadaka, bağış 26/78a2=4:114, 38/8a3=58:12, 29/41b1=9:58 (KT)

Kim fermānlasa ṣadaḳanı azu eḍgülükni (26/78a2=4:114 KT)

sandırış: Çekişme 203/173 (DLT) → **sandruş**

Sabanda sandırış bolsa örtgünde irteş bolma.s (203/173 DLT)

sandruş: Çekişme ve mücadele; tartışma 373/294, 625/520 (DLT) → **sandırış**

sabanda sandruş bolsa örtgü.nde irteş bolma.s (373/294 DLT)

saw: Atasözü 512/410, 634/530 (DLT)

sāwda mundag kelir (512/410 DLT)

saw: Anlatım 512/411 (DLT)

saw: Hikâye 512/410 (DLT)

saw: Mektup 512/411 (DLT)

saw: Söz; haber 512/411, 634/530, 206/176 (DLT); C9, 1356, 1358 (KB)

bilge eren sawların algıl ögüt

eḍgü sawıg eḍlese ӧzke siŋe.r (512/411 DLT)

saw: Haberler ve havadisler 512/411, 634/530, 61/47 (DLT)

Yıra.k yi.r sāwın arkış keldürü.r 61/47 DLT)

sawçı: Oğuz lehçesinde dünürler arasında haber getirip götüren elçi 512/411, 634/530 (DLT)

saw uşak: 274/239 (DLT)

atgalır oknı aza.k

tegmedi bu sāw uşa.k (274/239 DLT)

sėş: Teminat 497/399 (DLT)

men aŋar sėş bīrdim (497/399 DLT)

sena: Senâ, övgü 2, 1256, 3106 (KB); 238, 3, 229 (AH)

tilin sözledi barça edgü senâ

du'â birle tınmaz tınığlı tına (3106 KBM)

serim: Sabır 1310, 1317, 1867 (KB)

kamuğ işte iwme serin öz buka

serimlig kişiler tegir ârzûka (1310 KBM)

sėzig: Zan 343/276 (DLT); 37/72b2=50:15, 36/103a2=45:26, 25/18a1=3:154 (KT) → **sizig**

Ardımız mu evvel törütmek birle, kendü anlar sézig içinde yaŋı törütmekdin (37/72b2=50:15 KT)

sėzinç: Zan 27/3a2=4:157, 37/34b1=48:12, 33/40a2=34:20 (KT)

Yoḳ olarḳa anı bilmekdin meger sézinçke uḍmaḳ (27/3a2=4:157 KT)

sır(r): Sır, gizli söz 505, 1298, 2696 (KB); 173 (AH); 29/56a1=9:78, 31/37b3=20:7, 37/19b2=47:26 (KT)

Ol Taŋrı bilür sırlarını, şuwşamışlarını, Ol Taŋrı bilgen ol (29/56a1=9:78 KT)

sikiş: Sikişme 185/158 (DLT)

selam: Selâm 20, A5, B7 (KB); 31 (AH)

dürûd ol üdürmiş resûlka selâm

yine éşleriñe selâm hem ulam (B7 KBM)

sevda: Sevda 6012, 6590 (KB)

bu sewdâ küçenmiş bolur ay kadaş

ot içgü meñesin arıtğu adaş (6012 KBM)

sewünçi: Müjde 30/86b3=16:102, 30/78b3=16:89 (KT)

Anlarnı kim kirtgündiler yolḳa köndürmek, sewünçi boyun bériglilerke (30/86b3=16:102 KT)

sınag: Sınav, imtihan, tecrübe ediş 28/20b1=7:141, 34/31b2=37:106, 36/82b3=44:33 (KT) → **sınak**

Öldrür erdiler oġlanlarıŋızını tirig ḳoḍar erdi uraġutlarıŋızını, anıŋ içinde sınaġ erür İḍiŋizdin uluġ (28/20b1=7:141 KT)

sınak: 27/48a3=5:41 (KT) → **sınag**

Kimni tilese Taŋrı anıŋ sınamaḳını yime erklig bolmaz sen aŋar (27/48a3=5:41 KT)

siŋim: Kabul 2446, 2661 (KB)

siñimlig bolur ol tili uz kişi

sözi uz yorısa yarar er işi (2661 KBM)

sipas: Şükür A1 (KB)

hamd ü sipâs u minnet ve üküş ögdi teñri ‘azze ve (A1 KBM)

sizig: Zan 206/176 (DLT) → **sėzig**

söküg: Küfür, sövgü 19/10 (DLT)

Anı söküg sökti (19/10 DLT)

sökünç: Sövme 231, 232 (AH)

aḳı bol saŋa söz sökünç kelmesün (231 AH)

söküş: Sövme ve sövüşme 185/158 (DLT); 177, 239, 240 (KB); 242, 453 (AH)

özüñ edgü bolsa atıñ ögdilig

kalı bolsa isiz söküş ây silig (240 KBM)

söz: Söz 30/16, 37/24, 58/44 (DLT); 54, 112, C13 (KB); 164, 490, 109 (AH); 26/17b3=4:42, 26/95b1=4:140, 38/89b2=66:3 (KT)

Kizlemezler Taŋrıḳa sözni (26/17b3=4:42 KT)

sözleşmek: Konuşma 38/2a1=58:1 (KT)

Ol Taŋrı eşitür siziŋ sözleşmekleriŋizni (38/2a1=58:1 KT)

sual: Suâl C20, S.67, S.74 (KB)

bâb ay toldı iligke su'âl kılmışın ayur (C20 KBM)

suhbet: Sohbet 3584, 3608, 4312 (KB); 379 (AH)

tişi birle şuhbet idi ked tatığ

soğuk suwka yunmak yanutı katığ (3584 KBM)

sürçek: Oğuzcada gece yapılan sohbet meclisi 240/208 (DLT) → **sürçük**

sürçük: Gece yapılan sohbet meclisi (DLT) → **sürçek**

şefaat: Şefaat, iltimas 26/52a1-3=4:85, 31/85b2=20:109, 33/43b3=34:23 (KT)

Kim kim şefā'at ḳılsa körklüg, şefā'at bolur aŋar ülüş andın, kim kim şefā'at ḳılsa yawuz şefā'at bolur aŋa ülüş andın (26/52a1-3=4:85 KT)

şuwşamak: Gizli konuşma, fısıldaşma 26/78a1=4:114 (KT)

Ḫayr yoḳ üküş içinde şuwşamaḳlarında (26/78a1=4:114 KT)

şükr: Şükür, hamd 33/63b1=35:1, 32/2b3=27:93, 32/43b1=28:70 (KT); B10, 311, 392 (KB)

Şükr Ol Taŋrıḳa kökler törütgen hem yerlerni (33/63b1=35:1 KT)

kılumaz ma şükrüñ saña men bér e

meniñdin şükür kıl saña sen sira (392 KBM)

tahiyye: Selâm 26/52b2=4:86 (KT)

Ḳaçan taḥiyye bérilse siz bir taḥiyye cevāb yanduruŋ körklüg (26/52b2=4:86 KT)

takdir: Takdir 3194, 3353 (KB)

asıġ yas ne edgü ne isiz barı

bayattın-turur kör anıñ takdîri (3353 KBM)

taŋuk: Armağan 99, 112, 1768 (KB)

kapuğdakı er at kiçig ya uluğ

tañuk tuttı barça kılıp cân yuluğ (1768 KBM)

tanuk ~ tanuk: Şahit 13/7, 191/163, 284/244 (DLT); 15, 691, 1713 (KB); 26/91a3=4:135, 25/10a2=3:140, 26/10b3=4:33 (KT)

munukı bu sözke tanuk keldi söz

okığıl munı sen ayâ köñlin tüz (1713 KBM)

Boluŋlar aḍaḳın ḳılığlılar könilik birle tanuḳlar Taŋrı üçün (26/91a3=4:135 KT)

tanuk: Doğru, gerçek şahit 27/53a3=5:48 (KT)

Çınġarığlı ol kim anda öŋdin ol bitigdin hem tanuḳ anıŋ üze (27/53a3=5:48 KT)

tanukluk: Şahitlik 251/221 (DLT)

tanukluk: Şahitlik, tanıklık 26/17a2=4:41, 30/75b1=16:84, 38/78a3=65:2 (KT)

Keldürse-miz ḳamuġ ümmetdin tanuḳluḳ, keldürse-miz seni bu ögür üze tanuḳ (26/17a2=4:41 KT)

tapı: Razı olma, rıza 540/441 (DLT); 924, 2159, 469 (KB)

bu īşta anıŋ tapısı kere.k (540/441 DLT)

tapış: İki adam vb.nin birbirine vekâlet vermesi 184/158 (DLT)

taplag: Razı olma, rıza 232/201 (DLT)

Bu īşda seniŋ tapla.gıŋ bār mu (232/201 DLT)

tartıg: Hakanın, emrindekileri bir iş için çağırması 232/202 (DLT)

Begden tartıgço keldi (232/202 DLT)

tartışık: Çelişki, tutarsızlık, tartışma 36/61b3=43:58, 26/50a1=4:82 (KT)

Urmadılar anı saŋa meger tartışıḳ üçün (36/61b3=43:58 KT)

tazarru: Yalvarma 148 (AH)

turup tilke yüknüp tạżạrrụʿ ḳılur (148 AH)

taziyet: Başsağlığı 623, 624, 6304 (KB)

eşitti ilig keldi ewdin turup

añar ta‘ziyet kıldı köñlin urup (6304 KBM)

tegürmeklik: Tebliğ 30/46b1=16:35 (KT)

Nek bar mu yalawaçlar üze meger tegürmeklik belgülüg (30/46b1=16:35 KT)

tew: Hile 167/144 (DLT)

tewlig: Hile, aldatma 313, 1737 (KB)

kayu oğrı tevlig karakçı kunuk

kayusı basımçı ölütçi kıruk (1737 KBM)

tıl: Dil, lehçe 169/146, 501/402 (DLT)

Oguz tılı (169/146 DLT)

tıl: Konuşma, söz 169/146, 501/402, 216/186 (DLT)

Ol aŋar tıl tegürdi (169/146 DLT)

tıldag: İnsana atılan iftira 232/202, 233/202 (DLT)

Ol aŋar tılda.g kılu.r (232/202 DLT)

tıldag: Bahane 90/81 (DLT); 3368, 6544 (KB)

ögreyüki mundag ok

munda aḍın tıldag ok

atsa ajun ugrap ok

taglar başı kertilü.r (90/81 DLT)

tilek: Dilek 207/178, 341/275, 481/385 (DLT); 37, 90, 116 (KB); 415 (AH); 27/53b1=5:48, 27/55a1=5:49, 36/10b1=42:15 (KT)

Uḍmaġıl tilekleriŋizke andın kim keldi saŋa ḥaḳdın (27/53b1=5:48 KT)

tilekçi: Dilekte bulunan, dileyen 4778 (KB)

tirnek: Halkın karar vermek için toplanması 240/208 (DLT)

tuşmak: Kavuşma, görme 31/3a2-3=18:110 (KT)

Kim kim umanur erse yā ḳorḳar erse iḍisiŋe tuşmaḳnı, ḳılsun tuşmaḳnı eḍgü iş (31/3a2-3=18:110 KT)

tutsug: Tavsiye 232/202 (DLT)

Men aŋar tutsug tutuzdum (232/202 DLT)

tutuş: Çekişme 184/158 (DLT)

tutuzgu: Emredilmiş ve tutulması gereken (şey) 245/214 (DLT)

tutuzgu nēŋ (245/214 DLT)

tutzug: Vasiyet 52/38 (DLT)

İglig tutzugı ēḍ bolu.r (52/38 DLT)

tütüş: Kavga 2098, 2651, 4247 (KB)

yağı ol bu bor timçi éltür kümüş

kılınçı tütüş boldı kılkı uruş (2098 KBM)

ulam: Saygı B7, 31, 61 (KB)

meniñdin bularka üküş miñ selâm

tegürgil idim sen kesüksüz ulam (61 KBM)

umdu: Tamah ve istek 75/63 (DLT); 2616, 2725, 5895 (KB)

bayat bérsü iki ajun edgüsi

awa kelsü ârzû tilek umdusı (5895 KBM)

urunç: Rüşvet 78/66, 178/152, 540/441 (DLT)

Kara bulıtıg yīl aça.r urunç bile īl aça.r (178/152 DLT)

urunçak: Emanet; tevdi edilen şey 85/76 (DLT)

urunçak alıp yermedi

alımlıg körü armadı

adaşlık üze turmadı

kalın eren tirgeşü.r (85/76 DLT)

uşak: Laf taşıma 73/61 (DLT); 4108, 4301 (KB)

uşa.k sö.z (73/61 DLT)

uşak söz: Taşınan laf, söylenti 73/61, 274/239 (DLT)

üstüvarlık: Ahd, söz, anlaşma 30/3b2=12:80, 26/55b2=4:90, 26/60a1=4:92 (KT)

Ataŋız çın-oḳ aldı siziŋ üze üstüvārlıḳ Taŋrıdın (30/3b2=12:80 KT)

vade: Vaat, verilen söz 31/63b2=20:87, 31/63b3=20:87, 31/67b3=20:97 (KT)

Ḫilāf ḳıldıŋız meniŋ va'demḳa (31/63b2=20:87 KT)

vade: Vâid, söz 3734, 5077 (KB)

kişide yawuzrakı yalğan bolur

yawuzda yawuz va‘de kıyğan bolur (5077 KBM)

vaid: Vaat, uyarı, tehdit 37/72b1=50:14, 37/74b1=50:20, 37/76b1=50:28 (KT)

Sezā boldı meniŋ va'ïdim (37/72b1=50:14 KT)

vasiyyet: Vasiyet 6321 (KB)

ötündi iligke negü körmişin

ölürde vasiyyet itip kodmışın (6321 KBM)

vefa: Vefa 105, 716, 1171 (KB); 327, 387, 394 (AH)

awındım bu dünyâka köñlüm bérip

vefâ kılmadı kör meniñdin irip (1171 KBM)

visal: Kavuşma 6202, 6209 (KB)

tirigle firâkka visâl bar umınç

ölügli visâldın séziksiz yırak (6209 KBM)

vudd: Sevgi, mahabbet 73 (AH)

anıŋ vụddı birle köŋüller tolup (73 AH)

yad: Anma, hatırlama A38, 3349, 4762 (KB); 72, 74 (AH); 34/60a1=38:32, 31/39b3=20:14, 31/46b1=40:42 (KT)

İḍim yād üçün, ançaḳa tegi yaştı kün perde birle (34/60a1=38:32 KT)

yad: Öğüt 37/15b1=47:18 (KT)

Rāstlıḳ üze keldi anıŋ belgüleri olarḳa ḳaçan kelse olarḳa olarnıŋ yādları (37/15b1=47:18 KT)

yala: Töhmet altında bırakma, itham 455/358, 478/383 (DLT)

aŋar kurug yala yalaldı (478/383 DLT)

yalgan: Yalan 460/364 (DLT); 848, 1326, 1668 (KB); 161, 163, 152 (AH); 33/57b2=34:43, 31/82b2=46:28, 34/27a1=37:86 (KT)

Aydılar: ermez bu meger yalġan ḳoşulmış (33/57b2=34:43 KT)

yalganlık: Yalan 34/40b1=37:151, 38/10b1=58:14, 29/55b3=9:77 (KT)

Bilgil olar yalġanlıḳ ayurlar (34/40b1=37:151 KT)

yaltga: Alay etme, istihza 631/526 (DLT)

ol anı yaltga kıldı (631/526 DLT)

yanıg: Tehdit 450/354 (DLT)

Beg yanıgında tüşme (450/354 DLT)

yanıg: Cevap, karşılık 858, 3020 (KB) → **yanut**

bu begler sewinçi yarınkı asığ

du‘â tap maña edgü atın yanığ (3020 KBM)

yanut: Cevap 456/359 (DLT); C71, 538, 623 (KB); 327, 374 (AH) → **yanıg**

ayıttı ilig tegme törlüg bilig

yanut bérdi ay toldı açtı tilig (623 KBM)

yanut: Karşılık, mükâfat 29/59a1=9:82, 27/45a3=5:38, 33/53b1=34:37 (KT)

Külsünler azḳına ıġlasunlar üküş, yanut anı kim ḳazġanur erdiler (29/59a1=9:82 KT)

yap yup: Hile ve aldatma, ayartma 505/405, 514/413, 588/481 (DLT)

ya.p yu.p kıldı (514/413 DLT)

yarış: İki adam arasında mal bölüşümü 448/352 (DLT)

yarlıg: İzin, müsaade, hüküm 25/12b3=3:145, 26/36b2=4:64,25/15a2=3:152 (KT)

Bolmaz et-özke ölmek meger Taŋrı yarlıġı birle (25/12b3=3:145 KT)

yarlıg: Emir, buyruk 30/35b1=16:12, 30/44b2=16:33, 38(81a2=65:5 (KT)

Boyun bérigliler ol anıŋ yarlıġı birle (30/35b1=16:12 KT)

yarlık: Emir, buyruk 28/27b3=7:150 krş. yarlıg (KT)

Éwdüŋüzler mü İḍiŋiz yarlıḳıŋa? (28/27b3=7:150 KT)

yarmakan: Hediye 82/72 (DLT)

yirgü: Hoş görme 279/242 (DLT)

kiçig bulup ya.gını yirgü eme.s

eḍgermeḍip koḍsa anı īlni kuna.r (279/242 DLT)

yoḍug: İftira, iftira edilen 408, 1400, 1452 (KB)

ikinçi osal bolma sak tur oduğ

saña tegmesün bir müfâca yoduğ (1452 KBM)

yoŋag: Gammazlama, çekiştirme 608/501 (DLT)

anı yoŋa.g yoŋa.dı (608/501 DLT)

yorıdaçı: Kayınlar ile damat tarafı arasındaki elçi 293/247 (DLT)

yorıgçı: Oğuzcada kayınlar arasında mektupla gelip giden elçi 293/247, 468/372 (DLT)

yorık tıl: Fasih dil, düzgün konuşma 451/354 (DLT)

yulug: Fidye, feda, kurban 37, 52, 85 (KB)

bezendim begim boldı hakan uluğ

ötündüm munu kolsa cânım yuluğ (85 KBM)

yumuş: İki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber götürüp getirme 449/353, 243/211 (DLT); 33/8b1=33:39 (KT)

Tegrürler Taŋrınıŋ yumuşlarını, ḳorḳarlar anda (33/8b1=33:39 KT)

zarar: Mazaret, özür 26/63a2=4:95 (KT)

Tüzetilmez oldurġanlar mü'minlerdin żarar iḍilerinde aḍın toḳuşġanlar Taŋrı yolı içinde (26/63a2=4:95 KT)

zarb: Darp, vurma 4379 (KB)

okı zarb u kısmet tükel bil küsûr

tükelke tükel imtihân ol yetür (4379 KBM)

ziyaret: Ziyaret C66, 4991, 4938 (KB)

müsülmân kadaşka müsülmân kadaş

ziyâret kılur ok ay köñli tüdeş (4991 KBM)

2.8.11. Kimlik, Ad, Unvan

ayag: Lakap, unvan 139/122, 520/419 (DLT)

xān aŋar aya.g aya.dı (139/122 DLT)

at: İsim; unvan 52/37, 555/457, 477/381 (DLT); 6, 115, 238 (KB); 240, 469, 70 (AH); 28/53a2=7:180, 37/62a1=49:11, 25/29b1=4

Ol Taŋrıḳa körklüg atlar, ündeŋler anıŋ birle (28/53a2=7:180 KT)

atag: Lakap, unvan 3357 (KB) → **ayag**

kul atı anın boldı kulka ayağ

tapuğ kılsa tün kün ulu bolsa tağ (3357 KBM)

ayag: Lakap, unvan 5771, 1036, 1766 (KB) → **atag**

ayağ bérdi tamğa at üstem kedüt

ağırladı aşru tükel boldı kut (1766 KBM)

itig: Huy, tıynet 344 (AH)

bu itiglig erke azad öz ḳul ol (344 AH)

lakab: Lakap A18 (KB)

-leri ‘âlimleri kabûl kılıp tegme biri bir törlüg at lakab (A18 KBM)

neseb: Aile, soy B57 (KB); 128 (AH)

munuñki turuğlağ kuz ordu éli

tüp aslı nesebdin yorımış tili (B57 KBM)

tab: Huy, tabiat 4624, 5866, 4632 (KB)

özüñ tab‘ını men ayayın yora

kızıllı sarığlı ürüñli kara (4632 KBM)

yıldız: Kök, esas 2132, 6045, 4411 (KB); 38/20a2=59:5 (KT)

Kesmediŋiz ḫurmā tüplerini azu ḳoḍtıŋızlar anı aḍaḳın, yıldızları üze Taŋrınıŋ yarlıġı birle (38/20a2=59:5 KT)

2.8.12. Ün, Şan, Şöhret; Saygınlık

çaw: Ün, şöhret 34/21, 391/306 (DLT); 2125, 2320,3095 (KB)

kö.rklü.g tonu.g ōzü.ŋke

tatlı.g aşı.g aḍı.nka

tu.tgı.l konu.k agı.rlı.g

yaḍsun çawı.ŋ boḍu.nka (34/21 DLT)

kü: İnsanlar arasındaki şöhret 538/439 (DLT); 1711, 2060, 2320 (KB)

kūlüg bilge (538/439 DLT)

saw: Şöhret 164/142, 261/228 (DLT)

Kız kişi sāwı yōrıglı bolma.s (164/142 DLT)

2.8.13. İş, Hizmet

açıg: İhsan, bağış 616, 853, 1035 (KB)

ağırladı ilig bu ay toldını

açığ bérdi elgin tilin ögdini (1035 KBM)

alp tigin: Dayanıklı köle 208/178 (DLT)

amel: İş, hareket, çalışma 6271 (KB); 296, 401 (AH); 29/28b3=9:37, 33/68a2=35:8, 35/15a1=39:65 (KT); 108/12 (DH)

Bezendi olarḳa 'amellerniŋ yawuzı (29/28b3=9:37 KT)

amel kılıglı: Yapan, eden 31/74b3=39:39 (KT)

Ey boḍnum, 'amel ḳılıŋ orunlarıŋızda yana men 'amel ḳılıġlı men (31/74b3=39:39 KT)

amil: Yapan, işleyen 2494 (KB)

açğıçı bitigçi ya iş tutğuçı

ya tonçı etükçi ‘âmil bolğuçı (2494 KBM)

awınçu: Cariyeler 79/68 (DLT)

ay: Ay yüzlü cariye (KM: hizmetçi) 363/288 (DLT)

kelse saŋa yolgıra

ūḍun anı oḍgur a

barsun naru kaḍgura

sattı meniŋ a.yımı (363/288 DLT)

basut: Destek olan kimse; şefkatli yardımcı 178/152 (DLT)

basutçı: Yardımcı 54, 427, 428 (KB)

basutçı kerek barça işni bilir

bilip işlese er tilekke tegir (428 KBM)

borbag: İşi uzatma ve oyalama 232/201 (DLT)

dost: Bir şeyin hizmetinde bulunan 28/82b2=8:34 (KT)

Ermezler anıŋ dōstları, ermez anıŋ dōstları meger saḳnuḳlar (28/82b2=8:34 KT)

egetlik: Gelinle gönderilmek için ayrılan hizmetçi 86/78, 87/78 (DLT)

egetlik kara.ba.ş (86/78 DLT)

fil: Fiil, iş, amel 215, 365, 321 (AH)

bütün ḳılḳı fi῾lin öte irtegil (321 AH)

haşem: Mâiyet, hizmetkâr 5152, 5214 (KB)

hazîneˆ haşem sü idisi bolup

tirildi bir ança tilekin bulup (5152 KBM)

hıyar maraz: Argu ve Yağma lehçesinde ücretle çalışan kimse 207/177 (DLT) → **maraz**

himmet: Gayret, emek, çalışma, çabalama 411, 413, 414 (KB)

kişilikke himmet mürüvvet kerek

kişi kadri himmet mürüvvet yañı (414 KBM)

hun: İçinde yumuşaklık olmayan (iş) 503/404 (DLT)

xu.n īş (503/404 DLT)

hun hara: İçinde sakatlık bulunan (iş) 503/404 (DLT)

xu.n xara ışlama (503/404 DLT)

ış: İş, amel 32/19, 35/22, 39/25 (DLT)

oŋ īş (32/19 DLT)

ışçı: İşçi 236/205 (DLT)

tawra.k īşçı (236/205 DLT)

ış küdüg: İş güç 197/168 (DLT)

iget: Gerdek gecesinde gelinle beraber, ona hizmet maksadıyla gönderilen hizmetçi 37/24 (DLT)

iş: İş, amel 79/67, 423/33 (DLT); B52, 60, 161 (KB); 113, 369, 390 (AH); 33/26a1=33:71, 31/3a1=18:110, 33/70a3=35:10 (KT) → **ış**

Oŋarsun sizke işleriŋizni hem örtsün siziŋ yazuḳlarıŋızını (33/26a1=33:71 KT)

işçi: İşçi, hizmetkâr 1769, 2210, 2219 (KB)

vezîr işi barça sakışlar bolur

sakış bilmese işçi işi kalur (2219 KBM)

işlegen: İşçi, çalışan 29/42b3=9:60 (KT)

Ṣadaḳalar çıġaylarḳa, yoḳsuzlarḳa, işlegenlerke (29/42b3=9:60 KT)

kaçaç: Cariye 408/319 (DLT)

kara baş: Erkek veya dişi köle (anlamı: kara baş) 543/443 (DLT); 1618, 1622 (KB); 298 (AH); 38/4a3=58:3 (KT)

Anlar kim ẓihār andı içerler uraġutlarından yana yanarlar aŋar kim aydılar: ḳarabaş āzād ḳılġu kerek (38/4a3=58:3 KT)

kılıg: İş 286/245 (DLT)

kılık: Yapma, eylem, iş 35/7b3=39:51 (KT)

Teger olarḳa ésiz ḳılıḳlarınıŋ yanutı (35/7b3=39:51 KT)

kılınç: İş 345/277 (DLT);: iş, davranış, huy C12, 108, 882 (KB)

er tegme kılınç kılındı (345/277 DLT)

kırnak: Cariye 238/206 (DLT)

kız: Cariye (ca:riye) 5/3, 157/136, 164/142 (DLT)

kız kırkın: Cariyeler 164/142 (DLT) → **kırkın**

köḍüg: İş güç 4324 (KB)

kara kılkı başsız kılınçı saşı

işi küdgi barça kılınçı tuşı (4324 KBM)

közetgü: Koruma (işi) 425/333 (DLT)

at közetgü ugur (425/333 DLT)

közetgüçi: Koruyan 424/332 (DLT)

at közetgü.çi (424/332 DLT)

kul: Kul, köle 166/143, 169/146, 264/233 (DLT); 235, 588, 590 (KB); 344, 38, 298 (AH)

Ol kul boş kıldı (166/143 DLT)

kul: Köle 30/68b2=16:75, 26/59b2=4:92, 26/58b3=4:92 (KT)

Bir ḳul alınmış, erkedmes umas nerse üze (30/68b2=16:75 KT)

kulluk: Kulluk 589, 1918, 2619 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş ilig kutı

özüm yégledüki bu kulluk atı (1918 KBM)

kulsıg: Kul 809 (KB)

könilik özele keser-men işig

adırmaz-men begsig ya kulsığ kişig (809 KBM)

küŋ: Cariye 310/255, 390/305, 601/493 (DLT); 3435, 5371, 5781 (KB)

bile.zük küŋ elgin kawurdı (310/255 DLT)

küḍez: Gözetme, muhafaza 315 (KB)

sewügrek atın er kişenlig tutar

kereklig atın kör küdezlig tutar (315 KBM)

küḍezçi: Gözetleyen, koruyan, muhafaza eden 36/32a3=42:48, 30/2b1=12:66 (KT)

Iḍmadımız séni olar üze küḍezçi (36/32a3=42:48 KT)

küḍezçi: Gözetici 1741 (KB)

negü tér eşitgil ukuşluğ amul

yorığlı tınığlı küdezçisi ol (1741 KBM)

küḍüg: İş güç 161, 1038, 2220 (KB)

Erür Taŋrı ḳamuġ neŋ üze küḍezçi (33/15b3=33:52 KT)

mamu: Gerdek gecesi gelinle birlikte gönderilen kadın 549/449 (DLT)

maraz: Ücretle çalışan kimse 207/177 (DLT)

muin: Yardımcı 89 (KB)

ay dîn ‘izzi devletka nâsir mu‘în

ay milletka tâc ay şerî‘atka dîn (89 KBM)

nasir: Yardımcı 89 (KB)

ay dîn ‘izzi devletka nâsir mu‘în

ay milletka tâc ay şerî‘atka dîn (89 KBM)

oglan: Köle 187/160 (DLT)

Bu ogla.nıg bi̅r torugka aldım (187/160 DLT)

tapug: Hizmet 187/160, 189/161, 351/281 (DLT); 97, 467, 484 (KB)

Terken Katun kutı.ŋa tegür mindin koşug

aygıl siziŋ tapugçı ötnür yaŋı tapug (189/161 DLT)

tapugçı: Kul, hizmetçi 189/161 (DLT); 99, 203, 590 (KB)

Terken Katun kutı.ŋa tegür mindin koşug

aygıl siziŋ tapugçı ötnür yaŋı tapug (189/161 DLT)

tapugsak: Hizmet eden 1880, 2237, 2529 (KB)

negü tér eşit bu tapuğçı tili

begin inçke tegrür tapuğsak kulı (1880 KBM)

terçi: Ücretle çalıştırılan, ücretli (kişi) 210/180, 509/408 (DLT)

ters īş: Zor iş 175/150 (DLT)

tigin: Köle 179/152, 208/178 (DLT)

Kümüş tigi.n (208/178 DLT)

yalŋuk: Oğuz, Kıpçak ve Suvarlarda odalık 612/505 (DLT)

yari: Yardım 28/78a1=8:26, 25/3a2=3:126, 38/47a2=61:13 (KT)

Ḳavī ḳıldı sizni yārīsi birle, rūzī ḳıldı / bérdi sizke (28/78a1=8:26 KT)

yariçi: Yardımcı, kurtarıcı, destek olan 37/11b2=47:13, 33/23b3=33:65, 26/25b3=4:52 (KT)

Yoḳattımız olarnı pes yārīçi yoḳ olarḳa (37/11b2=47:13 KT)

yariçılık: Yardımcı olma 26/20b2=4:45 (KT)

Tap turur Taŋrı yārīçılıḳḳa (26/20b2=4:45 KT)

yinçke kız ~ yinçge kız: Cariye, karavaş 26/4a3=4:25 (KT); 164/142, 610/503, 637/533 (DLT)

Erklendi eligleriŋiz yinçke ḳızlarıŋızdın mü'mineler (26/4a3=4:25 KT)

yöwüş: Akrabalara elbise veya mal ile yardım etme 449/353 (DLT)

Yöwüşlüg kelin küde.gü yawaş bulur (449/353 DLT)

yumuş: Hizmet, vazife 1105, 2542, 2742 (KB)

ağı kaznakı tutsa altun kümüş

ol er başka éltse bu aymış yumuş (2742 KBM)

yumuşçı: Hizmetçi, haberci 4618, 5955, S.590 (KB)

ölümdin yumuşçı ig ol aşnusı

kişi igledimü ölüm koşnısı (4618 KBM)

2.8.14. Zenginlik, Yoksulluk

açıglıg: Nimetlenecek nimeti olan, nimet içinde yaşayan 43/30, 85/76 (DLT)

açıglıg er (85/76 DLT)

artukluk: Varlık, zenginlik 26/4a1=4:25 (KT)

Kimnüŋ kim yaraġı bolmasa sizdin artuḳluḳḳa nikāḥ ḳılmaḳḳa (26/4a1=4:25 (KT)

azlık: Azlık 4190 (KB)

bir ök erse düşmân miñ ol yaslıkı

miñin dôstuñ erse bir ol azlıkı (4190 KBM)

barlıg: Malı olan, zengin 633/528 (DLT)

bārlıg er (633/528 DLT)

bay: Zengin 176/150, 514/412, 550/450 (DLT); 1923, 2058, 2767 (KB); 26/91b3=4:135, 26/65b3=9:93, 38/22a1=59:7 (KT)

Eger bolsa bay azu dervīş Taŋrı sezā turur ol ikike (26/91b3=4:135 KT)

baylık: Zenginlik 313, 1744,1747 (KB); 303 (AH)

bu dünyâda baylık tilese özüñ

köni bol könilik öze tut sözüg (1747 KBM)

çıgan: Argu lehçesinde yoksul, fakir 26/12 (DLT)

çıgay: Yoksul, fakir 26/12, 129/114, 176/150 (DLT); 1923, 2004, 2241 (KB); 29/1b1=8:41, 26/13b3=4:36, 38/21b3=59:7 (KT)

Taŋrıḳa ol béşde biri hem yalavaçḳa hem yaġuḳluḳ iḍisiŋe, yetīmlerke, çıġaylarḳa (29/1b1=8:41 KT)

çıgaylık: Fakirlik, yoksulluk 1335, 1337, 2096 (KB); 187, 188, 303 (AH); 29/21a1=9:28 (KT)

Eger ḳorḳsa siz çıġaylıḳdın munu kéŋütür sizni Taŋrı öz faẓlından (29/21a1=9:28 KT)

çırguy: Fakir, cimri 1673, 2809 (KB)

negü tér eşitgil akılar başı

köñülke alıñıl ay çırğuy kişi (2809 KBM)

derviş: Fakir, yoksul 26/91b3=4:135 (KT)

Bolsa bay azu dervīş Taŋrı sezā turur ol ikike (26/91b3=4:135 KT)

irinç: Nimet içinde olma ve nimet içinde yaşama 79/67, 637/533 (DLT)

irinj: Nimet içinde yaşama 79/67, 637/533 (DLT)

karaçı: Kapı kapı dolaşan dilenci 223/193 (DLT)

kėnlik: Bolluk, refah, rahatlık 26/67a1=4:100, 38/83a3=65:7, 26/88b3=4:130 (KT)

Bulur yer içinde turġu yer üküş üküş hem kéŋlik (26/67a1=4:100 KT)

koldaçı: Dilenci 210/180 (DLT)

koldaçıka miŋ yaga.k

barça bile ayruk taya.k (210/180 DLT)

tawarlıg: Servet sahibi (kişi) 248/217 (DLT); 33/52a2=34:35 (KT)

Biz üküşrek tawarlıġ-miz hem üküş 'ayāllıġ (33/52a2=34:35 KT)

ulugsıglık iḍisi: Mal mülk sahibi, zengin kişi 29/61b2=9:86 (KT)

Destūr tileyür sénde uluġsıġlıḳ iḍisi olardın, ayurlar: ḳoḍġıl bizni bolur-miz oldruġlılar birle (29/61b2=9:86 KT)

yok çıgay: Fakir, yoksul 550/450 (DLT)

köŋül kimniŋ bolsa kalı yōk çıga.y

kılsa küçün bolmas anı tok bāy (550/450 DLT)

yoksuz: Yoksul 29/42b2=9:60 (KT)

Bütünlükin ṣadaḳalar, çıġaylarḳa, yoḳsuzlarḳa, işlegenlerke (29/42b2=9:60 KT)

2.8.15. Tutsaklık

azad: Âzât, serbest 2307, 2406, 2408 (KB)

boş âzâd kişi barça edgü kulı

sen edgü kılu aç könilik yolı (2307 KBM)

bulun: Tutsak, esir 115/103, 155/134, 201/172 (DLT); 1438, 2066, 2160 (KB)

Tulum anutsa kulun bulu.r tulum unutsa bulun bolu.r (115/103 DLT)

esir: Esir, tutsak, kul, köle 2479, 5865 (KB)

küler yüz ısığ sözke yalñuk isir

isinse bu yalñuk bolur kul esîr (2479 KBM)

esir: Esir 94 (KB)

esîrdin keligli kalık kuşları

kayu rây-ı hindî kayu kaysarı (94 KBM)

içkin: Düşmanlardan gelip teslim olan ve emniyet altına alınan 67/53 (DLT)

içkin er (67/53 DLT)

kısıg: Hapis, baskı 189/161 (DLT)

Ol beg kısıgında kaldı (189/161 DLT)

tutgun: Tutsak, esir 106/96, 111/100, 220/190 (DLT); 3345 (KB)

tutgu.n ıḍıldı (106/96 DLT)

tutug: Rehin, rehine 187/160, 471/377 (DLT); 1211, 3047, 4180 (KB)

er tutug yuldı (471/377 DLT)

yuluş: Fidye 1113, 1114, 1190 (KB)

asığ kıldı erse ölümke kümüş

kümüş kılğay erdi er özke yuluş (1113 KBM)

yulug: Fidye 113/102, 201/172, 590/483 (DLT)

ıḍu bīrip boşuttum

tawa.r yu.lug taşuttum

eren essin eşüttüm

yükin barça özi çıgdı (113/102 DLT)

2.8.16. Mülkiyet

ashab: Sâhipler 6551 (KB)

ya kençim tükel boldı kârûn neñi teg

ya ashab-ı res teg temür kend tokıttım (6551 KBM)

iḍi: Sahip, efendi 56/42, 166/143, 207/177 (DLT); 303, 281, 121 (AH); 26/29a3=4:58, 26/60a2=4:92, 26/60a1=4:92 (KT)

Öteŋler emānetlerni iḍisiŋe (26/29a3=4:58 KT)

sahib: Sahip 3007 (KB); 445 (AH)

yumıtsa kayu begke ersig eren

ajunka bu beg boldı sâhib-kırân (3007 KBM)

2.8.17. Avcılık

av: Oğuzlarda av 27/12 (DLT)

avçı: Avcı 167/144 (DLT)

Avçı neçe āl bilse aḍıg ança yōl bili.r (167/144 DLT)

aw: Türklerde (ölçünlü Türkçede) av 27/12, 53/38, 146/127 (DLT); 2125, 3602, 6536 (KB)

beg awka çıktı (53/38 DLT)

awçı: Avcı 43/30, 157/136, 214/184 (DLT); 2635, 3004, 3601 (KB)

Awçı neçe al bilse aḍıg ança yōl bili.r (43/30 DLT)

çanka: Avda kullanılan bir çeşit tuzak 215/185 (DLT)

kişçi: Avcı 2558 (KB)

yéme kuşçı kişçi yéme ok yaçı

anuk tutsa künde kapuğda tuçı (2558 KBM)

saçıratgu: Bir çeşit tuzak 430/336 (DLT)

Saçıratgu.dın korkmış kuş kırk yı.l aḍrı yıga.ç üze konma.s (430/336 DLT)

sagır: Hükümdarların maiyetiyle birlikte yaptığı bir tür av 183/156 (DLT)

tor: Ağ, kuş ve balık avlanan tuzak ve ağ 469/375, 495/397, 461/365 (DLT); 3565, 4262, 1538 (KB)

er tōr yaptı (469/375 DLT)

tuzak: Tuzak; avda kullanılan ağ 191/163, 214/184, 383/301 (DLT); 4824, 3637 (KB); 456 (AH)

karga kalı bilse muŋın ol buz soka.r

awçı yaşıp tuzak tapa meŋke yaka.r (214/184 DLT)

tuzakçı: Tuzakçı, tuzak kuran 3564, 3567, 4824 (KB)

körünmez teg ol bu tuzakçı saña

bu dünyâ neñi ol saçılmış meñe (3564 KBM)

tüwek: Çigil lehçesinde, söğüt veya taze bir ağacın kabuğu boru gibi çıkarılarak veya doğrudan doğruya borudan yapılan, içine kurusıkı konan ve serçe vurmakta kullanılan bir silah 195/167 (DLT)

üçleç: Başları demirle birleştirilen üç çubuktan oluşan ve tavşan vurmak için kullanılan bir alet 60/46 (DLT)

üterçi: Av için kullanılan hayvan, köpek vs. 27/18a3=5:4 (KT)

Ol kim ögrettiŋiz awlaġlı it ḳuşlardın üterçiler ögretür siz olarḳa (27/18a3=5:4 KT)

yapgak: Kuş avlamak için kullanılan bir çeşit tuzak 462/367 (DLT)

2.8.18. Tarım

aḍrı: Buğday temizlemek için kullanılan alet 75/63 (DLT)

amaç: Saban 38/25 (DLT)

aŋız: Anız, buğday vb. ekinlerin hasattan sonra geride kalan sapları 59/45 (DLT)

bag: Üzüm bağı 511/410, 537/439 (DLT)

bāgka kir (537/439 DLT)

baldır tarıg: İlkbaharın başlarında sürülen yer 229/199 (DLT)

baştar: Argu lehçesinde orak 229/198 (DLT)

bıldır tarıg: İlkbaharın başlarında sürülen yer 229/199 (DLT)

borduz: Bostan 230/200 (DLT)

bustan : Bahçe 342 (AH); 33/37a1=34:15, 33/38a1=34:16, 33/37b3=34:16 (KT)

Bütünlükin boḍnıḳa éwleri içinde nişān, iki būstān saġdın hem soldın (33/37a1=34:15 KT)

çigne: Yağma lehçesinde tapan, sürgü (Tohumu örtmek ve toprağı düz hâle getirmek üzere öküzlerce çekilen enli tahta parçası) 218/188 (DLT)

ekin: Tarla 51/37 (DLT)

ekin: Ekin 34/91b2=39:21, 37/49a3=48:29, 36/81a1=44:26 (KT)

Çıḳarur anıŋ birle ekinni, türlüg türlüg anıŋ güneleri (34/91b2=39:21 KT)

ekin: Ekin, kazanç 36/14b1=42:20 (KT)

Kim tileyür erse āḫiret tarıġlaġını arturur-miz, aŋar ekini içinde (36/14b1=42:20 KT)

erüklük: Şeftali veya erik bahçesi 87/78 (DLT)

kabaklık: Kabak tarlası 251/221, 252/221(DLT)

kagunluk: Kavunluk 252/221 (DLT)

kepezlik: Pamuk tarlası 253/222 (DLT)

kıg: Toprağı gübrelendirmede kullanılan gübre 499/400 (DLT)

mizab: Su yolu, oluk 4656 (KB)

tilese fukâ‘ bér tilese mizâb

tilese cülengbîn tilese cülâb (4656 KBM)

ögit: Tahılı vb. şeyleri öğütme 37/24 (DLT)

örtgün: Çeç (tahıl yığını) 622/519 (DLT)

saban: Toprağı ekin için hazırlama, sürme 203/173, 373/294, 625/520 (DLT)

sabanda sandruş bolsa örtgü.nde irteş bolma.s (373/294 DLT)

tarıglık: Tarla 191, 192 (AH)

tarıġlıḳ tip aymış ajunnı reṣul (191 AH)

tarıglag: Tarla 248/218, 250/219 (DLT); 1393, 4733, 5248 (KB) → **tarlag**

tarıġlağ erür dünyâ ilig kutı

tarısa orar er tirilgü otı (1393 KBM)

tarıg tarıtgu yir: Ziraat yeri 425/333 (DLT)

tarlag: Tarla 6555 (KB) → **tarıglag**

tiriglikke asğı kanı edgü kılkım

tégitlikte tarlağ kayu yérke ektim (6555 KBM)

2.8.19. Evlilik

arkuçı: İki adam arasındaki aracı; evlenme sırasında dünürler arasındaki elçi 82/73 (DLT)

baş: Mihr, erkeğin nikâh esnasında eşine vermeyi kabullendiği mal veya para 471/377 (DLT)

ura.gut başın yuldı (471/377 DLT)

beg: Kadının kocası 512/411 (DLT) → **big**

begi kisi: Karı koca 126/111 (DLT)

Begi kisi üzlüşdi (126/111 DLT)

boş: (Kadın için) Boşanmış 166/143, 497/398 (DLT)

Ol işle.r boş (166/143 DLT)

cüft: Eş, karı kocadan biri 26/86b3=4:128, 28/58b1=7:189, 34/80b3=39:6 (KT)

Eger uraġut ḳorḳsa cüftindin köŋül aġrığıŋa (26/86b3=4:128 KT)

didek: Gelin tahtırevanının örtüsü 205/175 (DLT)

didim: Gerdek gecesi gelinin giydiği taç 200/171 (DLT)

idde: Boşanmış kadının tekrar evlenebilmesi için bekleyeceği belli süre 33/11b1=33:49 (KT) → **iddet**

Boşasa siz olarnı ... yoḳ sizke olar üze 'iddedin sayur sizler anı (33/11b1=33:49 KT)

iddet: 38/76a2=65:1, 38/76a3=65:1, 38/80a3=65:4 (KT) → **idde**

Ey yalavaç, ḳaçan ṭalāḳ ḳılsa siz uraġutlarnı ṭalāḳ ḳılıŋ olarnı 'iddetleriŋe, sanaŋ 'iddetni (38/76a2=65:1 KT)

kelin: Gelin 204/174, 449/353, 552/453 (DLT); 2380, 3839, 494 (KB)

Yöwüşlüg kelin küde.gü yawaş bulur (449/353 DLT)

kız: Gelin, bakire gelin 148/129, 238/207, 606/498 (DLT)

kīz egetlendi (148/129 DLT)

kis: Zevce 166/143, 126/111, 166/143 (DLT)

Anıŋ kisi (166/143 DLT)

kişi: Yağmalarda zevce 544/445 (DLT) → **kis, kisi**

ol kişi aldı mu (544/445 DLT)

küḍegü ~ küdegü: Damat, güveyi 449/353, 518/416 (DLT); 50 (KB)

Yöwüşlüg kelin küde.gü yawaş bulur (449/353 DLT)

küden: Düğün yemeği 203/174 (DLT)

küḍen: Düğün, dernek 2380, 4575 (KB)

olarda birisi küdenke aş ol

ya sünnet aşı ya toğursa oğul (4575 KBM)

küni: Kuma 549/449 (DLT)

Küniniŋ küli.ne tegü yagı (549/449 DLT)

mandırı: Çigil lehçesinde, geceleyin damat ile gelinin oturtulduğu ve üzerlerine saçı saçılan yerin adı 247/216 (DLT)

mundaru: İpekten gelin odası 264/230 (DLT)

sep: Gelinin çeyizi 160/139 (DLT)

talwır: Gelin çardağı 353/282 (DLT) → **tolwır**

talwır talpırdı (353/282 DLT)

tügün: Düğün 150, 1084, 1856 (KB)

neçe bulğanuk işke tegse süzer

neçe ters tügün erse baksa yazar (1856 KBM)

yorıdaçı: Kayınlar ile damat tarafı arasındaki elçi 293/247 (DLT)

yorıgçı: Oğuzcada kayınlar arasında mektupla gelip giden elçi 293/247, 468/372 (DLT)

yöwüşlüg: Akrabaların verdiği elbise ve mallarla (çeyizle) donatılmış olan (gelin) 449/353 (DLT)

Yöwüşlüg kelin küde.gü yawaş bulur (449/353 DLT)

2.8.20. Cenaze

basan: Ölüyü gömdükten sonra yapılan yemek 201/172 (DLT)

yōg basan (201/172 DLT)

gür ~ gur: Mezar, makber 1516, 1390, 5412 (KB); 34/11b2=36:51, 29/60a3=9:84, 38/39a3=60:13 (KT)

kabırçak: Tabut 250/220 (DLT)

kara orun: Kabir; karanlık yer 543/443 (DLT)

birmiş seniŋ bil yalŋuk tapar karınka

kalmış tawar aḍınnıŋ kirse kara orunka (543/443 DLT)

kır: Mezar 69, 96, 3396 (KB)

adaş köñli sınsa bolur kır yağı

yağı kayda bolsa bolur miñ çoğı (3396 KBM)

sın: Mezar 504/404, 472/378 (DLT)

Yalŋuk meŋgü tirilme.s sı.nka kirip kirü yanma.s (472/378 DLT)

suburgan: Maşatlık; kâfir mezarlığı 257/225 (DLT)

Suburga.nda ew bolma.s topurga.nda aw bolma.s (257/225 DLT)

toplu: Kabir 217/186 (DLT)

toplu.ka tol! (217/186 DLT)

tünerik: Mezar 245/213 (DLT)

Er tüne.rikke kirdi (245/213 DLT)

tüşnek: Yuva; mezar 3570 (KB)

negü asğı âhır kara yér koyı

anıñ tüşneki ol yağız yér oyı (3570 KBM)

yirçü: Kabir 457/361 (DLT)

yog: Ölüyü gömmekten dönenler için yapılan, üç veya yedi gün boyunca verilen yemek 506/406 (DLT)

yog: Yas, matem 4577, 1564 (KB)

yoğ aşı bolur ya ölüg atıña

ya ol at bulup aş bérür yatıña (4577 KBM)

yog basan: Ölüyü gömdükten sonra yapılan yemek 201/172 (DLT)

2.8.21. Kıtlık

kaht: Kıtlık 6568 (KB)

vefâ kahtı boldı cefâ toldı dünyâ

vefâ kimde erki men azrak kolayı (6568 KBM)

kurgak: Kuraklık, kıtlık 473/379 (DLT)

ündep ulug tapa.ru tawrak kelip yügürgil

kurgak yılın boḍun kör kanda tüşer ko.dı il (473/379 DLT)

tarlık: 3649, 5510, 6183 (KB)

yorı yanğıl emdi yana ewke bar

sakınç kadğu birle köñül kılma tar (6183 KBM)

2.8.22. Yasa, Töre

ahkam: Hükümler; kanunlar, nizamlar; şeriat esasları 127/8 (DH)

Kulmen teyü Hak emrini kılmağanlar

Kudretini körüp ibret almağanlar

İmân İslam ahkâmların bilmegenler

Uluğ künde kızıl yüzlüg bolmaz bolur (127/8 DH)

öŋdi: Kanun; âdet 1456, 1459, 1460 (KB) → **öŋdü**

isiz öñdi urma törü edgü ur

künüñ edgü bolğay kutuñ bağa kur (1456 KBM)

öŋdü: Kanun; âdet 3077 (KB) → **öŋdi**

bu yañlığ-turur bu ajun öñdüsi

yayığ dünyâ devlet çawıkar küsi (3077 KBM)

şeriat: Şeriat 54, 59, 446 (KB)

ilig kolsa saklan ajunçı kişi

bu saklık erür hem şerî‘at işi (446 KBM)

tıḍıg: Yasak 999 (KB)

biri sözlegü ol tokuzı tıdığ

tıdığ söz tüpi aslı barça yıdığ (999 KBM)

toku: Âdet, düzen, töre 1643, 2490, 2531 (KB)

törü hem toku bilse kılsa tapuğ

oñay bolsa kılkı kılınçı kamuğ (2531 KBM)

törü: Töre, kanun, nizam 103, 219, 252 (KB)

bilig kimde erse ajun begleri

törü edgü urmış kişi yégleri (252 KBM)

2.8.23. Ceza, Yaptırım

avarelık: Sürgün 38/18b3=59:3 (KT)

Eger bitimiş erse Taŋrı olar üze āvārelıḳnı ḳınattı olarnı dünyā içre (38/18b3=59:3 KT)

bukagu: Hırsızlara takılan kelepçe, bukağı 224/194 (DLT); 34/62a1=38:38 (KT)

Taḳı öŋinlerni ḳoşulmışlar buḳağular içinde (34/62a1=38:38 KT)

ceza: Ceza, karşılık 27/39a3=5:29 (KT)

Ol ẓālimleriŋ cezāsını (27/39a3=5:29 KT)

çapta(?): Çigilce, köy çavuşunun ark ve pınar kazmaya çıkmayanlardan ceza olarak aldığı bedel 209/180 (DLT)

kın: Ceza, işkence 893, 3547, 4771 (KB); 33/50b3=34:33, 26/15a1=4:37, 26/61a3=4:93 (KT) → **kıyın**

Belgürtürler ökünmişlerini ḳaçan kim körseler ḳınnı (33/50b3=34:33 KT)

kın: Verilen hüküm, ceza sözü 34/18a1=36:70, 34/23b2=37:31(KT)

Ḳorḳıtġu üçün, kim tirig erse sezā üçün ḳın kāfirlerḳa (34/18a1=36:70 KT)

kıyın: Ceza, işkence 5415, 6140, 3818 (KB) → **kın**

tirigke adın hiç yok erse kıyın

tap erdi bu açığ ölümke bakın (5415 KBM)

oru: Zindan 5549 (KB)

isizig ya çoğda oruda kerek

yorık bolsa edgü ayâ sarp yürek (5549 KBM)

tünek: Barsgan lehçesinde hapishane 205/176 (DLT); 3084, 3520, 4809 (KB)

tünek ol bu dünyâ kötürgil köñül

ediz ordu él kol sen amrul amul (3084 KBM)

yazuk: Suç, günah 12/7, 260/227, 351/281 (DLT) 671,1224, 2122 (KB); 337 (AH); 26/5b3=4:25, 33/18b1=33:55, 26/3a3=4:24 (KT)

Ol kim ḳorḳsa yazuḳdın sizdin ... (26/5b3=4:25 KT)

yuḍug: Bir kişinin başkası tarafından işlenen suçtan dolayı suçlanması 449/353 (DLT)

Anıŋ yuḍugı tokındı (449/353 DLT)

zindan: Zindan 893 (KB)

ne edgü törü urdı begler begi

isizke bu kın berge zindân yégi (893 KBM)

2.8.24. Kozmogoni, Din, İnanç

abaçı: Umacı 80/69 (DLT)

aba.çı keldi (80/69 DLT)

abd: Kul, köle; mahluk 133/21 (DH)

Aşıklarnı has maşukı seherhezler

Nida kılgay "ya abdi" dep batın közler

Işk şiddeti tuğyan kılsa derdi zarlar

Kaydasan dep yürek bağrın biryan kılur (133/21 DLT)

abid: İbadet eden, tapan, tapınan 6385 (KB); 398 (AH); ābid 102/22 (DH)

Çın derdlikler biderdlikni közge ilmez

Zâhid âbid meslekleri tilge almaz

Fayda körse ışksızlarnı nazar kılmaz

Çın derdlikge devâ kılıb yürür bolgay (102/22 DH)

açuklug: Helal 30/93a3=16:114 (KT)

Yéŋler andın kim rūzī bérdi sizlerke Taŋrı açuḳluġ arıġ, şükr öteŋler Taŋrı irinçiŋe (30/93a3=16:114 KT)

adn: İkametgâh; cennet 53/2 (DH)

"Fezküruni" zikrini aytgan kullar daima

Cümlesin hemrah behişt-i adn'de kördüm (53/2 DH)

afsunçı: Büyücü, sihirbaz 4361 (KB)

bularda basa keldi afsûnçılar

bu yél yeklig igke bu ol emçiler (4361 KBM)

agah: Haberdar, esma-, hüsnadan: habîr 37/64a3=49:13 (KT)

Ol Taŋrı bilgen taḳı āġāh (37/64a3=49:13 KT)

ahiret: Ahiret, öbür dünya 26/91a1=4:134, 25/13a2=3:145, 25/16a1=3:152 (KT); 64/3 (DH)

Taŋrı üskinde dünyā yanutı hem āḫiret yanutı (26/91a1=4:134 KT)

Ali: Ali b. Ebi Tâlib, Hz. Ali 57 (KB); 34 (AH) **bk. 1.1.5.**

'ạli törtilençi ol ersig toŋa (34 AH)

Allah: Allah 35/44a1=40:35 (KT)

Anlar kim tartışurlar Allāhnıŋ āyātları içinde (35/44a1=40:35 KT)

Allāh / Taŋrı:

Ol Allāh / Taŋrı bilür, ol kim kökler içinde ol kim yer içinde (37/66a3=49:16 KT)

arasat: Mahşer yeri, kıyamet günü bütün canlıların dirilip toplanacakları yer, haşır ve neşir meydanı 141/4 (DH)

Tevbesizler bu dünyadın keçmez bilür

Ölüp barsa gor azâbın körmez bilür

Kıyâmet kün tang arasât atmaz bilür

Heyhât heyhât nevha feryâd künleri bar (141/4 DH)

Arıg Can yani Cibril: Cebrail 30/86b1-2=16:102 (KT)

Ayġıl: indürdi anı Arıġ Cān ya'nī Cibril İḍiŋdin, könilikin bekütmek üçün anlarnı kim kirtgündiler (30/86b1-2=16:102 KT)

arıg Taŋrı: Subhan Allah 36/41b1=43:13, 34/5b1=36:36 (KT)

Ol arıġ Taŋrı musaḫḫar ḳıldı munı (36/41b1=43:13 KT)

arıg yer: Kutsal toprak, mukaddes yer. Şam 27/34a3=5:21 (KT)

Ey boḍnum, kiriŋler yerke arıġ yerke ol kim bitidi Taŋrı (27/34a3=5:21 KT)

arif: Ârif, irfan sahibi, Hakk'ı tam manası ile bilen, Allah'ı sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini keşf ve müşâhede yoluyla tanıyan 62/4 (DH) **bk. 1.4.2.**

Çünkü tüştüm meydânġa meydânnı tolakördüm

Yüzming ârifni sordum barça cevlân içinde (62/4 DH)

arka üküş bėrgen: Şükrün karşılığını veren. Esma-i hüsnadan: Şekûr (33/76a1=35:30 KT)

Ol örtgen arḳa üküş bérgen (33/76a1=35:30 KT)

arwaş: Kamın söylediği büyülü sözler 144/125 (DLT) → **arwış**

ka.m arwaş arwa.dı (144/125 DLT)

arwış: Kamın söylediği büyülü sözler 130/114 (DLT) → **arwaş**

arwış arwaldı (130/114 DLT)

ayat: Ayet 28/17a1=7:136, 35/69b3=40:81, 35/35b2=40:23 (KT); 143/8 (DH) → **ayet**

Olar yalġan tuttılar biziŋ āyātlarımızını (28/17a1=7:136 KT)

aybsuz: İstediğini yapan, esma-i hüsnadan: Cabbâr 38/32a1=59:23 (KT)

Yoḳ anda aḍın Taŋrı meger ol erklig, arıġ ... miṣl yoḳ 'aybsuz (38/32a1=59:23 KT)

ayet: Ayet 33/30b2=34:5, 28/62a1=7:203, 36/106a1=45:31 (KT) → **āyāt**

Anlar kim ḳatıġlandılar biziŋ āyetlerimiz içre (33/30b2=34:5 KT)

Azazil: Azâzil; şeytanın melek iken, Allah'ın lanet,ne uğramadan önceki adı (1/13 DH)

Pir-i muğan hizmetide yügrüp yürdüm

Hizmet kılıp közüm yummay hâzır turdum

Meded kıldı azâzilni kavlap sürdüm

Andın songra kanat kakıp uçtım mena (DH 1/13)

azife: Kıyamet 35/32a2=40:18 (KT)

Ve ḳorḳutġıl olarnı āzife küni birle (35/32a2=40:18 KT)

aziz: Tam kudret sahibi, esma-i hüsnadan: azîz 25/3a3=3:126, 27/3b2=4:158, 27/45b2=5:38 (KT)

Yārī̄ yoḳ meger Taŋrı üskindin 'azī̄z ḥakī̄m (25/3a3=3:126 KT)

baçak: Hristiyan orucu 207/177 (DLT)

Bar Ḫudaya / Taŋrı: Allah(ım) 28/81a3=8:32 (KT)

Ey Bār Ḫudāyā / Taŋrı, eger erse bu ol rāst seniŋ üsküŋdin yaġturġıl biziŋ üze taşlar (28/81a3=8:32 KT)

Bayat: Yüce Tanrı'nın adı 520/419 (DLT); B1, B32, 1 (KB); 246, 19, 283 (AH)

bayat atı birle sözüg başladım

törütgen égidgen keçürgen idim (1 KBM)

beḍiz burxan: Süslü put 219/189 (DLT) → **burxan**

belgü: Ayet 30/37b2=16:16, 27/25a2=5:10, 28/5a3=7:106 (KT)

Belgüler, yulduzlar birle olar köni yolḳa barırlar (30/37b2=16:16 KT)

bėş namāz: Beş vakit namaz 31/30a3=19:76 (KT)

Körklüg bāḳī̄ler ya'nī̄ béş namāz eḍgürek İḍiŋ üskinde yanutın hem eḍgürek asıġdın (31/30a3=19:76 KT)

bida: Bid'at 404, 403 (AH)

biḍaʿtın yıġıġlı kişi ḳalmadı (403 AH)

bi-namaz bolmak: (kadınlar için) dini vecibeleri yerine getiremeyecek durumda olma, adet görme 38/80b1=65:4, 38/80a1=65:4 (KT)

Ol uraġutlar bī̄-namāz bolmazlar yüklüg uraġutlar (38/80b1=65:4 KT)

biti: Gökten inen kitaplardan bir kitap 540/441 (DLT)

bitig: Oğuzcada muska 193/165, 469/376, 516/415 (DLT)

yī̄l kovuz bitigi (516/415 DLT)

bitig: (Kutsal) kitap, Kur'an-ı kerim 28/44a1=7:169, 25/28a2=3:187, 26/83a2=4:123 (KT)

Mīraṣ aldılar bitigni (28/44a1=7:169 KT)

bitig: Levh-i mahfuz 33/71b3=35:11 (KT)

Uzun 'ömr bérilmiş eksütülmez anıŋ 'ömrindin meger bitig içre (33/71b3=35:11 KT)

bitig: Kitap hükmü 26/2b1=4:24 (KT)

Taŋrınıŋ bitigi siziŋ üze ḫelāl ḳıldı (26/2b1=4:24 KT)

borgu: Sur, kıyamette üflenecek boru 31/69b3=20:102, 34/11b1=36:51, 35/16a3=39:68 (KT)

Ol kün ürlür borġu içiŋe (31/69b3=20:102 KT)

boynaguluk: Şeytana, puta tapma 30/47a1=16:36 (KT)

Bitiŋler Taŋrıḳa, sıŋardın turuŋlar boynaġuluḳdın (30/47a1=16:36 KT)

burhan: Put 173/149, 219/189, 479/383 (DLT)

kelŋizleyü aktımız

kendler üze çıktımız

furxan ewin yıktımız

burxan üze sıçtımız (173/149 DLT)

burhan: Burkan, put 5486 (KB); 27/16b1=5:3 (KT)

Ol kim boġuzlansa burḫanlar üze kim üleşse sizler oḳlar birle (27/16b1=5:3 KT)

burt: Karabasan 268/236 (DLT)

anı burt basdı (268/236 DLT)

bustan: Cennet 29/52a1=9:72, 26/82b1=4:122, 27/27a2=5:12 (KT)

Mü'min uraġutlarḳa būstānlar kim aḳar astınıda arıḳlar (29/52a1=9:72 KT)

but: Put 3753 (KB); 124 (AH); 28/18b2=7:138 (KT)

Keldiler boḍun üze ulaşu térilmişler butlar üze (28/18b2=7:138 KT)

bürt: Kâbus 172/148 (DLT) → **köti bürt**

köti bürt (172/148 DLT)

cadu: Sihirbaz, büyücü 28/6a2=7:109, 31/55b1=20:69, 34/47b3=38:4 (KT)

Aydı bir ögür Fir'avn boḍnıdın: bütünlükin bu cādū erür bilgen (28/6a2=7:109 KT)

cadu: Sihir, büyü 34/20a1=37:15, 38/43a3=61:6 (KT)

Ayurlar: ermez bu meger cādū belgülüg (büyü 34/20a1=37:15 KT)

caduluk: Sihir 28/8a2=7:116, 32/24b3=28:36, 31/51b1=20:58 (KT)

Cādūluḳ ḳıldılar boḍun közleriŋe, ḳorḳıttılar olarnı, keldürdiler uluġ cādūluḳnı (28/8a2=7:116 KT)

cem: Mahşer 38/70a2=64:9 (KT)

Ol kün térer sizni cem' küninde (38/70a2=64:9 KT)

cuhud: Yahudi 29/22b1=9:30, 27/31b1=5:18, 27/56a3=5:51 (KT)

Aydılar cuhūdlar: 'Uzeyr Taŋrınıŋ oġlı (29/22b1=9:30 KT)

cünüb: Cünüp, dinen temiz olmayan 26/18b1=4:43, 27/21b1=5:6 (KT)

Yoḳ cünübḳa meger yol keçigliler yunġınçaḳa tegi (26/18b1=4:43 KT)

çerag: Şeriat 27/53b3=5:48 (KT)

Ḳamuġḳa ḳıldımız sizdin yaruḳ yol hem çerāġ (27/53b3=5:48 KT)

çıwı: Cin, cin grubu 544/445 (DLT)

Çomak: Uygurlara ve bütün kâfirlere göre Müslüman 191/164, 265/233 (DLT); 4701 (KB)

Çomak tat boynın çapdı (265/233 DLT)

Çomak eri: Müslüman adam 191/164 (DLT)

devlet: Baht, talih, saadet, devlet, ikbal C16, C17, C25 (KB); 443 (AH)

bâb ay toldı iligke özi devlet erdükin ayur (C16 KBM)

din: Din 59, 89, 2190 (KB); 29/24b2=9:33, 26/21b1=4:46, 28/85b3=8:39 (KT)

Ol Taŋrı kim ıdtı yalavaçını ... ḥaḳ dīn birle (29/24b2=9:33 KT)

dost: Dost, hami, esma-i hüsnadan: Veliyy 36/23a3=42:31, 36/21b2=42:28 (KT)

Yoḳ sizke Taŋrıda aḍın hīç dōst ap yārīçi (36/23a3=42:31 KT)

dua: Allah'a yalvarma, niyaz 459, 1265, 3020 (KB); 72, 484, 482 (AH)

bu begler sewinçi yarınkı asığ

du'â tap maña edgü atın yanığ (3020 KBM)

duaçı: Duacı, dua eden 3731, 4470, 3697 (KB)

du'âçı-tururlar saña ay kadaş

idi edgü neñ bu du'â ay adaş (4470 KBM)

dürud: Dua, medih, selâm A5, B7 (KB)

dürûd ol üdürmiş resûlka selâm

yine éşleriñe selâm hem ulam (B7 KBM)

ebdal: Abdal, derviş, târikat ehli 3563 (KB)

bedel kıldı ebdâl neñin hem mâlın

bakıp kodtı zâhid bu dünyâ ulın (3563 KBM)

eḍ: İyi fal, iyiye işaret 52/38 (DLT)

İglig tutzugı ēḍ bolu.r (52/38 DLT)

ehl-i beyt: Hz. Peygamber'in yakınları 4339 (KB)

bular ehl-i-beyt ol habîbka kadaş

habîb sawçı hakkı üçün sew adaş (4339 KBM)

endaze: Kader, takdir 33/8a3=33:38 (KT)

Taŋrınıŋ fermānı endāze, endāze ḳılınmış (33/8a3=33:38 KT)

erklig: Her şeye nezaret eden, vekil olan, esma-yı hüsnadan: Vekîl 25/26b2=3:173, 35/1a1=39:41, 35/13b3=39:62 (KT)

Néme körklüg erklig ol (25/26b2=3:173 KT)

erklig: Hükümdar, mülk sahibi, esma-yı hüsnadan: Melik 31/87b2=20:114, 38/31b2=59:23, 38/49b2=62:1 (KT)

Taŋrı erklig, sezā, éwgegil Ḳur'ān birle ḳażā ḳılınmazda burun saŋa anıŋ yarlıġı (31/87b2=20:114 KT)

fal: İyi tâlih, baht 4027, 4878, 4969 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş aydı tükel

köni sözlediñ söz ayâ edgü fâl (4027 KBM)

fal: Fal, alâmet 28/14a3=7:131 (KT)

Bilgil kim anlarnıŋ fālları Taŋrı üskinde (28/14a3=7:131 KT)

fariza: Farz, lâzım, gerek 3239 (KB); 26/71b3=4:103 (KT)

Bütünlükin namāz erür mü'minler üze farīża, vaḳtlıġ (26/71b3=4:103 KT)

fasık: Fasık, Allah'ın emirlerine karşı gelip günah işleyen 29/57b3=9:80, 27/37a1=5:25, 29/18b1=9:24 (KT)

Ol Taŋrı köndürmez fāsıḳ boḍunlarnı (29/57b3=9:80 KT)

ferişte: Melek 2228, 2748, 5451 (KB); 30/21b1=15:28, 26/64b3=4:97, 27/8b3=4:166 (KT)

Ançada aydı seniŋ İḍiŋ ferīştelerke: men törütteçi men (30/21b1=15:28 KT)

fisk: Fısk, hak yolundan çıkma, Allah'a isyân etme 6455, 6483 (KB)

fesâd fisk üni kör udıtmaz kéçe

kanı ilm ü kur'ân üni az çıça (6483 KBM)

furhan: Put 173/149 (DLT) → **burhan**

kelŋizleyü aktımız

kendler üze çıktımız

furxan ewin yıktımız

burxan üze sıçtımız (173/149 DLT)

galebe kılgan: Esma-i hüsnadan: Kahhâr 34/70b2=38:65, 34/79a2=39:4 (KT)

Yoḳ aḍın Taŋrı meger bir Taŋrı ġalebe ḳılġan (34/70b2=38:65 KT)

gayy atlıg tamug: Cehennemde bir vadi 31/23b1=19:59 (KT)

Kiḍin tüşerler yā körgeyler ġayy atlıġ tamuġḳa (31/23b1=19:59 KT)

haberli: Haberdar, esma-i hüsnadan: Habîr 26/13a3=4:35 (KT)

Ol Taŋrı erür bilgen ḫaberli (26/13a3=4:35 KT)

habib: Sevgili, Hz. Peygamber 388, 4339 (KB); 21 (AH) **bk. 1.4.2.**

bular ehl-i-beyt ol habîbka kadaş

habîb sawçı hakkı üçün sew adaş (4339 KBM)

hac(c): Hac 3982, 3239 (KB)

hac erse tilekiñ kerek neñ tawar

ğâzîlık tilese yéme bu yarar (3982 KBM)

haci: Hacı, hacca giden 29/14a1=9:19 (KT)

Ḳıldıŋız mu ḫācīlarḳa suw içürmekni, mezgit-i ḫarāmnı ābādān ḳılmaḳnı (29/14a1=9:19 KT)

hakim: Hikmet sahibi, esma-yi hüsnadan: Hakîm 26/89a1=4:130, 25/3a3=3:126, 36/3b3=4:24 (KT)

Erür Taŋrı kéŋ raḥmetlig ḥakīm (26/89a1=4:130 KT)

halal: Helâl 2752, 3240, 3666 (KB); 419, 428, 428 (AH)

halife: Halife 34/56b2=38:26 (KT) → **halifet**

Ey Dāvūd, biz ḳıldımız séni ḫalīfe yer içinde (34/56b2=38:26 KT)

halifet: Halife 33/79b1=35:39 (KT)

Ol Taŋrı ḳıldı sizke ḫalīfetler yer içinde (33/79b1=35:39 KT)

halik: Yaratan, yaratıcı; Allah 692 (KB); 272 (AH)

törümiş neñ erse yokalğu-turur

törütügli hâlik ne kolsa kılur (692 KBM)

haram: Haram 6461, 6463, 3546 (KB), 427, 420, 241 (AH); 29/27a3=9:36, 30/94b3=16:116 (KT)

Bütünlükin aylar sanı Taŋrı üskinde on iki ay ... andın tört ay ḥarām ol (29/27a3=9:36 KT)

Harem yeri: Mekke-i mükerreme 32/36b3=28:57 (KT) **bk. 1.2.5.**

Ornatmadımız mu olarnı ḥarem yeriŋe ḳorḳunçsuz, térlür aŋar ḳamuġ nerseniŋ mīveleri (32/36b3=28:57 KT)

Haydar: Haydar, Hz. Ali 6549 (KB) **bk. 1.1.5.**

özüm ḥaydar erse yaşın teg ḳılıçlıġ

ya rüstemleyü men ajunda çawıḳtım (6549 KB)

helal: Helal, helal kılınmış 27/19a3=5:5, 27/19b1=5:5, 27619a1=5:5 (KT)

ḥelāl sizke, siziŋ ṭa'āmuŋuz ḥelāl olarḳa (27/19a3=5:5 KT)

hisab: Amel, hesap defteri 34/51b2=38:16 (KT)

Aydılar: İḍimiz, terkletgil bizke ḥisābımızını ḥisāb künide burun (34/51b2=38:16 KT)

ıḍuk: Mübarek olan her şey 45/31 (DLT)

ırk: Kehanet, fal, insanın içindeki gizli şeyleri ortaya çıkarma 33/20 (DLT)

ibadet: İbadet 398 (AH)

ʿiḅadẹt rịya boldı ʿabịd mẹcaz (398 AH)

ibadet ḳılgu yer: İbadet edilen yer 31/7a3=19:11 (KT)

Çıḳtı öz boḍnı üze 'ibādet ḳılġu yerdin, işāret ḳıldı olarḳa (31/7a3=19:11 KT)

ibri: Mezâmir, Zebur'un sureleri 78, 5677 (KB)

sükiç koptı örlep kalıkka ağip

ünün sumlıdı sûrî 'ibrî okıp (5677 KBM)

İḍi: Allahu Taâlâ 56/42, 161/140, 387/304 (DLT); 28/56a3=7:187, 33/66b2=35:5, 36/79a2=44:18 (KT)

Anıŋ bilmeki İḍim üskinde ol (28/56a3=7:187 KT)

igit: Nazardan ve cin çarpmasından korunmak için çocukların yüzüne sürülen bir ilaç 37/24 (DLT)

igitgen: Rab 27/36b1=5:24 (KT)

Barġıl sen, séni igitgen, toḳuşuŋlar ikegü, biz munda oldruġlılar-miz (27/36b1=5:24 KT)

ikindi: İkindi namazı vakti 82/72 (DLT); 5851 (KB)

nü kılsun er at bir ikindi bile

yawa kılma méni sewinçim tile (5851 KBM)

ilah: Tanrı 1, 37 (AH); 35/61b1=40:65, 37/75b2=50:26, 35/23a3=40:3 (KT)

Ol tirig turur, ilāh yoḳ meger ol (35/61b1=40:65 KT)

iman: İman, inanmak, inanç 393, 3741, 6494 (KB); 26/4b1=4:25, 29/16b3=9:23, 36/35b2=42:52 (KT)

Ol Taŋrı bilgen īmānıŋızını (26/4b1=4:25 KT)

İncil: İncil 27/52a1=5:46, 27/52b1=5:47, 28/33b3=7:157 (KT)

Bérdimiz aŋa İncīlni anıŋ içinde köni yol hem nūr (27/52a1=5:46 KT)

İsa: Hz. İsa 6550 (KB) **bk. 1.1.5.**

ya ʿisa bolup kökke aġdım taḳı men

ya nuşin reṿan teg törü tüz yorıttım (6550 KB)

İsa ėşleri: Havariler 38/48a2=61:14 (KT)

Aydı 'Īsā Meryem oġlı öz éşleriŋe: kim ol yārīçiler maŋa? Aydılar 'Īsā éşleri: biz-miz (38/48a2=61:14 KT)

islam: İslâmiyet 397 (AH); 27/17b1=5:3, 34/92b139:22, 37/66b2=49:16 (KT)

Tapladım sizke İslāmnı dīnḳa (27/17b1=5:3 KT)

işlig: Kendisine tâbi cini olan 35/22 (DLT)

kam: Kâhin 144/125, 513/412, 635//531 (DLT); 1065, 2002, 3873 (KB)

ka.m arwaş arwa.dı (144/125 DLT)

kaplıg ogul: Karındaki zarla beraber doğan ve mübarek sayılan çocuk 508/407 (DLT)

kargag: Lanet 410/320 (DLT)

Teŋri karga.gıŋa ilinme (410/320 DLT)

kargış: Lanet ve lanetleme 140/123, 232/201 (DLT); 246, 4915, 5726 (KB); 30/23b3=15:35 (KT)

Bütünlükin seniŋ üze ol ḳarġış saḳış küniŋe tegi (30/23b3=15:35 KT)

kaza: Kaza, kader 455, 456, 459 (AH)

ḳaza birle sançlur aḍaḳḳa tiken (455 AH)

kısmet: Kısmet 1742, 4379 (KB); 303 (AH)

okı zarb u kısmet tükel bil küsûr

tükelke tükel imtihân ol yetür (KBM)

kıw: Baht, talih 152/132, 167/144 (DLT) → **kuw**

begim ōzin ogurla.dı

yarag bi.lip ugurla.dı

ulug Teŋri agırla.dı

anın kut kıw tozı togdı (152/132 DLT)

kıyamet: Kıyamet 48 (KB); 36/3b3=42:7, 27/4a1=4:159, 31/69a3=20:100 (KT)

Ḳorḳıtsa sen ḳıyāmet küninde şek yoḳ (36/3b3=42:7 KT)

kovuç: Herhangi bir cin çarpması izi 516/415 (DLT) → **kovuç**

köni: Hak dine inanan, cahiliyye devrinde İbrahim Peygamber dini üzere olan 26/84b2=4:125, 30/97a1=16:120, 30/98a2=16:123 (KT)

Ol eḍgü işlig erür taḳı İbrāhīm dīniḳa köni taḳı tuttı Taŋrı İbrāhīmni dōst (26/84b2=4:125 KT)

kösgük: Nazardan korunmak için bağ ve bahçelere dikilen korkuluk 410/321 (DLT)

Ālı.n arsla.n tutar kūçü.n kösgük tutma.s (410/321 DLT)

kul: Kul, (Allah'a göre) insan 28/60a4=7:194, 27/12a3=4:172, 31/34b2=19:93 (KT)

Ündeyürler Taŋrıda aḍındın, ḳullar mu erür sizler teg (28/60a4=7:194 KT)

kulluk: Kulluk, ibadet 27/12b1=4:172, 35/58b3=40:60 (KT)

Kim kim 'ārlansa anıŋ ḳulluḳındın hem boynaġuluḳ ḳılsa (27/12b1=4:172 KT)

kur’ān: Kuran-ı Kerim 6483 (KB); 28/62b2=7:204, 31/87b2=20:114, 34/17b3=36:69 (KT)

Ḳaçan oḳınsa Ḳur'ān ḳulaḳ tutuŋlar aŋar (28/62b2=7:204 KT)

kurban: Kurban 25/27a2=3:183 (KT)

Bitmese-miz yalavaçḳa keldürmegınçe bir ḳurbān (25/27a2=3:183 KT)

kut: Baht, devlet, talih, şans 59/44, 152/132, 154/133 (DLT); B65, C25, 100 (KB); 251, 23, 448 (AH)

kuw: Baht, talih 161/140 (DLT) → **kıw**

küçlüg: Esma-yı hüsnadan: Kavî 38/14a3=58:21, 36/14a2=42:19 (KT)

Ol Taŋrı küçlüg küsüş turur (38/14a3=58:21 KT)

küḍezçi: Her şeyi gözeten, koruyan, esma-yı hüsnadan: Hafîz 33/42b3=34:21, 26/48b2=4:80 (KT)

Seniŋ İḍiŋ ḳamuġ neŋ üze küḍezçi ol (33/42b3=34:21 KT)

küḍezçi: Her şeye nezaret eden, gözetleyen, esma-yı hüsnadan: Rakîb 33/15b3=33:52 (KT)

küsüş ~ küşüş: Esma-yı hüsnadan: Azîz 28/69a2=8:10, 30/58b3=16:60, 34/6b2=36:38 (KT)

Ol Taŋrı küsüş bütün işlig turur (28/69a2=8:10 KT)

lan: Lanet 36 (AH)

tutar erse miŋ laʿn ıḍur men aŋa (36 AH)

lanet: Lanet 32/28a1=28:42, 35/54b1=40:52, 34/74b1=38:78 (KT)

Uḍturdımız olarḳa bu dünyā içide la'net (32/28a1=28:42 KT)

latif: Lutuf sahibi, esma-yı hüsnadan: Latîf 33/3b1=33:34 (KT)

Ol Taŋrı érür laṭīf bilgen (33/3b1=33:34 KT)

levhü'l-mahfuz: Ana kitap: levhü'l-mahfuz 36/37b1=43:4 (KT)

Ol levḥü'l-maḥfūẓ içinde, biziŋ üskümizde yüksek berk turur (36/37b1=43:4 KT)

meŋgü ajun: Ebedi dünya, ahiret 609/502 (DLT) → **ol ajun, bu ajun**

meŋzeksiz: Eşi ve benzeri olmayan, esma-yı hüsnada: Azîz 26/28a1=4:56 (KT)

Ol Taŋrı erür meŋzeksiz bütün işlig (26/28a1=4:56 KT)

mescid-i haram: Mescid-i Haram 37/43b2=48:25, 37/46b2=48:27 (KT)

Yıġdılar sizni mescid-i ḥarāmdın (37/43b2=48:25 KT)

mevla: Yardımcı, gözetleyen, koruyan, mevla 38/89a2=66:2, 28/86a3=8:40, 29/38a1=9:51 (KT)

Ol Taŋrı siziŋ mevlāŋız, ol bilgen bütün işlig (38/89a2=66:2 KT)

mezgit: Mescit, cami 29/12b1=9:17, 29/13a2=9:18 krş mescid (KT)

Kerekmez ortaḳ ḳatġanlarḳa kim ābādān ḳılsalar Taŋrınıŋ mezgitlerini (29/12b1=9:17 KT)

mihrab: Mabed, mescid 34/53a3=38:21 (KT)

Ançada aġdılar miḥrābḳa, ançada kirdiler Dāvūdḳa (34/53a3=38:21 KT)

misl yok: Benzeri, eşi olmayan, mutlak üstün, esma-yı hüsnadan: Azîz 27/8b1=4:165, 38/17a1=59:1, 38/32a1=59:23 (KT)

Erür Taŋrı miṣl yoḳ bütün işlig (27/8b1=4:165 KT)

muabbir: Rüya tabircisi 6020, C58 (KB)

negü tér eşitgil mu‘abbir hakîm

ayıtğu kerek er tüşer erse kim (6020 KBM)

muazzim: Büyücü, efsuncu 4364, C58, LIII (KB)

otaçı unamaz mu‘azzim sözin

mu‘azzim otaçıka ewrer yüzin (4364 KBM)

mucizat: Mucize 32/24b2=28:36 (KT)

Ḳaçan kim keldi erse olarḳa Mūsā belgülüg mu'cizātlarımız birle aydılar (32/24b2=28:36 KT)

Muhammed: Hz. Muhammed B8, A6, C2 (KB) **bk. 1.1.5.**

bâb yalawaçımız uluġ muhammed-i mustafâ ögdisin ayur (C2 KBM)

muŋsuz: Hiç bir şeye muhtaç olmayan, esma-i hüsnadan: Ganiyy 34/81b3=39:7, 26/90a1=4:131, 37/25b3=47:38 (KT)

Tansa sizler ol Taŋrı muŋsuz sizdin (34/81b3=39:7 KT)

Musa kitabı: Tevrat 38/42b2=61:6, 38/51b2=62:5 (KT)

Çın tutuġlı anı kim meniŋ üskümde erdi Mūsā kitābındın (38/42b2=61:6 KT)

Mustafa: Hz. Muhammed Mustafa A7, C2 (KB) → **muhammed bk. 1.1.5.**

bâb yalawaçımız uluġ muhammed-i mustafâ ögdisin ayur (C2 KBM)

musulman: Müslüman 325, 326 (AH)

saŋa sanduḳuŋ teg muṣulmanḳa san (326 AH)

muyan: Sevap 520/419, 523/424 (DLT); 3224, 3262, 3499 (KB)

kişiler arakı muyan edgülük

bu yérde bulunmaz munu belgülük (3499 KBM)

mücrim / yazuklug: Suçlu, günahkâr 34/24a3=37:34 (KT)

Biz andaġuḳ ḳılur-miz mücrim / yazuḳluġlarnı (34/24a3=37:34 KT)

mümin: Mümin 397, 6512, 6518 (KB); 280, 279 (AH); 2569a3=3:139, 26/59a1=4:92, 26/59b1=4:92 (KT)

Sizler üstünler siz eger mü'min erse sizler (2569a3=3:139 KT)

münafik: Münafık 59, 6556 (KB)

negü ektim erse anı orğu âhır

negü ordum erse anın öz süçittim (6556 KBM)

müneccim: Müneccim C58 (KB)

bâb ‘ilim âdamları birle katılmakın ayur yéme otaçılar mu‘azzimler mu‘abbirler müneccimler şâ‘irler tarığçılar igdişçiler uzlar çığaylar birle katılmak negü teg kerekin kerekmezin ayur (C58 KBM)

mürid: Mürit 6286 (KB)

kadaşı mürîdi kumaru çıkıp

selâm kıldı ötrü közi yaş saçıp (6286 KBM)

mürsel: Peygamber 33/86a1=36:3, 34/25a2=37:37, 34/35a2=37:123 (KT)

Mürsellerdin sen (33/86a1=36:3 KT)

müslim: Müslüman 32/2a2=27:91, 34/86b2=39:12 (KT)

Fermānlandım kim bolsam müslimlerdin kim oḳısa men Ḳur'ānnı (32/2a2=27:91 KT)

müsülman: Müslüman 3250, 3503, 3929 (KB)

bayatım sewinçi tilese özüñ

müsülmân sewinçi tile kes sözüg (3250 KBM)

müsülmanlık: Müslümanlık 5488 (KB); 38/43b3=61:7 (KT)

Ol indenlür müsülmānlıḳ tapa yime Taŋrı körsetmez köni yolnı (38/43b3=61:7 KT)

müşrik: Müşrik, Allah’a ortak koşan 29/7b2=9:1 (KT)

'Ahd ḳıldımız olar birle müşriklerdin (29/7b2=9:1 KT)

namaz: Namaz 3277, 3242, 3243 (KB); 26/18a2=4:43, 26/71b2=4:103, 38/55b1=62:10 (KT)

Yaġumaŋlar namāzḳa sizler esrükler (26/18a2=4:43 KT)

nehy-ü münker: Şeriatın yasak ettiği şeyleri yaptırmama 6472 (KB)

kanı emr-ü ma‘rûf kılığlı kişi

kanı nehy-ü münker tıdığlı kişi (6472 KBM)

nemaz: Namaz 400 (AH)

ḫarab boldı meṣcid buḍun bi-neṃaz (400 AH)

nişan: Ayet 28/10b3=7:126, 31/48a1=20:47, 28/24b1=7:146 (KT)

Kirtgündümiz İḍimiz nişānlarıŋa ḳaçan keldi erse (28/10b3=7:126 KT)

nom: Din ve şeriat 503/403 (DLT)

Teŋri no.mı (503/403 DLT)

Nuh: Hz. Nuh 6548 (KB) **bk.1.1.5.**

ajun bütrü tuttum siḳender tutarça

tükel nuḥ yaşın men yaşadım yaşattım (6548 KB)

ok: Şans oku 27/16b2=5:3 (KT)

Ol kim boğuzlansa burhānlar üze kim üleşse sizler oḳlar birle (27/16b2=5:3 KT)

ol ajun: Çigil lehçesinde öbür dünya, ahiret 51/36 (DLT) → **bu ajun**, **meŋgü ajun**

oŋ: Nasip, kısmet 29/48b3=9:69, 29/49a2=9:69 (KT)

İrinçlendiŋiz oŋları birle, inçründüŋüzler ülügleriŋiz birle (29/48b3=9:69 KT)

oŋujın: Çölde insanı öldüren gulyabani 84/75 (DLT)

Ömer: Hz. Ömer, ikinci halife 53 (AH) **bk. 1.5.5.**

ṣaḷabeṭ içinde ʿumeṛ teg erip (53 AH)

Osman: Üçüncü halife, Hz. Osman 55 (KB); 54 (AH) **bk.1.1.5.**

basa ʿuŝman erdi uwutluġ silig

kişide öḍürmiş aḳı kiŋ elig (55 KB)

ögdülmiş Hamda layık, esma-i hüsnadan: Hamîd 26/90a1=4:131, 36/21b2=42:28, 38/68b3=64:6 (KT)

Erür Taŋrı muŋsuz ögdülmiş (26/90a1=4:131 KT)

öz(üm) konukı: Vücudun kımıldayan parçası; ruh 35/22 (DLT)

peri: Peri 4716 (KB)

kanı ol perî kuş bu yalñuk öze

uluğluk kılığlı kılınçı tüze (4716 KBM)

peri: Cin 28/52a2=7:179, 34/41b2=37:158, 33/34b3=34:12 (KT)

Çın-oḳ törüttimiz tamuġḳa üküşni perīlerdin, ādemīlerdin (28/52a2=7:179 KT)

peygamber: Peygamber 27/6b1=4:163, 31/12b2=19:30, 33/1b2=33:32 (KT)

Yarlıġ ıḍtımız Nūḥḳa, peyġāmberlerḳa (27/6b1=4:163 KT)

peygamberlık: Peygamberlik 36/96a2=45:16 (KT)

Ya'ḳūb oġlanlarıḳa bitig hem ḥikmet hem peyġāmberlıḳ rūzī bérdimiz (36/96a2=45:16 KT)

rab(b): Rab, Tanrı 116, 5271, 5612 (KB)

séni teg basutçı maña bérdi rab

umar-men tilese tilek bérge tép (5612 KBM)

rahim: Merhametli, esma-yı hüsnadan: Rahîm 33/86a2-3=36:5, 36/8a2=4:29, 35/73a2=41:2 (KT)

Ḳoḍı ıḍmış turur 'azīz ü raḥīmnüŋ ulaşu yarlıḳaġan (33/86a2-3=36:5 KT)

rahman: Esma-yı hüsnadan: Rahmân 31/22b3=19:58, 35/73a2=41:2, 31/27a3=19:69 (KT)

Ḳaçan oḳınsa raḥānnınŋ āyātları tüşerler yüknü (31/22b3=19:58 KT)

resul: Resûl, elçi 159, 191, 103 (AH); 38/5a3=58:9 (KT)

Rāz aymaŋ yazuḳ birle, ḥaddin keçmek birle, resūlḳa ḫilāf ḳılmaḳ birle (38/5a3=58:9 KT)

rıza: Rıza 26/78b1=4:114, 37/20a3=47:28 (KT)

Ḳılsa anı ol Taŋrınıŋ rıżāsın tileyü (26/78b1=4:114 KT)

ruh: Ruh 34/72b1=38:72, 27/11a1=4:171, 38/15b1=58:22 (KT)

Ürse men anıŋ içiŋe rūḥumdın tüşünler aŋar secde ḳılıġlılar (34/72b1=38:72 KT)

ruh: Kitap 36/35a3=42:52 (KT)

Mundaġuḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa rūḥnı yarlıġımız birle (36/35a3=42:52 KT)

ruzi: Rızk, nasip A3, B4, B77 (KB); 35/77a1=41:10, 33/52b1=34:36, 28/66a2=8:4 (KT)

Endāze ḳıldı anıŋ içinde rūzīlerini tört kün içinde berāber tileglilerke (35/77a1=41:10 KT)

ruze: Oruç 3243, 6456, 3227 (KB)

seniñ anda tapğuñ namâz ol biri

takı biri rûzaˆ tutar sen urı (3227 KBM)

sahabe: Sahabe 22, A8 (KB)

sakış küni: Kıyamet 30/23b3=15:35 (KT)

Bütünlükin seniŋ üze ol ḳarġış saḳış küniŋe tegi (30/23b3=15:35 KT)

sakış kün / belgülüg kün: (Allah) katında bilenen, malum gün 30/24a3=15:38 (KT)

Sen küḍülmişlerdin sen saḳış künke / belgülüg künke tegi (30/24a3=15:38 KT)

sakış kılguçı: Her şeyin hesabını yapan, esma-yı hüsnadan: Hasîb 26/53a1=4:86 (KT)

Ol Taŋrı erür ḳamuġ neŋ üze saḳış ḳılġuçı (26/53a1=4:86 KT)

saray: Ahiret sarayı 34/65a2=38:46 (KT)

Biz ḫāliş ḳıldımız olarnı ḫālişlıḳı birle sarāynı yād ḳılmaḳ üçün (34/65a2=38:46 KT)

sawçı: Peygamber 512/411, 634/530 (DLT) 34, 388, 4337 (KB); 28/35b3=7:158 (KT)

Kirtgünüŋler Taŋrıḳa, yalavaçıŋa, anasından tuġa bitig bilmegli sawçıḳa (28/35b3=7:158 KT)

secde: Secde, secde etme 37/80b3=50:40, 37/49a1=48:29 (KT)

Tesbīḥ ḳılġıl aŋar hem secde soŋlarında (37/80b3=50:40 KT)

sevab: Sevap 352 (AH)

ḳalur ṣabr iḍisi ṣevabın yüḍüp (352 AH)

sihr: Sihir, büyü 31/51a3=20:57, 33/58a2=34:43, 31/57b3=20:73 (KT)

Aydı: keldiŋ mü bizke çıḳarġuŋ üçün bizni öz yerimizdin siḥriŋ birle (31/51a3=20:57 KT)

sunmaklık: İbadet, kulluk etme 31/26a1=19:65 (KT)

Ol kim ol iki ara turur, tapġıl aŋar, sergil aŋar sunmaḳlıḳḳa (31/26a1=19:65 KT)

sure: Sure 29/45b1=9:64, 29/61a3=9:86, 37/16a3=47:20 (KT)

İndürülse olar üze bir sūre ḫaber bérür olarḳa anı kim köŋülleri içide turur (29/45b1=9:64 KT)

Sur-i ibri: Mezâmir 78, 5677 (KB)

sükiç ḳoptı örlep ḳalıḳḳa aġıp

ünün sumlıdı suri ʿịbri oḳıp (5677 KB)

sünnet: Sünnet, dinen geçerli olan âdet 33/8a1=33:38, 35/72b1=40:85, 28/85b1=8:38 (KT)

Taŋrı sünneti anlar içinde keçtiler (33/8a1=33:38 KT)

şehadet: Şehâdet, kelime-i Şehâdet 394, 1519 (KB)

közin kökke tikti kötürdi elig

şahâdet bile kesti teprer tilig (1519 KBM)

şehid: Şehit 26/39b2=4:69 (KT)

Ni'met bérdi Taŋrı olar üze ... keḍ çın sözlegliler hem şehīdler, eḍgülerdin (26/39b2=4:69 KT)

şeriat: Şeriat, din yolu 36/97b1=45:18 (KT)

Yana ḳıldımız şerī'at üze işdin, uḍġıl aŋar (36/97b1=45:18 KT)

taat: İbadet 362, 1993, 3215 (KB)

uluş kendte tâ‘at telim bar ıduk

uş ol yérde yetrü körü barsa yok (3215 KBM)

talak (küni): Kavuşma, kıyamet (günü) 35/31a2=40:15 (KT)

Ḳoḍı ıḍur Ḳur'ānnı fermānından kimnüŋ üze tilese ḳullarından ḳorḳıtġu üçün ṭalāḳ küninde (35/31a2=40:15 KT)

tamu: Cehennem 548/448 (DLT); 917, 3223, 5261 (KB) → **tamug**

Tamu kapugın aça.r tawa.r (548/448 DLT)

tamug: Cehennem 4855 (KB); 27/25a2=5:10, 34/22a1=37:23, 34/29a2=37:97 (KT) → **tamu**

Bu ögür tamuġ éşleri ol (27/25a2=5:10 KT)

Taŋrı: Tanrı, Allah 33/28a1=34, 25/1b1=3:119, 25/2a3=3:120 krş. teŋri (KT)

Başladım Taŋrı atı birle üküş raḫmetlig ulaşu yarlıḳaġan (33/28a1=34 KT)

tapug: İbadet 28/63b3=7:206 (KT)

Anlar kim İḍiŋ üskinde uluġsıġlıḳ ḳılmazlar anıŋ tapuġıdın (28/63b3=7:206 KT)

tapug: İtaat; ibadet 187/160, 555/458 (DLT)

Teŋri tapugı (187/160 DLT)

tapunguluk İḍi: İlah 28/35b1=7:158 (KT)

Yoḳ tapunġuluḳ İḍi meger ol (28/35b1=7:158 KT)

Teŋri: Yüce ve aziz Allah, Tanrı 38/25, 51/36, 95/88 (DLT); 7, A1, C1 (KB); 30/53b2=16:48, 30/7a1=12:86, 30/53b3=16:49 (KT) → **Taŋrı**

Ewrülür anıŋ kölikeleri oŋdın soldın, Teŋrike yüknügliler olar (30/53b2=16:48 KT)

teŋrilik: Tanrılık 4202, 4204, 4225 (KB)

biri teñrilik ol yağı boldaçı

bu kâfir yağılar yağı ol tuçı (4225 KBM)

tersa: Hıristiyan 29/22b2=9:30, 27/28b3=5:14, 27/31b1=5:18 (KT)

Aydılar tersālar: 'Īsā Taŋrınıŋ oġlı (29/22b2=9:30 KT)

tevbe: Tövbe 5711, 5289, 5647 (KB); 26/60b1=4:92, 35/23a2=40:3, 36/19a3=42:25 (KT)

Tevbe Taŋrıdın (26/60b1=4:92 KT)

tevrit ~ tevrat: Tevrat 27/49b3=5:43, 28/33b3=7:157, 37/49a2=48:29 (KT)

Neteg ḥükm ḳıldrurlar saŋa olar üskinde Tevrīt (27/49b3=5:43 KT)

tın: Nefes, ruh 92/85, 99/92, 130/114 (DLT); 233, 773, 1134 (KB)

Er tīnı öçdi (92/85 DLT)

tirig: Esma-yı hüsnadan: Hayy 31/86b1=20:111 (KT)

Yarlıġ ıḍtımız saŋa bitigdin ol köni ol, çın tutuġlı tutaşı tirigke (31/86b1=20:111 KT)

toyın: Kâfirlerin din adamı 140/122, 479/383, 519/418 (DLT)

Bir toyın başı agrı.sa kamug toyın başı agrı.mas (140/122 DLT)

tutug: Cin çarpması, çarpılma 187/160 (DLT)

Anıŋ tutugı bār (187/160 DLT)

tutuglug: Cinli, cin bulunan (yer) 248/218 (DLT)

tutuglug yi.r (248/218 DLT)

yörüg: Rüya tabiri 452/355 (DLT)

Tūş yörügi (452/355 DLT)

tüzün: Yumuşak huylu, esma-i hüsnadan: Halîm 33/82a3=35:41 (KT)

Ol turur tüzün yime yarlıḳaġan (33/82a3=35:41 KT)

uçmah kızları: Huri 34/13b1=36:55 (KT)

Bütünlükin uştmaḥ boḍnı bu kün meşġūlluḳ içre uçmaḥ ḳızları birle (34/13b1=36:55 KT)

uçmak: Cennet 72/58, 607/499 (DLT); 3503, 3521, 3522 (KB)

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

uçtmah: Cennet 37/28b3=48:5 (KT)

Kigürgü üçün mü'minlerni hem mü'minelerni uçtmaḫlarḳa aḳar astnıda arıḳlar ... (37/28b3=48:5 KT)

ugan: Muktedir, esma-yı hüsnadan: Kadîr 27/31a3=5:17, 26/90b2=4:133, 29/2a2=8:41 (KT)

Ol Taŋrı ḳamuġ neŋ üze uġan ol (27/31a3=5:17 KT)

ugan: Kadir, Tanrı 63, 463, 45 (AH)

saŋa rẹnc aŋa gẹnc birigli uġan (463 AH)

ugan Teŋri: Kadir olan Allah 51/36 (DLT)

ukbi: Ahret C50, 2157, 3027 (KB)

bu dünyâ tilese ülegü kümüş

kalı ‘ukbî kolsa bu ol hem yuluş (3027 KBM)

ulug: Esma-yı hüsnadan: Kebîr, Mütekebbir 26/12b1=4:34, 33/44b2=34:23, 38/32a1=59:23 (KT)

Ol Taŋrı erür yüksek uluġ (26/12b1=4:34 KT)

uştmah: Cennet 63, 917 (KB)

bu edgü oñ ol kör isizlik bu sol

soluñdın tamu ornı uştmah oñ ol (917 KBM)

uştmah: Cennet 26/28b1=4:57, 25/7b3=3:136, 29/16a1=9:21 (KT) → **uçmah**, **uçtmah**

Kigrür-miz olarnı uştmaḫlarḳa (26/28b1=4:57 KT)

vebal: Vebâl 242, 190, 426 (AH)

al artuḳ tileme vẹbal yüḍgülük (190 AH)

vacib: Vacib, yapılması şeriat bakımından gerekli olan 4999 (KB)

ra‘îyetka vâcib begi yarlığı

ağır tutsa estıp kiçig uluğı (4999 KBM)

vird: Belli zamanlarda okunması âdet olan dua 6222 (KB)

yana koptı yundı tarandı arığ

namâz kıldı virdin okıdı arığ (6222 KBM)

yagış: (Putlarına) yaklaşmak amacıyla veya adamış oldukları adak için cahiliye devrindeki insanların putlarına kestikleri kurban 448/352 (DLT)

yalavaç ~ yalawaç: Peygamber 54/40, 633/529, 61/48, 54/40, 410/320 (DLT); 34/12a3=36:52, 32/6b1=28:7, 25/13b1=3:146 (KT)

yala.vaçka alkış bīrgil (61/48 DLT)

Va'de ḳıldı Taŋrı, rāst aydı yalavaçlar (34/12a3=36:52 KT)

yalavaç ~ yalawaç: Elçi, Cebrail 31/67a3=20:96 (KT)

Aldımız bir awuç toprak̬ yalawaç izindin (31/67a3=20:96 KT)

yalgan: Büyü, sihir 36/49a1=43:30 (KT)

Bu yalġan biz aŋar tanıġlılar-miz (36/49a1=43:30 KT)

yalŋuk ~ yalıŋuk: Âdem (sav.)'in adı 417/327,422/331, 612/505 (DLT)

Teŋri yalıŋuk törütti (417/327 DLT)

yaratıg: Yaratılış 34/17a3=36:68 (KT)

Ol kimerse kim uzun 'ömr bérür-miz aŋa, ḳoḍı ewrer-miz anı yaratıġ içinde (34/17a3=36:68 KT)

yarınlık: Yarınlık, ahiret 1147, 1208, 1278 (KB)

bu ay toldı aydı ay oğlum eşit

méni kör usanma yarınlık iş ét (1208 KBM)

yatçı: Kâhin (yada taşıyla yağmur vb. yağdıran kâhin) 578/476 (DLT)

ya.tçı yatla.dı (578/476 DLT)

yek: Şeytan 137/119, 384/301, 513/411 (DLT); 3523, 3590, 3592 (KB); 33/66b3=35:5, 28/49b3=7:175, 25/20a1=3:155 (KT)

Armasun sizlerni İḍidin yek (33/66b3=35:5 KT)

yelinigli tamug: Kor ateşli cehennem 33/35a2=34:12 (KT)

Taturġay-miz aŋar ol yelinigli tamuġ ḳınıdın (33/35a2=34:12 KT)

yelwi: Büyü 458/362, 601/493 (DLT)

bīriŋ maŋa sö.zkiye

meŋlig kara tuzkıya

yelwin tuta.r közkiye

muŋum meniŋ biliŋ e (601/493 DLT)

yelwiçi: Büyücü 458/362 (DLT)

yılduzçı: Müneccim 4376, LV (KB)

munıñda basa emdi yulduzçı ol

baka körse yetrü idi yinçge yol (4376 KBM)

yil ~ yel: Cin, cin çarpması 265/233, 344/277, 507/406 (DLT); 1202, 6388, 4361 (KB)

ogla.nıg yīl kapdı (265/233 DLT)

yil kovuz bitigi: Cin ve çarpmanın muskası 516/415 (DLT)

yilpik: Cin çarpması 464/368 (DLT)

Erke yilpik tegdi (464/368 DLT)

yinçke körügli latif: Esma-yı hüsnadan: Latîf 36/13b3=42:19 (KT)

Taŋrı yinçke körügli laṭīf turur (36/13b3=42:19 KT)

yiti başlıg yil böke: Yedi başlı yılan; unvan olarak "kahraman" 545/446 (DLT)

yumışçı: Melek 449/353 (DLT)

yük: Yük, günah yükü 28/58b2=7:189, 38/80b3=65:4, 38/82b1=65:6 (KT)

Ḳaçan örtti erse anı kötürdi yük anıŋ yükini yüŋül (28/58b2=7:189 KT)

yüksek: Yüce, ulu, esma-yı hüsnadan: 'Aliyy 26/12b1=4:35, 36/35a1=42:51, 33/44b1=34:23 (KT)

Ol Taŋrı erür yüksek uluġ (26/12b1=4:35 KT)

yükünç: Kıpçak lehçesinde namaz 95/88, 277/241, 608/500 (DLT)

Ol yükünç ïtti (95/88 DLT)

yükündeçi: Oğuzlarda, secde eden 350/280 (DLT)

yüküngen: Sürekli secde eden 350/280 (DLT)

yüküngeüçi: Secde eden 350/280 (DLT)

zahid: Zahid 3229, 3441, 3442 (KB); 401 (AH)

atandı özüñ emdi zâhid atı

bu atıñ saña boldı tâ‘at yutı (3229 KBM)

zahid: Rahip 29/23a2=9:31 (KT)

Tuttılar bilgelerini hem zāhid / rāhiblerini iḍileri (29/23a2=9:31 KT)

zebur: Zebur 27/7a3=4:163 (KT)

Bérdimiz Dāvūdḳa Zebūrnı (27/7a3=4:163 KT)

zekat: Zekât 31/21a3=19:55, 28/33a2=7:156, 26/45a1=4:77 (KT)

Fermānlayur erdi boḍnıḳa namāznı hem zekātnı (31/21a3=19:55 KT)

zikr: Zikir 76 (AH)

anıŋ ẓikri taŋsuḳ eḍiz bolsu tip (76 AH)

zina: Zina 1334, 4409, 1337 (KB)

bor içme fesâdka katılma yıra

zinâ kılma fâsık atanma kara (1334 KBM)

zühd: Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme B56 (KB)

bütünlük me hürmet bu zühdlığ öze

sakınuk biliglig arığlığ oza (B56 KBM)

zü'l-celal: Celâl sahibi, Allah B2 (KB)

uluğluk idisi uğan dû'l-celâl

yaratğan törütgen me kâdir kemâl (B2 KBM)

2.8.25. Politika

berat: Berat (rütbe, nişan verildiğini bildiren ferman) 5246 (KB)

seniñdin ayıtğay yarın bir bayat

cevâbın anutğıl özüñke berât (5246 KBM)

emaret: Emirlik, beylik, hakimiyet B36 (KB)

melikler koruğı ma esbâb tüze

bu tertîb ü şartı emâret öze (B36 KBM)

melik: Hükümranlık 36/72a3=43:85, 36/72b1=43:85, 36/103b1-2=45:27 (KT)

Berekātlıġ ol aŋar kökler meliki, yerler meliki hem ol iki ara (36/72a3=43:85 KT)

mülket: Saltanat B37, 91 (KB)

bu mülkniñ harâbı bekâsı nedin

yâ mülket kalurı barurı adın (B37 KBM)

2.8.26. Savaş, Ordu

2.8.26.1. Savaş

busug: Pusu, tuzak 187/160 (DLT); 366, 2370, 5414 (KB) → **büsüg**

çerigde bir ança busuğka kigür

yadağ okçı tüşrüp sen öñdün yügür (2370 KBM)

busuglug: Pususu olan, pusu kurmuş olan 248/218 (DLT)

busuglug yagı (248/218 DLT)

büsüg: Pusu 193/166 (DLT) → **busug**

ol kulın büsüg büsdi (193/166 DLT)

çerig: Savaş düzenindeki saf, sıra, savaşta iki taraftan biri; savaş 74/62, 76/64, 162/141 (DLT)

Arpası.z at aşu.ma.s arkası.z alp çeri.g sıyu.ma.s (74/62 DLT)

kapuş: Yağma 6482 (KB)

kapuş karma boldı müsülmân neñi

kanı adra tutğan harâmığ öñi (6482 KBM)

karma: Yağma 6458, 6482 (KB)

kapuş karma boldı müsülmân neñi

kanı adra tutğan harâmığ öñi (6482 KBM)

ölüt: Ölümcül savaş 37/24 (DLT)

süŋüş: Mızrakla dövüş ve savaş 604/495 (DLT)

tewsig: Çarpışma 4327 (KB)

kara kadğusı barça karnı üçün

bodun tevşigi barça boğuzı üçün (4327 KBM)

tokış ~ tokuş: Savaş 10/5, 185/158, 310/256 (DLT) B44, 2365, 2366 (KB); 38/27b2=59:14, 38/34b1=60:1, 37/7a1=47:4 (KT)

Toḳışlar olar ara ḳatıġ (38/27b2=59:14 KT)

uruş: Dövüş ve savaş, mücadele 10/5, 42/29, 118/106 (DLT); 2098, 4247, B44 (KB)

Tü.zün birle uruş, ūtu.n birle üsterme (118/106 DLT)

uruş tokuş: Mücadele ve harp 10/5 (DLT)

ülker çerig: Bir savaş oyunu, bir tür savaş hilesi 60/46 (DLT)

yagılık: Savaş 30/74b1=16:81 (KT)

Ḳıldı sizke ... köŋlekler kim küḍezür sizlerni yaġılıḳıŋız[dın] (30/74b1=16:81 KT)

yolıman: Her yönden yapılan yağma 460/365 (DLT)

2.8.26.2. Ordu

ay bitigi: Askerin isimlerinin ve erzakının kaydedildiği defter 32/18 (DLT) → **ay**

çerig: Asker, ordu 38, 2284, 2328 (KB)

titimlig kerek hem topulsa çerig

yitilik kerek ked komıtsa erig (2328 KBM)

sü: Askerler, savaş birliği, ordu 47/33, 130/114, 162/141 (DLT); B.38, C34, 1403 (KB); 29/19b3=9:26, 34/2a1=36:28, 31/59b3=20:78 (KT)

Iḍtı süler körmez sizler anı, ḳınadı anlarnı kim tandılar (29/19b3=9:26 KT)

yetüt: Orduda yardım (lojistik) işi 409/320 (DLT)

2.8.26.3. Asker, Savaşçı

akınçı: Geceleyin düşmanı basan birlik 51/36, 79/68, 114/103 (DLT)

akınçı keldi (51/36 DLT)

atçı: Süvari 6035, 6054, 6055 (KB)

başında bir atçı maña suw bérür

alır-men tüketü içip öz kanur (6035 KBM)

atım: Usta atıcı, nişancı 50/35, 470/376, 610/502 (DLT)

atım er (50/35 DLT)

atım: Atıcı, nişancı; cesur, kahraman 1949, 1961, 2043 (KB)

bu beglikke aşnu tüp aslı kerek

atım alp katığ kurç yana toñ yürek (1949 KBM)

busugçı: Pusu kuran, tuzak kuran, pusuya yatan 1103 (KB)

ürüñ boldı erse kara saç sakal

anunğu busuğçı ölümke tükel (1103 KBM)

çerig: Asker, ordu 38, 2284, 2328 (KB)

yüreksiz kişiler çerig artatur

çerig artasa er erig artatur (2284 KBM)

çuwga: Kıpçak ve Oğuz lehçesinde, rehber ve komutan 214/181 (DLT)

gazi: Gazi 25/21a1=3:156 (KT)

Ḳaçan yorısalar yer içinde azu bolsalar ġāzīler (25/21a1=3:156 KT)

katargan: (Düşman sürüsünü) geri püskürten 306/253 (DLT)

erdi aşın taturga.n

yawlak yagıg katarga.n

boynın tutup kaḍırga.n

bastı ölüm agtaru (306/253 DLT)

okçı: Okçu 366/290 (DLT)

okçı köndgerdi (366/290 DLT)

sakçı: Nöbetçi, muhafız 2143, 2345, 2140 (KB)

kılıç baldu sakçı tutun ay unur

kılıç sakçı bolsa beg inçlik bulur (2143 KBM)

topulgan: (Savaş safını) yaran 259/226 (DLT)

bu er ol çerig topulga.n (259/226 DLT)

tugçı: Tuğcu 2557 (KB)

idişçi töşekçi yéme aşçıka

tüzü köz kemişse yéme tuğçıka (2557 KBM)

tutgak: Düşmanın gözcülerini ve öncülerini yakalamak için geceleyin dolaşan birlik 235/204 (DLT)

yagıçı: Muharip 2019, 2315, 2316 (KB)

negü tér eşitgil yağıçı kür er

bu saklık bile öz yağısın urar (2019 KBM)

yizek: Askerlerin öncüsü 452/355 (DLT)

yortug: Savaş veya yürüyüş gününde sultanın maiyeti 462/366 (DLT); 2344, 2345, 2586 (KB)

süsin itse yapsa ma yortuğ tüzüp

kédin kalmasa er ya öñdün ozup (2344 KBM)

2.8.26.4. Savaş Gereçleri, Silah, Teçhizat

agu: Zehir 57/43, 592/485 (DLT); 1126, 2142, 3388 (KB); 214 AH)

yılan teg bu ajun yılan oḳlaġu

yoḳamaḳḳa yumşak içi pür aġu (213, 214 AH)

aşuk: Demir tolga 46/32 (DLT)

başak: Okun ve mızrağın uç kısmındaki demir, temren 190/162, 542/443, 332/269 (DLT)

başak burı.sı (542/443 DLT)

başaklıg (sünü): Temreni olan, temrenli (mızrak veya ok) 249/218 (DLT)

bögde: Hançer 810 (KB)

bu bögde biçek kim eligde-turur

bıçığlı kesigli-turur ay unur (810 KBM)

burı: Temrenin girişindeki ok sırtı 542/443 (DLT)

başak burı.sı (542/443 DLT)

bügde: Türklerde (ölçünlü Türkçede) hançer 26/12, 210/181 (DLT) → **bükte**

bükte: Oğuzlarda hançer 26/12 (DLT) → **bügde**

çıgılwar (okı): Küçük, kısa ok 247/217 (DLT)

utru turup yagdı aŋar kīş okı çıgılwa.r

aydım asıg kılgu emes sen takı yalwa.r (247/217 DLT)

çırguy: Temrenin şişkin yeri 551/452 (DLT)

çuram okı: *Çuram* atışında kullanılan ok 208/178 (DLT)

halka: Zırh yapımında kullanılan halka 33/34a1=34:11 (KT)

Yumşattımız aŋar temürni étkil tép yarıḳlar, endāze ḳılğıl ḥalḳa içinde (33/34a1=34:11 KT)

kaçut: Kısa mızrak, harbe 9/5, 179/153 (DLT)

kalkan: Kalkan 221/191, 441/344, 479/383 (DLT); 3288, 4263, 3840 (KB); 38/11a2=58:16, 38/58a2=63:2 (KT)

kıkrıp atıg kemşelim

kalkan sünü.n çömşelim

kaynap yana yumşalım

katgı yagı yuwılsu.n (221/191 DLT)

kalkaŋ: Kalkan 612/506 (DLT)

kalwa: Temreni bulunmayan, temren yerine ucu sivriltilmiş olan ok 214/185, 263/229 (DLT)

taŋda bile körse mini ördek ata.r

kalwa körüp kaşgalakı suwka bata.r (263/229 DLT)

kapgak: Sadak kapağı 237/206 (DLT)

katutlug ok: Temrenine zehir katılmış ok 408/318 (DLT)

kesme: Enli ok temreni 218/187 (DLT)

kez: Okun gez kısmı 164/142, 584/479 (DLT)

Ok kezi (164/142 DLT)

kılıç: Kılıç 8/5, 101/93, 161/140 (DLT); 268, 286, 1736 (KB)

eren alpı okıştıla.r

kıŋır kö.zün bakıştıla.r

kamug tulmun tokıştıla.r

kılıç kınka küçün sıgdı (101/93 DLT)

kılıç boynı: Kılıç pırazvanası (kılıcın sapa giren kısmı) 519/418 (DLT)

kılıç kolı: Kılıcın kolu, çiziği 502/403 (DLT)

kın: Kılıç ve bıçağın kını 171/147, 504/404, 389/305 (DLT); 2144, 87, 2138 (KB)

kılıç teprer erken yağı tepremez

kılıç kınka kirse beg inçlik yémez (2144 KBM)

Kılıç kīnı (171/147 DLT)

kiriş: Yay kirişi 108/98, 186/159, 310/255 (DLT)

Kurug yıga.ç egilme.s kurmış kiriş tügülme.s (108/98 DLT)

kiş: Sadak 198/170, 223/193, 247/217 (DLT)

ok kī̆ş içre çıgıl tıgıl kıldı (198/170 DLT)

kol: Kılıç ve bıçağın uzunlamasına çizgisi 502/403 (DLT)

kılıç kōlı (502/403 DLT)

kurman: Yay kabı 223/193, 451/354 (DLT)

Kī̆ş kurma.n (223/193 DLT)

kurugluk: Okluk 250/219, 251/221 (DLT)

Kī̆ş kurugluk (251/221 DLT)

küpe yarık: Demirden zırh 451/354, 540/441 (DLT)

ok: Ok 8/5, 15/8, 31/17 (DLT); 2055, 2558, 2635 (KB); 140, 228 (AH)

Er o.k attı (15/8 DLT)

okluk: Okluk, sadak 63/49 (DLT)

sap: Kılıç ve bıçağın sapı 507/407, 193/166 (DLT)

neçe yitig biçe.k ō̆z sa.pın yonu.ma.s (193/166 DLT)

saz: Silah 26/69b3=4:102, 26/70b3=4:102, 26/70a1=4:102 (KT)

Alsunlar tolumlarını hem sāzlarını (26/69b3=4:102 KT)

sıta: Mızrak 77, 3840, 4892 (KB)

kopa keldi örlep sata kalkanı

ajun meñzi boldı ürüñ erdini (3840 KBM)

sokım: Islık gibi ses çıkarması için oka takılan, çam kozası şeklinde, üç tarafı delikli tahta parçası 200/171 (DLT)

süŋü: Mızrak, kargı 176/150, 249/218, 399/310 (DLT); 2376 (KB)

bi̅r süŋü turkı (176/150 DLT)

süŋüş: Kısa mızrak 604/495 (DLT)

taŋuk: Savaşta kısa mızrakların ve bayrakların ucuna iliştirilen ipek kumaş 604/496 (DLT)

temürgen: Oğuzcada okun temreni 260/227 (DLT)

tili: Temren yuvasından okun yukarısına doğru sarılan sırım 548/448 (DLT)

togru: Kılıç, hançer ve bıçağın kabzaya sokulan kuyruğu 212/182 (DLT)

toz: Yaya sarılan kiriş 496/398 (DLT)

tōzlug: Kirişli (yay) 452/354 (DLT)

Oprak yasıkdın tōzlug yā çıka.r (452/354 DLT)

tolum: Silah 474, 1381, 1537 (KB)

ölümüg unıtma añar yok tolum

busuğdın çıkar teg çıkar bu ölüm (1381 KBM)

tulum: Silah 115/103, 200/171, 279/242 (DLT)

ol yagıka tulum anuttı (115/103 DLT)

tura: Kalkan 441/344, 542/443 (DLT); 256, 4710, 5263 (KB)

yaşnat kılıç başı üze kakkıl yar a

bıçlıp anıŋ boynı takı kalkan tura (441/344 DLT)

ulun: Okun gövdesi 52/37 (DLT)

uruş sazı: Silah 26/69a1=4:102 (KT)

Alsunlar uruş sāzlarını (26/69a1=4:102 KT)

ya: Yay 143/124, 181/155, 248/218 (DLT); 371, 6532, 4139 (KB); 462, 228 (AH)

Ol yā atısa.dı (143/124 DLT)

ya bagrı: Yayın bağrı, ortası 181/155 (DLT)

yarık: Zırh ve göğüslüğe (cevşen) verilen genel isim 451/354, 540/441, 514/413 (DLT); 2385 (KB); zırh 33/34a1=34:11 (KT)

Yumşattımız aŋar temürni étkil tép yarıḳlar (33/34a1=34:11 KT)

yasıç: Yassı temren 448/351 (DLT)

yatan: Ok atılan tahtadan yay 453/356 (DLT)

zehr: Zehir 208, 206, 440 (AH)

bir elgin tutup ṣẹhd birin zẹhr ḳatar (208 AH)

2.8.26.5. Düşman

adu: Düşman BaC 448 (AH)

duşman: Düşman, hasım 3398, 3399, 3418 (KB); 360, 58, 141 (AH) → **düşman**

kayu erke düşmân yumıtsa kalın

ol er erdemi erde artuk bilin (3418 KBM)

düşman: Düşman 45B, 119, 944 (KB); düşman 26/20a3=4:45, 26/59a3=4:92, 26/68b1=4:101 (KT) → **duşman**

Ol Taŋrı bilgen düşmanlarıŋızını (26/20a3=4:45 KT)

kır yagı: Gizli düşman 163/142 (DLT)

tıl: Düşmandan ele geçirilen adam, casus 169/146, 502/402 (DLT)

Tıl tuttı.m (169/146 DLT)

yagı: Düşman 56/42, 93/87, 124/110 (DLT); 101, 144, 200 (KB); 134, 431 (AH); 33/67a1=35:6, 31/88b3=20:117, 31/90b3=20:123 (KT)

Bütünlükin yek sizke yaġı ol yime tutuŋlar anı yaġı (33/67a1=35:6 KT)

2.8.26.6. Engel, Bariyer

ükek: Şehrin surlarında savaş için hazırlanan burç 52/37 (DLT); 138, C5, V (KB); 26/46b2=4:78 (KT)

Yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler eḍiz ükekler içinde (26/46b2=4:78 KT)

2.8.27. Tür, Cins

cüft: Çeşit, tür 31/50a1=20:53, 34/5b2=36:36, 34/68a2=38:58 (KT)

Iḍtı kökdin suw, çıḳardı anıŋ birle cüftler otlardın aḍın aḍın (31/50a1=20:53 KT)

2.8.28. Destek, Yardım

basut: Yardım 178/152, 231/200 (DLT); 2502, 3056, 5850 (KB)

Ol maŋa basut birdi (78/152 DLT)

tokum: Dayanak, destek 3466, 4794, 5093 (KB)

séni munça bekrü tutup koldukum

bu erdi tilekim meniñ ay tokum (5093 KBM)

yarı: Yardım 618, 1474, 2362 (KB); 4 (AH)

kalı basğuka bulmasa sen yarı

yalawaç ıdıp sen bar illeş yorı (2362 KBM)

yarıçı: Yardımcı 427 (KB)

basutçı kerek erke yarıçılar

ukuşluğ biliglig bügü élçiler (427 KBM)

yülek: Destek 90, 116, 122 (KB) → **yölek**

takı ma negü erse ârzû tilek

bayat ok bolu bérsü arka yölek (122 KBM)

2.8.29. Diller

Arabça: Arapça, Arap dili B73 (KB)

‘arabça tejikçe kitâblar üküş

biziñ tilimizçe bu yumğı ukuş (B73 KBM)

Hıtay tılı: Çin dili, Çince 501/402 (DLT)

Tazi: Arapça 30/87b1=16:103, 31/87a2=20:113 (KT)

Bu tāzī tili ol belgülüg (30/87b1=16:103 KT)

Taziçe: Arapça 36/3b1=42:7, 36/37a3=43:3 (KT)

Mundaġuḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa Ḳur'ān tāzīçe (36/3b1=42:7 KT)

Tejikçe: Farsça B73 (KB)

‘arabça tejikçe kitâblar üküş

biziñ tilimizçe bu yumğı ukuş (B73 KBM)

Türkçe: Türkçe A31, B75, 273 (KB)

mesel keldi türkçe muñar meñzetür

anı sözledim men munu yañzatur (273 KBM)

Türki: Türkçe A21 (KB)

ümerâ tép aydılar, îrânlığlar şâhnâmeˆ-i türkî atamışlar, ba‘- (A21 KBM)

Yabaku tılı: Yabaku lehçesi 169/146 (DLT)

2.9. Sayı Adları

2.9.1. Asıl Sayılar

altı: Altı (6) 37/79b3=50:38 (KT)

Çın-oḳ törüttümiz köklerni yerlerni ol iki ara altı kün içinde () 37/79b3=50:38 KT)

altmış: Altmış (60) 366, 367, 368 (KB)

otuz yığmışın yandru aldı elig

negü kılğay altmış tegürse elig (368 KBM)

bir: Sayıda bir 12/6, 35/22, 36/24 (DLT); A18, A31, B1 (KB); 123, 291, 362 (AH)

bi̱r aḍut nēŋ (36/24 DLT)

biş: Beş 73/60, 78/66, 497/399 (DLT); 1432, 2060, 135 (KB)

bi̱ş erŋe.k tü.z erme.s (73/60 DLT)

elig: Elli 71/57 (DLT); 365, 369, 6033 (KB) → **ellig**

Erŋe.nke elig karı bö.zün ū̱m tüke.me.s (71/57 DLT)

ellig: Elli 83/74 (DLT) → **elig**

ellig yarma.k (83/74 DLT)

iki: İki 36/23, 123/109, 392/307 (DLT); C5, 15, S.29 (KB); 50, 149, 312 (AH); 30/54b3=16:51, 30/69b2=16:76, 25/12a3=3:144 (KT)

Tutmaŋlar iki Taŋrı (30/54b3=16:51 KT)

ikki: İki 78/66, 101/93, 103/94 (DLT) → **iki**

olar ikki arışdı (10/93 DLT)

kırk: Kırk 176/150, 430/336 (DLT); 4637, 364, 4624 (KB); 28/20b3=7:142 (KT)

Tükel boldı İḍiŋ öḍi ḳırḳ tün (28/20b3=7:142 KT)

miŋ: Bin 119/106, 128/112, 168/145 (DLT); 61, 78, 99 (KB); 359, 67, 36 (AH); 28/68b1=8:9 (KT)

Sizke men meded bérür men sizke miŋ ferīştelerdin biri soŋınça biri kelgenler (28/68b1=8:9 KT)

on: On 36/23, 47/33, 117/105 (DLT); 132, 759, 2487 (KB); 486, 210 (AH); 28/20b3=7:142, 32/18b1=28:27 (KT)

Va'de ķıldımız Mūsāķa otuz tün, tükel ķılmız anı on birle (28/20b3=7:142 KT)

ottuz: Otuz; üçer defa, üçer üçer 83/73 (DLT)

ottuz yarma.k (83/73 DLT)

ottuz içip kıkralım

yoka.r kopup sekrilim

arslanlayu kökrelim

kaçtı sakınç sewnelim (83/73 DLT)

otuz: Otuz (30) 368, 5640 (KB); 28/20b2=7:142 (KT)

Va'de ķıldımız Mūsāķa otuz tün (28/20b2=7:142 KT)

sekiz: Sekiz 183/157 (DLT); 131, 4818, 6624 (KB); 34/80b2=39:6, 32/18b1=28:27 (KT)

İndürdi sizke yılķılardın sekiz cüft (34/80b2=39:6 KT)

sekiz on: Seksen, sekiz kere on (80) 220/189 (DLT) → **seksön**

sekkiz: Sekiz 183/157 (DLT)

seksön: Seksen 220/189 (DLT) → **sekiz ōn**

toksan tokuz: Doksandokuz (99) 34/54a3=38:23 (KT)

Her-āyine bu meniŋ ķadaşım aŋar toksan toķuz saġmal (34/54a3=38:23 KT)

tokson: Doksan 220/189 (DLT) → **tokuz ōn**

tokuz: Dokuz 498/400 (DLT); 4893, 999 (KB)

toku.z tūglu.g xān (498/400 DLT)

tokuz on: Doksan, dokuz kere on 220/189 (DLT) → **tokson**

tört: Dört 78/66, 172/148, 637/532 (DLT); A29, B64, B72 (KB); 35, 31, 486 (AH); 29/27a3=9:36, 35/77a2=41:10 (KT)

Bütünlükin aylar sanı Taŋrı üskinde on iki ay ... andın tört ay ḥarām ol (29/27a3=9:36 KT)

üç: Üç 29/16, 30/16, 408/318 (DLT); 771, 801, 802 (KB); 312 (AH); 27/11a3=4:171 (KT)

Bitiŋler Taŋrıḳa hem yalavaçlarıŋa aymaŋlar üç tép (27/11a3=4:171 KT)

yėdi: Yedi (7) 35/78a2=41:12 (KT) → **yėti**

Törütti olarnı yédi ḳat kökni (35/78a2=41:12 KT)

yėti: Yedi (7) 38/87a3=65:12 (KT) → **yėdi**

Taŋrı ol kim törütti yéti kökni (38/87a3=65:12 KT)

yėtmiş: Yetmiş (70) 29/57a3=9:80, 28/31a1=7:155 (KT)

Eger yarlıḳatu ḳolsaŋ olarḳa yétmiş yolı hīç yarlıḳamaz Taŋrı olarḳa (29/57a3=9:80 KT)

yetti: Yedi 455/359 (DLT) → **yiti**

Yetti kat kōk (455/359 DLT)

yigirme: Yirmi 465/369 (DLT)

yigirmi: Yirmi 465/369 (DLT)

yiti: Yedi 545/446 (DLT); C5, 1890, 2787 (KB) → **yetti**

Yiti başlıg yil böke (545/446 DLT)

yüz: (Sayıda) yüz 53/38 (DLT); 190, 1469, 3058 (KB)

yūz at meniŋ agdın keçti (53/38 DLT)

yüz miŋ: Yüzbin (100000) 34/39b2=37:147 (KT)

Iḍtımız anı yüz miŋke tegi azu artuḳlar (34/39b2=37:147 (KT)

2.9.2. Yaklaşıklık-Belirsizlik Sayıları

bėşte biri: Beşte biri, 1/5 29/1a1=8:41 (KT)

Taŋrıḳa ol béşde biri hem yalavaçḳa hem yaġuḳluḳ iḍisiŋe (29/1a1=8:41 KT)

çehar-dang: Üçte iki 27/15b3=4:176 (KT)

Eger bolsalar ikegü, ol ikike iki iki çehār-dāng andın kim (27/15b3=4:176 KT)

2.9.3. Sıra Sayıları

birinç: Birinci 607/499 (DLT)

birinç nēŋ (607/499 DLT)

bişinç: Beşinci 78/66, 637/532 (DLT)

ikinç: İkinci 78/66, 79/67, 637/533 (DLT); C52, C53, 132 (KB); 10, 152 (AH); 29/31a1=9:40 (KT) → **ikinçi**

Ançada çıḳardı anı anlar kim tandılar ikiniŋ ikinçi (29/31a1=9:40 KT)

ikinçi: İkinci A30, B50, B65 (KB) → **ikinç**

yana bir siyâset başın kesgüke

ikinçi firâset köñül bérgüke (B50 KBM)

ikindi: İkinci 82/72 (DLT)

ikindi nēŋ (82/72 DLT)

onunç: Onuncu 78/66, 79/67, 637/533 (DLT)

onunç yarma.k (79/67 DLT)

törtilenç: Dördüncü 34 (AH)

ʿaḷi törtilençi ol ersig toŋa (34 AH)

törtünç: Dördüncü 78/66, 637/532 (DLT)

törtinç: Dördüncü 134, 5905 (KB) → **törtünç**, **törtünçi**

bu törtinç titimlig kerek bolsa alp

yağı boynın egse işin kılsa yarp (5905 KBM)

törtünç: Dördüncü 2062, 2327 (KB); → **törtinç**, **törtünçi**

bu törtünç kerek alçı hîleˆ bilir

bu hîleˆ bilir erke arslan ulır (2327 KBM)

törtünçi: Dördüncü; A30, B66 (KB) → **törtinç**, **törtünç**

üçünçi hired ol ululuk bile

törtünçi kanâ‘at ve ‘âfyet bile (B66 KBM)

üçünç: Üçüncü 78/66, 637/532 (DLT); 422, LXVIII, 267 (KB); 33 (AH)

sen emdi kayu sen maña ay aça

ikide biri bol üçünçte kaça (267 KBM)

yigirminç: Yirminci 78/66, 637/533 (DLT)

2.9.4. Topluluk Sayıları

dük miŋ: Binlerce 168/145, 605/496 (DLT)

Dük miŋ yarma.k (168/145 DLT)

tümen miŋ: Milyon 202/173 (DLT)

Tümen miŋ yarma.k (202/173 DLT)

üçegü: her üçü 802, 1669, 3573 (KB)

2.9.5. Üleştirme Sayıları

koşa: İkişer ikişer, çifter çifter 458/362, 470/376 (DLT)

miŋer: Biner 3421 (KB)

negü er bolur kör miñ er düşmânı

miñer sözlemese küniñe anı (3421 KBM)

2.10. Kavramlar

2.10.1. Zaman Kavramı

aylık: Aylık 1387 (KB)

ata arkasmdın tuğulsa oğul

ana karnı menzil kaç aylık amul (1387 KBM)

ezel: Ezel, başlangıcı olmayan, öncesizlik 1232, 3898, 4787 (KB)

kalı bérmez erse yetilse ecel

bitilmiş bolur bu ecelke ezel (1232 KBM)

fasl: Fasıl, mevsim C4, S.23, 6006 (KB)

takı bir tüş ol kör bu yıl faslıña

tadusı küçenip barır aslıña (6006 KBM)

cavidanelık: Ebedîlik 31/89b2=20:120, 35/88b3=41:28 (KT)

Ey Ādem nek yolçılayın mu séni cāvidānelıḳ yıġaçı üze (31/89b2=20:120 KT)

künlük: Günlük 241/210 (DLT); 1535, 3529, 3532 (KB)

özüñ iki künlük awınğu üçün

körürde küyürme özüñni küçün (3532 KBM)

meŋülük: Sonsuzluk, ebedîlik 5147, 5249, 5833 (KB)

kalı kıldı erse özüñ edgülük

asığ kıldıñ özke eçü meñülük (5147 KBM)

müddet: Müddet 194 (AH)

keçer yil keçer teg męze müddęti (194 AH)

saat: Saat 3615, 3608 (KB); 491, 224 (AH)

tişi suhbeti me bu erlik otın

öçürmek üçün ol birer sâ‘atın (3608 KBM)

uġan rạḥmęt itsün bu saʿạt aŋa (491 AH)

2.10.2. Değer Yargıları

acizlik: Kuvvetsizlik, âcizlik 391 (KB)

ilâhî bilür sen bu ‘âcizlıkım

sañar ok açar-men muñum hem takım (391 KBM)

acz: Âcizlik, güçsüzlük 103/20 (DH)

Kul Hâce Ahmed mâlı yoktur nezri başı

Tangla barsa Hâcesiğe tuhfe yaşı

Acz ü niyâz şikesteliğ kılğan işi

Eşk-i surh ruy-ı zerdi özri bolğay (103/20 DH)

adālet: İstikamet, ifratla tefrit arasındaki yol, itidal, doğruluk, insaf; Allah'ın emirlerini emr ettiği şekilde, eksiksiz yerine getirme (89/4 DH)

Ehl-i dünya halkımızda sehâvet yok

Padşahlarda vezirlerde adâlet yok

Dervişlerning duasıda icâbet yok

Türlük bela halk üstige yağdı dostlar (89/4 DH)

adaşlık ~ adışlık: Arkadaşlık 85/77, 86/77 (DLT)

urunçak alıp yermedi

alımlıg körü armadı

adaşlık üze turmadı

kalın eren tirgeşü.r (85/77 DLT)

adavet: Düşmanlık 338 (AH); adâvet 103/5 (DH)

'ạdavẹt kökini ḳazıp sen köçür (338 AH)

adl: Adil, adâlet 62, 40 (AH); 38/78a2=65:2 (KT)

siẏasẹt riẏasẹt kiẏasẹt kẹrẹm

ziẏadẹt ula 'ạdl eşit uḳ munı (61, 62 AH)

adil: Adâlet, doğruluk A30, B65, C13 (KB)

birisi me 'adl ol könilik öze

ikinçi bu devlet kut ikbâl tüze (B65 KBM)

afet: Âfet, bela, felaket 81/6 (DH)

Mürşidlerge hizmet kılsang nefsge âfet

Tegme nâdân bu yollarda kılmas tâkat

Sâdık kullar bu yollarnı bilür râhat

Tirig ölmey didâr ârzu kılmang dostlar (81/6 DH)

afyet: Âfiyet, sıhhat B66 (KB)

üçünçi hired ol ululuk bile

törtünçi kanâ‘at ve ‘âfyet bile (B66 KBM)

agırlık: Hürmet, ikrâm, itibar, saygı 264, 297, 472 (KB)

bilig kıymetini biliglig bilir

ukuşka ağırlık biligdin kelir (472 KBM)

akıl: Akıl A30, A34 (KB)

bir ‘adil ikinçi devlet üçünçi ‘akıl törtünçi kanâ‘at yana (A30 KBM)

akılık: Cömertlik 520/419 (DLT); 934, 1402, 1951 (KB); 230, 232, 250 (AH)

koḍgıl maŋa akı.lık bolsun maŋa aya.g a

ıḍgıl meni tokışka yöwgil maŋa ula.g a (520/419 DLT)

akl: Akıl 31/50a3=20:54, 34/59a2=38:29, 34/85a2=39:9 (KT); 130/8 DH)

Bütünlükin anıŋ içinde nişāanlar 'aḳl iḍileriŋe (31/50a3=20:54 KT)

akl-ı kamil: Olgun akıl 12/3 (DH)

Hak aldıda akl-ı kamil dem uralmas

Işk şiddeti tuğyan kılsa bir dem turmas

Pervane dek ahger bolub özin bilmes

Bu sırlarnı Canane’din tuydum mena (12/3 DH)

akl u huş: Akıl ve şuur 69/2 (DH)

Merkep yağır, yüküm ağır özüm gamgin

Hasret birle akl u huşum ketti temkin

Ötib kervân közdin gâyib boldı mukin?

Barur cayım bilelmesmen kayan emdi (69/2 DH)

alıg: Kötü şey; kötü kişi 44/30, 193/165 (DLT)

bardı eren konuk bulup kutka saka.r

kaldı alıg oyuk körüp ewni yıka.r (193/165 DLT)

alplık: Kahramanlık 2292 (KB)

uwutka bolup korklık alplık kılur

ögünçke bolup er özin öldürür (2292 KBM)

arıglık: Temizlik 86/77 (DLT); 1960, 1985, 2105 (KB); 31/8a2=19:13 (KT)

Yarlıḳamaḳ bériŋ üskümizde hem arıġıḳ erür saḳnuḳ (31/8a2=19:13 KT)

arıglık: Münezzeh olma 30/57a2=16:57, 31/14a2=19:35 (KT)

Ayurlar Teŋrike ḳızlar, anıŋ arıġlıḳı olarḳa ol ne kim küser erse sizler (30/57a2=16:57 KT)

artatmak: Vesvese, kötüye tahrik 28/61a2=7:200 (KT)

Eger artatmaḳ tilese yekdin artatmaḳ, sığıŋġıl Taŋrıḳa, Ol eşitgen bilgen ol (28/61a2=7:200 KT)

artatur: Fesat, fitne 27/42a3=5:33 (KT)

Yorıyur ḳatıġlanurlar yer içinde artatur (27/42a3=5:33 KT)

artmak: Lütuf 37/48b2=48:29 (KT)

Tileyürler artmaḳ Taŋrıdın hem ḫoşnūdluḳ (37/48b2=48:29 KT)

artukluk: Fesat, fitne, bozgunculuk 29/35b3=9:47 (KT)

Eger çıḳsalar siziŋ içiŋizde arturmazlar sizke meger artuḳluḳ (29/35b3=9:47 KT)

artukluk: Haksızlık 26/7b2=4:29 (KT)

Yémeŋler māllarıŋızını siziŋ ara artuḳluḳ birle (26/7b2=4:29 KT)

asanlık: Kolaylık 38/81a1=65:4 (KT)

Kim ḳorḳsa Taŋrıda ḳılur aŋar işindin āsānlıḳ (38/81a1=65:4 KT)

asayiş: Huzur, rahatlık, emniyet, sulh, sükun 135/7 (DH)

Ol darahtnı mevasıdın tatkan kullar

Dünyâsını âhiretge satkan kullar

Gor içinde âsâyişde yatkan kullar

Seherlerde köz yaşını ummân kılur (135/7 DH)

asıg: Kâr, fayda, yarar 44/30, 247/217, 450/353 (DLT); 106, 171, 232 (KB); 78, 287, 100 (AH); 35/69a2=40:80, 31/30b1=19:76, 28/57b1=7:188 (KT)

Sizke turur anıŋ içinde asıġlar tegse sizler anıŋ üze ḥācetḳa (35/69a2=40:80 KT)

asıg kılgu: Yarar sağlama, fayda 247/217 (DLT)

utru turup yagdı aŋar kīş okı çıgılwa.r

aydım asıg kılgu emes sen takı yalwa.r (247/217 DLT)

aşıklık: Âşıklık, âşık olma, ilâhi sevgiye tutulma 33/2 (DH)

Gül ışkını kuyıda men bülbül boldum

Elvân elvân tiller birle nâliş kıldım

Barça işdin âşıklıknı düşvâr bildim

Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr (33/2 DH)

ayat: İbret 36/24a1=42:33 (KT)

Bütünlükin anıŋ içinde āyātlar ḳamuġ sergen şükr ḳılġanḳa (36/24a1=42:33 KT)

azab: Günah, vebal, kir 33/3a1=33:33 (KT)

Tileyür Taŋrı kiterse sizdin 'aẕābnı ... arıtsa sizlerni (33/3a1=33:33 KT)

ayb: Ayıp, kusur 534, 1328, 3505 (KB); 362, 230, 504 (AH)

kişisiz tirilme kişiler ara

kişi ‘aybı körme özüñni kör e (3505 KBM)

ayin: Örf, âdet, tarz A20 (KB)

hükemâları âyînü’l-memleke^ tédiler, meşrıklığlar zînetü’l- (A20 KBM)

bagırsaklık: Merhametlilik, bağlılık 1481, 5796, 1357 (KB)

bağırsaklık erdi meniñ bu sözüm

esen kal selâmet ay körklüg yüzüm (1481 KBM)

baha: Kıymet, değer 85, 86 (AH); 27/51a3=5:44, 25/28b2=3:187, 30/83a3=16:95 (KT)

Satġın almaŋlar meniŋ āyetlerimḳa az bahānı (27/51a3=5:44 KT)

bahillık: Cimrilik, hasislik 26/14b2=4:37 (KT)

Anlar kim baḫīllıḳ ḳılurlar, fermānlayurlar boḍunḳa baḫīllıḳın (26/14b2=4:37 KT)

baht: Baht, talih, kısmet 92 (KB); 224 (AH)

bolu bérdi ewren ilig bérdi taht

tuta bérsü teñri bu taht birle baht (92 KBM)

barlık: Güç, iktidar 38/81b3=65:6 (KT)

Tutuŋ olarnı anda kim turduŋız barlıḳınıŋızdın (38/81b3=65:6 KT)

basınç: Baskı, tazyik, zulüm 1771, 3109, 3206 (KB)

bodundın kötürdi kamuğ küç basınç

özindin kiterdi yarağsız kılınç (1771 KBM)

bayık: Oğuzcada doğru 517/416 (DLT)

bayık sö.z (517/416 DLT)

beglik: Beylik, emirlik 182/155 (DLT); 405, 420, 430 (KB)

tawar kimniŋ üklise beglik aŋar kergeyü.r

tawarsızın kalıp beg erensizin emgeyü.r (182/155 DLT)

beka: Beka 397, B37 (KB); 193 (AH)

bu mülkniñ harâbı bekâsı nedin

yâ mülket kalurı barurı adın (B37 KBM)

bėkiştürmek: İbret, alınacak ders 30/62b1=16:66 (KT)

Bütünlükin sizke yılḳılar içinde békiştürmek, içrür-miz sizlerke andın kim ḳarınları içinde turur tezekli ḳanlı ara ḳatıġsız süt (30/62b1=16:66 KT)

bela: Bela 932, 1263, 1367 (KB); 349, 350 (AH)

erejke yakın tut yırak tut belâ

ikigün ajunda munı sen yul a (1263 KBM)

bıwalık: Kabalık, terbiyesizlik, küstahlık 931 (KB) → **bifa**

otunluk bıvalık yawalık kamuğ

isizler kılınçı bolur ay uluğ (931 KBM)

bilig: Akıl; hikmet; ilim 57/43, 58/44, 123/109 (DLT)

Keŋe.şli.g bili.g üḍreşü.r keŋeşsi.z bili.g opraşu.r (123/109 DLT)

birlik: Birlik, vahdet 9, 13, 3719 (KB)

bir ol bir idi kim törütti iki

sakışka katılmaz anıñ birliki (3719 KBM)

birr: İyilik 46 (AH)

anıŋ bịrr u cudı bẹdiʿịḥsanı (46 AH)

biligsizlik: Cehalet 221/191 (DLT); 37/45a3=48:26 (KT)

Ançada ḳıldı anlar kim tandılar köŋülleri içre ḥamiyet öwke, biligsizlik öwkesi (37/45a3=48:26 KT)

boynaguluk: Azgınlık, aşırılık 31/27b1=19:69 (KT)

Ḳayuları ḳatıġraḳ raḥmān üze boynaġuluḳından (31/27b1=19:69 KT)

boynaguluk: Gurur, kibir 34/47a1=38:2 (KT)

Kendü anlar kim tandılar boynaġuluḳ içinde taḳı éşinde (34/47a1=38:2 KT)

buhul: Hasislik 250 (AH)

aḳılıḳ erür bil buḫul körksüzi (250 AH)

bulgaklık: Fitne, fesat 29/36a1=9:47 (KT)

Tileyürler sizke bulġaḳnı (29/36a1=9:47 KT)

bütünlük: Bütünlük, mükemmellik B56, 2211, 2844 (KB)

cah: Makam, itibâr 258 (AH)

aḳılıḳ şeŗef cah cęmal arturur (258 AH)

cahil / biligsiz: 28/60b3=7:199 (KT)

Yüz ewürgil cāhillerdin / biligsizlerdin (28/60b3=7:199 KT)

can: Can, ruh, yaşayış, gönül, yürek, kalp, kuvvet, kudret 336, 991, 1423 (KB); 44 (AH); 30/22a1=15:29, 29/40b1=9:55 (KT)

Ḳaçan kim tüp tüz ḳılsa-miz anı, ürse men anıŋ içinde men yaratmış cāndın (30/22a1=15:29 KT)

cefa: Firak ve hicranda bırakma, vefâsızlık, cevr, ezâ 1244, 2041, 2198 (KB); 442, 393, 327 (AH)

cemal: Güzellik, hüsn, yüz güzelliği 91 (KB); 258 (AH); 33/15b1=33:52 (KT)

Ḫoş kelse saŋa olarnıŋ cemālleri (33/15b1=33:52 KT)

cevr: Haksılzık edip incitmek, ezâ, cefâ, sitem 6603 (KB); 393 (AH)

cefâ cevri barı maña tegmesüni

otun bifalardın sıñardın bolayı (6603 KBM)

ceza: İztırap 464 (AH)

cęzạʿ ḳılma ya rẹnc iḍisi tarup (464 AH)

cud: Cömertlik 46 (AH)

anıŋ bịrr u cudı bẹdiʿ iḥsanı (46 AH)

çanaçlık: Ahmaklık ve kancıklık 251/220 (DLT)

çınlık: Doğruluk, gerçeklik 2436 (KB)

uluğ hâcib artuk bütün çın kerek

bu çınlık bile ked bütün dîn kerek (2436 KBM)

çınlık: Gerçek, hak 38/33b3=60:1 (KT)

Çın-oḳ tandılar aŋar kim keldi sizke çınlıḳdın (38/33b3=60:1 KT)

çil: Çirkinlik 502/402 (DLT)

dad bėrmek: Adil olma, adalet 30/79a1=16:90 (KT)

Her āyīne Taŋrı buyrur dād bérmek, eḍgülükin bérmek yaġuḳluḳ iḍisiŋe, yıġar çalpaḳ işdin (30/79a1=16:90 KT)

dil: Gönül 500 (AH)

ayıtmış ẹdib rịḳḳat-i dịl bile (500 AH)

düşman: Düşmanlık, gazap 35/28a3=40:10 (KT)

Anlar kim tandılar ündenürler Taŋrınıŋ düşmanı (35/28a3=40:10 KT)

düşmanlık: Düşmanlık, kin, nefret 27/24a2=5:8, 33/80a1=35/39, 38/40b1=61:3 (KT)

Eltmesün sizni boḍunnuŋ düşmanlıḳı anıŋ üze kim dād ḳılmadıŋız (27/24a2=5:8 KT)

düşvarlık: Zorluk 38/84a2=65:7 (KT)

Ḳılur Taŋrı düşvārlıḳda kiḍin āsānlıḳ (38/84a2=65:7 KT)

edeb: Terbiye, ahlâk güzelliği, hayâ 4506, 6469, 577 (KB); 469, 125, 130 (AH)

oğul kızka ögret bilig hem edeb

añar iki ajun anıñ asğı tap (4506 KBM)

eḍgülük: İyilik 324/264, 34/20, 211/182 (DLT); 934, 1841, 1873 (KB); 389, 335, 192 (AH); 38/5b1=58:9, 29/37a3=9:50, 28/32b1=7:156 (KT)

Rāz aytıŋ eḍgülük birle taḳı saḳnuḳluḳ birle (38/5b1=58:9 KT)

eḍizlik: Yükseklik 1521 (KB)

edizlik tiledi süzük cân turuğ

uçup bardı cân kaldı kalbüd kuruğ (1521 KBM)

ekeklik: Kadının serbestliği ve utanmazlığı 87/78 (DLT)

erdem ~ erḍem: Terbiye; erdem; iyi ve övülmeye değer iş 37/24, 57/43, 64/50 (DLT); 148, 281, 284 (KB); 59 (AH)

algı.l ögüt mindi.n ogu.l erdem ti.le

bo.yda ūlug bilge bolup bilgi.ŋ ūle (37/24 DLT)

erinçü: Suç, günah 79/67 (DLT)

erk: Emrin geçerli olması, otorite 33/20 (DLT); 639, 3440, 5151 (KB); 256 (AH); 33/42a1=34:21, 31/63b3=20:87,35/31b1=40:16 (KT)

Yoḳ bolġusı aŋar anlar üze hīç erkdin (33/42a1=34:21 KT)

erkliglik: Nüfuz, güç, kudret 30/85a3=16:99, 30/85b2=16:100 (KT)

Yoḳ aŋar erkliglik anlar üze kim kirtgündiler yana İḍileri üze köŋül ururlar (30/85a3=16:99 KT)

erklik: Mülk, saltanat, kudret 28/35b1=7:158, 28/55a1=7:185 (KT)

Ol kim aŋar turur kökler hem yerler erkliki (28/35b1=7:158 KT)

erksizlik: Kudretsizlik, güçsüzlük 1534 (KB)

körü barsa yalñuk bu erksizlikin

nelük munça yawlak kötürdi egin (1534 KBM)

erlik: Erkeklik 65/51 (DLT); 3436, 3608 (KB)

bu ol erlik anın eren yük yüdüp

yorır sabrı birle ölümüg küdüp (3436 KBM)

esenlik: Esenlik, sağlık 169, 964, 1193 (KB); 30/44a1=16:32, 30/26a2=15:52, 31/18b2=19:47 (KT)

Ayurlar: esenlik siziŋ üze, kiriŋler uştmaḫḳa (30/44a1=16:32 KT)

ersiglik: Yiğitlik, mertlik 2085, 2459, 3414 (KB)

yağıka katığ bolsa ersigliki

körür közke suw bérse körklüglüki (2085 KBM)

esiz: Yazık; kötülük 466/370 (DLT); 5834 (KB); 31/23a2=19:59, 28/20a2=7:141, 28/75a2=8:22 (KT) → **essiz**, **isiz**, **issiz**

Soŋ ḳaldı anlarda kiḍin ésiz (31/23a2=19:59 KT)

esizlik ~ ėsizlik: Kötülük; huysuzluk 515/414, 630/525 (DLT); 29/47a3=9:67, 30/41a1=16:27, 30/41b2=16:28 (KT)

Fermānlayurlar ésizlikdin, yıġarlar eḍgülükdin (29/47a3=9:67 KT)

fasik: Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden 5556, 1334 (KB)

kısa tutsa fâsık yawa boşlağığ

tolu tutsa mescid cemâ'atlarığ (5556 KBM)

fazayil: Faziletler B55 (KB)

bu törlüg fazâyil ukuşlar bile

ârâsteˆ ol ermiş yorımış küle (B55 KBM)

fazilet: 39, 21 (AH)

maŋa bolsa fạżlıŋ ḳutuldı özüm (39 AH)

fazl: Fazilet 5053, 1152, 389 (KB)

törüttüñ igidtiñ bedüttüñ méni

seniñ fazlıñ erdi bilir-men munı (1152 KBM)

fesad: Bozukluk, soysuzluk, karışıklık 2104, 4412, 4414 (KB); 35/37b3=40:26 (KT)

Men ḳorḳar men kim aḍnatsa dīniŋinzni azu belgürse yer içinde fesādnı (35/37b3=40:26 KT)

fuzulluk: Kibir, gurur, küstahlık 644 (KB)

özüñke baka kör kim erdiñ maña

kayudın kelir bu fuzûlluk saña (644 KBM)

füsuk: Fasıklık, günahkârlık 37/62a1=49:11 (KT)

Ündemeŋler at yawuzı bile, néme yawuz füsūḳ at īmānda kiḍin (37/62a1=49:11 KT)

fütüvvet: Mertlik 63 (AH)

yime mėcd mürüvvet fütüvvet uġan (63 AH)

gadr: Vefasızlık, hiyanet 383 (AH)

öküşrek kişiniŋ içi ġạdr erür (383 AH)

gafillık: Gaflette bulunma, dalgınlık C65 (KB)

bâb ğâfıllıktın odanmak beyânı kılınur (C65 KBM)

gaflet: Gâfillik, dalgınlık 5266, 5268, 5271 (KB); 31/15b2=19:39, 37/74b2=50:22 (KT)

Ançada kim ḥükm ḳılnur iş olar ġaflet içinde tururlar hem olar kirtgünmezler (31/15b2=19:39 KT)

galat: Yanlış 508 (AH)

ġalaṭ maʿnilerni ayıtmış yana (508 AH)

gariblık: Yabancılık, kimsesizlik 477, 478, 498 (KB)

bu ay toldı ança yorıdı bu yañ

ğarîblık sakınçı sarığ kıldı eñ (498 KBM)

gazilık: Gâzilik 3982 (KB)

hac erse tilekiñ kerek neñ tawar

ğâzîlık tilese yéme bu yarar (3982 KBM)

hak(k): Hak, hakikat, doğru, gerçek 6470, 6076, 3065 (KB); 103, 109, 345 (AH); 29/21b3=9:29, 28/44b3=7:169, 27/53b2=5:48 (KT)

Dīn tutmazlar ḥaḳ dīnni anlardın kim bérildiler bitigni (29/21b3=9:29 KT)

hakikat: Bir şeyin doğrusu, asıl, gerçek 920, 953, 2651 (KB); 381 (AH); 29/36b2=9:48, 28/4b2=7:105 (KT)

Aḳtardılar saŋa işlerni ançaḳa tegi keldi ḥaḳīḳat, belgürdi Taŋrınıŋ fermānı (29/36b2=9:48 KT)

halislık: Samimiyet ve temizlik 34/65a2=38:46 (KT)

Biz ḫāliṣ ḳıldımız olarnı ḫālişlıḳı birle sarāynı yād ḳılmaḳ üçün (34/65a2=38:46 KT)

hamiyet öwke: Taassup ve azgınlık 37/45a3=48:26 (KT)

Ançada ḳıldı anlar kim tandılar, köŋülleri içre ḥamiyet öwke, biligsizlik öwkesi (37/45a3=48:26 KT)

hamyet: Hamiyet 2314 (KB)

uluğ tutsa hamyet kür arslanlayu

ügi teg usuz bolsa tünle sayu (2314 KBM)

harişlık: Tamahkârlık, ihtiras 4731, 6346 (KB); 301, 302, 304 (AH)

harîslık bile ol tapuğ başladı

kéçe tañda bardı işin işledi (6346 KBM)

harluk: Aşağılık, rezillik, bayağılık 38/14a1=58:20, 35/82b2=41:17, 34/95b2=39:26 (KT) → **horluk**

hasım: Hasım, düşmanlık 1433, 5260, 5707 (KB)

harâmka katılma yéme kılma küç

kişi kanı tökme hasım kılma öç (1433 KBM)

haslet: Huy, tabiat 301 (AH)

ḫarişlıḳ ma erke yawuz ḫasleṭ ol (301 AH)

haşmet: Haşmet 2303, 2460 (KB)

isizlerke hışmet siyâset kerek

yana edgüke tutçı hürmet kerek (2303 KBM)

hata: Yanlış, yanlışlık, belâ, kusur 2267, 2583, 1920 (KB); 220, 38 (AH); 26/58b2=4:92, 26/58b3=4:9, 31/57b2=20:73 (KT)

Kerekmez mü'minḳa öldürmek mü'minke meger ḫaṭān (26/58b2=4:92 KT)

hatar: Tehlike 2152, 2832, 2890 (KB)

boğuzdın bolur barça begke hatar

boğuz tatğı aşçı idişçi tutar (2890 KBM)

hatır: Gönül, kalp 4393 (KB)

kılıçta yitigrek bularnıñ tili

yana kıldı yinçge bu hâtır yolı (4393 KBM)

hayr: İyilik, iyi iş 5062 (KB); 378, 390, 122 (AH) 28/57b2=7:188, 26/77b3=4:114, 37/75a3=50:25 (KT)

Eger bilür bolsa men örtüglügni üküş ḫayrnı ḳılġatım tegmegeti maŋa yawuzluḳ (28/57b2=7:188 KT)

hayrat: İyilik, hayırlı amel 27/54a3=5:48 (KT)

Ozuşuŋ ḫayrātlar içinde (27/54a3=5:48 KT)

helaklik: Hüsran, mahvolma, yıkım 35/46a2=40:37, 37/8b2=47:8 (KT)

Ermez Fir'avnnıŋ keydi meger helāklik içinde (35/46a2=40:37 KT)

hikmet: Hikmet 1198,2698, B72 (KB); 26/26b2/4:54, 34/53a1=38:20 (KT)

Bérdimiz İbrāhīm boḍnıḳa bitigni ḥikmetni (26/26b2/4:54 KT)

hiyanet: Hıyanet, hainlik 2011, 2865, 2866 (KB)

kalı bolsa begler hiyânet köñül

bodınka asığ bolmaz andın tüñül (2011 KBM)

hired ~ hıred: Akıl, fikir, zihn B66, B70, 6132 (KB); 47, 137 (AH); 34/89b3=39:18, 34/63b3=38:43 (KT)

Köndürdi olarnı Taŋrı bu ögür olar ḫıred iḍileri tururlar (34/89b3=39:18 KT)

horluk: Horluk, zillet, aşağılayıcı durum 29/45a2=9:63, 27/42b3=5:33, 27/48b3=5:41 (KT) → **harluk**

Aŋar kim tuttılar buzaġunı munu teger olarḳa öwke iḍilerindin hem ḫorluḳ yaḳın tiriglik içinde (29/45a2=9:63 KT)

husumet: Tartışma, husumet, düşmanlık 36/43b1=43:18, 34/70a3=38:64 (KT)

Azu ol kim ektilenür şamuşa içre ol ḫuṣūmet içinde belgürtmegen erür (36/43b1=43:18 KT)

huş: Zeka 22, 47 (AH)

uḳuş huş yititip sözümni aŋa (22 AH)

hüccet: Güç, kudret, yetkinlik 34/23b1=37:30 (KT)

Ermez bizke siziŋ üze ḫüccet, kendü erdiŋiz boḍun ḫaddin taş boynaġu (34/23b1=37:30 KT)

hükm: Hikmet 31/7b3=19:12 (KT)

Bérdimiz aŋar ḫükmi oġlan erken (31/7b3=19:12 KT)

hüner: Hüner B54 (KB); 443, 445, 441 (AH)

baka kör kitâbnı bu térgen kişi

hünerlığ er ermiş kişiler başı (B54 KBM)

ıḍuk: Kutlu ve mübarek olan, mukaddes, aziz 343, 354, 433 (KB)

körü barsa yakşı ayur uş bu söz

sınap sözlegüçi ıduk kutluğ öz (433 KBM)

igit: Yalan 37/24 (DLT)

igit sö.z (37/24 DLT)

ikbal: Baht, talih, saadet B65 (KB)

birisi me ‘adl ol könilik öze

ikinçi bu devlet kut ikbâl tüze (B65 KBM)

ilim: İlim, bilme, biliş C58, 6483, 4341 (KB); 27/5b1=4:162, 35/26a3=40:7, 30/12a1=13:43 (KT)

Üstüvār bolġanlar 'ilm içinde, olardın mü'minler kirtgünürler anıŋ birle (27/5b1=4:162 KT)

iminlik: Emniyet 5056, 5734, 6583 (KB); 26/50a2=4:83, 25/17b1=3:154, 28/69a3=8:11 (KT)

Kelse olarḳa bir buyruḳ īmīnlikdin azu ḳorḳınçdın (26/50a2=4:83 KT)

inayet: Vakf, sa'y, himmet, gayret, kerem, ihsan, lutf, iyilik 1797, 1267, 6192 (KB)

bayat kimke bérse ‘inâyet ülüg

tilekke tegir boldı atlığ külüg (1797 KBM)

inç: Rahat, huzur içinde, müsterih 5418, 5499, 5738 (KB)

seniñ ornuñka bir isiz ornağay

bodunuğ ulıtğay bir inç ıdmağay (5738 KBM)

irinç: Felâket, sefillik; bahtsızlık, musibet, mihnet 5242, 6446, 3109 (KB)

ay ilig üç iştin tegir küç basınç

biri beg osal bolsa tegse irinç (3109 KBM)

irinçü: Suç, kusur, hata, vebal 26/68a1=4:101 (KT)

Yoḳ siziŋ üze irinçü kim ḳısḳa / ḳısa ḳılsa sizler namāzdın (26/68a1=4:101 KT)

irsellik: Döneklik, vefasızlık 686, 697, 715 (KB)

yayığlık yok erse bu irsellikiñ

ne edgü iş erdi seniñ kelmekiñ (715 KBM)

irteş: Kavga; düşmanlık 203/173, 373/294, 625/520 (DLT)

Sabanda sandırış bolsa örtgünde irteş bolma.s (203/173 DLT)

irüklük: İnhitât 5906 (KB)

kayu beg bu tört iş tükel kılmasa

irüklük kirür ilke anda basa (5906 KBM)

isizlik: Kötülük 87/78 314/258 (DLT); 249, 347, 901 (KB) → **esizlik**

edgü.lükün kel i.sizlikin kelme (87/78 DLT)

iz(z): İzzet, şeref, kıymet, itibar 1247, 6043, 89 (KB)

şatu tüşte ‘izz ol ağarı teñi

birer bağna sayu ağırlık öñi (6043 KBM)

izzet: İzzet 31/31b2=19:81, 34/75a2=38:82, 33/69b3=35:10 (KT)

kadr: Kadr, değer 414, 758, B20 (KB); 107 (AH)

az edgüke artuk üküş şükri kıl

üküş bolsa ni‘met anıñ kadri bil (758 KBM)

kafir: Kâfir 59, 4225, 4227 (KB); 33/23b1=33:64, 29/29a1=9:37, 38/66a2=64:2 (KT)

Her-āyine Taŋrı yırattı kāfirlerni, anuttı olarḳa köyürgen ot (33/23b1=33:64 KT)

kafirlık: Kâfirlik, küfr 33/79b2=35:39 (KT)

Kim kim tansa anıŋ üze turur kāfirlıḳı (33/79b2=35:39 KT)

kahillık: Tembellik 26/97a3=4:142 (KT)

Ḳaçan ḳopsalar namāzḳa ḳoparlar kāhillıḳın (26/97a3=4:142 KT)

kanaat: Kanaat C64, B66, B10 (KB)

üçünçi hired ol ululuk bile

törtünçi kanâ‘at ve ‘âfyet bile (B66 KBM)

kanıg: İnsandaki iyilik ve cömertlik hasleti 189/161 (DLT)

tutçı yagar bulı.tı altun tamar arıg

aksa anıŋ akı.nı kandı meniŋ kanıg (189/161 DLT)

kasidlik: Boşa gitme, heba olma 29/17b3=9:24 (KT)

katıglı: Vebal, bir eylemin kötü sonucu 38/67b3=64:5 (KT)

Kelmez mü sizke anlarnıŋ ḫaberi kim tandılar munda burun tattılar ḳatıġlı işlerini (38/67b3=64:5 KT)

katıglık: Güç, kuvvet 26/51b1=4:84, 37/37a2=48:16 (KT)

Bolġay kim Taŋrı yıġsa anlarnıŋ ḳatıġlıḳını tandılar (26/51b1=4:84 KT)

katıglık: Zarar 31/76a2=41:50 (KT)

Eger tatursa-miz soyurḳamaḳ bizdin ḳatıġlıḳda kiḍin tegdi aŋar (31/76a2=41:50 KT)

katıglık: Vebal, kötü son 38/84b3=65:9, 38/28b1=59:15 (KT)

Tattılar işiniŋ ḳatıġlıḳı, boldı işiniŋ soŋı ziyān (38/84b3=65:9 KT)

katkı: Katı, haşin, kibir 2232, 2233 (KB)

bodunda sewüg boldı kodkı kişi

sewügsüz bolur köñli katkı kişi (2232 KBM)

keçürgülük: Affetme hakkı 351/281 (DLT)

Beg yāzuk keçürgülük erdi (351/181 DLT)

kelgülük: Gelme hakkı 18/9 (DLT)

Ol yigit bi.zke kelgü.lü.k erdi (18/9 DLT)

kemal: Olgunluk B2, 3062 (KB)

ukuşluğ tilese ukuş sen tükel

biliglig tilese bilig sen kemâl (3062 KBM)

kerem: 61, 322, 341 (AH)

siyaseṭ riyaseṭ kiyaseṭ keṛem (61 AH)

kezik: Cesaret 197/169 (DLT)

Bu īşta saŋa kezik kere.k (197/169 DLT)

kıw: Kut, devlet, mutluluk 2105, 4337, 5551 (KB)

olarda biri bilge ‘âlim-turur

bu ‘âlim bile erke kut kıw bolur (5551 KBM)

kıwılık: Süreksizlik C25, S.122 XX (KB)

bâb kut kıwılıkın devlet irsellikin ayur (C25 KBM)

kıyık: Eğrilik, cayma 1723, 482, 608 (KB)

künün turdı turğak tünün yatğakın

tapındı kıyıksız bağırsaklıkın (608 KBM)

kıymet: Kıymet, değer 2803, B74, 2664 (KB)

özi ersig erse bedük himmeti

bu iki bile ol kişi kıymeti (2664 KBM)

kirtü: Gerçek, gerçeğin yeri 210/180 (DLT); 328 (KB); 368 (AH)

ol kirtü yi.rde ol (210/180 DLT)

kişilik: İnsanlık C71, 865, 866 (KB); kişilık: 385, 386 (AH)

kız ermez bu yalñuk kişilik kız ol

az ermez bu yalñuk könilik az ol (866 KBM)

kiyaset: Kiyâset, uyanıklık 61 (AH)

siyaṣet riyaṣet kiyaṣet ḳeṛem (61 AH)

koḍkı: Alçak gönüllülük 547, 703, 1696 (KB)

köñül kodkı tuttı tilin söz süçig

bodunuğ işitti taşığ hem içig (1696 KBM)

koḍkılık: Alçak gönüllülük 270 (AH)

ḳılıḳlarda eḍgü ḳılıḳ ḳoḍḳılıḳ (270 AH)

ḳoltğu: istek, muhtaçlık 4275, 2721 (KB)

konukluk: Ağırlama, misafirperverlik 140/123 (DLT)

kolsa kalı ugra.pan birgil takı azukluk

kargış kılur üme.le.r yunçıg körüp konukluk (140/123 DLT)

kor: Zarar 193, 1316, 1297 (KB) → **kora**

kora: Zarar 6627 (KB) → **kor**

kor yas: Sıkıntı, zarar, ziyan, bela 35/6a3=39:49, 34/83a1=39:8, 30/8a2=12:88 (KT)

Ḳaçan kim tegse sizlerke ḳor yas ündeyür bizni (35/6a3=39:49 KT)

kotkılık: Alçakgönüllülük 337/273 (DLT)

ögren anıŋ biligin künde aŋa.r bāru

kotkılıkın tapıngıl koḍgıl küwe.z na.ru (337/273 DLT)

köni: Gerçek, doğru, hak 30/48b3=16:38, 31/13b3=19:34, 33/76a3=35:31 (KT)

Andaġ va'de'i anıŋ üze köni (30/48b3=16:38 KT)

könilik: Doğruluk, gerçeklik B65, 360, 590 (KB); 165, 154, 167 (AH)

atım kul tapuğçı kör ornum kapuğ

kılınçım könilik me kılkım tapuğ (590 KBM)

könilik: Doğruluk, gerçek, hak, adalet 26/29b2=4:58, 30/70a3=16:76, 37/60a2=49:9 (KT)

Ḥükm ḳılsa siz könilik birle (26/29b2=4:58 KT)

könilik: Hikmet 30/99a1=16:125 (KT)

Oḳıġıl İḍiŋ yolıḳa könilik birle, körklüg pend birle (30/99a1=16:125 KT)

könilik: Hidayet, doğru yol 37/14b3=47:17, 37/47b2=48:28 (KT)

Anlar kim köndiler arturġay olarḳa könilik (37/14b3=47:17 KT)

körk: Güzel, güzellik 178/152, 434/339, 515/414 (DLT)

körk: Güzellik, süs 91, 97, 733 (KB); 90, 317, 217 (AH)

tükel bolsa kör ay bu ağsa ediz

yana irlü törçir kiter körk meñiz (733 KBM)

körklük: Güzellik 34/66a2=38:49 (KT)

Bütünlükin saḳnuḳlarḳa yanış körklük (34/66a2=38:49 KT)

körklüglük: Güzellik 2085, 2459, A17 (KB)

yağıka katığ bolsa ersigliki

körür közke suw bérse körklüglüki (2085 KBM)

körksüzlük: Çirkinlik, kabalık 816 (KB)

bu kaşım tügüki bu körksüzlüküm

küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm (816 KBM)

kudret: Kudret A2 (KB); 19 (AH); 34/18b1=36:71, 37/31b3=48:10, 34/73b1=38:75 (KT)

Körmezler mü biz törüttimiz olarnı andın kim ḳıldı ḳudretimiz yılḳılar (34/18b1=36:71 KT)

kurguluk: Taşkınlık ve hafiflik 263/229 (DLT); 2078 (KB)

otunluk iweklik yinik kurğuluk

kara kılkı ol bu yırak turğuluk (2078 KBM)

kuvvet: Kuvvet 196 (AH); 34/52a2=38:17, 29/48b2=9:69, 35/80b3=41:15 (KT)

Yād ḳılġıl ḳulumızını Dāvūdnı ḳuvvet iḍisi, ol her-āyine ol yanġan turur (34/52a2=38:17 KT)

küç: Güç, kuvvet 125/110, 208/178, 495/397 (DLT); 380, 600, 812 (KB); 331 (AH); 32/9b2=28:14, 33/84b3=35:44, 28/23b2=7:145 (KT)

Ḳaçan tegdi erse küçiŋe ḳırḳ yaşlıġ boldı (32/9b2=28:14 KT)

küç: Zulüm 273/238, 495/397 (DLT); 36/97a1=45:17, 36/26b3=42:39, 35/31b3=40:17 (KT)

Keldi olarḳa bilig küç üçün olar ara (36/97a1=45:17 KT)

küfr: Küfr, kâfirlik 29/9b1=9:12, 29/12b2=9:17, 34/84a1=39:8 (KT)

Olar ṭa'n ḳılsalar dīniŋiz içinde toḳuşuŋlar küfr başlarını (29/9b1=9:12 KT)

küwençlik: Güvenlik 1073 (KB)

küwençlik tiriglik kötürdi özin

yayıġ dünyâ méndin ewürdi yüzin (1073 KBM)

küwezlik: Kibirlenip şımarma, aşırı şımarıklık 253/222, 254/223 (DLT)

eştip ata ana.ŋnıŋ sawlarını kadırma

neŋ kop bulup küwezlik kılnıp yana kuturma (253/222 DLT)

mani: Mana, anlam (KB); 503, 508 (AH)

maruf: İyi amel 405 (AH)

ḳanı ėmr-ü maʿruf ḳılur eḏgü er (405 AH)

mecd: Büyüklük, şeref 63 (AH)

yime mėcd mürüvvet fütüvvet uġan (63 AH)

mekarim: Kerem, mekremet 50 (AH)

seḫası mėkarįm iki dėrmanı (50 AH)

mezalim: Mezalim, haksızlık 2499 (KB)

mezâlim üdinde ötügçilerig

körü alsa yol kılsa bolsa érig (2499 KBM)

mürüvvet: Mürüvvet, insanlık 413, 414, 2124 (KB); 63, 150 (AH)

bodun başçı begke bu himmet kerek

bu himmet bile hem mürüvvet kerek (2124 KBM)

murad: Murâd, gâye, maksat 234 (AH)

tegilmez mụradḳa aḳı er teger (234 AH)

musibet: Musibet, kötülük, felaket 26/35a1=4:62 (KT)

Ḳaçan tegse olarḳa bir muṣībet anı kim ilgerü ıḍtı eligleri (26/35a1=4:62 KT)

nimet: Nimet 756, 757, 758 (KB); 29/16a1=9:21, 25/25a2=3:171, 25/26b3=3:174 (KT)

Müjde bérür olarḳa ... uştmaḥlar birle, olarḳa ni'metler tutaşı (29/16a1=9:21 KT)

oḍugluk: Bir şey yaparken uyanık olma, uyanıklık 86/77 (DLT)

ogrılık: Hırsızlık 371/293 (DLT); 5768 (KB)

bīr bīrniŋ ogrılıkın çıkarışdı (371/293 DLT)

ogur: Uğur 595 (KB)

tapın öz oğurluğ bağırsaklıkın

tapuğda esüngil maña bol yakın (595 KBM)

oŋ: Hayır, kısmet 116, 2, 198 (AH)

ökünç ol aŋar yoḳ oŋ anda aḍın (116 AH)

osallık: Gaflet 37/84a3=51:11 (KT)

Anlar kim olar osallıḳ içinde ġāfiller (37/84a3=51:11 KT)

otunluk: Alçaklık, küstahlık 931, 2078, 1155 (KB)

otunluk bile kıldım isiz üküş

tüzünlük bile sen keçür ay küsüş (1155 KBM)

ög: Akıl, fetanet, iz'an 35/22, 61/47, 128/117 (DLT); 25, 147, 148 (KB); 490 (AH)

aruk er öglendi (128/117 DLT)

ögretig: Terbiye 883 (KB)

karında törümiş kılınç ögretig

yağız yér katında kiter ay tetig (883 KBM)

ögreyük: Âdet 90/81 (DLT)

ögreyüki mundag ok

munda aḍın tıldag ok

atsa ajun ugrap ok

taglar başı kertilü.r (90/81 DLT)

örüglük: Sükunet, itidal 325, 1988 (KB)

örüglük amulluk bolur begke körk

bu beglik işiñe bu ol bağu örk (1988 KBM)

pend: Ögüt, büyüklük, şeref 36/55a3=43:44, 38/85b2=65:10 (KT)

Ol pend turur saŋa hem boḍnıŋa (36/55a3=43:44 KT)

raḥmet: Rahmet 3650, 3777, 5239 (KB); 491, 2 (AH); 31/4a2=19:2, 29/44a1=9:61, 34/8b2=36:44 (KT)

İḍiŋniŋ raḥmetini yād ḳılmaḳı ḳulı Zekeriyyāḳa (31/4a2=19:2 KT)

rast: Gerçek, hak, hakikat 28/65b3=8:4, 28/81b1=8:32, 32/34b2=28:53 (KT)

Bu ögür ḳamuġ kirtgünügliler ol rāst (28/65b3=8:4 KT)

rastlık: Doğruluk 28/36a3=7:159, 36/69b2=43:78, 36/69b3=43:78 (KT)

Köni yol körkitürler rāstlıḳ birle (28/36a3=7:159 KT)

rikkat: Rikkat, incelik 500 (AH)

ayıtmış ḍib riḳḳat-i diḷ bile (500 AH)

riya: Riyâ 398 (AH)

ʿibadḍt riya boldı ʿabid meḍaz (398 AH)

riyaset: Riyâset 2127 (KB); 61 (AH)

bu himmet bile hem siyâset kerek

siyâsetka beglik riyâset kerek (2127 KBM)

rüsvalık: Rezillik 30/41a1=16:27 (KT)

sag: Oğuzcada akıl; hızlı kavrayış ve zekâ 512/410 (DLT)

sende sa.g yo.k (512/410 DLT)

saklık: İşlerde uyanıklık 237/206 (DLT); 439, 440, 446 (KB)

ilig kolsa saklan ajunçı kişi

bu saklık erür hem şerî‘at işi (446 KBM)

saknukluk: Takva, takva sahibi olma 37/55b1=49:3, 37/45b3=48:26, 38/5b1=58:9 (KT)

Arıttı Taŋrı köŋüllerini saḳnuḳluḳḳa (37/55b1=49:3 KT)

salabet: Metânet, kuvvet 53 (AH)

ṣalabẹt içinde ʿụmẹr teg erip (53 AH)

saranlık: Cimrilik 251/221 (DLT); 2766, 3035, 3038 (KB)

neŋin tutar bekleyü ōzi yīme.s

saranlıkın sıgtayu altun yıga.r (251/221 DLT)

seha: Sahâvet, cömertlik 50 (AH)

sẹḫası mẹkarịm iki dẹrmanı (50 AH)

sehavet: Sehâbet, cömertlik 54 (AH)

sẹḫavẹt sẹmaḥạt tutar ʿụṣmanı (54 AH)

sehv: Yanlış 361 (AH)

neçe tetik erdin birer sẹhv kelür (361 AH)

selam: Esenlik, güvenlik, selâm, selâm olsun! 34/32a2=37:109, 34/34b2=37:120, 37/87b3=51:25 (KT)

Kiḍinkiler içinde selām İbrāhīm üze (34/32a2=37:109 KT)

selamet: Selâmet 1481, 1509, 2760 (KB)

bağırsaklık erdi meniñ bu sözüm

esen kal selâmet ay körklüg yüzüm (1481 KBM)

selametlık: Selamet, esenlik 27/29b2=5:16, 31/13a3=19:33, 31/8b1=19:15 (KT)

Kim kim uḍsa ... selāmetlıḳ yollarıŋa hem çıḳarur olarnı ḳaraŋḳuluḳlardın (27/29b2=5:16 KT)

selim: Doğru 51 (AH)

rẹʿiyyẹṭḳa müşfiḳ sẹlim til ḥạlim (51 AH)

semaḫat: Cömertlik 54 (AH)

sẹḫavẹt sẹmaḥạt tutar ʿụ̂smanı (54 AH)

sewüglük: Sevgi 353/282 (DLT); 34/60a1=38:32, 31/44b3=20:39 (KT)

Üḍürdüm ya'nī̄ sewdüm ḫayr sewüglükini (34/60a1=38:32 KT)

seza: Hak, doğru, gerçek 27/10b2=4:171, 32/31b2=28:48, 33/61a1=34:49 (KT)

Aymaŋlar Taŋrı üze meger sezānı (27/10b2=4:171 KT)

siliglik: Temizlik, incelik; tatlı dillilik 326, 585, 1663 (KB)

takı bir siliglik kılınçı köni

ikigü ajunda kutadur küni (1663 KBM)

sukluk: Yemek vb. şeylerde hırs, açgözlülük 237/206 (DLT); 2002, 2847, 3626 (KB); 185 (AH)

bu sukluk ig ol bir otı yok emi

anı emleyümez bu dünyâ kamı (2002 KBM)

şat: Cesaret 161/140 (DLT); 6117, 776 (KB)

Anıŋ nē şatı bār (161/140 DLT)

şeref: Şeref 258 (AH)

aḳılıḳ şeŗef cah cemal arturur (258 AH)

şer(r): Kötülük 5063, 5059, 5062 (KB); 392, 373 (AH); 34/69b2=38:62 (KT)

Sanayur men sizlerdin şerlerdin (34/69b2=38:62 KT)

tabiat: Tabiat 249 (AH)

tagabün: Zarar, aldanış 38/70a2=64:9 (KT)

Ol kün térer sizni cem' küninde, ol taġābün küni (38/70a2=64:9 KT)

takat: Güç, kuvvet 5288, 3614 (KB)

ayâ beg katığlan bu tâkat teñi

törü kıl bodunka tegürgil oñı (5288 KBM)

takati: Takat, kudret B52, 5240 (KB)

kalı öz kürese uçuzluk anuk

uçuzluk kıyınka kimiñ tâkati (5240 KBM)

taksir: Kusûr 5289 (KB)

kalı tuşsa takşır yana ‘udri kol

tilin künde tevbeˆ kılınğıl yañı (5289 KBM)

tama: Tamahkârlık 4294 (KB)

yakınlık tilese tuçı üstikü

kötürgil tama‘nı tirilgil bökü (4294 KBM)

tamuluk: Cehennemlik 292 (KB)

mañar tegdi mundağ biliglig sözi

tamudın yırar tép tamuğluk özi (292 KBM)

tanukluk: Tanıklık, şahitlik 386, 1021, 3381 (KB); 5 (AH)

kamuğ teprenigli bu sansız kalın

tanukluk bérür bir bayatığ tilin (1021 KBM)

tapa: Doğru 449, 286 (AH)

uluġluḳ taparu elig sunduḳuŋ (286 AH)

tapılık: Razılık, rıza gösterme 2159, 3799 (KB)

negü kelse rabdın tapı bol tapı

özüñ kullukı ol tapılık tüpi (2159 KBM)

tayanç: Dayanak, teselli 3773 (KB)

igimke şifâ sen sakınçka sewinç

muñumka tayançım irikse awınç (3773 KBM)

tekebbürluk: Büyüklük taslamak 34/73a1=38:74, 34/73b2=38:75 (KT)

Secde ḳıldı ferişteler ḳamuġları bir yolı meger İblīs tekebbürluḳ ḳıldı (34/73a1=38:74 KT)

teŋsizlik: Denk olmama, uygunsuz olma 2582 (KB)

idi sak küdezgü bu yérde begin

yoduğ tegmese anda teñsizlikin (2582 KBM)

tepizlik: Kıskançlık 253/222 (DLT); 5253, 4250, 4247 (KB)

Anıŋ tepizliki kimke talka.r (253/222 DLT)

tetiklik: Zekilik 2224, 2222, 2624 (KB); 55 (AH)

tetig bolmasa iş oñarmaz kişi

tetiglik bile kıldı yalñuk işi (2222 KBM)

tevazu: Tevecû, alçak gönüllülük 279, 280, 281 (AH)

ęgęr mü'miṇ erseŋ tęvazuʿ ḳılın (280 AH)

tiriglik: Dirilik, canlılık C79, 60, 183 (KB)

bâb tiriglik yawa kılmışka ökünmekin ayur (C79 KBM)

toluluk: Doluluk 1351 (KB)

atım erdi ay toldı kılkım tolu

érildi toluluk tüker öz ölü (1351 KBM)

töŋdi: Ters hareket, kanunsuzluk 1547, 4720 (KB)

bu kurtğa kılınçı bu ol öñdisi

kerek öñdi tutğıl kerek tüñdisi (1547 KBM)

törü: Örf, âdet (resm) 66/52, 273/238, 276/240 (DLT)

Kū̄ç eldi.n kirse törü tüŋlükten çıka.r (273/238 DLT)

törüsüzlük: Nizamsızlık 4603 (KB)

törüsüzlük ol bu törüçe yorı

törüsüz kişiler kişike korı (4603 KBM)

tusu: Fayda ve şifa 544/444 (DLT); 4852, 5395, 1657 (KB) → **tusug**

ol ot maŋa tusu kıldı (544/444 DLT)

tusug: Fayda, menfaat 3681, 645 (KB) → **tusu**

uzun boldı sözler neñi asğı yok

takı ma uzatıp adın tusğı yok (3681 KBM)

tuz: Güzellik 42/28, 150/130 (DLT)

awlalur ō̄züm anıŋ tūzıŋa

emlelür kö.züm anıŋ tōzıŋa (150/130 DLT)

tüzünlük: Yumuşaklık, yumuşak huy 391/306, 527/428 (DLT); 326, 1155, 3780 (KB)

bakmas bodun sewügsüz

yudkı yuḍı saranka

kazgan olıç tüzünlük

kalsun çawıŋ yarınka (391/306 DLT)

uçuzluk: Ucuzluk, değersizlik 86/77 (DLT); 783, 1718, 2079 (KB); 30/58a2=16:59, 36/29b3=42:45 (KT)

Nek mü tutarlar anı uçuzluḳ üze azu kizler anı topraḳ içinde (30/58a2=16:59 KT)

uçuzluk: Zillet ve küçüklük 86/77 (DLT)

uḍvan: Düşmanlık 393 (AH)

ajun toldı ʿuḍvan cẹfa cẹvr bile (393 AH)

ukuş: Akıl 42/29 (DLT); B61, B73, C6 (KB); 22, 47, 458 (AH)

bâb yalñuk oğlı ağırlıkı ukuş bilig birle erdükin ayur (C6 KBM)

ulugluk: Ululuk ve şeref, güç ve saltanat 86/77, 177/151, 252/221 (DLT); A2, B2, B66 (KB); 284, 286, 353 (AH)

Ulugluk Teŋri.ke (86/77 DLT)

ulugluk: Büyüklük, azamet 35/56a3=40:56, 36/109b1=45:37, 34/46b2=38:1 (KT)

Yoḳ köŋülleri içinde meger uluġluḳ (35/56a3=40:56 KT)

us: Oğuzcada hayrı ve şerri birbirinden ayırma 30/16 (DLT)

ol us boldı (30/16 DLT)

us: Akıl 37/56a1=49:4 (KT)

Üküşrekleri anlarnıŋ uḳmaslar usları yoḳ (37/56a1=49:4 KT)

usallık: Gafillik 442, 444, 1117 (KB)

tiriglik keçürdüm osallık bile

yégitlikni ıdtım yawalık bile /1117 KBM)

utra: Doğru 3386 (KB) → **utru**

kime mindi sakın kisi alğuçı

teñiz otra kirdi kime miñüçi (3386 KBM)

uvut: Hayâ 149, 1660, 1662 (KB)

uwut ol tıdığlı kamuğ teñsizig

uwutsuzluk erke idi teñsiz ig (1662 KBM)

uwutsuzluk: Hayâsızlık 1662 (KB)

uwut ol tıdığlı kamuğ teñsizig

uwutsuzluk erke idi teñsiz ig (1662 KBM)

uzr: Özür 5711, 3693, 4871 (KB)

iligdin kolu bér meniñ ‘udrümi

yarağı ne erse otı kıl emi (4871 KBM)

üstüvarlık: Doğru söz, hikmet 26/77b1=4:113 (KT)

Iḍtı Taŋrı seniŋ üze bitigni, üstüvārlıḳnı (26/77b1=4:113 KT)

üzütlük: Cimrilik 86/78 (DLT)

vera: Takvâ 401 (AH)

ʿaṃel ḳoḍdı ʿaliṃ vę zahiḍ vęraʿ (401 AH)

yagılık: Düşmanlık 4226, 3226 (KB); 36/9a3=42:14 (KT)

takı bir yağılık asığ yas üçün

bolur bu yağılık kılur er öçün (4226 KBM)

yahşı: İyilik, hayırlı iş 26/86b1=4:127 (KT)

Anı kim ḳılsa siz yaḫşıdın bütünlükin Taŋrı erür anı bilgen (26/86b1=4:127 KT)

yakin: Gerçek, hakikat 348, 425 (AH)

kiçiglerni küstaḫ ḳılur bil yaḳin (348 AH)

yalŋuzluk: Yalnızlık 5836, 3359, 3137 (KB)

kadaşım bu kün anda yalñuzlukun

du'â birle bizni kolur muñluğun (5836 KBM)

yaŋluk: Hata, yanlış 612/505 (DLT); 193, 197, 633 (KB)

yaraglıg: Hakikat, gerçek, hak 28/8b2=7:118, 28/67b3=8:7, 28/68a1=8:8 (KT)

Tüşti yaraġlıġ yerinde, yoḳ yoḍun boldı anı kim ḳılur erdiler (28/8b2=7:118 KT)

yaragsız: Batıl 28/68a1=8:8, 30/67b1=16:72 (KT)

Belgürtse yaraġlıġnı, yoḳ yoḍun ḳılsa yaraġsızını neçeme taplamasa kāfirler (28/68a1=8:8 KT)

yaraşıklık: Uygunluk 3210 (KB)

kayuda yaraşıklık erse yakın

ol işte bolur asğı köñlün bakın (3210 KBM)

yas: Zarar C78, 684, 915 (KB); 30/55b2=16:53 (KT)

Ḳaçan tegse sizlerke yas aŋar anıŋ birle yalwarur sizler (30/55b2=16:53 KT)

yaslık: Zarar 4190 (KB)

bir ök erse düşmân miñ ol yaslıkı

miñin dôstuñ erse bir ol azlıkı (4190 KBM)

yawarlık: Boşluk, beyhudelik, lüzumsuzluk 377, 708, 931 (KB)

otunluk bıvalık yawalık kamuğ

isizler kılınçı bolur ay uluğ (931 KBM)

yawuz: Kötü, kötülük 33/68a2=35:8, 28/42b2=7:167, 30/58b2=16:60 (KT)

Bezendi aŋar 'amelniŋ yawuzı taḳı kördi anı körklüg (33/68a2=35:8 KT)

yawuz: Günah, hata, kusur 26/9a1=4:31, 37/5a3=47:2, 37/29a2=48:5 (KT)

Örtgey-miz sizdin yawuzlarıŋızdın (26/9a1=4:31 KT)

yawuzluk: Kötülük, hayasızlık, musibet 38/76b3=65:1, 28/57b3=7:188, 25/26b3=3:174 (KT)

Çıḳarmaŋ olarnı éwlerindin çıḳmasunlar meger kim kelseler bir yawuzluḳ belgülüg (38/76b3=65:1 KT)

yayıglık: Döneklik 715 (KB)

yayığlık yok erse bu irsellikiñ

ne edgü iş erdi seniñ kelmekiñ (715 KBM)

yazım: Şaşma, yanılma, yoldan çıkma 2497 (KB)

uğrında erse kişi başlağu

törüsin tokusın yazım kılmağu (2497 KBM)

yel: Etki, tesir, güç 29/5b3=8:46 (KT)

Tartışmaŋ, yüreksiz bolur sizler kitse yeliŋiz (29/5b3=8:46 KT)

yiglik: İyilik 1432, 2848, 3338 (KB)

özüñ kolsa iki ajun begliki

bu béş işke yakma bu ol yégliki (1432 KBM)

yiş: Gayret 2959 (KB)

yokluk: Yokluk 4107, 1119 (KB); 187, 188 (AH)

takı biri yalğan biri sukluk ol

bu üç iş üçegü tüpi yokluk ol (4107 KBM)

yolsuzluk: Azgınlık, yoldan çıkma, sapıklık, kötü gelecek 28/61b3=7:202, 28/25a1=7:146, 31/29b1=19:75 (KT)

Uzatu tutarlar olarnı yolsuzluḳ içre yana taḳṣīr ḳılmazlar (28/61b3=7:202 KT)

yoŋak: Gammazlık 4272, 5863 (KB)

birisi ozunçı yoñağ kılğuçı

biri iki yüzlüg kişi umduçı (4272 KBM)

yumşaklık: Yumuşaklık, merhametli olma 25/22a3=3:159 (KT)

Yime yarlıḳamaḳlıḳ Taŋrıdın yumşaḳlıḳ anlarḳa (25/22a3=3:159 KT)

yüzsüzlük: Yüzsüzlük 816 (KB)

bu kaşım tügüki bu körksüzlüküm

küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm (816 KBM)

zulm: Zulüm, haksızlık 27/45b2=5:39, 27/4a2=4:160 (KT)

Kim kim yansa ẓulminde kiḍin oŋarsa Ol Taŋrı tevbe bérür anıŋ üze (27/45b2=5:39 KT)

2.10.3. Duygu, Ruhsal Durum

aceb: Hayret, taaccüb, şaşma B 33, 5270 (KB); 494 (AH); 80/7 (DH)

Ol İsrâfil anı alıp uçtu cinân

Ol makâmda Resul kıldı aceb cevlân

Ol hem kaldı makâmıda kılıp efğan

Çın ümmetsen iştib dürud aytıng dostlar (80/7 DH)

aççıg: Acı, ızdırap (127/4 DH)

Erenleri ol deryâğa çomdı battı

Keçe kündüz tınmay bir dem yâdın ayttı

Ölmes burun cân aççığın zehrin tattı

Ahiret esbâbını salmaz bolur (127/4 DH)

açıg: Acı 1170, 1408, 2145 (KB); 436, 209 (AH)

açıġ bolġa yarın ḳoḍup barduḳuŋ (436 AH)

alık: Boş arzu, geçici arzu, heves; tâviz 1490, 3629, 4757 (KB)

itilsü kılınçı tüzülsü yorık

tusulsu tapuğka alınsu alık (1490 KBM)

aman: Aman, emniyet 5056, 5832, 6307 (KB)

selâm ol kişike imînlik emân

selâm kılsa ötrü imîn boldı cân (5056 KBM)

amrulmak: Sukunet, huzur, dinlenme, güven 29/19b1=9:26, 29/31b1=9:40, 37/45b1=48:26 (KT)

Yana ıḍtı Taŋrı amrulmaḳnı yalavaç üze hem mü'minler üze (29/19b1=9:26 KT)

amulluk: Sükûnet 325, 584, 585 (KB)

amulluk siliglik ukuş kılkı ol

ukuşsuz kişiler kamuğ yılkı ol (585 KBM)

amruşmak: Huzur, güven 37/27b3=48:4 (KT)

Ol Taŋrı kim indürdi amruşmaḳnı mü'minler köŋülleri içinde (37/27b3=48:4 KT)

armak: Yorgunluk 33/77a2=35:35, 37/80a1=50:38 (KT)

Emgek hem tegmez bizke anıŋ içre armaḳ (33/77a2=35:35 KT)

arman: Hasret, arzu istek; zahmet, sıkıntı, meşakkat; yorgunluk; ümisizlik, pişmanlık, çâre; yerinme 140/4 (DH)

Nefsdin keçip kanâatnı peşe kılğan

Her kim tepse râzı bolup boyun sunğan

Yahşılarğa hizmet kılıp duâ alğan

Andağ aşık mahşer küni armânı yok (140/4 DH)

arukluk: Yorgunluk 86/77, 423/331 (DLT)

kelse üme tüşürgil tınsun anıŋ arukluk

arpa saman yagutgıl bulsun atı yarukluk (423/331 DLT)

awınç: Bir şeyle avunma, bir şeye alışma 79/67, 637/533 (DLT); 937, 1774, 2135 (KB)

kutuldı ilig kıldı inçin sewinç

tatıldı tirigük bu buldı awınç (1774 KBM)

azab: Azap, işkence, keder 3332, 3651, 3650 (KB); 427 (AH)

saña ok törütmedi teñri tamuğ

saña aymadı bu ‘adâbığ kamuğ (3332 KBM)

bahillık: Kıskançlık, ihtiras 38/74b1=64:16, 26/87b1=4:128 (KT)

Kim küḍezilse özi baḫīllıḳ[ı]dın bu ögür ḳurtulġaylar (38/74b1=64:16 KT)

baŋ: Ağlayış, ağlama sesi 599/491 (DLT)

ogla.n baŋ sıgta.dı (599/491 DLT)

beliŋ: Üzerlerine gelen bir düşmandan dolayı kavmin arasına düşen panik 606/498 (DLT); 1996 (KB)

iweklik beliñ ol kamuğka yawuz

kalı bolsa begke yüzi boldı boz (1996 KBM)

bezgek: Titreme 410/321 (DLT)

bezig: Titreme, titreyiş 193/166 (DLT)

Ol bezig bezdi (193/166 DLT)

bulgak: Düşman gelmesinden dolayı halk arasına düşen kargaşa; halk arasındaki fitne 235/204 (DLT); 4121, 4271, 221 (KB); 28/76b3=8:25 (KT)

Ḳorḳuŋlar bir bulġaḳdın tegmesün anlarḳa kim küç ḳıldılar (28/76b3=8:25 KT)

buşug: Sıkılma 187/160 (DLT)

buşug buşdı (187/160 DL)

buşaklık: Hiddet 332 (KB)

buşaklık bile erke öwke yawuz

bu iki bile tutçı emger et öz (332 KBM)

buşılık: Hiddetlenme, kızma 335, 2061 (KB)

birisi iweklik birisi saran

üçünçi buşılık serin öz tiren (2061 KBM)

çıg: Memnuniyetsizlik, yüz ekşitme 2807 (KB)

kalı bérse begler er atka açığ

tegürse anı bolmasa yüz açığ (2807 KBM)

divanelık: Cinnet, delilik 33/32a2=34:8, 33/59b3=34:46 (KT)

Toḳıdı Taŋrı üze yalġannı azu anıŋ birle dīvānelıḳ mu? (33/32a2=34:8 KT)

emel: Ümit, arzu 295, 293, 294 (AH)

yime pẹndim al kel uzatma ẹmẹl (293 AH)

emgek: Sıkıntı 68/54, 111/100, 607/498 (DLT); 432, 434, 677 (KB); 331 (AH); 26/70b1=4:102, 26/37b2=4:65, 37/38a2-3=48:17 (KT)

Eger bolsa sizke emgek yaġmurdın ... (26/70b1=4:102 KT)

emin: Emin, emniyet 5532 (KB)

eminig hiyânet bile katmakıl

yarağlığ yarağsız bile tutmağıl (5532 KBM)

erej: Huzur, rahat 432, 434, 677 (KB)

erej minde emgek meniñdin tezer

sewinç minde sakınç maña yol azar (677 KBM)

esen: Her şeyin selamette olanı; sağ salim 43/29, 51/36 (DLT); 1162, 1481, 3198 (KB); 263 (AH)

esen mü sen (51/36 DLT)

farig: Müsterih, rahat 415 (AH)

tilekçe tiril inç fariġ ḳaḍġusuz (415 AH)

firaset: Zihin uyanıklığı, seri intikal B50 (KB)

yana bir siyâset başın kesgüke

ikinçi firâset köñül bérgüke (B50 KBM)

gam(m): Gam, kaygı, keder 1559 (KB); 211, 302, 430 (AH); 25/17b1=3:154, 25/16b3=3:153 (KT)

Iḍtı siziŋ üze ġamda kiḍin īmīnlikni (25/17b1=3:154 KT)

gazab: Hiddet, kızgınlık 339 (AH)

yalınlansa tutnup ġażaḅ ḥiḳd otı (339 AH)

hal: Hal, durum 2261, 4862, 4924 (KB)

küdelim körelim yéme ay akı

negü ol âhır hal üd üdlek takı (4924 KBM)

harab: Harap olma B37 (KB)

bu mülkniñ harâbı bekâsı nedin

yâ mülket kalurı barurı adın (B37 KBM)

haş: Şiddet, kırgınlık 3526 (KB)

hal: Hâl 274 (AH); 31/49a2=20:51, 37/7b3=47:5, 37/5b1=47:3 (KT)

Aydı: né ol evvelḳı keçmişler ḥāli (31/49a2=20:51 KT)

hasret: Hasret 434 (AH)

saŋa ḥaṣreṭ ol tek tutup turduḳuŋ (434 AH)

havf: Korku 3673, 3671 (KB)

ricâ birle havfnı kanat sen kılın

bu iki arakı yoluğ sen alın (3671 KBM)

heva: Heves, arzu 28/50a3=7:176, 34/57a1=38:26, 36/100b1=45:23 (KT)

Ol emitti yerke, uḍtı hevāsıŋa / hevāsıḳa (28/50a3=7:176 KT)

hırs: Hırs 313 (AH)

aya ḥırṣ iḍisi ḥarışlıḳ nerek (313 AH)

hıyanet: Hainlik, kin 38/24b2=59:10, 27628a3=5:13, 35/32b3=40:19 (KT)

Ḳılmaġıl köŋülleri içre ḫıyānet anlarḳa kim taptılar (38/24b2=59:10 KT)

hikd: Adâvet, kin, garaz 339 (AH)

yalınlansa tutnup ġażaḍb ḥiḳd otı (339 AH)

hilm: Yumuşaklık, sabır 342, 341 (AH)

ya bustan teg ol ḥilm keŗem al gül ol (342 AH)

himmet: Himmet 49 (AH)

siṃaktin eḍizrek tutar hiṃmeṭ ol (49 AH)

ır: Utanma, utanan 30/16 (DLT)

er ır boldı (30/16 DLT)

ırra: Utanma 32/18 (DLT)

ikirçgün: Tereddütlü, kararsız 625/521 (DLT)

Köŋlüm ikirçgü.n boldı (625/521 DLT)

inç: Huzurlu ve sakin, rahat 50/35, 633/528 (DLT); 415 (AH)

köŋül īnç mü (633/528 DLT)

inçlik: Huzur 2173, 2143, 3308 (KB)

küser erdim artuk séni körgüke

bu kün buldum inçlik saña kelgüke (3308 KBM)

insaf: İnsâf 56 (AH)

dad inṣaf tutar çın anuşirvanı (56 AH)

kaḍgu: Üzüntü, kaygı, gam, hüzün 66/52, 214/184, 244/212 (DLT); 434, 617, 1074 (KB); 426, 415 (AH); 30/7a1=12:86, 32/6b3=28:8, 30/6a3=12:84 (KT)

Inçıḳlanur men ḳaḍġum saḳınçımdın Teŋrike (30/7a1=12:86 KT)

keg: Kin, öç, hınç 2312 (KB) → **kek**

kakıg: Öfke, kızma 189/161 (DLT)

Men anıŋ kakıgında bu īş kıldım (189/161 DLT)

kek: Kin 34/20, 407/318, 112/108 (DLT); 4651, 3428 (KB) → **keg**

eren arıg ürpeşür

ōçin kekin irteşür

sakal tutup tartışur

kögsi ara ōt tüte.r (112/108 DLT)

kek: Mihnet 241/209 (DLT) → **kekmek**

keten: Sıkıntı 203/174 (DLT)

keten kördi kere.kü yüḍti (203/174 DLT)

kırgag: Bey ve hanın kendisinden küçük olana öfkesi 410/320 (DLT)

xān anı kırga.dı (410/320 DLT)

kıyım: Düşman gelmesinden dolayı bir ülke halkının korku ve paniğe kapılması 519/418 (DLT)

korkunç kıyım boldı (519/418 DLT)

kibr: Kibir 289 (AH)

ęgęr kịbr iḍisi ạṣil men tise (289 AH)

korku: Korku 4049, 6156 (KB)

bularda kayuka ulansa bu öz

idi korku aynu tapuğ kılğu uz (4049 KBM)

korkunç ~ korkınç: Korku; korkunç, korkutucu 445/347, 519/418, 613/506 (DLT); 2149, 6154 (KB); 26/50a2=4:83, 25/25a1=3:170, 30/92b1=16:112 (KT)

Kelse olarḳa bir buyruḳ īmīnlikdin azu ḳorḳınçdın (26/50a2=4:83 KT)

köçrüm: Panik, köylülerin kaçışıp şehre girmeleri 243/211 (DLT)

köksün: Öfke, gazap 133 (KB)

üçünçi kürüd keldi köksün yorır

kayuka bu baksa yaşarmış kurır (133 KBM)

kusınçıg: Tiksindirici 547/447 (DLT)

kuş bala.sı kusınçıg, ıt bala.sı oxşançıg (547/447 DLT)

küg: Sıkıntı 225/194, 407/318 (DLT)

küg kördi er (407/318 DLT)

külgü: Gülüş 216/186 (DLT)

külünç: Gülme 608/500 (DLT)

küwezlik: Gurur, kibir 6373, 2120, 2115 (KB)

küwezlik asığsız köñül tumlıtur

köñül kodkı bolsa kişig yoklatur (2120 KBM)

meŋi: Mutluluk, huzur 5398, 1789, 1975 (KB)

meñilig sen emdi ay köñli oduğ

bu beglik maña boldı emdi yoduğ (5398 KBM)

meŋilik: Rahat, huzur 4907 (KB)

meñilik ol ol anda bulsa ereş

bolur edgü ornı bulur edgü éş (4907 KBM)

mihnet: Mihnet, sıkıntı 932, 1074, 3391 (KB); 351 (AH)

sewinç ârzû ni‘met turu kalğalır

sakınç kadğu mihnet maña kelgelir (1074 KBM)

minnet: Minnet A1, 587 (KB)

muŋ: Bela, sıkıntı 458/362, 601/493, 214/184(DLT); 1302, 2151, 3854 (KB); 30 (AH)

Kara mu.ŋ kelmegince Kara Yalga keçme (458/362 DLT)

odugluk: Uyanıklık 2353, 440, 442 (KB)

bu saklık bolur hem oduğluk bolur

yağıda kayusı sak erse unur (2353 KBM)

öç: İntikam ve kin, öç 34/20, 37/24, 320/262 (DLT); 1433, 2312, 3428 (KB); 31/73a1=39:37, 37/20b3=47:29, 37/25a2=47:37 (KT)

Ermez mü Taŋrı 'azīz öç iḍisi? (31/73a1=39:37 KT)

öçke: Kin bağlama 369 (KB)

öçüt: İntikam ve kin 37/24 (DLT)

ögünç: Övünme 79/67, 637/533 (DLT); 2292 (KB)

Bu ī̈şke nē ögünç kere.k (79/67 DLT)

ökünç: Pişmanlık 79/67, 637/533 (DLT); 929, 1364, 1371 (KB); 302, 372, 170 (AH); 28/84a1=8:36, 25/21a3=3:156, 34/3a1=36:30 (KT)

Yana bolur olar üze ökünç yana ġalebe ḳılnurlar (28/84a1=8:36 KT)

ökünç: Büyük üzüntü, kaygı 30/6a3=12:84 (KT)

Aydı: ey ökünç Yūsuf üze (30/6a3=12:84 (KT)

öpke: Öfke, kızgınlık 76/64, 75/62, 90/81 (DLT) → **öwke**

öwke: Öfke 106/97 (DLT); 322, 324, 332 (KB); 25/1a3=3:119, 25/6a3=3:134, 29/11a2=9:15 (KT) → **öpke**

Ḳaçan ḫālī̆ bolsalar ısrurlar ... ernekleri uçını öwkedin (25/1a3=3:119 KT)

renc: Eziyet 463, 464, 350 (AH)

saŋa rẹnc aŋa gẹnc birigli uġan (463 AH)

ricz: Vesvese 28/69b3=8:11 (KT)

İndrür siziŋ üze kökdin suw arıtmaḳ üçün sizni anıŋ birle, kitermeki üçün sizdin yek riczini (28/69b3=8:11 KT)

saadet: Saâdet 83, 84 (AH)

bilig birle bulnur sạʿadẹt yolı (83 AH)

sabir: Sabır 586, 587, 6448 (KB)

eşitgil negü tér bilig bérgüçi

ay emgek bile sen sabır kılğuçı (6448 KBM)

sabr: Sabır 352, 349 (AH); 28/11a1=7:127 (KT)

ḳalur ṣạbr iḍisi ŝẹvabın yüḍüp (352 AH)

İḍimiz-ā, ḳuya bérgil biziŋ üze ṣabrnı (28/11a1=7:127 KT)

safa: Safâ 494 (AH)

ṣạfalıġ ʿạcẹb yir köŋüller yarur (494 AH)

sakınç: Keder, hüzün, gam, kaygı 47/32, 63/49, 83/73 (DLT); 677, 913, 1074 (KB); 426 (AH); 30/7a1=12:86 (KT)

Inçıḳlanur men ḳaḍġum saḳınçımdın Teŋrike (30/7a1=12:86 KT)

salah: Düzelme, iyileşme, rahatlık; çıkar yol 3685 (KB)

baka kördüm emdi bu işte maña

salâhı körünmez ay ersig toña (3685 KBM)

selametlık: Selâmette olma 5059 (KB)

selâm ol selâmet kişi şerriñe

selâmetlık aldı yanut kılğuçı (5059 KBM)

sewinç: Sevinç, sürur 10/5, 607/499 (DLT); 340, 434, 677 (KB); 371, 413 (AH)

mende bulnur sewinç otı kaḍgu ota.r

karşı körüp sagdıç anı uçmak ata.r (607/499 DLT)

sewünç: Rahatlık, ferahlık 34/68b1=38:59, 34/68b2=38:60 (KT)

Sewünç yoḳ olarḳa, anlar otḳa kirigliler (34/68b1=38:59 KT)

sıgıt: Ağlama 179/153 (DLT); 932, 1136, 1233 (KB) → **sıxıt**

nelük toğdum erki yana ölgeli

nelük küldüm erki sığıt körgeli (1136 KBM)

sıxıt: Ağlama 565/465 (DLT) → **sıgıt**

sizik: Seziş, sezme, şüphe 1090, 3785, 4256 (KB)

barır-men muñar sen sizik tutmağıl

toğuğlı kim ölmez tése bütmegil (1090 KBM)

sürur: Sürûr, sevinç 211 (AH)

aya ġąm katıġsız sürur umġuçı (21 AH)

şehvet: Şehvet 6352 (KB); şehvet 26/7a1=4:27 (KT)

Anlar kim uḍarlar şehvetlerḳa (26/7a1=4:27 KT)

şek(k): Şüphe 25, 1430, 1527 (KB); 11, 496 (AH); 35/58a1=40:59, 26/53a3=4:87, 36/3b3=42:7 (KT)

Bütünlükin ḳıyāmet keligli turur, şek yoḳ (35/58a1=40:59 KT)

şübhe: Şüphe 3546, 3547 (KB)

bu üçte adın yok bu dünyâ neñi

halâl ol ya şübheˆ harâm ol öñi (3546 KBM)

taŋ: Hayret 68 (AH)

ḳąbul ḳılsa taŋ yoḳ bu az hęḍyeni (68 AH)

tarab: Neşe 5270 (KB)

kamuğ ğaflet ol bu sewinçin sarab

bu ğaflet bile öz yokadur ‘aceb (5270 KBM)

tarlık: Sıkıntı 30/100b1=16:127 (KT)

Ḳaḍġurmaġıl olar üze, bolmaġıl tarlıḳ içinde (30/100b1=16:127 KT)

tekebbür: Kibir, kibirlenme 277, 282, 269 (AH)

tękębbür lḷbasın kędip tap salın (277 AH)

telwelik: Delilik, cinnet 28/54b2=7:184 (KT)

Azu saḳınmazlar mu yoḳ éşleri birle telwelikdin? (28/54b2=7:184 KT)

tepiz: Çekememe, hased, kıskanma 4247, 4254 (KB)

bayat hükmi ol barça edgü isiz

bayat bérse tepsep tıdumaz tepiz (4254 KBM)

tezgi: Düşman gelmesinden dolayı kavim arasına kargaşa düşmesi ve herkesin düşmandan kaçması durumu 216/186 (DLT)

tezgi boldı (216/186 DLT)

tezig: Kavim arasında kargaşa 194/166 (DLT)

titim: İnat, sebat, azm 1961, 2043, 2311 (KB)

bodunka talusı kerek alp atım

bedük işke ötrü bu bolsa titim (1961 KBM)

tolgag: Sıkıntı 410/320 (DLT)

emge.k tolga.g (410/320 DLT)

tun: Gönül rahatlığı 503/403 (DLT)

köŋül tu.n boldı (503/403 DLT)

turkug: Utanma, hayâ; mahcup 232/202 (DLT)

Ol menden turkug (232/202 DLT)

ukug: Anlayış, anlama 147, 148 (KB)

basa aydım emdi munu yalñukuğ

ağırlıkı boldı bilig ög ukuğ (147 KBM)

umunç: Umut, ümit 79/67, 637/533 (DLT); 1364, 2013, 2163 (KB) → **umınç**

Umunç Teŋri.ke tut (79/67 DLT)

umınç: 2812, 2972, 2987 (KB); 212 (AH) → **umunç**

sözin kıysa begler umınç kötrülür

umınç kitti erse neñiñ kotrulur (2812 KBM)

uvut: Hayâ 54/40 (DLT) → **uwut**

uwut: Hayâ, utanma 37/24, 54/40, 70/57 (DLT); 417 (AH) → **uvut**

ıtka uwut atsa uldaŋ yīme.s (70/57 DLT)

üḍig ~ üdig: Aşk ve özlem heyecanı, aşk; şevk 47/32, 114/102, 339/274 (DLT)

üḍi.g mi.ni komıttı

sakınç maŋa yomıttı

kö.ŋlü.m aŋa.r emitti

yūzüm meniŋ sargaru.r (47/32 DLT)

üḍik: Hasret, sevda 6300, 5972 (KB)

ayur ay kadaşım maña bak turup

üdiklerim uçsun yüzüñni körüp (6300 KBM)

ürkün: Düşmandan dolayı kavim arasına düşen, kale ve surlara kaçışmalara yol açan telaş ve ürküntü 67/53 (DLT)

üsk: Huzur, nezd, kat A25, 4971 (KB)

yakın tegdi erse anıñ üskiñe

tüşüp bardı akru yorıp kapğıña (4971 KBM)

yarp: Sevinçten yüzün parlaması 447/351 (DLT)

Anıŋ yarpı yazıldı (447/351 DLT)

zahmet: Zahmet 304 (AH)

ḥarislıḳ tek erke ḳuruġ zaḥmeṭ ol (304 AH)

zarilık: Ağlayıp inleme 28/63a2=7:205 (KT)

Yād ḳılġıl İḍiŋni özüŋ içinde zārīlıḳın hem ḳorḳa (28/63a2=7:205 KT)

2.11. Varlıkların Olma ve Bulunmaları

aŋ: Oğuzcada, yok 32/19 (DLT)

andag erür: Evet öyle 37/3b2=46:34 (KT)

Ermez mü bu köni? Ayġaylar: erür andaġ (37/3b2=46:34 KT)

ap: Hayır, değil 29/15 (DLT) → **ap ... ap**

Ap bu ap o.l (29/15 DLT)

ari: Evet 37/3a1=46:33, 28/7a3=7:114 (KT)

Küçlüg uġan tirgürmek üze ölüglerni, ārī ol ḳamuġ neŋ üze küçlüg uġan turur (37/3a1=46:33 KT)

bar: Bir şeyin mevcut olduğunu ve yerinde bulunduğunu haber veren bir kelime, var 34/21, 35/22, 55/40 (DLT); B42, B48, 177 (KB); 201, 394, 10 (AH); 33/65b1=35:3, 28/7a2=7:113, 32/1b3=27:60 (KT)

Siziŋ üze nek törütgen bar mu Taŋrıda aḍın (33/65b1=35:3 KT)

barlık: Varlık 5 (AH)

seniŋ barlıḳınḳa tanuḳluḳ birür (5 AH)

bolgu: Olma, oluş 82/71 (DLT)

ıkı.la.çım erig boldı

erig bolgu yeri kördi

bulıt ōrüp kōk örtüldi

tuman tu.rup tolı yagdı (81/71 DLT)

dag ~ ḍag: Argu lehçesinde değil, yok 198/169, 511/410 (DLT)

da.g ol (198/169 DLT)

ḍag ol: Değil; Oğuzların "değil" anlamında kullandıkları *tegül* sözünün aslı 511/410 (DLT)

emes: Değil, olmaz, yok 247/217, 279/242 (DLT)

utru turup yagdı aŋar kīş okı çıgılwa.r

aydım asıg kılgu emes sen takı yalwa.r (247/217 DLT)

met: Evet 37/24, 448/351 (DLT) → **evet**, **ewet**, **yemet**

evet: Evet 37/24, 54/40 (DLT) → **ewet**, **emet**, **yemet**

ewet: Yağma, Toxsı, Kıpçak ve Oğuzlarda evet 37/24, 54/40 (DLT) → **evet**, **emet**, **yemet**

ok: Evet 35/19a3=39:71 (KT)

Ayġaylar: oḳ, ançası bar vācib bolur 'aẕab kelimesi kāfirler üze (35/19a3=39:71 KT)

yemet: Evet 37/24, 448/351 (DLT) → **emet**, **evet**, **ewet**

yok: Yok B15, B19, 2 (KB); 24, 68, 116 (AH)

asığlığ-turur bu yok ol hîç yası

üküş türkler ukmaz munıñ ma‘nîsi (B15 KBM)

yok: Yok, -sız 34/62a3=38:39, 31/27b2=19:71, 27/3b2=4:159 (KT)

Ni'met bérgil minnet ḳılġıl azu yıġḳıl ḥisāb yoḳ (34/62a3=38:39 KT)

yok: Hayır 35/6b3=39:49, 38/69a2=64:7 (KT)

Yoḳ, ol maŋar sınaġ (35/6b3=39:49 KT)

yok: Yok, olmaz, değil 47/33, 51/36, 162/141 (DLT)

Künde irük yok begde kıyık yōk (47/33 DLT)

3. KONULARINA GÖRE FİİLLER

3.1. Temel Kılış, Oluş, Durum

3.1.1. Oluş Fiilleri

abın-: Gizlenmek, saklanmak 108/98 (DLT)

mendin abındı (108/98 DLT)

açı-: Ekşimek; acımak 558/458 (DLT)

sirke açı.dı (558/458 DLT)

açıgsı-: Ekşimek 144/125 (DLT)

üzüm açıgsı.dı (144/125 DLT)

açıl-: Açılmak 106/96, 133/116, 329/267 (DLT); 35/18b2=39:71, 35/20b1=39:73, 30/89a1=16:106 (KT)

Ançaḳa tegi ḳaçan kelseler aŋar açlur anıŋ ḳapuġları (35/18b2=39:71 KT)

açın-: Açılmak 109/98 (DLT)

açlın-: Açılmak 133/116 (DLT)

kapug açlındı (133/116 DLT)

açlış-: Beraber açılmak 126/111 (DLT)

kapugla.r açlışdı (126/111 DLT)

aḍış-: Bacakları açarak büyük adımlarla yürümek 100/92 (DLT)

er aḍa.kı aḍışdı (100/92 DLT)

aḍış-: Uçları bitişik olan iki şeyin diğer uçları ayrılmak 100/92 (DLT)

aḍna-: (Yer vb.) değişmek, farklılaşmak 146/127 (DLT)

yi.r aḍna.dı (146/127 DLT)

aḍna-: Değişmek, kötüleşmek 37/12b2=47:15 (KT)

Arıḳlar sütdin aḍnamaz anıŋ mezesi (37/12b2=47:15 KT)

aḍrıl-: Ayrılmak 129/113 (DLT); 1075, 1276, 6176 (KB); 30/10b3=12:94, 36/75a2=44:4, 34:14a2=36:59 (KT)

Ḳaçan aḍrıldı erse arḳış aydı ataları (30/10b3=12:94 KT)

aḍrış-: Ayrılmak 123/109 (DLT)

ola.r īki aḍrışdı (123/109 DLT)

ag-: Yükselmek, çıkmak 229/198, 96/89, 161/140 (DLT); 289, 731, 1049 (KB); 34/50a1=38:10, 33/70a1=35:10, 34/53a3=38:21 (KT)

Aġsunlar kök ḳapuġlarıŋa (34/50a1=38:10 KT)

ag-: Değişmek 45/31, 96/90, 587/481 (DLT)

agaz-: Bir şey yapmaya başlamak 31/90a2=20:121 (KT)

Belgürdi olarḳa anlarnıŋ uwut yerleri, yapışturu āġāzdılar ol iki üze uştmaḥ yapraḳındın (31/90a2=20:121 KT)

agına-: Debelenmek 79, 6613 (KB)

bilig bilse kadğun kalı katğurar

biligsiz sığun sen ağınap yor a (6613 (KBM)

agısa-: (Yüksek yerlere) çıkmak istemek 141/124 (DLT)

ol tāgka agısa.dı (141/124 DLT)

agış-: (Yüksek yerlere) çıkmakta yarışmak 102/94 (DLT)

ol meniŋ birle tāgka agışdı (102/94 DLT)

agış-: Karşılıklı itişmek 102/94 (DLT)

begle.r bīr ikindi birle agışdı (102/94 DLT)

agla-: Boş kalmak 558/460 (DLT)

üḍig meni küçe.yür

tün kün turup yıglayu

kördi közüm tawrakın

yurtı kalıp aglayu (558/460 DLT)

agtarıl-: Yere vurulmak 129/113 (DLT)

agtarıldı (129/113 DLT)

agtıl-: Yere vurulmak 129/113 (DLT)

er agtıldı (129/113 DLT)

ak-: Akmak; (ordu, insan topluluğu için) akar gibi gelmek 49/34, 93/87, 289/246 (DLT)

akış-: Her yönden akmak, akışmak 102/94 (DLT)

suwla.r akışdı (102/94 DLT)

aklış-: (İnsan ve su için) her yönden toplanmak, toplaşmak 127/112, 56/42 (DLT)

tegme yaŋa.ktın bo.dun aklışdı (127/112 DLT)

anu-: Hazırlanmak 557/459 (DLT)

anu.dı nēŋ (557/459)

anun-: Hazırlanmak, hazırlık yapmak 111/100, 70/56, 515/414 (DLT); 1170, 1240, 1418 (KB); 209 (AH)

ol ya.gıka anundı (111/100 DLT)

anutul-: Hazırlanmak, hazır hâle getirilmek 25/5a3=3:131, 25/6a1=3:133 (KT)

Ḳorḳuŋlar ol otdın kim anutuldı kāfirlerḳa (25/5a3=3:131 KT)

arala-: İki kişinin veya iki şeyin arasından geçmek 156/135 (DLT)

arı-: Temizlenmek 14/7, 555/458 (DLT); 2108, 5128, 5351 (KB); 112, 328 (AH); 31/59a1=20:79 (KT)

Anıŋ içinde ol ol kişiniŋ yanutı turur kim arıdı (31/59a1=20:79 KT)

arın-: Temizlenmek, yıkanmak; etek tıraşı olmak 10/6, 109/99 (DLT); 3522 (KB); 27/21b1=5:6 (KT)

Eger bolsa sizler cünüb, arınıŋlar (27/21b1=5:6 KT)

arkalan-: Sırtı bir yere vermek, dayamak 150/130 (DLT)

art-: Artmak, fazlalaşmak 628/524 (DLT); 349, 736, 740 (KB); 404 (AH)

arttı nēŋ (628/524 DLT)

arta-: Bozulmak 139/122, 272/238, 601/493 (DLT); 4384, 5757, 5862 (KB); 395 (AH)

artaş-: Birbirinden etkilenerek bozulmak, bozulmak 122/108, 376/296 (DLT)

asıl-: Asılmak 107/97 (DLT); 221 (KB); 27/42b1=5:33 (KT)

Bütünlükin öldürülgeler azu asılġalar azu kesilgeler (27/42b1=5:33 KT)

aslın-: Asılmak 134/117 (DLT)

aslındı nēŋ (134/117)

asun-: Asılmak, asılı olmak 595 (KB)

tapın öz oğurluğ bağırsaklıkın

tapuğda esüngil maña bol yakın (595 KBM)

aşgın-: (Taş vb. sert şeyler için) ezilip ufalanmak 132/115 (DLT)

tāş aşgındı (132/115 DLT)

aşrul-: (Yük, engel vb. şeylerden) aşırılmak 129/114 (DLT)

yük arttın aşruldı (129/114 DLT)

atıl-: Atılmak; (çiçekler, ağaç çiçekleri ve benzer şeyler için) birbirinden kopmadan açılmak 15/8, 105/96 (DLT)

ok atıldı (105/96 DLT)

çeçe.k agzı atıldı (105/96 DLT)

atlan-: Oğuzcada dağ vb. bir yere çıkmak 133/116 (DLT)

ol tāgka atlandı (133/116 DLT)

awla-: (Bir şey, biri üzerine) yığılmak 146/127 (DLT)

aŋar kişi awla.dı (146/127 DLT)

awlaş-: (İnsanlar) bir şey üzerine yığılmak 126/111 (DLT)

kişi awlaşdı (126/111 DLT)

avuş-: Hızlı ve geniş adımlarla yürümek, koşuşmak 18/17 (DH)

Yahşı yollardın azıp yaman yolğa avuşkan

Şeytân-laîn pirim dep dâmeniğe yapuşkan

Azâzilni pirim dep erte ahşam körüşken

Arslan babam sözlerin işitingiz teberrük (18/17 DH)

ayrış-: Birbirinden ayrılmak 138/121 (DLT)

ola.r ikki ayrışdı (138/121 DLT)

az-: (Yol için) şaşırmak, kaybetmek 96/89, 58/44 (DLT); 205, 677, 2023 (KB)

ol yo.k a.zdı (96/89 DLT)

az-: Azmak, doğru yoldan çıkmak 26/80a1=4:116, 26/93b1=4:136, 30/99b1=16:125 (KT)

Çın oḳ azdı, azmaḳ ıraḳ (26/80a1=4:116 KT)

azıl-: (Yol için) şaşırılmak 107/97 (DLT); 216 (AH)

yōl azıldı (107/97 DLT)

baglan-: (Birisi tarafından) bağlanmak 385/302 (DLT); 5928 (KB)

otuŋ baglandı (385/302 DLT)

kōy baglandı (385/302 DLT)

bak-: Bakmak, gözetlemek 26/21b2=4:46, 33/83b2=35:43, 32/14b3=28:21 (KT)

Boyun sudımız, eşitgil baḳġıl bizke (26/21b2=4:46 KT)

bakıl-: Bakılıp incelenmek 334/270 (DLT)

yi.rke bakıldı (334/270 DLT)

bakın-: (İşin sonunu) bekleyip tedbir almak, (işin sonuna) bakmak 347/279, 339/273 (DLT); 605, 1283, 1323 (KB); 369 (AH)

īşka bakın (347/279 DLT)

bar-: Gitmek 283/244, 288/245, 289/246 (DLT); 747, 1075, 1090 (KB); 184, 287, 431 (AH); 37/35b3=48:15, 34/48a3=38:6, 38/95a1=66:8 (KT)

barı.ŋla.r iki.gü (289/246 DLT)

barıgsa-: Gitmek istemek, gitmeye niyetlenmek 143/125, 590/483, 590/484 (DLT) → **barısa-**

ewin barkın satıgsa.dı

yulug bīrip barıgsa.dı

tirig erse turugsa.dı

aŋar sākınç küni togdı (590/483 DLT)

barıl-: Gidilmek 333/270, 337/272 (DLT)

Ewke barıldı (333/270 DLT)

barın-: Gitmediği hâlde gider görünmek 338/273, 346/278 (DLT)

er ewke barındı (338/273 DLT)

barısa-: Gitmek istemek, gitmeye niyetlenmek 143/125 (DLT) → **barıgsa-**

barısa.dı (143/125 DLT)

başla-: (Bir şeye, işe) başlamak 572/471 (DLT); C34, C36, 544 (KB); 25/29b1=4, 28/64a1=8, 30/11b1=13 (KT)

Başladım Taŋrı atı birle üküş raḫmetlig, ulaşu yarlıḳaġan (25/29b1=4 KT)

başlan-: (Bir şeye, işe) başlanmış olmak 385/302 (DLT)

er īşka başlandı (385/302 DLT)

başlan-: Bir yere doğru götürülmek, yöneltilmek 385/302, 549/448 (DLT)

kōy tāgka başlandı (385/302 DLT)

bat-: Su vb. şeylere batmak 263/229, 413/324 (DLT)

taŋda bile körse mini ördek ata.r

kalwa körüp kaşgalakı suwka bata.r (263/229 DLT)

bat-: Batmak, sinmek, gözden kaybolmak, saklanmak, gizlenmek 4017, 4835, 6303 (KB)

batgal-: Batmak üzere olmak 1072 (KB)

sewinçin tuğar erdi toğmış künüm

künüm batğalır teg yarumaz tünüm (1072 KBM)

batruş-: Birbirini (su vb. şeylere) batırmak 368/291 (DLT)

ola.r ikki bīr bīrig suwka batruşdı (368/291 DLT)

bekiş- ~ beküş-: Sağlamlaşmak 321/262 (DLT)

bekişdi nēŋ (321/262 DLT)

beklen-: Sağlamlaşmak 385/302, 386/302 (DLT)

beklendi nēŋ (385/302 DLT)

beklen-: (Evinde, kendini emniyete almak için) tedbir almak; (evinde) hapsedilmek 385/302 (DLT)

er ewinde beklendi (385/302 DLT)

bekriş-: Sertleşmek, sağlamlaşmak 566/467 (DLT)

kış yāygaru sawlayu.r

er at menin yawrayu.r

igler yeme sewreyü.r

et yin takı bekrişü.r (566/467 DLT)

beki-: Sağlamlaşmak 1772 (KB)

tüzüldi törü hem itildi éli

ilig inçke tegdi bekip él ulı (1772 KBM)

bekü-: Sağlamlaşmak 563/464 (DLT); 30/82b1=16:94 (KT)

tügü.n bekü.di (563/464 DLT)

belgür-: Belirmek, belli olmak, ortaya çıkmak 352/282, 195/167, 352/282 (DLT); 3006, 3080, 3414 (KB); 31/90a1=20:121, 36/107a2=45:33, 35/5b1=39:47 (KT)

Belgürdi olarḳa anlarnıŋ uwut yerleri (31/90a1=20:121 KT)

bėril-: Verilmek 29/22a1=9:29, 31/30b2=19:77, 32/35a1=28:54 (KT)

Dīn tutmazlar ḥaḳ dīnni anlardın kim bérildiler bitigni (29/22a1=9:29 KT)

bıçıl-: Kesilmek, kopmak, biçilmek 12/6, 329/267, 441/344 (DLT)

yıga.ç bıçıldı (329/267 DLT)

bış-: Pişmek, olgunlaşmak 632, 6165, 5629 (KB)

yorıdı bir ança bu ögdülmişe

tirildi / érildi sakınç kadğu birle bışa (5629 KBM)

bilel-: Çocuk belenmek 530/431 (DLT)

ogla.n bīleldi (530/431 DLT)

birik-: Birikmek, toplanmak, bir olmak 862, 225, 343 (KB); 1449, 443 (AH)

ilig aydı körgil köni er özi

tili köñli birle biriker sözi (862 KBM)

biril-: Verilmek 334/270 (DLT); 295 (KB); 311 (AH)

aŋa.r yarma.k birildi (334/270 DLT)

bognaklan-: Küme küme olmak 403/313 (DLT)

bulut bognaklandı (403/313 DLT)

bol-: Olmak, mevcut olmak 263/229, 39/25, 82/71 (DLT); 5001, 1217, 4137 (KB); 171, 239, 325 (AH); 37/17b2=47:22, 27/39b2=5:30, 27/40b1=5:31 (KT)

Nek bolġay mu sizler eger erklense sizler kim artaḳ iş ḳılsa sizler yer içinde (37/17b2=47:22 KT)

bolun-: Olmak 5058, 4799, 2160 (KB)

yüz utru kitergü bu dünyâ salıp

anın bolsa ‘ukbî bulunğay alıp (4799 KBM)

bolun-: Bulunmak A418 (AH)

bögül-: Birikip çoğalmak, toplanmak 219/189, 334/270, 408/319 (DLT)

su.w bögüldi (334/270 DLT)

buçgaklan-: (Bir şeyin) köşeleri ve uçları olmak 403/313 (DLT)

buçgaklandı nēŋ (403/313 DLT)

buḍuş-: Bacakların ikiye ayrılması gibi ayrılmak 315/258 (DLT)

buḍuşdı nēŋ (315/258 DLT)

bukıl- ~ bukul-: Toplanıp bükülmek 334/270 (DLT)

aḍa.k bukuldı (334/270 DLT)

bulduk-: Bulunmak 380/299 (DLT)

bulduktı nēŋ (380/299 DLT)

bulgan-: (Su, mide vb.) bulanmak 385/302 (DLT)

su.w bulgandı (385/302 DLT)

köŋül bulgandı (385/302 DLT)

bulgan-: (Ülke, kürek kemiği vb.) karışmak 385/302, 453/356 (DLT)

īl bulgandı (385/302 DLT)

bulgaş-: Karışmak 2336 (KB)

kalın sü yayılsa için bulġaşur

anı itse bolmaz yarağsız tuşur (2336 KBM)

bulnuk-: Karışmak, bulanmak 2389 (KB)

yağı sançmış ersig eren bulnukup

yana ewre sançtı yağısın utup (2389 KBM)

bulul-: Bulunmak 593 (KB)

eşitti bu söz kör sewindi ilig

tilek teg bululdı sınadı erig (593 KBM)

bulun-: (Birisi tarafından) bulunmak; mevcut olmak 339/274, 607/499 (DLT); 1423, 1621, 2162 (KB); 83, 382, 417 (AH); 33/22b1=33:61 (KT)

Mel'unlar ḳayda ma bulnurlar, tutlurlar, öldrülürler (33/22b1=33:61 KT)

buruş-: Buruşmak 315/259, 316/259 (DLT)

buruşdı nēŋ (315/259 DLT)

bük-: Yere doğru eğilip alçalmak ve sinmek 273/238, 547/447, 273/239 (DLT)

ol meni körüp bükdi (273/238 DLT)

büken-: Kapanmak 150 (AH)

bükendi ol erke mürüvvẹt yolı (150 AH)

büklün-: Bükülmek, eğilmek 386/303 (DLT)

büklündi nēŋ (386/303 DLT)

büksül-: Çatlamak, yarılmak 381/299 (DLT)

kāp büksüldi (381/299 DLT)

bükül-: Kendi kendine veya birisi tarafından eğilmek 334/270 (DLT)

butık büküldi (334/270 DLT)

bürgelen-: (İnsan için) pire gibi zıplamak 533/433 (DLT)

er bürgelendi (533/433 DLT)

bürül-: Dürülmek, rulo yapılmak 333/270, 334/270 (DLT)

bitig bürüldi (333/270 DLT)

çap-: Suda yüzmek 265/233, 341/275 (DLT); 73 (KB)

er suwda çapdı (265/233 DLT)

çapın-: Suda yüzmek 341/275 (DLT)

çewril-: Çevrilmek, döndürülmek 744 (KB)

bu ay burcı sertân bu ew ewrilür

ewi ewrilür hem özi çevrilür (744 KBM)

çewrül-: Dönmek, çevrilmek 381/300, 382/300 (DLT)

çıgrı çewrüldi (381/300 DLT)

çergeş-: Saf tutmak, saflar hâlinde sıralanmak, sıra sıra dizilmek 417/327, 371/293,99/92 (DLT)

Teŋri ajun törütti

çıgrı eḍiz tezginü.r

yulduzları çergeşip

tün kün ü.ze yörgenü.r (417/327 DLT)

çermel-: (Kamçı ucu) bükülüp kıvrılmak 382/300 (DLT)

çawıg çermeldi (382/300 DLT)

çıgıl-: (Bohça vb. şeyler ip vb. şeylerle) bağlanmak 334/271 (DLT)

ar bog çıgıldı (334/271 DLT)

çıgırla-: Küçük bir yol açmak ve orada yürümek 589/483 (DLT)

yi.rig çıgırla.dı (589/483 DLT)

çıglan-: (Türk arşınıyla) arşınlanmak 532/432 (DLT)

bö.z çıglandı (532/432 DLT)

çıgru-: Sertleşmek 567/467 (DLT)

yi.r çıgru.dı (567/467 DLT)

çık-: (Dışarı, yukarı) çıkmak 154/133, 211/182, 273/238 (DLT); 745, 974, 985 (KB); 132 (AH); 30/64b2=16:69, 33/28b3=34:2, 31/7a3=19:11 (KT) → **taşık-**

Çıḳar ḳarınlarındın yér içgü, türlüg türlüg boḍuġları (30/64b2=16:69 KT)

çık-: Nemlenmek 525/426 (DLT)

tōn çı.kdı (525/426 DLT)

çıkıl-: Çıkılmak 335/271 (DLT)

ewdin çıkıldı (335/271 DLT)

çom-: Suya dalmak 277/241 (DLT)

ogla.n suwda çomdı (277/241 DLT)

çomruş-: Suya dalmada yarışmak veya yardımlaşmak 370/293 (DLT)

ol meniŋ birle suwda çomruşdı (370/293 DLT)

çomuş-: Suya dalmada yarışmak 324/264 (DLT)

ol meniŋ birle sūwka çomuşdı (324/264 DLT)

çovlan-: Kavrulmak, yanmak 26/27b2=4:56 (KT)

Kigrür-miz olarnı otḳa, tegme yolı kim çovlansa terileri tegşürgey-miz (26/27b2=4:56 KT)

çöjül-: (İp; sakız, macun vb. katı sıvılar) gerilmek 334/270 (DLT)

yıp çöjüldi (334/270 DLT)

çöm-: Suya dalmak 202/173, 277/241 (DLT)

ördek suwka çömdi (277/241 DLT)

dereng kıl-: Beklemek, durmak, kalmak, zaman geçirmek 31/38b1=20:10, 32/20a2=28:29, 33/36b2=34:14 (KT)

Dereng ḳılıŋlar, men kördüm ot, bolġay kim keldürgem sizke andın bir pāre (31/38b1=20:10 KT)

eḍlel-: Düzeltilmek; aranmak 150/130 (DLT)

eḍleldi nēŋ (150/130 DLT)

egil-: Eğilmek 108/98, 539/440 (DLT); 4992, 6532, 1055 (KB); 233 (AH)

yıga.ç egildi (108/98 DLT)

eksü-: Eksilmek 141/124, 142/124, 164/142 (DLT); 734, 2034, 130 (KB); eksi- 199 (AH)

eksü.di nēŋ (141/124 DLT)

ektilen-: Yetiştirilmek 36/43a3=43:18 (KT)

Azu ol kim ektilenür şamuşa içre ol ḫuṣūmet içinde belgürtmegen erür (36/43a3=43:18 KT)

enise-: İnmek istemek 142/124 (DLT)

er kötü.din enise.di (142/124 DLT)

ergür-: Ulaşmak 121/107, 121/108 (DLT)

aşka ergürdi (121/107 DLT)

erked- u-: Gücü yetmek, muktedir olmak 30/68b2=16:75 (KT)

Urdı Taŋrı bir meṣel, bir ḳul alınmış, erkedmes umas nerse üze (30/68b2=16:75 KT)

erklen-: Güç bulup yüz çevirmek 37/17b3=47:22 (KT)

Eger erklense sizler kim artaḳ iş ḳılsa sizler yer içinde, kesse sizler yaġuḳlarıŋızını (37/17b3=47:22 KT)

ertil-: Geçilmek, ulaşılmak 431/337 (DLT)

ödlek küni tawratu.r

yalıŋuk küçin kewretü.r

erdin ajun sewritü.r

kaçsa takı ertilü.r (431/337 DLT)

erü- ~ eri-: Erimek 366/290, 555/458, 605/496 (DLT); 3395 (KB)

yāg erü.di (555/458 DLT)

erüş-: Birlikte erimek; kendi kendine erimek 101/93, 102/94 (DLT)

yāg erüşdi (101/93 DLT)

esil-: Uzamak, uzatılmak 107/97 (DLT)

yışıg esildi (107/97 DLT)

eşül-: Üzerine örtülmek 107/97 (DLT)

anıŋ üze yogurka.n eşüldi (107/97 DLT)

eşün-: Örtülmek, örtünmek 3785, 5003 (KB)

yaruk dünyâ yüzke eşünse eşük

men ötrü barayın ay eski tüşük (5003 KBM)

etil-: Düzelmek 222/191 (DLT)

kelse apaŋ terkenim

etilge met törkünim

yaḍılmagay terkinim

emdi çerig çergeşü.r (222/191 DLT)

ėw-: Koşmak 34/28b1=37:94 (KT)

Utru keldiler aŋa éwerler (34/28b1=37:94 KT)

ıç-: Kaybolmak, saklanmak, gizlenmek 1532 (KB)

ıl-: İnmek 97/90, 473/379, 94/87 (DLT)

er tāgdan koḍı ıldı (94/87 DLT)

ırgal-: Sallanmak, silkelenmek 130/114 (DLT)

ırgan-: Deprenmek, hareket etmek 32/21b1=28:31 (KT)

Ḳaçan kördi erse anı ırġanur ançaḳlı yılan teg (32/21b1=28:31 KT)

ırgan-: Sarsılmak 132/115 (DLT)

yıga.ç ırgandı (132/115 DLT)

ısrıl-: Isırılmak 129/114 (DLT)

etme.k ısrıldı (129/114 DLT)

ıyın-: Ikınmak, kendini zorlamak 138/121 (DLT)

ol er ıyındı (138/121 DLT)

ikle-: (Yere) basmak 191/163, 579/476 (DLT) → **yikle-**

ikledi me.niŋ ada.k

körmeḍip ogrı tuza.k

igledim andın uza.k

emlegil emdi tuza.k (191/163 DLT)

iliş-: İlişmek, temas etmek, takılmak 103/94 (DLT); 2377, 2375 (KB)

ikki neŋ birle ilişdi (103/94 DLT)

in-: İnmek 94/88, 471/376, 369/292 (DLT); 1049, 210, 5028 (KB); 31/90b2=20:123, 33/28b3=34:2, 31/25a2=19:64 (KT)

Aydı: iniŋ ikegü andın (31/90b2=20:123 KT)

inçrün-: Faydalanmak, istifade etmek 29/48b3=9:69,29/49a1=9:69, 30/56a3=16:55 (KT)

İrinçlendiŋiz oŋları birle, inçründüŋüzler ülügleriŋiz birle, neteg kim inçründiler erse (29/48b3=9:69 KT)

indür-: İndirilmek 30/51b3=16:44 (KT)

Belgürtse sen kişilerke anı kim indürdi erse olarḳa (30/51b3=16:44 KT)

indürül-: İndirilmek 28/34b3=7:157, 31/83b3=46:30, 34/49a1=38:8 (KT)

Uḍtılar ol nūrḳa kim indrüldi anıŋ birle bu ögür (28/34b3=7:157 KT)

inil-: İnilmek 333/270 (DLT)

tāgdın inildi (333/270 DLT)

iri-: Çürümek 555/458 (DLT)

yıga.ç iri.di (555/458 DLT)

is-: İnme, azalmak, hafiflemek, eksek etmek, bırakmak 5280 (KB)

isizler isizliklerin ésmese

sen ésme kının berge tutğıl basa (5280 KBM)

isi-: Isınmak, kızmak 556/458 (DLT); 2479, 5865, 4629 (KB)

mü.n isi.di (556/458 DLT)

temür isi.di (556/458 DLT)

itil-: İtilmek 106/96 (DLT)

itildi nēŋ (106/96 DLT)

itin-: Hazırlanmak 54/39 (DLT)

kışka itin kelse kalı kutlug yāy

tün kün keçe alkınu.r öḍlek bile āy (54/39 DLT)

itlin-: (Taş vb.) itilmek 133/116 (DLT)

tāş itlindi (133/116 DLT)

itlin-: Düzelmek 145/126 (DLT)

yılkı yazın itlinü.r

otlap anın etlenü.r

begler semüz atlanu.r

sewnüp ügür ısrışu.r (145/126 DLT)

itliş-: (Birlikte) itilmek 126/111 (DLT)

itlişdi nēŋ (126/111 DLT)

iysil-: Eksilmek 139/121 (DLT)

iysildi neŋ (139/121 DLT)

kabar-: Şişmek, kabarmak 305/252 (DLT)

bāş kabardı (305/252 DLT)

kakır-: Boğazını gürültü ile temizlemek 4113 (KB)

kakırma sen anda ya sudma katığ

otunluk bolur bu kiterür tatığ (4113 KBM)

kaklan-: (Et vb.) kurumak 392/307 (DLT)

et kaklandı (392/307 DLT)

kaksı-: Kurumak, kuruyacak gibi olmak 569/469 (DLT)

et kaksıdı (569/469 DLT)

kal-: Kalmak; terk edilmek, bırakılmak 513/411, 624/520, 33/19 (DLT); 1216, 4726, 110 (KB); 275, 70, 476 (AH)

bardı saŋa ye.k utru tutup ba.l

barçın keḍipen telü yuwga bolup kāl (513/411 DLT)

kalıŋula-: (İnsan için) yüzmek 621/517, 622/517 (DLT)

er suwda kalıŋu.la.dı (621/517 DLT)

kalnat- ~ kalnaḍ-: Kalınlaşmak 438/342 (DLT)

yuwka nēŋ kalnattı (438/342 DLT)

kalnu-: Kalınlaşmak; katılaşmak 576/474 (DLT)

yuwka nēŋ kalnu.dı (576/474 DLT)

kam-: Kamaşmak 5799 (KB)

ağı kedti haz baz özüñ örtti öz

séni yañsağuçı körüp kamdı köz (5799 KBM)

kamıt-: Kaymak 803, 802 (KB)

kalı üç adakta emitse biri

ikisi kamıtar uçar ol eri (803 KBM)

kar-: (Su vb.) taşmak 525/426 (DLT)

su.w arıktın ka.rdı (525/426 DLT)

karar-: Kararmak 5347, 5634, 5029 (KB)

ajun tul tonın kedti kaşın tügüp

kalık yek yüzi teg karardı oñup (5029 KBM)

karıl-: Karışmak 335/271 (DLT); 3922, 4401, 4461 (KB)

bi̇̄r nēŋ birke karıldı (335/271 DLT)

kat-: Katılaşmak, sertleşmek 111/100, 235/204, 413/325 (DLT)

bulga.k üküş bolsa kaçan bilgiŋ yite.r

yaŋşak telim sayrap anı(n) tamgak kata.r (235/204 DLT)

katıl-: Karışmak, katılmak, ilave edilmek 329/267, 335/271, 66/52 (DLT); 4271, 4244, 4258 (KB)

arpa ügür birle katıldı (329/267 DLT)

katın-: Sertleşmek, katılaşmak 249/219 (DLT)

öŋdün nelük yalwarmadıŋ kaç kata birdiŋ tawa.r

tulumlug bolup katındıŋ kānıŋ emdi yi.r suwa.r (249/219 DLT)

kawuş-: Bitişmek; cinsî münasebette bulunmak 320/261 (DLT)

erkek tışı.ka kawuşdı (320/261 DLT)

tāg tāgka kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r (320/261 DLT)

kawuş-: Kavuşmak 320/261, 511/410, 527/428 (DLT); 3314, 4053, 6204 (KB)

kada.ş kada.şka kawuşdı (320/261 DLT)

kazıl-: Kazılmak 335/271 (DLT); 6063 (KB)

arık kazıldı (335/271 DLT)

keḍil-: Giyilmek 336/272 (DLT)

tōn keḍildi (336/272 DLT)

keḍrül-: Giydirilmek 384/302 (DLT)

tōn keḍrüldi (384/302 DLT)

kel-: Gelmek 29/16, 61/47, 160/139 (DLT); 747, 1135, 583 (KB); 157, 12, 293 (AH)

Şap kel (160/139 DLT)

kel-: Gelmek, hazır olmak 31/83a2=46:29, 30/5a2=12:82, 28/40a1=7:163 (KT)

Ḳaçan kim keldiler erse aŋa aydılar: tek turuŋlar (31/83a2=46:29 KT)

kel-: Olmak, bir hâlden başka bir hâle geçmek 30/10b1=12:93 (KT)

Eletiŋler köŋlekimni kemşiŋ anı atam yüzi üze, kelgey körgen (30/10b1=12:93 KT)

keldürül-: Gönderilmek 35/17a3=39:69 (KT)

Or[na]lur bitig, keldürlür peyġāmberler (35/17a3=39:69 KT)

kelgel-: Gitmek üzere olmak 1074 (KB)

sewinç ârzû ni‘met turu kalğalır

sakınç kadğu mihnet maña kelgelir (1074 KBM)

kelgir-: Gelmeyi arzulamak, neredeyse gelmek 365/290 (DLT)

kemşil-: Atılmak, atılarak verilmek 36/59b1=43:53 (KT)

Nelük kemşilmedi anıŋ üze bilezükler altundın (36/59b1=43:53 KT)

kenik-: Geri kalmak, gecikmek 349/280 (DLT)

er kenikti (349/280 DLT)

kepi-: Kurumak 557/460 (DLT)

tōn kepi.di (557/460)

kerek-: Gerekmek 925, 58C (KB)

isizlik bile erse beglik maña

kerekmez bu beglik kodur-men saña (925 KBM)

kerge-: Lazım olmak, gerekmek 182/155 (DLT)

keril-: Gerinmek 336/272 (DLT)

er kerildi (336/272 DLT)

keril-: Gerilmek; yayılmak 72/58, 336/272 (DLT)

uruk kerildi (336/272 DLT)

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

kesil-: (Nesne) kesilmek; (nefes vb.) kesilmek 171/147, 336/272, 336/272 (DLT); 1528, 4123, 3364 (KB)

keslin-: Kopmak, kesilmek 293/307, 177/151 (DLT)

keslindi nēŋ (293/307 DLT)

kesliş-: Kopmak, (nesnenin parçaları) birbirinden ayrılmak 378/298 (DLT)

keslişdi nēŋ (378/298 DLT)

ketiş-: (Birbirinden) ayrılmak, uzaklaşmak 313/257, 314/258 (DLT)

ola.r bi̇̄r ikidi.di.n ketişti (313/257 DLT)

kewşe-: Gevşemek, yumuşamak 570/469 (DLT)

kurç nēŋ kewşedi (570/469 DLT)

kıkır-: Yüksek sesle bağırmak 83/73, 310/255, 221/191 (DLT)

kıkrıp atıg kemşelim

kalkan süŋü.n çömşelim

kaynap yana yumşalım

katgı yagı yuwılsu.n (221/191 DLT)

kılın-: kılınmak, yapılmak C63, C65, 3522 (KB); 414, 280 (AH); 33/62b3=34:54, 30/98a3=16:124 (KT)

Andın kim ārzūlar erdiler neçük kim ḳılındı (33/62b3=34:54 KT)

kırıl-: Soyulmak, kazınmak 335/271 (DLT)

kırıldı nēŋ (335/271 DLT)

kış- ~ kıyış-: Gözden kaybolmak, bulunulan yerden ayrılmak 525/426 (DLT)

er yōldan kı.şdı (525/426 DLT)

kıyıl-: Gözden kaybolmak 528/429 (DLT)

kū̄n kıyıldı (528/429 DLT)

kıyış-: Gözden kaybolmak (DLT) → **kış- ~ kıyış-**

kız-: Kızarmak, gülmek 3845, 5761, 6223 (KB)

ajun kırtışı boldı altun öñi

yalın teg bolup dünyâ kızdı eñi (6223 KBM)

kiç-: Gecikmek 524/425, 525/426 (DLT); 180, 374 (AH)

agdı kızıl batra.k

to.gdı kara topra.k

yetşü kelip Ugra.k

tokşıp anın ki.çtimiz (525/426 DLT)

kigrül-: Sokulmak, girdirilmek 384/302 (DLT); 31/23b3=19:60, 35/47b3=40:40, 35/58b3=40:60 (KT)

tawa.r ewke kigrüldi (384/302 DLT)

kigür-: Girmek 37/78a1=50:34, 34/15b1=36:64, 34/67b2=38:56 (KT)

Kigürüŋler selām birle, ol ḫulūd küni (37/78a1=50:34 KT)

kinik-: Gecikmek 4652 (KB)

körü bar tözüke aş içgü tegür

kinikmiş bar erse yéme aş yitür (4652 KBM)

kinil-: Gecikilmek, geciktirilmek, sona bırakılmak 4389 (KB)

tükel işte aşnu tusulur bilig

kénikse bilig işke yetmez elig (4389 KBM)

kiŋü-: Genişlemek 616/512, 617/512 (DLT); 5657, 5915, 6419 (KB); 29/19a3=9:25 (KT)

Tarudı siziŋ üze yer ol kim kéŋüdi erdi (29/19a3=9:25 KT)

kir-: Girmek 537/439, 222/192, 245/213 (DLT); 4994, 991, 1134 (KB); 308, 460 (AH); 30/42a1=16:29, 37/46b1=48:27, 30/43a3=16:31 (KT)

ol terke kirdi (537/439 DLT)

Kiriŋler tamuġ ḳapuġlarındın meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde (30/42a1=16:29 KT)

kiril-: Girilmek 336/272 (DLT)

ewke kirildi (336/272 DLT)

kirin-: Bizzat girmek 347/279, 345/278 (DLT)

suwka kirin (347/279 DLT)

kişel-: Kösteklenmek, bağlanmak 6615, 6614 (KB)

ay bilge kişeldiñ biligsiz yorır

biligsiz kişelse kişenin bür e (6615 KBM)

kit-: Gitmek 414/325, 517/415, 465/369 (DLT); 737, 733, 883 (KB)

karında törümiş kılınç ögretig

yağız yér katında kiter ay tetig (883 KBM)

kizlen-: Gizlenmek; gizler görünmek 392/307 (DLT)

ol tawa.rın kizlendi (392/307 DLT)

kogşa-: (Katı nesne) gevşemek 570/469 (DLT)

katıg nēŋ kogşa.dı (570/469 DLT)

koŋrul-: Kökünden koparılmak, sökülmek 30/16a1=14:26 (KT)

Bir arıġsız söz meŝeli bir arıġsız yıġaç teg ḳoŋruldı (30/16a1=14:26 KT)

kop-: (İnsan için) ayağa kalkmak 265/233, 83/73 (DLT)

er yoka.ru kopdı (265/233 DLT)

koşul-: (Bir şey bir şeye kendi kendine veya birisi tarafından) katılmak 332/269, 335/271, 486/389 (DLT)

kānı akıp yoşuldı

kābı kamug teşildi

ölüg bile koşuldı

togmış küni uş bata.r (332/269 DLT)

kotrul-: Boşaltılmak 2812 (KB)

sözin kıysa begler umınç kötrülür

umınç kitti erse neñiñ kotrulur (2812 KBM)

kotrul-: (Su vb.) boşaltılmak 383/301 (DLT)

su.w olmadın kotruldı (383/301 DLT)

koyul-: Derinleşmek 3070 (KB)

tirildi ögi hem koyuldı bilig

bolu bérdi ewren uzadı elig (3070 KBM)

kökle-: Bir işin esasına vakıf olmak 1492 (KB)

kökleş-: (Birisine) yapışmak ve tutunmak 379/298 (DLT) → **kökteş-**

kökteş-: (Birisine) yapışmak ve tutunmak 379/298 (DLT) → **kökleş-**

kön-: Argu lehçesinde yanmak 279/242 (DLT)

otuŋ köndi (279/242 DLT)

köngel-: Görünmek, belirmek 5976 (KB)

ayur ay kadaşım yolum köñelir

ölüm tutğakı tuttı öz barğalır (5976 KBM)

könül-: Doğrulmak 5474, B46 (KB)

et öz tüz tilese havâ boynı sı

havâ ölse könlür et öz egrisi (5474 KBM)

köpeḍ-: Çoğalmak 2262 (KB)

bayur ötrü bodnı hem itlür éli

hazîneˆ köpedür kutadur yılı (2262 KBM)

kötürül-: kaldırılmak 390 (AH)

kötürüş-: Yük vb. kaldırmada yardım etmek 379/298 (DLT)

kurça-: Sertleşmek 565/466 (DLT)

yumşa.k nēŋ kurçadı (565/466 DLT)

kurı- ~ kuru-: Kurumak 10/6, 14/7, 504/404 (DLT); 133, 1810, 67 (KB); 387 (AH)

Kurı.dı (10/6 DLT)

kurın- ~ kurun-: Kurunmak, kurulanmak 347/279, 344/277 (DLT)

er kurundı (344/277 DLT)

kurın-: Kurumak 252/221 (DLT)

kurındı nēŋ (252/221 DLT)

kurır-: Kurumaya yüz tutmak 307/254 (DLT)

kurırdı nēŋ (307/254 DLT)

kurıgsı-: Kurumaya yüz tutmak 590/484 (DLT)

kurugsı.dı (590/484 DLT)

kuyuluş-: (Sıvılar) dökülmek 530/431 (DLT)

tāgdın sūwla.r kamug kuyuluşdı (530/431 DLT)

külsir-: (Kendini) gülümser gibi göstermek 364/289 (DLT)

külümsin-: Güler görünmek 14/8, 396/309 (DLT)

kürs-: Dolmak, şişmek, taşmak 626/522 (DLT)

yigit kānıŋa kürsdi (626/522 DLT)

küçeḏ-: Çoğalmak 6590 (KB)

ya sewdâ küçedip meñim artadı ol

közümkemü körnür özüm hab içeyi (6590 KBM)

küy-: Yanmak 553/456, 34/20, 225/194 (DLT); 1229, 3796, 5166 (KB)

otuŋ küydi (553/456 DLT)

maŋ-: Adım atmak, yürümek 3659, 4057, 3325 (KB)

tilek birle mañsa yırak yér yakın

kaçan körse yüzin bulur cân ilek (3325 KBM)

maŋıt-: Adım atmak 1211 (KB)

ölügli kişi barça üdke tutuğ

yetilse üdi kör mañıtmaz butuğ (1211 KBM)

mayış-: (Yere) yapışmak 528/429 (DLT)

er yi.rke mayışdı (528/429 DLT)

meŋze-: Benzemek 619/514 (DLT); 1306, 1649, 1708 (KB)

bi̇̄r nēŋ bi̇̄rke meŋze.di (619/514 DLT)

min-: Binmek 5803, 576, 1388 (KB); 34/8a2=36:42 (KT) → **mün-**

[...] (34/8a2=36:42 KT)

mük tur-: Belini bükerek, rükûdaki gibi durmak 169/145 (DLT)

mün-: Binmek 35/69a1=40:79 (KT) → **min-**

Ol Taŋrı ḳıldı sizke yılḳılarnı münse sizler andın taḳı andın yése siz (35/69a1=40:79 KT)

mün-: Binmek 279/242, 465/369, 523/422 (DLT); 4711, 2354 (KB) → **min-**

müŋeş-: Birlikte binmek 618/513 (DLT)

münül-: Binilmek 337/272 (DLT)

ogra-: Uğramak 2364, 2386, 4583 (KB)

takı bolmaz erse yağı oğrasa

tokışmak tilese köñül bérmese (2364 KBM)

okıl-: Okunmak 108/98 (DLT)

bitig okıldı (108/98 DLT)

okın-: Okunmak 110/99; 1356 (KB); 28/62b2=7:204, 33/57a1=34:43, 26/85b1=4:127 (KT)

Ḳaçan oḳınsa Ḳur'ān ḳulaḳ tutuŋlar aŋar (28/62b2=7:204 KT)

okıt-: Okutmak 114/103 (DLT)

ol maŋa bitig okıttı (114/103 DLT)

oltur- ~ oldur-: Oturmak 275/239, 119/106, 188/160 (DLT); 771, 4112, 4125 (KB); 25/23b2=3:168, 29/35b1=9:46, 29/60a1=9:83, 26/95b1=4:140, 29/63b2=9:90, 26/71a3=4:103 (KT)

Anlar kim aydılar ḳadaşlarıŋa oldurdılar, eger boyun susalar bizke öldrülmegetiler (25/23b2=3:168 KT)

Ḳaçan kim eşitse siz Taŋrınıŋ āyetlerini tanlur aŋa, fusūs tutlur anı, olturmaŋlar olar birle (26/95b1=4:140 KT)

olun- ~ olın-: Kıvrılmak, dönmek 111/99, 386/303 (DLT)

olundı nēŋ (111/99 DLT)

opra-: Eskimek, yıpranmak 140/122, 601/493(DLT); 5416, 5919, 1640 (KB)

tōn opra.dı (140/122 DLT)

opraş-: Yıpranmaya başlamak, yıpranmak 123/109 (DLT)

tōnla.r opraştı (123/109 DLT)

ornal-: Konulmak 35/17a2=39:69 (KT)

Or[na]lur bitig, keldürlür peyġāmberler (35/17a2=39:69 KT)

orul-: Biçilmek, kesilmek 106/97 (DLT)

tarıg oruldı (106/97 DLT)

otrul-: (Saç vb.) kesilmek 129/113 (DLT)

saç otruldı (129/113 DLT)

otul-: (Ot vb.) kesilmek 106/96 (DLT)

tarıg otuldı (106/96 DLT)

oyul-: Oyulmak 138/120 (DLT)

yi.r oyuldı (138/120 DLT)

öli-: Islanmak 427/333, 557/459 (DLT); 1408, 3625 (KB)

tōn öli.di (557/459 DLT)

öliş-: Islanmak, nem her tarafı kaplamak 104/95 (DLT)

ölişdi nēŋ (104/95 DLT)

ör-: Yükselmek 133/116 (DLT)

örküçlen-: Dalgalanmak 60/46, 157/136 (DLT)

su.w örküçlendi (60/46 DLT)

örle-: Yükselmek, belirmek, çıkmak 3836, 4893, 6219 (KB)

yaşık yérke yandı yüzin kizledi

kalık meñzi kiş teg bolup örledi (3836 KBM)

örtel-: Yakılmak 128/113 (DLT)

bük örteldi (128/113 DLT)

örten-: Yanmak 130/115, 131/115, 334/271 (DLT)

örtendi nēŋ (130/115 DLT)

ötül-: Geçilmek 249 (KB)

isizlik ot ol ot küyürgen bolur

yolında keçig yok öyülgen ütülgen] bolur (249 KBM)

saç-: Uzaklaşmak 1313 (KB)

bodun munka bolsa yırak tur seçe

kara bulğakıña katılma kaç a (1313 KBM)

saçıl-: Saçılmak, dağılmak 738, 3046, 5640 (KB)

ayâ beg kümüş saç tirilsü ked er

kümüş yığsa saçlur kılıçlığ kur er (3046 KBM)

saçıl-: (Para vb.) saçılmak 329/267 (DLT)

yarma.k saçıldı (329/267 DLT)

saçra-: Sıçramak 334/271 (DLT)

yügürdi kewel at

çakıldı kızıl ot

küyürdi orut ot

saçrap anın örtenü.r (334/271 DLT)

salın-: Sarkmak, salınmak 226/196, 344/277 (DLT); 2692, 3672, 4550 (KB); 413 (AH)

yinçü kula.ktın salındı (344/277 DLT)

salıŋula-: Sarkmak, salınmak 621/517 (DLT)

üzüm salıŋu.la.dı (621/517 DLT)

san-: Sayılmak 278/242, 46/32 (DLT)

ol er xayl bile sandı (278/242 DLT)

sarkış-: (Bolca) damlamak 374/295 (DLT)

būzdın su.w sarkışdı (374/295 DLT)

sarmal-: (Bir şey) dolanmak, sarılmak, karışmak 383/301, 385/302 (DLT)

anıŋ tōnı başıŋa sarmaldı (383/301 DLT)

sawıl-: Kaymak 4888, 4889 (KB) → **sawul-**

udıp bardı azrak odundı yana

töpüdin sawılmış bakırsukuna (4888 KBM)

sawlan-: Söylenmek 909 (KB)

ilig aydı edgü tuçı ögdilür

müni bu isizler ara sawlanur (909 KBM)

seçil-: Seçilmek, ayrılmak 1843, 5595 (KB)

açılğay seçilgey kamuğ işleriñ

süzülgey itilgey kamuğ işleriñ (5595 KBM)

seḍre-: (Kalabalık) hafiflemek, azalmak, seyrekleşmek 566/466, 518/417 (DLT)

kişi seḍredi (566/466 DLT)

seḍreş- ~ sedreş-: (Kalabalık vb. için) azalmak 372/294 (DLT)

bodu.n sedreşdi (372/294 DLT)

sekirt-: Seğirtmek, koşturmak 2383, 2381 (KB); 38/20b2=59:6 (KT)

Sekirtmediŋizler anıŋ üze aṭlardın, téwe ermez (38/20b2=59:6 KT)

sekri-: (Su vb. şeylere) atlamak; zıplamak 567/467, 83/73, 178/152 (DLT)

er suwka sekri.di (567/467 DLT)

sergekle-: Yalpalamak 410/321 (DLT)

Esrük sergekledi (410/321 DLT)

seril-: Sallanmaya başlayıp düşecek gibi olmak 330/267 (DLT)

er serildi (330/267 DLT)

seşil-: Ayrılmak, çözülmek 486/389 (DLT)

koçŋar teke seşildi

saglık sürüg koşuldı

sūtler kamug yoşuldı

oglak kozı yamraşu.r (486/389 DLT)

seşiş-: Ayrılmak 4206 (KB)

apañ dünyâ asğı üçün erse iş

bu işke katılma katılsa se şéş (4206 KBM)

seşü-: Çözülürcesine gevşemek 562/463 (DLT)

tügü.n seşü.di (562/463 DLT)

sıg-: Sığmak 271/237, 101/93, 181/154 (DLT)

ūn kāpka sıgdı (271/237 (DLT)

sıg-: tesir etmek, dokunmak 1607, 5096 (KB)

sıgış-: Sığışmak 201 (AH)

eri bardı ḳaldı ḳuruġ tek yiri (201 AH)

sıgruş-: Birbirine yer açmak, sığışmak 372/294, 373/294 (DLT)

ola.r bīr bīrig sıgruşdı (372/294 DLT)

sıgtaş-: Birlikte ağlamak 372/294 (DLT) → **sıhtaş-**

sıgtaşdı (372/294 DLT)

sıhtaş-: Birlikte ağlamak 372/294 (DLT) → **sıgtaş-**

kişi kamug sıxtaşdı (372/294 DLT)

sın-: Kırılmak 278/242, 604/496 (DLT); 3387, 1615, 4610 (KB); 131 (AH)

yıga.ç sındı (278/242 DLT)

sın-: Kırılmak, yıkılmak 31/34a1=19:90 (KT)

Yarlur yer tüşer tağlar sınıp (31/34a1=19:90 KT)

sınıla-: Donasıya soğumak 619/515, 620/515 (DLT)

su.w sını.la.dı (619/515 DL)

sınan-: Sınanmak 2042 (KB); 30/90b3=16:110, 31/65a3=20:90, 32/44b3=29:2 (KT)

Anlarḳa kim ew barḳlarıdın kesildiler, anda kiḍin sınandılar yana ḳatıġlandılar, serindiler, her-āyine seniŋ İḍiŋ anda kiḍin örtgen ulaşu yarlıḳaġan ol (30/90b3=16:110 KT)

sız-: Sızmak, erimek 6587, 127, 4253 (KB)

kişi bulmadım men muñadur ma yalñuz

sakınçın sızar-men sewinçin küleyi (6587 KBM)

silkin-: Silkinmek 389/305 (DLT)

er tōnın silkindi (389/305 DLT)

sogı-: Soğumak 562/463 (DLT)

su.w sogı.dı (562/463 DLT)

sogun-: (İşeme vb. şeylerden sonra) temizlenmek 343/276 (DLT)

er sogundı (343/276 DLT)

sogun-: Üşümek 343/276 (DLT)

er sogundı (343/276 DLT)

soŋla-: Geri dönmek 32/21b2=28:31 (KT)

Ḳaçan kördi erse anı ırġanur ançaḳlı yılan teg ewrüldi, ḳaḍra yanığlı soŋlamadı (32/21b2=28:31 KT)

soyul-: (Elbise) soyulmak, çıkarılmak 528/429 (DLT)

erdin tōn soyuldı (528/429 DLT)

söbi-: (Nesne) uzamak ve ucu sivrilmek 557/460 (DLT)

söbi.di nēŋ (557/460 DLT)

söke oltur-: Çökerek, dizleri üstüne oturmak 275/239, 547/447 (DLT)

söke oltur (275/239 DLT)

sökün-: (Adam) çökmek 344/277 (DLT)

er begke sökündi (344/277 DLT)

sön-: Sönmek, bitmek, tükenmek 2580, 4711 (KB)

urup berge başı büter terk söner

tilin sökse bütmez açığı yılın (2580 KBM)

suçı-: Sıçramak, zıplamak 558/460, 566/467 (DLT)

at suçı.dı (558/460 DLT)

suçı- bukrı-: Zıplamak ve taşkınlık yapmak 566/467 (DLT)

at suçı.dı bukrı.dı (566/467 DLT)

suçul-: Soyunmak, üzerinden bir şeyi çıkarmak 329/267 (DLT); 31/39a2=20:12 (KT)

er tōnın suçuldı (329/267 DLT)

sugul-: Kaybolmak 2866 (KB)

hıyânet kişi kayda sunsa elig

teñiz erse suğlur kurıtur yérig (2866 KBM)

suklun-: Bir şey bir yere girmek ve orada sağlamlaşmak, sabitleşmek 390/305 (DLT)

anıŋ aḍa.kı ӣtke suklundı (390/305 DLT)

sukluş-: Bir şeyin içine sokulup sabitleşmek 374/295 (DLT)

sukluşdı nēŋ (374/295DLT)

sukul-: (Bir yere) sokulmak 331/268 (DLT)

tawa.r ewke sukuldı (331/268 DLT)

sukun-: Uç lehçesinde yıkanmak 344/277 (DLT)

ura.gut başın sukundı (344/277 DLT)

suwal-: Sıvanmak 331/268 (DLT)

ew suwaldı (331/268 DLT)

suwış-: Fazla sudan dolayı cıvıklaşmak 319/261, 320/261 (DLT)

yugurmış ūn suwışdı (319/261 DLT)

suwlan-: Islanmak; bir şeyin suyu çoğalmak ve bu sebeple yumuşamak 390/305 (DLT); 275, 2207, 2465 (KB)

suwlandı nēŋ (390/305 DLT)

süçi-: Tatlanmak ve güzelleşmek 558/460 (DLT); 813, 3346 (KB)

süçi.di nēŋ (558/460 DLT)

süçir-: Tatlılaşmak 307/253 (DLT)

açıg nēŋ süçirdi (307/253 DLT)

süçiş- ~ süçüş-: Tatlılaşmak, hoş hâle gelmek 314/258 (DLT)

sӱçişdi nēŋ (314/258 DLT)

süprül-: Süpürülmek 382/300 (DLT)

ew süprüldi (382/300 DLT)

sürtün-: (Bir yere) sürtünmek 389/305 (DLT)

at yıga.çka sürtündi (389/305 DLT)

süzlün-: (Su vb.) süzülmek 389/305 (DLT)

su.w süzlündi (389/305 DLT)

süzlüş-: (Sular) süzülmek 374/295 (DLT)

sūwlar kamug süzlüşdi (374/295)

süzül-: (Su) saflaşmak 330/268, 337/272 (DLT)

su.w süzüldi (330/268 DLT)

süzül-: Süzülmek 221, 1773, 5626 (KB)

sewigli telim boldı sewmez yağı

ilin kodtı kaçtı süzüldi toğı (1773 KBM)

şük tur-: Türklerde (ölçünlü Türkçede) susmak 169/145 (DLT) → **tek tur-**

şük tur (169/145 DLT)

tagıl-: (Bir şeyin) sivriliği gitmek 332/269 (DLT)

ok başakı taşka tegip tagıldı (332/269 DLT)

talkıl-: (Nesne) vurulup itilmek 381/300 (DLT)

takıldı nēŋ (381/300 DLT)

tam-: Damlamak 602/493, 42/28, 189/161 (DLT); 464, 2923, 2715 (KB)

Bīr bīrin miŋ bolu.r tama tama köl bolu.r (602/493 DLT)

tamgır- ~ tamgur-: Damlamak üzere olmak 356/284 (DLT)

su.w tamgurdı (356/284 DLT)

tamış-: (Sular) damlamak 324/264 (DLT)

su.w tamışdı (324/264 DLT)

tança-: Çürümek 577/474 (DLT) → **tınçı-**

Tançadı (577/474 DLT)

tançga-: Çürümek 577/474 (DLT)

tançga.dı (577/474 DLT)

tançış-: (Etler vb.) kokuşmak 375/295 (DLT)

etle.r kamug tançışdı (375/295 DLT)

tap bol-: Kâfi gelmek 160/139 (DLT)

Tap boldı (160/139 DLT)

tapıl- ~ tapul-: Bulunmak 328/266 (DLT)

tapıldı nēŋ (328/266 DLT)

taral-: (Saç vb.) taranmak 331/269 (DLT)

saç taraldı (331/269 DLT)

tarık-: (Yer, mekân vb. şeyler) daralmak 326/265 (DLT)

yi.r tarıktı (326/265 DLT)

tarıl-: Dağılmak 12/6, 331/269, 446/350 (DLT); 33/16b2=33:53, 25/22b2=3:159, 38/56a3=62:11 (KT)

Ḳaçan yése siz tarı[lı]ŋlar (33/16b2=33:53 KT)

tarmal- ~ tırmal-: Tırmalanmak 381/300 (DLT)

anıŋ yӱzi tırmaldı (381/300 DLT)

tartıl-: (Para vb. şeyler) tartılmak 381/299, 384/302 (DLT)

yarma.k tartıldı (381/299 DLT)

tartış-: (Nesnenin parçacıkları) birbirini çekmek 369/292, 557/459 (DLT)

tartışdı nēŋ (369/292 DLT)

taru-: (Ev vb.) daralmak 559/461(DLT); 448, 477 (KB); 38/83b1=65:7, 29/19a2=9:25 (KT)

Kimnüŋ tarusa anıŋ üze anıŋ rūzīsi hezīne ḳılsun andın (38/83b1=65:7 KT)

taş-: Taşmak 270/236 (DLT); 388 (AH)

eşiç taşdı (270/236 DLT)

taşık- ~ tışık-: Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabaku ve bazı Türkmenlerce çıkmak 327/265, 326/265 (DLT) → **çık-**

er ewdin taşıktı (327/265 DLT)

taşu-: Taşımak 561/463 (DLT)

ol ewke yarma.k taşu.dı (561/463 DLT)

tawran-: Yürümede acele eder gibi görünmek 386/303 (DLT)

er tawrandı (386/303 DLT)

tawrat-: Acele etmek, hızlanmak (DLT)

tawratış-: Acele etmede yarışmak 444/347 (DLT)

ol anıŋ birle tawratışdı (444/347 DLT)

tay-: Kaymak 552/455, 518/416 (DLT); 30/82b1=16:94 (KT)

tayak bile tayma.s tanuk sö.zün bütme.s (518/416 DLT)

tayış-: Kaymada yarışmak 527/428 (DLT)

ol anıŋ birle tayışdı (527/428 DLT)

tazar-: (Nesne) kelleşmek 307/254 (DLT)

tazardı nēŋ (307/254 DLT)

tegil-: Erişilmek 234 (AH)

tegiş-: Ulaşmak, erişmek 321/262 (DLT)

meniŋ elig taruska tegişdi (321/262 DLT)

tegşürül-: Değiştirilmek 1054, 6487, 6492 (KB)

tadu tegşürüldi aşı boldı yég

ağır boldı köñli katığ tuttı ig (1054 KBM)

tek tur-: Oğuzcada susmak 168/145 (DLT) → **şük tur-**

tek tur (168/145 DLT)

telin-: Delinmek 341/275 (DLT)

tām telindi (341/275 DLT)

teŋeş-: Denkleşmek 615/510 (DLT); 3484, 5660, 2695 (KB)

teŋeşdi nēŋ (615/510 DLT)

tepil- ~ tepül-: Tepilmek 328/266 (DLT)

tepildi yi.r (328/266 DLT)

tepre-: (Nesne vb.) hareket etmek 566/466 (DLT); 1519, 2144, 2387 (KB); 30/4a1=12:80, 31/65b2=20:91 (KT)

tepre.di nēŋ (566/466 DLT)

tepren-: (Nesne vb.) hareket etmek 386/303 (DLT); 5030, 1852, 3902 (KB)

teprendi nēŋ (386/303 DLT)

teril-: (Para vb.) toplanmak 332/269 (DLT)

yarma.k tirildi (332/269 DLT)

teril-: (Kavim vb.) toplanmak 331/269, 332/269 (DLT)

bodu.n terildi (331/269 DLT)

teşil-: Yırtılmak 332/269 (DLT); deşilmek 3041 (KB)

kānı akıp yoşuldı

kābı kamug teşildi

ölüg bile koşuldı

togmış küni uş bata.r (332/269 DLT)

tezgin-: Dönmek 387/303, 393/308, 417/327 (DLT); 29/35a1=9:46 (KT)

çıgrı tezgindi (387/303 DLT)

tezgin-: Dönmek, dolaşmak 3596, 114, 126 (KB)

ajun tezginür-men tilekin udu

ara aç yatur-men arala todu (3596 KBM)

tezgin-: Gezmek, dolaşmak 387/303 (DLT)

ol yi.rig tezgindi (387/303 DLT)

tezgindürül-: Dolaştırılmak, gezdirilmek 36/67a1=43:71 (KT)

Tezgindürlür olar üze saġraḳlar altundın, sapsuz bardaḳlar (36/67a1=43:71 KT)

tezin-: Kendini kaçar göstermek 340/275 (DLT)

ol tezindi (340/275 DLT)

teziş-: (Birbirinden) kaçmak, karşılıklı kaçışmak 318/260 (DLT)

ola.r ikki tezişdi (318/260 DLT)

tıkıl-: (Bir şey bir yere) şiddetle ve tekmeyle sokulmak, tıkılmak 333/270 (DLT)

kendügge ūn tıkıldı (333/270 DLT)

tıkıt-: Zorla tıktırmak, bir şeyi bir kaba şidddetli tekmeyle sokturmak 419/329 (DLT)

ol aŋar aş tıkıttı (419/329 DLT)

tın-: Türklerde susmak; Oğuzlarda susmamak 278/242 (DLT)

tınma (278/242 DLT)

tın (278/242 DLT)

tiŋ tur-: Kalkarak dikilmek 600/492 (DLT)

er tiŋ turdı (600/492 DLT)

tiren-: (Bir yere) dayanmak 340/274, 548/448 (DLT)

ol tāmka tirendi (340/274 DLT)

tizil-: Birisi tarafından veya kendi kendine dizilmek 123/109, 166/144, 332/269 (DLT); 5676, 74 (KB)

tüme.n çiçek tizildi

bükünden ol yazıldı

üküş yatıp özeldi

yi.rde kopa aḍrışu.r (123/109 DLT)

tizlin-: Dizilmek 388/304 (DLT)

yinçü tizlindi (388/304 DLT)

togru-: Bir şeye (hedefe) yönelmek 309/255 (DLT)

ol maŋa togrudı (309/255 DLT)

tokıl- ~ tokul-: (Bez vb.) dokunmak 15/8, 332/269 (DLT)

bö.z tokuldı (332/269 DLT)

tokıl- ~ tokul-: (Madeni şeyler) dövülmek 333/269 (DLT)

kılıç tokuldı (333/269 DLT)

tokın-: İsabet etmek, dokunmak 449/353 (DLT)

Anıŋ yuḍugı tokındı (449/353 DLT)

tokın- ~ tokun-: Oğuzcada (birisi) dövülmek 341/275 (DLT)

er tokındı (341/275 DLT)

tokın- ~ tokun-: (Madeni şeyler) dövülmek 341/275 (DLT)

kılıç tokındı (341/275 DLT)

tokul-: (Adam vb.) dövülmek 332/269, 333/269 (DLT)

er tokuldı (332/269 DLT)

tokun-: (Bir yere) çarpmak 341/275 (DLT)

er tāmka tokundı (341/275 DLT)

tol-: Dolmak 217/186 (DLT); 137, 536, 734 (KB); 73, 74, 393 (AH)

toplu.ka tol (217/186 DLT)

tolan-: Dolmak 37/77a1=50:30 (KT)

Ol kün ayġay tamuġķa: nek tolandıŋ mu? Ayġay: nek ziyādedin (37/77a1=50:30 KT)

toŋ-: (Su vb.) donmak 614/509 (DLT); 3395 (KB)

su.w toŋdı (614/509 DLT)

toplun-: (Duvar vb.) delinmek 387/303 (DLT)

tām toplundı (387/303 DLT)

topra-: İyice ezilmek 566/466 (DLT)

tökleş-: (Nesneler) dökülmek ve akmak 370/292 (DLT)

tökleşdi nēŋ (370/292 DLT)

töklün-: Dökülmek, akıtılmak 388/304 (DLT)

su.w töklündi (388/304 DLT)

tökül-: Birisi tarafından veya kendi kendine dökülmek 333/270 (DLT); 5982 (KB); 142 (AH)

su.w töküldi (333/270 DLT)

tön-: Oğuz lehçesinde (bir yere) dönmek 526/427 (DLT)

ol ewiŋe tö.ndi (526/427 DLT)

töŋit-: Eğilmek, dönmek 6532, 6220 (KB)

kadıñ teg bodum erdi ok teg köni tüz

ya teg egri boldı egildim tüñittim (6532 KBM)

törpül-: Törpülenmek 381/299 (DLT)

yıga.ç törpüldi (381/299 DLT)

töşel-: Birisi tarafından döşenmek 332/269, 348/279 (DLT)

töşek töşeldi (332/269 DLT)

tul-: Tıkanmak, kapanmak 3611, 4835, 171 (KB)

karın todsa arpa ya halvâ bir ol

kalur barça artıp tolur kirgü yol (3611 KBM)

tul-: (Top, çomak vb. şeylere) vurmak 276/240 (DLT)

er topıknı aḍrı bile tuldı (276/240 DLT)

tuldur-: (Birine, bir şeye) çarpmak 354/283 (DLT)

atlıg anı tuldurdı (354/283 DLT)

tumlı-: Soğumak 573/471, 573/472 (DLT); 5221, 5865, 4701 (KB)

su.w tumlı.dı (573/471 DLT)

tun-: (Kapı, dağ geçidi vb.) kapanmak 278/242 (DLT)

kapug tundı (278/242 DLT)

art tundı (278/242 DLT)

tur-: Kalkmak, ayağa kalkmak 283/244, 292/247, 396/309 (DLT)

tur-: Durmak, (bir yerde) kalmak 229/198, 295/248, 548/448 (DLT)

bek tur (229/198 DLT)

tur-: Durmak, kalmak, ayakta durmak 31/65b3=20:91, 26/68b3=4:102, 26/71a3=4:103 (KT)

Aydılar: hem tepremez-miz anıŋ üze turu ḳalġay-miz (31/65b3=20:91 KT)

tur-: Durmak, kalkmak, yükselmek, ayakta durmak 6050, 3349, A2 (KB)

meniñ bu özüm kaçtı dünyâ kodup

bu yérde-turur-men kör emgek yüdüp (6050 KBM)

tur-: Durmak, kalkmak 148, 350, 153 (AH)

tur-: Oturulmak 32/37b2=28:58 (KT)

Ol turġu éwleri, turmaduḳ teg olarda kiḍin meger azḳına (32/37b2=28:58 KT)

turuk-: Durdurulmak 33/48a3=34:31 (KT)

Küç ḳılıġlılar turuḳmış bolurlar İḍileri üskinde (33/48a3=34:31 KT)

turumsın-: Ayağa kalkıyor gibi görünmek 396/309 (DLT)

ol yoka.ru turumsındı (396/309 DLT)

turuş-: Beraber ayağa kalkmak 14/8 (DLT)

turuşdı (14/8 DLT)

tusu bol-: Yaramak, faydası olmak 332/269 (DLT)

tusu boldı (332/269 DLT)

tusuk-: Yaramak, fayda sağlamak 326/265 (DLT)

bu ot maŋa tusuktı (326/265 DLT)

tusul-: Yaramak, faydası olmak 332/269 (DLT); 567, 856, 1657 (KB)

bu ot aŋa.r tusuldı (332/269 DLT)

tuşık-: Rastlamak, uğramak, duçar olmak, düşmek 6544 (KB)

maña rabbım aysa nelük kıldıñ andağ

negü tıldağım bar uwutka tuşıktım (6544 KBM)

tuşlan-: (Bir şeye karşı) yönelmek 388/304 (DLT)

bī̄r nēŋ bī̄rke tuşlandı (388/304 DLT)

tutuş-: (Bir şeye) yapışmak 313/257 (DLT)

tutuş-: Tutuşmak 4111 (KB)

küwezlenme elgiñ sala kirmegil

elig alşu tutşu yéme turmağıl (4111 KBM)

tuyu-: Bitmek 5362 (KB)

tüglün-: Düğümlenmek 388/304 (DLT)

yıp tüglündi (388/304 DLT)

tüke-: Tamamlanmak, kalmamak 563/464 (DLT)

īş tüke.di (563/464 DLT)

tüke-: Yetmek, kâfi gelmek 563/464, 71/57 (DLT)

bu aş kamugka tüke.di (563/464 DLT)

tüke-: Tükenmek, bitmek 5381, 114, 189 (KB); 486 (AH)

tüke- / alkın-: Tükenmek, bitmek 30/83b2=16:96 (KT)

Né kim sizlerniŋ üskünüzde ol tüker alḳınur, né kim Taŋrı üskinde turur ḳaldaçı ol (30/83b2=16:96 KT)

tüken-: Bitmek 2739, 4732 (KB), 127 (AH)

bu erdi ay élig meniñ bilmişim

ötündüm éligke tükendi işim (2739 KBM)

tüne-: Bir gece gecelemek 564/465 (DLT); 489, 6571, 4415 (KB)

ol mende tüne.di (564/465 DLT)

türçi-: (İşe) başlamak 565/466 (DLT); 733, 609, 4044 (KB)

er īş türçi.di (565/466 DLT)

türgeklen-: Bohçalanmak 438/342 (DLT)

tōn türgeklendi (438/342 DLT)

türlün-: Dürülüp bükülmek 387/304 (DLT)

türlündi nēŋ (387/304 DLT)

türül-: Dürülmek 332/269 (DLT)

bitig türüldi (332/269 DLT)

tüş-: İnmek 270/236, 473/379, 336/272 (DLT); 5027 (KB); 177, 178 (AH)

er attın tüşdi (270/236 DLT)

tüş-: Düşmek 161/140, 270/236, 499/401 (DLT); 807, 523, 489 (KB); 29/37a1=9:49, 31/61b1=20:81, 31/10a3=19:25 (KT)

pat tüşdi (161/140 DLT)

Bilgil bulġaḳ içinde tüştiler (29/37a1=9:49 KT)

tüş-: İnmek, çökmek 34/45a3=37:177, 28/15b2=7:134 (KT)

Ḳaçan tüşse olarnıŋ sarāy ortasında neme yawuz ertesi ḳorḳutmış kişilerniŋ (34/45a3=37:177 KT)

tüş-: Ortaya çıkmak, olmak 28/8b2=7:118, 31/61a2=20:81, 31/61a3=20:81 (KT)

Tüşti yaraġlıġ yerinde, yoḳ yoḍun boldı anı kim ḳılur erdiler (28/8b2=7:118 KT)

tüş kıl-: Konmak, mola vermek 452/355 (DLT)

akturur kö.züm yula.k

tüş kılur ördek yuga.k (452/355 DLT)

tüşlen-: Mola vermek, mola yerine inmek 387/304, 118/106 (DLT)

elgin tüşlendi (387/304 DLT)

tüzer-: (Yer vb. şeyler) düzleşmek 307/254, 308/254 (DLT)

yi.r tüzerdi (307/254 DLT)

tüzlün- ~ tüzlin-: (Yer vb. için) düzleşmek, denk hâle gelmek 387/304, 176/150 (DLT)

tüzlündi yi.r (387/304 DLT)

tüzül-: (Yer için) düzletilmek; düzleşmek 332/269, 388/304 (DLT)

yi.r tüzüldi (332/269 DLT)

u-: Muktedir olmak 104, 549, 721 (KB); 3, 274 (AH); 30/68a2=16:73, 31/2a1=16:75, 28/60a7=7:197 (KT)

Tapnur Taŋrıda aḍınḳa ol kim ewürmesler olarḳa rūzī bérü köklerdin yerlerdin nerse umaslar (30/68a2=16:73 KT)

uçlan-: Uçları olmak 133/116 (DLT)

uçlandı nēŋ (133/116 DLT)

uḍın-: Sönmek 4694 (KB) → **udun-**

kiçig oğlan erken kılınç edgü tut

uluğlukka tegse udınur bu ot (4694 KBM)

uḍlaş-: Birbiri ardı sıra gitmek 126/111 (DLT)

ıwık bīr bīrke uḍlaşdı (126/111 DLT)

uḍun-: Sönmek 109/98, 455/358 (DLT); 4412 (KB) → **uḍın-**

ōt uḍundı (109/98 DLT)

ugra-: Uğramak 580/477, 140/123, 585/479 (DLT)

ol saŋa ugra.ma.s (580/477 DLT)

ugral-: (Bir yere) gidilmek, uğranmak 129/114 (DLT)

ol yi.rke ugraldı (129/114 DLT)

ul-: Yıpranmak, dağılmak 94/87 (DLT); 2059, 2263, 6415 (KB)

et bışıg uldı (94/87 DLT)

ulan-: (Bir şey bir şeye) bağlanmak, kavuşmak 44/30, 110/99 (DLT); 3696, 5421, 4049 (KB)

uluglu.kug bulsa sen eḍgü kılı.n

bulgı.l kişi.g begle.r katın yaxşı ūla.n (44/30 DLT)

ulan-: Erişmek 32/24a2=28:35 (KT)

Ḳılġatımız siz ikike ḥüccet ulanmaġalar sizke (32/24a2=28:35 KT)

ulaş-: Ulaşmak 104/95 (DLT); 2996, 4354, 6173 (KB); 446 (AH)

bi̇̄r nēŋ bi̇̄rke ulaşdı (104/95 DLT)

ulaş-: Katılmak, birleşmek 26/55b1=4:90 (KT)

Anlar kim ulaşurlar boḍunḳa siziŋ ara hem olar ara (26/55b1=4:90 KT)

ulugaḍ-: Yükselmek 4708 (KB)

kişi kutluğı ol neçe ulğadu

baru edgü bolsa isizlik kodu (4708 KBM)

un-: Gücü yetmek 4 (AH); 38/74a3=64:16 (KT)

Ḳorḳuŋlar Taŋrıda unmışıŋızça, ḳulaḳ tutuŋlar, boyun suŋlar (38/74a3=64:16 KT)

una-: Gücü yetmek 29/33a2=9:42 (KT)

Eger unasa-miz çıḳḳatımız siziŋ birle (29/33a2=9:42 KT)

uşal-: Ufalanmak 107/97, 384/301 (DLT)

etme.k uşaldı (107/97 DLT)

uwul-: Ufalanmak 107/98, 108/98, 266/234 (DLT)

uwuldı nēŋ (107/98 DLT)

uyul-: (Un vb. şeyler çuvala) basılmak 138/120 (DLT)

uyuldı neŋ (137/120 DLT)

uza-: Uzamak 556, 2968, 889 (KB); 31/63a2=20:86 (KT)

Uzadı mu siziŋ üze bıçıġ azu tilediŋiz mü kim tüşse siziŋ üze öwke (31/63a2=20:86 KT)

uza-: Uzaklaşmak 179 (AH)

uzatıl-: Uzatılmak 176 (KB)

tilig ked küdezgil küdezildi baş

sözüñni kısurğıl uzatıldı yaş (176 KBM)

üḍre-: (Nesne) çoğalmak 140/122 (DLT); 4597 (KB)

üḍre.di nēŋ (140/122 DLT)

üdrül-: Ayrılmak ve iyisi seçilmek 129/113, 129/114 (DLT)

üḍrüldi nēŋ (129/113 DLT)

Anıŋ ere.ni üdrüldi (129/113 DLT)

üglün-: Yığılmak, kümelenmek 133/116 (DLT)

üglüş-: Birbiri üzerine yığılmak 127/112 (DLT)

bi̇̄r nēŋ bi̇̄r üze üglüşti (127/112 DLT)

ügril-: (Beşik vb. şeyler) sallanmak 130/114 (DLT)

bişik ügrildi (130/114 DLT)

ügül-: Toplanmak, küme hâline getirilmek 108/98, 219/189, 408/319 (DLT); 310 (KB)

topra.k ügüldi (108/98 DLT)

ükli-: (Nesne) çoğalmak ve büyümek 146/127, 445/347, 182/155 (DLT)

ükli.di nēŋ (146/127 DLT)

üŋül-: (Ağaç vb. şeyler) oyulmak 616/511 (DLT)

yıga.ç üŋüldi (616/511 DLT)

ürül-: (Tulum, ateş vb.) üfürülmek 107/97 (DLT); 31/69b3=20:102, 35/16a3=39:68, 35/16b3=39:68 (KT)

Ol kün kim ürlür borġu içiŋe, térer-miz yazuḳluġlarnı (31/69b3=20:102 KT)

üste-: Kazanmak, artmak 2451, 6457, 6466 (KB)

bilig birle yalñuk bedüp çawlanur

kişilerde üster kamuğ iş unur (2451 KBM)

üstel-: Artmak, üstüne eklenmek 129/113 (DLT)

su.w üsteldi (129/113 DLT)

üş-: Üşüşmek 93/86 (DLT)

etme.kke telim kişi üşdi (93/86 DLT)

üş-: Delik açmak 93/86 (DLT)

ol ok üşdi (93/86 DLT)

üşel-: Birisi tarafından aranmak 107/98 (DLT)

anıŋ ewi üşeldi (107/98 DLT)

ütleş-: (Eşya vb.) delinmek 126/111 (DLT)

ütleşdi nēŋ (126/111 DLT)

üyül-: Batmak 3090 (KB)

öyükke kirigli üyüldi kodı

örü kelmedi ol sewinç bulmadı (3090 KBM)

üzlün-: Kopmak 134/117 (DLT)

uruk ü.zlündi (134/117 DLT)

üzlüş-: Kopmak, ayrılmak 126/111 (DLT)

üzlüşdi nēŋ (126/111 DLT)

begi kisi üzlüşdi (126/111 DLT)

üzül-: Kopmak 107/97 (DLT); 4797, 247, 1520 (KB)

üzüldi nēŋ (107/97 DLT)

yaḍıl-: Yayılmak, serilmek 477/381 (DLT); 2556, 6041, 458 (KB)

tōn kün̄ke yaḍıldı (477/381 DLT)

yaglan-: Yağlanmak 490/392 (DLT)

yaglandı nēŋ (490/392 DLT)

yagu-: Yaklaşmak 341/275, 481/385 (DLT); 1631, 4042, 5638 (KB); 26/18a1=4:43, 29/20b2=9:28 (KT)

Ey anlar kim bittiler, yaġumaŋlar namāzḳa (26/18a1=4:43 KT)

yaguş-: Birbirine yaklaşmak 314/258, 475/380 (DLT); 136, 5311 (KB)

bir̄ nēŋ bir̄ke yaguşdı (475/380 DLT)

yagutul-: Yaklaştırılmak 37/77a3=50:31 (KT)

Yaġutuldı uştmaḥ muttaḳīlarḳa, ıraḳ ermez (37/77a3=50:31 KT)

yakıl-: Dokunmak 478/382 (DLT)

aŋar yakıldı (478/382 DLT)

yal-: Parlamak 415 (KB)

bu kün toğdı ilig bu kılkı bile

yarudı ajunka kün ay teg yala (415 KBM)

yalın-: Çıplaklaşmak 480/383 (DLT); 5243 (KB)

er yalındı (480/383 DLT)

yanaş-: Yanaşmak 3140 (KB)

maña tegse emgek erej me tegir

erej birle emgek yanaşu yorır (3140 KBM)

yandurul-: Döndürülmek, çevrilmek 37/84a1=51:9, 36/73b2=43:87, 29/5a1=8:44 (KT)

Yandrulur siz andın kim yandurdı erse (37/84a1=51:9 KT)

yandurul-: Başaşağı döndürülmek, ters döndürülmek 26/57b1=4:91 (KT)

Yandurulsa bulġaḳḳa sınaġḳa yandurlur anıŋ içiŋe (26/57b1=4:91 KT)

yaŋkula-: Bir ses veya hareket duymuş gibi sağa sola dönmek 622/517 (DLT)

er kula.kı yaŋku.la.dı (622/517 DLT)

yaŋkur-: Çağrılmış gibi, bir ses veya hareket duymuş gibi sağa sola dönmek 618/513 (DLT)

er yaŋkurdı (618/513 DLT)

yapçu-: Yapışmak 401, 1409 (KB)

kölike teg ol kör bu dünyâ toña

ederse kaçar kaçsa yapçur saña (1409 KBM)

yapçun-: Yapışmak, yapışıp asılmak 489/391 (DLT)

okka yilim yapçundı (489/391 DLT)

yapıl-: Örtünmek, kapanmak, gizlenmek 4003 (KB) → **yapul-**

negü teg kılur-men begiñke tapuğ

yapılmış-turur kör maña bu kapuğ (4003 KBM)

yaprul-: Keçeleşerek yapışmak; keçeleşerek yıpranmak 488/390, 488/391 (DLT)

bi̇̄r nēŋ bi̇̄rke yapruldı (488/390 DLT)

yapul-: Örtünmek, kapanmak, gizlenmek 4638, 1321 (KB) → **yapıl-**

apañ irse devlet yapulsa kapuğ

serinse yana işi itlür kamuğ (1321 KBM)

yapul-: (Kapı vb.) çarpmak, kapanmak 476/381 (DLT)

kapug yapuldı (476/381 DLT)

yapuş-: Yapışmak 474/379 (DLT); 6630, 1870 (KB); yapışmak, sarılmak 268 (AH)

yelim tü.gke yapuşdı (474/379 DLT)

yara-: Uymak ve yaramak; caiz (mümkün) olmak 480/384, 192/165, 461/365 (DLT); yaramak, uygun gelmek B34, 484, 485 (KB)

ol nēŋ aŋar yara.dı (480/384 DLT)

yaraş-: Uygun olmak, yaramak 321/262 (DLT); 411, 1707, 1709 (KB)

Mü.ş yakrı.ka tegişme.s ayur kişi neŋi yaraşma.s (321/262 DLT)

yarıl-: Yarılmak 451/354, 477/381 (DLT); 6139, 4715 (KB); 31/33b3=19:90, 37/81b3=50:44, 31/33b2=19:90 (KT)

Yarlur yer tüşer tağlar sınıp (31/33b3=19:90 KT)

yarıl-: Yarılıp kopmak, ayrılmak 477/381 (DLT)

kāp yarıldı (477/381 DLT)

yarımlan-: Yarılanmak 492/394 (DLT)

yarımlandı nēŋ (492/394 DLT)

yarun-: Aydınlanmak, parlamak 2134, 2243, 1219 (KB)

törü birle bodnı sewinse turup

kümüş bolsa er at yarunsa körüp (2134 KBM)

yasıl-: Sökülmek 477/382 (DLT)

yā yasıldı (477/382 DLT)

yastal-: Yastık yerleştirilmek 488/390 (DLT)

yastuk yastaldı (488/390 DLT)

yastal-: (Hedefin) kenarına isabet etmek 488/390 (DLT)

ok amaçka yastaldı (488/390 DLT)

yastan-: Yaslanmak 2727, 5974, 622 (KB)

bağırsak tapuğçı éşik yastanur

tiledükte tutçı kapuğda-turur (2727 KBM)

yaş-: Gizlenmek, saklanmak 470/376, 536/438, 214/184 (DLT); 1427 (KB); 34/60a2=38:33 (KT)

Ançaḳa tegi yaştı kün perde birle (34/60a2=38:33 KT)

yaşısa-: Gizlenmek istemek 578/475 (DLT)

ol mindin yaşısa.dı (578/475 DLT)

yaşna-: (Ayna, leğen vb. şeyler) parlamak 579/477, 580/477 (DLT)

yatısa-: Gecelemek, uyumak ve yatmak istemek 577/475 (DLT)

er yatısa.dı (577/475 DLT)

yawçun-: (Bir şey bir şeye) yapışmak, asılmak 489/391 (DLT) → **yapçun-**, **yapşun-**

yawçundı (489/391 DLT)

yawra-: Dayanıklı (sağlam) olmak, sağlamlaşmak 566/466, 566/467 (DLT)

er yawra.dı (566/466 DLT)

yavu-: Yaklaşmak 379 (AH)

yavuk-: Yakınlaşmak, dokunmak 26/19a2=4:43 (KT)

Yaġumaŋ namāzḳæ ... yavuḳsa sizler uraġutlarḳa (26/19a2=4:43 KT)

yayıl-: Sallanmak, titreyip salınmak 529/430, 208/178 (DLT)

yıga.ç yayıldı (529/430 DLT)

yaykal-: (Su vb.) çalkalanmak 489/391 (DLT)

su.w yaykaldı (489/391 DLT)

yazıl-: Çözülmek, açılmak 72/58, 123/109, 447/351 (DLT); 813, 829, 1808 (KB)

türlüg çeçek yazıldı

barçın yaḍım kerildi

uçma.k yeri körüldi

tumlug yana kelgü.sü.z (72/58 DLT)

yazıl-: Yayılmak 2685 (KB)

yazıldı ajunka anı tirgüsüz

eşitti tüzü halk anı örtgüsüz (2685 KBM)

yazlın-: Kendi kendine çözülmek 490/392, 546/446 (DLT)

tügü.n yazlındı (490/392 DLT)

yazlış-: (Düğümler) çözülmek 487/389 (DLT)

tügü.nle.r yazlışdı (487/389 DLT)

yaztur-: (Ok atışında, konuşmada) yanıltmak 484/387 (DLT)

ol anı okta yazturdı (484/387 DLT)

yelimlen-: (Tutkal) yapışmak, tutkallanmak; yapıştırılmak 492/394 (DLT)

ok yelimlendi (492/394 DLT)

yelpin-: Kendi kendini yelpazelemek 489/391 (DLT)

ol ōziŋe yīl yelpindi (489/391 DLT)

yelwir-: (Tül vb. şeyler) uçuşmak 485/388 (DLT)

tolwır yelwirdi (485/388)

yençil-: Basılmak, ezilmek 488/390, 103/94, 409/320 (DLT)

kāgu.n yençildi (488/390 DLT)

yeni-: Hafiflemek 1654 (KB)

kutuldı ilig kitti emgekleri

bodun asğı arttı yenip yükleri (1654 KBM)

yepüş-: Sımsıkı sarılmak, yapışmak 36/55a1=43:43 (KT) → **yapuş-**

Yepüşgil aŋar kim yarlıġ ıḍıldı saŋa (36/55a1=43:43 KT)

yertür-: (Birine dal vb. şeyleri) nazikçe yarma işini vermek 483/387 (DLT)

ol aŋar butık yertürdi (483/387 DLT)

yet-: Yetmek 237 (AH)

yetgel-: Yetişmek üzre olmak 6167 (KB)

ayâ kéñ yorıklığ bodun öktemi

ölüm yetgelir terk otı kıl emi (6167 KBM)

yetiş-: Yetişmek, ulaşmak 525/426 (DLT)

agdı kızıl batra.k

to.gdı kara topra.k

yetşü kelip Ugra.k

tokşıp anın ki.çtimiz (525/426 DLT)

yetrül-: (Birine, bir şeye) katılmak 488/391 (DLT)

soŋuk burunka yetrüldi (488/391 DLT)

yetsik- ~ yitsik-: Ulaşılmak 488/390, 15/8 (DLT)

Kaçgın er yetsikti (488/390 DLT)

yewül-: Kıvamını bulmak, olgunlaşmak 478/382 (DLT)

begni yewüldi (478/382 DLT)

yıḍı-: Kokmak, kokuşmak 480/384, 559/461 (DLT); 4519, 5862, 6514 (KB)

et yıḍı.dı (480/384 DLT)

yıdış-: (Nesnenin parçacıkları) birbiri içinde eskimek 474/379 (DLT)

yıdışdı nēŋ (474/379 DLT)

yıḍlan-: (Et vb. şeyler) kokmak 490/392 (DLT)

et yıḍlandı (490/392 DLT)

yıgıl-: Toplanmak, yığılmak, yığın hâline gelmek 478/382 (DLT); 1806, 3008, 5164 (KB)

boḍun yıgıldı (478/382 DLT)

yıglın-: Toplanmak, bir araya getirilmek 35/83b1=41:19 (KT)

Ol kün kim térlür Taŋrınıŋ düşmanları otḳa olar yıġlınurlar (35/83b1=41:19 KT)

yıgrıl-: (Soğuktan) büzülmek 488/391, 489/391, 129/114 (DLT)

er tumlugka yıgrıldı (488/391 DLT)

yıkıl-: Yıkılmak 176/150, 478/382 (DLT); 2137, 3918 (KB)

tām külf yıkıldı (176/150 DLT)

yıldra-: Parlamak 6219 (KB)

toğardın kara kuş kopup örledi

yağı ot kötürmiş teg ot yıldradı (6219 KBM)

yılı-: (Su vb.) ılımak 482/385 (DLT)

su.w yılı.dı (482/385 DLT)

yılır-: Isınmak 99/92, 407/318 (DLT)

kakla.r kamug kölerdi

tagla.r başı ilerdi

ajun tını yılırdı

tü tü çeçek çergeşür (99/92 DLT)

yılış-: (Su vb. şeyler) ısınmak 476/380 (DLT)

suwla.r kamug yılışdı (476/380 DLT)

yıpla-: İp üzerinde oynamak 579/476 (DLT)

er yıpla.dı (579/476 DLT)

yıra-: Uzaklaşmak 481/384, 604/496 (DLT)

yıra.dı nēŋ (481/384 DLT)

yırtıl-: Yırtılmak 488/390, 33/19 (DLT)

atsa okın kezgerip kim tur anı yıgdaçı

tāgıg atıp ugrasa ӧzi kuyı yırtılu.r (488/390 DLT)

yış bol-: Sıkışmak, kalabalıklaşmak 446/350 (DLT)

Boḍu.n yış ~ yuş bōldı (446/350 DLT)

yigeḍ-: Artmak 4705 (KB)

kişi kutluğınıñ bolur belgüsi

küniñe yégedür anıñ edgüsi (4705 KBM)

yikle-: i-'yi yi- yapanların lehçesinde, (yere) basmak 579/476 (DLT) → **ikle-**

ol yi.rig yikle.di (579/476 DLT)

yilgür-: Uçuşmak, çırpınmak 3329 (KB) → **yilkür-**

kadaş köñli barça saña kadğurar

körü ıdsa bulmaz köñül yélgürer (3329 KBM)

yilkür-: Uçuşmak 74 (KB) → **yilgür-**

yilpire-: (Kepek vb.) nemlenmek 483/386 (DLT)

kepek yilpiredi (483/386 DLT)

yilpire-: Çiselemek 483/386 (DLT)

yagmur yilpiredi (483/386 DLT)

yiriş-: (Nesne) ayrılmaya yüz tutarak gevşemek 475/380 (DLT)

yirişdi nēŋ (475/380 DLT)

yişil-: (El, işe) alışmak 477/382 (DLT)

anıŋ elgi īşka yişildi (477/382 DLT)

yit-: Yetişmek, ulaşmak (DLT) → **yet-**

yit-: Yetmek, yedeğinde götürmek 3263, 4262, 4352 (KB)

inini edgeke yét özüñ edgü bol

kişi edgü erdin tüzer edgü yol (3263 KBM)

yiwil-: Erişmek, ulaşmak 478/382, 600/492 (DLT)

sū̃ yiwildi (478/382 DLT)

yoḍluş-: (Yazılar, şekiller vb.) silinmek 487/389 (DLT)

bitigle.r yoḍluşdı (487/389 DLT)

yoḍul-: Silinmek 477/381 (DLT)

kān kılıçtın yoḍuldı (477/381 DLT)

yokaru: Yukarı, ayağa (kalkmak) 83/73, 265/233, 266/234 (DLT)

yokaru oltur-: Yüksekte oturmak 38/7a2=58:11 (KT)

Ḳaçan ayılsa: yoḳaru olturuŋlar, yoḳaru olturuŋlar (38/7a2=58:11 KT)

yokla-: Çıkmak, yükselmek 537/439, 542/443 (DLT); 1002, 3981, 6053 (KB); 101 (AH)

tāgka yokla (537/439 DLT)

yolun-: Sıyrılmak 662 (KB)

yor-: Yürümek 229/198 (DLT); 6613 (KB) → **yorı-**

aga böktir üze yordım

barık yakıpkıya kördim

anı bilip takı bardım

tükel yagı tozı togdı (229/198 DLT)

yorı- ~ yoru-: Yürümek 608/500, 286/245, 480/384 (DLT); 1583, 3328, 5760 (KB); 410, 14 (AH) → **yor-**

sıŋa.rdın yorı (608/500 DLT)

yorış-: Yürümede yarışmak 475/380 (DLT)

ol meniŋ birle yoruşdı (475/380 DLT)

yort-: Bir işe başlamak üzere yürümek 2341, 2585, 5591 (KB)

er at kaldı emdi saña tapğuçı

yağıka börike bu ol yortğuçı (5591 KBM)

yorul-: (Çocuk vb. beşiğinden) çözülmek 477/381 (DLT)

ogul beşiktin yoruldı (477/381 DLT)

yoşul-: (Kan, süt vb.) akmak 332/269, 477/382, 486/389 (DLT)

kānı akıp yoşuldı

kābı kamug teşildi

ölüg bile koşuldı

togmış küni uş bata.r (332/269 DLT)

yölel-: (Duvar vb.) destekle desteklenmek 478/383, 479/383 (DLT)

tām yöleldi (478/383 DLT)

yörgen-: (İp vb. şeyler, bir şeye) sarılmak 489/391, 490/392, 166/144 (DLT)

uruk yıga.çka yörgendi (489/391 DLT)

yörgeş-: (İp, çiçek vb. şeyler) sarılmak 487/389, 199/170, 219/189 (DLT)

yıga.çka yıp yörgeşdi (487/389 DLT)

yörül-: Yorulmak 6028 (KB)

kişike körüp yörlür emdi bu tüş

añar yakşığ erse yağutur ukuş (6028 KBM)

yubal-: (İş vb.) unutulmak ve uygulanmamak, savsaklanmak 476/381 (DLT)

īş yubaldı (476/381 DLT)

yugrul-: Yoğrulmak 488/391, 129/114 (DLT)

ūn yugruldı (488/391 DLT)

yuk-: Bulaşmak 471/377 (DLT); 4239, 4304 (KB)

eligke yāg yukdı (471/377 DLT)

yukul-: Bulaşmak 478/382 (DLT)

tōnka kara yukuldı (478/382 DLT)

yul-: Kurtulmak 3465 (KB)

köni beg yüzi körse kutluğ bolur

muyanka tegir hem yazukı yulur (3465 KBM)

yuldra- ~ yuldrı-: (Kılıç, mücevher vb. şeyler) ışıldamak, parlamak 633/528 (DLT)

kılıç yuldradı (633/528 DLT)

yulkaş-: (Nesne) soyulmak 487/389 (DLT)

yulkaşdı nēŋ (487/389 DLT)

yulkun-: (Bir şeyin kabuğu) soyulmak 489/391 (DLT)

yulkundı nēŋ (489/391 DLT)

yulun-: Yolunmak 480/384 (DLT)

saç yulundı (480/384 DLT)

yumgaklan-: (Nesne) top hâline gelmek ve yuvarlanmak 493/394 (DLT)

yumgaklandı nēŋ (493/394 DLT)

yumıt-: Toplanmak 3037, 6357, 417 (KB)

yumşa-: Yumuşamak 578/475, 584/479, 221/191 (DLT); 2665, 4098, 2749 (KB); 34/93b3=39:23 (KT)

Yumşayur olarnıŋ terileri hem köŋülleri Taŋrınıŋ yādıŋa (34/93b3=39:23 KT)

yumul-: Yumulmak 3837, 6172, 5674 (KB)

bu kün ya yarın tut yumulsa bu köz

sélerniñ du‘âka bolur muñluğ öz (6172 KBM)

yumurlan-: Oğuz lehçesinde (insanlar) toplanmak 401/312, 491/393 (DLT)

kişi yumurlandı (401/312 DLT)

yun-: Yıkanmak 472/378, 422/331 (DLT); 6017, 3285, 3287 (KB)

er suwda yundı (472/378 DLT)

yunçır-: (İş) kötüleşmeye yüz tutmak 485/388 (DLT)

er īşı yunçırdı (485/388 DLT)

yuwluş-: (Bir şeyler) yuvarlanmak 487/390 (DLT)

korumla.r kamug yuwluşdı (487/390 DLT)

yuwgaḍ-: (Çocuk vb.) yaramazlaşıp söz dinlemez olmak 440/343 (DLT) → **yuwgat-**

yuwgalan-: (Çocuk vb.) yaramazlaşmak 534/434 (DLT)

ogul yuwgalandı (534/434 DLT)

yuwgat-: (Çocuk vb.) yaramazlaşıp söz dinlemez olmak 440/343 (DLT) → **yuwgaḍ-**

ogla.n yuwgattı (440/343 DLT)

yuwlun-: Kendi kendine yuvarlanmak 490/392, 491/392 (DLT); 662 (KB)

yuwlundı nēŋ (490/392 DLT)

yuwul-: Birisi tarafından veya kendi kendine yuvarlanmak 200/171, 478/382, 491/392 (DLT)

telim başlar yuwuldı met

yagı andın yawaldı met

küçi anıŋ kewildi met

kılıç kınka küçün sıgdı (200/171 DLT)

yüḍ-: (Yük) taşımak 632/527, 203/174, 225/194 (DLT)

ol yük yü.ḍti (632/527 DLT)

yügrüş-: Koşuşmak 486/389, 605/496 (DLT)

ogla.n yügrüşdi (486/389 DLT)

yügür-: Koşmak 181/155, 334/271, 473/379 (DLT); 384, 402, 676 (KB); 6, 181, 461 (AH); 31/54b3=20:66, 34/30a2=37:102 (KT)

Ançada yipleri hem tayaḳları ḫayāl körnür aŋa siḫrlerindin kim her-āyine ol yügrür (31/54b3=20:66 KT)

yüklen-: Taşınmak 35/69b2=40:80, 38/51b2=62:5 (KT)

Anıŋ üze hem kemi üze yüklenür sizler (35/69b2=40:80 KT)

yükse-: (Nesne) yükselmek ve uzamak 578/475, 161/140, 578/475 (DLT); 1809 (KB)

yü.kse.di nēŋ (578/475 DLT)

yükün-: Eğilmek 148 (AH)

yülil- ~ yülül-: Tıraş edilmek 479/383 (DLT)

saç yülüldi (479/383 DLT)

yüŋlü-: Hafiflemek 30/76a1=16:85 (KT)

Ḳaçan kim körseler anlar kim küç ḳıldılar ḳınnı yüŋlümes olardın ḳın (30/76a1=16:85 KT)

yüz-: (Suda) yüzmek 470/376 (DLT)

er suwda yüzdi (470/376 DLT)

3.1.2. Kılış Fiilleri

abı-: Gizlemek, saklamak 555/457 (DLT)

ol anı kişi.den abı.dı (555/457 DLT)

abıd-: Gizlemek, saklamak 116/104 (DLT) → **abıt-**

ol anı kişi.din abı.ddı (116/104 DLT)

abıt-: Gizlemek, saklamak 111/110 116/104 (DLT) → **abıd-**

aç-: Açmak, izah etmek 391, 4796, 596 (KB)

köñüldeki sırrım açar-men saña

tilek ârzû birle uçar-men saña (4796 KBM)

aç-: Açmak 180/154, 92/85, 360/ 287 (DLT); 221 (AH)

kol a.ç (180/154 DLT)

açın-: Açar görünmek 109/98 (DLT)

er ko.yın açındı (109/98 DLT)

açısa- ~ açsa-: Açmak istemek 141/123 (DLT)

er kapug açısa.dı ~ açsa.dı (141/123 DLT)

açış-: Açmakta yardımcı olmak veya açmakta yarışmak 100/92 (DLT)

ol maŋa kapug açışdı (100/92 DLT)

açış-: Karşılıklı birbirini ekşitmek 100/92 (DLT)

üzüm açışdı (100/92 DLT)

açıt-: Ekşitmek 112/101 (DLT)

ol sirke açıttı (112/101 DLT)

açtur-: Açılması için emir vermek, açtırmak 116/105 (DLT)

ol kapug açturdı (116/105 DLT)

aḍakla-: Ayağa vurmak 154/133 (DLT)

ol anı aḍakla.dı (154/133 DLT)

aḍır-: Ayırmak 98/91, 546/446 (DLT); 2752, 2772, 4633 (KB); 27/36b3=5:25, 38/36a2=60:3 (KT)

Aḍırġıl biziŋ ara, fāsıḳ boḍunlar ara (27/36b3=5:25 KT)

aḍırt-: Ayırtmak, ayırt etmek 2080, 2787 (KB)

kara kul karası bolur beg ürüñ

karalı ürüñli adırttı körüñ (2080 KBM)

aḍırtla-: Ayırt etmek, ayırmak 1839 (KB)

ukuşsuz ölüg ol ukuşluğ tirig

ukuş munça teñlig adırtlar erig (1839 KBM)

aḍış-: Ayırmak, yaymak 4115 (KB)

yana alma tırñak adışma butuñ

uçuzluk tegürgey iletgey kutuñ (4115 KBM)

aḍnal-: Değiştirilmek 37/76b2=50:29 (KT)

Aḍnalmaz aytıġ meniŋ üskümde, ermez men küç ḳılġuçı ḳullarḳa (37/76b2=50:29 KT)

aḍnat-: Değiştirmek, tagyir ve tahrif etmek 30/98b1=16:124, 27/47b2=5:41, 26/20b3=4:46 (KT)

Bütünlükin kim ḳılındı şenbeni anlar üze kim aḍnattı anıŋ içinde (30/98b1=16:124 KT)

aḍutla-: Avuçlamak 151/131 (DLT)

er yarma.k aḍutla.dı (151/131 DLT)

agırlan-: Pahalı bulmak 148/129 (DLT)

ol bu atnı agırlandı (148/129 DLT)

agırlan-: Ağır bulmak 148/129 (DLT)

agıt-: (Yüksek yerlere) çıkartmak, yülsetmek 114/102 (DLT)

ol anı tāgka agıttı (114/102 DLT)

agıt-: Bırakmak, terk etmek, dağıtmak, uzaklaştırmak 1233, 6312 (KB)

nerek kadğurar sen nerek bu sığıt

bayat hükmi keldi sığıtnı ağıt (1233 KBM)

agızla-: Ağıza vurmak 152/132 (DLT)

ol kulın azıgla.dı (152/132 DLT)

aglat-: Boşaltmak, istediği şeyle başbaşa kalmak için (insanları) uzaklaştırmak (etrafını boşaltmak) 136/119 (DLT)

ol kişi.ni aglattı (136/119 DLT)

agnat-: Kekretmek, kekeme hâle getirmek 137/120 (DLT)

yaga.k anıŋ tılın agnattı (137/120 DLT)

agtar-: Yere vurmak, yere sermek 306/253 (DLT)

erdi aşın taturga.n

yawlak yagıg katarga.n

boynın tutup kaḍırga.n

bastı ölüm agtaru (306/253 DLT)

aẖtar-: Döndürmek, yöneltmek 29/36b1=9:48 (KT)

Aẖtardılar saŋa işlerni ançaḳa tegi keldi ḥaḳīḳat, belgürdi Taŋrınıŋ fermānı (29/36b1=9:48 KT)

ahtar-: Tersyüz etmek, devirmek, yıkmak; kürekle aktarmak 117/105, 257/225 (DLT)

er tāşıg axtardı (117/105 DLT)

akuz-: Akıtmak 85/4 (DH)

Eya gafil ömrüng seni öter yeldek

Köz yaşıngnı akuz daim ab-ı seldek

Seni süyer dergahide misli kuldek

Hace süyse seni azad eter dostlar (85/4 DH)

alal-: Alabilmek 10/3 (DH)

Erenlerdin feyz u fütuh alalmadım

Yüzyigirmebeşge kirdim bilelmedim

Hak Teala taatların kılalmadım

İşitib okup yerge kirdi Kul Hace Ahmed (10/3 DH)

algal-: Almak 1472 (KB) → **al-**

séziksiz ölüm bir kün âhır kelir

tirilmiş bu cânlığ cânın alğalır (1472 KBM)

alıgsa-: Almak istemek 143/125 (DLT)

Ol andın yarma.k alıgsa.dı (143/125 DLT)

alısa-: Almak istemek 142/124 (DLT)

ol at alısa.dı (142/124 DLT)

alış-: Almada yardımcı olmak, birlikte almak 103/94 (DLT)

ol maŋa alım alışdı (103/94 DLT)

aktur-: Akıtılmasını emretmek, akıtmak, aktırmak 118/106, 452/355 (DLT)

ol su.w akturdı (118/106 DLT)

al-: Almak, tutmak; yakalamak; satın almak 97/90, 185/158, 35/21-22 (DLT)

al-: Almak, (miras) almak, sahiplenmek, ele geçirmek 28/23a2=7:144, 37/40b1=48:20, 28/44a1=7:169 (KT)

Alġıl anı kim bérdim saŋa, bolġıl şükr öteglilerdin (28/23a2=7:144 KT)

al-: Almak 6035, 3554, 5367 (KB); 252, 365, 190 (AH) → **algal-**

alıp birmegen ol elig ḳutsuzı (252 AH)

alart-: (Gözü) belertmek 629/525 (DLT)

ol aŋa.r kö.zin alarttı (629/525 DLT)

alın-: Kendi başına almak 15/8, 110/99, 346/278 (DLT)

Er alımın alındı (346/278 DLT)

alın-: Alınmak 4767, 6439, 360 (KB); 284 (AH); 28/44b1=7:169 (KT)

uluġsınma zinhar uluġ bir bayat

uluġluḳ meniŋ siz alınmaŋ tidi (283, 284 AH)

alış-: Beraber etmek, beraberce yapmak, beraber paylaşmak 5032, 4305, 4421 (KB)

selâm kıldı ötrü alıştı elig

turup ewke kirdi bu iki silig (5032 KBM)

alka-: Alkışlamak 5786 (KB)

kişi körse ögse séni alkayu

atıñ barsa ilde vefâlığ téyü (5786 KBM)

alkıt-: Alkışlamak 5610 (KB)

öküç alkıtu ögdi ögdülmişig

ayur sözlediñ sen özüñ bilmişig (5610 KBM)

altur-: Alınması için emir vermek, aldırmak, aldırtmak 119/106 (DLT)

men andan yarma.k alturdum (119/106 DLT)

amaçla-: Hedeflemek, (bir şeyi) hedef almak 151/131 (DLT)

er kuşug amaçla.dı (151/131 DLT)

amurt-: (Ses) alçaltmak, kısmak 37/55a1=49:3 (KT)

Bütünlükin anlar kim amurturlar ünlerin Taŋrınıŋ yalawaçı ḳatında (37/55a1=49:3 KT)

anut-: Hazırlatmak 115/103 (DLT); B3, 1688, 1690 (KB)

ol yagıka tulum anuttı (115/103)

anut-: Hazırlamak, hazırlık yapmak 29/63a1=9:89, 26/61a3=4:93, 26/71a1=4:102 (KT)

Anuttı Taŋrı olarḳa uştmaḥlar (29/63a1=9:89 KT)

argula-: İki kişinin arasından geçerek onları yarmak 159/138 (DLT)

ol ikki kişi ara argu.la.dı (159/138 DLT)

arıgla-: İyisini seçmek, temizini seçmek, temizlemek 153/133 (DLT)

ol yarma.kıg arıgla.dı (153/133 DLT)

arıt-: Arıtmak, temizlemek 426/333, 112/101, 14/7 (DLT); 3524, 6563, 5128 (KB); 26/24a1=4:49, 38/50a3=62:2, 27/22b2=5:6 (KT)

Arıturlar özlerini kendü Taŋrı arıtur kimni kim tilese (26/24a1=4:49 KT)

arıtış-: Temizlemede yardımcı olmak 426/333 (DLT)

ol maŋa tarıg arıtışdı (426/333 DLT)

arka-: Oğuz lehçesinde aramak 145/125 (DLT); 104, 7 (AH)

ol anıŋ ewin arka.dı (145/125 DLT)

artat-: Bozmak, kirletmek 442/346 (DLT);1082, 2024, 2284 (KB); 37/23a2=47:33 (KT)

Boyuŋ suŋ yalavaçḳa hem artatmaŋ 'amelleriŋizni (37/23a2=47:33 KT)

artla-: Tokatlamak 635/531 (DLT); 3048 (KB)

ol anı artla.dı (635/531 DLT)

artur-: Artırmak 117/105 (DLT); 756, 1506, 3059 (KB); 258 (AH); 26/93b3=4:137, 25/26b1=3:173, 37/14b3=47:17 KT)

Bittiler yana tandılar yana arturdılar küfrni (26/93b3=4:137 KT)

aş-: (Dağ vb. yüksek yerler için) aşmak 96/89, 559/461, 74/62 (DLT); 1735 (KB)

ol tāg āşdı (96/89 DLT)

aşat-: (Türkler arasında, hakanların ve büyüklerin verdikleri yemekler için, Oğuzlarda ise her durumda) yedirmek 113/102 (DLT)

ol maŋa aş aşattı (113/102 DLT)

aşısa- ~ aşsa-: Aşmak istemek 141/124 (DLT)

ol art aşısa.dı (141/124 DLT)

aşu-: Örtmek 6530 (KB)

yıparsığ kara başka kâfûr eşüdüm

tolun teg tolu yüz kayuka ilettim (6530 KBM)

aşukla-: Aşık kemiğine vurmak 154/133 (DLT)

ol anı aşukla.dı (154/133 DLT)

aşun-: Örtünmek 4848 (KB)

yitürdüm yégitlik yetildi yaşım

yıpar kitti kâfûr eşündi başım (4848 KBM)

aşun-: (Birini) geçmek, geride bırakmak 110/99 (DLT); 1384, 3064, 3083 (KB); 30/59b3=16:61 (KT)

Ḳaçan kim kelse öḍleri kiterü ḳalmaslar bir öḍ ap yime aşnurlar (30/59b3=16:61 KT)

at-: Atmak 28/27b3=7:150, 31/55a2=20:69, 31/41a2=20:20 (KT); 2635, 4821, 6397 (KB); 159 (AH)

Attı taḫtalarnı, tuttı ḳadaşınıŋ başını (28/27b3=7:150 KT)

at-: Uzaklaştırmak, savmak 32/35a2=28:54 (KT)

Atarlar eḍgülük birle yawuzluḳnı andın kim rūzī̄ bérdimiz olarḳa hezī̄ne ḳılurlar (32/35a2=28:54 KT)

atısa-: Atmak istemek 141/123, 141/124 (DLT)

ol ok atısa.dı (141/123 DLT)

atış-: Atmakta yarışmak, atmak 99/92 (DLT)

ol meniŋ birle ok atışdı (99/92 DLT)

attur-: Atmak için emir vermek, attırtmak 116/105 (DLT)

ol ok atturdı (116/105 DLT)

aw-: Birinin etrafında sıkışık olarak toplanmak, etrafını çevirmek, sarmak - 96/90, 618/514, 156/135 (DLT); 2408, 6107, 5395 (KB) → **awala**

aŋar kişi a.wdı (96/90 DLT)

ayala-: Alkışlamak 588/482 (DLT)

kīz aya.la.dı (588/482 DLT)

aya yap-: Alkışlamak 176/150 (DLT)

ol kars kars aya yaptı (176/150 DLT)

azıgla-: Dişlere vurmak 154/133 (DLT)

Men toŋuznı azıgla.dım (154/133 DLT)

azıgla-: Dişle vurup yaralamak 153/133, 154/133 (DLT)

toŋuz atıg azıgla.dı (153/133 DLT)

azıt-: (Yolu) şaşırtmak (DLT)

ba-: Bağlamak 553/456, 544/ 444, 554/457 (DLT); 5899, 46, 553 (KB); 188, 220 (AH)

ol atıg bādı (553/456 DLT)

badar kıl-: (İterek) vurmak 176/150 (DLT)

çalk çulk badar kıldı (176/150 DLT)

bagırla-: Bağıra vurmak 589/483 (DLT)

ol anı bagırla.dı (589/483 DLT)

bagla-: Bağlamak 572/471, 579/476 (DLT)

ol otuŋ bagla.dı (572/471 DLT)

baglat-: Bağlatmak 434/339 (DLT)

aŋar otuŋ baglattım (434/339 DLT)

ban-: Bağlanmak 278/241 (DLT)

kōy bandı (278/241 DLT)

bartur-: Götürmek, birinin gitmesini sağlamak 14/7, 352/281, 365/290 (DLT)

ol meni ewke barturdı (352/281 DLT)

bas-: Üstüne çöküp basmak, bastırmak 269/236, 257/225, 306/253 (DLT); 2028, 5759, 218 (KB); 34/31a1=37:103 (KT)

erdi aşın taturga.n

yawlak yagıg katarga.n

boynın tutup kaḍırga.n

bastı ölüm agtaru (306/253 DLT)

basış-: Sertliği ve şişkinliği gitsin diye bir şeyin üzerine bastırmada yardımlaşmak 319/261 (DLT)

ol maŋa uyma basışdı (319/261 DLT)

basıt-: Bastırmak 6554, 6558, 2369 (KB)

yağıka yalu teg neñiñ almasu

uzatsa basıttıñ yiti kıl adak (2369 KBM)

basur-: (Birisi veya bir şey) bir şeyi bastırmak 308/254 (DLT)

Teŋri tāg birle yi.rig basurdı (308/254 DLT)

başlat-: (Bir şeye, işe) başlamak için emir vermek, başlatmak 434/339 (DLT)

men aŋar īş başlattım (434/339 DLT)

batur-: (Birini veya bir şeyi su vb. şeylere) batırmak 305/252, 306/252 (DLT); 28/16b3=7:136, 34/26a3=37:82, 36/60b2=43:55 (KT)

ol anı suwka baturdı (306/252 DLT)

batur-: Saklamak, gözden kaybetmek 305/252, 306/252 (DLT)

ol sö.zi.n mendi.n baturdı (306/252 DLT)

batur-: Bağlatmak 529/430 (DLT)

ol kōyug ba.turdı (529/430 DLT)

batur-: Batırmak 2530 (KB)

kapuğda yarutsa karañku tünüg

kapuğda batursa yarumış künüg (2530 KBM)

bedüt-: Büyüktmek, yetiştirmek 416/326 (DLT)

ol o.gla.nıg bedütti (416/326 DLT)

bekit- ~ beküt-: Sağlamlaştırmak (KM: asıl anlamı düğüm düğümlemek) 420/329 (DLT); 1855, 1580, B49 (KB); 2571, 956, 6497 (KB); 30/16b2=14:27, 30/86b2=16:102, 30/80a1=16:91 (KT)

Bekütür Taŋrı anlarnı kim kirtgündiler berk bekümiş aytıḳ birle (30/16b2=14:27 KT)

bekle-: Kapatmak; bağlamak; sağlamlaştırmak 572/471 (DLT); 3741, 5749, 2016 (KB); 144 (AH) → **berkle-**

ol kapugın bekle.di (572/471 DLT)

beklen-: Kilitlemek, kapatmak 2050 (KB)

akı bolsa begler atı çawlanur

atı çawı birle ajun beklenür (2050 KBM)

bekleş-: (Kapı) kapatmada yardımcı olmak 368/291 (DLT)

ol maŋa kapug kapug bekleşdi (368/291 DLT)

beklet-: Kilitlemek, kapatmak 2535 (KB) → **bekrü**

körü bekletip çıksa karşı kapuğ

tükel boldı ol künki barça tapuğ (2535 KBM)

bekürt-: Pekitmek, sağlamlaştırmak 1892 (KB) → **bekit-**, **beküt-**

yanut bérdi ögdülmiş aydı tatığ

köñül ârzû kolsa bekürtse katığ (1892 KBM)

belgüle-: Belirlemek 5676, 792, 5469 (KB)

yarudı basa yıldrık adğır bile

tizildi erentir özin belgüle (5676 KBM)

belgürt-: Belirtmek, göstermek, belli etmek 6066, C18 (KB)

bayat tüşte belgürtti emdi maña

ölümke anunğu kerek ay toña (6066 (KBM)

bėr-: Vermek, getirmek 33/59a1=34:45, 26/16b2=4:40, 26/99b2=4:146 (KT)

Tegmediler onda bir anı kim bérdimiz olarḳa (33/59a1=34:45 KT)

berigse-: Vermek istemek, vermek üzere olmak 591/484 (DLT)

ol maŋa tava.r berigse.di (591/484 DLT)

berkit-: Sağlamlaştırmak 433/339 (DLT); 4824, 3568, 6128 (KB); berkü/it-36/70a1=43:79, 32/8a2=28:10, 37/6b2=47:4 (KT)

Berküttiler bir işni, biz berkütgen-miz (36/70a1=43:79 KT)

berkle-: Kilitlemek, bağlamak, muhafaza altına almak 701, 1703 (KB) → **bekle-**

kelir erse devlet kişike küle

tutup berklegüsi kiçiglik bile (1703 KBM)

bert bürt tut-: Her tarafından aniden yakalamak 172/148 (DLT)

bert bürt tuttı (172/148 DLT)

bıç-: Kesmek, (ot vb. şeyleri) biçmek 144/125, 265/234, 409/319 (DLT); 811, 3620, 4661 (KB) → **biç-**

Saka.k bıça.r saka.l oxşa.r (144/125 DLT)

bıçtur-: Kesmek için emir vermek, kestirmek 352/281 (DLT)

er yıga.ç bıçturdı (352/281 DLT)

bıçın-: Keser görünmek; kesme işini kendi başına yapmak 338/273 (DLT)

er öziŋe et bıçındı (338/273 DLT)

bıçış-: Kesmede yarışmak veya yardımlaşmak 314/258 (DLT)

ol meniŋ birle yıga.ç bıçışdı (314/258 DLT)

bışur-: Pişirmek 4883, 2782, 636 (KB)

yédi içti ança sakındı özün

eşitmiş sözini bışurdı uzun (4883 KBM)

biç-: Biçmek, kesmek 2573, 1375, 4026 (KB); 376 (AH) → **bıç-**

maña ayğıl emdi törüni neçe

tokularnı sayu atayu biçe (4026 KBM)

biçekle-: Bıçaklamak 593/485 (DLT)

ol anı biçekle.di (593/485 DLT)

bile-: Bilemek, keskinleştirmek 564/464, 427/334, 563/464 (DLT)

ol biçe.k bile.di (564/464 DLT)

bile-: Çocuğu belemek 563/464 (DLT)

ol kençin bile.di (563/464 DLT)

bir- ~ ber-: Vermek 79/68, 117/105, 499/400 (DLT); 3022, 4877, 4992 (KB); 314, 246, 4 (AH)

elig ürüŋi bīr (79/68 DLT)

biriktür-: Biriktirmek 4280 (KB)

kamuğka sewitmek tilese özüñ

köñül til biriktür süçig tut sözüg (4280 KBM)

bir kıl-: Birleştirmek 125/110 (DLT)

alpla.r arıg alkışur

küç bi̇̄r kılıp arkaşur

bi̇̄r bi̇̄r ü.ze alkaşur

eḍgermeḍip ok ata.r (125/110 DLT)

boşa-: Bırakmak, terketmek, ayrılmak 2302 (KB)

kayu sü bolur bolsa başsız tuşañ

uş ol sü buzuldı ilig kéç yaşañ (2302 KBM)

boyunla-: Tokatlamak, boyuna vurmak 507/407 (DLT)

ol anı şa.p şa.p boyunladı (507/407 DLT)

bögürle-: Böbreğe vurmak 589/483, 595/487 (DLT)

ol anı bögürle.di (589/483 DLT)

böl-: Bölmek, parçalamak 30/16 (DLT)

keldi maŋa Ta.t

aydı.m emdi ya.t

kuşka bölüp et

seni tile.r us böri (30/16 DLT)

buk-: Büküp toplamak 272/238 (DLT)

ol aḍa.kın bukdı (272/238 DLT)

bukun-: Kendi kendine toplayıp bükmek 339/273 (DLT)

er aḍa.kın bukundı (339/273 DLT)

bukur-: Düşürmek, aşağı indirmek 310/255 (DLT)

ol at tegi.rinde bukurdı (310/255 DLT)

bul-: Bulmak 481/385, 181/154, 200/171 (DLT); 3801, 4781, 3437 (KB); 84, 8, 378 (AH); 28/33b2=7:157, 26/66b3=4:100, 26/75b1=4:110 (KT)

Ol kim bulurlar anı bitinmiş olar üskinde Tevrāt içinde (28/33b2=7:157 KT)

bulduz-: Buldurmak 368/291 (DLT)

bulduzdı nēŋni (368/291 DLT)

bulun-: Bulmak 343/277 (DLT)

sewünmegil yund ügür aḍgır anın

altun kümüş bulnupan agı tawa.r (343/277 DLT)

bur-: Burmak, sıkılaştırmak 6615, 6630 (KB)

burkıt-: Buruşturmak 433/338 (DLT)

ol yūzin burkıttı (433/338 DLT)

burunla-: Buruna vurmak 593/486 (DLT)

ol anı burunla.dı (593/486 DLT)

büküş-: Bükmede yardım etmek 321/262 (DLT)

ol maŋa tāl büküşdi (321/262 DLT)

bür-: Büzmek 266/234 (DLT)

ol yançuk agzı bürdi (266/234 DLT)

bürkir-: Püskürmek, serpmek 4892 (KB) → **büwkir-**

‘abîr bürkirer teg tünerdi kalık

sata koptı yérdin yadıldı butık (4892 KBM)

bürüş-: Büzmede yardım etmek 315/259 (DLT)

ol maŋa bürme bürüşdi (315/259 DLT)

büs-: Aşırı dövmek 269/236 (DLT)

er kulın büsdi (369/236 DLT)

büwkir-: Püskürmek, serpmek 98 (KB) → **bürkir-**

çakrat-: Gözü ters çevirip döndürerek çakır gibi yapmak 431/337 (DLT)

er kö.zin çakrattı (431/337 DLT)

çal-: Yere çalmak, yere vurmak 276/240 (DLT); 2781, 3600, 1056 (KB); 447 (AH)

tōnug tāş ü.ze çaldı (276/240 DLT)

çalın-: Kendini yere çalmak veya kendini yere atılıyormuş gibi göstermek 342/276 (DLT)

er ōzin yi.rke çalındı (342/276 DLT)

çaltur-: (Kaybolan şeyi) bulmak için emir vermek 357/285 (DLT)

ol yitük çalturdı (357/285 DLT)

çaltur-: Kendisini yere çaldırtmak 357/285 (DLT)

ol anı çalturdı (357/285 DLT)

çat-: Çatmak 205 (AH)

çegin-: Bağlamayı üstlenmek, kendi başına düğümlemek 342/276 (DLT)

ol yü.kün çegindi (342/276 DLT)

çek-: İp, bağ vb. şeyleri çekmek 275/239 (DLT)

ol türge.k bāgın çekdi (275/239 DLT)

çergüle-: Kurtarmak (?) 373 (KB)

çert-: Kaçırmak 629/524 (DLT)

ol çertti nēŋni (629/524 DLT)

çert-: Bir şeyin ucunu kırmak 629/524 (DLT)

ol yarma.k ūçın çertti (629/524 DLT)

çewrüş-: Çevirmede yarışmak 370/293, 371/293 (DLT)

ol meniŋ birle ok çewrüşdi (370/293 DLT)

çewür-: (Bir şeyi ekseni etrafında) döndürmek, çevirmek 310/255 (DLT)

ol çıgrı.nı çewürdi (310/255 DLT)

çıg-: (Yük, bohça vb. şeyleri) bağlamak 271/237, 113/102 (DLT)

ol türge.k çıgdı (271/237 DLT)

çıgla-: Türk arşınıyla arşınlamak 573/472 (DLT)

ol bö.z çıgla.dı (573/472 DLT)

çıglat-: Türk arşınıyla arşınlatmak 436/340 (DLT)

ol bö.z çıglattı (436/340 DLT)

çıgrıt-: (Bir şeyi) sertleştirmek; sıkıştırıp sertleştirmek; (birini) dayanıklı hâle getirmek 431/337 (DLT)

er oglun īşta çıgrıttı (431/337 DLT)

çıkar-: Çıkarmak 310/255 (DLT); 2656, 4395, 1515 (KB); 402, 185, 18 (AH); 30/12b1=14:1, 27/29b3=5:16, 33/9a2=33:43 (KT)

men anı ewden çıkardım (310/255 DLT)

çıkar-: Ortaya çıkarmak 31/27a2=19:69 (KT)

Yana çıḳarġay-miz tegme boḍundın ḳayuları ḳatıġraḳ raḥmān üze boynaġuluḳından (31/27a2=19:69 KT)

çıktur-: Islatmak, nemletmek 357/285 (DLT)

ol tōnın çıkturdı (357/285 DLT)

çile-: Islatmak 563/464 (DLT)

tōnug çile.di (563/464 DLT)

çoglat-: Bohçalatmak 436/340 (DLT)

ol tōnın çoglattı (436/340 DLT)

çomtur-: Suya batırmak 358/285 (DLT)

ol anı suwka çomturdı (358/285 DLT)

çomur-: Suya koyup batırmak 311/256 (DLT)

ol anı suwka çomurdı (311/256 DLT)

çöj-: (İp, kuzu barsağı vb. şeyleri) çekip uzatmak 268/235 (DLT)

çöjtür-: (İp, kuzu barsağı vb. şeyleri) gerdirmek 357/284 (DLT)

ol yıpı.g çöjtürdi (357/284 DLT)

çöker-: Çökertmek, düşürmek 102 (AH)

çökit-: Çökertmek 6534 (KB)

kiçiglik keçürdüm yégitlik yitürdüm

künüm çalpaladım özümni çökittim (6534 KBM)

çömtür-: Derine batırmak 358/285 (DLT)

çömür-: Derine batırmak 311/256 (DLT)

çuwşat-: Ekşitmek 432/338 (DLT)

ol çagır çuwşattı (432/338 DLT)

eḍer-: Takip etmek, kovalamak 3538, 3536, 6619 (KB); 105 (AH)

bu dünyâ kaçar kim ederse anı

kalı kaçsa andın ederür séni (3538 KBM)

eḍger-: Düzeltmek 121/107 (DLT)

ol yawuz nēŋi eḍgerdi (121/107 DLT)

eḍlen-: (Bir nesneyi, ham maddeyi) atmamak ve kullanıp değerlendirmek 133/116 (DLT)

eḍlendi nēŋ (133/116 DLT)

eg-: Eğmek 94/87, 63/49 (DLT); 2747, 4564, 101 (KB); 233 (AH)

ol butak egdi (94/87 DLT)

egiḍ-: Yetiştirmek 114/103 (DLT) → **igit-**

egiḍti (114/103 DLT)

egise-: Eğmek istemek 141/124 (DLT)

men butak egise.dim (141/124 DLT)

egiş-: Eğmekte, kıvırmakta yardım etmek veya yarışmak 103/94 (DLT)

ol maŋa çöge.n egişdi (103/94 DLT)

egtür-: Eğdirmek, kıvrılması için emir vermek 119/106 (DLT)

ol çöge.n egtürdi (119/106 DLT)

ekle-: Ayak basmak, çiğnemek 146/127, 635/531 (DLT) → **erkle-**

ol yi.rig ekle.di (146/127 DLT)

ekleş-: Aynı şeyi çiğnemek; çiğnemekte yardımlaşmak veya yarışmak 127/112 (DLT)

ola.r kamug aḍak ekleşdile.r (127/112 DLT)

eksüt-: Eksiltmek, azaltmak 37/65a1=49:14, 37/69a1=50:4, 37/24a2=47:35 (KT)

Eksütmez sizke 'amelleriŋizdin nerse (37/65a1=49:14 KT)

eksütül-: Eksiltilmek, azaltılmak 33/71b2=35:11 (KT)

Uzun 'ömr bérilmiş, eksütülmez anıŋ 'ömrindin (33/71b2=35:11 KT)

ektür-: Ektirmek, serptirmek 119/106 (DLT)

ol tarıg ektürdi (119/106 DLT)

elet ~ ėlet-: İletmek, götürmek krş. elt- 30/10a3= 12:93, 36/80a3=44:23 (KT)

Eletiŋler bu köŋlekimni kemşiŋ anı atam yüzi üze (30/10a3= 12:93 KT)

em-: Emmek 94/88 (DLT)

kenç ana.sın emdi (94/88 DLT)

emigle-: Memelere vurmak 155/134 (DLT)

ura.gutnı emigle.di (155/134 DLT)

emüz-: Emzirmek 99/92, 560/462 (DLT); 32/5b3=28:7, 38/83a2=65:6, 38/82b2=65:6 (KT)

Uḳturdımız Mūsā anasınḳa kim emüzgil tép anı (32/5b3=28:7 KT)

erüt-: Eritmek 112/101 (DLT)

ol yāg erütti (112/101 DLT)

erkle-: Ayak basmak 635/531 (DLT); 37/44a3=48:25 (KT) → **ekle-**

Eger bolmasa mü'min erenler mü'mine uraġutlar bilmegey erdiŋiz anlarnı kim erklegey siz olarnı (37/44a3=48:25 KT)

erklen-: Sahiplenmek 33/13b2=33:50, 26/2a1=4:24, 26/4a2=4:25 (KT)

Farīza ḳıldımız olar üze cüftleri içre ol kim erklendi eligleri (33/13b2=33:50 KT)

ertür-: İleri geçirmek 117/105 (DLT)

ertür-: Ulaştırmak 6645 (KB)

tegür sawçımızka tümen miñ selâm

tüzü tört éşiñe takı ertüre (6645 KBM)

es-: Uzatmak 93/86 (DLT)

ol yışıg esdi (93/86 DLT)

esin-: Kendi kendine çekmek, uzatmak, uzatmaya çalışmak 109/99 (DLT)

at esindi (109/99 DLT)

esit-: Uzattırmak 113/102 (DLT)

ol uruknı esitti (113/102 DLT)

eske-: Ufalamak, ufalayıp savurmak 31/70b2=20:105 (KT)

Sorarlar saŋa taġlardın, ayġıl: eskegey anı meniŋ İḍim, eskemek (31/70b2=20:105 KT)

estür-: Uzatmak, gerdirmek 118/106 (DLT)

uruk estürdi (118/106 DLT)

eşü-: Sararak örtmek 11/6, 556/458, 556/459 (DLT); 5212 (KB)

ol aŋa.r yo.gurka.n eşü.di (556/458 DLT)

eşüt-: Örttürmek; gömdürmek 113/102 (DLT)

ol maŋa yogurka.n eşütti (113/102 DLT)

ettür-: Ettirmek, yaptırmak 606/497 (DLT)

yāsın tırıŋ ettürdi (606/497 DLT)

ewdi-: Birer birer, tane tane toplamak 139/122 (DLT); 6624 (KB)

ol yinçü ewdi.di (139/122 DLT)

ewdil-: Birer birer, tane tane toplanmak 129/113 (DLT)

ewdildi nēŋ (129/113 DLT)

ewdin-: (Kendisi için) tane tane toplamak 131/115, 393/307 (DLT)

ōziŋe yemi.ş ewdindi (131/115 DLT)

ėwdür-: Acele ettirmek 31/61b3=20:83 (KT)

Né éwdürdi séni boḍnuŋdın? (31/61b3=20:83 KT)

ewir-: Evirmek, çevirmek 424 (AH)

ewür-: Ters çevirmek 99/91, 310/255 (DLT); 5089, 403, 718 (KB)

er tawa.rıg ewürdi tewürdi (310/255 DLT)

ewür- ~ evür-: Dönüştürmek, geri döndürmek, şekil değiştirmek 31/41b1=20:21, 31/50b1=20:55, 34/16b3=36:67 (KT)

Attı anı ançada ol yılan boldı yügrügli, aydı: tutġıl anı ḳorḳmaġıl ewrer-miz anı evvelḳı ṣūretiŋe (31/41b1=20:21 KT)

ewür- ~ evür-: Yapmak, kılmak, ortaya çıkmak 31/5b3=19:6, 36/37a3=43:3 (KT)

Ewürgil anı ey İḍim taplanmış (31/5b3=19:6 KT)

ewür- ~ evür-: Çevirmek, beyan etmek, açıklamak 31/81b3=46:27, 31/87a2=20:113 (KT)

Ewürdimiz belgülerni meger olar yanġaylar tép (31/81b3=46:27 KT)

ewüs-: Savurmak 11/6 (DLT)

ewü.sdi (11/6 DLT)

fermanla-: Buyurmak, yükümlü kılmak, emretmek 28/34a1=7:157, 26/29a2=4:58, 35/14a3=39:64 (KT)

Fermānlar olarḳa eḍgülükni taḳı yıġar olarnı yawuz işdin (28/34a1=7:157 KT)

ıçgın-: kaçırmak; kaçmak 132/115, 224/194, 578/476 (DLT); 2350 (KB)

ol kuşnı eligdin ıçgındı (132/115 DLT)

ıḍ-: Göndermek 520/419, 212/182, 435/340 (DLT); 3907, 4953, 2593 (KB); 31, 36, 79 (AH); 26/12b3=4:35, 27/39b2=5:31, 38/50a1=62:2 (KT)

Eger ḳorḳsa siz ol ikiniŋ ara ḫilāf bolmaḳlıḳda ıḍıŋlar bir üstüvārnı (26/12b3=4:35 KT)

ıldur-: İndirmek 119/107 (DLT)

ol anı tāgdın ıldurdı (119/107 DLT)

ırga-: Sallamak, silkelemek 144/125, 585/479 (DLT); 31/10a2=19:25 (KT)

Irġağıl seniŋ tapa ḫurmā tüpini tüşsün seniŋ üze yaş ḫurmā (31/10a2=19:25 KT)

ırgaş-: Sallamakta yardımlaşmak veya yarışmak 585/479 (DLT)

Ol meniŋ birle yıga.ç ırgaşdı (585/479 DLT)

ırgat-: Sallatmak 136/118, 135/118 (DLT)

ol yıga.ç ırgattı (136/118 DLT)

ısır-: Isırmak 98/91, 429/335 (DLT); 3399 (KB); 25:1a2=3:119 (KT)

Ḳaçan ḫālī bolsalar ısrurlar siziŋ üze ernekleri uçını öwkedin (25:1a2=3:119 KT)

ıy-: Batırmak, sokmak 33/33a1=34:9 (KT)

Eger tilese-miz ıyġay erdimiz olarnı yer ḳoḍı azu tüşürgetimiz olar üze pāre bulıt kökdin (33/33a1=34:9 KT)

içger-: İçeriye sokmak 120/107 (DLT)

ol atın ewke içgerdi (120/107 DLT)

iklet-: (Yere) bastırmak 137/119 (DLT)

ol aŋar yėr ikletti (137/119 DLT)

il-: İlişmek, düşmek, inmek, bağlamak, kurmak, indirmek 6116, 4754, 6313 (KB)

toğuğlı ölür ol ağığlı ilür

yorığlı tınur ol bérigli alur (6313 KBM)

ildür-: İliştirmek, indirmek 2647, 3081 (KB)

elig sunsa erdem bile er tegip

uluğ tağ başın yére ildrür egip (2647 KBM)

ilet-: Götürmek 398/310, 115/103, 186/159 (DLT); 1389, 6374, 6375 (KB) → **ilt-**

ol kāgu.n ewke iletti (115/103 DLT)

ilt-: İletmek, götürmek, göndermek, ulaştırmak 335, 1118, 1210 (KB) → **ilet-**

küremiş kürek erdi uş bu özüm

ecel tuttı éltür ne asğı sözüm (1118 KBM)

iltür-: Takılması için emretmek, taktırmak 119/106 (DLT)

ol maŋa keyik iltürdi (119/106 DLT)

indür-: İndirmek 119/107 (DLT); 1003 (KB); 28/69b1=8:11, 32/16b2=28:24, 30/34a1=16:10 (KT)

Īmīŋlik andın, indrür siziŋ üze kökdin suw arıtmaḳ üçün sizni (28/69b1=8:11 KT)

irk-: Toplamak 626/522 (DLT)

er tava.r irkti (626/522 DLT)

irkil-: Toplanmak; çoğalmak 130/114 (DLT); 310, 5502 (KB)

sū̄ telim irkildi (130/114 DLT)

irkin-: Biriktirmek, toplamak 132/116 (DLT)

ol ōziŋe neŋ irkindi (132/116 DLT)

irte-: Aramak, peşine düşmek, araştırmak 128/113, 139/122, 600/492 (DLT); 1730, 5872, 5877 (KB); 292, 321 (AH); 30/7a3=12:87 (KT) → **irde-**

Ey oğlanlarım barıŋlar, irteŋler Yūsufdın anıŋ ḳaḍaşındın (30/7a3=12:87 KT)

irteş-: Araştırmak 6204 (KB)

tirigle firâk bolsa kavşur yana

tilep irteşü yandru tapşur yana (6204 KBM)

iske-: (Yün, ot vb.) yolmak 145/126 (DLT)

ol yūŋ iske.di (145/26 DLT)

istel-: İstenmek; aranmak 129/113 (DLT)

isteldi nēŋ (129/113 DLT)

istet-: İstetmek; çağırmak için yanına göndermek 134/117 (DLT)

men anı istettim (134/117 DLT)

işlet-: İşletmek, kullanmak, sarfetmek 479, 215, 3220 (KB)

bilig bildiñ erse tükel ögrenip

anı işlet emdi kör emgek ıdıp (3220 KBM)

iştonlan-: Don giymek, elbise giymek 158/137 (DLT)

er iştonlandı (158/137 DLT)

it-: Düşürünceye kadar itmek 95/88, 503/403 (DLT)

ol anı itti (95/88 DLT)

ittür-: Büktürmek 137/120 (DLT)

ol aŋar bilik ītttürdi (137/120 DLT)

izle-: Takip etmek 6211 (KB); 225 (AH)

yaşık yérke éndi yüzin kizledi

kalık karşu keldi izin izledi (6211 KBM)

kaklat-: Kurutturmak 437/341 (DLT)

ol aŋar et kaklattı (437/341 DLT)

kalgal-: Bırakmak 1074 (KB)

sewinç ârzû ni‘met turu kalğalır

sakınç kadğu mihnet maña kelgelir (1074 KBM)

kamçıla-: Kamçılamak 598/489 (DLT)

kapsa-: Kaplamak 233/202 (DLT)

tumlıg kelip kapsadı

kutlug yāyıg tepsedi

karlap ajun yapsadı

et yin üşüp emrişü.r (233/202 DLT)

kar-: Oğuzlarda katmak, karmak 217/187 (DLT) → **kat- kar-**

kattı kardı (217/187 DLT)

karagur-: Karartmak 6092 (KB)

karağurma dünyâka sukluk kılıp

kalır bu barır sen ökünçün ulıp (6092 KBM)

karart-: Karartmak 629, 639 (KB)

bar erse yazukum kına erk saña

yok erse yüzüñni karartma maña (639 KBM)

karıla-: Ölçmek; arşınlamak 156/135, 586/480, 588/482 (DLT)

özin ögnüp orı.la.dı

yırak yi.rig karı.la.dı

atıg kemşip orı.la.dı

uwut bōlup töpü agdı (156/135 DLT)

karılat-: Boylatmak, karışlamak, ölçmek 2535 (KB)

körü bekletip çıksa karşı kapuğ

tükel boldı ol künki barça tapuğ (2535 KBM)

karışla-: Karışlamak 591/484 (DLT)

ol barçın karışla.dı (591/484 DLT)

karıt-: Kocatmak 4674, 404, 5133 (KB)

bu kıwçak kowı dünyâ kiçki ajun

neçe beg karıttı kanmaz özün (5133 KBM)

karşa-: Karışlamak 570/469 (DLT)

ol tōnug karşa.dı (570/469 DLT)

karşat-: Karışlatmak; arşınlatmak 432/338, 445/347 (DLT)

ol bö.züg karşattı (432/338 DLT)

kartur-: Oğuz lehçesinde kardırtmak 361/287 (DLT)

ol aŋar yāg talka.nka karturdı (361/287 DLT)

karva-: Elle arayıp yoklamak ve dokunmak 571/470 (DLT) → **karwa-**

Karva.dı (571/470 DLT)

karwa-: Elle arayıp yoklamak ve dokunmak 571/470 (DLT) → **karva-**

ol karaŋku.da karwa.dı (571/470 DLT)

karwan-: Aramak; el yordamıyla aramak 391/306 (DLT)

ol yançuk içre yarma.k karwandı (391/306 DLT)

kasıgla-: Dürtmek 591/484 (DLT)

ol kulın kasıgla.dı (591/484 DLT)

kat-: Katmak, ilave etmek, karıştırmak 221/191, 413/325, 194/166 (DLT); 2887, 4517, 711 (KB); 206, 280 (AH)

ol sirke.ni yugrutka kattı (413/325 DLT)

katar-: Yönünü değiştirmek, döndürmek 306/253, 529/430 (DLT) → **kaytar-**

ol atıg katardı (306/253 DLT)

kat- kar-: Türklerde (ölçünlü dilde) katmak 217/187 (DLT) → **kar-**

kattı kardı (217/187 DLT)

katnat-: Tekrarlatmak 438/341 (DLT)

ol anıŋ sö.zin katnattı (438/341 DLT)

kattur-: Karıştırmak, katmak 361/287 (DLT)

ol talka.nka yāg katturdı (361/287 DLT)

kattur-: Katılaştırmak için emir vermek 361/287 (DLT)

katur-: Katılaştırmak, sertleştirmek 306/253 (DLT)

ol yumşa.k nēŋni katurdı (306/253 DLT)

kawşur-: Kavuşturmak 4056 (KB)

elig kavşuru tut adakıñ tüze

bu oñ elgiñ urğıl sol elgiñ öze (4056 KBM)

kawur-: (Herhangi bir şeyi) sıkmak 310/255 (DLT); 6561 (KB)

bile.zük küŋ elgin kawurdı (310/255 DLT)

kawuştur-: Kavuşturmak 766, 4896 (KB)

eşitti ilig kör añar kıldı yol

bu kirdi iligke kawuşturdı kol (4896 KBM)

kaynat-: Kaynatmak 441/345 (DLT)

ol eşiç kaynattı (441/345 DLT)

kaytar-: Oğuz lehçesinde yönünü değiştirmek, döndürmek 529/430 (DLT); 33/12a2=33:50 (KT) → **katar-**

Ol kim erklendi elgiŋ andın kim ḳaytardı Taŋrı seniŋ üze (33/12a2=33:50 KT)

kaytart-: Döndürmek 630/525 (DLT)

tosun münüp sekirtsün

esizlikin amurtsun

ıtka keyik kaytartsun

tutmış sānı umnalım (630/525 DLT)

kaz-: Kazmak 268/235, 536/438 (DLT); 1734, 1735, 5364 (KB)

er arık kazdı (268/235 DLT)

kazgan-: Yapmak, işlemek 30/91b1=16:111 (KT)

Tükel bérlür tegme et-öze anı kim ḳazġandı (30/91b1=16:111 KT)

kazı-: Kazımak, kazıyıp araştırmak 560/462 (DLT); 388 (AH)

ol yi.rig kazı.dı (560/462 DLT)

kazın-: Kendi başına kazmak 344/277 (DLT)

ōziŋe kuḍug kazındı (344/277 DLT)

kaztur-: Kazmasını istemek, kazdırmak 362/287, 362/288 (DLT)

ol aŋar kaḍag kazturdı (362/287 DLT)

keçil-: Geçilmek 336/272 (DLT)

su.w keçildi (336/272 DLT)

keçit-: Geçirtmek 416/326 (DLT)

ol aŋar su.w keçitti (416/326 DLT)

keçit-: Yavaşlatmak 416/326 (DLT)

ol īşıg keçitti (416/326 DLT)

keçür-: Öldürmek 35/22 (DLT)

keçürse-: Geçirmek istemek 554/456 (DLT)

keçürt-: Geçirtmek 631/526 (DLT)

ol aŋar su.w keçürtti (631/526 DLT)

keḍ-: Giymek 199/170, 414/325, 453/356 (DLT); 1337, 435, 84 (KB); 277, 167, 300 (AH); 36/87a2=44:53 (KT)

Keḍerler yuwḳa barçındın hem ḳalın barçındın (36/87a2=44:53 KT)

keḍür-: Giydirmek 307/253, 348/279 (DLT); 5800, 2280 (KB)

ol maŋa tōn keḍürdi (307/253 DLT)

kel-: Meydana getirmek, yapmak 38/76b3=65:1 (KT)

Çıḳarmaŋ olarnı éwlerindin, çıḳmasunlar meger kim kelseler bir yawuzluḳ (38/76b3=65:1 KT)

kel-: Getirmek 35/71a1=40:83 (KT)

Ḳaçan kim keldi erse olarḳa yalavaçları belgülerni sewündiler anıŋ birle (35/71a1=40:83 KT)

kel-: (Sınırı) aşmak, geçmek 38/77a2=65:1 (KT)

Kim kelse Taŋrınıŋ endāzelerindin rāstlıḳ üze küç étti öziŋe (38/77a2=65:1 KT)

keldür-: Getirmek, getirip göstermek, vermek 38/22a2=59:7, 25/27a1=3:183, 27/58b3=5:54 (KT); 48/33, 59/44, 60/46 (DLT); 4423, 5868, 3080 (KB) → **ketür-**

Né kim keldürse sizke yalavaç tutuŋ anı (38/22a2=59:7 KT)

Ol erni ök keldür (48/33 (DLT)

keltür-: Getirmek 14/8, 364/289 (DLT); 3842 (KB) → **keldür-**

keltürdi (14/8 DLT)

kemiş-: Fırlatıp atmak 324/264,326/265 (DLT); 282, 478 (AH)

ol nēŋ kemişdi (324/264 DLT)

kemiş-: Koymak, yerleştirmek 30/37a2=16:15 (KT)

Kemiştiler yer içinde bekümiş taġlar (30/37a2=16:15 KT)

kepit-: Kurutmak 415/326 (DLT)

yīl tōnug kepitti (415/326 DLT)

ker-: Germek; yaymak 267/235, 461/365 (DLT); 6539, 1535, 5215 (KB); 278 (AH); 37/70a2=50:7 (KT)

Yerni kerdimiz anı kemiştimiz anıŋ içinsw basruḳlarnı (37/70a2=50:7 KT)

kes-: Kesmek 269/236, 9/5, 11/6 (DLT); 363, 736, 809 (KB); 290, 324, 363 (AH)

ol yıga.ç kesdi (269/236 DLT)

kes-: Sıvazlamak 34/60a3=38:33 (KT)

Oġradı kese yotalarını hem boyunlarını (34/60a3=38:33 KT)

kesin-: (Kendi için) kesmek 345/278 (DLT)

ol ōziŋe et kesindi (345/278 DLT)

kestür-: Kesmesini istemek, kestirmek 364/289 (DLT)

ol aŋar yıga.ç kestürdi (364/289 DLT)

ket-: Giymek → **keḍ-**

ketür-: Getirmek 478 (AH)

ketür-: Almak 32/6b1=28:8 (KT) → **keldür-**

Ketürdi anı Fir'avn boḍnı bolsa üçün olarḳa düşman (32/6b1=28:8 KT)

kez-: Gezmek 268/235 (DLT); 747, 6157, 6565 (KB); 37/78b3=50:36 (KT)

Kezdiler kendler içinde, nek bar mu ḳorḳınçu (37/78b3=50:36 KT)

kezit-: Gezdirmek 418/328 (DLT)

ol meni yi.r kezitti (418/328 DLT)

kıl-: Kılmak, etmek, yapmak 30/17, 34/20, 176/151 (DLT); 3058, 3190, 3716 (KB); 9, 375, 42 (AH); 33/1a1=33:31, 38/86b1=65:11, 26/74b1=4:108 (KT)

Ḳılsa eḍgü iş bérür-miz aŋa yanutını (33/1a1=33:31 KT)

kıldur-: yaptırmak 6153 (KB)

kılın-: Kılmak, yapmak 345/277, 253/222 (DLT)

kıltur-: Yaptırmak 362/288 (DLT)

kır-: Kazımak, koparmak, yolmak 276/240, 618/514, 620/515 (DLT)

ıtım tu.tup koḍı çaldı

anıŋ tūsin kıra yuldı

başın alıp koḍı saldı

boguz alıp tükel bogdı (276/240 DLT)

kırça-: Hedefin yanına değip gitmek, ıskalamak, sıyırmak 565/466 (DLT)

kırçal-: Sıyırıp değip geçmek 383/301 (DLT)

kırçat-: (Hedefin) kenarına vurup öbür tarafa geçmek 429/335, 428/335 (DLT)

kıs-: Kıstırmak 269/236 (DLT)

kapug anıŋ aḍa.kın kısdı (269/236 DLT)

kıştur-: Değiştirmek 26/92a2=4:135 (KT)

'Adl ḳılsa siz eger ḳıştursa siz azu yüz ewürse siz Ol Taŋrı erür anı bilgen (26/92a2=4:135 KT)

kiçür-: Geciktirmek 527/428 (DLT)

ol īşıg ki.çürdi (527/428 DLT)

kigür-: Girdirmek, içeri sokmak 3293, 2370, B31 (KB)

elig aldı ewke kigürdi bat a

orun bérdi oldurdı elgin tuta (3293 KBM)

kik-: Bilemek 412/324 (DLT)

biçe.k kikdi er (412/324 DLT)

kiŋit-: Genişletmek 616/511 (DLT) → **kiŋüt- ~ keŋüt-**

er ewin kīŋitti (616/511 DLT)

kiŋür-: Genişletmek 615/510 (DLT); 2022, 4446, 4462 (KB)

er ewin kī̆ŋürdi (615/510 DLT)

kiŋüt- ~ keŋüt-: Genişletmek 428/334 (DLT); 2319 (KB) → **kiŋit-**

er ewin keŋütti (428/334 DLT)

kiritle-: Kilitlemek, kapatmak 589/482, 595/487, 597/488 (DLT)

ol kapug kiritle.di (589/482 DLT)

kişe-: Bağlamak, kösteklemek 562/463 (DLT); 1838, 3076 (KB)

ol atıg kişe.di (562/463 DLT)

er ku.lın kişe.di (562/463 DLT)

kiter-: Gidermek, uzaklaştırmak, yerinden kaldırmak 221/191, 527/428 (DLT); 4113, 4729, 4936 (KB); 15, 16 (AH); 26/90a3=4:133, 33/2b3=33:33, 28/69b2=8:11 (KT)

Eger tilese Taŋrı kitergeti sizni ey boḍun, keldürgeti öŋinlerni (26/90a3=4:133 KT)

kivür-: Sokmak, dahil etmek 34/79b1=39:5 (KT) → **kigür-**

Kivürür tünni kündüz üze, kivürür kündüzni tün üze (34/79b1=39:5 KT)

kizle-: Gizlemek 575/473,584/479, 353/282 (DLT); 3232, 3412, 665 (KB); 169, 358, 118 (AH); 30/58a2=16:59, 31/54b3=20:67, 37/88a3=51:28 (KT)

Teg mü tutarlar anı uçuzluḳ üze azu kizler anı topraḳ içinde (30/58a2=16:59 KT)

kizlet-: Gizletmek 437/341 (DLT)

ol maŋa sö.z kizletti (437/341 DLT)

koḍ-: İndirmek 28/34A3=7:157 (KT)

Ḳoḍar olardın aġır yüklerini (28/34A3=7:157 KT)

koḍ- ~ kot-: Koymak, bırakmak 337/273,520/419, 398/310 (DLT); 925, 1261, 3984 (KB); 167, 407, 240 (AH) → **koy-**

ögren anıŋ biligin künde aŋa.r bāru

kotkılıkın tapıngıl koḍgıl küwe.z na.ru (337/273 DLT)

koḍun-: Bırakmak B53, 1446, 2058 (KB)

munu men barur-men méni kör odun

katığlan özüñke at edgü kodun (1446 KBM)

koptur-: (Yerinden) kaldırmak 361/287 (DLT)

ol anı orundın kopturdı (361/287 DLT)

kopur-: Kaldırmak, (yerinden) kaldırmak 305/252 (DLT); 269, 341, 103 (KB)

ol meni ornumdın kopurdı (305/252 DLT)

kopurt-: (Yerinden) kaldırmak, kaldırtmak 630/525 (DLT)

ol erig ornından kopurttı (630/525 DLT)

kōr kıl-: Kaybetmek 495/397 (DLT)

koş-: (Yanına) katmak 270/237 (DLT)

ol kōyka eçkü koşdu (270/237 DLT)

kotur-: Boşaltmak 305/252, 349/280 (DLT); 117, 1455 (KB)

ol unug koturdı (305/252 DLT)

kow-: Kovmak, kovalamak 272/238, 271/238, 525/426 (DLT); 2381, B48 (KB)

koy-: Terketmek, bırakmak 289/246 (DLT) → **koḍ-**

awlap meni koymaŋız

ayık ayıp kaymaŋız

akar közüm uş teŋiz

tegre yöre kuş uça.r (289/246 DLT)

koy-: Koymak 507 (AH)

köndger-: Düzeltmek 627/523, 366/290 (DLT)

ol yıga.ç köndgerdi (627/523 DLT)

köndger-: (Yolu) göstermek 627/523 (DLT)

ol meni yōlka köndgerdi (627/523 DLT)

könger-: (Ok vb. şeyleri) düzeltmek 365/290 (DLT)

ol ok köngerdi (365/290 DLT)

könger-: (Yola) doğrultmak, (yolu) göstermek 365/290 (DLT)

ol yōl köngerdi (365/290 DLT)

könit-: Düzeltmek 422/330 (DLT); 6561, 5527, 4997 (KB)

er yıga.ç könitti (422/330 DLT)

köpirt-: Köpürtmek 2382 (KB)

yağı körse alp er köpirtür izig

bu karşur adınlarka tegmez kezig (2382 KBM)

köşi-: Gizlemek, örtmek 562/463 (DLT)

tām kūnüg köşi.di (562/463 DLT)

köşit-: Örtmek 419/329 (DLT); 1295 (KB)

bulıt kōküg köşitti (419/329 DLT)

kötür-: Yüklenmek, kazanmak, edinmek 30/39a3=16:25, 34/82a2=39:7, 26/76b1=4:112 (KT)

Bilgil kim iş yawuz ol, anı kim kötrürler (30/39a3=16:25)

kötür-: (Yük) taşımak, yüklenmek 33/71a3=35:11, 30/38b3=16:25, 38/52a1=62:5 (KT)

Yana ḳıldı sizni cüftler, kötürmez tişidin ḳoḍmas (33/71a3=35:11 KT)

kötür-: Yüceltmek, yükseltmek 31/21b3=19:57, 33/70a3=35:10, 36/50a1=43:32 (KT)

Kötürdimiz anı yüksek orunḳa (31/21b3=19:57 KT)

kötür-: Hamle yapmak, üstüne varmak 28/50b1=7:176 (KT)

Anıŋ meŋzeki it meŋzeki teg, eger kötü[ü]rse sen anı til çıḳarur azu ḳoḍsa sen anı til çıḳarur (28/50b1=7:176 KT)

kötür-: Yüklemek, bindirmek 34/7b3=36:41, 31/22a3=19:58, 29/65a2=9:92 (KT)

Biz kötürdümiz olarnıŋ 'ayāllerini tolu yüklüg kemi içre (34/7b3=36:41 KT)

kötürse-: Taşımak istemek 143/125 (DLT)

kur-: Kurmak 297/249, 541/442, 301/250 (DLT); 65, 6397 (KB); 462 (AH)

yā kur (297/249 DLT)

kurıt- ~ kurut-: Kurutmak 418/328, 14/7 (DLT); 1389, 2515, 2866 (KB)

kūn tōnug kurıttı (418/328 DLT)

kurtur-: Kurdurmak 361/287, 366/290 (DLT)

xān aŋar çuva.ç kurturdı (361/287 DLT)

kuytur-: (Su vb.) dökülmesi için emir vermek, döktürmek 529/430 (DLT)

ol meniŋ eligke su.w kuyturdı (529/430 DLT)

kuyun-: (Su vb.) dökünmeyi kendi üzerine almak, kendi kendine dökünmek 528/429 (DLT)

ol ōziŋe su.w kuyundı (528/429 DLT)

kuyuş-: (Su vb. şeyleri) dökmede yardımcı olmak 527/429 (DLT)

aŋar su.w kuyuşdı (527/429 DLT)

küdüş-: Birbirini beklemek 315/259 (DLT)

ola.r bīr bīrig küdüşdi (315/259 DLT)

küwyen-: Savsaklamak, uygulamamak 531/431 (DLT) → **küywen-**

küwyendi (531/431 DLT)

küytür-: Yakılması için emir vermek, yaktırmak 529/430 (DLT)

ol anıŋ tōnın küytürdi (529/430 DLT)

küyür-: Yaktırmak 334/271, 527/428 (DLT); 4087, 5256, 249 (KB)

yügürdi kewel at

çakıldı kızıl ot

küyürdi orut ot

saçrap anın örtenü.r (334/271 DLT)

küywen-: Savsaklamak, uygulamamak 531/431 (DLT) → **küwyen-**

er īşka küywendi (531/431 DLT)

meŋde-: (Saç) yolmak 618/513, 618/514 (DLT)

ol anıŋ saçın meŋde.di (618/513 DLT)

meŋdeş-: Birbirinin saçını yolmak 617/513 (DLT)

İkki ura.gut meŋdeşdi (617/513 DLT)

meŋzet-: Benzetmek 442/345 (DLT); 245, 273, 730 (KB); 29/23a1=9:30 (KT) → **menzet-**

Meŋzetürler anlarnıŋ aytıḳınа tandılar munda burun (29/23a1=9:30 KT)

miŋde-: (Saç) yolmak 441/345 (DLT)

miŋdet-: (Birinin saçını) yolmak 441/345 (DLT)

ol anıŋ saçın miŋdetti (441/345 DLT)

mündür-: Bindirmek 365/290 (DLT)

ohşa-: Okşamak, okşayıp sevmek 144/125, 409/319 (DLT)

men anı oxşa.dım (144/125 DLT)

okı-: Çağırmak 3257, 3259, 719 (KB)

okı-: Okumak 482, 466, 44 (AH); 33/58a3=34:44, 28/44b3=7:169, 30/85a1=16:98 (KT)

Bérmedimiz anlarḳa hīç bitig yarlıḳ kim oḳısalar anı (33/58a3=34:44 KT)

okış-: Okumakta yarışmak veya yardımlaşmak 103/94, 101/93, 181/154 (DLT)

ol meniŋ birle bitig okışdı (103/94 DLT)

olgut-: Oturtmak 135/117 (DLT) → **olxut-**

olguttı (135/117 DLT)

olxut-: Oturtmak 134/117 (DLT) → **olgut-**

ol meni olxuttı (134/117 DLT)

oŋa-: Düzeltmek 128/113 (DLT)

Oŋa.(ga)lı irpeldi īş (128/113 DLT)

oŋar-: Düzeltmek, onarmak 205, 1813, 1842 (KB); 33/25b3=33:71, 26/99a2=4:146, 28/21a2=7:142 (KT)

Oŋarsun sizke işleriŋizni hem örtsün siziŋ yazuḳlarıŋızını (33/25b3=33:71 KT)

oprat-: Yıpratmak 135/117 (DLT)

ol tōnın oprattı (135/117 DLT)

ornat-: (Nesneyi) yerine koymak, yerleştirmek 137/119 (DLT)

men nēŋ ornattım (137/119 DLT)

otruş-: Kesmekte yardımlaşmak 123/109 (DLT)

ol maŋa kesme otruşdı (123/109 DLT)

otur-: (Saç, elbise vb.) kesmek 97/91, 98/91 (DLT)

ol saç oturdı (97/91 DLT)

ov-: Ovalamak 9/5 (DLT); 3755, 5967 (KB)

ay ilig bu tört hâcetim kıl revâ

saña tapnayın men elig yüz ova (3755 KBM)

oy-: Oymak 97/90 (DLT)

ol kāgu.n ōydı (97/90 DLT)

oytur-: Oydurmak 138/121 (DLT)

ol maŋa kāgu.n oyturdı (138/121 DLT)

öçür-: Söndürmek 98/91 (DLT); 3609, 3608 (KB); 340 (AH); 29/24a1=9:32, 38/44a2=61:8 (KT)

Tileyürler kim öçürseler Taŋrınıŋ nūrını aġızları birle (29/24a1=9:32 KT)

öḍür-: Seçip ayırmak 6624, 148, 382 (KB)

tükel on sekiz ayda aydım bu söz

üdürdüm adırdım söz ewdip tire (6624 KBM)

ögür-: Oyalamak 5266 (KB)

awınç birle ögrir bu dünyâ séni

usanma udıtmasu ğaflet küni (5266 KBM)

öklit-: Çoğaltmak 5590 (KB)

tarığçı tarığka érig bolsunı

yéme yılkıçı igdiş üklitsüni (5590 KBM)

ölit-: Islatmak 427/333, 115/103, 114/103 (DLT)

ölitti (427/333 DLT)

öŋdür-: Kurmak 5971 (KB)

yana turdı ança bu oldurdı a

sarığ tañ ata keldi oñdurdı a (5971 KBM)

ört-: Örtmek 628/524 (DLT); 2677, 4885, 5799 (KB)

kalı tutmasa bu bitigçi sözüg

begi sırrı açlur bu örter özüñ (2677 KBM)

ört-: Örtmek, kaplamak, bürümek 25/17b2=3:154, 36/77a2=44:11, 28/69a3=9:11 (KT)

Uḍḳu kim umızmaḳ kelip örter bir ögürni sizdin (25/17b2=3:154 KT)

örte-: Yakmak; dağlanmak, yanmak 128/113, 139/122, 600/492 (DLT); 2656, 5486, 2769 (KB); kb 324 (AH)

köŋlüm için örtedi

yatmış başıg kartadı

keçmiş öḍüg irtedi

tün kün keçip irtelü.r (128/113 DLT)

örteş-: Karşılıklı birbirinin bir şeyini yakmak 122/108, 376/296 (DLT)

bo.dun bī̇r ekindi.niŋ ewle.rin örteşdi (122/108 DLT)

örtet-: Bir şeyin yakılması için emir vermek, yaktırtmak 134/117 (DLT)

ol bük örtetti (134/117 DLT)

ötür-: Delmek 288/245, 98/91 (DLT)

tām ötür (288/245 DLT)

özle-: Pişirmek 146/126 (DLT)

ol ūnug özle.di (146/126 DLT)

sa-: Saymak 143/125, 554/456, 554/457 (DLT); 6034, 3241, 2784 (KB); 33/11b1=33:49, 31/34b2=19:94, 31/32b1=19:84 (KT)

Yoḳ sizke olar üze, 'iddedin sayur sizler anı (33/11b1=33:49 KT)

saç-: Dağıtmak, malını fırlatmak 52/38,265/234 (DLT); 719, 80, 2291 (KB); 340 (AH); 38/55b1=62:10, 38/61b3=63:7 (KT)

Ḳaçan ötelse namāz saçıŋ yer içinde tileŋ Allāhnıŋ fażlından (38/55b1=62:10 KT)

saçın-: Su serpmeyi üstlenmek, suyu bizzat serpmek 342/276 (DLT)

er ōziŋe su.w saçındı (342/276 DLT)

saçış-: (Para vb. şeyleri) saçmada yardımlaşmak veya yarışmak 314/258 (DLT)

ol maŋa yarma.k saçışdı (314/258 DLT)

saçıt-: Saçtırmak, dağıtmak 4845, 2396 (KB)

neçe kür kögüzlüg küwenür erig

ölüm yençti kögsin saçıttı közin (4845 KBM)

saçıt-: Su vb. saçtırmak, serptirmek 415/326 (DLT)

ol aŋar suw saçıttı (415/326 DLT)

saçıt-: (Bir şeyi) dağıtmak, dağıtmak için emir vermek, dağıttırmak 415/326 (DLT)

ol anıŋ miŋi.sin saçıttı (415/326 DLT)

saçrat-: Sıçratmak 430/336 (DLT)

ol maŋa su.w saçrattı (430/336 DLT)

saçtur-: (Para vb.) saçtırmak 358/285 (DLT)

ol maŋa yarma.k saçturdı (358/285 DLT)

sagula-: (Buğday vb. şeyleri) ölçmek 587/480 (DLT)

er bugda.y sagu.la.dı (587/480 DLT)

sagur-: Barsgan lehçesinde tükürmek 309/255 (DLT)

ol yoka.ru ya.rın sagurdı (309/255 DLT)

sagur-: Karluk lehçesinde kurutmak 309/255 (DLT)

kum su.w sagurdı (309/255 DLT)

sal-: Atmak, bırakmak 5876, 4111, 2069 (KB); 366, 267 (AH)

sözüg barça tıñla kerekini al

kereksiz sözüg sen yana ewre sal (5876 KBM)

sal-: Göndermek 276/240 (DLT)

ol maŋa kişide altun saldı (276/240 DLT)

salıŋula-: (Taş vb.) fırlatmak 621/517 (DLT)

er ıtıg salıŋu.la.dı (621/517 DLT)

sana-: Saymak 565/465 (DLT); 60, 59 (AH); 38/76a3=65:1 (KT)

Ṭalāḳ ḳılıŋ olarnı 'iddetleriŋe sanaŋ 'iddetni (38/76a3=65:1 KT)

sanç-: Sançmak, dürtmek, vurmak 2026, 2389, 2335 (KB)

bu saklık bile sançtı begler yağı

osallık bile buzdı beglik bağı (2026 KBM)

sap-: Bağlamak, eksik olanı birleştirip onarmak 265/233 (DLT); 1858, 4158 (KB)

ol kuş kanatın sapdı (265/233 DLT)

sarkıt-: Damlatmak 433/339 (DLT)

ol tōndın su.w sarkıttı (433/339 DLT)

sarkur-: Damlatmak 361/287 (DLT)

ol yāgnı kāptın sarkurdı (361/287 DLT)

sarla-: Dolamak, sarmak 574/472 (DLT)

ol suwluk sarla.dı (574/472 DLT)

aḍa.kıŋa yörge.nçü sarla.dı (574/472 DLT)

sarmaş-: (İp vb. şeyleri) sarmada yardım etmek 375/295 (DLT)

ol maŋa yışıg sarmaşdı 375/295 (DLT)

sarmat-: (İp vb. şeyleri) sardırmak 438/341 (DLT)

ol yışıgnı yıga.çka sarmattı (438/341 DLT)

sasıt-: Berbat etmek 4756 (KB)

sewindi tédükte sasıtur söker

yazıldı tédükte buşup kaş tüger (4756 KBM)

saşur-: (İki şeyi birbirinden) ayırmak 308/254 (DLT)

ol yinçü.ni çeş bile saşurdı (308/254 DLT)

sat-: Satmak 414/325, 376/296, 413/324 (DLT); 470, 2641 (KB); 238 (AH); 26/42a2=4:74 (KT)

Toḳuşsun Taŋrı yolı içinde anlar kim satarlar yaḳın tiriglikni āḫiretḳa (26/42a2=4:74 KT)

satur-: Saydırmak 527/428, 529/430 (DLT)

ol aŋar kōy sa.turdı (527/428 DLT)

saw-: Bırakmak 6168 (KB)

ayâ men tégüçi méni saw méni

ölümke anunğıl yanur ked séni (6168 KBM)

sawur-: Savurmak 310/255, 166/144 (DLT); 31/68a3=20:97 (KT)

Her-āyine köyreliŋ anı yana sawuralıŋ anı teŋiz içinde, sawurmaḳ (31/68a3=20:97 KT)

sawurt-: Savurtmak 631/525 (DLT)

ol aŋar tarıg sawurttı (631/525 DLT)

saypa-: (Malı) harcamak, israf etmek 580/477 (DLT)

ol tava.rın saypa.dı (580/477 DLT)

saypat-: (Malı) israf ettirmek, çar çur ettirmek 441/345 (DLT)

ol tawa.rın saypattı (441/345 DLT)

seç-: Seçmek, ayırmak 2220, 4044, 4841 (KB); 33/14a3=33:51 (KT)

sakış birle saklar kişi iş küdüg

sakışın seçer er yıl ay kün üdüg (2220 KBM)

Tilese sen andın kim seçse sen (33/14a3=33:51 KT)

sedret-: (İnsan kalabalığını) azaltmak 430/336 (DLT)

ol kişini sedretti (430/336 DLT)

seştür-: Çözdürmek 359/286 (DLT)

ol tügü.n seştürdi (359/286 DLT)

sewrit-: (İş için) tamamlayıp bitirmek 430/336 (DLT)

ol īşın sewritti (430/336 DLT)

sewrit-: Boşalttırmak, boşaltmak 430/336, 431/337 (DLT)

ol ewin sewritti (430/336 DLT)

sı-: (Odun, bıçak vb. şeyleri) kırmak 144/125, 554/457, 238/206 (DLT); 2808, 3635, 5486 (KB); 132 (AH)

sı.dı nēŋni (144/125 DLT)

sıgdad-: Ağlatmak 428/335 (DLT) → **sıgtat-**, **sıxtat-**

Sıgdadtı (428/335 DLT)

sıgtur-: (Bir şeyi bir şeye) sığdırmak, (bir şeyi) genişletmek 359/286 (DLT)

ol bīr nēŋni bīrke sıgturdı (359/286 DLT)

sıgur-: (Bir şeyi bir şeye) sığdırmak, (bir şeyi) genişletmeye çalışmak 309/255, 310/255; 3860 (KB)

ol ūnug kāpka sıgurdı (309/255 DLT)

sıgza-: Çekiştirmek; (bir şeyi bir şeyin arasına) sıkıştırarak sokmak 568/468 (DLT)

ol etik yi.sin sıgza.dı (568/468 DLT)

sık-: Sıkmak 273/238 (DLT)

ol üzüm sıkdı (273/238 DLT)

sıktur-: Bir şeyin sıkılması için emir vermek, sıktırmak 359/286 (DLT)

ol üzüm sıkturdı (359/286 DLT)

sıtur-: (Odun vb.) kırdırmak 527/428 (DLT)

ol otuŋ sı.turdı (527/428 DLT)

sızur-: Eritmek 1919 (KB)

kulı cân sızurğu awınsa begi

kalı yetlür erse bu kulnuñ ögi (1919 KBM)

sikert-: Saptırmak 2508 (KB)

biri tilde yalğan çıkarsa sözin

biri egrilik ol sikirtse özin (2508 KBM)

silk-: Silkmek 627/523 (DLT)

er yıga.ç silkdi (627/523 DLT)

silkin-: Bizzat (kendisi) silkmek 389/305 (DLT)

tewe silkindi (389/305 DLT)

sok-: Sokmak, vermek 6071, 2652, 708 (KB)

neçe kür küwenür bedük beglerig

ölüm yérke soktı baka kör tirig (6071 KBM)

sokı-: Parmakla dürtmek 562/463 (DLT)

ol anı sokı.dı (562/463 DLT)

soŋda-: Takip etmek, peşinden gitmek 618/513 (DLT)

ol yagı.nı soŋda.dı (618/513 DLT)

soŋda-: Çekiştirmek 5859, 5004, 3423 (KB)

kişi körse kündüz méni soñdağa

özin otka atğa méni sözlege (5004 KBM)

sor-: Oğuzcada aramak 524/426 (DLT); 4126, 1038, 2149 (KB)

er yitük so.rdı (524/426 DLT)

soy-: (Deriyi) yüzmek 552/455 (DLT)

er kōyug ~ kōnug soydı (552/455 DLT)

söbile-: (Nesneyi) uzatmak ve (ucunu) sivriltmek 586/479 (DLT)

söbi.le.di nēŋni (586/479 DLT)

söbit-: (Nesnenin ucunu) sivriltmek 415/326 (DLT)

ol nēŋni söbitti (415/326 DLT)

sök-: Sökmek 2268 (KB)

ayu bér maña sen kayusı yarar

çerigin sögüp ol yağısın tarar (2268 KBM)

suglı-: elini sokup bir şey aramak 574/472 (DLT)

er ko.yuŋa suglıdı (574/472 DLT)

suglıt-: Bir şey aramak için eli bir yere sokturmak 436/340 (DLT)

ol anıŋ ko.yıŋa elig suglıttı (436/340 DLT)

sugrut- ~ sugrat-: (Bir yeri) aramak ve içindekileri görmek 430/336 (DLT)

ol anıŋ ewin sugrattı (430/336 DLT)

suk-: Sokmak, girdirmek; bir şeyi zorla sokmak 505/405, 273/235 (DLT)

elig ko.yka suk (505/405 DLT)

suktur-: Bir şeyin bir şeye girmesi için emir vermek, sokturmak 359/286 (DLT)

ol bīr nēŋni bīrke sukturdı (359/286 DLT)

sunuş-: Karşılıklı bir şey uzatmak; uzatmakta yarışmak 325/264 (DLT)

ola.r ikki etme.k sunuşdı (325/264 DLT)

suwa-: Sulamak 249/219 (DLT)

öŋdün nelük yalwarmadıŋ kaç kata birdiŋ tawa.r

tulumlug bolup katındıŋ kānıŋ emdi yi.r suwa.r (249/219 DLT)

suwlat-: (Bir şeyin üzerine) su serptirmek, sulatmak 436/341 (DLT)

ol çöpni suwlattı (436/341 DLT)

süçit-: (Acı, ekşi şeyleri) tatlılaştırmak 415/326 (DLT); 6556, 582, 5777 (KB)

ol açıg nēŋni süçitti (415/326 DLT)

süḍre-: Sürüklemek, zorla çekmek 28/28a1=7:150 krş. süḍrü- (KT)

Tuttı ḳaḍaşınıŋ başını süḍreyür anı öziŋe (28/28a1=7:150 KT)

süḍrü-: 36/86a1=44:47 (KT) → **süḍre-**

Tutuŋlar, süḍrüŋler anı tamuġnuŋ ortasıŋa tegi (36/86a1=44:47 KT)

süpür-: Süpürmek 311/256 (DLT)

ol ew süpürdi (311/256 DLT)

sürt-: (Bir şeyi bir şeye) sürtmek 629/524 (DLT)

ol yarma.kıg tāşka sürtti (629/524 DLT)

sürtür-: (Taş vb. şeyleri) sürttürmek 358/286, 358/285 (DLT)

ol aŋar tāş sürtürdi (358/286 DLT)

sürtüş-: (Bir şeyi) sürtmede yarışmak 371/294, 372/294 (DLT)

ol meniŋ birle aşuk sürtüşdi (371/294 DLT)

sürüş-: (Biri, diğerini) kovalamak 317/259 (DLT)

ol meniŋ birle sürüşdi (317/259 DLT)

süwrit-: Sivriltmek 430/336 (DLT)

ol yıga.çıg süwritti (430/336 DLT)

süz-: Süzmek 268/235, 226/196 (DLT); 268, 1856, 2131 (KB)

ol su.w süzdi (268/235 DLT)

süztür-: (Su vb. şeylerin) süzdürülmesi için emir vermek, süzdürmek 359/286 (DLT)

ol su.w süztürdi (359/286 DLT)

tagıt-: Dağıtmak 6557 (KB)

yégitlikni ıdtım karılıkka tegdim

yana yanğıl emdi negü söz tağıttım (6557 KBM)

tak-: Oğuzcada takmak 272/238 (DLT)

er burunduk botlu.ka takdı (272/238 DLT)

talkış-: Bükmede, burmada yardım etmek 370/292 (DLT)

ol maŋa uyma talkışdı (370/292 DLT)

talula-: (Bir şeyi) seçmek, seçip ayırmak 587/481, 595/487 (DLT); 686, 2732, 2929 (KB); 478 (AH)

ol talu.la.dı nēŋni (587/481 DLT)

tamdur- ~ tamtur-: (Kandil, ateş vb.) yakmak 355/283 (DLT); 4412 (KB)

ol ōt tamturdı (355/283 DLT)

tamın-: Kendi için kendi başına damlatmak 341/275 (DLT)

ol ȫziŋe yāg tamındı (341/275 DLT)

tamıt-: Damlatmak 421/330 (DLT)

ol sūwnı tamıttı (421/330 DLT)

tamtur-: Damlatmak için emir vermek, damlattırmak 354/283 (DLT)

ol anıŋ agzıŋa su.w tamturdı (354/283 DLT)

tamuz-: Damlatmak 312/256, 349/280 (DLT); 2715 (KB)

ol su.w tamuzdı (312/256 DLT)

taŋ-: (Bağ, ip vb. ile) bağlamak 614/509 (DLT)

ol anıŋ başın taŋdı (614/509 DLT)

taŋıl-: (İp vb. bir şeyle) bağlatmak 616/511 (DLT)

taŋın-: Kendi başına bağlamak 616/511 (DLT)

er başın taŋındı (616/511 DLT)

tap-: Bulmak 26/57a1=4:91 (KT)

Munu tapġay sizler öŋinlerni kim tileyürler (26/57a1=4:91 KT)

tapçur-: Kavuşturmak 354/283 (DLT)

men ogulnı ana.sıŋa tapçurdum (354/283 DLT)

tapşur-: Getirmek, vermek 36/79a2=44:18 (KT)

Tapşuruŋlar maŋa İḍi ḳullarını (36/79a2=44:18 KT)

tar-: (İki şeyi) ayırmak 559/461 (DLT); dağıtmak 4139 (KB); 33/39b2=34:19 (KT)

Küç ḳıldılar özleriŋe, ḳıldımız olarnı keleçüler, tardımız olarnı (33/39b2=34:19 KT)

tara-: (Saç vb. için) taramak 559/461, 11/6 (DLT)

kīz saçın tara.dı (559/461 DLT)

taran-: Başkasının yardımı olmadan taranmak 340/274 (DLT); 6222 (KB)

ol saçın tarandı (340/274 DLT)

tarma-: Tırmalamak 444/347 (DLT)

ol anıŋ yȭzin tarma.dı (444/347 DLT)

tarmat-: Tırmalatmak 444/347, 437/341 (DLT)

ol anı tarmattı (444/347 DLT)

tart-: (Para vb. şeyleri) tartmak 629/524, 628/524 (DLT)

ol yarma.k tarttı (629/524 DLT)

tart-: Tartmak, çekmek, uzatmak, çıkarmak 6369, 6372, 86 (KB)

özüñ buğrağursa bedütse boyun

séni otka tartar ulıtur ünün (6369 KBM)

tart-: (Bir şeyi) çekmek 629/524 (DLT); 28/5b3=7:108 (KT)

Tarttı elgini ançada ol ürüŋ boldı baḳıġlılarḳa (28/5b3=7:108 KT)

tart-: (İp vb. şeyleri) uzatmak, germek 629/524 (DLT)

ol yıp tarttı (629/524 DLT)

tartış-: Karşılıklı çekmek, çekişmek 122/108 (DLT)

eren arıg ürpeşür

ȭçin kekin irteşür

sakal tutup tartışur

kögsi ara ōt tüte.r (122/108 DLT)

tarut-: (Ev vb. bir yeri) daraltmak 417/327 (DLT)

ol aŋa.r ewin tarıttı (417/327 DLT)

tarut-: Azaltmak, kısmak 33/52b2=34:36, 33/54b2=34:39, 35/8b1=39:52 (KT)

Kéŋütür rūzīni kimke tilese hem tarutur (33/52b2=34:36 KT)

tarut-: Sıkıştırmak, baskı yapmak 38/82a1=65:6 (KT)

Zaḫmet tegürmeŋ olarḳa tarutsa sizler olar üze (38/82a1=65:6 KT)

taşıt- ~ taşut-: Bir yerden bir yere taşıtmak, taşınması için emir vermek 419/328, 113/102 (DLT)

tarıg taşıttı (419/328 DLT)

taşur-: Taşırmak 308/254 (DLT)

ot eşiç taşurdı (308/254 DLT)

tatur-: Tattırmak 526/428, 306/252 (DLT); 207, 263 (AH); 33/35a2=34:12, 30/92a3=16:112, 34/95b1=39:26 (KT)

Ḳışsa ... yarlıġımızdın taturġay-miz aŋar ol yelinigli tamuġ ḳınıdın (33/35a2=34:12 KT)

tawrat-: Acele ettirmek 4616, 3662, 4693 (KB)

bu ıġ tutsa terkin kişig yawrıtur

anı emlemese ölüm tawratur (4616 KBM)

taya-: (Ayağa kalkmak için) destek vermek 565/465 (DLT)

ol anı taya.dı (565/465 DLT)

tayıt-: Kaydırmak, kaymasını sağlamak 427/334 (DLT)

ol anı suwka tayıttı (427/334 DLT)

taytur-: Kaydırmak 529/430 (DLT)

ol anı suwka tayturdı (529/430 DLT)

tegşür-: Bir şeyi başka bir şeye çevirmek33/37b3=34:16 (KT)

Tegşürdimiz olarḳa būstānlar içre iki būstān yemişlig, tiken yılġun turur (33/37b3=34:16 KT)

tegşür-: Değiştirmek, döndürmek, bir şeyin yerine başka bir şey koymak 29/30a3=9:39, 37/26a2=47:38, 38(91b1=66:5 (KT)

Tegşürür boḍunnı sizde aḍın, ziyān ḳılmaz siz aŋar nerse (29/30a3=9:39 KT)

tegür-: Ulaştırmak, iletmek 112/100, 189/161, 514/412 (DLT); 827, 1781, 1880 (KB); 331 (AH)

tegür meniŋ sāwımnı bilge.leke a.y

tınur kalı atatsa kısrak sanı ta.y (112/100 DLT)

tegür-: Ulaştırmak 33/8b1=33:39, 34/62b3=38:41, 31/84b2=46:23 (KT)

Tegrürler Taŋrınıŋ yumuşlarını (33/8b1=33:39 KT)

tel-: Delmek 275/240 (DLT)

er tām teldi (275/240 DLT)

teliş-: Delmede yardımlaşmak veya yarışmak 322/263 (DLT)

ola.r ikki tām telişdi (322/263 DLT)

teltür-: (Bir şey) delinmesi için emir vermek, deldirmek 354/282, 354/283 (DLT)

ol tām teltürdi (354/282 DLT)

teŋeştür-: Denkleştirmek, eşitlemek 29/28b1=9:37 (KT)

Teŋeştürseler anıŋ sanını kim ḥarām ḳıldı Taŋrı (29/28b1=9:37 KT)

teŋger-: Denk hâle getirmek 617/512 (DLT)

ol bīr nēŋni bīrke teŋgerdi (617/512 DLT)

teŋle-: Denkleştirmek, denk duruma getirmek 619/514, 215/185 (DLT); 4875, 5691, 4979 (KB)

bi̅r nē̅ŋ bi̅rke teŋle.di (619/514 DLT)

teŋle-: Bir ve aynı hâle getirmek 26/17b2=4:42 (KT)

Anlar kim tandı[lar], ḫilāf ḳıldılar yalavaçḳa eger teŋlesedi olar birle yer (26/17b2=4:42 KT)

tep-: Tekme atmak, tekmelemek, tepmek 19/10, 194/166, 265/233 (DLT); tepmek, vurmak, döğmek 974 (KB)

ol kulın tepig tepdi (19/10 DLT)

tepin-: Tepmek, (herhangi bir şey için) ayağını oynatmak 338/273 (DLT)

er atın tepindi (338/273 DLT)

tepiş-: Tekmeleşmek, tepişmek 312/257, 325/264 (DLT)

ol meniŋ birle tepişdi (312/257 DLT)

tepret-: Hareket ettirmek, (nesneyi) oynatmak 442/346, 429/335 (DLT); 774, 2536 (KB); 31/32a3=19:83 (KT)

Körmediŋ mü biz ıḍtımız teklerni kāfirler üze, tepretür anlarnı tepretmek (31/32a3=19:83 KT)

terkle-: Hızlandırmak 636/532 (DLT)

ol īşı.g terkle.di (636/532 DLT)

teş-: Deşmek 4099 (KB)

kalı basnu tegse buşar baş keser

tamurın teşer kör sorup kan içer (4099 KBM)

tıg-: Köreltmek, sivriliği gidermek 271/237 (DLT)

ok başakın tāş tıgdı (271/237 DLT)

tık-: (Bir şeyi, bir şeyin içine) şiddetle ve tekmeyle sokmak, tıkmak 272/238 (DLT)

ol kāpka ūn tıkdı (272/238 DLT)

tıkın-: (Bir şey, bir şeyin içine) şiddetle ve tekmeyle sokmak 341/275 (DLT)

aş tıkındı (341/275 DLT)

tik-: (Ağaç, tuğ vb. bir şeyi) dikmek 274/239, 106/97 (DLT)

er yıga.ç tikdi (274/239 DLT)

til-: Boylamasına kesmek, dilmek 276/240 (DLT)

er yarında.k tildi (276/240 DLT)

tildür-: Dildirmek 354/283 (DLT)

anı biçe.k bile tildürdi (354/283 DLT)

tileş-: (Kayıp bir şeyi) bulmada yarışmak 322/263 (DLT)

ol meniŋ birle nēŋ tileşdi (322/263 DLT)

tir-: Biriktirmek 285/244, 524/425, 310/255 (DLT); 719, 3385, 5361 (KB); 309, 247, 248 (AH)

Ol yarma.k tirdi (285/244 DLT)

tirgüz-: Yeniden meydana getirmek, değiştirmek 33/61a2=34:49 (KT)

Keldi sezā yime oza törütmez bāṭılnı yana tirgüzmez (33/61a2=34:49 KT)

tirimsin-: (Para vb.) biriktiriyor görünmek 397/309 (DLT)

ol yarma.k tirimsindi (397/309 DLT)

tirin-: Kendi başına toplamak 340/274 (DLT); 2285 (KB)

ōziŋe yemiş tirindi (340/274 DLT)

tişle-: Dişlerle ısırmak 573/471 (DLT); 4601 (KB)

ol anı tişle.di (573/471 DLT)

tiz-: Dizmek 268/235, 280/243 (DLT); 6616, B11, 1620 (KB)

ol yinçü tizdi (268/235 DLT)

tizin-: Kendisi (bizzat) dizmek 340/275 (DLT)

ura.gut yinçü.sin tizindi (340/275 DLT)

tiziş-: Dizmede yarışmak veya yardımlaşmak 318/260 (DLT)

ol meniŋ birle yinçü tizişdi (318/260 DLT)

tizle-: Dizleriyle bastırıp ezmek 573/471 (DLT)

bugra erig tizle.di (573/471 DLT)

tizlet-: Dizle bastırmak için emir vermek, dizle bastırtmak 434/339 (DLT)

ol tizletti nēŋni (434/339 DLT)

togra-: Doğramak, kesmek 580/477, 566/466, 75/62 (DLT)

men et togra.ga.y men (580/477 DLT)

tokı-: Oğuzcada (birisini) dövmek 15/8, 562/463 (DLT); 2930, 3291, 3957 (KB)

yalawaç bitigçi kalı bolsa yig

anıñ yası élke tokır ay tetig (2930 KBM)

tokı-: (Kapı vb. şeyleri) vurmak 10/5, 562/463, 562/463 (DLT)

ol kapug tokı.dı (562/463 DLT)

tokıt-: (Kapıyı) vurdurmak, çaldırmak 419/329 (DLT)

ol kapug tokıttı (419/329 DLT)

tokıt-: (Madeni şeyleri) dövdürmek 419/329 (DLT)

ol kılıç tokıttı (419/329 DLT)

tola-: Eğip bükmek, çevirmek 38/60b1=63:5, 26/21a3=4:46 (KT)

Tolayurlar başlarını körer sen olarnı yüz ewrerler, olar boynaġuluḳ ḳılġanlar (38/60b1=63:5 KT)

toldur-: Doldurmak 34/75b2=38:85 (KT)

Her-āyine toldurġay men tamuġnı séndin hem anlardın kim uḍsalar saŋa olardın (34/75b2=38:85 KT)

toltur-: Doldurmak 354/283 (DLT)

ol ayak tolturdı (354/283 DLT)

tolula-: Doldurmak 5365, B51 (KB)

yağız yér özele önügli ewin

térip sen tolular sen kaznak ewin (5365 KBM)

tonan-: Donanmak, giyinmek 67, 4969 (KB)

yana koptı yundı tonandı tükel

namâz kıldı özke yorup edgü fâl (4969 KBM)

tonat-: Elbise giydirmek 421/330 (DLT)

ol meni tonattı (421/330 DLT)

tonlan-: Elbise giymek 158/137 (DLT)

iç tonlandı (158/137 DLT)

topul-: Oğuzcada (elbiseyi) çıkarmak 328/266 (DLT)

er tōnın topuldı (328/266 DLT)

toşgur-: Doldurmak 356/284, 458/361 (DLT)

ol ewin tawa.r birle toşgurdı (356/284 DLT)

tök-: Dökmek 273/239 (DLT); 2381, 2935, 6208 (KB)

ogla.n su.w tökdi (273/239 DLT)

töktür-: Dökmek için emir vermek, döktürmek 354/282 (DLT)

ol su.w töktürdi (354/282 DLT)

töküş-: Dökmede, akıtmada yardım etmek veya yarışmak 322/262 (DLT)

ol maŋa tarıg töküşdi (322/262 DLT)

töŋder-: (Bir şeyi) ters çevirmek 617/512 (DLT)

ol aya.k töŋderdi (617/512 DLT)

töŋit-: (Başı) eğmek 428/334 (DLT)

er başın töŋitti (428/334 DLT)

töŋüt-: (Başı) eğmek 616/511 (DLT)

er başın töŋütti (616/511 DLT)

törpi-: Törpülemek 565/465 (DLT)

er yıga.ç törpi.di (565/465 DLT)

törpiş-: Törpülemede yardım etmek ve yarışmak 368/291, 369/291 (DLT)

ol meniŋ birle yıga.ç törpüşdi (368/291 DLT)

törpit-: Törpülemek 428/335 (DLT)

ol müŋüz törpitti (428/335 DLT)

töşe-: (Döşek vb.) döşemek 561/463 (DLT); 4645 (KB)

töşe.k töşe.di (561/463 DLT)

töşen-: (Kendi başına döşek vb.) döşemek 341/275 (DLT); 1426, 69, 4591 (KB)

ol ōziŋe töşe.k töşendi (341/275 DLT)

töşet-: Döşetmek 419/328 (DLT); 6523 (KB)

ol töşe.k töşetti (419/328 DLT)

tuluŋla-: Sakalı, kulak altına dürtmek 621/516 (DLT)

ol kulın tuluŋla.dı (249/516 DLT)

tumlıt-: Soğutmak 435/340 (DLT); 2120, 2577, 4706 (KB)

tügük yüz açığ söz kişig tumlıtur

tiriglikte kitmez köñülde yatur (2577 KBM)

tuntur-: (Bir şeyi) kaplamak, kaplayarak kapatmak 355/283 (DLT)

ot anıŋ kö.zin tunturdı (355/283 DLT)

turgur-: Ayağa kaldırmak 355/284, 366/290 (DLT)

ol meni orundın turgurdı (355/284 DLT)

turpla-: (Bir şeyin) örneğini yapmak 635/531 (DLT)

er turpla.dı nēŋni (635/531 DLT)

turpınla-: Aramak 219/188 (DLT)

Anıŋ evi turpınla (219/188 DLT)

turpunlan-: Bir şeyi aramak 405/315 (DLT)

er turpunlandı (405/315 DLT)

turumla-: (Suyun vb. bir şeyin derinliğini) boy ile ölçmek 593/486 (DLT)

ol sūwug turumla.dı (593/486 DLT)

tuşur-: Kavuşturmak 2370 (KB)

çerigde bir ança busuğka kigür

yadağ okçı tüşrüp sen öñdün yügür (2370 KBM)

tut-: Yapmak, elde etmek 30/63b1=16:67 (KT)

Ḫurmā tüplerinin yimişlerindin, üzümlerdin tutar sizler andın esrütgü (30/63b1=16:67 KT)

tutun-: Tutunmak 2453, 2638, 4103 (KB)

negü tér eşitgil özin tutnur er

ödinde kirip kör ötüg ötnür er (4103 KBM)

tüg-: Düğümlemek 274/239, 237/206, 387/304 (DLT); 4756, 80, 626 (KB)

er tügü.n tügdi (274/239 DLT)

tüket-: Bitirmek, tamamlamak 420/329 (DLT) 1423, 6626, 3273 (KB); 472 (AH)

ol īşın tüketti (420/329 DLT)

tür-: Dürmek 627/522, 267/234, 285/244 (DLT); 369, 1496, 3275 (KB)

korkma aŋar utru turup tegre yöre

kapsa anıŋ alpagutın andan tür e (627/522 DLT)

türçit-: (İşe) başlatmak 429/335 (DLT)

ol aŋar īş türçitti (429/335 DLT)

türün-: Kendi başına dürmek 340/274 (DLT)

er ȫz bitigin türündi (340/274 DLT)

türüş-: Dürmede yardımcı olmak veya yarışmak 316/259 (DLT)

ol maŋa bitig türüşdi (316/259 DLT)

tüşür-: Düşürmek 308/254 (DLT); 1001, 2347, 2349 (KB)

ol eligdi.n yarma.k tüşürdi (308/254 DLT)

tüşür-: Düşürmek, bırakmak 33/33a1=34:9 (KT)

Iyġay erdimiz olarnı yer ḳoḍı azu tüşürgetimiz olar üze pāre bulıt (33/33a1=34:9 KT)

tüşür-: İndirmek 308/254, 423/331 (DLT)

men anı attın tüşürdüm (308/254 DLT)

tüşüt-: Düşürmek, uğratmak 5531 (KB)

yırak tut sewinçiñ tilemez kişig

sewitme añar bérme kılğu işig (5531 KBM)

tüz-: (Yer vb. şeyleri) düzeltmek 268/235 (DLT); 205, 268, 886 (KB)

ol yi.rig tüzdi (268/235 DLT)

tüzet-: Tanzim etmek, düzeltmek B75 (KB)

uḍış-: Uyumakta yarışmak 100/92, 100/93 (DLT)

ol meniŋ birle uḍışdı (100/92 DLT)

uḍlat-: (Birini, birinin) peşine salmak 136/119 (DLT)

ol oglın uḍlattı (136/119 DLT)

uḍtur-: Arkasına takmak, peşine katmak 32/27b3=28:42 (KT)

Uḍturdımız olarḳa bu dünyā içinde la'net (32/27b3=28:42 KT)

uḍul-: Takip etmek 1125, 3422, 5202 (KB)

bu begler baş ol kança barsa başı

udula barır barça udmış kişi (5202 KBM)

uḍula-: Takip etmek, izinden gitmek 156/134 (DLT)

ol anı uḍu.la.dı (156/134 DLT)

uglıt-: Arttırmak, çoğalttırmak 136/119 (DLT)

ol tawa.rın uglıttı (136/119 DLT)

ula-: Bağlamak 556/459 (DLT); 75, 136, 676 (KB); 82, 62 (AH)

ol yı.p ula.dı (556/459 DLT)

ula-: Ulaştırmak, eriştirmek 32/33b3=28:51 (KT)

Bütünlükin uladımız olarḳa aymaḳnı, bolġay kim olar pend tutġaylar (32/33b3=28:51 KT)

ulat-: Ulaştırmak 114/103 (DLT); 5604 (KB)

ol yıp ūlattı (114/103 DLT)

ultur-: (Et, elbise vb. şeyleri) ezdirmek, yıpratmak 119/106 (DLT)

ol eşiç içre et ulturdı (119/106 DLT)

urpat-: Dağıtmak 134/117 (DLT)

er başın urpattı (134/117 DLT)

uşat-: Ufalamak 114/102, 135/118 (DLT); 2515 (KB) → **uwşat-**

ol etme.k uşattı /114/102 DLT)

uv-: Ovalamak 9/5 (DLT)

uva (9/5 DLT)

uw-: Ufalamak 93/86 (DLT)

ol etme.k uwdı (93/86 DLT)

uwşat-: Ufalamak 135/118 (DLT) → **uşat-**

ol etme.k uwşattı (135/118 DLT)

uwun-: Bizzat ufalamak 110/99, 341/275 (DLT)

ol ōziŋe etme.k uwundı (110/99 DLT)

uwuş-: Ufalamakta yardım etmek veya yarışmak 102/94 (DLT)

ol maŋa etme.k uwuşdı (102/94 DLT)

uy-: (Un vb. şeyleri) sertleşip kıvamını bulması için bastırmak 97/90 (DLT)

ol ūnug uydı (97/90 DLT)

uytur-: (Un vb. şeyleri, çuvala) bastırtmak 138/121 (DLT)

ol ūn uyturdı (138/121 DLT)

uyuş-: (Un vb. şeyleri çuvala) bastırmakta yardımcı olmak 138/120 (DLT)

ol aŋar kāpka ūn uyuşdı (138/120 DLT)

üḍrüş-: Seçmede yardım etmek veya yarışmak 124/109 (DLT)

ol maŋa tava.r üḍrüşdi (124/109 DLT)

üḍür-: Seçmek; dağıtmak 83/74, 98/91, 186/159 (DLT)

buḍraç yeme kudurdı

alpa.gutın üḍürdi

sūsin yana kadırdı

kelge.li met irkişür (83/74 DLT)

üg-: Küme hâline getirmek 94/87 (DLT); 2935 (KB)

ol yarma.k ügdi (97/87 DLT)

ügri-: (Beşik vb. şeyleri) sallamak; savurup oynatmak; mecazen yaltaklanarak hileyi gizlemek 140/123, 178/152 (DLT)

ura.gut bişik ügri.di (140/123 DLT)

ol anı ügri.di (140/123 DLT)

ügriş-: (Beşik vb. şeyleri) sallamakta yardımcı olmak 125/110 (DLT)

ol aŋar bėşik ügrişti (125/110 DLT)

ügrit-: (Beşik vb. şeyleri) sallattırmak 135/118 (DLT)

ol aŋa.r bişik ügritti (135/118 DLT)

ügtür-: Yığmak, toplamak için emir vermek 119/106 (DLT)

ol miŋ yarma.k aŋar ügtürdi (119/106 DLT)

ügüse- ~ ügse-: Toplamak istemek 142/124 (DLT)

ol topra.k ügüse.di (142/124 DLT)

üklit-: Çoğaltmak, çoğalttırmak, arttırmak 136/119, 445/347 (DLT)

ol nēŋni üklitti (136/119 DLT)

üle-: Paylaştırmak, dağıtmak 37/24, 556/459 (DLT); 2765, 1034, 1112 (KB)

algı.l ögüt mindi.n ogu.l erdem ti.le

bo.yda ūlug bilge bolup bilgi.ŋ ūle (37/24 DLT)

ület-: Dağıtılıp üleştirilmek için emir vermek, üleştirtmek 115/103 (DLT); 2551 (KB)

ol çıga.yka yarma.k ületti (115/103 DLT)

ülgüle-: Ölçmek, tartmak, düzenlemek 312, 6495, 792 (KB)

yıl altmış iki erdi tört yüz altmış iki bile

bitiyü tükettim bu söz ülgüle (6495 KBM)

üŋ-: (Ağaç, duvar temeli vb. şeyleri) deşmek 97/90 (DLT)

ol yıga.ç üŋdi (97/90 DLT)

ünde-: Okumak 33/75a1=35:29 (KT)

Bütünlükin anlar ündeyürler Taŋrınıŋ kitābını (33/75a1=35:29 KT)

üŋtür-: (Tahta vb. şeyleri) deldirmek 147/128 (DLT)

ol aŋar yıgaç üŋtürdi (147/128 DLT)

ürüş-: Üflemekte yardım etmek veya yarışmak 101/93 (DLT)

ol maŋa ōt ürüşdi (101/93 DLT)

üstik-: İstemek 4294, 4487 (KB)

biregü bay ewlik tiler üstikip

takı biri körklüg tiler köz tikip (4487 KBM)

üşe-: Aramak için eşelemek 556/458 (DLT)

ol yi.rig üşe.di (556/458 DLT)

üşe-: Eşmek, eşelemek 27/39b3=5:31 (KT)

Iḍtı Taŋrı bir ḳarġanı üşeyür yer içinde körkitmek üçün aŋar (27/39b3=5:31 KT)

üşet-: Arama için emir vermek, aratmak 114/102 (DLT)

ol anıŋ evin üşetti (114/102 DLT)

üştür-: Delmek için emir vermek, deldirmek 118/106 (DLT)

ol ok üştürdi (118/106 DLT)

üşüt- ~ üşit-: Soğuğuncaya kadar soğukta bırakmak 114/102, 113/102 (DLT)

ol mini tumlıgka üşütti (114/102 DLT)

üz-: Koparmak, kesmek, kesip atmak 93/86, 260/227 (DLT); 655, 2419, 3583 (KB)

ol yıp üzdi (93/86 DLT)

üztür-: Kopartmak 118/106 (DLT)

ol yıp üztürdi (118/106 DLT)

üzüse-: Koparmak istemek 141/123 (DLT)

ol yışıg üzüse.di (141/123 DLT)

üzüş-: Koparmakta yardım etmek veya yarışmak 102/93 (DLT)

ol maŋa üzüm üzüşdi (102/93 DLT)

yaḍ- ~ yat-: Yaymak, sermek 422/331, 631/527, 34/21 (DLT); 2318, 3412, 35 (KB); 36/22a1=42:29 (KT)

Anıŋ nişānlarından kökler törütmek hem yerler törütmek, anı kim yaydı olar içinde tepreniglidin (36/22a1=42:29 KT)

yaḍ-: Yaymak, dağıtmak, bol bol vermek 36/20b1=42:27, 36/89b3=45:4, 26/50a3=4:83 krş. yay- (KT)

Eger yaḍsa Taŋrı rūzīni ḳullarıŋa küç ḳılġaylartı yer içinde (36/20b1=42:27 KT)

yaḍın-: Bizzat yaymak 479/383 (DLT)

ol tōnın kū̄nke yaḍındı (479/383 DLT)

yaḍısa-: Yaymak istemek 577/475 (DLT)

ol töşe.k yaḍısa.dı (577/475 DLT)

yaḍış-: Yaymada yardım etmek veya yarışmak 474/379 (DLT)

ol aŋar töşe.k yaḍışdı (474/379 DLT)

yagla-: Yağlamak 579/476, 584/479 (DLT)

er koguş yagla.dı (579/476 DLT)

yaglat-: Yağlatmak 440/344 (DLT)

ol kogışnı yaglattı (440/344 DLT)

yagut-: Yaklaştırmak 423/331 (DLT); 6028, B62, 2506 (KB); 37/88a2=51:27, 33/53a2=34:37, 31/20b1=19:52 (KT)

Keldürdi buzaġu semüz, yaġuttı anı olarḳa aydı: yémez mü sizler? (37/88a2=51:27 KT)

yak-: Dokunmak 471/377 (DLT)

ol aŋar elig yakdı (471/377 DLT)

yakış-: Yakı yakmada yardım etmek 475/380, 476/380 (DLT)

ol aŋar yakıg yakışdı (475/380 DLT)

yaktur-: Yakı yapmak için emretmek, yakı yaktırtmak 484/387 (DLT)

ol bāşka yakıg yakturdı (484/387 DLT)

yaktur-: Dokundurtmak 484/387 (DLT)

yakur-: Yaklaştırmak 473/379 (DLT); 6617, 3283, 3154 (KB)

ol atıg maŋa yakurdı (473/379 DLT)

yalga-: Yalamak 578/475, 132/115 (DLT); 2888 (KB) → **yalwa-**

aya.k yalga.dı (578/475 DLT)

yalgan-: Yalamak, yalanmak 489/391 (DLT) → **yalwan-**

er çana.k yalgandı (489/391 DLT)

yalgaş-: (Birden çok kişi) yalamak, yalaşmak 487/389 (DLT)

ola.r ba.l yalgaşdı (487/389 DLT)

yalgat-: Yalatmak 440/343 (DLT) → **yalwat-**

ol aŋar ba.l yalgattı (440/343 DLT)

yalrıt-: Parlatmak; parlayıncaya kadar cilâlatmak 439/343 (DLT) → **yulrıt-**

kirşe.n anıŋ yūzin yalrıttı (439/343 DLT)

yalwa-: Yalamak 578/476 (DLT) → **yalga-**

er yāg yalwa.dı (578/476 DLT)

yalwan-: Yalanmak 489/391 (DLT) → **yalgan-**

er agzın yalwandı (489/391 DLT)

yalwat-: Yalatmak 440/344 (DLT) → **yalgat-**

ol aŋar yāg yalwattı (440/344 DLT)

yamla-: Silip süpürmek, temizlemek 479/383, 579/476 (DLT)

yüknüp maŋa imledi

közüm yāşın yamladı

bagrım bāşın emledi

elgin bolup ol keçe.r (479/383 DLT)

yamlaş-: Süpürmede yardım etmek 488/390 (DLT)

ol aŋar ew yamlaşdı (488/390 DLT)

yamlat-: Süpürtmek 441/344 (DLT)

ol ewin yamlattı (441/344 DLT)

yandur-: Geri döndürmek 485/388 (DLT); 3092, 5812, 368 (KB)

ol anı ewke yandurdı (485/388 DLT)

yandur-: Döndürmek, çevirmek, havale etmek 38/60a2=63:5, 37/84a2=51:9, 36/29b3=42:44 (KT)

Yoḳatsun anlarnı Taŋrı, neçük yandrurlar anlarnı (38/60a2=63:5 KT)

yandur-: Geri vermek, iade etmek, vermek 38/20b1=59:6, 38/21a3=59:7, 26/52b3=4:86 (KT)

Ol kim yandurdı Taŋrı yalavaçı üze olardın sekirtmediŋizler anıŋ üze aṭlardın (38/20b1=59:6 KT)

yandur-: Döndürmek, başka bir şeye çevirmek 26/22b2=4:47 (KT)

Ḳınayu yoḍsa-miz yüzlerini taḳı yandursa-miz anı arḳalarıŋa (26/22b2=4:47 KT)

yaŋıla-: Yenilemek 620/515 (DLT)

ol tōnın yaŋı.la.dı (620/515 DLT)

yap-: (Kapıyı) çarpmak, kapatmak, örtmek 536/438, 469/375, 188/160 (DLT); örtmek, kapamak 719, 3232, 1563 (KB)

sū̄ keld yi.r yapa

kaza.r kar (tuyag) tepe

kaçtı aŋar Alp Apa

uwut bolup ol yaşa.r (536/438 DLT)

yapçur-: Yapıştırtmak 485/387 (DLT) → **yapşur-**, **yawçur-**

ol o.kka yüg yapçurdı (485/387 DLT)

yapın-: Kendi kendine (kapıyı) çarpmaya başlamak, örtmek 479/383 (DLT)

ol kapug yapındı (479/383 DLT)

yapısa- ~ yapsa-: Örtmek istemek 233/202, 577/475, 353/282 (DLT)

tumlıg kelip kapsadı

kutlug yāyıg tepsedi

karlap ajun yapsadı

et yin üşüp emrişü.r (233/202 DLT)

yapıştur-: Örtmek, kapamak 31/90a2=20:121 (KT)

Belgürdi olarḳa anıŋ uwut yerleri, yapışturu āġāzdılar ol iki üze uştmaḥ yapraḳındın (31/90a2=20:121 KT)

yapruş-: (Bir yeri) düzeltme ve düzletmede yardımcı olmak 486/388 (DLT)

ol aŋar yi.r yapruşdı (486/388 DLT)

yapşur-: Yapıştırmak 485/388 (DLT) → **yapçur-**, **yawçur-**

o.kka yilim yapşurdı (485/388 DLT)

yaptur-: (Kapı vb. bir şeyi) çarpmayı emretmek, kapattırmak 483/386 (DLT)

ol aŋar kapug yapturdı (483/386 DLT)

yapur-: Saklayıp gizlemek 473/378 (DLT)

er sö.züg yapurdı (473/378 DLT)

yapur-: (Yeri vb.' ni) pürüzsüz hâle getirip düzeltmek 473/378 (DLT)

ol yi.rig yapurdı (473/378 DLT)

yapurt-: Gizlemek için emir vermek, gizletmek 632/527 (DLT)

ol sö.züg yapurttı (632/527 DLT)

yapurt-: (Yeri) düzeltmek, parçacıkları toplatmak için görevlendirmek, düzelttirmek, toplattırmak 632/527 (DLT)

ol yi.rig yapurttı (632/527 DLT)

yar-: Yarmak 441/344, 469/375, 458/362 (DLT); 2787 (KB)

yaşnat kılıç başı üze kakkıl yar a

bıçlıp anıŋ boynı takı kalkan tura (441/344 DLT)

yaraştur-: Yaraştırmak, uyuşturmak 146, 3726 (KB)

isig tumlığığ hem kuruğ ya ölüg

yaraşturdı halkka tegürdi ülüg (3726 KBM)

yarımla-: (Yol vb. şeyleri) yarılamak 594/487 (DLT)

ol yōlug yarımla.dı (594/487 DLT)

yarın-: Kendi başına yarmaya başlamak 479/383 (DLT)

ol butık yarındı (479/383 DLT)

yarman-: Tırmanmak 490/392 (DLT)

er tāmka yarmandı (490/392 DLT)

yartur-: (Odun vb. şeyleri) yardırmak 483/387 (DLT)

ol aŋar yıga.ç yarturdı (483/387 DLT)

yarut-: Aydınlatmak, parlatmak 134, 1840, 3411 (KB); 16 (AH)

karartğku ew ol bu kişi tün sanı

ukuş bir yula teg yarutur anı (1840 KBM)

yas-: Çözmek, sökmek 470/376 (DLT)

er ya.sın yasdı (470/376 DLT)

yas-: Dağıtıp yaymak, ifrata gitmek 3674 (KB)

yazukum üküş tép umınç kesmegü

tapuğka ınanıp tapuğ yasmağu (3674 KBM)

yasıla-: Yassılaştırmak 588/482 (DLT)

ol yası.la.dı nēŋni (588/482 DLT)

yaş-: Gizlemek, saklamak 30/57b3=16:59 (KT)

Yaşar boḍundın yawuzluḳındın (30/57b3=16:59 KT)

yaşnat-: Parlatmak 441/344 (DLT)

yaşnat kılıç başı üze kakkıl yar a

bıçlıp anıŋ boynı takı kalkan tura (441/344 DLT)

yaşruş-: Gizlemede anlaşmak 486/389 (DLT)

ola.r sö.züg yaşruşdı (486/389 DLT)

yaşur-: Gizlemek, örtmek 308/254, 473/379 (DLT); 770 (KB); 33/6b1=33:37, 33/18a3=33:54, 27/29a1=5:15 (KT)

Yaşrur sen özüŋ içinde anı kim Taŋrı belgürtügli ol (33/6b1=33:37 KT)

yatgur-: Yatırmak ve uyutmak 485/388 (DLT)

ol anı yatgurdı (485/388 DLT)

yattur- ~ yaḍtur-: Yaydırmak 483/386 (DLT)

ol aŋar töşe.k yatturdı (483/386 DLT)

yaw-: Yaklaştırmak, yakınlaştırmak, getirmek 2409 (KB)

sen altun kümüş birle alma kuluğ

bu üç neñ yulu kıl karnuğnı yawar (2409 KBM)

yawçur-: (Bir şeyi bir şeye) yapıştırtmak 485/387 (DLT) → **yapçur-**, **yapşur-**

yawçurdı (485/387 DLT)

yay-: Yaymak 2744 (KB)

idi çın bütün ked kerek er köni

köñül yaymasa ötrü tutsa munı (2744 KBM)

yay-: Oynatmak, sallamak 553/456 (DLT)

yīl yıga.çıg yaydı (553/456 DLT)

yayın-: (Elbise vb. şeyleri suda) çalkalamak 480/384 (DLT)

ol suwda tōnın yayındı (480/384 DLT)

yaykat-: Sallamak, alt üst etmek 30/37a3=16:15 (KT)

Kemiştiler yer içinde bekümiş tağlar yayḳatmasun sizlerni (30/37a3=16:15 KT)

yaytur-: Çalkalatmak 486/388 (DLT)

ol tōnın suwda yayturdı (486/388 DLT)

yaz-: Çözmek 470/376, 469/376, 490/392 (DLT); 283, 1809, 1856 (KB); 222 (AH)

ol tügü.n yazdı (470/376 DLT)

yaz-: Iskalamak 470/376, 610/502 (DLT)

ol keyikni yazdı (470/376 DLT)

yaz-: Döşemek, yaymak 36/7a2=42:12, 36/21b1=42:28 (KT)

Yazar rūzīni kimke tilese hem tarutur (36/7a2=42:12 KT)

yazın-: Bizzat çözmek 479/383, 490/392 (DLT)

er ku.rın yazındı (479/383 DLT)

yazış-: Çözmede yardım etmek veya yarışmak 475/380 (DLT)

ol aŋa.r tügü.n yazışdı (475/380 DLT)

yazış-: Sökmede yardımcı olmak 475/380 (DLT)

ol maŋa yā yazışdı (475/380 DLT)

yazsa- ~ yazısa-: Çözmek istemek 578/475 (DLT)

ol ku.rı.n yazsa.dı (578/475 DLT)

yaztur-: Çözdürmek 484/387 (DLT)

ol aŋar tügü.n yazturdı (484/387 DLT)

yeḍtür-: (Bohçaya) doldurtup korumaya almak 483/387 (DLT) → **yettür-**

yeḍtürdüm (483/387 DLT)

yelpiş-: (Sinek vb. şeyleri) yelpazeyle kovmada yardım etmek; yelpaze ile yellemek 486/388 (DLT)

ol aŋar siŋe.k yelpişdi (486/388 DLT)

yelpit-: (Sinek vb. şeyleri) yelpazeyle kovdurtmak, yelpazeletmek 439/342 (DLT)

ol aŋar siŋe.k yelpitti (439/342 DLT)

yemrüş-: (Ağaç vb. şeyleri) sökmede yardım etmek 487/389 (DLT)

ol aŋar yıga.ç yemrüşdi (487/389 DLT)

yemür-: (Ağaç vb. şeyleri) kesmek 473/379 (DLT)

er yıga.ç yemürdi (473/379 DLT)

yenç-: Ezmek, çiğnemek; bir şeyi ısırıp parçacıklarını birbirine katmak 632/527 (DLT); 2945, 3000, 4015 (KB)

ol kāgu.nug yençdi (632/527 DLT)

yençi-: Ezmek 577/474 (DLT)

bilge bügü yunçı.dı

ajun anı yençidi

erdem eti tınçı.dı

yerke tegip sürtülü.r (577/474 DLT)

yeŋşür-: (Sıcak suyu, soğuk suya) katıp ılıklaşmasını sağlamak 618/513 (DLT)

ol isig sūwug tumlugka yeŋşürdi (618/513 DLT)

yer-: (Dal vb. şeyleri) demir kullanmadan, nazikçe yarmak 469/375 (DLT)

ol butık yerdi (469/375 DLT)

yeş-: Çözmek 31/42b2=20:27 (KT)

Yeşe bérgil baġnı tilimdin, uḳsunlar üçün sözümni (31/42b2=20:27 KT)

yetise- ~ yitise-: Neredeyse ulaşacak olmak 577/475 (DLT)

ol meni yitise.di (577/475 DLT)

yetrüş-: Ulaştırmada yardım etmek 486/389 (DLT)

ola.r ikki bi̇̄r bi̇̄rke at yetrüşdi (486/389 DLT)

(yettür-): (Bohçaya) doldurtup korumaya almak (DLT) → **yeḍtür-**

yetür-: Yetirmek, yetiştirmek 2029, 3192, 675 (KB)

sak erse begi ilke tegmez elig

kalı tegse yetrür ukuş ög bilig (2029 KBM)

yetür-: Ulaştırmak 33/46a2=34:27 (KT)

Ayġıl: ḳoḍuŋ méni anlarnı kim yetürdüŋiz aŋar ortaḳlar (33/46a2=34:27 KT)

yıḍla-: (Misk vb. bir şeyi) koklamak 579/476 (DLT)

ol yıpa.r yıḍla.dı (579/476 DLT)

yıg-: Yığmak, toplamak; biriktirmek 251/221, 471/376, 12/6 (DLT); 372, 3046, 5513 (KB); 262, 299 (AH)

neŋin tutar bekleyü ō̄zi yime.s

saranlıkın sıgtayu altun yıga.r (251/221 DLT)

yıg-: Bekletmek, alıkoymak, engel olmak, saptırmak, yoldan çevirmek 28/6b1=7:111, 28/80a2=8:30, 29/25b1=9:34 (KT)

Yıġḳıl anı hem ḳadaşını, ıḍġıl kendleri içinde térdeçiler (28/6b1=7:111 KT)

yıgın-: Kendisi için toplamak, biriktirmek 479/383 (DLT)

er ō̄ziŋe yarma.k yıgındı (479/383 DLT)

yıgtur-: Yığdırmak, toplatmak 484/387 (DLT)

ol aŋar tarıg yıgturdı (484/387 DLT)

yıgu-: Savmak, uzaklaştırmak 35/52a1=40:47 (KT)

Nek sizler bar mu siz kim yığusa sizler bizdin ülüşni otdın (35/52a1=40:47 KT)

yık-: Yıkmak 55/40, 193/165, 471/377 (DLT); 745, 2686, 1045 (KB)

bardı eren konuk körüp kutka saka.r

kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıka.r (55/40 DLT)

yıkısa-: Yıkmak istemek 578/475 (DLT)

ol tām yıkısa.dı (578/475 DLT)

yıkış-: Yıkmada yardımcı olmak 476/380 (DLT)

ol aŋar tām yıkışdı (476/380 DLT)

yıktur-: Yıktırmak 484/387 (DLT)

ol anıŋ ewin yıkturdı (484/387 DLT)

yılıt-: (Su vb. şeyleri) ısıtmak 423/332 (DLT)

er sūwıg yılıttı (423/332 DLT)

yıpla-: (Yüzdeki tüyleri) iple almak 578/476 (DLT)

ura.gut yȳzin yıpla.dı (578/476 DLT)

yıplaş-: (Birbirinin yüzünden) kıl almak 487/389 (DLT)

ura.gutla.r yȳzin yıplaşdı (487/389 DLT)

yıplat-: (Yüz tüylerini) aldırtmak 440/344 (DLT)

ura.gut yȳzin yıplattı (440/344 DLT)

yırat-: Uzaklaştırmak 423/331 (DLT); 2295, 3525, 6153 (KB); 25/23b3=3:168, 33/39a3=34:19 (KT)

Yıratıŋlar özleriŋizdin ölümni (25/23b3=3:168 KT)

yırt-: Yırtmak 632/527, 104/95, 162/141 (DLT); 4966 (KB)

ol tōnın yırttı (632/527 DLT)

yırtın-: Yırtar görünmek 489/391 (DLT)

ol tōnın yırtındı (489/391 DLT)

yırtış-: Yırtmada yardım etmek 486/388 (DLT)

ol aŋar bö.z yırtışdı (486/388 DLT)

yilpire-: Cin çarpmış gibi yüzünü bir sağa bir sola çevirmek 483/386 (DLT)

er yilpiredi (483/386 DLT)

yin-: (Ev vb. yerleri) aramak 472/378 (DLT) → **yind-**

anıŋ ewin yindi (472/378 DLT)

yinçgele-: İnceltmek 622/517 (DLT)

ol nēŋni yinçge.le.di (622/517 DLT)

yind-: (Ev vb. yerleri) aramak 472/378 (DLT); 103, 417 (AH) → **yin-**

yindti (472/378 DLT)

yindür-: (Ev vb. yerleri) aratmak 485/388 (DLT)

anıŋ ewin yindürdi (485/388 DLT)

yinit-: Hafifletmek 5115, 6336, 6082 (KB)

özüñ yük yinitti bu dünyâ kodup

ilindim men emdi ağır yük yüdüp (5115 KBM)

yitikle-: Kayıp bir şeyi aramak 594/486 (DLT)

ol at yitikle.di (594/486 DLT)

yitit-: Bilemek 22 (AH)

yittür-: (Para vb. şeyleri) yok ettirmek 483/387 (DLT)

ol aŋar yarma.kın yittürdi (483/387 DLT)

yitür-: Kaybetmek 473/378 (DLT); 958, 1410, 4518 (KB)

er yarma.k yitürdi (473/378 DLT)

yitür-: Yitirmek, kaybetmek 38/35a2=60:1 (KT)

Kim ḳılsa anı sizdin rāstlıḳ üze, yitürdi köni yolnı (38/35a2=60:1 KT)

yitür-: Heba etmek, boşa çıkarmak 37/8b2=47:8 (KT)

Anlar kim tandılar helāklik olarḳa, yitürdi 'amellerini (37/8b2=47:8 KT)

yōḍ-: Silmek 632/527 (DLT); yoḍ-: silmek, bozmak 2798 (KB)

ol topra.k yūzindin yōḍtı (632/527 DLT)

yoḍ-: Kaybetmek 350 (AH)

yoḍısa-: Silmek istemek 577/475 (DLT)

ol bitig yoḍısa.dı (577/475 DLT)

yoḍtur-: Sildirmek, sildirtmek 483/386 (DLT) → **yottur-**

yoḍturdum (483/386 DLT)

yoḍun-: Kendi başına, kendi kendine silmek 479/383 (DLT)

ol kö.zdin yāş yoḍundı (479/383 DLT)

yoḍuş-: Silmede yardımcı olmak 474/379 (DLT)

ol kılıçtın kān yoḍuştı (474/379 DLT)

yoka-: Yoklamak, okşamak 214 (AH)

yoklat-: Çıkartmak, yükseltmek 440/344 (DLT); 175, 2120 (KB)

ol anı tāgka yoklattı (440/344 DLT)

yolçıla-: Göstermek, belli etmek 33/36a2=34:14, 31/45a2=20:40, 33/31b2=34:7 (KT)

Ḳaçan ḥükm ḳıldımız erse anıŋ üze ölümni yolçılamadı anlarḳa anıŋ ölümi üze meger ol bir yer ḳurt kénesi yéyür anıŋ tayaḳını (33/36a2=34:14 KT)

yolgır-: Rastlamak 363/288 (DLT)

kelse saŋa yolgıra

ūḍun anı oḍgur a

barsun naru kaḍgura

sattı meniŋ a.yımı (363/288 DLT)

yomdar-: Toplamak 485/388 (DLT)

ol kişini yomdardı (485/388 DLT)

yon-: Kesmek, yontmak 193/166 (DLT); 34/28b2=37:95 (KT)

Aydı: tapnur mu siz aŋar kim yonar siz? (34/28b2=37:95 KT)

yorı- ~ yoru-: Gezip dolaşmak 30/47b1=16:36, 33/39a1=34:18, 25/8a3=3:137 (KT)

Yorıŋlar yer içinde baḳıŋlar neteg erdi yalġan tutġuçılarnıŋ soŋı (30/47b1=16:36 KT)

yorı- ~ yoru-: Sefere çıkmak, yolda olmak 26/61b2=4:94, 26/67b3=4:101, 25/20b3=3:156 (KT)

Ḳaçan yorısa siz Taŋrı yolı içinde belgülüg tileŋler (26/61b2=4:94 KT)

yorı- ~ yoru-: Yürümek, uzaklaşmak 25/16b1=3:153, 31/45a1=20:40, 28/60a5=7:195 (KT)

Ançada yorıyur erdiŋiz ḳıyu baḳmaz erdiŋiz (25/16b1=3:153 KT)

yorı- ~ yoru-: Akıp gitmek, yüzmek, (rüzgâr için) esmek 34/6b1=36:38, 34/61b1=38:36, 34/80a1=39:5 (KT)

Kün yorıyur amrulġu yerke (34/6b1=36:38 KT)

yorıt-: Yürütmek 70/57, 423/331 (DLT); 5985, 1124, 1345 (KB); 454 (AH)

az edgüke tegse unıtur özin

yaşıl kökte üstün yorıtur sözin (1124 KBM)

yottur-: Sildirmek 483/386 (DLT) → **yoḍtur-**

men aŋar bitig yotturdum (483/386 DLT)

yöle-: Destek yapmak, desteklemek 481/385 (DLT); 5792, 5125 (KB)

ol tāmıg yöle.di (481/385 DLT)

yör-: (Bağdan) çözmek 469/375, 526/427 (DLT)

ura.gut oglın beşiktin yördi (469/375 DLT)

yörge-: Sarmak 578/476 (DLT)

ol aḍa.kın yörge.di (578/476 DLT)

yörgen-: (Yorgan vb. bir şeye) sarınmak 490/391, 490/392, 417/327 (DLT)

er yogurka.nka yörgendi (490/391 DLT)

yörget-: (İp vb. şeyleri) sarmak 440/344 (DLT)

ol yıp yörgetti (440/344 DLT)

yu-: Yıkamak 463/367, 472/378, 554/457 (DLT); 1115, 2108, 6454 (KB); 112, 230, 328 (AH); 27/21a1=5:6 (KT)

Ḳopsa siz namāzḳa yuŋ yüzleriŋizni hem eligleriŋizni tirseklerke tegi (27/21a1=5:6 KT)

yuba-: Savsaklamak ve yapmamak 480/384 (DLT)

er īşıg yuba.dı (480/384 DLT)

yuban-: (Kendini işten) alıkoyup savsaklamak 479/383 (DLT)

er īştın yubandı (479/383 DLT)

yubat-: Savsaklatmak, başkasını savsaklamak için zorlamak 422/331 (DLT)

ol īşıg yubattı (422/331 DLT)

yuḍrukla-: Yumruklamak 32/11a2=28:15 (KT)

Yuḍrukladı anı Mūsā öldürdi (32/11a2=28:15 KT)

yudruklan-: Avucun tamamını yummak, yumruk yapmak 492/394 (DLT)

er yudruklandı (492/394 DLT)

yugurt-: Yoğurtmak 633/528 (DLT)

ol aŋar ūn yugurttı (633/528 DLT)

yuktur-: Sürmek, dokundurmak, bulaştırmak 484/387 (DLT)

ol anıŋ tōnıŋa yıpa.r yukturdı (484/387 DLT)

yul-: (Bağı) çözmek 472/377, 471/377 (DLT); 4789, 6100, 3091 (KB); 12, 160 (AH)

er bulunug yuldı (472/377 DLT)

yul-: Yolmak 472/377, 276/240, 471/377 (DLT)

yulk-: (Taş vb.) sıyırmak ve ezmek 632/527 (DLT)

tāş anıŋ aḍa.kın yulkdı (632/527 DLT)

yultur-: Yoldurmak 485/387 (DLT)

ol taka.gu.nı yulturdı (485/387 DLT)

yulun-: Kurtarmak 1438 (KB)

et öz ârzû sürgen havâka bulun

bulun bolma bolsa özüñni yulun (1438 KBM)

yum-: Yummak 648, 624, 625 (KB); 424 (AH)

saña sözledim men sözüg tıñladım

közüñ yumduñ erse özüm tañladım (648 KBM)

yumdar-: Toplamak 2996, 5315 (KB)

yıl ay kün tükese asığ yomdarur

yüz utru ulaşur öz asğı alur (2996 KBM)

yumdar-: Toplamak, bir araya getirmek 30/20b1=15:25 (KT)

Bütünlükin seniŋ İḍiŋ ol kim yumdarur olarnı (30/20b1=15:25 KT)

yumşat-: Yumuşatmak 440/343 (DLT); 33/33b3=34:10 (KT)

Yumşattımız aŋar temürni (33/33b3=34:10 KT)

yumşat-: (Deri için) tabaklamak 440/343 (DLT)

ol teri yumşattı (440/343 DLT)

yumun-: Yumar gibi yapmak 480/384 (DLT)

ol kö.zin yumundı (480/384 DLT)

yumup aç-: (Göz) yumup açmak 30/70b3=16:77 (KT)

Ḳıyāmet işi meger köz yumup açmaḳ teg azu ol yaḳınraḳ (30/70b3=16:77 KT)

yumurla-: Toplamak 196/168 (DLT)

ügür sürüg kōy tewe yundı bile

yumurlayu erkenin sūtin saga.r (196/168 DLT)

yuv-: Yuvarlamak 615/510 (DLT) → **yuw-**

meniŋ bile kėŋeşdi

bilgi maŋa teŋeşdi

eren bile süŋüşdi

alpla.r başın ol yuva.r (615/510 DLT)

yuw-: Yuvarlamak 471/376, 491/392 (DLT) → **yuv-**

er topık yuwdı (471/376 DLT)

yuwtur-: Yuvarlatmak 484/387 (DLT)

ol topık yuwturdı (484/387 DLT)

yuwul-: Akıtmak 4902, 6213, 6238 (KB)

éli turdı ança sakındı özün

köñül bertti yaşı yuwuldı közün (4902 KBM)

yuwusa-: Yuvarlamak istemek 578/475 (DLT)

ol topık yuwusa.dı (578/475 DLT)

yuwuş-: Karşılıklı yuvarlamak 475/380 (DLT)

ola.r bi̇̄r bi̇̄rke topık yuwuşdı (475/380 DLT)

yüḍ-: Yüklemek, yüklenmek 1876, 1720, 1875 (KB); 352, 190 (AH)

yükümni yüder sen tilek iş yorır

méni tındurur sen saña yük tegir (1876 KBM)

yüḍür-: Yüklemek 1437, 1720, 5360 (KB)

uluğ yük boyunka yüdürdi ilig

osal bolma saklan ay kılkı silig (1437 KBM)

yüḍür-: Yüklemek 473/378, 186/159, 473/379 (DLT)

ol teweke yük yüḍürdi (473/378 DLT)

yüḍüş-: Taşımada yardım etmek veya yarışmak 474/379 (DLT)

ol ikki tarıg yüḍüşdi (474/379 DLT)

yüg-: Toplamak 387/304 (DLT)

iḍimni öger men

biligni yüger men

köŋülni tüger men

erdem ü.ze türlünür (387/304 DLT)

yügürt-: (Birini) koşturmak 633/528, 404/314 (DLT); 574 (KB)

ol anı yügürtti (633/528 DLT)

yükle-: Yüklemek 579/476, 583/478 (DLT)

ol teweke yü.k yükle.di (579/476 DLT)

yüklemsin-: Yük taşır görünmek 585/479 (DLT)

ol yük yüklemsindi (585/479 DLT)

yüklet-: Yükletmek 440/344 (DLT)

ol yük yükletti (440/344 DLT)

yükset-: Yükseltmek 440/343 (DLT)

ol tām yüksetti (440/343 DLT)

yüle-: Desteklemek 2105, 3056, 3240 (KB)

arığ ol bu kut kıw arığlık tiler

süzük ol bu devlet süzükni yüler (2105 KBM)

yüli-: Tıraş etmek 482/385 (DLT)

er saç yüli.di (482/385 DLT)

yülit- ~ yülüt-: Tıraş ettirmek 423/332 (DLT)

er saçın yülütti (423/332 DLT)

yüm-: Yummak 472/378 (DLT); göz yummak 663 (KB)

er kö.z yümdi (472/378 DLT)

yümtür-: Yumdurmak 485/387 (DLT)

ol anıŋ kö.zin yümtürdi (485/387 DLT)

yüŋült-: Hafifletmek 35/53a1=40:49, 33/77b1=35:36 (KT)

Oḳıŋlar iḍiŋizke yüŋültsün üçün bizdin bir kün ḳınnı (35/53a1=40:49 KT)

yüz-: (Deri) yüzmek 470/376, 238/206 (DLT)

er tokum yüzdi (470/376 DLT)

yüztür-: (Suda) yüzdürmek 484/387 (DLT)

ol anı suwda yüztürdi (484/387 DLT)

yüztür-: (Deri) yüzdürmek 484/387 (DLT)

ol aŋar kōy yüztürdi (484/387 DLT)

3.2. Fiziksel Gereksinim (Acıkma, Yeme, İçme, Doyma, Uyuma, Uyanma)

3.2.1. Oluş Fiilleri

aç-: Acıkmak 95/89, 144/125, 95/89 (DLT); 1202, 2924, 5384 (KB); 31/89a2=20:118 (KT)

er āçtı (95/89 DLT)

açık-: Acıkmak 104/95, 15/8 (DLT)

er açıktı (104/95 DLT)

asur-: Aksırmak 98/91 (DLT)

er asurdı (98/91 DLT)

çişe-: Çocuk işemek, pislemek 562/463 (DLT)

ogla.n çişe.di (562/463 DLT)

içil-: İçilmek 106/96 (DLT)

su.w içildi (106/96 DLT)

kar kur et-: Karın guruldamak 163/141 (DLT)

kar kur etti karın (163/141 DLT)

sıç-: Sıçmak 265/234, 173/149 (DLT)

er sıçdı (265/234 DLT)

siḍ-: İşemek 413/325, 634/529, 585/479 (DLT) → **sit-**

si.ḍti (413/325 DLT)

suwsa-: Susamak 2924 (KB); 31/89a3=20:119 (KT)

Her-āyine sen suwsamaġay sen anıŋ içinde hem isinmegey sen (31/89a3=20:119 KT)

tatgan-: Tat almak ve ağzını şapırdatmak 386/303 (DLT)

er aşıg tatgandı (368/303 DLT)

toḍ-: Doymak 633/529, 27/12, 427/334 (DLT); 923, 2003, 3113 (KB); 305, 255 (AH) → **toy-**

meniŋ karın to.ḍtı (633/529 DLT)

toḍgurun-: Kendi başına karnını doyurmak 367/291 (DLT)

Ol karın toḍgurundı (367/291 DLT)

todun- ~ toḍun-: Doymuş gibi görünmek; doymak 340/274 (DLT); 4774 (KB)

er todundı (340/274 DLT)

toy-: Doymak 552/455 (DLT) → **toḍ-**

karın toydı (552/455 DLT)

toz-: Bazı Kıpçak, Yemek, Suvar ve Bulgarlar, Rus'a ve Rum'a kadar uzananalarca doymak 27/12 (DLT)

tozdı (27/12 DLT)

tügül-: (Yemek vb. boğazda) düğümlenmek 333/270 (DLT)

aş boguzda tügüldi (333/270 DLT)

tüşe-: Rüya görmek 561/463 (DLT); 4367, 5992, 6020 (KB)

ol tūş tüşe.di (561/463 DLT)

uḍı-: Uyumak 558/461, 32/18 (DLT); 83, 447, 2182 (KB)

er uḍı.dı (558/461 DLT)

uḍıkla-: Uykusu gelmek, uyumak, uyuklamak 592/485, 597/488 (DLT)

yagı begdin uḍıkla.dı

körüp sün̄i aḍıkla.dı

ölüm anı konukla.dı

agız içre agu sagdı (592/485 DLT)

us-: Susamak 93/86, 349/280 (DLT); 2924 (KB)

er usdı (93/86 DLT)

usuk- ~ usık-: Susamak 104/95, 349/280 (DLT)

er usuktı (104/95 DLT)

yatgal-: Uyumak üzere olmak 5953 (KB)

bu künlerde bir tün bu ögdülmiş e

turup yatğalır erdi yastap baş a (5953 KBM)

3.2.2. Kılış Fiilleri

açıgsa-: Ekşi (yemeği) arzulamak 142/124, 153/133 (DLT)

er açıgsa.dı (142/124 DLT)

açur-: Aç bıraktırmak, aç bırakmak 137/120, 473/379 (DLT); 6365 (KB)

ol anı açurdı (137/120 DLT)

aşa-: Yemek, aş yemek 1480, 6399, 1350 (KB)

uzun kéç yaşağıl ay élig kutı

üküş él aşağıl bu beglik atı (1350 KBM)

aşsa-: Yemek istemek, yemek arzu etmek 141/124 (DLT)

aşsa.r (141/124 DLT)

çişet-: İşetmek ve sıçırtmak 419/328 (DLT)

ura.gut kençin çişetti (419/328 DLT)

iç-: İçmek 92/86, 83/73, 266/234 (DLT); 73, 814, 815 (KB); 262 (AH); 31/10b2=19:26 (KT)

Yégil hem içgil yaruḳ bolsun közüŋ (31/10b2=19:26 KT)

içtür-: İçirmek için başkasına emir vermek, içirmek 116/105, 353/282 (DLT)

ol maŋa su.w içtürdi (116/105 DLT)

içür-: İçirmek 98/91, 116/105, 353/282 (DLT); B5, 1059, 6014 (KB); 30/62b2=16:66, 32/17a2=28:25, 32/15b3=28:23 (KT)

İçrür-miz sizlerke andın kim ḳarınları içinde turur (30/62b2=16:66 KT)

igḍile-: Beslemek 6559 (KB)

yılan kurt koñuz yémi öz igdileyü

bu ni‘met bile men negüke igidtim (6559 KBM)

kew-: Ağızda çiğneyip yutmamak; (söz için) gevelemek 272/238 (DLT)

op-: Yutmak 6403 (KB)

ne törlüg ne yañlığ kişi koptı kör

yağız yér olarığ yédi optı kör (6403 KBM)

sıçıt-: Sıçırtmak 416/326 (DLT)

ol anı sıçıttı (416/326 DLT)

sıçtur-: Sıçtırmak 358/285 (DLT)

ol anı sıçturdı (358/285 DLT)

siḍit-: İşetmek 416/327 (DLT)

ura.gut oglın siḍitti (416/327 DLT)

siḍtür-: İşetmek 358/285 (DLT) → **sittür-**

si.ḍtürdi (358/285 DLT)

siŋir- ~ **siŋür-**: (Lokma vb.'ni) yutmak 615/510 (DLT); 28/8b1=7:117, 31/55a3=20:69 (KT)

Yarlıġ ıḍtımız Mūsā tapa: kemişgil tayaḳıŋnı. Ançada ol siŋürdi né kim yalġan ayttılar erdi (28/8b1=7:117 KT)

suwla-: Su içmek 574/472 (DLT); 449 (KB)

at suwla.dı (574/472 DLT)

suwsat-: Susatmak 5704 (KB)

yédim içtim ud teg yorıdım yawa

açıp suwsatayın munı men éve (5704 KBM)

tat-: Tatmak 4466, 3568, 5829 (KB); 33/56b2=34:42, 30/82b2=16:94, 38/28b1=59:15 (KT)

Aytur-miz anlarḳa kim küç ḳıldılar: tatıŋlar ot ḳını (33/56b2=34:42 KT)

tatgan-: Tatlı bulmak, tat almak 4607 (KB)

aşığ tatğanu yé sen elgiñ sunup

séni körse ewlik sewinsün turup (4607 KBM)

tatı-: Tatmak 446, 27, 209 (AH)

tançula-: (Ekmek vb. şeyleri) çiğnemek 598/489 (DLT); 4601 (KB)

er etmek tançu.la.dı (598/489 DLT)

tıkın-: Sinirli bir şekilde yemek yemek 341/275 (DLT)

aş tıkındı (341/275 DLT)

tikiş-: (Dürüm vb. şeyleri) yedirmek, ağıza sokuşturmak 322/262 (DLT)

ol maŋa türme.k tikişdi (322/262 DLT)

toḍgur-: Doyurmak 394/308, 135/117, 355/283 (DLT)

meni toḍgur (394/308 DLT)

toḍgurt-: Doyurulması için emir vermek, doyurtmak 394/308 (DLT)

Men anı toḍgurttum (394/308 DLT)

toḍur-: Doyurmak 307/253, 473/379, 307/253 (DLT)

men anı toḍurdum (307/253 DLT)

uḍıt-: Uyutmak 112/101 (DLT); 2373, 5267, 3107 (KB)

ol mini uḍıttı (112/101 DLT)

usıt-: Susatmak 113/102 (DLT)

tūzlug et mini usıttı (113/102 DLT)

yarla-: Tükürmek 579/476 (DLT)

ol anıŋ yūziŋe yarla.dı (579/476 DLT)

yatgur-: Yatırmak 3331 (KB)

bu kadğu méni ewde yatğurmadı

sakınç kadğu birle özüm umadı (3331 KBM)

yė-: Yemek, yemek yemek 29/25a2=9:34, 33/36a3=34:14, 37/10b3=47:12 (KT)

Yéyürler boḍunnuŋ māllarını bāṭıl birle (29/25a2=9:34 KT)

yi-: (Bir şey) yemek 448/352, 451/354, 160/139 (DLT); 164, 170, 966 (KB); 274, 162, 122 (AH)

Yund ba.şın yula.rlap keŋeld (?) yi (?) (448/352 DLT)

yil-: Yemek yenmek 472/377, 526/427 (DLT)

aş yildi (472/377 DLT)

yitür-: Yedirmek B4, B5, 5033 (KB); 329 (AH)

aş içgü çıkardı yétürdi körü

kişi ıdtı ilig tapa ukturu (5033 KBM)

yut-: Oğuz ve Kıpçak lehçesinde yutmak 422/331 (DLT); 6284 (KB); 34/38b1=37:142 (KT)

Ḳur'a kemişti boldı basıḳmışlardın, yuttı anı balıḳ, ol melāmetlıġ (34/38b1=37:142 KT)

3.3. İnsan ve Bedeni (Doğum, Yaşayış, Ölüm, Hastalık, Yaralanma, Sakatlanma)

3.3.1. Oluş Fiilleri

açı-: Acımak, ağrımak 5637, 6170, 6528 (KB)

yégitlik küçi bardı méndin kite

açır-men yégitlikke küyüp tüte (5637 KBM)

aḍıl-: Ayılmak 106/96 (DLT); 6142, 6137, 6143 (KB)

esrük aḍıldı (106/96 DLT)

aḍnat-: (İnsan) değişmek, farklılaşmak 146/127 (DLT)

agna-: Kekeme olmak, dili tutulmak 147/127 (DLT)

er agna.dı (147/127 DLT)

agrı-: Ağrımak 35/21, 140/122, 519/418 (DLT); 3430, 4586, 4302 (KB); 26/72a3=4:104 (KT)

Olar aġrıyurlar neteg kim siz aġrıyur siz (26/72a3=4:104 KT)

agrıkan-: Ağrıdan şikâyet etmek 157/136 (DLT)

er agrıkandı (157/136 DLT)

agru-: (Nesne) ağırlaşmak; (hasta) ağırlaşmak 140/122 (DLT); 1115, 5692 (KB)

agru.dı nēŋ (140/122 DLT)

İglig agru.dı (140/122 DLT)

axsa-: Aksamak 141/123 (DLT)

at axsa.dı (141/123 DLT)

ajmuklan-: Kellik artmak 158/137 (DLT)

ta.z başı ajmuklandı (158/137 DLT)

alar-: Göz kamaşmak 99/91, 99/92 (DLT)

Anıŋ kö.zi alardı (99/92 DLT)

alık-: (Yara için) azmak, kötüleşmek; (insan için) bozulmak, kötüleşmek 105/95, 105/96 (DLT)

ar-: Yorulmak 96/89, 85/76 (DLT); 837, 4923, 3702 (KB); 309 (AH); 37/2b3=46:33, 37/72b1=50:15 (KT)

Armadı olarnı törütmek birle küçlüg uġan (37/2b3=46:33 KT)

arı-: Yorulmak 63/5 (DH)

Bâyezid dek yetmiş yolı özüm satsam

Allah teyu derdi birle ölüb ketsem

Riyazetde arıb azıb açıb katsam

Dostlar Hâcem meni bendem degey mukin? (63/5 DH)

arukla-: Yorgunluktan sonra dinlenmek 154/133 (DLT)

beg arukla.dı (154/133 DLT)

bagırlan-: Pıhtılaşmak 398/310 (DLT)

kān bagırlandı (398/310 DLT)

bagrık-: Böğrü ciğerine, midesine yapışmak 380/299 (DLT)

balık-: Yaralanmak 328/266 (DLT)

Er balıktı (328/266 DLT)

bāş tut-: Yara zonklayarak azmak 411/323 (DLT)

bāş tuttı (411/323 DLT)

bėḍ-: (Göz) zayıf görmek 633/529 (DLT)

anıŋ kö.zi bėḍti (633/529 DLT)

bedü-: Büyümek 160/139, 558/460 (DLT); 731, 2643, 6110 (KB)

Ogul kop bedü.di (160/139 DLT)

bergelen-: Damarlar kan ile dolmak 533/433 (DLT)

tamur ~ tamar bergelendi (533/433 DLT)

bez-: (Soğuk vb. şeylerden) titremek 193/166, 267/235 (DLT)

Ol bezig bezdi (193/166 DLT)

bezit-: Titremek 418/328 (DLT)

tumlug anı bezitti (418/328 DLT)

boglun-: Boğulmak 385/302 (DLT)

at boglundı (385/302 DLT)

bogul-: Boğulmak 334/270 (DLT)

er boguldı (334/270 DLT)

bogun-: Boğulmak 339/273 (DLT)

at bogundı (339/273 DLT)

bökseglen-: Meme tomurmak 405/315 (DLT)

kīz bökseglendi (405/315 DLT)

buḍ-: Donup ölmek 633/529 (DLT)

er tumlugka bu.ḍtı (633/529 DLT)

burut- ~ burıt-: Yellenip kokutmak 417/327 (DLT)

ogla.n burıttı (417/327 DLT)

büt-: (Ses) kısılmak 117/105, 551/451, 413/324 (DLT)

keldi berü arturu

bīrdi īlin ertürü

munda kalıp olturu

bükri bolup ün büte.r (117/105 DLT)

büt-: (Yara) kapanmak 413/324 (DLT); 140 (AH)

bāş bütti (413/324 DLT)

bütse-: (Yara) kapanmak üzere olmak 568/468 (DLT)

bāş bütse.di (568/468 DLT)

çelpeklen-: Çapaklanmak 405/315, 406/316 (DLT)

kö.z çelpeklendi (405/315 DLT)

çerlen-: Hakaniye lehçesinde hastalanmak, bedeni ağırlaşmak 162/141, 388/304 (DLT)

Er çerlendi (162/141 DLT)

çerlen-: İltihaplanmak 388/304 (DLT)

anıŋ kö.zi çerlendi (388/304 DLT)

çerlet-: Vücuda ağırlık çöktürmek 435/340 (DLT)

çomılı bol-: Sıcaktan dolayı göz kapağı düşüp uyuşmak 225/195 (DLT)

çomı.lı boldı (225/195 DLT)

çuwşa-: (Mide) ekşimek 569/469 (DLT)

karın çuwşa.dı (569/469 DLT)

egirse-: Tedavi için kulunç otu istemek 153/132 (DLT)

er egirse.di (153/132 DLT)

emlel-: Tedavi edilmek 150/130 (DLT)

iglig emleldi (150/130 DLT)

emleş-: Birlikte tedavi olmak 127/112 (DLT)

bālıgla.r emleşdile.r (127/112 DLT)

emri-: Kaşınmak 140/123 (DLT)

meniŋ yīnim emri.di (140/123 DLT)

emriş-: Kaşınmak; karıncalanma varmış gibi titremek 125/110, 233/202 (DLT)

etim barça emrişti (125/110 DLT)

enüçlen-: Göze katarakt inmek 148/129 (DLT)

anıŋ kö.zi enüçlendi (148/129 DLT)

esne-: Esnemek 146/127, 147/127 (DLT)

er esne.di (146/127 DLT)

etik-: Gelişmek, büyümek 105/96 (DLT)

ogla.n etikti (105/96 DLT)

etlen-: Tombullaşmak, semizleşmek 133/116, 145/126 (DLT)

ogul etlendi (133/116 DLT)

ıçgın-: Kendini tutamayıp osurmak 132/115 (DLT)

er ıçgındı (132/115 DLT)

ıhla-: Hıçkırık tutmak 493/396 (DLT)

er ıhladı (493/396 DLT)

ık tut-: Hıçkırık tutmak 31/17 (DLT)

anı ık tuttı (31/17 DLT)

igdil-: Yetiştirilmek 129/113 (DLT); 1281 (KB)

ogul igdildi (129/113 DLT)

igle-: Hasta olmak 146/127, 191/163 (DLT); 1081, 1969, 4358 (KB)

er igle.di (146/127 DLT)

iglel-: Hastalanmak 150/130 (DLT)

tegme türlüg ī̈g igleldi (150/130 DLT)

iglen-: Doğum ağrısı tutmak, hastalanmak 134/117 (DLT)

ura.gut iglendi (134/117 DLT)

igleş-: (Toplu hâlde) hasta olmak 127/112 (DLT)

yılkı arıg igleşdi (127/112 DLT)

inçik-: Hissi gitmek, bayılmış gibi olmak, titreyip kasılmak 128/113 (DLT)

er inçikti (128/113 DLT)

irkeklen-: (Deri) ürpermek 159/138 (DLT)

anıŋ yini irkeklendi (159/138 DLT)

isirgen-: (Vücutta) isilik çıkmak 147/128 (DLT)

anıŋ başı isirgendi (147/128 DLT)

itlin-: (Çocuk) emeklemek 133/116 (DLT)

kaḍ-: Tipiden ölmek 634/529 (DLT)

er ka.ḍtı (634/529 DLT)

kadıt-: Soğuktan ölüp katılaşmak 416/326, 416/327 (DLT)

tumlugka kadıttı (416/327 DLT)

kama-: (Diş; göz) kamaşmak 564/464, 171/147, 421/330 (DLT); 464 (KB)

kö.z kama.dı (564/464 DLT)

anıŋ tīşı kama.dı (564/464 DT)

kamaş-: (Diş; göz) kamaştırmak 421/330 (DLT)

kana-: Kanamak 426/333, 564/465, 559/461 (DLT) → **kanı-**

er burnı kānadı (426/333 DLT)

kan barın-: Âdet kanı boşanmak 338/273 (DLT)

ura.guttın kān barındı (338/273 DLT)

kanı-: Kanamak 565/465 (DLT) → **kana-**

kānı.dı (565/465 DLT)

kar-: Boğaz (sudan) tıkanmak, düğümlenmek 525/426, 365/290 (DLT)

er suwka ka.rdı (525/426 DLT)

karı-: Yaşlanmak 560/461, 85/76 (DLT); 348, 1331, 1736 (KB); 306, 448 (AH)

arsla.n karı.sa sıçga.n ūtin küḍe.zü.r (560/461 DLT)

karık-: (Gözü) kamaşmak 326/265 (DLT)

er kö.zi karıktı (326/265 DLT)

karış-: (Diş) kasılmak 317/260, 317/259 (DLT)

böri tīşı karıştı (317/259 DLT)

kartal-: (Yara vb.) azmak 383/301 (DLT)

anıŋ kartı kartaldı (383/301 DLT)

kart kurt et-: Parmaklar çıtlamak 172/148 (DLT)

elig kart kurt etti (172/148 DLT)

keç-: Ölmek 266/234 (DLT)

er keçti (266/234 DLT)

kegir- ~ kigir-: Geğirmek 311/256 (DLT)

er kigirdi (311/256 DLT)

kewil-: Gücü zayıflamak 200/171, 336/272, 270/237 (DLT)

kewre-: Gücü zayıflamak, gevşemek 64/50, 462/366, 567/468 (DLT)

kiçin-: (Vücut) kaşınmak 345/278 (DLT)

et kiçindi (345/278 DLT)

kirlen-: (Göz) çapaklanmak 392/307 (DLT)

kö.z kirlendi (392/307 DLT)

kirpüklen-: (Gözde) kötü kıl çıkmak 405/315, 406/316 (DLT)

Anıŋ kö.zi kirpüklendi (405/315 DLT)

kok-: (Yara) sakinleşmek 525/427 (DLT)

sīş ko.kdı (525/427 DLT)

koŋra-: (Ses) kalınlaşmak; büluğ çağına gelmek 619/514 (DLT)

köglen-: Çil belirmek, çillenmek 392/307 (DLT)

yūzi anıŋ köglendi (392/307 DLT)

kölün-: (Yükten veya çok çalışmaktan el ayak) uyuşmak 346/278 (DLT)

er iligi aḍa.kı kölündi (346/278 DLT)

kurul-: Kramp girmek 335/271 (DLT)

er eligi kuruldı (335/271 DLT)

küçen-: Güçlenmek 1053, 6006, 6010 (KB)

takı bir tüş ol kör bu yıl faslıña

tadusı küçenip barır aslıña (6006 KBM)

küçlen-: Güçlenmek 392/307 (DLT)

er küçlendi (392/307 DLT)

külgü bar-: Kalp sektesi tutmak 216/186 (DLT)

Er külgü bardı (216/186 DLT)

külün-: Hâlsiz düşmek 374 (KB)

meŋizlen-: Yüz güzelleşmek 620/516 (DLT)

kişi meŋizlendi (620/516 DLT)

mun-: Bunamak 279/242 (DLT); 294, 3600, 6589 (KB); 448 (AH)

karı er mundı (279/242 DLT)

oḍan-: Uyanmak C65 (KB) → **oḍun-**

oḍun-: Uyanmak 109/98, 530/431 (DLT); 3796, 3286, 3951 (KB); 11 (AH) → **oḍan-**

yaruk yulduz togarda oḍnu kelip bakar men

sa.tu.layu sayraşıp tatlıg ün̄ün kuş öte.r (530/431 DLT)

oḍul-: Uyanık olmak, uyanmak 1142, 1177, 4551 (KB)

erejlerke awnıp osal bolğuçı

ölüm tutsa odlur yetilmez küçi (1142 KBM)

ortula-: Orta yaşa gelmek 159/138 (DLT)

er yāşın ortu.la.dı (159/138 DLT)

osur-: Osurmak 98/91 (DLT)

er osurdı (98/91 DLT)

ōtlan-: (Koşmaktan, kızgınlıktan vb.) alevlenmek 150/131, 151/131 (DLT)

at ōtlandı (150/131 DLT)

öç-: (Nefes) kesilmek 92/85 (DLT)

Er tīnı öçdi (92/85 DLT)

öç-: Sönmek, (ses) kısılmak 31/85a3=20:108 (KT)

Öçgey ünler rūzī bérgenge, eşitmez sen meger uḳulmaz ün (31/85a3=20:108 KT)

öçük-: (Ses) azalmak, kısılmak, (nefes) kesilmek 105/96, 327/266 (DLT); 3951 (KB)

er tını öçükti (105/96 DLT)

öglen-: Dinlenmek 134/117, 151/131 (DLT)

aruk er öglendi (134/117 DLT)

öl-: Ölmek 1487, 6178, 1093 (KB); 308, 264, 95 (AH); 35/43a3=40:34, 33/77b1=35:36, 31/13b1=19:33 (KT)

Ançaḳa tegi ḳaçan ölse aydıŋız: ıḍmaz Taŋrı anda kiḍin yalavaç (35/43a3=40:34 KT)

öldürül-: Vefat etmek 35/63a3=40:67 (KT)

Sizlerde ol kim öldürülgey siz anda öŋdin (35/63a3=40:67 KT)

ötgür-: İshal yapıp (mideyi) boşaltmak 120/107 (DLT)

ötrüm karın ötgürdi (120/107 DLT)

öşer-: (Açlıktan ve beklemekten) gözü kararmak, uzun uzun bakmak 99/91, 473/379 (DLT)

anıŋ kö.zi öşerdi (99/91 DLT)

öt-: İshal olmak, mide boşalmak 95/88 (DLT)

karı.n ötti (95/88 DLT)

ötüg tut-: Kusma tutmak 46/32 (DLT)

aŋa.r ötü.g tuttı (46/32 DLT)

özi-: Gürültüden neredeyse sağır olmak 556/458 (DLT)

kula.k özi.di (556/458 DLT)

ȫzi boşu-: İçi boşalmak, ishal gitmek 561/462 (DLT)

anıŋ ȫzi boşu.dı (561/462 DLT)

saçlan-: Saçı çıkmak 389/305 (DLT)

er saçlandı (389/305 DLT)

sark-: (Ayak) uyuşmak ve binek hayvanına binme yorgunluğundan dökülmek 627/522 (DLT)

aḍa.kım sarkdı (627/522 DLT)

sewre-: (Hasta) iyileşmek, hastalıktan kurtulmak 64/50, 462/366, 567/467 (DLT)

sıŋıla-: (Kulak) çınlamak 620/515 (DLT)

kula.kım sıŋı.la.dı (620/515 DLT)

sız-: (Hasta vb.) zayıflayıp süzülmek 268/235 (DLT)

sökel sızdı (268/235 DLT)

sızla-: Sızlamak 574/472 (DLT)

anıŋ tīşı būzdın sızla.dı (574/472 DLT)

silkin-: Tüyler ürpermek 389/305 (DLT)

er silkindi (389/305 DLT)

suwlan-: (Göz) sulanmak, gözün yaşı akmak 390/305 (DLT)

anıŋ kö.zi suwlandı (390/305 DLT)

sūwsa-: Susamak 143/125, 569/468 (DLT)

Er sūwsa.dı (143/125 DLT)

süŋüklen-: Kemikleri büyümek 620/516, 621/516 (DLT)

ogla.n süŋü.klendi (620/516 DLT)

talgur-: (Mide) bulanacak gibi olmak 356/284 (DLT)

köŋlüm talgurdı (356/284 DLT)

tamur-: (Burun vb.) kanamak 311/256 (DLT)

er burnı tamurdı (311/256 DLT)

tazgır-: (Baş) neredeyse kel olmak 356/284 (DLT)

er ba.şı tazgırdı (356/284 DLT)

tegil-: (Gözü) tek göz olmak 333/270 (DLT)

anıŋ kö.zi tegildi (333/270 DLT)

teŋeḍ-: Gelişmek 1819 (KB)

tenri-: Uykusuzluktan baş karıncalanmak, döner gibi olmak 567/468 (DLT)

anıŋ başı tenri.di (567/468 DLT)

terit-: Terlemek 417/328, 417/327 (DLT)

er teritti (417/327 DLT)

terle-: Ter sızdırmak, terlemek 572/471 (DLT)

at terle.di (572/471 DLT)

tersin-: (Yara vb.) nüksetmek 386/303 (DLT)

bāş tersindi (386/303 DLT)

tıgra-: Dayanıklı, sağlam olmak 566/466 (DLT)

er tıgra.dı (566/466 DLT)

tıgraş-: (Bünye) güçlenmek 372/294 (DLT)

ogla.n tıgraşdı (372/294 DLT)

tın-: (İnsan) nefes almak 278/242, 286/245, 355/283 (DLT)

er ulug tındı (278/242 DLT)

tikre-: (Çocuklar vb.) serpilmek 567/467 (DLT)

ogla.n tikre.di (567/467 DLT)

tikreş-: (Çocuklar vb.) serpilmek 371/293 (DLT)

ogla.n tikreşdi (371/293 DLT)

tişlen-: (Bebeğin) dişleri çıkmak 288/304 (DLT)

ogla.n tişlendi (288/304 DLT)

titig tit-: (Yara) çok şiddetli acımak 194/166 (DLT)

bāş titig titti (194/166 DLT)

toḍur-: Doyurmak 2976, 3766, 2988 (KB)

bu kul kendü erksiz tapuğçı bolur

tapuğ kılmasa begde berge bulur (2988 KBM)

tog-: Doğmak 271/237, 309/254, 609/502 (DLT); 731, 734, 827 (KB)

ogul togdı (271/237 DLT)

togur-: Doğurmak 309/254, 353/282 (DLT); 383, 2437, 4575 (KB)

ura.gut ogul togurdı (309/254 DLT)

tolga-: (Kolera vb. şeylerden karın) burulmak 571/470, 410/320 (DLT)

anıŋ karnı tolga.dı (571/470 DLT)

tolgan-: (Ağrı yüzünden) kıvranmak 387/303 (DLT)

er olındı tolgandı (387/303 DLT)

tolgan-: Kolera ve dizanteriye yakalanmak 387/303 (DLT)

er ōzi tolgandı (387/303 DLT)

toŋ-: Soğuktan donup ölmek 614/509 (DLT)

er toŋdı (614/509 DLT)

tor-: Zayıflamak 524/425 (DLT)

a.t to.rdı (524/425 DLT)

tunçuk-: Tıkanmak üzere olmak, nefes alamaz hâle gelmek 380/299 (DLT)

er tunçuktı (380/299 DLT)

turuk-: (Kan vb.) durmak; (yarada cerahat) birikmek, toplanmak 326/265, 105/96 (DLT)

kān turuktı (326/265 DLT)

tüwşe-: (Ter) damla damla çıkmak 569/469 (DLT)

anıŋ teri tüwşedi (569/469 DLT)

uḍış-: (Ayak için) uyuşmak 103/93 (DLT)

aḍak uḍışdı (103/93 DLT)

ulgat- ~ ulgaḍ-: 136/118, 252/221, 445/347 (DLT)

ogla.n ulgattı (136/118 DLT)

um bol-: Mide bozulup karın şişmek 36/23 (DLT)

er u.m boldı (36/23 DLT)

ülşe-: Çigilcede, (açlıktan) gözleri kararmak ve bayılacak gibi olmak 144/125 (DLT)

er açıp ülşe.di (144/125 DLT)

üşi- ~ üşü-: Çok üşümek, soğuk almak 556/459, 233/202, 336/272 (DLT)

er üşi.di (556/459 DLT)

yagrı-: Yaralanmak 65/51 (DLT)

İzlik bolsa er uldı.ma.s, içlik bolsa at yagrı.ma.s (65/51 DLT)

yakur-: Derin nefes almak ve nefes darlığı tutmak 473/379 (DLT)

kişi yakurdı (473/379 DLT)

yal-: (Yara) zonklamak 471/377 (DLT)

bāş yaldı (471/377 DLT)

yam tüş-: (Göz vb.) çapaklanmak 446/350 (DLT)

kö.zke yam tüşti (446/350 DLT)

yapaku bol-: Baş kısmındaki kıl keçelenmek 460/363 (DLT)

yapa.ku boldı (460/363 DLT)

yarpat- ~ yarpaḍ-: (Çocuk vb.) serpilmek 439/342 (DLT)

ogla.n yarpattı (439/342 DLT)

yarpat-: (Hasta) iyileşmeye yüz tutmak 439/342 (DLT)

iglig yarpattı (439/342 DLT)

yas bol-: Oğuzcada ölmek, helak olmak 514/413 (DLT)

anıŋ oglı yās boldı (514/413 DLT)

yaşa-: Yaşamak 481/385 (DLT); 6548, 6396, 1480, 6292 (KB)

er uzu.n yaşa.dı (481/385 DLT)

yaşaŋur-: (Göz) kamaşıp yaşarmak 620/515 (DLT)

anıŋ kö.zi yaşa.ŋurdı (620/515 DLT)

yaşaŋur-: (Göz) yaşarmak, yaşlı olmak 29/65a3=9:92 (KT)

Ewrülürler közleri yaşaŋurur yaşdın ḳaḍġurup bulmaduḳlarınŋa (29/65a3=9:92 KT)

yaşık-: (Göz) kamaşmak 476/381 (DLT)

kö.z yaşıktı (476/381 DLT)

yawrı-: (İnsanın) durumu kötüleşmek, fakirlik veya hastalıktan dolayı zayıflamak 577/474 (DLT); 3094 (KB)

er yawrı.dı (577/474 DLT)

yel-: Koşmak 1077 (KB)

ne edgü neñ erdi bu devlet kelip

yana barmaz erse tilekçe yelip (1077 KBM)

yetsik-: Ömrün sonuna gelmek 488/390 (DLT)

er yetsikti (488/390 DLT)

yılıt-: Sıtma olmak, sıtmadan ateşlenmek 423/332 (DLT)

er yılıttı (423/332 DLT)

yigren-: (Deri) diken diken olmak 489/391 (DLT)

anıŋ yīni yigrendi (489/391 DLT)

yil-: Koşmak 2846, 5681, 1955 (KB)

arığ bolsa aşçı arığ aş bérür

arığ bolsa aş suw sewe ked yélür (2846 KBM)

yineḍ-: (Yara) kapanmak 423/332 (DLT)

yine.ḍti (423/332 DLT)

yinet-: (Yara) kapanmak 423/332 (DLT)

bāş yinetti (423/332 DLT)

yiŋit-: Sümkürmek 428/334 (DLT)

er yiŋitti (428/334 DLT)

yiriş-: (Köpek dişi vb.) zayıflamak 475/380 (DLT)

ıt tīşı yirişdi (475/380 DLT)

yugruş-: (Tükrük, ağızda) kurumak 486/389 (DLT)

suḍuk agızda yugruşdı (486/389 DLT)

yukuş-: (Uyuz, vücuda) sirayet etmek, bulaşmak 476/380 (DLT)

uḍuz yukuşdı (476/380 DLT)

yumluş-: (Gözler vb.) yumuluşmak 488/390 (DLT)

kö.zle.r yumluşdı (488/390 DLT)

yüz-: (Yarada irin ve cerahat) kabarmak 470/376, 105/96 (DLT)

iriŋ yüzdi (470/376 DLT)

3.3.2. Kılış Fiilleri

agrıt-: Ağrıtmak, ağrı vermek 135/118 (DLT); 4302 (KB)

ol anı agrıttı (135/118 DLT)

axsat-: Aksak hâle getirmek 135/118 (DLT)

ol anı axsattı (135/118 DLT)

argur-: Yormak, yorgun düşürmek 120/107, 244/212 (DLT); 5705 (KB)

ol atın argurdı (120/107 DLT)

argurt-: Birisine yordurmak 121/108 (DLT)

anıŋ atın argurttı (121/108 DLT)

argurtur-: Yordurmak için emir vermek 122/108 (DLT)

argurturdı (122/108 DLT)

beḍüt-: Büyütmek 152, 356, 1001 (KB)

bu ay toldı aydı söz asğı uluğ

yérinçe tüşürse bedütür kuluğ (1001 KBM)

bog-: Boğmak 55/41, 271/237, 270/237 (DLT); 437 (KB)

tawar üçün Teŋri.ni eḍlemeḍip

uya kadaş oglını çınla boga.r (55/41 DLT)

boşgun-: (Eli, ayağı) çıkmak ve iş yapamaz olmak 385/302 (DLT) → **boşun-**

er eligi boşgundı (385/302 DLT)

boşun-: (Eli, ayağı) çıkmak ve iş yapamaz olmak 385/302 (DLT) → **boşgun-**

boşundı (385/302 DLT)

bütür-: (Yarayı) kapatmak, iyileştirmek 305/252 (DLT)

ot bāşıg bütürdi (305/252 DLT)

çerlet-: (Gözü) bozmak, iltihaplandırmak 435/340 (DLT)

ot anıŋ kö.zin çerletti (435/340 DLT)

emle-: İlaç vermek, tedavi etmek, iyileştirmek 479/383, 574/472, 146/127 (DLT); 4358, 1970, 3873 (KB)

yüknüp maŋa imledi

közüm yāşın yamladı

bagrım bāşın emledi

elgin bolup ol keçe.r (479/383 DLT)

emlen-: Kendi kendini tedavi etmek 134/117 (DLT)

er emlendi (134/117 DLT)

emlet-: Tedavi ettirmek 137/119, 444/347, 137/119 (DLT); 3149 (KB)

men anı emlettim (137/119 DLT)

emrit-: Kaşındırmak 135/118 (DLT)

kaşınma.k meniŋ yinim emritti (135/118 DLT)

enüçle-: Kataraktı tedavi etmek 151/131 (DLT)

ota.çı kö.züg enüçle.di (151/131 DLT)

esnet-: Esnetmek 137/119 (DLT)

ye.k anı esnetti (119/137 DLT)

ısrın-: Dişlerini sıkmak 131/115 (DLT)

er ısrındı (131/115 DLT)

igiḍ- ~ igit-: Yetiştirmek 114/103 (DLT); 1257, 6129, 6389 (KB)

ol anı igitti (114/103 DLT)

iglet-: Hasta etmek 137/119 (DLT)

bu yėr anı igletti (137/119 DLT)

kabart-: Kabartmak, deride balonlar meydana getirmek 630/525 (DLT)

etük aḍa.kıg kabarttı (630/525 DLT)

kanat-: Kanatmak 426/333, 422/330 (DLT)

er burnın kanattı (426/333 DLT)

karıt-: İhtiyarlatmak 417/328 (DLT)

ödlek anı karıttı (417/328 DLT)

karta-: Yarayı iyileştirmek (?) 393/307 (DLT)

karta.dı (393/307 DLT)

karta-: Yarayı kaşımak, kabuğunu soymak 128/113, 139/122 (DLT)

köŋlüm için örtedi

yatmış başıg kartadı

keçmiş öḍüg irtedi

tün kün keçip irtelü.r (128/113 DLT)

kartan-: (Kendi yarasını kendi) tedavi etmek, sağaltmak, iyileşirmek 390/305, 393/307 (DLT)

er kartın kartandı (390/305 DLT)

kartla-: Yarayı iyileştirmek 635/531 (DLT)

kewret-: Gevşetmek, zayıflatmak 431/337 (DLT)

kewşet-: (Gücünü) gevşetmek 433/338 (DLT)

kıglat-: Sıçırtmak 437/341 (DLT)

ol atın kıglattı (437/341 DLT)

koḍ-: Doğurmak 33/71b1=35:11, 36/2b2=41:47 (KT)

Kötürmez tişidin ḳoḍmas meger İḍi 'ilmi birle (33/71b1=35:11 KT)

kus-: Kusmak 269/236 (DLT)

er kusdı (269/236 DLT)

kustur-: Kusturmak 362/288 (DLT)

süçig erig kusturdu (362/288 DLT)

kuzut-: (Boğazı) kurutmak, iştahlandırmak 418/328 (DLT)

oḍgur-: Uyandırmak 288/245, 363/288, 394/308 (DLT); 6637, 4880, 3413 (KB) → **oygur-**

meni oḍgur (288/245 DLT)

okı- ~ ögi- (?): Kusmak 556/459 (DLT)

er okı.dı (556/459 DLT)

ota-: Oğuz lehçesinde, ilaçla tedavi etmek 555/458 (DLT); 158, 5244 (KB)

emçi aŋar ot ota.dı (555/458 DLT)

otala-: Tedavi etmek 253 (AH)

otat-: Tedavi ettirmek 4253 (KB)

tepizlik ig ol bir otatğu uzun

yémişi anı yér sızar bu özün (4253 KBM)

oygur-: Uyandırmak 138/121 (DLT) → **oḍgur-**

ol meni oygurdı (138/121 DLT)

ötgür-: İshal yapıp (mideyi) boşaltmak 120/107 (DLT)

ötrüm karın ötgürdi (120/107 DLT)

özit-: Duymayı ağırlaştırmak, sağırlaştırmak 113/102, 113/101 (DLT)

samla-: İlaç vermek, tedavi etmek 574/472 (DLT) → **emle-**

ol anı emle.di samla.dı (574/472 DLT)

sızgur-: (Hastalık, aşk vb., insanı) bitap düşürmek, eritmek 360/287 (DLT)

köŋli küyüp kānı kurıp agzı açıp katgura.r

sızgurgalır üḍigler essiz yüzi burkura.r (360/287 DLT)

sızlat-: Sızlatmak 436/340 (DLT)

būz tīşıg sızlattı (436/340 DLT)

siŋdür-: (Yemeği) sindirmek, hazmettirmek 617/512 (DLT)

süçig aşıg siŋdürdi (617/512 DLT)

sit-: İşemek 413/325 (DLT) → **siḍ-**

er sitti (413/325 DLT)

sittür-: İşetmek 358/285 (DLT) → **siḍtür-**

ol oglın sittürdi (358/285 DLT)

sortur-: Kanın emilip akıtılması (hacamat yaptırılması) için emir vermek 359/286 (DLT)

ol kānıg sorturdı (359/286 DLT)

suwsat-: Susatmak 432/337 (DLT)

ol anı suwsattı (432/337 DLT)

sügne-: (Siğili) tedavi etmek 576/473 (DLT)

er sügül sügne.di (576/473 DLT)

sürün-: (Vücudu) kaşımak, kaşınmak 343/276 (DLT)

kişi ȫz yīnin süründi (343/276 DLT)

tıgrat-: (Bünyeyi) güçlendirmek, dayanıklı hâle getirmek 429/336 (DLT) → **tigret-**

oglın īşka tıgrattı (429/336 DLT)

tigret-: (Bünyeyi) güçlendirmek, dayanıklı hâle getirmek → tıgrat- 430/336, 429/336 (DLT)

ol ogılnı tigretti (430/336 DLT)

togtur-: Doğurtmak 353/282 (DLT)

Teŋri ogul togturdı (353/282 DLT)

torgur-: Zayıflatmak 355/284, 366/290, 355/283 (DLT)

ol atıg torgurdı (355/284 DLT)

tögne-: Ateşle dağlamak 576/473 (DLT)

ol bāşın tögne.di (576/473 DLT)

tugur-: Doğurmak 34/40b2=37:152, 38/3a1=58:2 (KT)

Bilgil yalġanlıḳlarındın ayurlar: tuġırdı Taŋrı. Olar yalġançı tururlar (34/40b2=37:152 KT)

uḍuzla-: Uyuz hastalığını tedavi etmek 152/132 (DLT)

ol anı uḍuzla.dı (152/132 DLT)

ülşet-: Gözü kararıncaya kadar acıktırmak 135/118 (DLT)

ol anı ülşetti (135/118 DLT)

yak-: Yakı ile kapatmak, yakı yapmak 471/377 (DLT)

er başka yakıg yakdı (471/377 DLT)

yan-: Kusmak 472/378, 450/354, 485/388 (DLT)

er yandı (472/378 DLT)

yandur-: Kusmak 485/388 (DLT)

er yandurdı (485/388 DLT)

yaşat-: Yaşatmak 6548 (KB)

ajun bütrü tuttum sikender tutarça

tükel nûh yaşın men yaşadım yaşattım (6548 KBM)

yawrıt-: (Birini) zayıflatmak, gücünü azaltmak 81/71, 439/343 (DLT); 990, 1912, 3549 (KB)

Alp erig yawrıtma ıkı.la.ç arka.sın yagrıtma (81/71 DLT)

yeni- ~ yini-: Kadın doğurmak 482/386 (DLT)

ura.gut yeni.di (482/386 DLT)

yenit-: (Kadını) doğurtmak 423/332 (DLT)

er ura.gutnı yenitti (423/332 DLT)

yigtür-: (Dar edik, ayağı) kötürüm yapmak (DLT)

yorıt-: (İlaç vb. karını) boşaltmak 423/331 (DLT)

ot anıŋ karnın yorıttı (423/331 DLT)

3.4. Duygu, Zihin

3.4.1. Duygular (Ruhsal Durum)

3.4.1.1. Oluş Fiilleri

açıl-: Açılmak, ferahlamak, rahatlamak, korku ve dehşeti atmak, anlaşılmak 554, 1138, 1813 (KB); 33/44a1=34:23 (KT)

Ol kişike destūr bérdi aŋar ançaḳa tegi açılsa köŋüllerindin (33/44a1=34:23 KT)

aḍıkla-: Şaşırmak, bakakalmak 592/485 (DLT)

yagı begdin uḍıkla.dı

körüp sn̄i aḍıkla.dı

ölüm anı konukla.dı

agız içre agu sagdı (592/485 DLT)

aḍukla-: Bilinmeyen bir şeyden ötürü garipsemek 154/133 (DLT)

ol anı aḍukla.dı (154/133 DLT)

agrın-: Acı çekmek 131/115 (DLT)

bālıg agrındı (131/115 DLT)

agrış-: (Beraberce) acı çekmek 124/110 (DLT)

ola.r bu īşka agrıştıla.r (124/110 DLT)

amrul-: Sakinleşmek, durulmak, (tın "kalp" için) durmak 38/25, 130/114 (DLT); 26, 3084, 5623 (KB); 28/68b3=8:10, 25/3a1=3:126, 26/71b1=4:103 (KT)

Ḳılmadı anı Taŋrı meger müjde sizke amrulsun anıŋ birle köŋülleriŋiz (28/68b3=8:10 KT)

aŋraş-: Eziyet çekmek 147/128 (DLT)

ogla.n aŋraşdı (147/128 DLT)

arıl- sarıl-: (Birisine) kızmak 330/267 (DLT)

beg aŋa.r arıldı sarıldı (330/267 DLT)

arlan-: Utanmak 27:12b1=4:172, 27/13a3=4:173 (KT)

Kim kim 'ārlansa anıŋ ḳulluḳdın ... her-āyine térer olarnı (27:12b1=4:172 KT)

ar tut-: Utanmak, çekinmek 27/12a2=4:172 (KT)

Hīç 'ār tutmaz 'İsī kim bolsa ḳul Taŋrıḳa (27/12a2=4:172 KT)

awın-: (Bir şeyle, biriyle) avunmak; (bir şeye, birine) alışmak 136/118, 79/67, 110/99 (DLT); 95, 988, 990 (KB)

yigitlerig işletü

yıga.ç yemiş ırgatu

kula.n keyik awlatu

baḍram kılıp awnalım (136/118 DLT)

bar-: Üzüntüden yok olup gitmek, mahvolmak 33/68b2=35:8, 31/2b3=18:77 KT)

Barmasun seniŋ özüŋ olar üze ökünçler (33/68b2=35:8 KT)

beliŋle-: (İnsan için) korkup uykudan sıçramak, (hayvan için) bir şeyden korkup sıçramak ve kaçmak 621/516 (DLT); 6618, 4950, 3286 (KB)

er beliŋle.di (621/516 DLT)

boyna-: Kibirlenmek 609/501, 120/107 (DLT)

tün kün Teŋri.ke boynamagıl

korkup aŋar eymenü oynamagıl (609/501 DLT)

bulgan-: (Birisine) kızmak 385/302 (DLT)

beg aŋar bulgandı (385/302 DLT)

bulgan- ~ telgen-: (Birisine) kızmak ve (ondan) yüz çevirmek 387/303 (DLT)

ol aŋar bulgandı telgendi (387/303 DLT)

buŋal-: Ümitsizliğe düşmek, üzülmek 31/76a1=41:49 (KT)

Ḳaçan tegse aŋa yawuzluḳ buŋalur, umınçsız bolur (31/76a1=41:49 KT)

buş-: Sıkılmak, bıkmak 187/160, 559/461, 269/236 (DLT)

buşug buşdı (187/160 DLT)

buş-: Hiddetlenmek, kızmak, öfkelenmek 637, 778, 779 (KB); 52 (AH); 29/41b3=9:58 (KT)

Ṣadaḳalar içinde ... eger bérilmeseler andın, ançada olar buşarlar (29/41b3=9:58 KT)

buşur-: Sıkıntı vermek 308/254 (DLT)

ol meni buşurdı (308/254 DLT)

emge-: Sıkıntı çekmek 145/126, 182/155 (DLT); 332, 565, 689 (KB); 31/89a1=20:117 (KT)

Çıḳarmasun sizni uştmaḥdın, emgegey sen (31/89a1=20:117 KT)

emgeklen-: Sıkıntılı saymak, zahmetli kabul etmek 158/138, 159/138 (DLT)

ol bu īşıg emgeklendi (158/138 DLT)

emgen-: Yorulmak, sıkıntı çekmek 132/116 (DLT)

ol bu īşta telim emgendi (132/116 DLT)

emgetil-: Eziyet edilmek 33/21b1=33:59 (KT)

Ol yaḳınraḳ kim bilinseler, emgetilmeseler (33/21b1=33:59 KT)

eŋ-: Hayret etmek 97/90, 131/115 (DLT); 5967, 6390 (KB)

er eŋdi (97/90 DLT)

erejlen-: Huzura kavuşmak, rahata kavuşmak 5942, 6414, 3138 (KB)

bodun inçke tegdi itildi ajun

erejlendi ilig awındı özün (5942 KBM)

eril-: Kendini suçlamak, vicdan azabı çekmek 107/97 (DLT)

er erildi sarıldı (107/97 DLT)

erin-: Tembellik etmek 109/99 (DLT)

er īşka erindi (109/99 DLT)

ermegür-: Tembelleşmek 597/488 (DLT)

ermegü.rdi (597/488 DLT)

esirge-: Bir şeyin kaybolmasına üzülmek 155/134 (DLT);

ol esirge.di nēŋni (155/134 DLT)

esirgen-: Bir şeyin elden gitmesine hayıflanmak 147/128 (DLT)

er tawa.rıŋa esirgendi (147/128 DLT)

esirke-: Acımak, eseflenmek 950, 3131, 6528 (KB)

esirkep açır-men saña ay yégitlik

kamuğ körkümi sen yırattıñ yırattım (6528 KBM)

eymen-: Utanıp çekinmek 138/121, 139/121, 609/501 (DLT); 777, 5869, 3134 (KB)

ol mendin bu īşta eymendi (138/121 DLT)

ıgla-: Ağlamak 146/127 (DLT); 29/59a1=9:82 (KT) → **yıgla-**

Külsünler azḳına ıġlasunlar üküş, yanut anı kim ḳazġanur erdiler (29/59a1=9:82 (KT)

ıglaş-: Ağlaşmak 126/111 (DLT)

ogla.n ıglaştı (126/111 DLT)

ınçıkla-: İnlemek, inildemek; sızlamak, şikayet etmek 6407, 6447 (KB)

ökünçün yaturlar kör ınçıklayu

küsep edgülükni miñ ârzû yéyü (6407 KBM)

ır bol-: Utanmak 30/16, 162/141 (DLT)

er ır boldı (30/16 DLT)

ısın-: Isınmak, sevmek 106 (KB)

ikirçgün bol-: Tereddütte kalmak 626/521 (DLT)

Köŋlüm ikirçgü.n boldı (626/521 DLT)

inçlen-: Rahatlamak, sakinleşmek, huzur içinde olmak 5801 (KB)

tümen ârzû ni‘met yédiñ inçlenip

boyun yal bedüttüñ buka teg kılıp (5801 KBM)

inçrün-: Huzur içinde olmak, rahatlamak, sakinleşmek 3138, 5805, 5826 (KB)

erejlensü ilig tuçı inçrünü

tilek ârzû kelsü özi tınçrunu (3138 KBM)

ir-: İrkilmek, yalnızlık duymak; ayrılmak, usanmak, bıkmak 714, 1127, 3548 (KB); 31/75b2=41:49 (KT)

Érmes ādemī eḍgülük ḳolmaḳdın (31/75b2=41:49 KT)

iril-: Kaygıdan titremek, hiddetlenmek, kendi kendini yormak, küçülmek 741, 1071, 1351 (KB); 199 (AH)

tolu erdi ayım irildi tolu

talu erdi kılkım barır bu talu (1071 KBM)

irin-: Üşenmek 2462 (KB)

sakınuk arığ dîn idisi kişi

irinmez kılur barça yalñuk işi (2462 KBM)

isin-: Isınmak, sevmek, bağlanmak 2123, 2978, 4220 (KB)

isinür er at terk bağırsak bolur

bağırsak kişiler tapuğsak bolur (2123 KBM)

isizlen-: Huysuzlaşmak 148/129 (DLT)

ogla.n isizlendi (148/129 DLT)

istek kop-: İstek kabarmak 72/59 (DLT)

istek kopdı (72/59 DLT)

kaḍgulan-: Kaygılanmak 533/433 (DLT)

ol bu īşka kaḍgulandı (533/433 DLT)

kaḍgur-: Kaygılanmak, üzülmek 363/288 (DLT); 3326, 5445, 6635 (KB); 25/17a1=3:153, 29/31a3=9:40, 30/31a2=15:88 (KT) → **kaygur-**

Ḳaḍġurmaŋ tép sizler anıŋ üze kim ötti ya'nī̄ keçti sizdin (25/17a1=3:153 KT)

kaḍran- ~ kadran-: Kızmak, huyu ve davranışı sertleşmek 390/306, 391/306 (DLT)

beg aŋa.r kaḍrandı (390/306 DLT)

kakı-: Kızmak, öfkelenmek 563/463 (DLT)

ol andın kakı.dı (563/463 DLT)

katgur-: Katıla katıla gülmek 360/287, 363/288, 367/291 (DLT); 80, 6613, 4114 (KB)

köŋli küyüp kānı kurıp agzı açıp katgura.r

sızgurgalır üḍigler essiz yüzi burkura.r (360/287 DLT)

kaygur-: Kaygılanmak, üzülmek 363/288, 530/430 (DLT)

Kaygura.r (363/288 DLT)

kekteş-: Kin gütmek 377/297 (DLT)

ol ikki kekteşti (377/297 DLT)

keten kör-: Sıkıntı çekmek 203/174 (DLT)

keten kördi kere.kü yüḍti (203/174 DLT)

kıçur-: (Birine) sitem edip ayıplamak ve (onun) üzülmesinden sevinç duymak 527/428 (DLT)

ol aŋar kı.çurdı (527/428 DLT)

kınış-: Zevk almak, mutlu olmak 325/264 (DLT)

yigitle.r īşka kınışdı (325/264 DLT)

kırga-: Sertleşmek, azarlamak, öfkelenmek, yüz çevirmek 410/320, 571/470 (DLT)

xān anı kırga.dı (410/320 DLT)

kirpilen-: Surat asmak, kirpi gibi sertleşmek 532/433 (DLT)

kişi kirpi.lendi (532/433 DLT)

komı-: Heyecanlanmak ve şiddetli özlem duymak 426/333, 564/464 (DLT); heyecanlanmak, coşmak 3854, 3857 (KB)

er komı.dı (426/333 DLT)

kop kıl-: Rahatlamak 494/396 (DLT)

ol meni körüp ko.p kıldı (494/396 DLT)

kork-: Korkmak 627/522, 568/468, 421/330 (DLT); 2288, 2751, 2755 (KB); 29/40b3=9:56, 33/61b3=34:51, 34/53b1=38:22 (KT)

Olar sizdin ançası bar olar boḍunlar kim ḳorḳarlar (29/40b3=9:56 KT)

kork-: Sakınmak, çekinmek 29/45a3=9:64, 29/45b3=9:64, 34/84b1=39:9 (KT)

Ḳorḳarlar iki yüzlügler kim indürülse olar üze bir sūre (29/45a3=9:64 KT)

kork-: Tanrıdan korkup ona güvenmek 38/79a3=65:3 (KT)

Kim ḳorḳsa Taŋrı üze ol tap turur aŋa (38/79a3=65:3 KT)

korkul-: Korkulmak 384/301 (DLT)

īşdı.n korkuldı (384/301 DLT)

korkun-: Korku hissetmek 391/306 (DLT)

er īşdın korkundı (391/306 DLT)

korkuş-: İki kişi birbirinden korkmak 377/297 (DLT)

ola.r ikki korkuşdı (377/297 DLT)

korlan-: (Elinden çıkan mala) acınıp zarar saymak ve onun hasretini çekmek 391/306, 531/432 (DLT)

er tawa.rıŋa korlandı (391/306 DLT)

köŋülke sıg-: Gönüle hoş gelmek 271/237 (DLT)

bu sö.z köŋülke sıgdı (271/237 DLT)

kurtul-: (Herhangi bir sıkıntıdan) kurtulmak 329/267, 383/301, 385/302 (DLT); 26/41b3=4:73, 33/26a3=33:71, 25/5a2=3:130 (KT) → **kutul-**

Kāşkī men bolsam olar birle ḳurtulġatım, ḳurtulmaḳ uluġ (26/41b3=4:73 KT)

kurul-: Ürkmek, irkilmek 35/3a3=39:45 (KT)

Ḳaçan yād ḳılınsa Taŋrı yaŋluz ḳurlur sizler anlarnıŋ köŋülleri bitmezler ol cehānḳa (35/3a3=39:45 KT)

kül-: Gülmek 294/248, 396/309, 277/241 (DLT); 76, 80, 4641 (KB); 172 (AH); 29/58b3=9:82, 36/57a1=43:47 (KT)

Külmesünler azḳına, ıġlasunlar üküş, yanut anı kim ḳazġanur erdiler (29/58b3=9:82 KT)

külçir-: Gülümsemek 3845, 5680 (KB); 205 (AH)

sewüg külçirer teg yarudı ajun

sakınç kısğa boldı sewinçler uzun (5680 KBM)

küwen-: Övünmek 346/278 (DLT)

ol meniŋ birle küwendi (346/278 DLT)

küwez bol-: Kibir göstermek 131/115, 163/142 (DLT)

erdem tile ögrenipen bolma küwe.z

erdemsizin ögünse eŋmegüde eŋe.r (131/115 DLT)

küwezlen-: Gururlanmak, kibirlenmek 1377, 4111, 4553 (KB)

küwezlenme elgiñ sala kirmegil

elig alşu tutşu yéme turmağıl (4111 KBM)

küvezlen-: Şımarmak 32/37b1=28:58 (KT)

Néçe yoḳattımız uluşdın [kim] küvezlendi anıŋ tiriglikleri (32/37b1=28:58 KT)

mezelen-: (F. T.) Hoşlanmak 36/67b1=43:71 (KT)

Tezgindürlür olar üze saġraḳlar ... anıŋ içinde anı kim ārzūlayur et-özler, mezelenür közler (36/67b1=43:71 KT)

muŋaḍ-: Sıkıntıda kalmak, bunalmak 311/256 (DLT); 1859, 5477, 572 (KB)

Er oglı muŋa.dma.s ıt oglı kölerme.s (311/256 DLT)

muŋuk-: Bunalmak, ümitsizliğe düşmek 2397 (KB); 27/17b1=5:3 (KT)

Kim kim muŋuḳsa açlıḳ içinde emitmemekin oġramadaçı yazuḳḳa (27/17b1=5:3 KT)

ohsın- ~ ohsun-: Pişman olmak, sonradan üzülmek 131/115, 607/499 (DLT)

ol kılmış īşıŋa oxsındı (131/115 DLT)

öç-: (Öfke) geçmek 92/85 (DLT); 28/30a3=7:154 (KT)

Ḳaçan öçti erse Mūsādın öwke aldı taḥtalarnı (28/30a3=7:154 KT)

öçe-: Yatışmak, sükûn bulmak 3609, 5314, 4651 (KB)

bu otuğ negü teg öçürse öçer

kerek erse körklüg ya körksüz kuçar (3609 KBM)

öç al-: Öç almak, intikam almak 33/19 (DLT)

Alp Er Toŋa öldi mü

i.si.z aju.n kaldı mu

ödḷek öçin aldı mu

emdi yürek yırtılu.r (33/19 DLT)

öç öte-: Öç almak 320/262 (DLT)

küçi teŋi tokıştı

oguş ko.num okuştı

çerig tapa yakıştı

bizke kelip öç öte.r (320/262 DLT)

ögle-: Övünmek 435/340 (DLT)

çagrı birip kuşlatu

taygan ıḍıp tışlatu

tilkü toŋuz taşlatu

erdem bile öglelim (435/340 DLT)

ögün-: Kendini övmek, övünmek 110/99, 131/115, 156/135 (DLT)

ol ȭzin ögündi (110/99 DLT)

ökün-: Pişman olmak, hayıflanmak 79/67, 109/98, 110/99 (DLT); 363, 928, 1143 (KB); 144, 143, 114 (AH)

Ol telim ökünç öküdi (79/67 DLT)

ökün-: Üzülmek, kaygılanmak, endişe etmek 27/37b1=5:26 (KT)

Ökünmegil fãsıḳ boḍunlar ara (27/37b1=5:26 KT)

ökünç kıl-: Pişman olmak 637/533 (DLT)

ol aŋar ökünç kıldı (637/533 DLT)

öpkele-: Kızmak, öfkelenmek 536/438 (DLT)

Otagka öpkele.p sȕke sö.zle.me.dük (536/438 DLT)

öpkile-: Kızmak, kızıp uzaklaşmak 159/138 (DLT)

ol andın öpki.le.di (159/138 DLT)

östük-: Özlem ve ihtiras duymak 128/113 (DLT)

ol bu īşka östükti (128/113 DLT)

öwkele-: Öfkelenmek 6310 (KB)

saña kim tegürdi maña ay bu küç

ya kim öwkeledi ya kim kıldı öç (6310 KBM)

öwkelen-: Öfkelenmek, gazap etmek 26/61a2=4:93, 35/39a1=60:13 (KT)

Öwkelendi Taŋrı anıŋ üze, yırattı anı (26/61a2=4:93 KT)

öz tik-: Kaşgarlı Mahmud'a göre "özlem ve ihtiras duymak" anlamındaki östük-fiilinin aslı 128/113 (DLT)

ōz tikti (128/113 DLT)

özel-: Izdırap çekmek 1096, 678 (KB)

üzelü barır-men öz erksiz bolup

kutulğu yérim yok tiriglik bulup (1096 KBM)

peşiman bol- / ökün-: Pişman olmak 28/26b2=7:149 (KT)

Ḳaçan peşīmān bolup / öknüp eligleri içinde kördiler (28/26b2=7:149 KT)

rahm kıl-: Merhamet etmek 28/27a1=7:149, 37/60b3=49:10 (KT)

Eger raḥm ḳılmasa bizke, İḍimiz barımızını örtmese bolur men ziyānlıḳlardın (28/27a1=7:149 KT)

rahm kılın-: Bağışlanmak, merhamet edilmek 25/5b1=3:132, 34/9a2=36:45 (KT)

Boyun suŋlar Taŋrıḳa hem yalavaçḳa bolġay kim raḥm ḳılınġay sizler (25/5b1=3:132 KT)

saklan-: Korkmak 32/5b2=28:6 (KT)

Körkitget-miz Fir'avnḳa Hāmānnı yana ol ikiniŋ sülerini olardın ol kim saḳlanur erdiler (32/5b2=28:6 KT)

sarıl-: Kızmak 330/267 (DLT) → **arıl-**

beg aŋa.r arıldı sarıldı (330/267 DLT)

sarıl-: Kendini suçlamak, vicdan azabı çekmek 107/97 (DLT) → **eril-**

er erildi sarıldı (107/97 DLT)

ser-: Kızmak, çıkışmak, kaba söz söylemek, incitmek, kabalık etmek 6543, 6538, 3452 (KB)

negü sözlese men sözümni yérip

cevâbın kılur sen özümni serip (3452 KBM)

ser-: Sabretmek 267/234, 285/244 (DLT); 807, 6275, 489 (KB); 175, 176 (AH); 30/9b1=12:90, 34/51b3=38:17, 35/55a3=40:55 (KT)

Ol kim saḳınsa hem serse Ol Taŋrı żāyi' ḳılmaz eḍgü işliglerniŋ yanutın (30/9b1=12:90 KT)

seril-: Sarsılmak; gücenmek, hiddetlenmek; tahammül etmek 795, 1610, 4611 (KB)

serin-: Sabretmek 350/280, 548/448 (DLT); 3067, 558, 1322 (KB); 28/18a1=7:137, 30/50b2=16:42, 30/83b3=16:96 (KT)

Tükel boldı seniŋ İḍiŋniŋ körklüg sözi Ya'ḳūb oġlanları üze anıŋ birle kim serindiler (28/18a1=7:137 KT)

seşin-: Bir şeye niyetlenip onu yapmada kararsız kalmak (çözülür gibi olmak); (at vb.) bağından kurtulmak üzere olmak 343/276 (DLT)

er kulın urga.lı seşindi (343/276 DLT)

sewin- ~ sewün-: Sevinmek 10/5, 343/277, 63/49 (DLT); 620, 1226, 3411 (KB); 44 (AH); 25/28b3=3:188, 36/32b3=42:48, 29/58a1=9:81 (KT)

sewünmegil yund ügür aḍgır anın

altun kümüş bulnupan agı tawa.r (343/277 DLT)

sıgta-: Ağlamak 565/465, 599/491, 104/95 (DLT); 6292 (KB)

ogla.n sıgta.dı (565/465 DLT)

siŋ-: (Gönüle) tesir etmek, işlemek 614/509, 512/411 (DLT)

sö.z köŋülke siŋdi (614/509 DLT)

soŋra-: Huysuzlaşmak, homurdanmak 619/514 (DLT)

er īşka soŋra.dı (619/514 DLT)

sorış-: (Yüz) buruşmak 316/259 (DLT)

anıŋ yȳzi sorışdı (316/259 DLT)

sorıt-: (Yüzü) asmak 417/328 (DLT)

er yȳzin sorıttı (417/328 DLT)

şeklen-: Şüphe etmek 38/80a2=65:4 (KT)

Eger şeklense siz olarnıŋ 'iddetleri üç ay (38/80a2=65:4 KT)

taŋıl-: Şaşırmak 4595 (KB)

törü bilmez ögsüz kılıksız kişi

törülüg kişi körse yañlur başı (4595 KBM)

taŋırka-: Gayret etmek 785, 5433, 6487 (KB)

söz asğı ol ermez üküş sözlese

ya sözni tañırkap üküş tıñlasa (5433 KBM)

taŋız-: (Adam) öfkeden kabarmak 615/510 (DLT)

er öpke.sinde taŋızdı (615/510 DLT)

taŋla-: Şaşırmak 619/514 (DLT); 648, 5691, 4964 (KB); 34/19a3=37:12, 34/47b1=38:4, 37/68a3=50:2 (KT)

Kendü taŋlar sen, olar füsūslanurlar (34/19a3=37:12 KT)

taŋlaş-: (Birden fazla kişi) şaşırmak 617/512, 617/513, 199/170 (DLT)

kişi.le.r bu īşıg taŋlaşdı (617/512 DLT)

tartın-: Şefkat göstermek 386/303 (DLT)

er oglıŋa tartındı (386/303 DLT)

taru-: (Adam) sıkılmak, daralmak 559/461 (DLT); darda kalmak 464 (AH); 26/55b3=4:90 (KT)

Kelseler sizke tarusa köküzleri toḳuşmaḳ siziŋ birle (26/55b3=4:90 KT)

tarun- ~ tarın-: Sıkılmak, bıkmak 340/274 (DLT)

er īşta buştı tarındı (340/274 DLT)

ter bol-: Utanmak 162/141 (DLT)

er ter boldı (162/141 DLT)

tersin-: (Birisine) kızmak 386/303 (DLT)

beg aŋar tersindi (386/303 DLT)

terslen-: Hoşuna gitmemek 35/30b1=40:14 (KT)

Ündeŋler Taŋrını ḳatıġsız ḳılġanlar aŋar dīnni neçe terslenseler kāfirler (35/30b1=40:14 KT)

töngüldür-: Ümit kesmek 3865 (KB)

tüñüldürdi aydı yana kelme tép

özüm barğu ermez küçün kolma tép (3865 KBM)

tumluglan-: Soğuk davranmak ve surat asmak 403/313 (DLT)

ol aŋar tumluglandı (403/313 DLT)

tun bol-: (Gönül) rahatlamak 503/403 (DLT)

köŋül tu.n boldı (503/403 DLT)

turkın- ~ turkun-: Utanmak 387/303, 393/308 (DLT)

ol mindin turkındı (387/303 DLT)

turkuglan- ~ turkıglan-: Utanmak, (birinden) utanıp işe devam etmemek 402/313, 403/313 (DLT)

ol mindin turkıglandı (402/313 DLT)

turugsa-: (Hayatta) kalmak istemek 590/483 (DLT)

ewin barkın satıgsa.dı

yulug bīrip barıgsa.dı

tirig erse turugsa.dı

aŋar sākınç küni togdı (590/483 DLT)

turul-: (İşten, yemekten vb. şeylerden) bıkmak 331/269 (DLT)

er īştın turuldı (331/269 DLT)

tuşan-: (Ayaklar) dolanmak, korkudan birbirine dolaşmak 340/275, 341/275 (DLT)

Arslan kökrese at aḍa.kı tuşa.nur (340/275 DLT)

tüŋül-: Ümit kesmek 50/35, 616/511 (DLT)

kança bardıŋ ay ogul

erdi.ŋ mende inç amul

attın emdi sen tü.ŋü.l

kı.ldı.ŋ erse kı.lma.gu (50/35 DLT)

ula-: Kıvranmak, üzülmek 506 (AH)

ulın-: Ssanmak, bıkmak 111/100 (DLT); 6602, 1510, 5243 (KB)

men bu īşta ulındım (111/100 DLT)

uman-: Korkmak, kaçınmak 30/22b1=15:31 (KT)

Yüküdiler ferişteler ḳamuġları yumḳılar meger umunçsuz raḥmetdin, umandı kim bolsa yüknügliler birle (30/22b1=15:31 KT)

umun-: Bizzat ummak, (Tanrı'dan) dilemek 630/525, 111/100 (DLT); 3622, 3651, 3668 (KB)

tosun münüp sekirtsün

esizlikin amurtsun

ıtka keyik kaytartsun

tutmış sānı umnalım (630/525 DLT)

usan-: Usanmak, bıkmak 32, 103, 309 (AH)

utan-: Oğuz lehçesinde, utanır görünmek 108/98, 148/128 (DLT) → **uwutlan-**

ol mendin utandı (108/98 DLT)

uwtan-: Utanmak 57 (AH); 33/16b3=33:53 (KT)

Ol emgetür erdi yalavaçnı, uwtanur erdi sizdin (33/16b3=33:53 KT)

uwut bol-: Utanmak 156/135, 536/438, 547/447 (DLT)

özin ögnüp orı.la.dı

yırak yi.rig karı.la.dı

atıg kemşip orı.la.dı

uwut bōlup töpü agdı (156/135 DLT)

uwutlan-: Utanmak 148/128 (DLT) → **utan-**

er uwutlandı (148/128 DLT)

uyaḍ- ~ uyat-: Utanmak 115/104, 40/26 (DLT); 6540, 864 (KB); 432 (AH)

ol mindin uyattı (115/104 DLT)

uyal-: Utanmak ve çekinmek 138/121 (DLT)

ol mendin uyaldı (138/121 DLT)

ürk-: (Kurttan, düşmandan vb. şeylerden) ürkmek 626/522 (DLT)

kōy ürkti (626/522 DLT)

bodu.n ürkti (626/522 DLT)

ürküş-: (Birden çok insan, topluluk) ürkmek, korkarak kaçışmak 88/79 (DLT)

usıtga.n kuya.ş kapsadı

umunçlug aḍaş tepsedi

Ertiş suwın keçsedi

boḍun anın ürküşü.r (88/79 DLT)

ürül-: (İnsan, öfkeden) şişmek 106/97 (DLT)

er öwke.sinde ürüldi (106/97 DLT)

yaçan-: Utanıp çekinmek 479/383 (DLT)

ol mendin yaçandı (479/383 DLT)

yalk-: Bıkmak, usanmak 6628 (KB)

üküş sözlediñ söz suwı barmasun

üküş sözke yalkar bu yalñuk ire (6628 KBM)

yaru-: Dinlenmek ve sevindirici bir şeye sevinmek 481/385 (DLT) → **yaru yaşı-**

yaru- yaşu-: Dinlenmek ve sevindirici bir şeye sevinmek 481/385 (DLT) → **yaru-**

er yaru.dı yaşu.dı (481/385 DLT)

yawal-: Öfke yatışmak, öfke yatışıp yumuşamak 200/171 (DLT)

telim başlar yuwuldı met

yagı andın yawaldı met

küçi anıŋ kewildi met

kılıç kınka küçün sıgdı (200/171 DLT)

yayıl- yaykal-: Gönlü her şeye meyletmek 489/391 (DLT)

er köŋli yayıldı yaykaldı (489/391 DLT)

yer-: Mahzun olmak, melul olmak 85/76 (DLT)

urunçak alıp yermedi

alımlıg körü armadı

adaşlık üze turmadı

kalın eren tirgeşü.r (85/76 DLT)

yerit-: Tembelleşmek ve üşenmek 423/331 (DLT)

er ïşke yeritti (42/331 DLT)

yıgın-: Kendi kendini engellemek 1414, 5216, 6118 (KB)

tilek ârzû sürme havâññı yığın

kişig soñdamağıl tiliñ kıl ağın (6118 KBM)

yıgla-: Ağlamak 146/127, 579/476, 585/479 (DLT); 1235, 1121, 1149 (KB); 31/23a1=19:58, 36/81b1=44:29 (KT) → **ıgla-**

Tüşerler yüknü hem yıġlayu (31/23a1=19:58 KT)

yıglaş-: (İnsanlar) ağlamak, ağlaşmak 585/479 (DLT)

kişi barça yıglaşdı (585/479 DLT)

yimlen-: Zevk bulmak 2465 (KB)

bu körklüg yüzüg körse köz suwlanur

köñül açlur anda bu cân yémlenür (2465 KBM)

yir-: İğrenmek 526/427 (DLT)

er aşıg yi.rdi (526/427 DLT)

yirin-: İğrenmek 5327 (KB)

yirindi ajunuğ süründike kod

bayat birge anda tü ni‘met yégin (5327 KBM)

yiriş-: Gülümsemek 475/380 (DLT); 3953, 5827 (KB)

er yirişdi (475/380 DLT)

yüreklen-: Yüreklenmek, şecaat göstermek 492/393 (DLT)

er yüreklendi (492/393 DLT)

3.4.1.2. Kılış Fiilleri

açıt-: Elem vermek, acıtmak 112/101 (DLT)

ol anıŋ kö.ŋlin açıttı (112/101 DLT)

amurt-: Sakinleştirmek, (öfkeyi) dindirmek 630/525 (DLT)

ol beg öpke.sin amurttı (630/525 DLT)

arzula-: Arzulamak, istemek, dilemek 136, 676, 898 (KB); 34/14a1=36:57, 36/67a3=43:71, 33/62b3=34:54 (KT)

Olarḳa anıŋ içinde mı̄ve turur, olarḳa turur ol kim ārzūlarlar (34/14a1=36:57 KT)

aşuk- ~ aşık-: Özlemek 105/95, 349/280 (DLT)

ol ewke aşuktı (105/95 DLT)

boynat-: Mağrur olmaya yönlendirmek 441/345 (DLT)

ol oglannı īşka boynattı (441/345 DLT)

bulga-: Kızdırmak, sinirlendirmek 571/470 (DLT)

ol er anıŋ köŋlin bulga.dı (571/470 DLT)

buşur-: Hiddetlendirmek, can sıkmak 794, 4209, 784 (KB); 347 (AH)

adaş köñli bilmek tilese özüñ

buşurğıl sözün sen yéme tüg yüzüñ (4209 KBM)

emget-: Yormak 136/119 (DLT); 3961, 4974, 166 (KB); 33/17b2=33:53, 38/41b1=61:5, 29/43b1=9:61 (KT)

Kerekmez sizke emgetse sizler, Taŋrınıŋ yalawaçını (33/17b2=33:53 KT)

eŋit-: Hayrete düşürmek, şaşırtmak 404/314 (DLT)

tıgraklanıp sekirtti

erin atın yügürtti

bizni kamug eŋitti

andag sūke kim yete.r (404/314 DLT)

eŋtür-: Hayrete düşürmek 147/128 (DLT)

erni eŋtürdi (147/128 DLT)

erseklen-: Erkeği hırsla ve fuhuş maksadıyla arzulamak 158/137 (DLT)

işle.r erseklendi (158/137 DLT)

etet-: Zahmet çektirtmek 112/101 (DLT)

ol anı etetti (112/101 DLT)

ewse-: Evini istemek, özlemek, arzulamak 141/124, 142/124 (DLT)

er ewse.di (141/124 DLT)

ewset-: Evini özletmek, arzulamasını sağlamak 135/118 (DLT)

oglum meni ewsetti (135/118 DLT)

ḫased kıl-: Haset etmek, kıskanmak 37/36b2=48:15, 26/26a2=4:54 (KT)

Kendü ḫased ḳılur siz bizke, kendü uḳmaz erürler meger azḳına (37/36b2=48:15 KT)

içise-: İçmek istemek 14/8, 141/123 (DLT)

Sūw içisedi (14/8 DLT)

ilen-: Ayıplamak 111/100 (DLT)

ol aŋar ilendi (111/110 DLT)

isin-: Isınmak; sevmek 109/99 (DLT); 32/20b2=28:29, 35/65a3=40:72, 31/89b1=20:119 (KT)

Keldürgem sizke andın ŋber azu bir kesek otdın bolġay kim isingey sizler (32/20b2=28:29 KT)

isit-: Isıtmak, bağlamak 2295, 4623, 1696 (KB)

köñül kodkı tuttı tilin söz süçig

bodunuğ işitti taşığ hem içig (1696 KBM)

iste-: Aramak; istemek 139/122 (DLT)

iste.di (139/122 DLT)

kaḍgurt-: Kaygılandırmak, üzmek 27/46b2=5:41, 38/6a1=58:10, 25/17b3=3:154 (KT)

Ey yalavaç, ḳaḍġurtmasun séni anlar kim éwişürler küfr içinde (27/46b2=5:41 KT)

keçrümsin-: Affeder görünmek 397/309 (DLT)

ol anıŋ yāzukın keçrümsindi (397/309 DLT)

keçrüş-: Karşılıklı suçları affetmek 378/297 (DLT)

ola.r bi̇̄r bi̇̄rniŋ yāzu.kın keçrüşdi (378/297 DLT)

keçür-: (Günahı, suçu) affetmek 307/253 (DLT); 37, 154, 337 (AH); 29/46b1=9:66, 36/19b1=42:25, 36/22b3=42:30 (KT)

Eger keçürsem bir ögürdin sizdin ḳınayur-miz bir ögürni (29/46b1=9:66 KT)

kerekle-: Aramak, istemek 593/486 (DLT); 961, 3455 (KB)

ol anı kerekle.di (593/486 DLT)

kızart-: Kızartmak, mutlu etmek 2384, 4868, 1287 (KB)

yağı körse alp er kızartur meñiz

karışsa bodulur kızıl hem yağız (2384 KBM)

kikne-: Fitne uyandırmak 4301 (KB)

kuruğ sözleme sen kişig soñdama

uşak söz ederme yéme kikneme (4301 KBM)

kol-: İstemek 277/241, 119/106, 140/123 (DLT); 3056, 3484, 3693 (KB); 312 (AH)

ol mendin nēŋ koldı (277/241 DLT)

komıt-: Heyecanlandırmak, coşturmak 426/333, 421/330, 47/32 (DLT)

anı komıt (426/333 DLT)

korkıt- ~ korkut-: Korkutmak 433/339, 445/347 (DLT); 656 (KB); 28/8a1=7:116, 33/86a3=36:6, 35/79a2=41:13, 31/35b2=19:97 (KT)

ol anı korkıttı (433/339 DLT)

Cādūluḳ ḳıldılar boḍun közleriŋe, ḳorḳıttılar olarnı (28/8a1=7:116 KT)

Ḳorḳıtmaḳ üçün boḍunnı ol kim ḳorḳıtıldı (33/86a3=36:6 KT)

küldür-: Güldürmek 3595, 4096, 5866 (KB)

méni muñka tegrür et öz emgetür

ara küldürür kör ara yığlatur (3595 KBM)

kültür-: Güldürmek 364/289 (DLT)

ol meni kültürdi (364/289 DLT)

küse-: Arzulamak, istemek 561/462 (DLT); 363, 838, 3698 (KB); 373 (AH); 30/57a3=16:57 (KT)

Olarḳa ol ne kim küser erse sizler (30/57a3=16:57 KT)

küset-: Arzu ettirmek, heveslendirmek 26/80b2=4:119 (KT)

Ḳışurġay men oḳ olarnı, küsetgey men olarnı (26/80b2=4:119 KT)

muŋaḍtur-: Sıkıntı vermek, muhtaç etmek 3995, 1264 (KB)

yanut bérdi odğurmış aydı kadaş

muñadturduñ emdi ağu kıldıñ aş (3995 KBM)

muŋkar-: Bunaltmak 617/512 (DLT); 4024, 2391, 2397 (KB)

ol anı muŋkardı (617/512 DLT)

ökündür-: Pişman ettirmek 3879 (KB)

tilin sözlemese söz asğı telim

ökündürdi sözlep méni bu tilim (3879 KBM)

özel-: Özlemek 500/401 (DLT)

kü.gler kamug tüzüldi

ıwrık iḍiş tizildi

sensiz özüm özeldi

kelgil amul oynalım (500/401 DLT)

özle-: Benimsemek B13 (KB)

sarsıt-: Azarlamak, sert davranmak 432/337 (DLT)

ol anı sarsıttı (432/337 DLT)

sıgtat-: Ağlatmak 442/346 (DLT); 6126 (KB) → **sıgdad-**, **sıxtat-**

anı sıgtat (442/346 DLT)

sıxtat-: Ağlatmak 428/335 (DLT) → **sıgtat-**, **sıgdad-**

ol anı sıxtattı (428/335 DLT)

soyurka-: Merhamet etmek, rahmet etmek 36/75b2=44:6, 36/85a3=44:42 (KT)

Soyurḳamaḳ üçün İḍiŋdin, ol ol eşitgen bilgen (36/75b2=44:6 KT)

şevklen-: Çok arzu etmek, istemek 30/47b3=16:37 (KT)

Eger şevklense sen köni yol körkitmek üze bütünlükin kim Taŋrı yolḳa köndürmes (30/47b3=16:37 KT)

taŋlat-: Şaşırtmak 442/345 (DLT)

ol meni taŋlattı (442/345 DLT)

telge-: Birisini sinirlendirmek ve kızdırmak (bulga- ile birlikte kullanılır.) 571/470 (DLT)

telgen-: (Birine) kızıp yüz çevirmek (ikilemeyle kullanılır.) 387/303 (DLT) **bulgan-**, **telgen-**

ol aŋar bulgandı telgendi (387/303 DLT)

tepse-: Kıskanmak 88/79, 233/202, 568/468 (DLT); 4248, 4249, 4254 (KB) → **tepze-**

tumlıg kelip kapsadı

kutlug yāyıg tepsedi

karlap ajun yapsadı

et yin üşüp emrişü.r (233/202 DLT)

tepset-: Kıskandırmak 432/337 (DLT) → **tepzet-**

ol meni tepsetti (432/337 DLT)

tepze-: Kıskanmak 14/7, 568/468 (DLT) → **tepse-**

tepze.di (14/7 DLT)

tepzet-: Kıskandırmak 432/337 (DLT) → **tepset-**

ol meni bu īşka tepzetti (432/337 DLT)

tile-: Dilemek, aramak, istemek 394, 336, 259 (AH)

toḍgur-: Bıktırmak, nefret etme derecesine getirmek 355/283 (DLT)

ol meni bu īştın toḍgurdı (355/283 DLT)

um-: Ummak 59/44, 94/88 (DLT); 5612, 5062 (KB); 2, 375, 211 (AH); 34/84b2=39:9, 26/72a3=4:104, 26/72b1=4:104 (KT)

Ḳorḳḳa ol cehāndın hem umar iḍisi raḥmetini (34/84b2=39:9 KT)

umdur-: Hasret bırakmak, umdurmak 294/248 (DLT)

turga.n ulug ışlaka

tirgi urup aşlaka

tumlug kadır kışlaka

koḍtı erig umduru (294/248 DLT)

umunç tut-: Ummak, ümit etmek 79/67 (DLT)

Umunç Teŋri.ke tut (79/67 DLT)

uwutgar-: (Birini) utandırıncaya kadar hayâ duygusuna sevketmek, utandırmak 147/128 (DLT)

ol meni uwutgardı (147/128 DLT)

ürküt-: Ürkütmek 136/118 (DLT)

ol kōy ürkütti (136/118 DLT)

yıglat-: Ağlatmak 440/344 (DLT); 3595, 4096, 6200 (KB)

ol anı yıglattı (440/344 DLT)

yilkit-: Heyecanlandırmak 3540, 3567 (KB) → **yilküt-**

bezenip bu dünyâ özin körkitür

itinmiş kelin teg köñül yilgitür (3540 KBM)

yilküt-: Heyecanlandırmak 3104 (KB) → **yilkit-**

bayudı bodun inçke tegdi yatur

uluş kend bezendi köñül yilgütür (3104 KBM)

yirgür-: Nefret ettirmek 2077 (KB)

tügük yüz irig söz küwez kür kılık

kişig yirgürür köndrü bilmez yorık (2077 KBM)

3.4.2. Akıl, Zihin

3.4.2.1. Oluş Fiilleri

adaş-: Şaşırmak, yanılmak, hata etmek, şaşırıp yolunu kaybetmek (130/8 DH)

Kul Hâce Ahmed zâhir a'ma yol adaştı

Taliblerni suhbetiden yırak kaçtı

Karıb çöküb Hakk yolığa aklı şaştı

Tangla barsa körmez kömi ferâğatın (130/8 DH)

akl u huşı kit-: Düşünemez hâle gelmek, kendini bilmez durumda olmak 69/2 (DH)

Merkep yağır, yüküm ağır özüm gamgin

Hasret birle akl u huşum ketti temkin

Ötib kervân közdin gâyib boldı mukin?

Barur cayım bilelmesmen kayan emdi (69/2 DH)

amulluk kıl-: Makul ve temkinli olmak 37/57a2=49:6 (KT)

Apaŋ kelse silerke bulġanuḳ söz / saw birle amulluḳ ḳılıŋlar kim tegmeŋ ésizlikin (37/57a2=49:6 KT)

asŋar-: İş yapmamak için ayak direyip oturmak 147/128 (DLT)

er asŋardı (147/128 DLT)

bilgeḍ-: Akıllanmak 434/339 (DLT) → **bilget-**

ogla.n bilge.ḍti (434/339 DLT)

bilget-: Akıllanmak ve zekileşmek 434/339 (DLT) → **bilgeḍ-**

oglan bilgetti (434/339 DLT)

biligse-: Akıl istemek 590/484 (DLT)

ogla.n biligse.di (590/484 DLT)

bilimsin-: Akıllı, iş bilir görünmek 398/309, 533/433 (DLT)

ı.ş bilimsindi (398/309 DLT)

bilsik-: Bilinmek, öğrenilmek 381/299, 15/8 (DLT)

anıŋ yaşut īşı bilsikti (381/299 DLT)

boşlaglan-: Taşkınlık yapmak ve söz dinlememek 402/313 (DLT)

er īşda boşlaglandı (402/313 DLT)

bügüle-: Bilgi ile techiz olmak 1666, 3142 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş aydı ilig

bügülep bu sözke yetürsü bilig (1666 KBM)

büt-: İnanmak, ikrar etmek; doğrulanmak 503/403, 413/324, 518/416 (DLT); 147 (AH); 33/32a3=34:8, 25/1a1=3:119, 27/47a1=5:41 (KT) → **bit-**

Andaġ ermez kim anlar bütmezler āḫiretḳa (33/32a3=34:8 KT)

çınık-: Doğrulanmak 327/266 (DLT)

sö.z çınıktı (327/266 DLT)

igen-: İnatlaşmak, huysuzlaşmak 109/98, 110/99 (DLT)

kış-: Yoldan çıkmak, sapıtmak, azmak, itaat etmemek 36/52a2=43:36, 28/53a3=7:180, 26/20a2=4:44 (KT)

Kim kim ḳışsa Taŋrı yādındın gümārlaġay-miz aŋar yekni (36/52a2=43:36 KT)

kış-: Meyletmek 30/87a3=16:103 (KT)

Olar ayurlar kim: ögretür aŋar bir yaŋluḳ, [til] ol kim ḳışarlar anıŋ birle, tāzī ermes (30/87a3=16:103 KT)

kön-: (Doğru yola) yönelmek 279/242 (DLT); 28/36a2=7:159, 37/14b3=47:17, 32/2a3=27:92 (KT)

Uḍuŋlar aŋa, bolġay kim köngey sizler (28/36a2=7:159 KT)

köŋüllen-: Niyetlenmek; bir şeyi anlayıp idrak etmek 621/516 (DLT)

muŋuk-: Mihnet çekmek 616/511 (DLT)

er muŋuktı (616/511 DLT)

os-: Oğuzcada zannetmek 93/86 (DLT)

men ayla osdum (93/86 DLT)

osan-: Gafil olmak, ihtiyatsız olmak 26/70a1=4:102 (KT)

Ārzū ḳılur anlar kim tandılar eger osansa sizler sāzlarıŋızdın (26/70a1=4:102 KT)

osnat-: Benzetmek; zannetmek krş. ösne- 137/119 (DLT)

men aŋar osnattım (137/119 DLT)

sakın-: Sakınmak 344/277 (DLT); 6080, 1112, 1157 (KB); 367, 370, 346 (AH)

ol mindin sakındı (344/277 DLT)

sandırış-: Saçmalamak 373/294 (DLT) → **sanrış-**

sandırışdı (373/294 DLT)

sandrı-: Hezayan etmek, saçmalamak 567/467 (DLT) → **sanrı-**

sandrı.dı (567/467 DLT)

sanrı-: Hezeyan etmek, saçmalamak 567/467, 567/468 (DLT) → **sandrı-**

esrük sanrı.dı (567/467 DLT)

sanrış- ~ sanruş-: Saçmalamak 373/294 (DLT) → **sandırış-**

esrükle.r kamug sanruşdı (373/294 DLT)

sayra-: Hezeyan etmek 580/477, 235/204 (DLT)

er telim sayra.dı (580/477 DLT)

sėzin-: Sanmak, zannetmek, hesap etmek 343/276 (DLT); 25/24a2=3:169, 38/27b3=59:14, 32/44b2=29:2 (KT) → **sizin-**

Sézinmegil anlarnı kim öldürüldiler (25/24a2=3:169 KT)

sizin-: Zannetmek 211/181 (DLT) → **sėzin-**

kardu.nı yinçü sakınma.ŋ

tuzgu.nı mançu sizinme.ŋ

bulmaduk nēŋke sewinme.ŋ

bilge.le.r anı yire.r (211/181 DLT)

sizin-: Şüphelenmek 3882 (KB)

sézinmedim erdi kör odğurmışığ

okıp kelmegüsin er erdi bışığ (3882 KBM)

süçin- ~ süçün-: (Konuşma vb. bir şeyin) tadına varmak 342/276 (DLT); 618, 2092, 2836 (KB)

er sö.zke süçündi (342/276 DLT)

şatlan-: Çigil lehçesinde (bir işe) cür'et etmek 390/305 (DLT)

ol bu īşka şatlandı (390/305 DLT)

tiren-: (Bir şeyden) imtina etmek 340/274 (DLT)

er īştın tirendi (340/274 DLT)

tiren-: Dayanmak, direnmek, çekinmek 3885, 4921, 2061 (KB)

toŋuş-: (İnsan) bir işi kabul etmede ağırdan alıp tereddüt etmek ve işten nefret edip gözünü dikmek 616/511 (DLT)

er toŋuşdu (616/511 DLT)

töŋül-: Ümit kesmek, vazgeçmek, dönmek 3793, 4792, 2816 (KB)

ukul-: Anlaşılmak 108/98 (DLT); 1017, 3912, 5987 (KB)

bu sö.z ukuldı (108/98 DLT)

unıt- ~ unut-: Unutmak 115/104, 115/103, 427/334 (DLT); 757, 1124, 4844 (KB); 354, 482 (AH); 28/41a3=7:16, 34/83b1=39:8, 31/92a1=20:126 (KT)

Ḳaçan unıttılar erse anı kim pend bérildiler (28/41a3=7:16 KT)

unutul-: Unutulmak 31/92a2=20:126 (KT)

Unıttıŋ sen anı mundaġuḳ bu kün unutulur sen (31/92a2=20:126 KT)

usan-: Gafil olmak 1449, 5693, 1204 (KB)

ayur ay tirig sen usanma odun

usandım ökünçün yatur-men yılın (1449 KBM)

uslan-: Uslanmak 278 (AH)

üşgür-: Hatırlamak 5832, 6326, 6503 (KB)

negü tér méni üşgürürmü du‘ân

du‘â ol bayattın belâka amân (5832 KBM)

yaŋıl-: Yanılmak 478, 630, 198 (KB); 353 (AH)

yañıldı bu tüşte meniñ bu özüm

negü teg açayın kişike sözüm (630 KBM)

yar- / sı-: (Yemin) bozmak, sözünden dönmek 29/9b3=9:13 (KT)

Toḳuşmaz mu sizler boḍun birle kim yardılar / sıdılar andlarını (29/9b3=9:13 KT)

yaz-: Şaşırmak, yanılmak 205, 2516, 3520 (KB); 445 (AH)

apa yazdı erse bayat kınadı

bu dünyâğ tünek kıldı erklig idi (3520 KBM)

yıgıl-: (İşten) imtina etmek; men edilmek 477/382 (DLT)

er īştın yıgıldı (477/382 DLT)

yıgıl-: Kaçınmak, vazgeçmek, sakınmak, uzak durmak, men edilmek, yasaklanmak 28/73b3=8:19, 27/11a3=4:171, 38/22b1=59:7 (KT)

Eger yıġılsa siz ol yaḫşıraḳ sizke (28/73b3=8:19 KT)

yuwul-: Ahlaksızlıktan uslandırılmak; yola gelmek, yumuşamak 478/382, 221/191 (DLT)

ogla.n yuwuldı (478/382 DLT)

topık yuwuldı (478/382 DLT)

3.4.2.2. Kılış Fiilleri

agruklan-: (Bir işi) ağır bulmak 158/137 (DLT)

ol bu īşıg agruklandı (158/137 DLT)

aŋ-: Anmak, anlamak, dikkat etmek 4057 (KB)

kapuğda kirürde oñuñ aşnu mañ

tilin yarlıkarda ögüñ birle añ (4057 KBM)

aŋa-: Anlamak, bilmek 18, 22 (AH)

aŋla-: Oğuzcada anlamak 147/128 (DLT); 4025 (KB); 38/2 (DH)

ol sö.züg aŋla.dı (147/128 DLT)

azla-: Az görmek, azımsamak 3234, 3231 (KB); 360 (AH) → **azlan-**

tapuğ kılğu halktın anı kizlegü

üküş tâ‘at erse anı azlağu (3231 KBM)

āzlan- ~ azlan-: Azımsamak 151/131 (DLT); 305 (KB) → **azla-**

ol bu yarma.kıg āzlandı (151/131 DLT)

belgürt-: Ayırt etmek, farkına varmak, bilmek 33/42a1=34:21 (KT)

Meger belgürtse-miz ol kim kirtgünse āḫiretḳa andın kim ol andın şek içinde (33/42a1=34:21 KT)

bil-: Bilmek 34/20, 543/443, 9/5 (DLT); 1152, 1878, 3779 (KB); 506, 114, 368 (AH); 36/35a3=42:52, 38/77a3=65:1, 36/106b2=45:32 (KT)

Bilmez erdiŋ né ol bitig, né ol īman (36/35a3=42:52 KT)

bil-: Öğrenmek 28/37a3=7:160 (KT)

Aḳtı andın on iki yul, çın-oḳ bildi ḳamuġ kişiler içgü yerlerni (28/37a3=7:160 KT)

bil-: Bilmek, fark etmek, farkına varmak 30/40a2=16:26, 30/52b1=16:45, 36/65a1=43:66 (KT)

Keldi olarḳa ḳın andın kim bilmesler (30/40a2=16:26 KT)

bil-: Tespit etmek 31/34b2=19:94 (KT)

Bütünlükin bildi olarnı hem sadı olarnı (31/34b2=19:94 KT)

bildür-: Bildirmek 398, 3413 (KB); 107 (AH); 33/23a3=33:63, 36/12b2=42:17, 37/8a1=47:6 (KT)

Né bildrür saŋa meger ḳıyāmet bolur yaḳın (33/23a3=33:63 KT)

bilin-: (Kendine ait bir şeyi) bilip anlamak 339/274 (DLT); 5399, 430, 963 (KB); (AH); 33/21b1=33:59 (KT)

Ol yaḳınraḳ kim bilinseler, emgetilmeseler (33/21b1=33:59 KT)

biltür-: Tanıtmak ve bildirmek 354/283, 355/283 (DLT)

ol maŋa īş biltürdi (354/283 DLT)

boxsa-: Bir işi kabul etmeyip kerhen yapmak 568/468 (DLT)

ol aŋar boxsa.dı (568/468 DLT)

bütünle-: Gerçek olup olmadığını araştırıp gerçek olduğunu ortaya koymak 593/486 (DLT)

ol sözüg bütünle.di (593/486 DLT)

çıngar-: İnceleyip gerçekliğini araştırmak 358/285 (DLT)

ol īşıg çıngardı (358/285 DLT)

çınla-: Gerçek olduğunu tasdik etmek, doğrulamak 574/472 (DLT)

ol īşıg çınla.dı (574/472 DLT)

eḍger-: Mühimsemek, umursamak. (Bu fiil çoğunlukla olumsuzluk için kullanılır.) 120/107, 121/107, 125/111, 279/242 (DLT) → **eḍle-**

ol kiçig sö.züg eḍgerdi (120/107 DLT)

eḍleş-: Bir şeyin gizli taraflarını araştırmak 126/111 (DLT)

ola.r bīr ikindi.ni eḍleşdi (126/111 DLT)

endişe kıl-: Düşünmek 36/94b2=45:13 (KT)

Bütünlükin anıŋ içinde nişānlar turur boḍunḳa endīşe ḳılurlar (36/94b2=45:13 KT)

evrül- ~ ewrül-: Yüz çevirmek, kabul etmemek, arka dönüp gitmek, vazgeçmek 36/37b3=43:5, 28/74b2=8:20, 35/42a2=40:33 (KT)

Ewrer [mü]-miz sizdin pendni, ewrülmek, neçeme bolsa siz boḍun teŋde keçigli (36/37b3=43:5 KT)

irteş-: Araştırmak, tetkik etmek; istemek 122/108 (DLT)

ola.r bu sözüg irteşti.le.r (122/108 DLT)

irtet-: Aratmak, istetmek 134/117 (DLT)

ol anı irtetti (134/117 DLT)

isiglen-: Yapmayı düşünmek, hazırlanmak 149/129 (DLT)

ol bu ugurda barma.kka isiglendi (149/129 DLT)

katrun-: İnatlaşıp vazgeçmek, bir şey yapmayı bırakmak 390/306 (DLT)

ol maŋa yarma.k bīrür erke.n katrundı (390/306 DLT)

oḍgar-: Tanımak 120/107 (DLT)

ol anı ki.ḍin oḍgardı (120/107 DLT)

oxşat-: Benzetmek 135/118 (DLT)

ol meni ata.ma oxşattı (135/118 DLT)

ö-: Düşündükten sonra anlamak 9/5 (DLT); 3834, 3848, 4334 (KB)

kadaşı uzattı kör ögdülmişig

tutuzdı takı söz ömiş bilmişig (3834 KBM)

öglen-: Şaşkınlıktan sonra bir şeyi idrak etmek; çocuk büyüyüp akıllanmak 134/117, 151/131 (DLT); 1819, 2366, 6305 (KB)

küniñe neñedür turu öglenür

negüni tilese bilür ögrenür (1819 KBM)

ögren-: Öğrenmek 194/166, 337/273, 131/115 (DLT); 1680, 1681, 1683 (KB)

Bilig ö.gren (194/166 DLT)

ögret-: Öğretmek 135/118 (DLT); 1494, 1489, 1493 (KB); 45 (AH); 26/77b1=4:113, 30/87a2=16:103, 38:50a3=62:2 (KT)

Ögretti saŋa anı kim bilmez erdiŋ (26/77b1=4:113 KT)

özel-: Özlemek 500/401 (DLT)

kü.gler kamug tüzüldi

ıwrık iḍiş tizildi

sensiz özüm özeldi

kelgil amul oynalım (500/401 DLT)

sak-: Saymak, kabul etmek 55/40, 193/165 (DLT); 4428 (KB)

bardı eren konuk körüp kutka saka.r

kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıka.r (55/40 DLT)

sakın-: Düşünmek; zannetmek; umursamak 471/376, 350/280, 602/494 (DLT); 38/18a1=59:2, 36/70a2=43:80, 36/98b3=45:21 (KT)

Keldi olarḳa İḍi ḳını andın kim saḳınmadılar (38/18a1=59:2 KT)

san-: Sanmak, zannetmek, düşünmek 170, 2612, 6608 (KB); 367, 133, 326 (AH)

bilir-men tése sen biligdin yırak

biligsizke sandıñ biligli ara (6608 KBM)

sana-: Sanmak, addetmek, bir şeyden saymak 34/69b2=38:62 (KT)

Né ol bizke körmez-miz erenlerni, sanayur men sizlerdin şerlerdin (34/69b2=38:62 KT)

sangar-: Saymak (addetmek), kabul etmek 361/287 (DLT)

ol anı kişi.den sangardı (361/287 DLT)

sez- ~ sėz-: Sanmak, zannetmek 38/85b2=41:22, 36/106b3=45:32, 33/43a1=34:22 (KT)

Ançası bar sézdiŋiz ol Taŋrı bilmez siz üküşni andın kim ḳılur sizler (38/85b2=41:22 KT)

sizik-: Sezmek 327/266 (DLT)

bu īşıg aŋa.r si.ziktim (327/266 DLT)

tanu-: Tanımak 3920 (KB)

teŋe-: Mukayese etmek 468, 98 (AH)

teŋlen-: (İş vb. bir şeyi) planlamak 618/513 (DLT)

er īşın teŋlendi (618/513 DLT)

tumluglan-: Soğuk kabul etmek 403/313 (DLT)

bu ugurnı tumluglandı (403/313 DLT)

tuy-: Sezmek, fark etmek, hissetmek 552/455, 34/21 (DLT)

er īşın tuydu (552/455 DLT)

tuysuk-: Fark etmek, sezmek 530/431 (DLT)

er tuysukdı (530/431 DLT)

tuytur-: Fark ettirmek, kavratmak 529/430 (DLT)

ol maŋa sö.z tuyturdı (529/430 DLT)

tüpger-: (İşin) aslını araştırmak, izini sürmek 356/284 (DLT)

ol īşıg tüpgerdi (356/284 DLT)

tüple-: (İşin aslını) inceleyip araştırmak 572/471 (DLT)

ol īşıg tüple.di (572/471 DLT)

tüpleş-: (Birlikte işin aslını) incelemek 370/292 (DLT)

ola.r bu īşıg tüpleşdile.r (370/292 DLT)

tüplet-: İncelemek 434/339 (DLT)

ol bu īşıg telim tüpletti (434/339 DLT)

tüşür-: Düşündürmek, vesveseye düşürmek 37/73a1=50:16 (KT)

Çın-oḳ törüttimiz ādemīni, bilür-miz né tüşürür aŋa et-özi (37/73a1=50:16 KT)

uk-: Anlamak, öğrenmek 93/87, 380/299, 464/368 (DLT); B30, B74, 155 (KB); 99, 357, 62 (AH); 30/63b3=16:67, 35/63b1=40:67, 35/2b2=39:43 (KT)

Bütünlükin kim anıŋ içinde belgü ol ol boḍunḳa kim uḳarlar (30/63b3=16:67 KT)

uktur-: İzah etmek, anlatmak 118/106, 119/106 (DLT); 398, 510, 796 (KB); 32/5b2=28:7, 38/90a3=66:3, 38/90a1=66:3 (KT)

Uḳturdımız Mūsā anasınḳa kim emüzgil tép (32/5b2=28:7 KT)

ukusa-: Anlamak istemek 141/124 (DLT)

er sö.züg ukusa.dı (141/124 DLT)

ukuş-: (Birden fazla kişi) anlamak 103/94 (DLT)

ola.r bu īşıg ukuştıla.r (103/94 DLT)

unıttur-: Unutturmak 38/13a2=58:19, 38/30b2=59:19 (KT)

Elig buldı anlar üze yek, unıtturdı olarḳa Taŋrınıŋ yādını (38/13a2=58:19 KT)

us bol-: Hayrı şerden ayırmayı bilmek 30/16 (DLT)

ol us boldı (30/16 DLT)

üküşle-: Çok bulmak, çok görmek 153/133 (DLT)

er tava.rın üküşle.di (153/133 DLT)

üsle-: Oğuz lehçesinde, iyiliği kötülükten ayırıp seçmek, temyiz etmek 146/126 (DLT)

ol üsle.di nēŋni (146/126 DLT)

üşkür-: Hatırlamak 121/108 (DLT)

ol unıtmış sö.züg üşkürdi /121/108 DLT)

üşkürt-: Hatırlatmak 121/108 (DLT)

üşkürtti (121/108 DLT)

yawuzla-: (Bir şeyi) kötü saymak 594/486 (DLT)

ol yawuzla.dı nēŋni (594/486 DLT)

yawuzlan-: (Bir şeyi) kötü saymak 491/393 (DLT)

ol atıg yawuzlandı (491/393 DLT)

yigle-: Tercih etmek 1918, 2753 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş ilig kutı

özüm yégledüki bu kulluk atı (1918 KBM)

3.5. Devlet

3.5.1. Devlet Kurma, Devletleşme

3.5.1.1. Oluş Fiilleri

bas-: (Bir ülkeyi) yenmek ve düzene sokmak 269/236, 268/236 (DLT)

beg īl basdı (269/236 DLT)

başla-: Yönetmek, komuta etmek 572/471 (DLT)

ol sū̃ başla.dı (572/471 DLT)

3.5.1.2. Kılış Fiilleri

beglen-: Bey edinmek, birini kendine bey olarak seçmek 3535 (KB)

birig beglenür kör takı bir begin

okıyu-turur tegme künde öñin (3535 KBM)

3.6. Savaş Araç Gereçleri

3.6.1. Oluş Fiilleri

başaklan-: Temrenlenmek; (mızrak) sivri uçlu hâle gelmek 399/310 (DLT)

sünçü başaklandı (399/310 DLT)

kezlen-: (Ok) gezlenmek 392/307 (DLT)

ok kezlendi (392/307 DLT)

kılıçlan-: Kılıç sahibi olmak 400/311 (DLT)

er kılıçlandı (400/311 DLT)

kınla-: Kın edinmek 575/473 (DLT)

ol biçe.k kınla.dı (575/473 DLT)

kowşal-: (Ok, düzeltme aletiyle -koguş-) düzeltilmek, pürüzsüz hâle getirilmek 384/301 (DLT)

ok kowşaldı (384/301 DLT)

siŋirlen-: (Yay vb. şeylere) kiriş takılmak 620/516 (DLT)

yā siŋirlendi (620/516 DLT)

sorkuçlan-: (Bıçak vb. şeylerin sapa giren kısmı) zamk (lök macunu) ile sabitleştirilmek 402/312 (DLT)

biçe.k sorkuçlandı (402/312 DLT)

suç kıl-: (Kılıç vb.) kesmemek 161/140 (DLT)

Kılıç suç kıldı (161/140 DLT)

suçlun-: (Kılıç vb. şeyler, kından, yerinden) sıyrılmak 389/305 (DLT)

kılı.ç kīndın suçlundı (389/305 DLT)

3.6.2. Kılış Fiilleri

bagırla-: (Yayın) bağrını düzeltmek 589/483 (DLT)

ol yāsın bagırla.dı (589/483 DLT)

başakla-: Temren takmak 592/485 (DLT)

ol süŋü başakla.dı (592/485 DLT)

ige-: Bıçak vb. bilemek 556/459 (DLT)

ol biçe.k ige.di (556/459 DLT)

kezger-: (Oku) gezlemek 365/289, 488/390 (DLT)

er ok kezgerdi (365/289 DLT)

kezle-: (Okun) gezini ayarlamak, düzeltmek 575/473, 584/479 (DLT); 228 (AH)

ol okın kezle.di (575/473 DLT)

kezleş-: (Ok) gezlemede yardımlaşmak veya yarışmak 378/298 (DLT)

ol aŋar ok kezleşdi (378/298 DLT)

kezlet-: (Oku) gezletmek 437/341 (DLT)

ol ok kezletti (437/341 DLT)

kına-: Kın edinmek 564/465 (DLT)

ol biçe.kin kına.dı (564/465 DLT)

kowşa-: (Oku, düzeltici kamış parçası ile -koguş-) pürüzsüz hâle getirmek 570/469 (DLT)

er oknı kowşa.dı (570/469 DLT)

kowşaş-: (Birinin okunu koguş ile) pürüzsüz hâle getirmek 438/342 (DLT)

ol anıŋ okın kowşaşdı (438/342 DLT)

kowşat-: (Oku koguş ile) pürüzsüz hâle getirtmek 433/338 (DLT)

ol ok kowşattı (433/338 DLT)

man-: (Silah vb.) kuşanmak 223/193, 279/242 (DLT)

er tulum mandı (279/242 DLT)

mandur-: (Kılıç vb.) takmayı sağlamak, taktırmak 365/290 (DLT)

ol maŋa kılıç mandurdı (365/290 DLT)

okta-: Okla vurmak, oklamak 19/9, 317/260 (DLT)

keyik keligi bolsa okta (19/9 DLT)

oktaş-: Ok atmada yarışmak, kur'a için oklaşmak 122/109 (DLT)

ol anıŋ birle oktaştı (122/109 DLT)

oktat-: Oklatmak, okla vurdurmak 134/117 (DLT)

beg anı oktattı (134/117 DLT)

olnat-: (Oku) ters çevirerek tamir ettirmek 137/120 (DLT)

ol okın olnattı (137/120 DLT)

sapla-: Sap takmak 574/472 (DLT)

er kılıç sapla.dı (574/472 DLT)

saplat-: (Kılıç, hançer vb. şeyleri) sapına geçirtmek 435/340 (DLT)

ol kılıç saplattı (435/340 DLT)

siŋirle-: (Yay vb. şeylere) kiriş takmak 621/516 (DLT)

ol yāsın siŋirle.di (621/516 DLT)

sorkuçla-: (Bıçak vb.'nin sapa giren kısmını, kaymaması için) lök macunu ile sağlamlaştırmak 598/488 (DLT)

ol biçe.k sorkuçla.dı (598/488 DLT)

tartış-: (Yay) kurma ve çekmede yarışmak 369/292 (DLT)

ol meniŋ birle yā tartışdı (369/292 DLT)

3.7. Askerlik, Savaş, Kahramanlık

3.7.1. Oluş Fiilleri

aguk-: Zehirlenmek 105/95 (DLT)

er aguktı (105/95 DLT)

akıt-: (Askerî birlik için) akın yaptırmak 114/103 (DLT); 6533, 3107, 1157 (KB); 33/34b2=34:12, 34/5a1=36:34 (KT)

atlandur-: Süvari olmak 31/32b2=19:85 (KT)

Ol kün térer-miz saḳnuḳlarnı yarlıḳaġan İḍi tapa atlandurup (31/32b2=19:85 KT)

basık-: Gece baskınına uğramak, gece baskını sonucu düşman tarafından yakalanmak 326/265, 328/266, 349/280 (DLT); 6271, 6546, 5403 (KB) → **bassık-**

kişi yagıka basıktı (326/265 DLT)

bassık-: Gece baskınına uğramak, gece baskını sonucu düşman tarafından esir alınmak 380/299, 326/265, 380/299 (DLT); 679 (KB) → **basık-**

er yagıka bassıktı (380/299 DLT)

bohsuklan-: Elleri boyundaki bukağıya bağlamak 402/313 (DLT)

Boşlaglansa boxsuklanu.r (402/313 DLT)

bög-: (Suyun, askerin) önünü kesmek, (suyu, askeri) toplamak 273/239, 63/49 (DLT)

bek sūsin bögdi (273/239 DLT)

böglün-: (Su, asker) toplanmak 386/303 (DLT)

sū böglüni (386/303 DLT)

bus-: Pusuya yatmak, pusuya girmek 269/236, 218/187 (DLT); 2028 (KB); 294 (AH) → **büs-**

beg yagı.ka busdı (269/236 DLT)

busuk-: Pusuya düşmek 326/265 (DLT)

er busuktı (326/265 DLT)

busuş-: Karşılıklı olarak pusuya yatmak 319/261 (DLT)

begle.r busuşdı (319/261 DLT)

büs-: Pusu kurmak 193/166 (DLT) → **bus-**

ol kulın büsüg büsdi (193/166 DLT)

çık-: Sefere çıkmak, cihada gitmek 29/32a2=9:41, 26/40b1-2=4:71, 29/29a3=9:38 (KT)

Çıḳınlar yüŋüllükin hem aġırlıḳın, ḳatlanıŋ māllarınız birle hem özleriŋiz birle Taŋrı yolı içinde (29/32a2=9:41 KT)

çömüş-: Derine dalmak; düşman saflarına dalmak 324/264, 221/191, 324/264 (DLT)

kıkrıp atıg kemşelim

kalkan sünü.n çömşelik

kaynap yana yumşalım

katgı yagı yuwılsu.n (221/191 DLT)

çuglan-: Her şeyiyle gelmek 388/304 (DLT)

sū̄ kamug çuglandı (388/304 DLT)

egril-: Kuşatılmak 130/114 (DLT)

kend egrildi (130/114 DLT)

etleş-: Vücutlar birbirine girerek çetin bir şekilde savaşmak 126/111 (DLT)

alpla.r etleşdi (126/111 DLT)

ıḍıl-: Serbest bırakılmak 106/96 (DLT)

tutgu.n ıḍıldı (106/96 DLT)

ilin-: Tuzağa takılmak, esir düşmek 111/100 (DLT); 5115, 4245, 6417 (KB); 456 (AH)

er yagıka ilindi (111/100 DLT)

kapıl-: Hapsedilmek 328/267 (DLT)

er ewde kapıldı (328/267 DLT)

katlan-: Cihat etmek, savaşmak, mücadele vermek 29/32a2=9:41, 25/11a1=3:142, 29/11b2=9:16 (KT)

Ḳatlanıŋ māllarıŋız birle hem özleriŋiz birle Taŋrı yolı içinde (29/32a2=9:41 KT)

öldürüş-: Çarpışıp vuruşmak 37/59a3=49:9 (KT)

Eger iki ögür kirgüngenlerdin öldürüşseler yaraşturuŋlar ol iki ara (37/59a3=49:9 KT)

örüg bol-: Bir yerde kalıp gazâ yapmamak 47/33 (DLT)

Sū̄ ōn kū̄n örüg boldı (47/33 DLT)

sançık-: (Düşman) yenilmek 380/299 (DLT)

yagı sançıktı (380/299 DLT)

sançıl-: (Asker için) yenilmek, mağlup olmak 382/300 (DLT)

sū̄ sançıldı (382/300 DLT)

sın-: (Ordu vb.) yenilmek 278/242 (DLT)

sū̄ sındı (278/242 DLT)

süle-: Gazâ yapmak, hücum etmek 564/464 (DLT)

beg yagı.ka süle.di (564/464 DLT)

süŋüş-: Mızraklaşmak 615/510, 616/511 (DLT)

meniŋ bile kėŋeşdi

bilgi maŋa teŋeşdi

eren bile süŋüşdi

alpla.r başın ol yuva.r (615/510 DLT)

tegiş-: Vuruşmak 2377, 2495, 3419 (KB)

katılsa kılıç baldu birle tegiş

tişin tırñakın teg yaka tut iliş 2377 KBM)

tepret-: (Düşmana) saldırmak 429/335 (DLT)

er yagı.ka tepretti (429/335 DLT)

tıg-: (Düşman) baş eğmek 155/134, 310/256 (DLT)

Taŋut sūsin üşikle.di

kişi īşın elükle.di

erin atın belekle.di

bulun bōlup başı tıgdı (155/134 DLT)

tokış- ~ **tokuş-**: Savaşmak 525/426, 320/261, 95/88 (DLT); 2364 (KB); 32/10b1=28:15, 29/9b1=9:12, 26/44a1-2=4:76 (KT)

agdı kızıl batra.k

to.gdı kara topra.k

yetşü kelip Ugra.k

tokşıp anın ki.çtimiz (525/426 DLT)

töpüle-: (Düşmanın) tepesine vurmak 586/479, 587/481 (DLT)

ol yagı.nı töpü.le.di (586/479 DLT)

tulumlan-: Savaş malzemeleri ve silah kuşanmak 399/310, 399/311 (DLT)

er tulumlandı (399/310 DLT)

tutsuk-: Tutsak düşmek 380/299 (DLT)

er yagıka tutsukdı (380/299 DLT)

uruş- ~ **urış-**: Vuruşmak, savaşmak 14/8, 101/93, 185/158 (DLT); 2289, 2378, 2293 (KB)

uruşdı (14/8 DLT)

uruş bir-: Savaşmak 310/256 (DLT)

koḍı kıkrıp oguş tirdim

yagıka.ru kiriş kurdum

tokış içre uruş birdim

eren kö.rüp başı tıgdı (310/256 DLT)

yaḍıl-: (Askerler, yabancılar vb. için) dağılmak, yayılmak 514/413, 477/381, 509/408 (DLT)

sū̄ yaḍıldı (477/381 DLT)

yagık-: Düşman olmak 476/381 (DLT)

begle.r bī̄r bī̄rke yagıktı (476/381 DLT)

yagıla-: Düşmanlık etmek, düşmanlık yapmak 586/480, 588/482 (DLT)

Kanut Sı.nı çogı.la.dı

Taŋut bēgin yagı.la.dı

kanı akıp jagı.la.dı

boyun sūwın kızıl sagdı (586/480 DLT)

yagıla-: Düşmanla savaşmak 588/482 (DLT); 5318, 6251, 4261 (KB)

er yagı yagı.la.dı (588/482 DLT)

yasıl-: (Asker vb.) dağılmak (DLT)

yayıl-: (Asker vb.) yayılmak 529/430 (DLT)

yayıldı sū̄ (529/430 DLT)

yeze-: (Öncüler, düşman aramak için) gezmek, kolaçan etmek 481/385 (DLT)

yeze.k kamug yi.rig yeze.di (481/385 DLT)

yıgılış- ~ yıglış-: (Asker vb.) birbirine yetişmek 487/390 (DLT)

sū̄ kamug yıglışdı (487/390 DLT)

yolıt-: Baskın için emir vermek, baskın yaptırmak 423/332 (DLT)

beg bo.ynı yolıttı (423/332 DLT)

3.7.2. Kılış Fiilleri

agula-: Zehirlemek 156/135 (DLT)

ol aşın agu.la.dı (156/135 DLT)

al-: (Bir yeri ülkeyi) almak, fethetmek 94/87 (DLT)

Beg īl aldı (94/87 DLT)

bas-: Gece baskını yapmak 269/236, 328/266, 349/280 (DLT)

begni yagı basdı (269/236 DLT)

beçkemlen-: Savaş günü vb. zamanlarda "beçkem" denilen alameti takınmak 405/315 (DLT)

er beçkemlendi (405/315 DLT)

boş kıl-: Azat etmek 166/143 (DLT)

Ol kul boş kıldı (166/143 DLT)

bögürle-: (Düşman safına) sağdan ve soldan girerek onu bozguna uğratmak 589/483 (DLT)

ol yagı.nı bögürle.di (589/483 DLT)

bulna-: Tutsak etmek, esir almak 456/360, 576/473, 42/28 (DLT); 4592, 6464, 3640 (KB)

ugragım kendü yıra.k

bulnadı me.ni kara.k (456/360 DLT)

bulnat-: Tutsak ettirmek 438/342 (DLT)

ol anı bulnattı (438/342 DLT)

bügdele-: Hançerlemek 598/489 (DLT)

ol anı bügde.le.di (598/489 DLT)

emit-: Baskın yapmak, hamle yapmak 26/70a2=4:102 (KT)

ārzu ḳılur anlar kim tandılar eger osansa sizler sāzlarıŋızdın metā'larıŋız[dın] emitseler siziŋ üze (26/70a2=4:102 KT)

egir-: Kuşatmak, çevirmek 99/91, 270/237, 336/272 (DLT); 30 (AH)

beg kend egirdi (99/91 DLT)

egirise-: Kuşatmak istemek, çevirmek istemek 153/133 (DLT)

beg kend igirise.di (153/133 DLT)

egirt-: Kuşatmayı emretmek, kuşattırmak 629/525 (DLT)

kur-: Askeri toplamak, otağ kurup yaymak; (insanlar) toplanmak 267/235, 76/64, 267/235 (DLT)

sanç-: (Düşman vb.lerini) bozguna uğratmak 626/522 (DLT)

beg yagı.sın sançdı (626/522 DLT)

sançış-: Savaşıp birbirini yenmek 375/296 (DLT)

begle.r sançışdı (375/296 DLT)

sı-: (Orduyu) bozguna uğratmak 554/457 (DLT)

ol sūni sīdu (554/457 DLT)

süŋüle-: Mızraklamak, mızrakla vurmak 619/515, 620/515 (DLT)

ol anı süŋü.le.di (619/515 DLT)

tala-: Yağma etmek 280 (KB)

tejikler ayur anı efrasiyâb

bu efrasiyâb tuttı éller talap (280 KBM)

tar-: (Askeri veya bir şeyi) dağıtmak 524/425, 201/172 (DLT)

beg sūsin ta.rdı (524/426 DLT)

tara-: (Askeri) dağıtmak 559/461 (DLT)

anıŋ sūsin tara.dı (559/461 DLT)

yaḍısa-: (Asker vb. için) dağıtmak istemek 577/475 (DLT)

ol sūsin yaḍısa.dı (577/475 DLT)

yaḍlış-: (Asker vb.) her taraftan dağılmak; (kağıtta mürekkep) dağılıp yayılmak 487/389 (DLT)

sū yaḍlışdı (487/389 DLT)

yas-: (Askerleri) ülkelerine dağıtmak 470/376 (DLT)

beg sūsin yasdı (470/376 DLT)

yat-: (Muhafız) geceyi geçirmek 462/367 (DLT)

Yatga.k yattı (462/367 DLT)

yattur-: (Asker vb. için) dağılmasını emretmek, dağıtmak 483/386 (DLT)

men aŋar sūsin yatturdum (483/386 DLT)

yelimle-: (Düşman tuzağı veya öncüsü olup olmadığını araştırmak ve dönüp haber vermek üzere askerden önce) ileri çıkmak, öncü ileri çıkmak 594/487 (DLT)

ol yōlug yelimle.di (594/487 DLT)

yolı-: Baskın yapmak 482/385 (DLT)

beg bodunug yolı.dı (482/385 DLT)

3.8. Yerleşim, Yurt Tutma

3.8.1. Oluş Fiilleri

amrulmak: Sabit olmak, yerleşmek 30/16b2=14:26 (KT)

Bir arıġsız söz meŝeli bir arıġsız yıġaç teg ḳoŋruldı yer üstünindin, yoḳ aŋar amrulmaḳ (30/16b2=14:26 KT)

köç-: Göçmek 266/234, 162/141 (DLT); 1274, 5177, 1445 (KB); 177 (AH)

sū köçti (266/234 DLT)

kon-: (Kabile vb.) konmak, inmek; konaklamak, yerleşmek 526/427 (DLT)

boḍu.n ko.ndı (526/427 DLT)

orna-: Yerleşmek, mekân tutmak, yurt tutmak 146/127 (DLT); 5738, 4073, 93 (KB); 28/38a3=7:161, 35/21a3=39:74 (KT)

Ançada ayıldı olarḳa: ornaŋlar bu kendde, yéŋ andın ḳayda tilese siz (28/38a3=7:161 KT)

tüşne-: Konaklamak, yerleşmek 124/110 (DLT)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

uyala-: Yuva yapmak, yuva edinmek 588/482 (DLT)

kuş uya.la.dı (588/482 DLT)

yirik-: Yerleşmek 5177 (KB)

seniñde ozakı tüşüp keçtiler

yérikmedi tüşte udu köçtiler (5177 KBM)

3.8.2. Kılış Fiilleri

ewlen-: Bir evi mesken edinmek, kendini orada oturanlardan saymak 134/117 (DLT)

ol bu ewni ewlendi (134/117 DLT)

kışlaglan-: (Bir yeri) kışlak kabul edip orada kışlamak 403/313 (DLT)

ol bu yi.rig kışlaglandı (403/313 DLT)

konat-: (Aşiret vb.'ni) yerleştirmek 422/330 (DLT)

ol ōziŋe konum konattı (422/330 DLT)

ordulan-: (Bir yeri kendine) şehir edinmek 150/130, 413/324 (DLT)

beg bīr yi.rig ordu.landı (150/130 DLT)

ornat-: Yerleştirmek, yer vermek 31/80b1=46:26, 32/5a3=28:6, 32/36b3=28:57 (KT)

Rāstlıḳ üze ornattımız olarnı anıŋ içre, ornatmadımız sizni anıŋ içinde (31/80b1=46:26 KT)

pezirle-: İltica etmek, yurt kabullenmek 38/23b2=59:9 (KT)

Anlar kim peẕīrlediler sarāynı ve īmānnı (38/23b2=59:9 KT)

tın-: Mesken tutmak 264/230, 523/423 (DLT)

senden kaçar sondıla.ç

mende tınar kargıla.ç

tatlıg öter sanduva.ç

erkek tışı uçraşu.r (264/230 DLT)

tut-: Yer tutmak, ikamet etmek 38/81b2=65:6 (KT)

Tutuŋ olarnı anda kim turduŋız barlıḳıŋızdın (38/81b2=65:6 KT)

yaylat-: (Dağ vb. yerlerde) oturtmak, yaylatmak 441/345 (DLT)

ol anı tāgda yaylattı (441/345 DLT)

yersin-: (Bir yere) yerleşip (orayı) benimsemek 489/391 (DLT)

er yi.rig yersindi (489/391 DLT)

3.9. Etkileşim, İletişim

3.9.1. Oluş Fiilleri

adaş-: Arkadaş olmak, ahbab olmak 501 (KB)

bu ay toldı özke kör itti işig

adaş tutdı anda bir atlığ kişig (501 KBM)

aḍır-: Engel olunmak, yasaklanmak 33/62b2=34:54 (KT)

Aḍırdılar olar ara andın kim ārzūlar érdiler (33/62b2=34:54 KT)

aḍırtlaş-: Anlaşmazlığa düşmek, ihtilafa düşmek 30/49a2=16:39 (KT)

Belgürtse olarḳa ol kim aḍırtlaşurlar anıŋ içinde, néme bilseler anlar kim tandılar (30/49a2=16:39 KT)

aḍnaş-: İhtilafa düşmek 30/61b1=16:64 (KT)

İndürmedimiz seniŋ üze bitigni meger belgürtse olarḳa kim aḍnaştılar anıŋ içinde (30/61b1=16:64 KT)

ahd kıl-: Antlaşma yapmak, söz vermek 31/88a1=20:115, 36/57b3=43:49, 29/7b2=9:1 (KT)

Çın-oḳ 'ahd ḳıldımız Ādemḳa anda burun (31/88a1=20:115 KT)

ala bol-: Muhalif olmak, düşmanla uyuşmak 53/39 (DLT)

beg xānka ala boldı (53/39 DLT)

alkal-: Övülmek, iyi hasletler sayılmak 130/114 (DLT)

begke alkış alkaldı (130/114 DLT)

al kıl-: Tuzak kurmak, aldatmak, hile düşürmek 30/39b1=16:26, 30/100b1=16:127, 30/52a2=16:45 (KT)

Çın oḳ al ḳıldılar anlar kim olarda öŋdin erdiler (30/39b1=16:26 KT)

alwır-: Birinin yüzüne kavga etmek istercesine bağırmak, höykürmek 120/107 (DLT)

ol anıŋ yȭziŋe alwırdı (120/107 DLT)

amuş- ~ amış-: (Azarlanma, sitem karşısında) susmak, sessiz almak 104/95 (DLT)

amuşdı er (104/95 DLT)

and bir-: Ant vermek 231/200 (DLT)

bıçga.s bitig kılu.rlar

and key yeme birü.rler

xāndın basut tilerler

Basmıl Çomu.l tirgeşü.r (231/200 DLT)

aŋdı-: Hile yapmak 157/136, 618/513 (DLT)

awçı keyikni aŋdı.dı (157/136 DLT)

Ol anı aŋdı.dı (157/136 DLT)

andık-: Yemin etmek 33/20, 128/112 (DLT); 29/33a2=9:42, 26/35b1=4:62, 29/40b2=9:56 (KT)

Andıḳarlar Taŋrı tuta, eger unamasa-miz çıḳḳatımız siziŋ birle (29/33a2=9:42 KT)

arış-: Karşılıklı aldatmak 101/93 (DLT)

olar ikki arışdı (101/93 DLT)

arkaş-: Sırt sırta vermek, sırt sırta vererek yardımlaşmak 199/170, 125/110 (DLT)

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yörgeşip

yalŋuk anı taŋlaşu.r (199/170 DLT)

arkuklan-: İnat edip direnmek 158/137 (DLT)

er arkuklandı (158/137 DLT)

arsık-: Aldanmak, aldatılmak 127/112, 15/8 (DLT); 3529, 3618, 2726 (KB)

er arsıktı (127/112 DLT)

artak iş kıl-: Bozgun çıkarmak 37/17b3=47:22 (KT)

Eger erklense sizler kim artaķ iş ķılsa sizler yer içinde kesse sizler yaġuklarıŋızını (37/17b3=47:22 KT)

artaklık kıl-: Fesat çıkarmak, bozgunculuk yapmak 28/11a3=7:127 (KT)

Ķoḍar mu sen Mūsānı hem boḍnını artaķlıķ ķılsunlar teyü yer içinde (28/11a3=7:127 KT)

artuklan-: Haddi aşmak 157/137 (DLT)

er artuklandı (157/137 DLT)

artur-:Haddi aşmak 117/105 (DLT)

er arturdı (117/105 DLT)

arturul-: İhtilafa düşmek 30/81b1=16:92 (KT)

Sınar sizlerni Taŋrı anıŋ birle, belgürtür ol sizlerke ķopmaķ küni ol kim anıŋ içinde arturulduŋuz (30/81b1=16:92 KT)

aşundur-: (Selâm kelimesiyle beraber) selâma cevap vermek 5060 (KB)

uluğlar kerek kim kiçigke selâm

aşundursa ötrü bolur iş temâm (5060 KBM)

aşundur-: Önceden yapmak 32/31a2=28:47 (KT)

Tegmese olarķa bir teggüçi ol kim aşundurdı eligleri (32/31a2=28:47 KT)

ayıl-: Söylenmek, denilmek 138/120 (DLT); 26/44b3=4:77, 32/41a2=28/64, 34/94b3=39:24 (KT)

Ayıldı olarķa yıġıŋlar eligleriŋizni (26/44b3=4:77 KT)

aytıl-: Sorulmak 138/121 (DLT)

sö.z aytıldı (138/121 DLT)

aytıl-: Denilmek, söylenmek 30/38b1=16:24 (KT)

Ḳaçan kim aytılsa olarḳa: negü indürdi İḍiŋiz? (30/38b1=16:24 KT)

aytış-: Barışmak 50/36 (DLT)

ola.r için aytışdı.la.r (50/36 DLT)

ba-: (Ahit) bağlamak, pekiştirmek 26/10b1=4:33 (KT)

Anlar kim badı andlarıŋız (26/10b1=4:33 KT)

bagışlal-: Bağışlanmak 594/487 (DLT)

at bagışlaldı (594/487 DLT)

bak-: Bakmak 63/50, 272/238, 454/356 (DLT); 1857, 3477, 4198 (KB); 99, 219, 78 (AH); 28/60b1=7:198, 28/67a1=8:6, 34/20b3=37:19 (KT)

Körseŋ olarnı baḳarlar saŋa olar körmezler (28/60b1=7:198 KT)

bakır-: Bağırmak 526/428 (DLT)

tewe ba.kırdı (526/428 DLT)

bakış-: Yan gözle birbirine bakmak, bakışmak 320/261, 95/88, 101/93 (DLT); 134, 137 (KB)

ola.r bi̇̄r bi̇̄rke bakışdı (320/261 DLT)

barış-: Karşılıklı (gelip) gitmek; karşılıklı (gelip) gitmede yarışmak 315/259 (DLT); 2495, 4305, 4421 (KB)

ola.r bi̇̄r bi̇̄rke barışdı (315/259 DLT)

başla-: Rehberlik yapmak 572/471 (DLT)

ol yōl başla.dı (572/471 DLT)

başra kakıl-: Başa kakılmak 336/271 (DLT)

başra kakıldı (336/271 DLT)

başra kakış-: Kafa tokuşmak 321/262 (DLT)

o.la.r ikki başra kakışdı (321/262 DLT)

bekleş-: Sözleşme yapmak 368/291 (DLT)

ol meniŋ birle bekleşdi (368/291 DLT)

belgür-: Açıklanmak 35/73a3=41:3 (KT)

Bitig, belgürmiş anıŋ nişānları Ḳur'ān tāzī̄ tilinçe (35/73a3=41:3 KT)

beyet kıl-: Anlaşmak, itaat etmek 37/31b2=48:10, 37/39a3=48:18, 38/38b1=60:12 (KT)

Anlar kim bey'et ḳılurla seniŋ birle her-āyine ol bey'et ḳılur Taŋrı birle (37/31b2=48:10 KT)

biliş-: Tanışmak 322/263, 474/379,527/428 (DLT); 499, 512, 491 (KB); 37/64a1=49:13 (KT)

Ḳıldımız sizlerni ögürler uġuşlar, bilişiŋler tép (37/64a1=49:13 KT)

bitiş-: Karşılıklı ikrar etmek 313/257 (DLT)

o.la.r ikki bitiştile.r (313/257 DLT)

boluş-: Anlaşma yapmak 323/263 (DLT)

tü.ŋür kaḍın boluştı

kırkın takı koluştı

emdi tışım kamaştı

altı Turumta.yımı (323/263 DLT)

boluş-: Birinin tarafını tutmak ve onun için kavga etmek 322/263 (DLT)

ol maŋa boluşdı (322/263 DLT)

boluş kıl-: Sözle yardım etmek 184/158 (DLT),

Ol maŋa boluş kıldı (184/158 DLT)

boşu-: Birinin gitmesine izin vermek 561/462, 561/463 (DLT)

bulgan-: Yanlış yola saptırılmak 29/23a2=9:30 (KT)

Öldürdi olarnı Taŋrı, ḳaydın bulġanur sizler (29/23a2=9:30 KT)

buluş-: Birbirini bulmak, buluşmak 322/263 (DLT)

ola.r ikki bīr bīrig buluşdı (322/263 DLT)

cehd kıl-: Mücadele etmek 27/59a3=5:54 (KT)

Cehd ḳılurlar Taŋrı yolı içinde (27/59a3=5:54 KT)

cevab yandur-: Karşılık vermek, cevap vermek 26/52b2=4:86 (KT)

Ḳaçan taḥiyye bérilse siz bir taḥiyye cevāb yanduruŋ körklüg (26/52b2=4:86 KT)

çakıl-: (Söz kulağa) doldurulmak, iletilmek 334/271 (DLT)

sö.z kula.kka çakıldı (334/271 DLT)

çalın-: Söz ulaşmak 342/276 (DLT)

sö.z beg kula.kkıŋa çalındı (342/276 DLT)

çalpaş-: Tartışıp sertleşmek 370/293 (DLT)

ola.r ikki çalpaşdı (370/293 DLT)

çaltur-: Oğuzcada, sözü duyurmak için bağırmak 358/285 (DLT)

çandış-: (İnsanlar) sertleşip birbirinden ayrılmak 370/293 (DLT)

ola.r ikki çandışdı (370/293 DLT)

çekleş-: Birlikte (karşılıklı) kur'a çekmek 371/293 (DLT)

ol meniŋ birle çekleşdi (371/293 DLT)

çürle-: Menfaat sağlamak 162/141 (DLT)

Ol andın nēŋ çürle.di (162/141 DLT)

çürlen-: Çıkar sızdırmak, menfaat sağlamak 388/304 (DLT)

ol andın nēŋ çürlendi (388/304 DLT)

dad bér-: Adaletli davranmak 26/88a1=4:129, 37/60a3=49:9 (KT)

Yaraġlarıŋız bolmaz kim dād bérseŋiz uraġutlar arasında (26/88a1=4:129 KT)

dad kıl-: Adaleti yerine getirmek, adil olmak, adaletli davranmak 27/24a2-3=5:8, 36/10b3=42:15, 28/36b1=7:159 (KT)

Eltmesün sizni boḍunnuŋ düşmanlıḳı anıŋ üze kim dād ḳılmadıŋız, dād ḳılıŋlar ol yaḳınraḳ saḳınmaḳḳa (27/24a2-3=5:8 KT)

düşvar tut-: Zorluk çıkarmak, anlaşamamak 38/83a1=65:6 (KT)

Eger düşvār tutsaŋız emüzgey aŋar taḳı bir soŋınça (38/83a1=65:6 KT)

eḍle-: Hürmet etmek, değer vermek, ehemmiyet vermek, aklına getirmek, tesir etmek 1646, 1805, 1627 (KB)

munı edleyin men bu bolsun kişi

kişi bolmış asğın tusulğay tuşı (1627 KBM)

eligleş-: Elleşmek, el sıkışmak, tokalaşmak, vedalaşmak 5037, 5445 (KB)

eligleşti ilig bu zâhid bile

ayıttı ilig yazlu sewnü küle (5037 KBM)

elig tut-: Kefil olmak 412/323 (DLT)

ėlleş-: Barışı sağlamak, ıslah etmek 36/27a2=42:40 (KT)

Kim keçürse élleşse anıŋ yanutı Taŋrı üze (36/27a2=42:40 KT)

elükle-: Alaya almak, alay etmek, maskara etmek 155/134 (DLT); 30/45b1=16:34 (KT)

Tüşti olarḳa ne kim anıŋ birle élükler erdiler (30/45b1=16:34 KT)

esenle-: Selam vermek, tokalaşmak 155/134 (DLT)

ol maŋa esenle.di (155/134 DLT)

esenleş-: Esenlik dilemek, vedalaşmak 364, 3292, 4881 (KB)

kapuğ açtı çıktı kadaşın körüp

kuçuştı esenleşti yüz köz öpüp (3292 KBM)

ėşleş-: Arkadaşlık etmek 31/2b2=18:76 (KT)

Eger sorsa men saŋa nersedin anda kidin éşleşmegil meniŋ birle (31/2b2=18:76 KT)

eştil-: İşitilmek 129/113 (DLT)

bu sö.z eştildi (129/113 DLT)

ewze-: Arkadan konuşmak 140/123 (DLT)

ol sö.zni aŋar ewzedi (140/123 DLT)

feryād tile-: Yardım dilemek, yalvarmak 28/68a3=8:9, 32/10b3=28:15 (KT)

Ançada feryād tilediŋiz İḍiŋizdin, müstecāb ḳıldı du'ānı (28/68a3=8:9 KT)

füsuslan-: Alay etmek 29/56a3=9:79, 34/19b1=37:12 (KT)

Anlar kim füsūzlanurlar boyun suġanlarnı (29/56a3=9:79 KT)

galebe kıl-: Bastırmak, üstün gelmek 35/88a1=41:26, 38/14a2=58:21 (KT)

Eşitmeŋ bu Ḳur'ānnı laġv ḳılıŋ anıŋ içinde, bolġay kim ġalebe ḳılġa sizler (35/88a1=41:26 KT)

galebe kılın-: Mağlup olmak, yenilmek 28/84a1=8:36, 28/8b3=7:119 (KT)

Ġalebe ḳılnurlar anlar kim tandılar, tamuġḳa térlürler (28/84a1=8:36 KT)

gıybet kıl-: Gıybet etmek 37/62b3=49:12 (KT)

Ġıybet ḳılmasun amarıŋız amarını (37/62b3=49:12 KT)

ḥaddin keç-: Haddi aşmak, aşırıya kaçmak, haksızlık etmek, zulmetmek 28/39b3=7:163, 31/47a2=20:45, 27/10a3=4:171 (KT)

Ançada ḥaddin keçtiler şenbe içinde (28/39b3=7:163 KT)

half yanut bér-: Karşılık vermek, bedelini mükâfat olarak vermek 33/54b3=34:39 (KT)

Hezīne ḳılsa siz nersedin Ol Taŋrı ḫalf yanut bérür aŋa (33/54b3=34:39 KT)

ınan-: Güvenmek 111/100, 515/414 (DLT); 2374, 5615, 6640 (KB); 173 (AH)

meŋ aŋa.r ınandım (111/100 DLT)

ışan-: İtimad etmek, inanmak, güvenmek 5847, 2778, 3894 (KB)

seniñde bağırsak adın yok maña

ınanıp ışanur-men emdi saña (5847 KBM)

ige-: Kafa tutmak, inatlaşmak 556/459 (DLT)

ol aŋar ige.di (556/459 DLT)

igeş-: Birbirine güvenmek 103/94 (DLT)

kişi.le.r īşta bīr bīrke igeşdi (103/94 DLT)

il bol-: Barış olmak 36/23, 109/98 (DLT)

İ.ki beg bi.rle īl boldı (36/23 DLT)

illeş-: Sulh yapmak, barışmak, uzlaşmak 2362 (KB) → **iltiş-**

kalı basğuka bulmasa sen yarı

yalawaç ıdıp sen bar illeş yorı (2362 KBM)

iltiş-: Sulh etmek, barışmak 4305 (KB) → **illeş-**

saña teñ tuşuñ birle éltiş barış

katılğıl karılğıl alış hem bériş (4305 KBM)

imlel-: Göz kırpma vb. işaretlerle gösterilmek 150/130 (DLT)

kişi imleldi (150/130 DLT)

indenil-: Çağrılmak 38/43b3=61:7 (KT) → **ündenil-**

Ol indenlür müsülmānlıḳ taoa yime Taŋrı körsetmez köni yolnı (38/43b3=61:7 KT)

irigler-: Yüz çevirmek, gadretmek, sertlik göstermek 1586, 5775 (KB)

yırak boldum ilig tapuğında taş

iriglendi üdlek maña tügdi kaş (1586 KBM)

işen-: Güvenmek, itimat etmek 110/99 (DLT); 5533 (KB)

ol maŋa işendi (110/99 DLT)

itiş-: Birine bir şeyi müdafaa etmekte yardımcı olmak veya yarışmak 100/92 (DLT)

kaḍrış-: (Birbirlerine) karşılık vermek 376/296 (DLT)

ol ikki sö.z kaḍrışdı (376/296 DLT)

kakış-: Karşılıklı kızmak 321/262 (DLT)

eren kamug kakışdı (321/262 DLT)

kakıt-: Kızdırmak, rahatsız etmek 420/329 (DLT)

ol anı kakıttı (420/329 DLT)

karış-: Karşı karşıya gelmek, karşı durmak, ihtilafa düşmek, karşı çıkmak 317/259, 449/352, 317/260 (DLT); 29/2a1=8:41, 25/19b3=3:155, 29/4a3=8:44 (KT)

Iḍtımız ḳulumız üze furḳān küninde, iki cem' ḳarışmışı künde (29/2a1=8:41 KT)

karış-: Karşılaşmak 317/260 (DLT)

ol maŋa yōlda karıştı (317/260 DLT)

kay- (kirü kay-): Arkaya dönüp bakmak 553/456 (DLT)

ki.rü kaydı (553/456 DLT)

kayırış-: (Boyun) burma vb. şeylerde yarışmak 530/431 (DLT)

ola.r ikki boyu.n kayırışdı (530/431 DLT)

kayış-: Birbirini kayırmak 527/428 (DLT)

ola.r ikki bi̇r bi̇rke kayışdı (527/428 DLT)

kayıtış-: (İki kişi) birbirinin ardından gitmek 530/431 (DLT)

ola.r ikki kayıtışdı (530/431 DLT)

keliş-: Karşılıklı birbirine gitmek 323/264 (DLT); 2495, 4421, 4168 (KB)

ol maŋa kelişdi barışdı (323/264 DLT)

keŋeşil-: İstişare etmek, danışmak 25/22b3=3:159 (KT)

Olarnıŋ işleri keŋeşlür olar ara (25/22b3=3:159 KT)

keriş-: Çekişmek, dalaşmak, kavga etmek 318/260, 326/265, 186/159 (DLT)

ol anıŋ birle kerişdi (318/260 DLT)

kertil-: (Boyun) kertilmek (aşağılanmak) 384/301, 384/302, 90/81 (DLT)

kul boynı kertildi (384/301 DLT)

kes-: Kesmek, ilgi kesmek 27/45a3=5:38, 28/10a1=7:124, 38/19b3=59:5 (KT)

Oġrı er, oġrı uraġut kesiŋler eliglerini (27/45a3=5:38 KT)

kılın-: İşve ve cilve yapmak 608/500 (DLT)

üküş kılınçlanma (608/500 DLT)

kılınçlan-: Cilve yapmak 608/500 (DLT)

üküş kılınçlanma (608/500 DLT)

kılış-: İşte yardım etmek veya yarışmak 323/263 (DLT)

ol maŋa īş kılışdı (323/263 DLT)

kırgaş-: Birbirine yüz çevirmek 376/297 (DLT)

ola.r ikki kırgaşdı (376/297 DLT)

kıy-: (Vaat ve söze) uymamak, caymak 553/456 (DLT)

er sö.zin kıydı (553/456 DLT)

kıya kör-: Dönüp bakmak, yan bakmak 185/159 (DLT)

Kaçış bolsa kıya körme.s (185/159 DLT)

koḍ-: Selam söylemek 36/74a2=43:89 (KT)

Keçürgil olardın, ayġıl: ḳoḍtum silerni (36/74a2=43:89 KT)

koluş-: Birbirinden (karşılıklı) bir şey istemek 323/263 (DLT)

ola.r ikki kīz koşuşdı (323/263 DLT)

korkıtıl-: Korkutulmak, uyarılmak 33/86b1=36:6 (KT)

Ḳorḳıtmaḳ üçün boḍunnı ol kim ḳorḳıtıldı ataları (33/86b1=36:6 KT)

kökleş-: Bulgar lehçesinde (biriyle) aşiret bağı kurmak 379/298 (DLT)

ol anıŋ birle kökleşdi (379/298 DLT)

köriş-: Gözle bakışmak; herhangi bir şey görünmek 318/260 (DLT)

körül-: Bakılmak, görülmek 72/58, 336/272, 337/272 (DLT); 4249 (KB)

körün-: Görünmek 345/278, 463/367, 345/278 (DLT); 916, 2855, 6590 (KB); 418 (AH); 31/80a1=46:25 (KT)

Erte ḳoptılar, körünmez meger éwleri (31/80a1=46:25 KT)

körüş-: Görüşmek, yüz yüze bakmak 2368, 3300, 145 (KB)

kamuğ ğâyib özler körüşse közün

sakınç boldı kısğa sewinçi uzun (3300 KBM)

köz at-: Göz atmak 418/328 (DLT)

közleş-: Bakmada yarışmak veya karşılıklı bakışmak 378/298 (DLT)

ola meniŋ birle közleşdi (378/298 DLT)

kuçuş-: Kucaklaşmak 314/258, 527/428 (DLT); 3292 (KB)

ol meniŋ birle kuçuşdı (314/258 DLT)

külüş-: Gülüşmek 324/264 (DLT)

boḍu.n kamug külüşdi (324/264 DLT)

küs-: Sitem etmek, sırt çevirmek, küsmek 269/236 (DLT)

ol andın küsdi (269/236 DLT)

küwen-: Güvenmek; övünmek 603, 2084, 2433 (KB)

köñli yüzin körse sewse körüp

éli bodnı baksa küwense turup (2084 KBM)

oguşlan-: (Adam) hısım ve aşiret sahibi olarak grup hâline gelmek 149/129 (DLT)

er oguşlandı (149/129 DLT)

oka al-: Kefil olmak 32/18 (DLT)

men anı ōka aldım (32/18 DLT)

okın-: Çağrılmak 37/25a3=47:38, 36/104a3=45:28 (KT)

Uş sizler bu ögür oḳınur sizler (37/25a3=47:38 KT)

okış-: Çağrışmak 2365 (KB)

uzatma işiñ sen çerig tér tokış

üle neñ eñ ög tokış at okış (2365 KBM)

öçeş-: Yarışmak 100/92 (DLT); 4086, 4299 (KB)

ol meniŋ birle öçeşdi (100/92 DLT)

öçüktür-: Kızdırmak, hiddetlendirmek 139 (AH)

ögdil-: Öğülmek, medhedilmek 177, 909 (KB)

ilig aydı edgü tuçı ögdilür

müni bu isizler ara sawlanur (909 KBM)

ögül-: Övülmek 108/98 (DLT)

er ögüldi (108/98 DLT)

ögüş-: Birbirini övmek 103/94 (DLT)

ikki eren ögüşdi (103/94 DLT)

örü tart-: Birbirine yardım etmek 611/503 (DLT)

Kaŋdaş kama uru.r ögdaş örü tarta.r (611/503 DLT)

ötle-: Öğüt vermek, nasihat etmek 2204, 5394, 5713 (KB)

negü tér eşit tıñla bilgi batığ

saña ötler emdi ay köñli katığ (5713 KBM)

özne-: İsyan etmek, emre uymamak 146/127 (DLT); 678, 681, 2420 (KB)

ogul ata.ka özne.di (146/127 DLT)

pezirlen-: Kabul edilmek, kabul olunmak 29/39a1=9:53, 27/38a1=5:27, 29/39a3=9:54 (KT)

Hezīne ḳılıŋ köŋ[l]in azu küçün, hīç peẕīrlenmez sizdin, siz erür siz boḍun fāsıḳlar (29/39a1=9:53 KT)

sagın-: (Birisi hakkında) içinden veya sözle zanda bulunmak 343/277 (DLT)

ol maŋa eḍgü sagındı (343/277DLT)

salımlaş-: Biriyle sert bir şekilde tartışıp kavga etmek 395/308 (DLT)

anıŋ birle salımlaşdı (395/308 DLT)

satgal-: (Alacak) eşdeğer bir şeyle takas edilmek 383/300 (DLT)

satgaş-: Karşılaşmak 373/295 (DLT)

ol maŋa yōlda satgaşdı (373/295 DLT)

satula-: Faydasız söz söylemek 586/480, 530/431 (DLT)

ol telim satu.la.dı (586/480 DLT)

sewil-: Sevilmek 259 (AH)

sewiş-: Sevişmek 319/261 (DLT)

ola.r ikki sewişdi (319/261 DLT)

sewül-: Sevilmek 2071 (KB)

ay ilig bu kaç ner kerek begke kör

bodunka sewülse orun bolsa tör (2071 KBM)

sıŋarla-: Birini tek başına ve zayıf görüp ondan öç almak 621/516 (DLT)

ol anı sıŋarla.dı (621/516 DLT)

sırıl-: Tesir etmek 3160 (KB)

sarılğaymu erki ilig altunı

ileñeymü erki maña ol köni (3160 KBM)

sorul-: Sorulmak, sorguya çekilmek 30/56b3=16:56, 36/44a3=43:19, 36/55b1=43:44 (KT)

Sorlur sizler andın kim yalġan yaratur sizler (30/56b3=16:56 KT)

soruş-: Birbirini sorumlu tutmak 34/22b3=37:27, 32/42a2=28:66 (KT)

Utru keldi amarıları amarıları üze soruşurlar (34/22b3=37:27 KT)

sök-: Sövmek, küfretmek 526/427, 19/10 (DLT); 3431, 4756, 690 (KB)

ol anı sök̄di (526/427 DLT)

sökül-: Sövülmek 247 (AH)

söküş-: Karşılıklı sövmek, sövüşmek 322/263, 313/257 (DLT)

ola.r ikki söküşdi (322/263 DLT)

suklan-: Tamah etmek 3619, 6169, 2722 (KB)

özüñ suklanur sen ajun térgeli

ölüm suklanur kör séni tutğalı (3619 KBM)

sunul-: Uzatılmak 92 (AH)

şuwşaş-: (Biriyle) fısıldaşmak 438/342 (DLT)

ol anıŋ birle şuwşaşdı (438/342 DLT)

tanıl-: İnkâr edilmek 26/95a3=4:140 (KT)

Ḳaçan kim eşitse siz Taŋrınıŋ āyetlerini tanlur aŋa, füsūs tutlur anı (26/95a3=4:140 KT)

tanul-: (Birine) tavsiyede bulunmak 333/270 (DLT)

ana.r sö.z tanuldı (333/270 DLT)

tanuş-: Karşılıklı tavsiyede bulunmak 324/264 (DLT)

ola.r ikki sö.z tanuştı (324/264)

tanut-: (Başkasına söz) iletilmesini istemek 421/330 (DLT)

ol maŋa sö.z tanuttı (421/330 DLT)

tapış-: Kavuşmak 3314, 6204 (KB)

tirig bolsa yalñuk tilep tapşur ok

esen bolsa barmış yana kavşur ok 3314 KBM)

tapla-: Destek olmak, yardımcı olmak 38/90b3=66:4 (KT)

Eger taplasa siz anıŋ üze ol Taŋrı ol anıŋ éşi (38/90b3=66:4 KT)

tapsula-: Haset etmek 4250 (KB)

seniñde kiçigiñ saña tapsula

tilemegey edgüñ tepizlik bile (4250 KBM)

tegiş-: (İki kişi) birinin hakem olmasını istemek 321/262 (DLT)

ola.r ikki begke tegişdi (321/262 DLT)

telmir-: Dilenmek 6634 (KB)

neçe dünyâ yégli ajun begleri

ölüm tuttı bardı közi telmire (6634 KBM)

tıḍıl-: Men edilmek 331/268 (DLT)

er īştın tıḍıldı (331/268 DLT)

tılık-: Oğuz lehçesinde (birisiyle) konuşmak ve (ondan) haber almak 327/265 (DLT)

kişi meniŋ birlr tılıkdı (327/265 DLT)

tılık-: Dile düşmek ve kınanmak 327/265 (DLT)

ol er i.siz tılıktı (327/265)

tıl tegür-: Sözle incitmek, (içinde sövgü olan) söz atmak 169/146, 501/402 (DLT)

Ol aŋar tıl tegürdi (169/146 DLT)

tiküle-: Rüşvet vermek 587/481 (DLT)

ol begke nēŋ tikü.le.di (587/481 DLT)

tilkülen-: (Adam) tilkiymiş gibi oraya buraya kaçışıp yaltaklanmak 533/434 (DLT)

er tilkü.lendi (533/434 DLT)

tit-: Direnmek 412/323 (DLT); 1083, 5160 (KB)

kul begke titti (412/323 DLT)

titin-: Mukavemet etmek ve buna cür'et etmek 339/274, 340/274 (DLT)

ol aŋar titindi (339/274 DLT)

titrü bak-: Dikkatle, dik dik, gözünü dikerek bakmak 412/323, 564/464 (DLT)

ol aŋa.r titrü bakdı (412/323 DLT)

tokı-: İftira etmek 33/32a1=34:8 (KT)

Toḳıdı Taŋrı üze yalġannı (33/32a1=34:8 KT)

tokı-: Misal vermek, söylemek 30/91b2=16:112, 30/68a3=16:74, 30/69b1=16:76 (KT)

Toḳıdı Taŋrı bir meṣel bir uluşnı, erdiler ḳorḳunçsuz amrulmış (30/91b2=16:112 KT)

tok tok bol-: İki kişi arasında sertlik, geçimsizlik olmak 167/144 (DLT)

er kisi birle tok tok boldı (167/144 DLT)

turılan-: Sert, acımasız davranmak 38/95b3=66:9 (KT)

Ey yalavaç, ḳatıġlanġıl kāfirler birle iki yüzlüglerke, turılanġıl olar üze (38/95b3=66:9 KT)

turun-: Mukavemet etmek, (karşısında durup) itiraz etmek 340/274 (DLT)

ol maŋa utru turundı (340/274 DLT)

turuş-: (Birine) mukavemet etmek 316/259, 101/93 (DLT)

kiçig ulug birle turuşdı (316/259 DLT)

tutuz-: (Söz) tutmasını buyurmak, tavsiyede bulunmak 232/202, 312/256 (DLT)

Men aŋar tutsug tutuzdum (232/202 DLT)

tütüş-: (İki kişi) kavga etmek 313/257, 305/252 (DLT); 815, 6442 (KB)

ola.r ikki tütüşdi.le.r (313/257 DLT)

ula-: (Akrabalık vb. için) bağ kurmak 556/459 (DLT)

ol yagu.k ula.dı (556/459 DLT)

una-: Rıza göstermek, razı olmak 557/460, 115/104 (DLT); 4921, 5965 (KB)

ol bu īşıg una.dı (557/460 DLT)

unaş-: (Birden fazla kişi) razı olmak 104/95 (DLT)

bu īşıg ola.r kamug unaşdıla.r (104/95 DLT)

unul-: Karşı konulmak 134 (AH)

urul-: Anlatılmak, söylenilmek 36/61a2=43:57 (KT)

Ḳaçan kim uruldı Meryem oġlı meṣel ançada seniŋ boḍnuŋ andın yüz ewrerler (36/61a2=43:57 KT)

uşakla-: Laf taşımak 154/133 (DLT)

ol meniŋ sö.zümni uşakla.dı (154/133 DLT)

utrulan-: Yüz yüze gelmek 150/130 (DLT)

ol aŋar utru.landı (150/130 DLT)

utrun-: Mukavemet etmek, karşı durmak 131/115 (DLT)

ol maŋa utrundı (131/115 DLT)

utruş-: Mukavemet göstermek 123/109 (DLT)

ol aŋar utruşdı (123/109 DLT)

utruş-: (Birine) yüzünü çevirmek 123/109, 317/260 (DLT)

Ol maŋa utruşdı (123/109 DLT)

üleş-: Karşılıklı olarak hisse almak, paylaşmak 104/95 (DLT); 27/16b2=5:3 (KT)

Ol kim boġuzlansa burḫānlar üze kim üleşse sizler oḳlar birle (27/16b2=5:3 KT)

ünden-: Çağrılmak, davet edilmek 33/16b1=33:53, 35/29a3=40:12, 38/54b1=62:9 (KT)

Ḳaçan ündense siz kiriŋler (33/16b1=33:53 KT)

ündenil-: Seslenilmek 35/28b1=40:10, 37/37a2=48:16, 31/39a1=20:11 (KT)

Ançada ündenlür siz īmānḳa taḳı tanar sizler (35/28b1=40:10 KT)

ündeş-: Karşılıklı çağırmak, çağırışmak 122/109 (DLT)

ol anıŋ birle ündeşdi (122/109 DLT)

üster-: Zıtlaşmak, zıtlaşıp inkâr etmek 118/106 (DLT); 2205 (KB)

ol maŋa üsterdi (118/106 DLT)

yalal-: Suçlanmak, itham edilmek 478/383 (DLT)

aŋar kurug yala yalaldı (478/383 DLT)

yalaş-: Karşılıklı itham etmek 476/381 (DLT)

ola.r bi̇̄r ekindi.ke ogrı yalaşdı (476/381 DLT)

yalwar-: Yalvarmak, (birine) sığınıp ondan bir şey istemek 247/217, 485/388, 249/219 (DLT); 1483, 6631, 6639 (KB); 30/55b3=16:53 (KT)

Tegse sizlerke yas aŋar anıŋ birle yalwarur sizler (30/55b3=16:53 KT)

yaŋşa-: Baş ağrıtmak, gevezelik etmek 174 (KB); 151, 134 (AH)

üküş sözlese yañşadı tér bilig

yana sözlemese ağın tér tilig (174 KBM)

yaŋşat-: Baş ağrıtacak kadar çok konuşmak 442/346 (DLT)

ol anıŋ başın yaŋşattı (442/346 DLT)

yaramsın-: Yaltaklanmak 398/310 (DLT)

ol maŋa yaramsındı (398/310 DLT)

yaran-: (Birine) yaranmak; naz ve cilve yapmak 479/383, 199/170, 453/356 (DLT); 614, 4063, 4753 (KB)

ol maŋa yarandı (479/383 DLT)

yaraş-: (İnsanlar) uyum sağlamak, anlaşmak 474/379, 449/352 (DLT)

ola.r ikki yaraşdı (474/379 DLT)

yasta-: Geveleyerek konuşmak, net konuşmamak; söz atmak 576/474, 584/479 (DLT)

ol maŋa sö.z yasta.dı (576/474 DLT)

yıra-: Uzlaşmak 156, 292, 343 (KB)

bu kaç neñ birikse biregü öze

anıñdın yırar ol ıduk kut teze (343 KBM)

yıraş-: Uzlaşmak 5659 (KB)

negü iş kıluruñ kişike kéñeş

kéñeşmez kişini adaş tutma éş (5659 KBM)

yimle-: Göz kırpmak 579/477 (DLT)

ol maŋa yimle.di (579/477 DLT)

yiril-: Yerilmek 269, 247, 128 (AH)

yöw-: Bir şey vererek yardım etmek 520/419 (DLT)

koḍgıl maŋa akı.lık bolsun maŋa aya.g a

ıḍgıl meni tokışka yöwgil maŋa ula.g a (520/419 DLT)

yulk-: (Birinden) bir şey soymak, bir menfaat elde etmek 632/527 (DLT)

ol andın nēŋ yulkdı (632/527 DLT)

yulkuş-: Karşılıklı çıkar sağlamak 487/389 (DLT)

ola.r bi̇̄r ikindi.din nēŋ yulkuşdı (487/389 DLT)

yumşaklan-: Yumuşayıp yaltaklanmak ve boyun eğmek 492/394 (DLT)

ol maŋa yumşaklandı (492/394 DLT)

yunçıt-: (Birine) kötülük yapıp eziyet etmek 439/343 (DLT)

ol anı yunçıttı (439/343 DLT)

yuwkalan-: Yaltaklanmak ve tabi olmak 534/434 (DLT)

ol maŋa yuwkalandı (534/434 DLT)

yükün-: Saygı göstermek üzere baş eğmek 479/383 (DLT)

Ol maŋa yükündi (479/383 DLT)

yükünç yükün-: Baş eğmek 608/500 (DLT)

ol begke yükünç yükündi (608/500 DLT)

yüzkeş- (?): Yüz yüze gelmek (?) 199/170 (DLT)

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yörgeşip

yalŋuk anı taŋlaşu.r (199/170 DLT)

yüzlen-: Yüzü (birine) dönmek 490/392 (DLT); 32/15a2=28:22 (KT)

Ḳaçan kim yüzlense erse Medyen tuşıŋa aydı: (32/15a2=28:22 KT)

3.9.2. Kılış Fiilleri

aḍır-: Açıklamak 29/9a1=9:11 (KT)

Aḍrar-miz belgülerni bilür boḍunḳa (29/9a1=9:11 KT)

agırla-: Saygı ve hürmet göstermek, yüceltmek 28/34b3=7:157, 27/26b3=5:12, 37/31a3=48:9 (KT)

Anlar kim bittiler aŋar, ağırladılar anı (28/34b3=7:157 KT)

ahd kıl-: İkaz etmek, emretmek 34/14a3=36:60 (KT)

'Ahd ḳılmadım mu sizke ey Ādem oġlanları tapunmaŋlar yekke (34/14a3=36:60 KT)

alda-: Hile yapmak, aldatmak 139/122, 237/206 (DLT)

ol yagını alda.dı (139/122 DLT)

alka-: Övmek (KM: alkadı sözü hayır için olmasına rağmen diğerlerile çift olarak çok kullanıldığından dolayı "kötülük" anlamı kazanmıştır.) 145/126 (DLT) → **karga- alka-**

alkaş-: Övmede yardımlaşmak veya yarışmak 125/110, 125/111 (DLT)

ol meniŋ birle alkış alkaşdı (125/110 DLT)

alkış bir-: Övmek 61/48 (DLT)

yala.vaçka alkış bīrgil (61/48 DLT)

al yanutı bėr-: Tuzağa karşılık tuzak kurmak 28/80b1=8:30 (KT)

Al ḳılurlar, al yanutı bérür Taňrı, Taňrı yanut bériglilerde yégrek ol (28/80b1=8:30 KT)

andgar-: Yemin ettirmek 120/107, 627/523, 157/136 (DLT) → **angar-**

andgardı (120/107 DLT)

angar-: Yemin ettirmek 120/107 (DLT) → **andgar-**

ol anı angardı (120/107 DLT)

ar-: Kandırmak, aldatmak 96/89, 208/178, 471/377 (DLT); 1172, 6562, 1373 (KB); 33/66b1=35:5, 36/108b1=45:35, 35/23b3=40:4 (KT)

Armasun sizni bu ajun tirigliki yime armasun sizlerni İḍidin yek (33/66b1=35:5 KT)

arala- (otra arala-): Barıştırmak 156/135 (DLT)

ol ikki kişi otra ara.la.dı (156/135 DLT)

arıla-: Barıştırmak (avami) 156/135 (DLT) → **arala-**

arı.la.dı (156/135 DLT)

arka-: Lanetlemek ve birinin kötülüklerini saymak (Çift kullanılır (karga- arka-), tek başına kullanılmaz.) 145/126 (DLT)

ol anı karga.dı arka.dı (145/126 DLT)

arkalan-: Arka, destek edinmek 150/130 (DLT)

ol meni arkalandı (150/130 DLT)

artatmak tile-: Vesveseye düşürmek, işkillendirmek, tahrik etmek 28/61a1=7:200 (KT)

artuk kıl-: Üstün tutmak, seçkin kılmak 26/63a1=4:95, 26/11a2=4:34, 26/64a1=4:95 (KT)

Artuḳ ḳıldı Taŋrı toḳuşġanlarḳa mālları birle et-özleri birle (26/63a1=4:95 KT)

aşakla-: Küçük saymak, küçük görmek 154/133 (DLT)

ol anı aşakla.dı (154/133 DLT)

at-: Kötü söz söylemek, iftira etmek, töhmet altında bırakmak; bir kenara atmak, koymak 33/62b2=34:53, 31/44a3=20:39, 31/64a2=20:87 (KT)

Bütünlükin tandılar aŋar munda burun atarlar belgüsüz ıraḳ yerdin (33/62b2=34:53 KT)

awıt-: Avutmak 2230, 5025, 6002 (KB)

köñül kodkı bolsa sewitür kişig

sewitmiş kişiler awıtur işig (2230 KBM)

ay-: Söylemek, demek 112/100, 514/412, 31/17 (DLT); 1847, 3356, 5183 (KB); 25/1a3=3:119, 34/75b2=38:84, 34/49b3=40:44 (KT); 12/13 (DH) → **ayt-**

Ayġıl: ölüŋler öwkeŋiz birle (25/1a3=3:119 KT)

ay-: Sormak 34/40a1=37:149 (KT)

Ayġıl anlardın: seniŋ İḍiŋe mü ḳızlar, olarḳa mu oġlanlar (34/40a1=37:149 KT)

ay-: Anlatmak 38/68a1=40:78 (KT)

Ḳıṣṣa ḳıldımız seniŋ üze olarda, ol kim aymaz-miz seniŋ üze (38/68a1=40:78 KT)

ayb kıl-: Ayıplamak, kızmak, öfkelenmek 28/10b2=7:126 (KT)

'Ayb ḳılmaz sen bizke meger kim kirtgündümiz İḍimiz nişānlarıŋa (28/10b2=7:126 KT)

ayıgla-: Kötülemek 685 (KB)

münüm bu méni yalñuk irsel téyü

ayığlap yorırlar kişike ayu (685 KBM)

ayın-: Sormak; söylemek, demek 4049 (KB)

bularda kayuka ulansa bu öz

idi korku aynu tapuğ kılğu uz (4049 KBM)

ayıŋla-: Kötülemek, küçük düşürmek, mahçup etmek 4463 (KB)

ayıñlamasunlar séni halk ara

atıñ artamasun munı ked kör e (4463 KBM)

ayıt-: Sormak; söylemek, demek 115/104 (DLT); 1904, 859, 1656 (KB)

ol maŋa sö.z ayıttı (115/104 DLT)

men aŋa.r sö.z ayıttım (115/104 DLT)

ayt-: Demek, söylemek 33:2a2=33:32, 26/49a2=4:81, 33/6a2=33:37 (KT); 1/1 (DH) → **ay-**

Aytıŋlar aymaḳ eḍgü bütün söz (33:2a2=33:32 KT)

aytın-: Sormayı üstlenmek, bizzat sormak 138/121 (DLT)

ol sö.z aytındı (138/121 DLT)

aytur-: Konuşturmak 138/121 (DLT)

ol maŋa sö.z ayturdı (138/121 DLT)

azarla-: Eziyet etmek, incitmek 33/20a1=33:57, 33/20b1=33:58, 33/25a3=33:69 (KT)

Anlar kim āzārlarlar Taŋrını hem yalavaçını, la'net ḳıldı olarḳa Taŋrı (33/20a1=33:57 KT)

azıt-: Azıtmak, yoldan çıkarmak 2115, 3344, 4194 (KB); 34/15a1=36:62, 36/28b3=42:44, 36/31a2=42:46 (KT)

Bütünlükin azıttı sizdin üküş ḫalḳını (34/15a1=36:62 KT)

aztur-: Azdırmak, yoldan çıkarmak 35/89a3=41:29 (KT)

İḍimiz körkitgil bizke anlarnı kim azturdı bizni (35/89a3=41:29 KT)

bagışla-: Bağışlamak 594/487, 591/484, 595/488 (DLT); 2053, 5125, 6518 (KB)

akı bol bağışla içür hem yétür

kalı eksüse ur yana al yetür (2053 KBM)

bak-: Beklemek 34/10b2=36:49, 34/51a3=38:15, 37/15a1=47:18 (KT)

Baḳmazlar mu meger bir Ceb'reīl ünike, tutar olarnı olar ḫaşmlaşur erken (34/10b2=36:49 KT)

bakıt-: Bakmayı emretmek, bakmaya zorlamak, baktırmak 419/329 (DLT)

ol anı ewdin bakıttı (419/329 DLT)

bakur-: Baktırıp göstermek 310/255 (DLT)

ol maŋa kişi bakurdı (310/255 DLT)

basın-: (Birini) zayıf görüp ezmek 338/273 (DLT); 2368, 646, 655 (KB)

ol erig basındı (338/273 DLT)

başra kak-: Başa kakmak 63/50 (DLT)

ötrük utun ogrı.layu yüzke baka.r

elgin tüşüp birmiş aşıg başra kaka.r (63/50 DLT)

belekle-: Armağan etmek 155/134, 593/485 (DLT)

Taŋut sūsin üşikle.di

kişi īşın elükle.di

erin atın belekle.di

bulun bōlup başı tıgdı (155/134 DLT)

belgürt-: Açıklama yapmak, belli etmek, açığa vurmak, meydana çıkarmak 30/51b2=16:44, 28/28a2=3:187, 27/32b3=5:19 (KT)

Belgürtse sen kişilerke anı kim indürdi erse olarḳa (30/51b2=16:44 KT)

belgürt-: Belirgin kılmak, üstün kılmak 29/24b2=9:33 (KT)

Ol Taŋrı kim ıḍtı yalavaçını ... ḥaḳ dīn birle belgürtmek üçün ḳamuġ dīn üze (29/24b2=9:33 KT)

bėr-: Bağışlamak, sunmak 33/13a1=33:50, 36/33b2=42:49, 31/19a2=19:49 (KT)

Mü'mine uraġutnı eger bérse özini peyġāmberḳa (33/13a1=33:50 KT)

bėr-: Miras bırakmak 35/55a1=40:53 (KT)

Bérdimiz Ya'ḳūb oġlanlarınḳa bitigni (35/55a1=40:53 KT)

bıçış-: İnsanlar birbirini terk etmek 314/258 (DLT)

bildüz-: Bildirmek 368/291 (DLT)

ol maŋa īş bildüzdi (368/291 DLT)

bilin-: İtiraf etmek 339/274, 380/299, 276/240 (DLT)

er yāzukın bilindi (339/274 DLT)

biriş- ~ beriş-: Karşılıklı vermek 316/259 (DLT); 4305, 4421 (KB)

ola.r bīr bīrke kīz berişdi (316/259 DLT)

bohsat-: (Birini bir işte) kibirli olmaya zorlamak 432/337 (DLT)

ol oglını īşka boxsattı (432/337 DLT)

buyur-: Buyurmak, emretmek 526/428 (DLT); B40 (KB); 30/79a1=16:90, 31/12b3=19:31 (KT)

Her-āyīne Taŋrı buyrur dād bérmek, eḍgülükin bérmek yaġuḳluḳ iḍisiŋe (30/79a1=16:90 KT)

bütrüş-: Karşılıklı sorgulamak ve ispatlaşmak 368/291 (DLT)

ola.r ikki bütrüşdi (368/291 DLT)

bütür-: İspat edip inandırmak, kabul ettirmek 305/252 (DLT)

anıŋ üze alımın bütürdi (305/252 DLT)

çak-: Oğuz lehçesinde (sözü) iletmek 272/238, 272/238 (DLT)

ol sö.züg anıŋ kula.kka çakdı (272/238 DLT)

çak-: Düşmanlığa teşvik etmek 272/238 (DLT)

ol ikki kişi ara çakdı (272/238 DLT)

çakrış-: Oğuz lehçesinde karşılıklı çağırmak 371/293 (DLT)

bo.y bīr bīrke çakrıştı (371/293 DLT)

çaktur-: İnsanları birbirine düşürmek, kavga etmeleri için teşvik etmek 357/285 (DLT)

çal-: (Sözü) işittirmek 276/240 (DLT)

ol sö.züg meniŋ kula.kka çaldı (276/240 DLT)

çamguklan-: Dedikoducu, gammaz, şirret olup herkesi yermek 404/314 (DLT)

kişi çamguklandı (404/314 DLT)

çandtur-: Reddetmeye kışkırtmak 358/285 (DLT) → **çantur-**

çandturdı (358/285 DLT)

çantur-: Reddetmeye kışkırtmak 358/285 (DLT) → **çandtur-**

ol anı bu īşka çanturdı (358/285 DLT)

çınlat-: Tasdik ettirmek, doğrulatmak 436/340 (DLT)

ol anıŋ īşın çınlattı (436/340 DLT)

dereng kıl-: Alıkoymak, durdurmak, engel olmak 29/35b1=9:46 (KT)

Taplamaz Taŋrı olarnıŋ ḳopup çıḳmaḳlarını, dereng ḳıldı olarḳa (29/35b1=9:46 KT)

dostlaş-: Dost edinmek 30/85b3=16:100 (KT)

Bütünlükin kim anıŋ erkligliki anlar üze kim dōstlaşurlar anıŋ birle anlar kim olar anıŋ birle ortaḳ ḳatıġlılar ol (30/85b3=16:100 KT)

eḍle-: Umursamak, aldırmak (DLT) → **eḍger-**

egir-: (Bir şeye) yönlendirmek 99/91 (DLT)

Ol meni ı.şka egirdi (99/91 DLT)

ekekle-: Kadına söverek kötü kadın olduğunu söylemek 155/134 (DLT)

ura.gıtnı ekekle.di (155/134 DLT)

ertür-: (Bir işe) cevap verip kabul etmek 117/105 (DLT)

Anıŋ īşın ertürdi (117/105 DLT)

ertür-: Affetmek 117/105 (DLT)

anıŋ yāzukın ertürdi (117/105 DLT)

eşit- ~ ėşit: İşitmek, duymak 114/102, 253/222 (DLT); 3767, 5642, 526 (KB); 147, 62, 21 (AH); 27/23a3=5:7, 31/47b1=20:46, 38/59b1=63:4 (KT)

Ançada kim aydıŋız éşittimiz hem boyun sudumız (27/23a3=5:7 KT)

eştür-: İşittirmek 118/106 (DLT); 5022, 5656 (KB)

ol maŋa eḍgü sö.z eştürdi (118/106 DLT)

eşittür-: Duyurmak 28/75b2=8:23, 36/54a1=43:40 (KT)

Eger bilse Taŋrı olar içinde eḍgülük eşittü[r]geti olarḳa, eger eşittürse olarḳa yüz ewürgey olar (28/75b2=8:23 KT)

eşüttür-: İşittirmek 118/106 (DLT)

eşüttürdi (118/106 DLT)

gümarla-: Takdir etmek, musallat etmek 36/52b1=43:36, 35/86b2=41:25, 38/21a1=59:6 (KT)

Kim kim ḳışsa Taŋrı yādındın gümārlaġay-miz aŋar yekni, ol aŋar éş (36/52b1=43:36 KT)

haris kıl-: Teşvik etmek 26/51a3=4:84 (KT)

ḥarīş ḳılġıl mü'minlerni (26/51a3=4:84 KT)

hasmlaş-: Çekişmek, tartışmak 34/11a1=36:49 (KT)

Bakmazlar mu meger bir Cebre'il ünike, tutar olarnı, olar ḫaṣmlaşur erken (34/11a1=36:49 KT)

ıḍış-: Karşılıklı (hediye) göndermek 100/93, 101/93 (DLT)

ol maŋa artut ıḍışdı (100/93 DLT)

ınçıklan-: Şikâyette bulunmak, şikâyet etmek 38/1b2=58:1, 30/6b3=12:86 (KT)

Tartışur seniŋ birle cüfti / éşi içinde, ınçıḳlanur Taŋrıḳa (38/1b2=58:1 KT)

ısparla-: Tevdi etmek ve teslim etmek 26/84a3=4:125 (KT)

Ol kişidin kim ısparlasa yüzini Ol Taŋrıḳa (26/84a3=4:125 KT)

ıtla-: Köpek yerine koymak 145/126 (DLT)

ilen-: Ayıplamak, tekdir etmek 1204, 795, 3160 (KB)

sarılğaymu erki ilig altunı

ileñeymü erki maña ol köni (3160 KBM)

imle-: İşaret etmek; göstermek 621, 768, 955 (KB); 31/12a1=19:29 (KT)

İmledi aŋar, aydılar: neçük sözleyür siz aŋar kim erür béşik içinde oğlan (31/12a1=19:29 KT)

imle-: Göz kırpmak; selamlamak; elle göstermek 479/383, 579/477, 146/127 (DLT) → **yimle-**

yüknüp maŋa imledi

közüm yāşın yamladı

bagrım bāşın emledi

elgin bolup ol keçe.r (479/383 DLT)

imleş-: İşaretleşmek 127/112 (DLT)

ol anıŋ birle elgin imleşdi (127/112 DLT)

imlet-: İşaret edilmesi için emir vermek, işaret ettirmek 137/119 (DLT)

men anı imlettim (137/119 DLT)

işimsin-: Eş saymak, arkadaş gibi hareket etmek 4095, 4448 (KB)

neçe edgü tutsa özüñ korku tur

işimsinmegil sen kaya baknu tur (4095 KBM)

işit-: İşitmek, dinlemek 215/185, 189/162 (DLT); 3422 (KB)

bilge erig eḍgü tutup sö.zin işit

erḍemini ögrenipen ışka sür-e (215/185 DLT)

kadır-: Geri çevirmek 83/74, 253/222 (DLT)

buḍraç yeme kudurdı

alpa.gutın üḍürdi

sūsin yana kadırdı

kelge.li met irkişür (83/74 DLT)

kaḍrıl-: (Boyun) burulmak; (boyun) burmak 383/301 (DLT)

anıŋ bōynı kaḍrıldı (383/301 DLT)

kaḍrış-: (Boyun) burma vb. şeylerde yarışmak; karşılıklı (boyun) burmak 376/296 (DLT)

ol meniŋ birle boyu.n kaḍrışdı (376/296 DLT)

kawdın- ~ kawdun-: Birine şefkat göstermek ve zararlı şeyleri ondan uzak tutmak 390/306 (DLT)

er oglıŋa kawdundı (390/306 DLT)

kayna-: İnatlaşıp bir işi bırakmak, reddetmek 576/474, 221/191 (DLT)

kıkrıp atıg kemşelim

kalkan sünü.n çömşelim

kaynap yana yumşalım

katgı yagı yuwılsu.n (221/191 DLT)

kaytur-: Kayırmaya yöneltmek 529/430 (DLT)

ol aŋar kayturdı (529/430 DLT)

kemiş-: Teklif etmek, ortaya koymak 26/56b2=4:90, 26/61b3=4:94, 26/57b1=4:91 (KT)

Toḳuşmasalar siziŋ birle kemişseler sizke élleşmekni (26/56b2=4:90 KT)

kėŋeş- ~ keŋeş-: Danışmak 615/510, 616/511 (DLT); 25/22b3=3:159 (KT) → **kiŋe-**

Yarlıḳatu tilegil olardın, keŋeşgil olar birle (25/22b3=3:159 KT)

kert-: (Boyun) kertmek (küçük düşürmek) 629/524 (DLT)

ol kulın boynın kertti (629/524 DLT)

kırgat-: Nefret etmeye ve yüz çevirmeye zorlamak 433/338 (DLT)

ol anı begke kırgattı (433/338 DLT)

kik-: (İnsanları) birbirine kışkırtmak 412/324 (DLT)

kikçür-: (İki kişiyi) birbirine kışkırtmak 364/289 (DLT)

ol ikki er kikçürdi (364/289 DLT)

kiŋe-: (Bir işi) planlamak için birine danışmak 616/512 (DLT); 5654 (KB) → **kėŋeş-**

ol maŋa ki.ŋe.di (616/512 DLT)

kiŋeş-: Karşılıklı danışmak 3488, 5658, 501 (KB)

méni ıdtı ilig okıtçı saña

negü teg kéñeşür sen emdi maña (3488 KBM)

kirtüle-: Doğrulamak, tasdik etmek 598/489 (DLT)

ol anı kirtü.le.di (598/489 DLT)

koldaşlan-: Arkadaşlardan saymak 402/313 (DLT)

koş-: Yalan ve iftira uydurmak, söylemek 31/52b2=20:61, 38/43b1=61:7, 26/24a3=4:50 (KT)

Ḳoşmaŋla Taŋrı üze yalġannı, yoḳaltġay sizni ḳın birle (31/52b2=20:61 KT)

kowuş-: Karşılıklı birbirini kovalamak 320/261 (DLT)

ola.r bi̇̄r ikindi.ni kowuşdı.la.r (320/261 DLT)

kön-: İkrar etmek 279/242 (DLT)

ogrı köndi (279/242 DLT)

könger-: İtiraf etmek zorunda bırakmak, itiraf ettirmek, ikrar ettirmek 365/290 (DLT)

beg ogrı.nı köngerdi (365/290 DLT)

kör-: Bakmak, görmek 187/160, 234/203, 286/245 (DLT); 777, 926, 1621 (KB); 219, 423, 113 (AH)

anıŋ bakıgı kör (187/160 DLT)

kör-: Görmek, farkına varmak 31/67a1=20:96, 32/8a3=28:11, 31/16b2=19:42 (KT)

Aydı mel'ūn: kördüm ol kim körmediler anı (31/67a1=20:96 KT)

kör-: Görmek, karşılaşmak, ulaşmak, görüşmek 29/55b2=9:77, 36/108a1=45:34, 28/71b3=8:15 (KT)

Soŋlattı olarḳa iki yüzlügni köŋülleri içinde ol künke tegi kim körerler anı (29/55b2=9:77 KT)

kör-: Haberdar olmak 31/30b3=19:78 (KT)

Kördi mü ol ġaybnı azu tuttı mu yarlıḳaġan Taŋrı üskinde 'ahd (31/30b3=19:78 KT)

körküt- ~ körkit-: Göstermek 433/339 (DLT); 663, 716, 666 (KB); 27/39b3=5:31, 28/23b3=7:145, 29/3b2=8:43 (KT)

Iḍtı Taŋrı bir ḳarġanı üşeyür yer içinde körkitmek üçün aŋar neteg örter ḳaḍaşınıŋ 'avretini (27/39b3=5:31 KT)

körtür-: Görmesini sağlamak, gördürmek 364/289 (DLT)

ol aŋar nēŋ körtürdi (364/289 DLT)

körügse-: Buluşmak istemek, görmek istemek 143/125, 591/484, 569/469 (DLT) → **körüse-**

körüse-: Görmek istemek, buluşmak istemek 143/152, 569/469 (DLT) → **körügse-**

közger-: Göz göze getirmek, buluşturmak 365/289 (DLT)

kuç-: Kucaklamak 265/234 (DLT); ḳ 401, 3036, 3609 (KB); 222 (AH)

ol mini kuçdı (265/234 DLT)

kuçakla-: Kucaklamak 592/485 (DLT)

ol barçın kuçakla.dı (592/485 DLT)

kuçtur-: Kucaklaştırmak 361/287 (DLT)

okı-: Çağırmak 556/459 (DLT); 33/67a2=35:6, 36/87b2=44:55, 31/34a1=19:91 (KT)

Oḳır kendü ögürini bolsunlar tép tamuġ éşlerindin (33/67a2=35:6 KT)

okıt-: Çağırtmak 416, 641 (KB)

tapuğçı yañılsa okıtğu kerek

negüke yañılmış ayıtğu kerek (641 KBM)

okuş-: Birbirini çağırmak 320/262 (DLT)

küçi teŋi tokıştı

oguş ko.num okuştı

çerig tapa yakıştı

bizke kelip öç öte.r (320/262 DLT)

ög-: Övmek, hamdetmek 96/90, 285/244, 237/206 (DLT); B25, 3519, 95 (KB); 45, 236, 227 (AH)

ol meni ö.gdi (96/90 DLT)

ögtür-: Övme görevini yüklemek, övdürmek 119/106 (DLT)

ol mini ögtürdi (119/106 DLT)

ögütle-: Öğütlemek, öğüt vermek 151/131 (DLT)

ol oglın ögütle.di (151/131 DLT)

öpüş-: Karşılıklı öpüşmek 99/92 (DLT)

ol meniŋ birle öpüşdi (99/92 DLT)

öte-: (Emaneti) sahibine vermek 26/29a2=4:58 (KT)

Öteŋler emānetlerni iḍisiŋe (26/29a2=4:58 KT)

ötgün-: Taklit etmek, öykünmek 132/116 (DLT)

ol maŋa ötgündi (132/116 DLT)

ötgün-: Duyduğu şekilde anlatmak, nakletmek 108/98 (DLT)

ötgündi (108/98 DLT)

ötgür-: Taklit etmek, benzemeye çalışmak 259, 398 (KB)

ukuş ötkünür kör bilig bildürür

yayığ dünyâ kılkın saña ukturur (398 KBM)

ötnü bir-: Ödünç vermek 77/66 (DLT)

men yarma.k ötnü bīrdim (77/66 DLT)

ötrüş-: (Birbirine mektup vb.) ulaştırmak 123/109 (DLT)

ola.r bīr bīrke bitig ötrüşdi (123/109 DLT)

ötün-: Durumu hakana vb. makamlara arz etmek 108/98, 189/161 (DLT); 3770, 4058, 4103 (KB); 41 (AH)

ol xānka ötüg ötündi (108/98 DLT)

ötünç bir-: Borç vermek 78/66, 637/532 (DLT)

Men aŋa.r yarma.k ötünç bīrdim (78/66 DLT)

ötür-: (Söz) söylemek 137/120 (DLT)

ol maŋa sö.z ö.türdi (137/120 DLT)

pezirle-: Kabul etmek 65 (AH)

sal-: (İşaret etmek için bir şeyi) sallamak 276/240 (DLT)

ol maŋa tōnın saldı (276/240 DLT)

sar-: (Birini) azarlamak ve konuşmayı haşinleştirmek 285/244, 524/426 (DLT)

beg anı sardı (285/244 DLT)

saştur-: Takas etmek, birini kendisine diğerini karşıdakine bırakmak 359/286 (DLT)

ol alım birim birle saşturdı (359/286 DLT)

satga-: Oğuz lehçesinde (borca karşılık alacağı) iptal etmek 570/469 (DLT)

alım bīrimni satga.dı (570/469 DLT)

satgaş-: Oğuz lehçesinde (alacak ile vereceği) takas etmek 373/295 (DLT)

ola.r alım birim bile satgaşdı (373/295 DLT)

satgaş-: Oğuz lehçesinde (alacak ile vereceği) takas etmek 373/295 (DLT)

ola.r alım birim bile satgaşdı (373/295 DLT)

satıgla-: Birlikte satmak, satışmak 591/484 (DLT)

ol anıŋ birle satıgla.dı (591/484 DLT)

satıglaş-: Birlikte satmak, satışmak 591/484 (DLT)

satıglaşdı (591/484 DLT)

sawla-: Söylemek 574/472, 566/467 (DLT)

ol telim sawla.dı (574/472 DLT)

sawlaş-: Karşılıklı söz söylemek 374/295 (DLT)

ol meniŋ birle sawlaşdı (374/295 DLT)

sayrat-: Konuşmaya yöneltmek 441/345 (DLT)

ol aŋar sayrattı sö.züg (441/345 DLT)

senle-: Küçüklere edilen hitapla (sen diye) hitap etmek 575/472 (DLT); 4311 (KB)

ol anı senle.di (575/472 DLT)

senlet-: (Aşağılamak için) küçüklere edilen hitapla (sen diye) hitap ettirmek 436/341 (DLT)

ol anı senletti (436/341 DLT)

sew-: Sevmek 271/237, 612/505, 602/494 (DLT); 1895, B47, 898 (KB); 272 (AH); 38/40b3=61:4, 37/60a3=49:9, 38/47a2=61:13 (KT)

Ol Taŋrı sewer anlarnı toḳşurlar anıŋ yolı içinde (38/40b3=61:4 KT)

sew-: İstemek, arzu etmek, temenni etmek 30/19b1=15:2, 38/35b2=60:2 (KT)

Sewerler anlar kim tandılar eger boyun bérigliler erse (30/19b1=15:2 KT)

sewdür-: Sevdirmek 37/58a3=49:7 (KT)

Taŋrı sewdürdi sizke kirtgünmeki (37/58a3=49:7 KT)

sewindür-: Sevindirmek, memnun etmek 5021, 1367, 62 (KB)

bu erdi meniñ bu igimke emi

sewindürdi emdi meniñ köñlümi (5021 KBM)

sewit-: Sevdirmek 400, 2229, 2230 (KB)

kerek köñli kodkı ma yumşak tili

bu ol kör kişike sewitür yolı (2229 KBM)

sı-: (And, ahd) bozmak 29/9a2=9:12, 37/32a1=48:10, 36/58a3=43:50 (KT)

Eger sısalar andlarını 'ahdlarında kiḍin (29/9a2=9:12 KT)

sızıt-: (Sözü, dişler arasından) sızdırmak 188/161 (DLT)

bu sö.zni sıḍıgdın sızıtma (188/161 DLT)

siŋüt bir-: Armağan etmek 603/494 (DLT)

bu at maŋa siŋüt bīrdi (603/494 DLT)

sor-: Oğuzcada sormak 524/426 (DLT); 34/19a1=37:11, 28/56a1=7:187, 33/23a1=33:63 (KT)

Sorġıl olarnı, olarnı törütmek ḳatıġraḳ olarnı kim törüttimiz (34/19a1=37:11 KT)

sorug kıl-: Kaybolanı sormak 188/161 (DLT)

Sorug kı.ldı (188/161 DLT)

söktür-: Sövmesi için (birini) zorlamak, sövdürmek 359/286, 360/286 (DLT)

ol anı söktürdi (259/286 DLT)

sözkiye bir-: Kelimecik söylemek 601/493 (DLT)

bīriŋ maŋa sö.zkiye

menlig kara tuzkıya

yelwin tuta.r közkiye

muŋum meniŋ bileŋ e (601/493 DLT)

sözle-: Söylemek, konuşmak 202/173, 574/472, 536/438 (DLT); 2701, 186, 187 (KB); 156, 357, 226 (AH); 37/87a2=51:23, 37/54b1=49:2, 37/73b2=50:18 (KT)

Ol rūzī̄ rāst anıŋ meŋizlig kim sözleyür sizler (37/87a2=51:23 KT)

sözle-: Anlatmak, hikâye etmek 28/51a1=7:176, 32/17a3=28:25 (KT)

Anlar kim yalġan tuttılar biziŋ āyātlarımızını, sözlegil anlarnı, saḳnıp sözlemek (28/51a1=7:176 KT)

sözlen-: Bizatihi konuşmak ve sözünü açıklamak 389/305 (DLT)

ol sö.zin maŋa sözlendi (389/305 DLT)

sözleş-: (Birisiyle) konuşmak 374/295, 487/389 (DLT)

ol meniŋ birle sözleşdi (374/295 DLT)

sözlet-: Konuşturmak 436/340 (DLT); 35/84b2=41:21 (KT)

Ayġalar: sözletti bizni Taŋrı ol kim sözletti ḳamuġ neŋni (35/84b2=41:21 KT)

sū-: Uymak, (boyun) eğmek 554/457 (DLT)

ol aŋar boyu.n sūdı (554/457 DLT)

suç kıl-: Kabul etmeyip reddetmek 161/140 (DLT)

Er suç kıldı (161/140 DLT)

sun-: (Bir şey) vermek, uzatmak 278/242 (DLT); 6616, 98, 5441 (KB); 208, 286 (AH); 27/25b1=5:11 (KT)

Ançada oġradı boḍun kim sunsalar sizlerke eliglerini (27/25b1=5:11 KT)

suwşa-: (Kulağa) gizli söz söylemek 569/469 (DLT)

ol kula.kka suwşa.dı (569/469 DLT)

şuwşat-: (Kulağa) fısıltılı söz ulaştırmak, fısıldamak 432/338 (DLT)

ol meniŋ kula.kka sö.z şuwşattı (432/338 DLT)

suyurka-: Şefkatli olmak, bağışlamak 1404, 2723, 6564 (KB)

yuluğ kılma özni adınlar üçün

suyurka özüñni küyürme küçün (1404 KBM)

tan-: İnkâr etmek 526/427 (DLT); 3892 (KB); 30/66b3=16:71, 31/81a3=46:26, 35/69b3=40:81 (KT)

Taŋrı bérmiş irinçke mü tanar sizler? (30/66b3=16:71 KT)

tanış-: (Borç vb. şeyleri) karşılıklı inkâr etmek 324/264 (DLT)

ola.r meni tanışdı (324/264 DLT)

tanış-: İstişare etmek, müzakere etmek 32/14b1=28:20, 38/82b3=65:6 (KT)

Ey Mūsā, bütünlükin bu ögür tanşurlar seniŋ üçün öldürmekleri üçün séni (32/14b1=28:20 KT)

tantur-: İnkâr ettirmek 355/283 (DLT)

ol maŋa alımın tanturdı (355/283 DLT)

tanu-: Söz buyurmak; tavsiye etmek 324/264, 564/465 (DLT)

tapala-: (Birinin) kabahatini yüzüne vurmak, ayıplamak ve başına gelenlere sevinmek 586/479, 587/481 (DLT)

ol anı tapa.la.dı (586/479 DLT)

tapalat-: Sevindirmek, birinin kötülüğünden zevk aldırmak 28/28b1=7:150 (KT)

Öldrü yazdılar méni, tapalatmaġıl düşmanlarḳa méni (28/28b1=7:150 KT)

tapla-: Kabul etmek, razı olmak 572/471 (DLT); 532, 3495, 1431 (KB); 27/17a3=5:3, 34/82a2=39:7, 29/42a1=9:59 (KT)

Tapladım sizke İslāmnı dīnḳa (27/17a3=5:3 KT)

taplaş-: (Birden fazla kişi) kabul etmek 370/292 (DLT)

ola.r bu īşıg kamug taplaşdıla.r (370/292 DLT)

taplaş-: Birbirini razı etmek, uzlaşmak 26/3b1=4:24 (KT)

Taplaşsa sizler anıŋ birle kesilmişde kiḍin (26/3b1=4:24 KT)

taplat-: Razı etmek 434/339 (DLT)

men anı bu īşka taplattım (434/339 DLT)

tartış-: Tartışmak, münakaşa etmek, savunmak, mücadele etmek, ihtilafa düşmek 36/64a2=43:63, 26/73b1=4:107, 26/74b3=4:109 (KT)

Anıŋdın kim tartışur sizler anıŋ içinde (36/64a2=43:63 KT)

tayındur-: Kandırmak, aldatmak 25/20a1=3:155 (KT)

Bütünlükin tayındurdı olarnı yek (25/20a1=3:155 KT)

tepzeş-: Karşılıklı (birbirini) kıskanmak 369/292 (DLT)

ola.r kamug bu īşka tepzeşdile.r (369/292 DLT)

tıl-: Mani olunmak 5948 (KB)

isiz kılsa bodnı beg isiz kılur

isizke isiz kılsa ötrü tılur (5948 KBM)

tılda-: Mani olmak 4030 (KB) → **tıl-**

kalı ögrenür erse emdi özüñ

tilin tıldama emdi kesgil sözüg (4030 KBM)

tıŋla-: Dinlemek, (söze) kulak asmak 60/47, 619/514 (DLT); 2947, 648, 3996 (KB)

yāy yaru.pan ergözi

aktı akın munduzı

togdı yaruk yulduzı

tınla sö.züm külgü.süz (60/47 DLT)

tınlat-: (Söz) işittirmek ve dinlemeyi sağlamak, dinletmek 442/346 (DLT)

ol maŋa sö.z tınlattı (442/346 DLT)

ti- ~ te-: Demek, söylemek 554/456, 98/91, 52/37 (DLT); B71, 613, 5184 (KB); 166, 65, 188 (AH)

ol maŋa andag tīdi (554/456 DLT)

tireş-: Sert bir şekilde tartışmak 316/259, 209/179 (DLT)

yılkı tuyagın tireşdi (316/259 DLT)

titür-: (Bir şey) denilmesi için görevlendirmek, dedirtmek 526/428 (DLT); 1368 (KB)

ol andag ti.türdi (526/428 DLT)

tumlıt-: Kalbini soğutmak, kızdırmak, sevemez olmak 435/340 (DLT)

ol anıŋ köŋlin tumlıttı (435/340 DLT)

tuş-: (Birini) bulup görmek 270/236, 19/9 (DLT); 5017, 2583, 2734 (KB)

ol maŋa tuşdı (270/236 DLT)

tut-: (Alaya) almak 34/69b3=38:63, 36/108a3=45:35 (KT)

Tuttumız olarnı füsūsḳa (34/69b3=38:63 KT)

tutur-: Emretmek, sorumlu tutmak, vasiyet etmek 36/7b2=42:13, 26/89a3=4:131 (KT)

Belgülüg ḳıldı siziŋ üçün dīndin anı kim tuturdı aŋar Nūḥḳa ol kim yarlıġ ıḍtım (36/7b2=42:13 KT)

tutuz-: Söylemek, nasihat etmek, emretmek 69, 1275, 1483 (KB)

bayatka tutuzdum séni men katığ

tilese küdezgey yitürgey tatığ (1275 KBM)

tüzger- ~ tüzgür-: Armağan vermek 356/284 (DLT)

men anı tüzgerdim (356/284 DLT)

uçuzla-: (Birini) aşağılamak, küçük düşürmek 39/26, 152/132 (DLT); 163, 1326, 3728 (KB)

beg anı uçuzla.dı (39/26 DLT)

uḍ-: Uymak, takip etmek 2797, 3195, 3136 (KB); 14 (AH)

et öz yéti endâm köñülke udar

köñül birle yalñuk ağır yük yüder (2797 KBM)

unat-: Razı etmek 115/104 (DLT)

men una.ma.s erdim ol mini unattı (115/104 DLT)

ur-: Söylemek, misal vermek 30/68b2=16:75, 34/96b3=39:29, 37/6a2=47:3 (KT)

Urdı Taŋrı meṣel, bir ḳul alınmış, erkedmes umas nerse üze (30/68b2=16:75 KT)

usandur-: Bıktırmak 2361, 4262 (KB)

katığlan usandur usa bas kéçe

kéçe az üküşüg ne bilgey aça (2361 KBM)

ut-: Yenmek, galip gelmek 109/99, 95/88 (DLT); 4833, 445, 2641 (KB)

emdi ūdın oḍundı

ki.din telim ökündi

īl bolga.lı igendi

andag erig ki.m uta.r (109/99 DLT)

utru tut-: (Misafir vb.'ni) karşılamak, (misafire bir şeyler) sunmak 46/32, 278/242, 513/411 (DLT)

Anuk utru tutsa yōkka sānma.s (46/32 DLT)

ünde-: Seslenerek çağırmak 139/122, 473/379 (DLT); 75, 3802, 4669 (KB); 28/60a3=7:193, 35/48a3=40:41, 35/48b3=40:42 (KT)

Eger ündese sen olarnı köni yolḳa uḍmazlar sizke (28/60a3=7:193 KT)

üşkirtür-: Teşvik ettirmek 122/108 (DLT)

üşkirtürdi (122/108 DLT)

üşkür-: Teşvik etmek, kışkırtmak 121/108 (DLT)

ol ıtıg keyikke üşkürdi (121/108 DLT)

yala-: Suçlamak, itham etmek 481/385 (DLT)

ol aŋar ogrı yala.dı (481/385 DLT)

yalgandur-: Yalanlamak 492/394 (DLT)

er yalgandurdı (492/394 DLT)

yan-: Tehdit etmek 472/378, 485/388 (DLT)

beg anı yandı (472/378 DLT)

yandur-: Tehdit ettirmek 485/388 (DLT)

yaŋza-: İkrar etmek, beyan etmek, kabul ve ifade etmek 3815 (KB)

negü tér eşitgil uç ordu hanı

tüzü ilke yañzap söz aymış köni (3815 KBM)

yap yup kıl-: Aldatmak, ayartmak 514/413 (DLT)

ya.p yu.p kıldı (514/13 DLT)

yarış-: Yarı yarıya bölüşmek 475/380 (DLT)

ol anıŋ birle tawa.r yarışdı (475/380 DLT)

yarlıka: Buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak 896, 1767, 5835 (KB)

yanut bérdi ögdülmiş aydı bu söz

köni yarlıkadı bilig birle tüz (5835 KBM)

yarlıka-: Affetmek, bağışlamak, merhamet etmek 26/23a3=4:48, 26/79b2=4:116, 27/32a1=5:18 (KT)

Yarlıḳamaz ol kim ortaḳ ḳatsa aŋa taḳı yarlıḳar anda aḍınnı (26/23a3=4:48 KT)

yasıla-: (Söz için) kinayeye başvurmadan açık söylemek 588/482 (DLT)

ol sö.züg yası.la.dı (588/482 DLT)

yay-: Meylettirmek 553/456 (DLT)

ol meniŋ köŋül yaydı (553/456 DLT)

yaz-: (El) uzatmak 27/38b1=5:28 (KT)

Eger yazsa sen maŋa elgiŋni öldürmek üçün méni ... (27/38b1=5:28 KT)

yazukla-: Suçlamak 594/486 (DLT)

ben anı yazukla.dı (594/486 DLT)

yeŋ-: Oğuz ve Kıpçak lehçesinde yenmek, galip gelmek 614/510, 615/510 (DLT); 34/54b2=38:23, 26/42b1=4:74 (KT)

Yéŋdi méni söz aymaḳ içre (34/54b2=38:23 KT)

yıg-: Men etmek 471/376, 470/376, 477/382 (DLT); 2794, 2867, 4372 (KB); 135, 160, 416 (AH)

ol meni aşka yıgdı (471/376 DLT)

yıgtur-: (Birini, bir şeye) engel olmak üzere görevlendirmek, engelletmek 484/387 (DLT)

yir-: Oğuz lehçesinde yermek 526/427, 211/181 (DLT); 922, 1127, 1144 (KB); 450, 408, 407 (AH)

ol erig yi.rdi (526/427 DLT)

yobat-: Savsaklatmak, ihmal ettirmek 3866 (KB)

ilig aydı uktum eşittim sözüg

bu söz işke kirmez yobatma özüñ (3866 KBM)

yoŋa-: (Sultana, beye) gammazlamak 608/501, 617/512 (DLT); 5860, 5869, 5871 (KB)

ol anı begke yoŋa.dı (608/501 DLT)

yoŋat-: (Sirinin sırrını beye, vb.' lerine) ifşa etmek, gammazlamak 428/334 (DLT)

ol anı begke yoŋattı (428/334 DLT)

yow-: Kandırmak, aldatmak 471/377 (DLT)

ol anı ārdı yowdı (471/377 DLT)

yowuş-: Karşılıklı yardım ve teselli etmek 475/380 (DLT)

ola.r ikki yowuşdı (475/380 DLT)

yöwtür-: (Bir şeyle) teselli etmeye yöneltmek, teselli ettirmek 484/387 (DLT)

ol kada.şıŋa nēŋ yöwtürdi (484/387 DLT)

yubıla-: Oğuz ve Kıpçak lehçesinde aldatmak, hile yapmak 422/331, 587/481, 588/481 (DLT)

ol anı yubı.la.dı (422/331 DLT)

yulugla-: Feda etmek 1733, 1943, 2406 (KB)

kayu yügrü tınmaz ajun tezginür

kayu cân yuluğlar teñizke kirür (1733 KBM)

yupla-: Aldatmak 505/405 (DLT)

ol anı yu.pla.dı (505/405 DLT)

3.10. Avcılık

3.10.1. Oluş Fiilleri

awlal-: Avlanmak 150/130 (DLT)

keyik awlaldı (150/130 DLT)

ılın-: Tuzağa takılmak, tuzağa düşmek 601/493 (DLT)

Kuş tōrka meŋ üçün ılınu.r (601/493 DLT)

3.10.2. Kılış Fiilleri

awla-: Avlamak 146/127, 289/246, 212/182 (DLT); 3181, 6366, 6368 (KB)

beg aw awla.dı (146/127 DLT)

awlan-: Kendisi için avlanmak 151/131 (DLT)

er ōziŋe āwlandı (151/131 DLT)

awlat-: Avlamak için emir vermek, avlatmak 136/119, 136/118 (DLT)

ol maŋa ıwık awlattı (136/119 DLT)

çoktur-: (Av kuşunu) ava çökmek üzere yönlendirmek 357/285 (DLT)

ol kuşug kāzka çokturdı (357/285 DLT)

eḍer-: İzini takip etmek; avlamaya çıkmak 98/91, 224/194, 449/352 (DLT)

men anı eḍerdim (98/91 DLT)

kuşla-: Kuş avlamak 15/8, 575/473 (DLT)

Bēg ku.şla.dı (15/8 DLT)

kuşlat-: Kuş avlatmak 437/341, 435/340 (DLT)

ol aŋar kuş kuşlattı (437/341 DLT)

tutun-: (Av hayvanı vb. şeyleri) kendi başına tutmak, yakalamak 339/274 (DLT)

er keyik tutundı (339/274 DLT)

tütüş-: (Av vb. şeyleri) yakalamada yardım etmek veya yarışmak 313/257 (DLT)

ol maŋa keyik tütüşdi (313/257 DLT)

üşikle-: Soğukta yakalamak, soğukta baskın yapmak 155/134 (DLT)

ol keyikni üşikle.di (155/134 DLT)

yap-: (Ağ için) üstüne atmak 469/375 (DLT)

er tōr yaptı (469/375 DLT)

yapısa-: (Ağı) üzerine atmak istemek 577/475 (DLT)

er tu.za.k yapısa.dı (577/475 DLT)

3.11. Evlilik

3.11.1. Oluş Fiilleri

beglen-: Evlenmek, koca edinmek 386/302, 393/307 (DLT)

ura.gur beglendi (386/302 DLT)

beglig bol-: Evli, kocalı olmak 26/5a3=4:25 (KT)

Ḳaçan beglig bolsalar eger keldürseler bir yawuz iş anlar üze, ol kim anıŋ yarımı āzād tişiler üze ḳındın (26/5a3=4:25 KT)

boşan-: Argu lehçesinde (kadın için) boşanmak (DLT)

erlen-: (Kadın için) evlenmek 133/116 (DLT)

ura.gut erlendi (133/116 DLT)

ewlen-: Evlenmek 481/384 (DLT)

Tünle yorup kündüz sewnü.r kiçigde ewlenip ulga.ḍu sewnü.r (481/384 DLT)

kisi al-: Evlenmek 166/143 (DLT)

Ol kisi aldı (166/143 DLT)

kişi al-: Yağmalarda, evlenmek 544/445 (DLT)

ol kişi aldı mu (544/445 DLT)

koḍuzlan-: Argu lehçesinde dul kadınla evlenmek 400/311 (DLT)

er koḍuzlandı (400/311 DLT)

yul-: (Kadın, mihrinden) vazgeçmek 472/377, 471/377 (DLT)

ura.gut başın yuldı (472/377 DLT)

yul-: (Kadın, mihrinden) vazgeçmek 472/377, 471/377 (DLT)

ura.gut başın yuldı (472/377 DLT)

yulun-: Bedel ödenip boşanmak 480/384 (DLT)

ura.gut yulundı (480/384 DLT)

3.11.2. Kılış Fiilleri

boşa-: Boşamak, nikahı bozmak 33/11a3=33:49 (KT)

Nikāḥ ḳılsa siz mü'minelerni yana boşasa siz olarnı (33/11a3=33:49 KT)

boşat-: Argu lehçesinde kadını boşamak 419/328 (DLT)

ol ura.gut boşattı (419/328 DLT)

boşu-: Argu lehçesinde kadını boşamak 561/462, 561/463 (DLT)

er ura.gutın boşu.dı (561/462 DLT)

cüftlendür-: Eş olarak vermek, evlendirmek 33/7a2=33:37, 36/87b1=44:54 (KT)

Cüftlendürdümiz saŋa anı (33/7a2=33:37 KT)

septür-: (Kızın) çeyizlenmesi ve güveye gitmesi için emir vermek 358/285 (DLT)

ol anıŋ kızın septürdi (358/285 DLT)

3.12. Cenaze

3.12.1. Oluş Fiilleri

köli-: Gömülmek 564/464 (DLT)

ölüg köli.di (564/464 DLT)

yogla-: Türklerde (ölü için) yoğ yapmak 579/476 (DLT)

ol ölügke yogla.dı (579/476 DLT)

3.12.2. Kılış Fiilleri

kölit-: Gömdürmek 421/330 (DLT)

ol ölügni kölitti (421/330 DLT)

köm-: (Ölü vb.' ni) gömmek 278/241 (DLT)

3.13. İş, Hizmet

3.13.1. Oluş Fiilleri

açıg bir-: İhsanda bulunmak 43/30 (DLT)

Xān maŋa açıg bīrdi (43/30 DLT)

açın-: İhsanda bulunmak 108/98, 109/98 (DLT); 646, 1353, 618 (KB)

beg erin açındı (108/98 DLT)

agırlal-: Ağırlanmak 594/487 (DLT)

Er agırlaldı (594/487 DLT)

agırlan-: Ağırlanmak 595/487 (DLT)

er agırlandı (595/487 DLT)

basut bir-: Yardım etmek 178/152 (DLT)

ol maŋa basut birdi (178/152 DLT)

beklen-: Oğuzcada korunmak 385/302, 386/302 (DLT)

beklendi nēŋ (385/302 DLT)

borbal-: (İş) karışmak 381/299 (DLT)

anıŋ īşı borbaldı (381/299 DLT)

borbaş-: (İş vb.) karışmak 368/291, 380/298 (DLT)

īş borbaşdı (368/291 DLT)

boymaş-: (İş vb.) karışmak; (ip) dolaşmak 380/298, 530/430 (DLT)

īş kamug boymaşdı (530/430 DLT)

ışla-: İş yapmak 503/404, 260/227 (DLT)

xu.n īş (503/404 DLT)

irpel-: (İş) düzeltilmek istenirken bozulmak 128/113 (DLT)

Oŋa.(ga)lı irpeldi īş (128/113 DLT)

işlel-: İş yapılmak 150/130 (DLT)

īş işleldi (150/130 DLT)

katıglan-: Çabalamak, çalışıp çabalamak 400/311, 401/312, 514/413 (DLT); 1570, 5941, 6336 (KB); 33/53b3=34:38, 33/30b2=34:5, 38/54b3=62:9 (KT)

Anlar kim ḳatıġlanurlar biziŋ nişānlarımız içre (33/53b3=34:38 KT)

koduş-: (İşi) karşı taraf yapar diye güvenip birbirine bırakmak 315/259 (DLT)

ola.r bīr bīrke īş koduşdı (315/259 DLT)

kudur-: Çok çalışmak, çalışma işini abartmak; kudurmak 83/74, 307/253 (DLT)

küḍezil-: Gözetilmek, korunmak 176, 1271, 1454 (KB); 158, (AH)

bu kaç neñ küdezgil küdezildi él

uzun turğa beglik saña bérge él (1454 KBM)

küḍezil-: Korunmak 38/74b1=64:16 (KT)

Kim küḍezilse özi baḫīllıḳ[ı]dın bu ögür ḳurtulġaylar (38/74b1=64:16 KT)

sarın-: (İşe) sarılmak, kendini (işe) sarmak 342/276 (DLT)

er īşka sarındı (342/276 DLT)

sarlan-: (İşe) hazırlanmak 389/305 (DLT)

er īşka sarlandı (389/305 DLT)

sewre-: (İş için) bitmek 567/467 (DLT)

īş sewre.di (567/467 DLT)

sıgın-: (Birine veya bir yere) sığınmak 343/276, 347/279 (DLT); 29, 3347, 3741 (KB)

keyik turagka sıgındı (343/276 DLT)

sıgın-: Sığınmak 36/79b2=44:20, 35/38a1=40:27, 28/61a2=7:200 (KT)

Men sıġnur men meniŋ İḍimke hem siziŋ İḍiŋizke kim taşla[dı]ŋız méni (36/79b2=44:20 KT)

tap-: Hizmet etmek 543/443, 265/233 (DLT)

birmiş seniŋ bil yalŋuk tapar karınka

kalmış tawar aḍınnıŋ kirse kara orunka (543/443 DLT)

tapın-: Hizmet etmek 337/273, 74/61 (DLT); 97, 619, 845 (KB)

ögren anıŋ biligin künde aŋa.r bāru

kotkılıkın tapıngıl koḍgıl küwe.z na.ru (337/273 DLT)

terke kir-: Ücretli bir işe girmek 538/439 (DLT)

ol terke kirdi (538/439 DLT)

tewşin- ~ tewşün-: Sıkı çalışmak, çok çabalamak 386/303 (DLT)

er īşta telim tewşindi (386/303 DLT)

tıḍıl-: (Çalışmaktan vb.) imtina etmek 331/268 (DLT)

er īştın tıḍıldı (331/268 DLT)

tüzlün-: (İş için) düzelmek 388/304 (DLT)

īş tüzlündi (388/304 DLT)

tüzül-: (İş vb. için) yoluna girmek, düzelmek 332/269, 305/252 (DLT); 1824, 103, 1041 (KB)

īş tüzildi (332/269 DLT)

3.13.2. Kılış Fiilleri

açıglıg tut-: İyi gıdalarla beslemek, nimetlendirmek 43/30 (DLT)

ūzü.ŋni açıglıg tut (43/30 DLT)

agırla-: Ağırlamak, ihsan etmek, ikram etmek 594/487, 38/25, 152/132 (DLT); 5001, B63, 163 (KB)

meni agırla (594/487 DLT)

agırlıg tut-: Ağırlamak, itibar etmek 34/21 (DLT)

kö.rklü.g tonu.g ōzü.ŋke

tatlı.g aşı.g aḍı.nka

tu.tgı.l konu.k agı.rlı.g

yaḍsun çawı.ŋ boḍu.nka (34/21 DLT)

asra-: Saklamak, gizlemek, korumak, gözetmek; beslemek 27/4 (DH)

Bul yollarda cannı asrab bolmas ermiş

Can asrağan bu yollarga kirmes ermiş

Sud u ziyan bolganını bilmes ermiş

Bu hal birle yığlab dua kılay senge (27/4 DH)

aya-: Korumak 139/122 (DLT); 1494 (KB); 60/7 (DH)

ol tōnın aya.dı (139/122 DLT)

bekle-: Korumak 572/471, 635/531 (DLT)

ol nēŋin bekle.di (572/471 DLT)

bekleş-: Oğuz lehçesinde (at vb. şeyleri) korumada yardımcı olmak 368/291 (DLT)

ol maŋa at bekleşdi (368/291 DLT)

berkle-: Saklayıp muhafaza etmek, korumak; sağlamlaştırmak; (birini) hapsetmek 636/532, 635/531 (DLT) → **bekle-**

berkle nēŋni (636/532 DLT)

berklet-: Korumayı emretmek 628/523 (DLT)

ol nēŋ berkletti (628/523 DLT)

borba-: Savsaklamak, oyalamak, (işi) uzatmak 565/465 (DLT)

er īşıg borba.dı (565/465 DLT)

borbat-: (İşi) karmaşa ve karışıklığa sokmak 428/335 (DLT)

ol anıŋ īşın borbattı (428/335 DLT)

boyba-: (İşi) savsaklamak ve kaçırmak 580/477 (DLT)

ol īşıg boyba.dı (580/477 DLT)

ılık-: Korumak 337 (KB)

bu bir kaç neñ ol kör kişike yawuz

munı kılsa yalñuk alıkar et öz (337 KBM)

irpe-: (İşi) düzeltmek isterken bozmak 139/122 (DLT)

īşıg irpe.di (139/122 DLT)

işle-: Çalışmak 146/127 (DLT); 2713, 2770, 1952 (KB)

er işle.di (146/127 DLT)

kışlat-: (Birini) sorumluluğuna alıp korumak 437/341 (DLT)

konukla-: Konuk etmek 592/485, 595/488 (DLT)

beg meni konukla.dı (592/485 DLT)

korı-: Korumak 560/462 (DLT)

otıg korı.dı 560/462 DLT)

koru-: Korumak 3844 (KB)

bitig bérdi ögdülmiş aşnu turup

ilig aldı açtı okıdı körüp (3844 KBM)

koruş-: Korumakta yardım etmek 317/260 (DLT)

ol maŋa korug koruştı (317/260 DLT)

kü-: Korumak 2033, 5846 (KB)

uzun él yiyeyin tése ay bügü

törü tüz yorıtğu bodunuğ kögü (2033 KBM)

küḍez-: Saklamak, korumak, sakınmak; beklemek 463/367, 312/256, 312/257 (DLT)

külse kişi yüzi.ŋe körklüg yüzin körüngil

yawlak küḍez tılıŋnı eḍgü sawıg tilengil (463/367 DLT)

küḍez-: Gözetmek, korumak, saklamak 3765, 6241, 6248 (KB); 345, 157, 130 (AH) → **küzet-**

séziksiz küdezür anı bir bayat

tilekin bérür hem bulur edgü at (6248 KBM)

küḍez-: Gözetmek, korumak, tutmak, muhafaza etmek, saklamak 26/11b2=4:34, 35/78b3=41:12, 33/81b2=35:41 (KT)

Küḍezgenler ġaybḳa anıŋ birle kim küḍezdi Taŋrı (26/11b2=4:34 KT)

küzet-: Gözetmek, korumak, saklamak B22, B43 (KB) → **küḍez-**

sakla-: Korumak 35/27b2=40:9 (KT)

Kimni kim saḳlasa sen yawuzlardın ol kün bütünlükin raḥmet ḳıldıŋ (35/27b2=40:9 KT)

sıgındur-: Sığındırmak, himaye etmek, barındırmak 33/14a1=33:51, 28/77b3=8:26 (KT)

Sıgındurur sen saŋa kimni tilese sen (33/14a1=33:51 KT)

tapındur-: Taptırmak, hizmet ettirmek 635, 1755, 634 (KB)

körü barğu begler tapuğçı kulın

tapındurğu kulnı sınayu ulın (1755 KBM)

ugurla-: (Bir işi) zamanında ve imkânları içinde yapmak 152/132 (DLT)

er īşın ugurla.dı (152/132 DLT)

yinçgelen-: Odalık edinmek 637/533, 638/534 (DLT)

ol kīzıg yinçge.lendi (637/533 DLT)

3.14. Kalkınma

3.14.1. Oluş Fiilleri

bayu-: Zenginleşmek 565/465, 620/515 (DLT); 895, 2065, 2262 (KB)

er bayu.dı (565/465 DLT)

çülük-: Kılığı, görünüşü perişanlaşmak 327/266, 328/266, 349/280 (DLT)

er īşı çülükti (327/266 DLT)

etmeklen-: Ekmeği çoğalmak, zenginleşmek 158/137 (DLT)

er etmeklendi (158/137 DLT)

kėŋüt-: Zengin etmek, zenginleştirmek 29/21a1=9:28 (KT)

Ḳorḳsa siz çıġaylıḳdın munu kéŋütür sizni Taŋrı öz faẓlından (29/21a1=9:28 KT)

kırıl-: Malı elinden alınıp fakirleşmek 335/271 (DLT)

er kırıldı (335/271 DLT)

kiŋrün-: (İnsan) nimet içinde genişlemek 618/513 (DLT)

ol kīŋründi (618/513 DLT)

köklen-: Soylu olmak; zenginleşmek 392/307 (DLT)

meŋile-: Nimete gark olmak 620/515 (DLT)

anı yi.tip sünü.le.di

başın yandru yaŋı.la.dı

eren bāyup meŋi.le.di

anıŋ alpın kıra bogdı (620/515 DLT)

tüplen-: (İnsan için) zenginleşmek 387/303 (DLT)

er tüplendi (387/303 DLT)

tüz-: (Ülke için) düzenlemek 268/235 (DLT)

beg īlin tüzdi (268/235 DLT)

yarmaklan-: Para sahibi olmak 406/316, 492/394 (DLT)

er yarmaklandı (406/316 DLT)

yunçı-: (Durum) fakirlikten dolayı kötüleşmek 577/474, 407/317 (DLT)

er yunçı.dı (577/474 DLT)

3.14.2. Kılış Fiilleri

bayut-: Zenginleştirmek 427/334 (DLT); 4499, 5513, 3757 (KB); 29/53b3=9:74 (KT)

Bayuttı olarnı Taŋrı yalavaçı öz faẓlındın (29/53b3=9:74 KT)

inçründür-: Nimet vermek, refah içinde yaşatmak 30/31a1=15:88, 32/39b1=28:61 (KT)

İnçründürdümiz anıŋ birle türlügler anlardın (30/31a1=15:88 KT)

irinçlendür-: Refah içinde yaşatmak 34/39b3=37:148, 36/48b1=43:29 (KT)

Bittiler, irinçlendürdimiz olarnı bi rūzgārke tegi (34/39b3=37:148 KT)

kėŋüt-: Bol bol vermek, bollaştırmak, genişletmek 33/52b1=34:36, 33/54a3=34:39, 38/7a3=58:11 (KT)

Meniŋ İḍim kéŋütür rūzīni kimke tilese (33/52b1=34:36 KT)

üḍret-: (Malı vb. şeyleri) çoğaltmak ve geliştirmek 135/118 (DLT)

ol tawa.rıg üḍretti (135/118 DLT)

3.15. Ad, Unvan

3.15.1. Oluş Fiilleri

ata-: Ad koymak; unvan vermek 555/457, 607/499 (DLT); B28, B68, 985 (KB); 30/94a1=16:115 (KT)

Her-āyine ḥarām ḳıldı ... anı kim Taŋrı atında aḍın[nı] anıŋ bile atasalar (30/94a1=16:115 KT)

atan-: Adlandırılmak, ad almak B69, 303, 2456 (KB); 165 (AH)

ukuşluğ yése yér ikigün ajun

ukuşluğ atanur atansa tüzün (2456 KBM)

atık-: Ad sahibi olmak, ismi yayılmak, meşhur olmak 246, 928, 2338 (KB)

aya-: Unvan vermek 139/122 (DLT)

xān aŋar aya.g aya.dı (139/122 DLT)

begle-: Bey soyuna bağlamak ve bey unvanı vermek 572/471 (DLT)

ol anı begle.di (572/471 DLT)

çawık-: Meşhur olmak 327/266 (DLT); 3077, 3080, 3265 (KB)

er çawıktı (327/266 DLT)

çawlan-: Meşhur olmak 352/432, 388/304 (DLT); 740, 2050, 2451 (KB)

er çawlandı (388/304 DLT)

Çigillen-: Çigil kılığına girmek 401/312 (DLT)

er çigillendi (401/312 DLT)

ereḍ-: Erkekten sayılmak 112/101, 112/100 (DLT) → **eret-**

ereḍti (112/101 DLT)

eret-: Adam sınıfına girmek, adam sınıfından sayılmak 112/101 (DLT) → **ereḍ-**

oglan eretti (112/101 DLT)

karluklan-: Karluk kılığına girmek 404/314 (DLT)

er karluklanı (404/314 DLT)

kıfçaklan-: Kıpçak kılığına girmek 406/316, 404/314 (DLT) → **kıwçaklan-**

er kıfçaklandı (406/316 DLT)

oguzlan-: Oğuz elbisesi giymek, Oğuz kılığına girmek; kendini Oğuzlardan saymak 148/129, 401/312 (DLT)

er oguzlandı (148/129 DLT)

ögele-: Birine "öge" unvanını vermek 156/135 (DLT)

ol anı öge.le.di (156/135 DLT)

sökmenlen-: Kahraman kılığına girmek, kendini kahraman saymak 405/315 (DLT)

er sökmenlendi (405/315 DLT)

tawgaçlan-: Mâçin (Çin) kılığına girmek 402/312 (DLT)

er tawga.çlandı (402/312 DLT)

töpütlen-: Tibetli kılığına girmek 399/310 (DLT)

er töpütlendi (399/310 DLT)

türkle-: Türklerden saymak, birini Türklere nispet etmek 636/532 (DLT)

ol meni türkle.di (636/532 DLT)

3.15.2. Kılış Fiilleri

akıla-: Cömertliğe mensup kılmak, cömert saymak 156/135, 588/482 (DLT)

ol meni akı.la.dı (156/135 DLT)

Çigille-: (Birisini) Çigillerden saymak ve onlara mensup kılmak 595/487 (DLT)

ol anı çigille.di (595/487 DLT)

ekele-: Abla olarak adlandırmak 156/135 (DLT)

ol anı eke.le.di (156/135 DLT)

ewsin-: Evden saymak, ev kabul etmek 132/115 (DLT)

ol bu ewni ewsindi (132/115 DLT)

karlukla-: Karluklara nispet etmek, Karluk kabul etmek 598/489 (DLT)

ol anı karlukla.dı (598/489 DLT)

karıla-: Yaşlılığa mensup kılmak, yaşlı saymak 586/480, 588/482 (DLT)

ol erig karı.la.dı (586/480 DLT)

kıfçakla-: Kıpçak saymak 598/489 (DLT)

ol anı kıfça.kla.dı (598/489 DLT)

oguzla-: Oğuz'a mensup kılmak, Oğuzlardan saymak 152/132, 595/487 (DLT)

ol meni oguzla.dı (152/132 DLT)

sıgırla-: Sığır saymak, sığır kabul etmek 589/483 (DLT)

ol anı sıgırla.dı (589/483 DLT)

sizle-: Büyüklere ve hükümdarlara siz diye hitap etmek 575/473 (DLT)

sizle.di (575/437 DLT)

sizlet-: Büyüklere hitap edilir şekilde (siz diye) hitap ettirmek 436/341 (DLT)

men anı sizlettim (436/341 DLT)

tatla-: (Birini) Fars soyuna bağlamak, Farslardan saymak 572/471 (DLT)

ol anı tatla.dı (572/471 DLT)

tawgaçla-: Mâçin'e (Çin'e) nispet etmek, onlardan saymak 597/488 (DLT)

ol anı tawga.çla.dı (597/488 DLT)

tazla-: Kel saymak, dazlak adını vermek 572/471 (DLT)

ol anı tazla.dı (572/471 DLT)

tejikle-: Fars saymak, Fars'a mensup kılmak 593/485 (DLT)

ol anı tejikle.di (593/485 DLT)

töpütle-: (Birini) Tibetli saymak, onlara mensup kılmak 589/482 (DLT)

ol anı töpütle.di (589/482 DLT)

3.16. Zanaat, Bakım-Onarım

3.16.1. Oluş Fiilleri

aşlal-: Kabın çöken yeri düzeltilmek 150/130 (DLT)

aya.k aşlaldı (150/130 DLT)

boglan-: Bohçaya sokulmak 385/302 (DLT)

tōn boglandı (385/302 DLT)

çapıl-: Saf çamurla sıvanmak 328/266 (DLT)

anın ewi çapıldı (328/266 DLT)

çigiliş-: (Düğümler) sıkışmak 371/293 (DLT)

tügü.n kamug çigilişdi (371/293 DLT)

çuglan-: Bohçalanmak 532/432 (DLT)

tawa.r çu.glandı (532/432 DLT)

egril-: Eğirilmek 130/114 (DLT)

yıp egrildi (130/114 DLT)

irpel-: (Tahta vb.) kesilmek 128/113 (DLT)

yıga.ç irpeldi (128/113 DLT)

kadıl-: (Elbise) teyellenmek 335/271 (DLT)

tōn kadıldı (335/271 DLT)

kaw kuw bol-: (Elbise) kötü dikiş sonucu büzülüp yırtılmak 499/400, 512/411 (DLT)

tōn ka.w ku.w boldı (499/400 DLT)

könçüklen-: (Elbiseye) yaka yapılmak 405/315 (DLT)

tōn könçüklendi (405/315 DLT)

münel-: (Elbisenin kenarları ve fazlalıkları) kesilmek 336/272, 337/272 (DLT)

tōn müneldi (336/272 DLT)

örül-: Örülmek 106/97 (DLT)

örge.n örüldi (106/97)

sapıl-: (İğneye) ip geçirilmek 328/266, 328/267 (DLT)

yıp yigne.ke sapıldı (328/266 DLT)

sırlan-: (Kap) sır denilen macun ile sıvanmak 389/305 (DLT) → **sır**

aya.k sırlandı (389/305 DLT)

tişel-: (Orak, testere, değirmen taşı vb. aletlerin) dişleri bilenmek 332/269 (DLT)

orga.k tişeldi (332/269 DLT)

tişlen-: (Orak vb. aletlerin) dişleri bilenmek 388/304 (DLT)

orgak tişlendi (388/304 DLT)

uzlan-: Sanatında ince işçilik ve ustalık göstermek 151/131 (DLT)

er ūzlandı (151/131 DLT)

yeḍil-: (Bohça vb.) dikilmek ve doldurulmak 477/381 (DLT)

yetge.k yeḍildi (477/381 DLT)

yonul-: (Tahta vb.) yontulmak 478/383 (DLT)

yıga.ç yonuldı (478/383 DLT)

yorış-: (İpek vb.'leri üzerinde) yıpranmadan dolayı yollar, çizgiler belirmek 475/380 (DLT)

torku yoruşdı (475/380 DLT)

3.16.2. Kılış Fiilleri

aşla-: Yemek kabı vb. şeyleri tamir etmek, çöken yerlerini düzeltmek 53/38, 146/126 (DLT)

ayak aşla (53/38 DLT)

aşlat-: Kap kacağın çöken yerlerini düzelttirmek 136/119 (DLT)

ol aya.k aşlattı (136/119 DLT)

başa-: Tahtaya kertik yapmak; tahtaları birbirine dayamak 561/462 (DLT)

ol yıga.çıg başa.dı (561/462 DLT)

bogar-: Kertik yapmak 309/254 (DLT) → **bogra-**

ol yıga.ç bogardı (309/254 DLT)

bogla-: Bohçaya doldurmak, bohçalamak 572/471 (DLT)

ol tōn bogla.dı (572/471 DLT)

bogra-: Kertik yapmak 309/254, 566/466 (DLT) → **bogar-**

ol yıga.çıg bogra.dı (566/466 DLT)

çap-: Saf çamurla sıvamak 265/233 (DLT)

er ewin çapdı (265/233 DLT)

çaptur-: Katkısız çamurla sıvamak için emir vermek, katkısız çamurla sıvatmak 357/284 (DLT)

ol ewin çapturdı (357/284 DLT)

çigil-: (Düğüm) sağlamlaştırılmak; (ip) düğümlenmek 335/271 (DLT)

tügü.n çigildi (335/271 DLT)

çigtür-: (Bohça vb. şeylerin) düğümlenmesi için emir vermek, düğümletmek 357/284, 357/285 (DLT)

ol tügü.n çigtürdi (357/284 DLT)

egir-: Eğirmek 99/91 (DLT)

Ura.gut yı.p egirdi (99/91 DLT)

egirise-: Eğirmek istemek 153/132, 153/133 (DLT)

ura.gut yıp egirisedi (153/132 DLT)

egirt-: Eğirtmek 629/525 (DLT)

ol küŋke yıp egirtt (629/525 DLT)

egrin-: Kendisi için ip eğirmek; eğirmiş gibi yapmak 131/115 (DLT)

ura.gut yıp egrindi (131/115 DLT)

egriş-: İp eğirmekte yardımlaşmak veya yarışmak 125/110 (DLT)

kız ana.sı birle yıp egrişti (125/110 DLT)

erükle-: Deriyi tabaklamak 47/33, 154/134 (DLT)

teri erükle.di (154/134 DLT)

içle-: (Elbiseye) astar yapmak 145/126 (DLT)

ol tōnug içle.di (145/126 DLT)

içükle-: (Elbiseye) kürk yapıştırmak 154/134 (DLT)

ol tōnug içükle.di (154/134 DLT)

igeş-: Törpülemede yardımcı olmak 103/94 (DLT)

ol maŋa temür igeşdi (103/94 DLT)

irpe-: (Tahta vb. şeyleri) kesmek 139/122 (DLT)

ol yıga.ç irpe.di (139/122 DLT)

irpet-: (Tahta vb. şeyleri) kestirtmek 134/117 (DLT)

ol yıga.ç irpetti (134/117 DLT)

ittür-: Düzeltilmek, tamir edilmek için emir vermek, düzelttirmek, tamir ettirtmek 116/105 (DLT)

Ol etük ïttürdi (116/105 DLT)

kadış-: Dikmede yardımcı olmak veya yarışmak 315/258 (DLT)

ol maŋa tōn kadışdı (315/258 DLT)

kaḍışla-: Kayış yapmak 591/484 (DLT)

ol kō̄nüg kaḍışla.dı (591/484 DLT)

kadıt-: Teyellenmesi için emir vermek, teyelletmek 416/327 (DLT)

ol tōnug kadıttı (416/327 DLT)

kaḍu-: Teyellemek 558/461 (DLT)

ol tōnug kaḍu.dı (558/461 DLT)

kalat-: (Elbise vb.) sardırmak; kutuya koymak 421/330 (DLT)

ol tōnug kalattı (421/330 DLT)

kertiş-: (Ağaç vb.) kertmede yardım etmek veya yarışmak 377/297 (DLT)

ol maŋa yıga.ç kertişdi (377(297 DLT)

kertür-: (İp vb. şeyleri) gerdirtmek; yaydırmak 364/289 (DLT)

ol yı.p kertürdi (364/289 DLT)

kesiş-: (Ağaç vb.) kesmede yardım etmek veya yarışmak 319/261 (DLT)

kıḍıgla-: Kenar dikmek 591/484 (DLT)

ol börk kıḍıgla.dı (591/484 DLT)

kıdış-: Kenar dikmede yardım etmek veya yarışmak 315/259 (DLT)

ol maŋa börk kıdışdı (315/259 DLT)

kıdıt-: Kenar diktirmek için emir vermek 416/327 (DLT)

ol börkin kıdıttı (416/327 DLT)

kıftula-: Makasla kesmek 598/489 (DLT)

ol kıftu.la.dı bö.züg (598/489 DLT)

köpi-: (Elbiseyi) köpürme dikişle dikmek 557/460 (DLT)

ol tōn köpi.di (557/460 DLT)

köpit-: (Elbiseyi) köpürme dikişle dikmek için emir vermek, diktirmek 415/326 (DLT)

ol, tōnın köpitti (415/326 DLT)

köpül-: (Elbise) kaftan gibi kabartılarak dikilmek 328/267 (DLT)

anıŋ tōnı köpüldi (328/267 DLT)

köpüş-: (Elbiseyi) kabartarak dikmekte, sırımakta yardım etmek veya yarışmak 313/257 (DLT)

ol maŋa ton köpüşdi (313/257 DLT)

müne-: (Elbise vb. şeyleri) kesmek 565/465 (DLT)

ol to.nug müne.di (565/465 DLT)

örüş-: Örmekte yardım etmek veya yarışmak 101/93 (DLT)

ol maŋa yışıg örüşdi (101/93 DLT)

sagrıla-: Hayvan derisini sahtiyan yapmak 598/489, 599/489 (DLT)

ol kn̄üg sagrı.la.dı (598/489 DLT)

sap-: (İğneye) iplik geçirmek 265/233 (DLT)

yi.çi yigne sapdı (265/233 DLT)

sapın-: (İğneye) ip geçirmeyi üstlenmek, ip geçirir gibi yapmak 342/276 (DLT)

işle.r yigne sapındı (342/276 DLT)

sedret-: (Elbiseyi) seyreltmek 430/336 (DLT)

ol tōnug sedretti (430/336 DLT)

sırı-: Sık dikişle dikmek 559/461 (DLT)

ol kiḍiz sırı.dı (559/461 DLT)

sırış-: Şuvalama dikişiyle dikmede yardım etmek 317/259 (DLT)

kīz ana.sıŋa kiḍiz sırışdı (317/259 DLT)

sırıt-: Sıkıca ve büktürerek teyellettirmek 417/328 (DLT)

ol kīzka kiḍiz sırıttı (417/328 DLT)

sırla-: Sır denilen yapıştırıcıyı (kaba) sürmek 574/472 (DLT) → **sır**

aya.kçı aya.k sırla.dı (574/472 DLT)

sırlat-: (Kaba) sır denilen yapıştırıcı sürülmesi için emir vermek, sırlatmak 436/340 (DLT) → **sır**

ol aya.k sırlattı (436/340 DLT)

sök-: (Yama, dikiş vb. şeyleri) sökmek 275/239 (DLT)

ol yama.g sökti (275/239 DLT)

sökün-: (Dikiş, yama vb. şeyleri) söker görünmek 344/277 (DLT)

ol tōnın söküṅdi (344/277 DLT)

söküş-: (Elbise vb. şeyleri) sökmede yardım etmek veya yarışmak 322/263 (DLT)

ol maŋa tōn söküşdi (322/263 DLT)

sū-: Eğirmek için (yün çilesi) göndermek 554/457 (DLT)

ol maŋa yūŋ sūdı (554/457 DLT)

suwaş-: Sıvamakta yardım etmek veya yarışmak 320/261 (DLT)

ol maŋa ew suwaşdı (320/261 DLT)

tawrat-: (İpi) çevirip eğirmek 429/336 (DLT)

ura.gut yıp tawrattı (429/336 DLT)

tewçi-: Teyellemek, sağlam olmayan dikiş dikmek 565/466 (DLT)

ol tōnug tewçi.di (565/466 DLT)

tewçit-: Teyellemek için değil, sıkıca diktirmek için emir vermek 429/335 (DLT)

ol tōnın tewçitti (429/335 DLT)

tik-: (Elbise vb. şeyleri) dikmek 455/358, 202/172, 274/239 (DLT)

Tōn yigi tik (455/358 DLT)

tikiş-: (Elbise vb. şeyleri) dikmede yardım etmek 325/265, 322/262, 321/262 (DLT)

ol maŋa tōn tikişdi (325/265 DLT)

tiktür-: (Elbise vb.) diktirmek için emir vermek, diktirmek 354/282 (DLT)

ol tōn tiktürdi (354/282 DLT)

tire-: Destek yapmak 559/461 (DLT)

ol kapug tire.di (559/461 DLT)

tirel-: Direk veya dayak dikmek 4428 (KB)

tişe-: (Orak, testere, değirmen taşı vb. aletlerin) dişlerini bilemek 561/463 (DLT)

tegirme.n tişe.di (561/463 DLT)

tişet-: (Orak, testere, değirmen taşı vb. aletlerin) dişlerini biletmek 419/328 (DLT)

ol orga.k tişetti (419/328 DLT)

titiş-: (Yün) ditmekte, (elbise vb. şeyleri) parçalamakta yardım etmek veya yarışmak 313/257 (DLT)

ol maŋa yūŋ titişdi (313/257 DLT)

tokı-: (Madeni şeyleri) dövmek 562/463 (DLT)

temürçi kılıç tokı.dı (562/463 DLT)

tokı-: Dokumak 562/463 (DLT)

er bö.z tokı.dı (562/463 DLT)

tokıt-: (Bez vb.) dokutmak 419/329 (DLT); 6551 (KB)

ol bö.z tokıttı (419/329 DLT)

tolga-: (Yün çilesi) dolamak 571/470 (DLT)

ol yūŋ tolga.dı (571/470 DLT)

tolgan-: (Yünü) koluna dolamak 387/303 (DLT)

ol ōziŋe yūŋ tolgandı (387/303 DLT)

tomruş-: (Tahtayı) sofra gibi yuvarlak kesmede yarışmak 373/294 (DLT)

ol meniŋ birle yıga.ç tomruşdı (373/294 DLT)

tomur-: (Odunu) direk gibi yuvarlak kesmek 311/256 (DLT)

er yıga.ç tomurdı (311/256 DLT)

tugla-: (Yarık vb. bir şeyi) kapatmak 573/471 (DLT)

ol yārag tugla.dı (573/471 DLT)

turgur-: (Duvar vb.) yapmak, bir şey dikmek 355/284, 599/491 (DLT)

er tām turgurdı (355/284 DLT)

ükekle-: Sandık yapmak 155/134 (DLT)

ükekle-: Burçlar yapmak 155/134 (DLT)

ol tāmıg ükekle.di (155/134 DLT)

yama-: Yamamak 482/385 (DLT)

ol tōn yama.dı (482/385 DLT)

yamal-: (Elbise vb.) yamanmak 478/382 (DLT)

tōn yamaldı (478/382 DLT)

yaman-: Kendisi yamamak 480/384 (DLT)

er tōnın yamandı (480/384 DLT)

yamaş-: Yamalamada yardımcı olmak veya yarışmak 476/381 (DLT)

ol aŋar tōn yamaşdı (476/381 DLT)

yap-: (Duvar) yapmak 469/375 (DLT)

er tām yaptı (469/375 DLT)

yaptur-: (Duvar vb.) inşa etme görevi vermek, yaptırmak 483/386 (DLT)

ol aŋar tām yapturdı (483/386 DLT)

yarat-: Oğuzlarda (elbise, ayakkabı vb. şeyler) yapmak 423/331 (DLT)

Bu etükni maŋa yarat (423/331 DLT)

yėḍ-: (Bohça veya heybeyi) doldurmak 632/527 (DLT)

ol yetge.k yėḍti (632/527 DLT)

yediş-: (Heybe ve bohça vb. şeylerin nakışını) dikmekte yardım etmek 474/379 (DLT)

ol maŋa yetge.k yedişdi (474/379 DLT)

yonın- ~ yonun-: Yontar gibi görünmek 480/384 (DLT)

ol yıga.ç yonundı (480/384 DLT)

yonuş-: Yontmakta yardımlaşmak veya yarışmak 476/381 (DLT)

ola.r bi̇̄r bi̇̄rke ok yonuşdı (476/381 DLT)

yulrıt-: (Bakır, tunç, kalkan, leğen vb. şeyleri) parıltı çıkıncaya kadar cilâlatıp parlatmak 439/343 (DLT)

Ol tūçug yulrıttı (439/343 DLT)

yügür-: (Kumaşın) çözgüsünü hazırlamak 473/379 (DLT)

ol bö.z yügürdi (473/379 DLT)

3.17. Suç, Ceza

3.17.1. Oluş Fiilleri

alduz-: Yağmalanmak, çalınmak 312/257 (DLT)

ol tawa.r alduzdı (312/257 DLT)

beklen-: (Evinde) hapsedilmek 385/302 (DLT)

er ewinde beklendi (385/302 DLT)

kapıl-: Zorla bir yerden çıkarılmak, uzaklaştırılmak 32/36b2=28:57 (KT)

Aydılar: eger uḍsa-miz köni yolḳa seniŋ birle ḳaplur-miz yerimizdin (32/36b2=28:57 KT)

kapıl-: (Bir şey) çalınmak 328/267 (DLT)

anıŋ tōnı kapıldı (328/267 DLT)

karma bol-: Yağmalanmak 207/177 (DLT)

Kāgu.n karma bolsa iḍi.si ikki elgin tegi.r (207/177 DLT)

kınal-: İşkence edilmek 30/100a1=16:126 (KT)

Eger ḳınasalar ḳınaŋlar anıŋ meŋizlig kim ḳınaldıŋız (30/100a1=16:126 KT)

soysuk-: (Adam vb.) soyulmak 15/8 (DLT)

er soysukdı (15/8 DLT)

soyuk-: (Adamın malı) soyulmak 528/429 (DLT)

er soyuktı (528/429 DLT)

üplel-: (Mal vb. şeyler) yağma edilmek 149/130 (DLT)

er tawa.rı üpleldi (149/130 DLT)

üplen-: (Mal vb. şeyler) yağmalanmak ve saldırılmak 133/116, 481/385 (DLT)

anıŋ tawa.rı üplendi (133/116 DLT)

yulun-: Fidye ödenip azat edilmek 480/384 (DLT)

kul yulundı (480/384 DLT)

3.17.2. Kılış Fiilleri

as-: Asmak 96/89 (DLT); 27/2b2=4:157 , 28/10a3=7:124, 31/56b1=20:71 (KT)

Mesīḥ Meryem oğlı 'īsānı, Taŋrınıŋ yalavaçı, öldürmediler anı, asmadılar anı (27/2b2=4:157 KT)

astur-: Asılması için emir vermek, astırmak 118/106 (DLT)

ol er asturdı (118/106 DLT)

beklet-: (Birinin) bağlanıp hapsedilmesi için emir vermek 434/339 (DLT)

beg ogrı.nı bekletti (434/339 DLT)

bogtur-: Boğmak için emir vermek, boğdurmak 352/281, 353/282 (DLT)

ol anı bogturdı (352/281 DLT)

boşat- ~ boşut-: (Tutsağı) serbest bırakmak; (birini) bağından ve kösteğinden çözmek 419/328, 113/102 (DLT); 1059, 6010 (KB)

ol bulunug boşattı (419/328 DLT)

çap-: Uygur lehçesinde birinin boynunu vurmak 265/233 (DLT)

Çomak tat boynın çapdı (265/233 DLT)

çapıl-: Uygur lehçesinde birinin boynu vurulmak 328/266 (DLT)

çapıt-: Uygur lehçesinde, boyun vurmak için emir vermek, boyun vurdurmak 415/325 (DLT)

beg anıŋ boynın çapıttı (415/325 DLT)

çaptur-: Uygur lehçesinde birinin boynunu vurdurmak için emir vermek, boyun vurdurmak 356/284, 357/284 (DLT)

ol anıŋ boynın çapturdı (356/284 DLT)

çıkar-: Uzaklaştırmak, sürmek, sürgün etmek 28/80a3=8:30, 38/34a1=60:1, 29/30b3=9:40 (KT)

Yıġsalar séni azu öldürseler séni azu çıḳarsalar séni (28/80a3=8:30 KT)

çubart-: (Birinin malını) soyup çırılçıplak bırakmak 630/525 (DLT)

ogrı erig çubarttı (630/525 DLT)

çubartu sı-: (Birinin) malını soyup çırılçıplak bırakmak 630/525 (DLT)

Çubartu sīdı (630/525 DLT)

çürlet-: Birini aşırmaya yönlendirmek 436/340, 435/340 (DLT)

ol andın nēŋ çürletti (436/340 DLT)

kapın-: (Mal vb. şeyleri) çalar gibi görünmek 344/277 (DLT)

er tawa.r kapındı (344/277 DLT)

kapsa-: Kapmak (çalmak) istemek 569/468 (DLT)

ol anıŋ tawa.rın kapsa.dı (569/468 DLT)

kaptur-: Çalmaya yönlendirmek, çaldırtmak 361/287 (DLT)

ol aŋa.r tawa.r kapturdı (361/287 DLT)

karakla-: Yağma lehçesinde yol kesip malı almak 592/485 (DLT)

tava.rıg karakla.dı (592/485 DLT)

karmala-: Yağmalamak, kapmak 218/187, 599/490 (DLT)

ol karma.la.dı nēŋni (599/490 DLT)

karmalaş-: Yağmada yarışmak veya yardımlaşmak 377/297 (DLT)

karma.laşdı (377/297 DLT)

karmaş-: Yağmada yarışmak veya yardımlaşmak 377/297 (DLT)

ol meniŋ birle tawa.r karmaşdı (377/297 DLT)

kına-: İşkence etmek, cezalandırmak 564/465 (DLT); 3520, 639, 5877 (KB); 446 (AH); 29/40a3=9:55, 25/4a1=3:128, 25/4b1=3:129 (KT)

Tileyür Taŋrı ḳınasalar olarnı anıŋ birle yaḳın tiriglik içinde (29/40a3=9:55 KT)

kınat-: Ceza verdirmek 422/330 (DLT)

beg anı kınattı (422/330 DLT)

kınat-: Eziyet etmek 38/19a1=59:3 (KT)

Eger bitimiş erse Taŋrı olar üze āvārelıḳnı ḳınattı olarnı dünyā içre (38/19a1=59:3 KT)

kun-: Çalmak, gasp etmek 279/242 (DLT)

ogrı tawa.r kundı (279/242 DLT)

kunuş-: (Birbirinin) malını çalmak; mal çalmada yarışmak veya yardımlaşmak 325/264 (DLT)

ola.r ikki tawa.r kunuşdı (325/264 DLT)

küçel-: (Mal) zulme uğramak, gasp edilmek 336/272 (DLT)

er tawa.rı küçeldi (336/272 DLT)

küçen-: (Malı) gasp etmek 345/278 (DLT)

ol anıŋ tawa.rın küçendi (345/278 DLT)

küçeş-: Gasp etmede yarışmak veya yardımlaşmak 315/258 (DLT)

ola.r ikki tawa.r küçeşdi (315/258 DLT)

küçet-: (Malı) çalmaya, gasp etmeye zorlamak, gasp ettirmek 416/326 (DLT)

ol anıŋ tawa.rın küçetti (416/326 DLT)

ogrıla-: Çalmak 159/138, 63/50 (DLT) → **ogurla-**

ol nēŋ ogrı.la.dı (159/138 DLT)

ogurla-: Çalmak 152/132 (DLT) → **ogrıla-**

er tava.r ogurla.dı (152/132 DLT)

sür-: (Birini, bir yerden) sürmek 267/235, 267/234 (DLT)

er ıtıg sürdi (267/234 DLT)

sürdi (267/235 DLT)

sür-: Sürmek, kovmak, sürgün etmek; devam etmek 3548, 4329, 4651 (KB)

boğuz öwkesi bolsa yawlak bolur

öçep kek sürer ölse ötrü kalur (4651 KBM)

sür-: Sürmek, zorla başka yere göndermek, kovmak 33/69a3=35:9, 31/32b3=19:86, 32/16a1=28:23 (KT)

Sürdimiz anı ölmiş él tapa (33/69a3=35:9 KT)

üple-: (Mal vb. şeyleri) yağma etmek 145/126 (DLT)

ol anıŋ tawarın üple.di (145/126 DLT)

üpleş-: (Mal vb. şeylere) karşılıklı hücum etmek, karşılıklı yağmalamak 126/111 (DLT)

bodun ikindi tawa.rın üpleşdi (126/111 DLT)

üplet-: (Mal vb. şeyleri) yağma ettirmek 136/119 (DLT)

ol anıŋ tawa.rın üpletti (136/119 DLT)

yoluş-: Karşılıklı yağmalamak 476/381 (DLT)

boḍu.n bi̇̄r ekindi.ni yoluşdı (476/381 DLT)

yultur-: Birini fidye vermeye zorlamak, fidye verdirmek 484/387 (DLT)

ol bulunug yulturdı (484/387 DLT)

tokıt-: (Boyun) vurdurmak 419/329 (DLT)

ol anıŋ boynın tokıttı (419/329 DLT)

3.18. Sanat

3.18.1. Resim, Bezeme

3.18.1.1. Oluş Fiilleri

bezel-: Bezenmek 334/270 (DLT)

ew bezeldi (334/270 DLT)

bezen-: Bezenmek, süslenmek, kadın makyaj yapmak 338/273, 344/277 (DLT); 6128, 85, 67 (KB); 33/68a2=35:8, 29/29a3=9:37, 37/34a3=48:12 (KT)

Ol kişi kim bezendi aŋar 'amelniŋ yawuzı taḳı kördi anı körklüg (33/68a2=35:8)

bezenil-: Süslenmek 35/45b3=40:37 (KT)

Mundaġuḳ bezenildi Fir'avnḳa 'ameliniŋ yawuzluḳı (35/45b3=40:37 KT)

boḍul-: Boyanmak 2384 (KB)

yağı körse alp er kızartur meñiz

karışsa bodulur kızıl hem yağız (2384 KBM)

burtalan-: Börk vb. şeyler altın varaklarla altınlanmak 532/433 (DLT)

börk burtalandı (532/433 DLT)

3.18.1.2. Kılış Fiilleri

beze-: Bezemek, süslemek 560/462 (DLT); 2130, 5108, 22 (KB); 43, 156, 77 (AH)

ol ewin beze.di (560/462 DLT)

beze-: Bezemek, süslemeki hoş göstermek, göz boyamak, güzel gösterip kandırmak 35/60b3=40:64, 30/5b1=12:83, 31/67b1=20:96 (KT)

Bezedi sizlerni, körklüg ḳıldı ṣūretleriŋizni (35/60b3=40:64 KT)

bezeş-: (Bir şeyi) bezemekte yardımlaşmak veya yarışmak 318/260 (DLT)

ol maŋa bezek bezeşdi (318/260 DLT)

bezet-: Bezetmek 424/332, 418/328 (DLT)

ew bezet (424/332 DLT)

boḍu-: Boyamak 558/461 (DLT); 3146, 6229, 5126 (KB)

ol tōnug boḍu.dı (558/461 DLT)

burtala-: Börk vb. şeylere altın pullar yapıştırmak 598/489 (DLT)

ol börk burta.la.dı (598/489 DLT)

çikne-: Altın iplikle ipekli kumaşı işlemek, üzerine tasvir yapmak 209/179, 576/473 (DLT); 3846 (KB)

Çiki.n çikne.di (209/179 DLT)

esrile-: Kaplan derisi gibi nakışlamak 159/138 (DLT)

ol kidizni esri.le.di (159/138 DLT)

3.18.2. Şarkı, Çalgı

3.18.2.1. Oluş Fiilleri

kopsal-: (Ud, kopuz vb.) çalınmak 384/301 (DLT) → **kopzal-**

kopsa.ldı (384/301 DLT)

kopzal-: Ud, kopuz çalınmak 384/301 (DLT) → **kopsal-**

kopuz kopzaldı (384/301 DLT)

koşul-: (Şiir, gazel vb.) nazmedilmek 335/271 (DLT)

yīr koşuldı (335/271 DLT)

ötrül-: (Kaval vb. şeylerde) ses çıkarılmak 129/113 (DLT)

sıbızgu ötrüldi (129/113 DLT)

tüzül-: (Nağme için) uyum sağlanmak, akort edilmek 500/401 (DLT)

kü.gler kamug tüzüldi

ıwrık iḍiş tizildi

sensiz özüm özeldi

kelgil amul oynalım (500/401 DLT)

3.18.2.2. Kılış Fiilleri

kakrat-: (Davul) çaldırmak 431/337 (DLT) → **kakratgu kakrat-**

ol kakratgu kakrattı (431/337 DLT)

kopza-: Kopuz, ud çalmak 14/7, 568/468 (DLT)

ol kopuz kopza.dı (568/468 DLT)

kopzaş-: Ut, kopuz çalmada yarışmak 376/296 (DLT)

kīzla. kopzaşdı (376/296 DLT)

kopzat-: Ut, kopuz çaldırmak 432/337 (DLT)

ol anı kopzattı (432/337 DLT)

koş-: (Şiir, gazel vb.) nazmetmek 270/237 (DLT)

ol yīr koşdı (270/237 DLT)

köçür-: İstinsah etmek 307/253 (DLT)

ol bitig köçürdi (307/253 DLT)

kügle-: Şarkı söylemek ve şarkıda nağme çıkarmak 393/307, 576/473 (DLT)

er kügle.di (576/473 DLT)

küglen-: Şarkı söylemek, kendisine mahsus bir nağmeyle şarkı söylemek 392/307, 393/307, 500/401 (DLT)

er küglendi (392/307 DLT)

öttür-: (Kaval vb. ile) ses çıkarmak 116/105 (DLT)

sıbızgu öttürdi (116/105 DLT)

ötür-: (Kaval vb.) çalmak 97/91 (DLT)

ol sıbuzgu ötürdi (97/91 DLT)

yırla-: Şarkı söylemek 446/349, 579/476 (DLT); 4779 (KB)

Ol yır yırla.dı (446/349 DLT)

3.18.3. Yapı, Konut, Mimari

3.18.3.1. Oluş Fiilleri

atızlan-: Arklarla bölümlere ayrılmak 148/129 (DLT)

yi.r atızlandı (148/129 DLT)

3.18.3.2. Kılış Fiilleri

agızla-: Ark vb. şeylere ağız yapmak 152/132 (DLT)

ol arıknı agızla.dı (152/132 DLT)

atızla-: Arklar ve çukurlar açmak 152/132 (DLT)

er yi.rin atızla.dı (152/132 DLT)

kaşla-: Bent yapmak 575/473 (DLT)

arık kaşla.dı (575/473 DLT)

kırla-: Su yolları için yarıklar veya su bendi yapmak 575/473 (DLT)

ol yi.rig kırla.dı (575/473 DLT)

kırlat-: (Irmağa) kıyı ve bent yapmak 437/341 (DLT)

ol arık kırlattı (437/341 DLT)

tarusla-: Tavan yapmak 590/483 (DLT)

ol ewin tarusla.dı (590/483 DLT)

yoklat-: Bina etmek, inşa etmek 28/18a3=7:137 (KT)

Yoḳattımız anı kim ḳılur erdi Fir'avn-ı kāfir / kibr, anıŋ boḍnı, ol kim yoḳlatur erdiler bāġ, būstān, ḳarşılar (28/18a3=7:137 KT)

3.18.4. Yazı, Yazıt

3.18.4.1. Oluş Fiilleri

bitil-: Yazılmak 328/266, 337/272, 347/279 (DLT); 6272, 1232 (KB); 315 (AH)

bitig bitildi (328/266 DLT)

çekil-: Yazıya noktalar konmak, noktalanmak 335/271 (DLT)

bitig çekildi (335/271 DLT)

koşul-: Yazılmak, düzenlenmek, şiir düzülmek B59 (KB)

tugraglan-: Oğuzcada yazı damgalanmak 403/313 (DLT)

3.18.4.2. Kılış Fiilleri

biti-: Yazmak 427/334 (DLT); 2223, 2228, 2725 (KB); 465, 475, 509 (AH); 28/32a3=7:156, 28/33a1=7:156, 26/49a2=4:81 (KT)

Bitigil bizke bu dünyā içinde eḍgülük (28/32a3=7:156 KT)

bitig kıl-: Yazmak 231/205 (DLT)

bitit-: Yazdırtmak, yazdırmak 424/332, 415/326, 425/333 (DLT); 2671 (KB)

bitig bitit (424/332 DLT)

çek-: Yazıya noktalar koymak, noktalamak 274/239 (DLT)

ol bitig çekdi (274/239 DLT)

çekin-: Yazıya kendi başına noktalar koymak 342/275 (DLT)

er bitigke çekig çekindi (342/275 DLT)

çektür-: Yazının noktalarını koydurmak, noktalatmak 357/285

aŋar çekig çektürdi (357/285 DLT)

koş-: Yazmak, şiir düzmek B58, 2631 (KB)

kitâblar okır hem bilir erse söz

ukar erse şi‘r hem koşar erse öz (2631 KBM)

tamgala-: Yazıya mühür vurmak 599/489 (DLT); 3275, 3942 (KB)

ol bitig tamga.la.dı (599/489 DLT)

yaz-: Oğuzcada yazmak 470/376, 469/376 (DLT)

ol bitig yazdı (470/376 DLT)

3.19. Kozmogoni, Din, İnanç

3.19.1. Oluş Fiilleri

amel kıl-: (Dinin gereklerini) yapmak 33/34b3=34:12, 31/74b2=39:39, 31/40a2=20:15 (KT)

Perīdin ol kim 'amel ḳılur anıŋ utrusında İḍi yarlıġı birle (33/34b3=34:12 KT)

artuk kat-: Şirk koşmak 26/23b2=4:48 /KT)

Kim kim artuḳ ḳatsa Taŋrıḳa çın-oḳ yalġan ḳoştı uluġ yazuḳnı (26/23b2=4:48 KT)

artuk kıl-: Ortak koşmak 26/13b1=4:36 (KT)

Bitiŋler Taŋrıḳa, artuḳ ḳılmaŋlar aŋa nerseni (26/13b1=4:36 KT)

arwa-: (Kam) büyülü sözler söylemek 144/125 (DLT)

ka.m arwaş arwa.dı (144/125 DLT)

arwal-: Büyülü sözler söylenmek 130/114 (DLT)

arwış arwaldı (130/114 DLT)

arwaş-: Kâhinler (kamlar) birtakım sözler mırıldanarak büyülü dualar etmek, cin çarpmasını tedavi ederken büyülü sözler söylemek 125/110 (DLT)

ka.mla.r kamug arwaşdı (125/110 DLT)

bit-: İnanmak, iman etmek, tapınmak, kulluk etmek 30/46b3=16:36, 26/13a3=4:36, 31/14b1=19:36 (KT) → **büt-**

Iḍtımız tegme ögür içinde bir yalavaç kim bitiŋler Taŋrıḳa (30/46b3=16:36 KT)

bitil-: Yazılmak, farz kılınmak, takdir edilmek 26/45a2=4:77, 25/19a2=3:154 (KT)

Ḳaçan bitildi erse olar üze toḳuşmaḳ ançada bu ögür olardın ḳorḳarlar (26/45a2=4:77 KT)

dua kıl-: Dua etmek 36/57b2=43:49 (KT)

Ey cādū du'ā ḳılġıl bizke iḍiŋni, ol kim 'ahd ḳıldı seniŋ üsküŋde (36/57b2=43:49 KT)

ırkla-: Fala bakmak, kehanette bulunmak 635/531 (DLT)

ka.m ırkla.dı (635/531 DLT)

ilin-: Lanete uğramak 410/320 (DLT)

Teŋri karga.gıŋa ilinme (410/320 DLT)

kargal-: Lanetlenmek 384/301 (DLT)

ye.k kargaldı (384/301 DLT)

kargaş-: Karşılıklı lanet etmek 376/296 (DLT)

ola.r ikki kargaşdı (376/296 DLT)

katıglan-: Cihat etmek 30/90b3=16:110, 38/95b2=66:9 (KT)

Éw barḳlarıdın kesildiler anda kiḍin sınandılar yana ḳatıġlandılar, serindiler, her-āyine seniŋ İḍiŋ anda kiḍin örtgen ulaşu yarlıḳaġan ol (30/90b3=16:110 KT)

kıl-: Namaz kılmak 26/71a2=4:103 (KT)

Ḳaçan ḳılsa siz namāznı yād ḳılıŋlar Taŋrını (26/71a2=4:103 KT)

kirtgün-: İnanmak, iman etmek 33/86b3=36:7, 28/36a1=7:158, 27/5b2=4:162 (KT)

Sezā boldı aytıḳ ḳın üküşleri üze olar kirtgünmezler (33/86b3=36:7 KT)

kirtün-: İman etmek 210/180 (DLT)

Ol teŋrike kirtündi (210/180 DLT)

koparıl-: Diriltilmek, haşredilmek 30/24a2=15:36, 31/13b2=19:33, 34/20a3=37:16 (KT)

Küḍgil maŋa ol künke tegi kim ḳoparlurlar (30/24a2=15:36 KT)

kutal-: (Adam) talihli olmak 329/267 (DLT)

kutan-: (Nesne) talihli olmak 344/277 (DLT)

kutat-: Şans, talih, baht sahibi olmak 415/326 (DLT); ḳutaḍ-: kutlu olmak, saadetli olmak, devletli olmak 682, 1663, 1814 (KB)

okı-: Tapmak, ibadet etmek 30/76b2=16:86, 33/80b1=35:40, 33/43a1=34:22 (KT)

Ey İḍimiz-ā bu ögür ortaḳlarımız, anlar kim oḳır erdimiz sénde öŋdin (30/76b2=16:86 KT)

okı-: Dua etmek, niyaz etmek 28/15b3=7:134, 36/73a1=43:86, 35/61b1=40:65 (KT)

Ey Mūsā oḳıġıl biziŋ üçün İḍiŋni (28/15b3=7:134 KT)

sakın-: Günah işlemekten sakınmak, Allah'tan korkmak, takva sahibi olmak 27648a2=5:41, 27/55a1=5:49, 38/60a1=63:4 (KT)

Eger bérilse munı tutuŋlar, eger bérilmese siz saḳınıŋlar (27648a2=5:41 KT)

tap-: Kulluk etmek 265/233, 264/233 (DLT); 1319, 1611, 4172 (KB); 35/62a1=40:66, 29/23b1=9:31, 31/25b3=19:65 (KT)

Ayġıl men yıġıldım tapınmaḳdın anlarnı kim tapar siz Taŋrıdın aḍındın (35/62a1=40:66 KT)

tapın- ~ tapun-: İbadet etmek 350/280, 609/501, 347/279 (DLT); 31/39b2=20:14, 33/55b1=34:40, 34/87a2=39:14 (KT)

Tapınġıl maŋa hem aḍaḳın ḳılġıl namāznı meniŋ yādım üçün (31/39b2=20:14 KT)

töri-: yaratılmak, meydana gelmek 15 bk. törü- (KB)

törü-: Yaratılmak 559/461 (DLT); türemek, meydana gelmek 4459, 3387, 4504 bk. töri- (KB)

yalŋuk törü.di (559/461 DLT)

törütül-: yaratılmak 1242, 5 (KB); 28/59b3=7:191 (KT)

Ortaḳ mu ḳatarlar anı kim törütmez nerseni olar törütülürler (28/59b3=7:191 KT)

ugurlan-: (Yol) mübarek, uğurlu olmak 148/129 (DLT)

yōl ugurlandı (148/129 DLT)

ünde-: Dua etmek, niyaz etmek, yalvarmak, tapınmak 28/53a2=7:180, 31/19a2=19:48, 35/6a3=39:49 (KT)

Ol Taŋrıḳa körklüg atlar, ündeŋler anıŋ birle (28/53a2=7:180 KT)

yagıl-: Yağdırılmak 477/382 (DLT)

yagmur yagıldı (477/382 DLT)

yalganlan-: İmandan döndürülmek 35/60a3=40:63 (KT)

Mundaġuḳ yalġanlanur anlar kim erdiler Taŋrınıŋ āyātlarıŋa tanıġlılar (35/60a3=40:63 KT)

yan-: Tövbe etmek, suçtan dönmek, Tanrıya yönelmek 34/60b3=38:34, 34/89a2=39:17, 35/9b2=39:54 (KT)

Kemiştimiz anıŋ kürsī̈si üze bir ten yana yandı (34/60b3=38:34 KT)

yaratıl-: Yaratılmak 26/7a3=4:28 (KT)

Yaratıldı ādemī küçsüz (26/7a3=4:28 KT)

yatla-: Taşlarla (yada taşıyla) bulut ve yağmur için kehanette bulunmak 578/476 (DLT)

ya.tçı yatla.dı (578/476 DLT)

yatlat-: Kâhinden kehanette bulunmasını (yada taşıyla rüzgâr, soğuk, yağmur vb.getirmesini) istemek 440/344 (DLT)

beg yatlattı (440/344 DLT)

yel kapın-: Cin çarpmasına uğramak 344/277 (DLT)

ogla.n yel kapındı (344/277 DLT)

yelpin-: Cin çarpmak 489/391, 507/406 (DLT)

ogla.n yelpindi (489/391 DLT)

yinçgelen-: Tevazu gösterip boyun eğmek, (Tanrı'ya) ibadet ve zahitlik edip boyun eğmek 637/533, 638/534 (DLT)

ol maŋa yinçge.lendi (637/533 DLT)

kul Teŋri.ke yinçge.lendi (638/534 DLT)

yun-: Oğuzcada abdest almak 472/378 (DLT); 26/18b2=4:43 (KT)

Yoḳ cünübḳa meger yol keçigliler yunġınçaḳa tegi (26/18b2=4:43 KT)

yükün-: Secde etmek 350/280, 479/383, 479/383 (DLT); 582, 5452 (KB); 30/22a3=15:30, 30/53b3=16:49, 30/23a2=15:33 (KT)

Yükündiler ferişteler ḳamuġları yumḳılar (30/22a3=15:30 KT)

yükünç it-: Oğuzlarda namazı düzgün kılmak 95/88, 277/241 (DLT)

Ol yükünç ītti (95/88 DLT)

yükünç yükün-: Namaz kılmak 608/500 (DLT)

Teŋri.ke yükünç yükündi (608/500 DLT)

3.19.2. Kılış Fiilleri

arıg ay-: Tesbih etmek 38/32b2=59:24 (KT)

Arıġ ayur aŋar ol kim kökler içinde azu yer içinde (38/32b2=59:24 KT)

arıg yad kıl-: Tesbih etmek 38/49b1=62:1 (KT)

Arıġ yād ḳılur Taŋrını né kim yéti ḳat kök içinde né kim yer içinde turur (38/49b1=62:1 KT)

arıglık birle yad kıl-: Tesbih etmek 38/65b1=64:29.7, 38/39b2=61:1 (KT)

Arıġlıḳ birle yād ḳılur Taŋrını ol kim kökler içinde ol kim yerler içinde turur (38/65b1=64:29.7 KT)

barı ört-: Bütün günahları bağışlamak 28/27a2=7:149 (KT)

İḍimiz barımızını örtmese bolur men ziyānlıġlardın (28/27a2=7:149 KT)

berekāt bér-: Mübarek eylemek 34/32b3=37:113 (KT)

Berekāt bérdimiz anıŋ üze hem İsḥāḳ üze (34/32b3=37:113 KT)

berekat kıl-: Bereket vermek, bereketlendirmek 33/38b2=34:18, 35/76b3=41:10 (KT)

Kendler ara ol kim berekāt ḳıldımız anıŋ içre éller (33/38b2=34:18 KT)

burt bas-: Karabasan basmak 268/236 (DLT)

anı burt basdı (268/236 DLT)

dua müstecab kıl-: Duayı kabul etmek 28/68a3=8:9 (KT)

Ançada feryād tilediŋiz İḍiŋizdin, müstecāb ḳıldı du'ānı (28/68a3=8:9 KT)

it-: Oğuzcada kılmak, namaz kılmak 95/88, 277/241 (DLT)

Ol yükünç İtti (95/88 DLT)

karga-: Lanetlemek, birinin kötülüklerini saymak 145/126, 571/470 (DLT); 37/30a2=48:6 (KT)

Ḳarġadı olarnı, anuttı olarḳa tamuġnı (37/30a2=48:6 KT)

kargan-: Lanet etmek 391/306 (DLT)

er ӧzin kargandı (391/306 DLT)

kargat-: Lanetletmek 433/338 (DLT)

ol yek.ni kargatttı (433/338 DLT)

kıl-: Yaratmak, var etmek 30/67a2=16:72, 35/68b3=40:79, 35/76b2=41:10 (KT)

Taŋrı ḳıldı sizlerke özleriŋizdin ök cüftler yana ḳıldı sizlerke oġlanlar (30/67a2=16:72 KT)

kirtkinse-: (Allah'ın birliğini) ikrar etmek istemek 143/125 (DLT)

Ol Teŋri.ke ki.rtkinse.di (143/125 DLT)

kirtkün-: İman etmek, (Allah'ın birliğini) ikrar etmek 627/523 (DLT)

kul Teŋri.ke kirtkündi (627/523 DLT)

kopgur-: Haşretmek, diriltip kaldırmak 34/12a1=36:52 (KT) → **kopur-**

Ey ḳatıġlıḳ bizke kim ḳopġurdı bizni yatġu yerimizdin (34/12a1=36:52 KT)

kopur-: Diriltmek 30/48b1=16:38 (KT)

Ḳopurmas Taŋrı anı kim ölse (30/48b1=16:38 KT)

seç-: Vahyetmek, bildirmek, iletmek 30/28a1=15:66 (KT)

Seçtimiz aŋar ol işni kim bularnıŋ ḳuḍruḳları kesilmiş ol taŋ başında kirgenler (30/28a1=15:66 KT)

tirgür-: Diriltmek 356/284, 367/290, 427/334 (DLT); 4717 (KB); 37/3a1=46:33 (KT) → **tirgüz-**

Küçlüg uġan tirgürmek üze ölüglerni (37/3a1=46:33 KT)

tirgüz-: Diriltmek 20 (AH); 28/35b2=7:158, 25/21b1=3:156, 28/76a3=8:24 (KT)

Tirgüzür hem öldrür, kirtgünüŋler Taŋrıḳa (28/35b2=7:158 KT)

tokı-: (Cin) çarpmak 562/463 (DLT)

erni yīl tokı.dı (562/463 DLT)

törüt-: Yaratmak 417/327 (DLT); 1346, 1682, 1821 (KB); 41, 24, 121 (AH); 31/57a2=20:72, 36/47b3=43:27, 30/20b2=15:26 (KT)

Her-āyine üḍürmegey-miz séni anıŋ üze kim keldi bizke belgülüglerdin, ol kim törütti bizni (31/57a2=20:72 KT)

yagıt-: Yağdırmak 423/332 (DLT)

Teŋri yagmur yagıttı (423/332 DLT)

yarat-: Yaratmak 423/331, 166/144, 422/331 (DLT); 126, 127, 3193 (KB); 9, 13, 454 (AH); 28/55a2=7:185, 30/73b3=16:81, 30/35b3=16:13 (KT)

Kökler erkliki içinde anı kim yarattı Taŋrı (28/55a2=7:185 KT)

yırat-: Lanetlemek 27/27b2=5:13, 26/21b3=4:46, 26/25b1=4:52 (KT)

Sındurdılar bıçıġlarını yırattımız olarnı (27/27b2=5:13 KT)

yil kap-: (Cin) çarpmak; (rüzgâr) uçurmak 265/233 (DLT)

ogla.nıg yīl kapdı (265/233 DLT)

3.20. Doğa, Meteoroloji, Hava

3.20.1. Oluş Fiilleri

arıklan-: Ark, nehir yatağı, hendek oluşmak 149/129 (DLT)

suw arıklandı (149/129 DLT)

at-: Atmak; (şafak için) sökmek; (şimşek için) çakmak 600/492, 95/88, 125/111 (DLT)

er ok attı (95/88 DLT)

Taŋ attı (95/88 DLT)

Ol attı nēŋni (95/88 DLT)

bat-: Gözden kaybolmak; güneş batmak 332/269, 413/324, 412/324 (DLT); 37/80b2=50:39 (KT)

kānı akıp yoşuldı

kābı kamug teşildi

ölüg bile koşuldı

togmış küni uş bata.r (332/269 DLT)

buḍut-: Dondurup öldürmek; ölesiye donmak 416/327 (DLT)

ol kişini tumlugka buḍuttı (416/327 DLT)

bulıtlan-: Bulutlanmak 398/310 (DLT)

kȭk bulıtlandı (398/310 DLT)

busar-: Sislenmek, bulutlanmak, sis kopmak 308/254 (DLT)

kȭk busardı (308/254 DLT)

bus bol-: Sis kaplamak; (göz) kararmak 497/398 (DLT)

kȭk bu.s boldı (497/398 DLT)

Er kö.zi bu.s boldı (497/398 DLT)

çoglan-: (Güneşin yalımları) düşmen 388/304 (DLT)

ewlen-: (Ay) etrafında hâle oluşmak 134/117, 133/116 (DLT)

ay ewlendi (134/117 DLT)

iril-: (Ay) eksilmeye başlamak 139/121 (DLT)

ay i.rildi (139/121 DLT)

kaḍ kop-: Tipi kopmak 508/408 (DLT)

kadraklan-: (Dağın) girinti çıkıntıları çoğalmak 404/314 (DLT)

tāg kadraklandı (404/314 DLT)

kamışlan-: Kamışlı olmak, kamışlanmak 400/311 (DLT)

yi.r kamışlandı (400/311 DLT)

karla-: Kar yağdırmak 575/473, 584/479, 233/202 (DLT)

tumlıg kelip kapsadı

kutlug yāyıg tepsedi

karlap ajun yapsadı

et yin üşüp emrişü.r (233/202 DLT)

karlan-: Karlanmak 532/432 (DLT)

art ka.rlandı (532/432 DLT)

karlat-: Kar yağdırmak 437/341 (DLT)

Teŋri kār karlattı (437/341 DLT)

kop-: (Rüzgâr, dalga vb.) kopmak 265/233, 503/403 (DLT)

tüpi kopdı (265/233 DLT)

kozgır-: Kıpçak lehçesinde (kar) uçuşarak burulup gelmek 363/288 (DLT)

kār kozgırdı (363/288 DLT)

kökre-: (Gök) gürlemek 568/468, 617/513, 178/152 (DLT)

bulıt kökre.di (568/468 DLT)

kökreş-: (Bulutlar) gürlemek 378/297, 378/298, 508/408 (DLT)

bulıtla.r kamug kökreşdi (378/297 DLT)

orna-: (Gün) batmak 146/127 (DLT)

kūn orna.dı (146/127 DLT)

örlen-: (Bulut) oluşmak 133/116 (DLT)

bulıt örlendi (133/116 DLT)

örten-: (Bulut vb.) kızarmak 131/115 (DLT)

bulıt örtendi (131/115 DLT)

örüş-: (Bulut vb.) oluşmak 102/94 (DLT)

kār būz kamug erüşdi

tagla.r suwı akışdı

kökşin bulıt örüşdi

kayguk bolup ügrişü.r (102/94 DLT)

sawul- ~ sawıl-: Meyletmek, eğilmek; (güneş) eğilip batmak 330/268, 331/268, 348/279 (DLT)

köŋlüm aŋa.r sawuldı (330/268 DLT)

sız-: (Güneşin ucu) görünmek 268/235, 525/426 (DLT)

kūn sızdı (268/235 DLT)

soyul-: (Bulut) dağılmak 528/429 (DLT)

bulıt soyuldı (528/429 DLT)

talgag bol-: Kar ve tipi kopmak 410/320 (DLT)

tāg üze talga.g boldı (410/320 DLT)

talgır- ~ talgur-: Tipi kopmak 356/284 (DLT)

art başı talgurdı (356/284 DLT)

tamçur- ~ tamçır-: Serpiştirmek, azar azar yağmak 354/283, 367/290 (DLT)

yagmur tamçurdı (354/283 DLT)

taŋ at-: Şafak sökmek 600/492 (DLT)

taŋ ata yortalım

Budruç kanın irtelim

Basmıl begin örtelim

emdi yigit yewülsü.n (600/492 DLT)

tın-: (Yağmur vb.) dinmek; durmak 278/242, 369/292 (DLT)

yagmur tındı (278/242 DLT)

tun-: (Gök) bulutlanmak, kapanmak 278/242, 278/241 (DLT)

kōk tundı (278/241 DLT)

tur-: (Sis vb.) kopmak 266/234, 82/71, 124/110 (DLT)

tuma.n turdı (266/234 DLT)

tutun-: (Ay ve güneş için)tutulmak 339/274 (DLT)

kūn tutundı (339/274 DLT)

tüpir-: Rüzgâr esmek ve toprağı savurmak 305/252 (DLT)

tüpi tüpirdi (305/252 DLT)

ügriş-: (Bulutlar) kayık gibi kımıldaşmak 102/94 (DLT)

kār būz kamug erüşdi

tagla.r suwı akışdı

kökşin bulıt örüşdi

kayguk bolup ügrişü.r (102/94 DLT)

yal-: (Güneş, yüzü) yalamak 471/377 (DLT)

kūn yūzüg yaldı (471/377 DLT)

yaldrı- ~ yaldıra-: (Güneş) biraz parlamak, (şimşek, ateş vb.) az ışık vermek 633/528 (DLT)

kūn yaldrı.dı (633/528 DLT)

yaşna-: (Şimşek) çakmak; parlamak 124/110, 579/477, 584/479 (DLT); 86 (KB)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

yazık-: Bahar olmak, bahar gelmek 476/381 (DLT)

yı.l yazıktı (476/381 DLT)

yeldir-: (Rüzgâr) esmek 485/388 (DLT)

yil yeldirdi (485/388 DLT)

yilpire-: (Rüzgâr vb.) esmek 483/386 (DLT)

yil yilpiredi (483/386 DLT)

tug-: (Güneş) doğmak 37/80b1=50:39 (KT)

Tesbīḥ aygıl İḍiŋe şükr aymaḳ birle aşnu kün tuġmazda hem burun batmazdın (37/80b1=50:39 KT)

3.21. Hayvanlar

3.21.1. At Binme

3.21.1.1. Oluş Fiilleri

atlan-: Ata binmek 133/116, 145/126, 177/151 (DLT); 4958, 5453, 5822 (KB); 36/40b3=43:12 (KT)

Ḳıldı sizke kemidin hem yılḳılardın anı kim atlanur sizler (36/40b3=43:12 KT)

kanatlan-: Çok hızlı koşan bir binek hayvanına binip âdeta uçmak 400/311 (DLT)

er kanatlandı (400/311 DLT)

3.21.1.2. Kılış Fiilleri

atgar-: At vb. şeylere binmede yardımcı olmak, bindirmek 119/107 (DLT)

ol mini atgardı (119/107 DLT)

sekirt-: (At vb.'ni) koşturmak 631/526, 630/525, 404/314 (DLT)

ol at sekirtti (631/526 DLT)

sür-: (At vb. binek hayvanlarını) sürmek 267/234, 285/245 (DLT)

ol at sürdi (267/234 DLT)

tikret-: (At vb.'ni) takırtıyla yürütmek 429/336 (DLT)

ol atın tikretti (429/336 DLT)

yort-: (Atı) eşkin koşturmak 600/492, 632/527 (DLT)

taŋ ata yortalım

Budruç kanın irtelim

Basmıl begin örtelim

emgi yigit yewülsü.n (600/492 DLT)

3.21.2. Hayvan Yetiştirme, Himaye Etme

3.21.2.1. Kılış Fiilleri

arpala-: Hayvana arpa yedirmek 159/138 (DLT)

ol atın arpa.la.dı (159/138 DLT)

arıgla-: (Kuzu vb. hayvanların) taşağını koparmak 153/133 (DLT)

kozı arıgla.dı (153/133 DLT)

arıt-: (Kuzu vb. hayvanların) taşağını çıkarmak; (çocuğu) sünnet etmek 112/101 (DLT)

ol kozı arıttı (112/101 DLT)

beklet-: Oğuz lehçesinde hayvanları korumak için emir vermek 434/ 339 (DLT)

men at beklettim (434/339 DLT)

bitle-: Bit aramak 571/470 (DLT)

er bit bitle.di (571/470 DLT)

çat-: Oğuz lehçesinde (oğlağı kuzuya) katmak 413/324 (DLT)

er ogla.k kozıka çattı (413/324 DLT)

çek-: Kan almak, hacamat yapmak 274/239 (DLT)

ol atın çekdi (274/239 DLT)

çektür-: Kan aldırmak 357/285 (DLT)

ol atın çektürdi (357/285 DLT)

eḍerle-: Eyerlemek 152/132 (DLT); 3289 (KB)

at eḍerle.di (152/132 DLT)

ewriş- ~ ewrüş-: (Hayvanları) çevirip geri getirmede yardımcı olmak 124/110 (DLT)

ol anıŋ kaçmı.ş atıg ewrişti (124/110 DL)

Ol maŋa tava.r ewrişti (124/110 DLT)

iktüle-: Yem vermek 159/138 (DLT)

ol kōy iktü.le.di (159/138 DLT)

kana-: Kan almak 559/461, 564/465 (DLT)

ol atın kana.dı (559/461 DLT)

kırk-: Kırkmak 627/523 (DLT)

ol kōyın kırkdı (627/523 DLT)

kırkış-: Kırkmada yardım etmek 377/297 (DLT)

ol maŋa yūn kırkışdı (377/297 DLT

kökded-: Eyer bağını bağlatmak 428/335 (DLT) → **köklet-**

Kökdedti (428/335 DLT)

kökle-: Eyer bağını bağlamak 575/473 (DLT)

ol eḍer kökle.di (575/473 DLT)

kökleş-: Eyer kaburgasını bağlamakta yardım etmek 379/298 (DLT)

ol aŋar eḍer kökleşdi (379/298 DLT)

köklet-: Eyer kaburgasının sırımlarını bağlatmak 428/335 (DLT)

ol eḍer yalgın kökletti (428/335 DLT)

költür-: (At ayağı) bağlansın diye emir vermek, bağlatmak 364/289 (DLT)

kösür-: (Atın ön ayaklarını) kösteklemek 308/254 (DLT)

kurtla-: (Deve vb.'den) kurtları temizlemek 636/532 (DLT)

teve kurtla.dı (636/532 DLT)

kūḍ-: Gütmek 634/529 (DLT)

ol kōy kūḍti (634/529 DLT)

küttür-: Güttürmek 527/428 (DLT)

ol aŋar kōy kü.ttürdi (527/428 DLT)

meŋlet-: Yem yedirtmek 442/346 (DLT)

ol kāzıg meŋletti (442/346 DLT)

otgar-: Otlatmak 120/107 (DLT); 31/50a2=20:54 (KT)

Yéŋler, otġarıŋlar yılḳılarıŋızını (31/50a2=20:54 KT)

otlat-: Otlatmak 30/34a3=16:10 (KT)

Ol ol erdi kim indürdi kökdin [suw] sizke andın içgü, andın né yıġaç, otlatur sizler anıŋ içinde (30/34a3=16:10 KT)

ȫr-: Hayvanlar meraya sürülüp çıkmak; geceleyin otlamak 96/89 (DLT)

kōy ȫrdi (96/89 DLT)

örkle-: (Atı tavlada köstekle) kösteklemek 635/531 (DLT); örkle-: bağlamak 2016, 2793 (KB)

ol atıg örkle.di (635/531 DLT)

sag-: (Süt) sağmak 196/168, 271/237, 284/244 (DLT)

ügür sürüg kōy tewe yundı bile

yumurlayu erkenin sȗtin saga.r (196/168 DLT)

sagın-: (Süt) sağar görünmek 343/276 (DLT)

er kōyın sagındı (343/276 DLT)

sagış-: Sağmada yarışmak veya yardımlaşmak 319/261 (DLT)

ola.r ikki sȗt sagışdı (319/261 DLT)

sagtur-: (Süt) sağdırmak 359/286 (DLT)

ol kōy sagturdı (359/286 DLT)

semrit-: (At vb.'ni) semirtmek 431/336, 445/347 (DLT); 988, 990, 1912 (KB)

er atın semritti (431/336 DLT)

suwgar-: Suvarmak 288/245, 394/308, 360/287 (DLT)

at suwgar (394/308 DLT)

suwgarımsın-: Suvarır görünmek 368/291, 397/309 (DLT)

ol at suwarımsındı (368/291 DLT)

suwgarın-: Kendini suvarıyormuş gibi göstermek 367/291 (DLT)

ol at suwgarındı (367/291 DLT)

suwgarış-: Suvarmada yardımcı olmak 367/291 (DLT)

ol maŋa at suwgarışdı (367/291 DLT)

suwgart-: Suvartmak 394/308 (DLT)

ol atın suwgarttı (394/308 DLT)

sürise-: (At vb. hayvanları) sürmek istemek 568/468 (DLT)

ol atıg sürise.di (568/468 DLT)

sürtür-: (Koyun vb. hayvanları) sürdürmek 358/285 (DLT)

ol aŋar kōy sürtürdi (358/285 DLT)

şeş-: (Düğüm) çözmek, (at vb. hayvanları) bağından serbest bırakmak 412/324 (DLT)

er tügü.n şeşdi (412/324 DLT)

tagla-: (At vb. hayvanları) dağlayarak damgalamak 573/471 (DLT)

ol atın tagla.dı (573/471 DLT)

taglat-: (At vb. hayvanları) dağlayarak damgalatmak 435/340 (DLT)

ol atın taglattı (435/340 DLT)

teli-: Yavruyu başka hayvanın yanına katmak 275/240 (DLT)

ol ogla.kıg saglıkka telidi (275/240 DLT)

terle-: Kaşağılamak, ter ve pislikleri gidermek, temizlemek 572/471 (DLT)

ol atın terle.di (572/471 DLT)

terlet-: Kaşağı ile kaşıtmak 434/339 (DLT)

ol atıg terletti (434/339 DLT)

terlet-: Terletmek 434/339 (DLT)

ol atın terletti (434/339 DLT)

torukla-: (At vb. hayvanları) zayıflatmak 592/485 (DLT)

ol atıg torugla.dı (592/485 DLT)

uçruş-: Uçurmakta yardım etmek veya yarışmak 123/109 (DLT)

o.l maŋa kuş uçruşdı (123/109 DLT)

uçur-: Uçurmak 98/91, 366/290, 427/334 (DLT); 5379 (KB)

ol kuş uçurdı (98/91 DLT)

uçursa-: (Kuş vb. bir şeyi) uçurmak istemek 143/125, 554/456 (DLT)

Ol kuş uçursa.dı (143/125 DLT)

yagırla-: Yağırı (hayvan yarasını) iyileştirmek 593/486, 594/486 (DLT)

ol atın yagırla.dı (593/486 DLT)

yortuş-: (Atı) yorgalamakta yarışmak 486/388 (DLT)

ol meniŋ birle yortuşdı (486/388 DLT)

yularla-: Yularlamak 448/352 (DLT)

Yund ba.şın yula.rlap keŋeld (?) yi (?) (448/352 DLT)

yuŋla-: Kırkmak 619/514 (DLT)

ol kōyın yuŋla.dı (619/514 DLT)

yuŋlat-: (Koyun, deve vb. hayvanların yününü) kırktırmak 442/346 (DLT)

ol kōyug yuŋlattı (442/346 DLT)

3.21.2.2. Oluş Fiilleri

arpalan-: Hayvana arpa verilmek 150/130 (DLT)

at arpalandı (150/130 DLT)

atanlan-: İğdiş deve sahibi olmak 149/130 (DLT)

er atanlandı (149/130 DLT)

eşgeklen-: Eşek sahibi olmak 159/138 (DLT)

er eşgeklendi (159/138 DLT)

kırkıl-: Kırkılmak 384/301 (DLT)

yūŋ kırkıldı (384/301 DLT)

kısraklan-: Kısrak sahibi olmak 404/314, 406/316 (DLT)

köklen-: Eyerin kaburga tahtaları bağlanmak 392/307 (DLT)

eḍer köklendi (392/307 DLT)

öküzlen-: Öküz sahibi olmak 148/129 (DLT)

er öküzlendi (148/129 DLT)

sagıl-: Sağılmak 330/268 (DLT)

sūt̄ sagıldı (330/268 DLT)

semri-: (At, koyun vb.) semirmek, semizleşmek 445/347, 567/467 (DLT); 5844, 3094, 5705 (KB)

at semri.di (445/347 DLT)

semriş-: (Atlar vb.) semizleşmeye başlamak 373/294 (DLT)

atla.r kamug semrişdi (373/294 DLT)

sürül-: (At vb. binek hayvanları) sürülmek 330/267 (DLT)

at sürüldi (330/267 DLT)

yaran-: (At vb.) çalıştırılıp, koşuncaya kadar eğitilmek 479/383 (DLT)

at yarandı (479/383 DLT)

yularlan-: (At vb.) yularlanmak 491/393 (DLT)

at yularlandı (491/393 DLT)

3.21.3. Hayvan Sesleri

3.21.3.1. Oluş Fiilleri

aŋıla-: Anırmak 157/136 (DLT)

eşyek aŋı.la.dı (157/136 DLT)

bele-: Melemek 535/437, 563/464 (DLT)

kōy bēle.di (535/437 DLT)

bırkır-: At vb. bırk diye ses çıkarmak 352/281 (DLT)

at bırkırdı (352/281 DLT)

bozla-: (Deve) bağırmak, böğürmek 572/471, 73/59, 572/471 (DLT)

titir bozla.dı (572/471 DLT)

çaŋıla-: (Köpek) hırlamak, (insan) gürültü edip bağırmak 619/515 (DLT)

ıt çaŋı.la.dı (619/515 DLT)

telim çaŋı.la.dıŋ (619/515 DLT)

çarla-: (Çocuk) ağlamak; (fil) bağırmak 573/472 (DLT)

ogla.n çarla.dı (573/472 DLT)

yaŋa.n çarla.dı (573/472 DLT)

çarlaş-: (Çocuklar) ağlaşmak; (filler) bağrışmak 371/293 (DLT)

ogla.n çarlaşdı (371/293 DLT)

yaŋa.nla.r çarlaşdı (371/293 DLT)

çogla-: Fil bağırmak 573/472 (DLT)

çogla.dı (573/472 DLT)

ıŋran-: İnlemek 147/128, 73/59 (DLT)

inge.n ıŋrandı (147/128 DLT)

ker-: Havlamak 267/235 (DLT)

ıt kerdi (267/235 DLT)

kişne-: Kişnemek 124/110, 576/474 (DLT)

yaşın atıp yaşnadı

tuma.n tu.rup tüşnedi

aḍgır kısır kişnedi

ügür alıp okraşu.r (124/110 DLT)

kökre-: (Aslan, buğra vb., insan) kükremek 568/468, 75/62, 83/73 (DLT); 86 (KB)

arsla.n kökre.di (568/468 DLT)

kökreş-: (Deve) böğürmek; (erler) deve gibi böğürmek 378/297 (DLT)

bugrala.r kökreşdi (378/297 DLT)

alpla.r kökreşdi (378/297 DLT)

muyav-: Miyavlamak 271/237 (DLT)

Mü.ş oglı muya.vu toga.r (271/237 DLT)

müŋre-: (Öküz vb.) böğürmek 619/514 (DLT)

uḍ müŋre.di (619/514 DLT)

müŋreş-: (Sığırlar vb.) böğürmek 308/254 (DLT)

alın töpü yaşardı

orut otın yaşurdı

kōlniŋ suwın köşerdi

sıgır buka müŋreşü.r (308/254 DLT)

okra-: Hafifçe kişnemek 140/123 (DLT)

at okra.dı (140/123 DDLT)

okraş-: (Birlikte) hafifçe kişnemek 124/110 (DLT)

yund kamug okraşdı (124/110 DLT)

öt-: Ötmek 264/230, 411/321, 523/423 (DLT); 78, 76, 77 (KB)

senden kaçar sondıla.ç

mende tınar kargıla.ç

tatlıg öter sanduva.ç

erkek tışı uçraşu.r (264/230 DLT)

sayra-: Ötmek 580/477, 551/451 (DLT); 4963 (KB)

sanduva.ç sayra.dı (580/477 DLT)

sayraş-: (Birlikte) ötmek, ötüşmek 530/431 (DLT)

kuşla.r sayraşdı (530/431 DLT)

sıkır-: (Kuş) ıslık çalmak 310/255 (DLT)

kuş sıkırdı (310/255 DLT)

sıkrış-: (Kuşlar) ıslık çalar gibi ötmek; (yılanlar) ıslık çalmak 373/294 (DLT)

ula.r barça sıkrışdı (372/294 DLT)

sıŋıla-: (Köpek vb.) soğuktan hırıldamak 619/515 (DLT)

ıt sıŋı.la.dı (619/515 DLT)

sır sır et-: Ağustos böceği cır cır etmek 163/141 (DLT)

Sır sır etti (163/141 DLT)

ulı-: Ulumak 556/459 (DLT); ulumak, inlemek 1175, 1364, 6312 (KB)

böri ulı.dı (556/459 DLT)

ulış-: Birlikte ulumak 104/95 (DLT)

böri barça ulışdı (104/95 DLT)

ür-: Havlamak, ürmek 92/86, 39/26, 446/350 (DLT); 6601 (KB)

ıt ürdi (92/86 DLT)

3.21.3.2. Kılış Fiilleri

bozlat-: Deve vb. hayvanları böğürtmek 434/339 (DLT)

ol botu.no bozlattı (434/339 DLT)

çarlat-: (Çocuğu) ağlatmak; (fili) bağırtmak 435/340 (DLT)

ol ogla.nıg çarlattı (435/340 DLT)

kerit-: Havlatmak 418/328 (DLT)

ol ıtın keritti (418/328 DLT)

müŋret-: (Öküz vb.'ni) böğürtmek 442/345, 441/345 (DLT)

ol u.ḍnı müŋretti (442/345 DLT)

ulıt-: Ulutmak, inletmek 342, 1463, 6369 (KB)

özüñ buğrağursa bedütse boyun

séni otka tartar ulıtur ünün (6369 KBM)

ulıt-: Ulutmak 114/103 (DLT)

ol anı urup ūlıttı (114/103 DLT)

3.21.4. Hayvanlarla İlgili Diğer Fiiller

3.21.4.1. Oluş Fiilleri

aḍgırlan-: Aygır gibi hareket etmek 157/136 (DLT)

ta.y aḍgırlandı (157/136 DLT)

agna-: Hayvanlar debelenerek kaşınmak, ağnamak 147/127 (DLT)

at agna.dı (147/127 DLT)

artıl-: (Heybe, yük, insan vb. için) yarısı bir yanda yarısı diğer yanda kalacak şekilde hayvana yüklenmek, atılmak 128/113 (DLT)

er at ü.ze artıldı (128/113 DLT)

atat-: (Tay için) at olmak, at hâline gelmek, attan sayılmak 112/100, 112/101, 514/412 (DLT)

ta.y atattı (112/100 DLT)

balala-: Kuş yavrulamak 482/386 (DLT)

kuş bala.la.dı (482/386 DLT)

boguzlan-: (Hayvan) kesilmek 27/16a1=5:3, 27/16b1=5:3 (KT)

Boġuzlansa Taŋrı atıda aḍınḳı birle hem boġulmış hem tögülmiş (27/16a1=5:3 KT)

boşu-: (At için) bağdan kurtulmak 561/462, 561/463 (DLT)

at boşu.dı (561/462 DLT)

bölük-: Sürü sürü olmak, sürüler hâline gelmek 327/266 (DLT)

kōy bölükti (327/266 DLT)

boşan- ~ boşun-: (Hayvan için) serbest kalmak, bağından kurtulmak 338/273 (DLT)

kōy boşandı (338/273 DLT)

bugralan-: Buğralaşmak 533/433 (DLT)

tewe bugralandı (533/433 DLT)

bukat- ~ bukaḍ-: Buzağı, boğa olmak ve boğadan sayılmak 419/329 (DLT)

buza.gu bukattı (419/329 DT)

bukrı- ~ bukra-: (At) zıplamak ve taşkınlık yapmak (suçı- bukrı- biçiminde ikileme olarak kullanılır.) 566/467 (DLT) → **suçı- bukrı-**

at suçı.dı bukrı.dı (566/467 DLT)

buzagula-: Buzağılamak, buzağı doğurmak 482/386 (DLT)

inge.k buza.gu.la.dı (482/386 DLT)

bürçeklen-: Perçemleri, kâkülleri çıkmak, perçemlenmek 404/314 (DLT)

[at bürçeklendi] (404/314 DLT)

çalın-: (At vb.) zayıflamak 342/276 (DLT)

at çalındı (342/276 DLT)

çapıt-: Isırmak için saldırmak 415/325 (DLT)

ıt kişike çapıttı (415/325 DLT)

çepişlen-: Oğlak çepiç olmak, çepiç sayılmak 399/311 (DLT)

ogla.k çepişlendi (399/311 DLT)

çıj-: (Yarasını sakınmak için hayvan) çökmek 268/235 (DLT)

yagırlıg at çıjdı (268/235 DLT)

çılan-: (At) terlemek 342/276 (DLT)

at çılandı (342/276 DLT)

çılandı nēŋ (342/276 DLT)

çok-: (Kuş, ava veya leşe) çullanmak, (insan, mala) çullanmak 272/238, 464/368 (DLT)

kuş çokdı (272/238 DLT)

çokmaklan-: (Yılan) çöreklenmek, çöreklenip halkalanmak 404/314, 406/316 (DLT)

yıla.n çokmaklandı (404/314 DLT)

çöpürlen-: (Keçi) kılları çıkmak 399/311 (DLT)

eçkü çöpürlendi (399/311 DLT)

enükle-: Yavrulamak 155/134, 482/386 (DLT)

ıt enükle.di (155/134 DLT)

enüklen-: Kendi kendine yavrulamak 149/130 (DLT)

ıt enüklendi (149/130 DLT)

eş-: Tırısa kalkıp dört nala koşmak 93/86 (DLT)

atlıg eşdi (93/86 DLT)

igen-: (Kısrak) hamile kalmak 110/99 (DLT)

kısra.k igendi (110/99 DLT)

iliş-: (Aygırlar) ısırışmak 103/94 (DLT)

adġır ilişdi (103/94 DLT)

kalı-: (At vb.) zıplamak, taşkınlık yapmak 564/464 (DLT)

at kalı.dı (564/464 DLT)

kalış-: (At, aygır vb.) zıplaşmak 323/263 (DLT)

at adġır kalışdı (323/263 DLT)

kanatlan-: Kanadı çıkmak 400/311 (DLT)

kuş kanatlandı (400/311 DLT)

karala-: (Köpek vb.) pislemek 586/480 (DLT)

ıt kara.la.dı (586/480 DLT)

kaşan-: (At vb. hayvanlar) işemek 344/277, 345/277 (DLT)

at kaşandı (344/277 DLT)

kawçı-: (Arı) sokmak için saldırmak; bir başkasına kızıp onunla uğraşmak 565/466 (DLT)

a.rı kişi.ke kawçı.dı (565/466 DLT)

kedgir-: (At vb.) azgınlaşmak, isyan etmek 364/289 (DLT)

at kedgirdi (364/289 DLT)

kemle-: (At vb.) hastalanmak 576/473 (DLT)

at kemle.di (576/473 DLT)

kemlen-: (At vb.) hastalanmak 170/147, 393/307, 576/473 (DLT)

At kemlendi (170/147 DLT)

kewşe-: Geviş getirmek 570/469 (DLT)

tewe ot kewşedi (570/469 DLT)

kewşen-: Geviş getirmek 392/307, 393/308 (DLT)

tewe kewşendi (392/307 DLT)

kewşeş-: Birbirlerine bakarak geviş getirmek 438/342 (DLT)

tewe ot kewşeşdi (438/342 DLT)

kon-: (Kuş vb.) konmak 160/140, 526/427, 430/336 (DLT); 73, 5643 (KB); 460 (AH)

Köp sögütke kuş kona.r körklü.g kişike sö.z keli.r (160/140 DLT)

kop-: (Kuş vb.) kalkmak, havalanmak 265/233 (DLT)

kuş kopdı (265/233 DLT)

köler-: (At) karın şişmesinden yere yapışmak 311/256 (DLT)

at kölerdi (311/256 DLT)

kurtan-: (Bit vb. yüzünden) kaşınmak; (koyundan) kurtları ayıklamak 390/305, 390/306 (DLT)

küŋ kurtandı (390/305 DLT)

kuy-: (At vb.) ürkmek 553/456 (DLT)

at kuydı (553/456 DLT)

küri-: (At) ayaklarıyla yeri eşmek, huysuzlanmak 560/462, 557/459 (DLT)

at küri.di (560/462 DLT)

möŋ-: (At) ayaklarını toplayıp tekme atmak, çifte atmak 614/510 (DLT)

at möŋdi (614/510 DLT)

müŋüzlen-: Boynuzu çıkmak 620/516 (DLT)

kozı müŋüzlendi (620/516 DLT)

otla-: Otlamak 145/126 (DLT)

at otla.dı (DLT)

örüle-: (Koyun vb.'ni) ayakta kesmek 156/135 (DLT)

ol kōnug örü.le.di (156/135 DLT)

sapı-: (At vb.'nin kuyruğu) oynamak 557/460 (DLT)

at kudrukı sapı.dı (557/460 DLT)

seşlin-: (At vb.) bağından boşanmak 389/305 (DLT)

at seşlindi (389/305 DLT)

sırı-: (Köpek vb.) pislemek 559/461 (DLT)

ıt sırı.dı (559/461 DLT)

suçuş-: (Atlar vb.) zıplamak, zıplaşmak 314/258 (DLT)

atla.r kamug suçuşdı (314/258 DLT)

süsüş-: Süsüşmek, toslaşmak 319/261 (DLT)

ikki koçŋa.r süsüşdi (319/261 DLT)

tagık-: Dağa çıkmak, (hayvan) yabanileşip dağa çıkmak 327/266, 105/96 (DLT)

eçkü tagıktı (327/266 DLT)

talpın-: Çırpınmak, kanat çırpmak 386/303 (DLT)

kuş talpındı (386/303 DLT)

talpır-: (Kuş vb.) kanat çırpmak 353/282 (DLT)

kuş talpırdı (353/282 DLT)

talpış-: (Kuşlar) kanat çırpmak 369/292 (DLT)

kuşla.r kamug talpışdı (369/292 DLT)

tapraş-: Develer zıplamak, zıplaşmak 375/296 (DLT)

tewe kamug tapraşdı (375/296 DLT)

taprı-: Deve zıplamak 566/466 (DLT)

tewi taprı.dı (566/466 DLT)

tarmaklan-: (Kuş yavrusu için) tırnakları çıkmak 403/313 (DLT)

bala tarmaklandı (403/313 DLT)

tezekle-: (At vb.) pislemek 593/485 (DLT)

at tezekle.di (593/485 DLT)

tikre-: (Atın toynak ve ayağı) ses çıkarmak 566/467, 567/467 (DLT)

at aḍa.kı tikre.di (566/467 DLT)

tikreş-: (Atın toynakları) ses çıkarmak 371/293 (DLT)

atla.r aḍa.kı tikreşdi (371/293 DLT)

tireş-: (Hayvanlar birlikte) direnmek 316/259 (DLT)

yılkı tuyagın tireşdi (316/259 DLT)

toŋuş-: (Domuz) gözünü dikip saldırmaya hazırlanmak 615/511 (DLT)

toŋuz toŋuşdı (615/511 DLT)

torun-: (At vb.) zayıflamak 340/275 (DLT)

at torundı (340/275 DLT)

töle-: Oğuzcada (koyun vb.) yavrulamak 563/464 (DLT)

kōy töle.di (563/464 DLT)

tunçuk- ~ tunçık-: (Hayvan) kışı geçirmek üzere yuvasına girmek 380/299 (DLT)

sugur tunçuktı (380/299 DLT)

tüle-: Tüy dökmek 563/464 (DLT)

at tüle.di (563/464 DLT)

tümile-: (Eşek vb.) tırıs gitmek, zıplayarak koşmak 587/481, 589/482 (DLT)

eşye.k tümi.le.di (587/481 DLT)

tümilen-: (Eşek vb.) tırıs gitmek, zıplayarak koşmak 587/481 (DLT)

tümi.lendi (587/481 DLT)

uç-: Uçmak 92/85, 289/246, 427/334 (DLT); 4796, 74, 231 (KB); 224, 6, 459 (AH)

kuş uçdı (92/85 DLT)

uçraş-: Çiftleşmek 264/230, 523/423 (DLT)

senden kaçar sondıla.ç

mende tınar kargıla.ç

tatlıg öter sanduva.ç

erkek tışı uçraşu.r (264/230 DLT)

uldı-: Yalınayak kalmak; nalsız kalmak 139/122, 140/122, 65/51 (DLT)

at uldı.dı (139/122 DLT)

uxşa-: Yemek, Yabaku ve göçebelerin çoğunda at uyumak 144/125 (DLT)

at uxşa.dı (144/125 DLT)

üḍlen-: (Dişi hayvanlar) erkek istemek, iştahı kabarmak 133/116 (DLT)

yılkı üḍlendi (133/116 DLT)

ügürlen-: (At, koyun vb. hayvanlar) sürü hâline gelmek 148/129 (DLT)

yund ügürlendi (148/129 DLT)

yagırlan-: Yağırlar çoğalmak 491/393 (DLT)

tewe yagırlandı (491/393 DLT)

yagırlan-: Yağırdan kaşınmak 491/393 (DLT)

tewe yagırlandı (491/393 DLT)

yakrılan-: (Koyun vb.lerinin) yağı artmak, yağlı olmak 534/434 (DLT)

kōy yakrılandı (534/434 DLT)

yalıglan-: (Horozun) ibiği çıkmak 492/393 (DLT)

takuk yalıglandı (492/393 DLT)

yalıglan-: (Atın) yelesi çıkmak 492/393 (DLT)

yamraş-: (Keçiler, kuzulara) karışmak, (kuzular, annelerine) karışmak 486/389 (DLT)

ko.zı yamraşdı (486/389 DLT)

yapuş- ~ yapış-: (Köpek, ava) yapışmak 474/379 (DLT)

ıt keyikke yapuşdı (474/379 DLT)

yelne-: Kısrak memesi doğum sırasında dolmak, memeye süt gelmek 580/477, 584/479 (DLT)

bī yelne.di (580/477 DLT)

yıḍlaş-: (Hayvanlar vb.) koklaşmak 487/389 (DLT)

yılkı yıḍlaşdı (487/389 DLT)

yow-: (Eşek vb.) en hızlı koşusu ile koşmak 471/377 (DLT)

eşye.k yowdı (471/377 DLT)

yoza-: (Koyun vb.) kısırlaşmak, çiftleştiği hâlde gebe kalmamak 481/385 (DLT)

kōy yoza.dı (481/385 DLT)

bī kısır boldı (481/385 DLT)

yutık-: (Hayvanlar) kardan ve soğuktan ölmek, afetten kırılmak 476/381, 15/8 (DLT)

yılkı yutıktı (476/381 DLT)

3.21.4.2. Kılış Fiilleri

agnat-: Hayvanları toprağa sürdürmek, ağnatmak (DLT)

artın-: Kendi yükünü, heybesini vb. şeyleri hayvan üzerine koymak 130/114 (DLT)

er arçısın artındı (130/114 DLT)

çap-: (Ata) hafifçe vurmak 265/233 (DLT)

ol atnı çıbık birle çapdı (265/233 DLT)

çapın-: Kamçılamak 341/275 (DLT)

er atın çapındı (341/275 DLT)

çılat-: (Atı) terletmek 420/330 (DLT)

ol atıg çılattı (420/330 DLT)

çijtür-: (Yük, at vb.'nin) belini bükmek 357/284 (DLT)

bu yük atıg çijtürdi (357/284 DLT)

çöktür-: (İnsanı, hayvanı) çöktürmek; (bir şeyi) eritip çöktürmek, süzdürüp akıtmak 357/285 (DLT)

ol anıŋ tewesi.n çöktürdi (357/285 DLT)

ol kümüş altu.ndun çöktürdi (357/285 DLT)

çökür-: (Hayvanı) çöktürmek, (insana) diz çöktürmek 311/256 (DLT); çökür-: çökertmek 1109, 1551, 1591 (KB)

ol tewe çökürdi (311/256 DLT)

kawçıt-: (Arıyı) ısırmaya kışkırtmak; kızdırmak ve terk ettiği şeyi yapmaya teşvik etmek 429/335 (DLT)

Arı kawçıtsa ısru.r (429/335 DLT)

ol anı kawçıttı (429/335 DLT)

kondur-: (Kuş için) kondurmak 362/288, 363/288 (DLT)

ol ewinde kuş kondurdı (362/288 DLT)

kökle-: (Hayvanlar) yeşillik ve taze ot yemek 576/473 (DLT)

yılkı kökle.di (576/473 DLT)

kulna-: Kulun doğurmak, yavrulamak, kulunlamak 482/386, 576/474, 584/479 (DLT)

kısrak kulna.dı (482/386 DLT)

kulunla-: Kulunlamak, kısrak yavrulamak, doğurmak 482/386 (DLT)

kulunla.dı (482/386 DLT)

kuyut-: (At vb.'ni) ürkütmek 427/334 (DLT)

ol atıg kuyuttı (427/334 DLT)

saŋlat-: (Kuş vb.) pisletmek 442/346 (DLT)

ol kuşnı saŋlattı (442/346 DLT)

sapıt-: (At, köpek vb. kuyruk) sallamak 415/325 (DLT)

at kuḍruk sapıttı (415/325 DLT)

sekrit-: (Atı nehir vb. yerlerden) atlatmak 430/336 (DLT)

ol atın arıktın sekritti (430/336 DLT)

sırtla-: (İpi) atın kuyruğuna sarmak 635/531 (DLT)

yı.pnı sırtla.dı (635/531 DLT)

sok-: Gagalamak, gaga ile almak 214/184, 273/238 (DLT)

karga kalı bilse munıŋ ol buz soka.r

awçı yaşıp tuzak tapa meŋke yaka.r (214/184 DLT)

sok-: Oğuz lehçesinde (yılan vb.) sokmak 273/238 (DLT)

anı yıla.n sokdı (273/238 DLT)

suçıt-: (Hayvanları) sıçratmak 416/326 (DLT); sıçratmak 3399, 6537 (KB)

ol atıg suçıttı (416/326 DLT)

sürüş-: (Erkek hayvan, çiftleşmek üzere dişiyi) sürüklemek 317/259 (DLT)

aḍgır kısra.k birle sürüşdi (317/259 DLT)

süs-: Süsmek 412/324 (DLT)

u.d süsdi (412/324 DLT)

süsgir-: Süsmeye niyet etmek 361/287 (DLT)

sıgır erig süsgirdi (361/287 DLT)

süstür-: (Koç vb. hayvanları) süsmeye zorlamak, süstürmek 359/286 (DLT)

ol koç süstürdi (359/286 DLT)

tabanla-: (Deve) toynakla tekmelemek 593/486 (DLT)

teve tabanla.dı (593/486 DLT)

taprat-: Deve zıplatmak 429/336 (DLT)

er tewesin taprattı (429/336 DLT)

tezit-: (Köpek, yabani hayvan vb.'lerini) kaçırtmak 418/328 (DLT)

ıt keyikni tezitti (418/328 DLT)

tik-: (Yılan, akrep vb.) sokmak 202/172, 274/239 (DLT)

atıg yıla.n tikti (274/239 DLT)

toprat-: (Koyun vb.) yerde hiçbir şey kalmayacak şekilde bütün otları yemek ve yeri toz kalkar hâle getirmek 429/336 (DLT)

koy otug toprattı (429/336 DLT)

tölet-: Oğuzcada (koyun vb.) doğurtmak 420/330 (DLT)

ol kōy töletti (420/330 DLT)

tuwır- ~ tuwur-: (At, kulağını) dikmek 306/252, 348/279 (DLT)

at kula.kın tuwurdı (306/252 DLT)

tütgür-: (Köpek vb. bir hayvanı) kışkırtmak 306/252 (DLT) → **tüttür-**, **tütür-**

Tütgürdi (306/252 DLT)

tüttür-: (Köpek vb. bir hayvanı) kışkırtmak 306/252 (DLT) → **tütgür-**, **tütür-**

ıt tüttürdi (306/252 DLT)

tütür-: (Köpek vb. bir hayvanı) kışkırtmak 306/252 (DLT) → **tütgür-**, **tüttür-**

ol aŋar ıt tütürdi (306/252 DLT)

yagrıt-: Yağırlatmak, hayvanda yara yapmak 81/71, 439/343, 594/486 (DLT)

ol meniŋ atıg yagrıttı (439/343 DLT)

yaprıt-: (At, kulak) dikmek 439/343 (DLT)

at kula.kın yaprıttı (439/343 DLT)

yaşla-: Taze ot yemek 579/476 (DLT)

at yaşla.dı (579/476 DLT)

3.22. Beslenme

3.22.1. Oluş Fiilleri

bagırlan-: (Mayalı süt) katılaşmak 398/310 (DLT)

bagırsa-: Canı ciğer istemek 590/483 (DLT)

er bagırsa.dı (590/483 DLT)

balıksa-: Canı balık istemek 590/484 (DLT)

er balıksa.dı (590/484 DLT)

bazı bol-: Ekmeğin yüzü yanmak 543/444 (DLT)

etme.k bazı boldı (543/444 DLT)

bış-: Yemek pişmek 270/236, 585/479, 94/87 (DLT)

eşiç bışdı (270/236 DLT)

bış-: Kımız kıvama gelmek 270/236 (DLT)

er kımız bışdı (270/236 DLT)

bışrıl-: Pişirilmek 458/361 (DLT)

bışrılur yakrı kıya.k

taşgurur yogrı çana.k (458/361 DLT)

bük-: (Mala, yiyeceğe) doymak, tıkanıncaya kadar doymak 273/239 (DLT)

ol aşdın bükdi (273/239 DLT)

çagırlan-: Meyve suyu veya şarap sahibi olmak 400/311 (DLT)

er çagırlandı (400/311 DLT)

çawlan-: Az pişmek 388/304 (DLT)

et çawlandı (388/304 DLT)

çeniştürükse-: Çeniştürük denilen Çin meyvesini istemek 143/124 (DLT)

Er çeniştürükse.di (143/124 DLT)

çıwıla-: Meyve suyu vb. şeyler kaynayıp fokurdamak 587/481 (DLT)

çokra-: Keşkek ve lapa gibi katı yiyecekler kaynamak 567/467 (DLT)

eşiç çokra.dı (567/467 DLT)

çuwla-: (Et) iyi pişmeyip börtmek 573/472 (DLT)

et çuwla.dı (573/472 DLT)

çuwşa-: (Meyve suyu) kendiliğinden kaynayıp köpük atmak 569/469 (DLT)

çagır çuwşa.dı (569/469 DLT)

elgel-: Un vb. elenmek 130/114 (DLT)

ūn elgeldi (130/114 DLT)

elgeş-: Un vb. elemede yardım etmek veya yarışmak 125/111 (DLT)

ol aŋar ūn elgeşti (125/111 DLT)

erükse-: Şeftali vb. şeyler istemek 153/133 (DLT)

er erükse.di (153/133 DLT)

etlel-: Et hâline getirilmek 150/130 (DLT)

kōy etleldi (150/130 DLT)

etse-: Et istemek 141/123, 142/124 (DLT)

er etse.di (141/123 DLT)

kāgunsa-: Kavun istemek 143/124 (DLT)

Er kāgu.nsa.dı (143/124 DLT)

kaşuklan-: Kaşık sahibi olmak 401/311 (DLT)

er kaşuklandı (401/311 DLT)

kawrul-: Kavrulmak 384/301 (DLT) → **kagrul-**

bugda.y kawruldı (384/301 DLT)

kayaklan-: Kaymaklanmak 531/432 (DLT)

keḍril-: (Hayvandan) uzunlamasına et parçaları çıkarmak 384/302 (DLT)

kōy keḍrildi (384/302 DLT)

kezlen-: Tencerenin dibi tutmak 392/307 (DLT)

eşiç kezlendi (392/307 DLT)

kımızlan-: Kımız sahibi olmak 400/311 (DLT)

korlan-: Kımız maya ile ekşimek; mayalı yoğurt katılaşmak 391/306, 531/432 (DLT)

yugrut korlandı (391/306 DLT)

köpür-: (Süt vb., tencere) köpürmek 305/252 (DLT)

eşiç köpürdi (305/252 DLT)

manıl-: (Sirke vb. şeylere) banılmak 336/272 (DLT)

etme.k sirke.ke manıldı (336/272 DLT)

ogrul-: (Kemik) koparılıp ayrılmak 129/114 (DLT)

sünü.k ogruldı (129/114 DLT)

öprül-: (Çorba vb.) içilmek 129/113 (DLT)

mü.n öprüldi (129/113 DLT)

öpül-: (Sulu yemek, çorba vb.) höpürdetilerek içilmek 105/96 (DLT)

sūt öpüldi (105/96 DLT)

sız-: (Yağ vb.) erimek 268/235, 525/426 (DLT)

yāg sızdı (268/235 DLT)

siŋ-: (Yemek) sinmek 614/509 (DLT); 1714, 2920, 611 (KB)

aş siŋdi (614/509 DLT)

sokul-: (Tuz vb.) dövülmek 331/268 (DLT)

tūz sokuldı (331/268 DLT)

soluş-: (Meyveler, sebzeler vb.) solmak, tazeliği gitmek 323/263 (DLT)

yāş soluşdı (323/263 DLT)

söglün-: Izgarada (et vb.) pişmek 390/305 (DLT)

et söglündi (390/305 DLT)

suwsı-: (Şarap, sirke vb.) su tadını almak, suyu çoğalıp suya benzemek 144/125, 569/468 (DLT)

sirke suwsıdı (569/468 DLT)

sütger- ~ sütgir-: (Yoğurt vb.) sıvılaşmak, süt gibi cıvık olmak 361/287 (DLT)

yugrut sūtgerdi (361/287 DLT)

takıl-: (Şiş vb. şeylere) dizilmek, takılmak 332/269 (DLT)

et şīşka takıldı (332/269 DLT)

taŋız-: Ciğer (pişerken) şişmek 615/510 (DLT)

öpke taŋızdı (615/510 DLT)

tatı-: Tadı gelmek, lezzetli olmak 557/460 (DLT); 5627, 4169 (KB)

aş agızda tatı.dı (557/460 DLT)

tatıglan-: Tatlanmak, lezzetli hâle gelmek 399/310 (DLT)

üzüm tatıglandı (399/310 DLT)

tatıgsa-: (Canı) tatlı istemek, lezzet arzulamak 142/124, 590/483 (DLT)

er tatıgsadı (142/124 DLT)

tatıl-: Tadılmak 328/267, 329/267 (DLT)

āş tatıldı (328/267 DLT)

tıtıl-: (Et, pişmekten) dağılmak, (elbise vb.) eskiyip parçalanmak 329/267 (DLT)

et bışıp tıtıldı (329/267 DLT)

togral-: (Et vb.) doğranmak, dilim dilim kesilmek 381/300 (DLT)

et tograldı (381/300 DLT)

tuzlan-: Tuzlanmak 388/304 (DLT)

et tuzlandı (388/304 DLT)

türmeklen-: (Ekmekten) dürüm yapılmak 404/315 (DLT)

ötme.k türmeklendi (404/315 DLT)

uḍış-: (Yoğurt için) mayalanmak 100/93 (DLT)

yugrut uḍışdı (100/93 DLT)

üzlen-: (Yağ vb.) yükselmek 134/117 (DLT)

eşiç üzlendi (134/117 DLT)

yagsa-: Yağ özlemek, sadeyağ özlemek 578/475 (DLT)

er yagsa.dı (578/475 DLT)

yagsı-: Sadeyağ tadı almak, sadeyağ tadı bulunmak 578/475 (DLT)

Yakrı yāgı yagsı.mas (578/475 DLT)

yalk-: Yağlı yemekten, yağdan bıkmak 632/527, 636/532 (DLT)

ol yāgka yalkdı (632/527 DLT)

yoşıl-: (Sirke veya boza küp musluğundan) akıtılmak 477/382 (DLT)

yoşıldı (477/382 DLT)

3.22.2. Kılış Fiilleri

açıgsa-: Ekşi (yemeği) arzulamak 142/124, 153/133 (DLT)

er açıgsa.dı (142/124 DLT)

aşa-: Yemek, aş yemek 1480, 6399, 1350 (KB)

uzun kéç yaşağıl ay élig kutı

üküş él aşağıl bu beglik atı (1350 KBM)

aşsa-: Yemek istemek, yemek arzu etmek 141/124 (DLT)

aşsa.r (141/124 DLT)

aşsat-: Yeme arzusu uyandırmak 135/118 (DLT)

ol anı aşsattı (135/118 DLT)

bışıgla-: Pişirmek 591/484 (DLT)

ol et bışıgla.dı (591/484 DLT)

bışur-: Pişirmek 308/254 (DLT); 4883, 2782, 636 (KB)

ol et bışurdı (308/254 DLT)

yédi içti ança sakındı özün

eşitmiş sözini bışurdı uzun (4883 KBM)

bil kıl-: (Bir kimseye) böğürleri doluncaya kadar yemek vermek 501/402 (DLT)

Ol aŋar ança aş bīrdi bi.l kıldı (501/402 DLT)

bula-: Tencere buharında pişirmek 563/464 (DLT)

kozı bula.dı (563/464 DLT)

bulat- ~ bulaḍ-: Tencere buharında pişirtmek 420/329 (DLT)

ol ko.zı bulattı (420/329 DLT)

bulga-: Tutmaç, bulamaç gibi yemekleri karıştırmak 570/470, 571/470 (DLT)

ol tutma.ç bulga.dı (570/470 DLT)

burut- ~ burıt-: Buğulandırmak 417/327 (DLT)

ōt eşiçni buruttı (417/327 DLT)

büküt-: (Birini mala, yiyeceğe) doyurmak, kalbi sıkıştırıncaya kadar doyurmak 420/329 (DLT)

yāglıg āş meni bükitti (420/329 DLT)

ol meni tawa.rın bükütti (420/329 DLT)

çagırla-: Şıra yapmak; şıra içmek 589/483 (DLT)

ol üzümni çagırla.dı (589/483 DLT)

çıwşat-: Ekşitmek; (sirke vb. bir şeyi, yeri) kaynatmak 432/338 (DLT)

sirke karın çıwşattı (432/338 DLT)

çiwgünlen-: (Yiyeceği) vücuda yararlı kabul etmek 405/315 (DLT)

ol bu aşıg çiwgünlendi (405/315 DLT)

çokrat-: Suyu az; baharat ve taneleri çok yiyecekleri kaynatmak 431/337 (DLT)

ol eşiç çokrattı (431/337 DLT)

çörekle-: Çörek (yuvarlak ekmek) yapmak 593/486 (DLT)

ol ūnug çörekle.di (593/486 DLT)

elge-: Un vb. elemek 145/126 (DLT)

ol ūn elge.di (145/126 DLT)

elgen-: Kendisi için un vb. elemek 132/116 (DLT)

ura.gut ūn elgendi (132/116 DLT)

elget-: Un vb. eletmek 136/119 (DLT)

ol ūn elgetti (136/119 DLT)

eş-: Fokurdatarak kaynatmak 93/86 (DLT)

eşiç kayna eşdi (93/86 DLT

etle-: Et hâline getirmek 145/126 (DLT)

ol kōyug etle.di (145/126 DLT)

etlet-: Koyun vb.'nin et hâline gelmesi için emir vermek 136/119 (DLT)

ol kōy etletti (136/119 DLT)

etset-: İştahlandırmak, et istetmek 135/118 (DLT)

ol meni etsetti (135/118 DLT)

kagruş-: Kavurmada yardım etmek 376/296 (DLT) → **kawruş-**

kagruşdı (376/296 DLT)

kagur-: Kavurmak 310/255 (DLT) → **kawur-**

ol tarıg kagurdı (310/255 DLT)

kalbuzla-: Bir lokma ısırmak, lokma lokma yemek 230/200, 598/488 (DLT)

Kalbuzla.dı nēŋni (230/200 DLT)

kamıçla-: Kepçeyle almak 589/483 (DLT)

ol mü.nüg kamıçla.dı (589/483 DLT)

kandur-: (Suya) kandırmak, doyurmak 362/288 (DLT) → **kantur-**

kandurdı (362/288 DLT)

kantur-: (Suya) kandırmak, doyurmak 362/288 (DLT)

ol mini suwka kanturdı (362/288 DLT)

kaşukla-: Kaşıkla yemek, kaşıklamak 592/485, 595/488 (DLT)

ol ba.lıg kaşukla.dı (592/485 DLT)

kawruş-: Kavurmada yardım etmek 376/296 (DLT) → kagruş-

ol maŋa tarıg kawruşdı (376/296 DLT)

keḍir-: Yüzüp uzun parçalara ayırmak 307/253 (DLT)

ol kōyug keḍirdi (307/253 DLT)

keḍriş-: Soyulmuş eti uzun dilimlere bölmede yardım etmek 378/297 (DLT)

o.l maŋa et keḍrişdi (378/297 DLT)

kemdi-: Bıçakla kemik sıyırmak 4131 (KB)

kemrüş-: Kemirmekte yarışmak 378/298 (DLT)

ola.r ikki süŋü.k kemrüşdi (378/298 DLT)

kemür-: Kemirmek 311/256 (DLT)

ol süŋü.k kemürdi (311/256 DLT)

keŋeld- (?): İştahlan(dır)mak (?) 448/352 (DLT)

Yund ba.şın yula.rlap keŋeld (?) yi (?) (448/352 DLT)

kesle-: Tencereden kalıntıyı çıkarmak 575/473 (DLT)

konakla-: Akdarı yemek 595/488 (DLT)

at konakla.dı (595/488 DLT)

köm-: (Ekmeği pişirmek için) küle gömmek 10/5, 278/241, 278/241 (DLT)

köpürt-: (Tencereyi, suyu vb.'ni) köpürtmek 630/525 (DLT)

ōt eşiçni köpürtti (630/525 DLT)

körpele-: (Otun) kalan kısımlarını yemek 598/489 (DLT)

at körpe.le.di (598/489 DLT)

körple-: (Kuzuyu) parçalamak ve çukurda ızgara yapmak 635/531 (DLT)

ol kozı körple.di (635/531 DLT)

man-: Banmak, katık etmek 279/242 (DLT)

er ötme.k ~ etme.k sirke.ke mandı (279/242 DLT)

mandur-: (Yağ vb.) sürmeyi sağlamak, bandırmak 365/290 (DLT)

ol maŋa etme.kig yāgka mandurdı (365/290 DLT)

mangır-: (Yağ) sürmek ve (içine) bandırmak üzere olmak 365/290 (DLT)

ol etme.kig yāgka mangırdı (365/290 DLT)

meŋile-: Beyin yemek 620/515 (DLT)

er meŋi.le.di (620/515 DLT)

münle-: Çorba içmek 576/473 (DLT)

er münle.di (576/473 DLT)

ogruş-: (Kemiğin) koparılıp ayrılmasında yardımcı olmak veya yarışmak 124/110 (DLT)

ol maŋa süŋük ogruştı (124/110 DLT)

ogur-: (Kemiği) ayırıp koparmak 99/91 (DLT)

er süŋük ogurdı (99/91 DLT)

op-: (Su vb. şeyleri) içmek üzere dudağına dayamak 95/89 (DLT)

er su.w o.pdı (95/89 DLT)

öp-: (Çorba vb.) içmek 92/85, 495/397 (DLT)

mü.n öpdi (92/85 DLT)

öprüş-: (Çorba vb.) içmekte yarışmak veya yardımlaşmak 123/109 (DLT)

ol maŋa mü.n öprüşdi (123/109 DLT)

öpün-: (Çorba vb. şeyleri) içer görünmek 108/98 (DLT)

ol mü.n öpündi (108/98 DLT)

öpür-: (Sulu yemek, çorba vb. şeyleri) içirmek 97/91 (DLT)

ol maŋa sūt öpürdi (97/91 DLT)

özle-: Pişirmek 146/126 (DLT)

ol ūnug özle.di (146/126 DLT)

sawrul-: (Kaynayan yemeğin suyu) taşmaya engel olmak üzere kepçeyle savrulup tencereye konmak 382/300 (DLT)

sızgur-: (Yağ vb. şeyleri) eritmek 360/287 (DLT)

er yāg sızgurdı (360/287 DLT)

sızıt-: (Yağ vb. şeyleri) eritmek 418/328 (DLT)

ol aŋar yāg sızıttı (418/328 DLT)

sirkele-: (Suya) sirke vb. şeyler karıştırmak 599/490 (DLT)

ol sūwug sirke.le.di (599/490 DLT)

sok-: (Tuz vb. şeyleri) dövmek 273/238 (DLT)

er tūz sokdı (273/238 DLT)

soktur-: (Biber vb. şeyleri) dövdürtmek 259/286 (DLT)

ol murç sokturdı (259/286 DLT)

sokuş-: (Tuz vb. şeyleri) dövmede yardım etmek veya yarışmak 321/262 (DLT)

ol maŋa tūz sokuşdı (321/262 DLT)

soruşla-: (Tahılın başağını) yemek için ütülemek 591/484 (DLT)

ol tarıg soruşla.dı (591/484 DLT)

söglün- ~ sögülün-: Kendisi için (başkasının yardımını almadan) ızgarada et yapmak 390/305 (DLT)

ol özine et söglündi (390/305 DLT)

sögül-: (Eti) ızgara yapmak 331/268 (DLT)

er et sögüldi (331/268 DLT)

taktur-: (Şişe et vb.) dizmek, takmak 353/282 (DLT)

et sīşka takturdı (353/282 DLT)

tatıt-: Tat vermek, bir şeyin tadını getirmek 415/326 (DLT); 207 (AH)

tūz aşıg tatıttı (415/326 DLT)

tatın-: Yemek tadar görünmek 346/278 (DLT)

ol aş tatındı (346/278 DLT)

tatruş-: Karşılıklı tattırmak 375/296 (DLT)

ola.r bīr ekindi.ke et tatruşdı (375/296 DLT)

tew-: (Eti şişe) dizmek, geçirmek 202/173, 271/237 (DLT)

tewdi etni (202/173 DLT)

tıt-: (Eti vb. şeyleri) ditmek, parçalamak 412/323 (DLT)

ol et tıttı (412/323 DLT)

tigüle-: Lokma lokma vermek 5395 (KB)

tiküle-: Et parçaları vermek 587/481 (DLT)

ol maŋa et tikü.le.di (587/481 DLT)

toḍgurumsın-: Doyurur görünmek 398/310 (DLT)

ol anı toḍgurumsındı (398/310 DLT)

toḍguruş-: Karın doyurmada yarışmak 367/291 (DLT)

ol meniŋ birle karın toḍguruşdı (367/291 DLT)

togran-: Doğrar görünmek 386/303 (DLT)

ol ōzi.ŋe et tograndı (386/303 DLT)

tograş-: (Et vb. şeyleri) kesip parçalamada yardım etmek 372/294 (DLT)

ol maŋa et tograşdı (372/294 DLT)

tograt-: Et vb. yiyecek doğranması için emir vermek, doğratmak 429/336 (DLT)

ol aŋar et tograttı (429/336 DLT)

tuza-: Tuzlamak 560/462 (DLT)

ol et tuza.dı (560/462 DLT)

tuzla-: Tuzlamak 560/462, 572/471 (DLT)

tuzla.dı (560/462 DLT)

tuzlat-: Tuzlatmak 434/339 (DLT)

ol et tuzlattı (434/339 DLT)

tüwiş-: (Eti vb. şeyleri) şişe dizmede yarışmak veya yardımlaşmak 319/261 (DLT)

ol meniŋ birle et tüwişdi (319/261 DLT)

uḍıt-: (Yoğurdu) mayalanmaya bırakmak, (peyniri) olmaya bırakmak 112/101 (DLT)

ol yugrut uḍıttı (112/101 DLT)

yap-: (Ekmeği) tandıra yapıştırmak, pişirmek 458/362, 469/375 (DLT)

Ana.sı tewlüg yuwka yapa.r oglı tėtig koşa kapa.r (458/362 DLT)

yapısa-: (Ekmeği, tandıra) yapıştırmak istemek 577/475 (DLT)

er etme.k yapısa.dı (577/475 DLT)

yaptur-: (Ekmek) yaptırmak 483/386 (DLT)

ol aŋar etme.k yapturdı (483/386 DLT)

yawganlan-: (Yemeği) etsiz saymak 493/394 (DLT)

er aşıg yawganlandı (493/394 DLT)

yemsin-: Yemediği hâlde yer görünmek 489/391 (DLT)

er aş yemsindi (489/391 DLT)

yeyise-: Yemek istemek 14/8, 577/475 (DLT)

ol etme.k yeyise.di (577/475 DLT)

yigren-: (Et vb. bir şeyi) çiğ kabul edip yemekten vazgeçmek 489/391 (DLT)

er etni yigrendi (489/391 DLT)

yöş-: (Bozayı, küpün musluğundan vb. bir yerden) akıtmak 470/376 (DLT)

ol bekni yöşdi (470/376 DLT)

yugruş-: Yoğurmada yardım etmek 486/389, 329/267 (DLT)

ol aŋar ūn yugruşdı (486/389 DLT)

3.23. Tarım

3.23.1. Oluş Fiilleri

başlan-: Başaklanmak 385/302 (DLT)

tarıg başlandı (385/302 DLT)

ekil-: Ekilmek, serpilmek 108/98 (DLT)

tarıg ekildi (108/98 DLT

kutur-: (Ekin) azmak 306/253 (DLT)

tarıg kuturdı (306/253 DLT)

tarıglan-: Ekin sahibi olmak 401/312 (DLT)

er targılandı (401/312 DLT)

tarıl-: (Ekin) ekilmek 331/269 (DLT)

tarıg tarıldı (331/269 DLT)

3.23.2. Kılış Fiilleri

çigne-: Toprağı düzeltmek üzere sürgü hazırlamak 576/473 (DLT)

er çigne çigne.di (576/473 DLT)

ek-: Ekmek 94/87, 44/30 (DLT); 6555, 6556, 1394 (KB)

ol tarıg ekdi (94/87 DLT)

ekin-: Kendisi için ekin ekmek; yere tohum serpmek 110/99 (DLT); 5249 (KB)

ol ōziŋe tarıg ekindi (110/99 DLT)

ekiş-: Ekin ekmekte yardımlaşmak veya yarışmak 103/94 (DLT)

ol maŋa tarıg ekişdi (103/94 DLT)

ekit-: Ektirtmek 114/103 (DLT)

ol tarıg ekitti (114/103 DLT)

kıglat-: Gübreyle ıslah etmek 437/341 (DLT)

ol yi.rig kıglattı (437/341 DLT)

ota-: (Ekinin yaprak veya başaklarını) kesmek; biçilmek 555/457, 607/499 (DLT)

ol tarıg ota.dı (555/457 DLT)

ögit-: Öğüttürmek; öğütmek 114/103 (DLT); 1064, 6009 (KB)

ol tarıg ögitti (114/103 DLT)

ögitise-: Öğüttürmek istemek 153/132 (DLT)

ol tarıg ögitise.di (153/132 DLT)

ögüş-: (Buğday vb. şeyleri) öğütmekte yardım etmek veya yarışmak 103/94 (DLT)

ol maŋa tarıg ögüşdi (103/94 DLT)

sabanla-: (Yeri) işlemek, sürmek 593/486 (DLT)

ol yi.rig sabanla.dı (593/486 DLT)

sawrul-: (Tahıl vb.) rüzgâra tutulup savrulmak 382/300 (DLT)

tarıg sawruldı (382/300 DLT)

sawruş-: (Tahıl vb.) savurmada yardım etmek 372/294, 373/294 (DLT)

ol maŋa tarıg sawruşdı (372/294 DLT)

süçit-: (Çorak yeri) verimli hâle getirmek 415/326 (DLT)

ol yi.rig süçitti (415/326 DLT)

tarı-: (Toprağı) sürmek 559/461 (DLT); 1393 (KB); 192 (AH)

ol tarıg tarı.dı (559/461 DLT)

tarıg tartın-: (Ev vb. bir yere) tahıl götürür görünmek 386/303 (DLT)

ol ewke tarıg tartındı (386/303 DLT)

tarımsın-: (Ekin) eker görünmek 395/309 (DLT)

ol tarıg tarımsındı (395/309 DLT)

tarın-: (Ekin vb.) eker görünmek 340/274 (DLT)

er tarıg tarandı (340/274 DLT)

tarın-: Kendi başına, kendisi için ekin ekmek 340/274, 346/278 (DLT)

er tarıg tarandı (340/274 DLT)

tarıt-: Ekin ektirmek 425/333 (DLT); 6529 (KB)

tartın tart-: Zahire edinmek 629/524 (DLT)

ol tartın tarttı (629/524 DLT)

ügi-: Öğütmek 556/459 (DLT)

er bugda.y ügü.di (556/459 DLT)

yıgış-: (Buğday vb. şeyleri) yığmada yardımcı olmak 475/380 (DLT)

ol maŋa bugda.y yıgışdı (475/380 DLT)

3.24. Bitki

3.24.1. Oluş Fiilleri

armutlan-: (Ağaç için) armutlanmak 157/136 (DLT)

yıga.ç armutlandı (157/136 DLT)

bış-: Meyve olgunlaşmak 270/236 (DLT)

yīmiş bışdı (270/236 DLT)

bukuklan-: Çiçek çanaklanmak 408/319, 219/189 (DLT)

tegme çeçe.k ügüldi

bukuklanıp bögüldi

tügsi.n tügü.n tügüldi

yazga.lı met yörgeşü.r (219/189 DLT)

butaklan-: Ağaç dallanmak, budaklanmak (DLT)

butan-: Ağaç budanmak 338/273 (DLT)

yıga.ç butandı (338/273 DLT)

butıklan-: Budaklanmak, dallanmak 3839, 5679 (KB)

bürlen-: Tomurcuklanmak 385/302 (DLT)

yıga.ç bürlendi (385/302 DLT)

çiçeklen-: Çiçeklenmek 399/311 (DLT)

yıga.ç çiçeklendi (399/311 DLT)

erüklen-: (Ağaç) şeftali, kayısı, erik ile meyvelenmek 149/129, 597/488 (DLT)

yıga.ç erüklendi (149/129 DLT)

kaḍızlan-: (Ağaç) kabuklanmak 400/311 (DLT)

yıga.ç kaḍızlandı (400/311 DLT)

katlan-: Meyvelenmek 531/431 (DLT)

yıga.ç katlandı (531/431 DLT)

keleplen-: "Kelep" adı verilen bitkilerle örtülmek 401/311 (DLT)

tāg keleplendi (401/311 DLT)

körpelen-: Yeni filiz vermek 532/432 (DLT)

ot körpe.lendi (532/432 DLT)

mandarlan-: (Ağaca) sarmaşık dolanmak 402/313 (DLT)

yıga.ç mandarlandı (402/313 DLT)

mayıl-: (Meyve) bozulmak 528/429 (DLT)

kāgu.n mayıldı (528/429 DLT)

sorkuçlan-: (Yerde) sarıçalı bitmek, (yer) sarıçalılanmak 402/312 (DLT)

yi.r sorkuçlandı (402/312 DLT)

sögütlen-: Söğüt ağaçlarıyla söğütlenmek 400/311 (DLT)

yi.r sögütlendi (400/311 DLT)

talkalan-: Koruk hâline gelmek 533/433 (DLT)

üzüm talkalandı (533/433 DLT)

tüplen-: (Ağaç vb.) kök salmak 387/303 (DLT)

yıga.ç tüplendi (387/303 DLT)

tüşgünlen-: Gevenler çoğalmak 405/315 (DLT)

tāg tüşgünlendi (405/315 DLT)

uruglan-: (Ekin, meyve vb.) tanelenmek, (pamuk) tomurcuklanmak 149/129 (DLT)

tarıg uruglandı (149/129 DLT)

üjmelen-: (Ağaç) dutlanmak 150/130 (DLT)

yıga.ç üjmelendi (150/130 DLT)

yaşar-: (Bitki vb.) yeşermek, yeşillenmek 473/379, 308/254 (DLT); 133, 1810, 1807 (KB)

ot yaşardı (473/379 DLT)

yemişlen-: Meyvelenmek 401/312, 492/393, 531/431(DLT)

yıga.ç yemişlendi (401/312 DLT)

yıgaçlan-: Ağaçlar çoğalmak, ağaçlanmak 491/393 (DLT)

yi.r yıgaçlandı (491/393 DLT)

yıldızlan-: (Ağaç) kök salmak 492/394 (DLT)

yıga.ç yıldızlandı (492/394 DLT)

3.24.2. Kılış Fiilleri

butan-: Ağacı budar gibi görünmek 338/273 (DLT)

butı-: Budamak 591/485 (DLT)

butı.dı (591/485 DLT)

butıkla-: Budamak 591/484 (DLT)

ol yıga.çıg butıkla.dı (591/484 DLT)

3.25. Cinsellik

3.25.1. Oluş Fiilleri

katıl-: Cinsî münasebette bulunmak 329/267 (DLT)

er ura.gutka katıldı (329/267 DLT)

kawuş-: Bitişmek; cinsî münasebette bulunmak 320/261 (DLT)

erkek tışı.ka kawuşdı (320/261 DLT)

tāg tāgka kawuşma.s kişi kişi.ke kawuşu.r (320/261 DLT)

kiçin-: (Kadın için) fuhuş yapmak istemek 345/278 (DLT)

ura.gut kiçindi (345/278 DLT)

ört-: Yakınlaşmak, cinsî münasebette bulunmak 28/58b2=7:189 (KT)

Ḳaçan örtti erse anı kötürdi yük anıŋ yükini yüŋül (28/58b2=7:189 KT)

örün-: (Erkeğin cinsel organı) kalkmak 109/99 (DLT)

er siki öründi (109/99 DLT)

sikil-: Sikilmek 331/268 (DLT)

ura.gut sikildi (331/268 DLT)

sikiş-: Sikişmek 322/263 (DLT)

er ura.gut birle sikişdi (322/263 DLT)

yak-: Yakınlaşmak, cinsel temasta bulunmak 38/4b1=58:3 (KT)

Anlar kim ẓihār andı içerler ... ḳarabaş āzād ḳılġu kerek yaḳmazda aşnu (38/4b1=58:3 KT)

yat-: (Biriyle) yatmak, cima etmek 128/112 (DLT)

koygaşıp yatsa anıŋ yӯzi.ŋe

alsıkar ӧ̄gin anıŋ sö.zi.ŋe

miŋ kişi yulugı bōlup ӧ̄zi.ŋe

bӣrgeler özin anıŋ kö.zi.ŋe (128/112 DLT)

yatgaş-: (Biriyle) yatmak, çiftleşmek 487/389 (DLT)

o.l anıŋ birle yatgaşdı (487/389 DLT)

3.25.2. Kılış Fiilleri

kıza-: Bekâreti bozmak 560/462 (DLT)

ol kīzıg kıza.dı (560/462 DLT)

kötle-: (Oğlan vb.' ni) düzmek 575/473 (DLT)

ogla.nıg kötle.di (575/473 DLT)

kötlet-: (Oğlan vb.'ni) düzdürmek 437/341 (DLT)

ol ogla.nıg kötletti (437/341 DLT)

sı-: (Kızlık zarını) bozmak 192/164 (DLT)

Kīz kapakı sīdı (192/164 DLT)

sik-: Sikmek 275/239, 202/173 (DLT)

er ura.gutnı sikti 275/239 DLT)

sikit-: (Birini) cimaya zorlamak 420/329 (DLT)

ura.gutnı sikitti (420/329 DLT)

siktür-: (Birini) cinsî münasebette bulunmaya yönlendirmek 360/286 (DLT)

er küŋin siktürdi (360/286 DLT)

tutukla-: İğdiş etmek; birini iğdiş saymak 592/485 (DLT)

ol oglın tutukla.dı (592/485 DLT)

3.26. Giyim

3.26.1. Oluş Fiilleri

eteklen-: (Elbise) eteklenmek 149/129 (DLT)

tōn eteklendi (149/129 DLT)

etüklen-: Ayakkabı sahibi olmak 149/129, 597/488 (DLT)

er etüklendi (149/129 DLT)

katunlan-: Hatun elbisesiyle bezenmek 535/435 (DLT)

ura.gut kātu.nlandı (535/435 DLT)

keḍil-: Giyilmek 336/272 (DLT)

tōn keḍildi (336/272 DLT)

keḍrül-: Giydirilmek 384/302 (DLT)

tōn keḍrüldi (384/302 DLT)

oŋuk-: (Kumaş vb. şeylerin) parlaklığı, çekiciliği gitmek, solmak 116/104, 616/511 (DLT)

Barçın oŋuktı (116/104 DLT)

seḍre-: (Elbise) havı dökülüp eskimek 566/466 (DLT)

tōn seḍredi (566/466 DLT)

seḍreş-: (Elbise vb. için) kalınlığı gitmek, yoğunluğu azalmak, seyrelmek 372/294 (DLT)

tōn seḍreşdi (372/294 DLT)

sıtga-: (Yen) sıvamak 570/470, 163/142 (DLT)

ol kōlın sıtga.dı (570/470 DLT)

sıtgal-: (Yen) sıvanmak 383/300 (DLT)

yiŋ sıtgaldı (383/300 DLT)

soyul-: (Elbise) soyulmak, çıkarılmak 528/429 (DLT)

erdin tōn soyuldı (528/429 DLT)

sökül-: (Elbise) sökülmek 331/268 (DLT)

tōn söküldi (331/268 DLT)

togral-: (Elbise kirden) parçalanmak; ayakta ve kumaştan yapılan şeylerde çatlamalar olmak 381/300 (DLT)

tōn ki.rden tograldı (381/300 DLT)

tograş-: (Elbise vb. şeyler) lime lime olmak, parçalanmak 372/294 (DLT)

tōn ki.rdin tograşdı (372/294 DLT)

yıgrıl-: (Elbise) çekmek 489/391 (DLT)

tōn yıgrıldı (489/391 DLT)

3.26.2 Kılış Fiilleri

başmaklan-: Oğuz lehçesinde ayakkabı giyinmek 403/313 (DLT)

er başmaklandı (403/313 DLT)

bertülen-: Hırka giymek 532/433 (DLT)

er bertülendi (532/433 DLT)

bilezüklen-: Bilezik takınmak 534/435 (DLT)

işle.r bile.züklendi (534/435 DLT)

bogmakla-: İliklemek, düğümlemek 598/489 (DLT)

köŋlek bogmakla.dı (598/489 DLT)

bürün-: Bürünüp yüzünü kapatmak 338/273 (DLT); 1500, 4665 (KB)

ura.gut yogurka.n büründi (338/273 DLT)

çarukla- ~ çarıkla-: Türk çarığı giymek 592/485 (DLT)

ol aḍa.kın çarukla.dı (592/485 DLT)

çaruklan-: Ayakkabı giymek ve ona sahip olmak 399/311 (DLT)

er çaruklandı (399/311 DLT)

çekreklen-: Kepenek giyinmek 405/315 (DLT)

kul çekreklendi (405/315 DLT)

iştonlan-: Don giymek, elbise giymek 158/137 (DLT)

er iştonlandı (158/137 DLT)

keḍ-: Giymek 199/170, 414/325, 453/356 (DLT); 1337, 435, 84 (KB); 277, 167, 300 (AH); 36/87a2=44:53 (KT)

Keḍerler yuwḳa barçından hem ḳalın barçından (36/87a2=44:53 KT)

keḍ-: (Mücevher) takmak 30/36b2=16:14, 33/73a1=35:12 (KT)

Fermān tutuġlı ḳıldı teŋizni ... çıḳarsa sizler andın érig keḍer sizler anı (30/36b2=16:14 KT)

keḍrüse- ~ keḍürse-: Giydirmek istemek 590/483 (DLT)

ol maŋa tōn keḍürse.di (590/483 DLT)

keḍrüş-: Birbirinin elbisesini giydirmek 378/297 (DLT)

keḍür-: Giydirmek 307/253, 348/279 (DLT); 5800, 2280 (KB)

ol maŋa tōn keḍürdi (307/253 DLT)

köŋleklen-: Gömlek giymek 622/517 (DLT)

er köŋleklendi (622/517 DLT)

kurla-: Kuşak edinmek ve onu (kaftana) geçirmek 575/473 (DLT)

ol kafta.nıg kurla.dı (575/473 DLT)

kurşa-: Kemer bağlamak 393/307, 570/469 (DLT)

ol kafta.n kurşa.dı (570/469 DLT)

kurşan-: Kemer kuşanmak 391/306, 393/307 (DLT)

er ku.rın kurşandı (391/306 DLT)

kurşat-: Kuşanmayı emretmek, kemer kuşatmak 432/338 (DLT)

monçaklan-: Boncuk ve takı sahibi olmak 404/314 (DLT)

kīz monçaklandı (404/314 DLT)

öŋiklen-: Keçi kılından yapılmış zülüf takmak 157/136 (DLT)

ura.gut öŋiklendi (157/136 DLT)

örtün-: Kadın yüzünü açmak veya örtmek, yarı açıp yarı kapayarak örtünür gibi yapmak 130/114 (DLT)

ura.gut yȭzin örtündi (130/114 DLT)

saçula-: Saçak yapmak 586/480 (DLT)

ol suwluk saçu.la.dı (586/480 DLT)

sakalduruklan-: Börkün ipini bağlamak 534/435 (DLT)

Er sakalduruklandı (534/435 DLT)

saraguçlan-: Baş örtüsüyle baş örtmek 534/435 (DLT)

ura.gut sara.guçlandı (534/435 DLT)

sarın-: (Sarık) sarınmak 342/276 (DLT)

er suwlukın sarındı (342/276 DLT)

sarın-: Yaşmaklanmak, örtünmek 342/276 (DLT)

ura.gut bürünçük sarındı (342/276 DLT)

sarış-: (Sarık vb.) sarmada yarışmak veya yardımlaşmak 316/259 (DLT)

ol maŋa suwluk sarışdı (316/259 DLT)

sarıt- ~ sarut-: (Sarık vb. şeyleri) sardırmak; (bir şey) sarmayı istemek 417/328 (DLT)

ol aŋar suwluk saruttı (417/328 DLT)

sarlan-: (Sarık vb. şeyleri) sarınmak 389/305 (DLT)

er suwluk sarlandı (389/305 DLT))

sarlan-: (Örtü vb. bir şeyi) sarınıp örtünmek 389/305 (DLT)

er yörge.nçü sarlandı (389/305 DLT)

sarlaş-: (Sarık vb.'ni) sarmada yardım etmek veya yarışmak 374/295 (DLT)

maŋa suwluk sarlaşdı (374/295 DLT)

sarlat-: (Sarık vb.'ni) sardırmak için emir vermek 436/340 (DLT)

ol suwluk sarlattı (436/340 DLT)

sıtgan-: (Yenleri veya elbiseleri) bizzat sıvamak; (yen) sıvanmak 389/305 (DLT)

er sıtgandı (389/305 DLT)

sıgtaş-: (Yenleri) birlikte sıvamak, sıvamakta yardımlaşmak veya yarışmak 373/295 (DLT)

er kamug bile.k

soruş-: (Elbise, teri) çekmek 316/259 (DLT)

tōn te.rig soruşdı (316/259 DLT)

söktür-: (Elbise) sökülmesi için emir vermek, söktürmek 359/286 (DLT)

ol tōn söktürdi (359/286 DLT)

tart-: (Ayakkabı vb. şeyleri) çıkarmak, çekip çıkarmak 629/524 (DLT)

ol etü.kin tarttı (629/524 DLT)

tolga-: Küpe takınmak 571/470 (DLT)

kīz yinçü tolga.dı (571/470 DLT)

tonan-: Donanmak, giyinmek 67, 4969 (KB)

yana koptı yundı tonandı tükel

namâz kıldı özke yorup edgü fâl (4969 KBM)

tonat-: Elbise giydirmek 421/330 (DLT)

ol meni tonattı (421/330 DLT)

tonlan-: Elbise giymek 158/137 (DLT)

iç tonlandı (158/137 DLT)

topul-: Oğuzcada (elbiseyi) çıkarmak 328/266 (DLT)

er tōnın topuldı (328/266 DLT)

tos tos ur-: Elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere tos tos diye hızlı hızlı vurmak 165/143, 497/398 (DLT)

anı to.s to.s urdı (165/143 DLT)

urun-: (Sarık) sarınmak, (yaşmak) örtünmek 109/99 (DLT)

er suwluk urundı (109/99 DLT)

ügmeklen-: Küpe takınmak 158/137 (DLT)

ura.gut ügmeklendi (158/137 DLT)

yahsın-: (Kaftan, hırka vb. giyecekleri) omuza atmak 489/391 (DLT)

er kafta.n yaxsındı (489/391 DLT)

yay-: (Elbise vb. şeyleri suda) çalkalamak 553/456 (DLT)

ol sūwda tōnug yaydı (553/456 DLT)

yinçüle-: İnci dizmek B11 (KB)

yişimlen-: Tozluk giyinmek 492/394 (DLT)

er yişimlendi (492/394 DLT)

3.27. Sesler

3.27.1. Oluş Fiilleri

aŋraş-: Şarıl şarıl ses çıkarmak, şarıldamak 133/116 (DLT)

ay kopup ewlenüp

ak bulıt örlenüp

bir bir ü.ze üglünüp

saçlup suwı aŋraşu.r (133/116 DLT)

buk et-: Boş bir şey yere düşüp buk diye ses çıkarmak ve patlamak 500/401 (DLT)

bu.k etti (500/401 DLT)

çag çog kop-: Gürültü patırtı kopmak 498/400 (DLT)

ça.g ço.g koptı (498/400 DLT)

çagıla-: Gürültü edip bağırmak 586/480 (DLT) → **çogıla-**

çagı.la.dı (586/480 DLT)

çaxşa-: Taş, mücevher vb. şeyler ses çıkarmak, şıkırdamak 569/469 (DLT)

tāş çaxşa.dı (569/469 DLT)

çaldra-: Şıkırdamak (taş, zincir vb. ses çıkarmak) 636/532 (DLT)

tāş çaldra.dı (636/532 DLT)

çalra- ~ çılra-: Tıkırdamak 567/467 (DLT)

ok kī̆şte çalra.dı (567/467 DLT)

çatıla-: Şaklamak 586/480 (DLT)

berge çatı.la.dı (586/480 DLT)

çık çık et-: (Korkutulan insan) ses çıkarmak 500/401 (DLT)

çıkra-: (Kapı, diş vb.) gıcırdamak; (insan birisine) bağırmak 567/467 (DLT)

tīş çıkra.dı (567/467 DLT)

kapug çıkra.dı (567/467 DLT)

çıkraş-: (Dişler veya herhangi bir şey) çok gıcırdamak 371/293 (DLT)

tīş çıkraştı (371/293 DLT)

çıŋ et-: (Kulak; çıngırak, leğen vb.) çınlamak 600/492 (DLT)

kula.kım çıŋ etti (600/492 DLT)

çıŋra-: (Zil, çıngırak vb. şeyler) çalmak, şıngırdamak 618/514 (DLT)

ol koŋra.gu çıŋradı (618/514 DLT)

çikre-: Dişler arasında taş ses çıkarmak, gıcırdamak 567/467 (DLT)

etme.kte tāş çikre.di (567/467 DLT)

çogı çamı kıl-: Gürültü yapıp bağırmak 548/448 (DLT)

çogı çamı kıldı (548/448 DLT)

çogı kop-: Gürültü kopmak 498/400 (DLT)

çogı kopdı (498/400 DLT)

çogıla-: Gürültü edip bağırmak 586/480 (DLT)

er çogı.la.dı (586/480 DLT)

çogla-: Bağırmak, çağırmak 5314, 3847 (KB)

tüpi yél-turur dünyâ yağmur sanı

kelir çoğlayur az öçer terk üni (5314 KBM)

enreş-: İnleyip şarıldamak 461/365 (DLT)

kuydı bulut yagmurın

kerip tuta.r ak torı.n

kırka koḍtı ol karın

akın akar eŋreşü.r (461/365 DLT)

ıŋraş-: Gürüldemek, inleşmek 617/512 (DLT)

ördi bulıt ıŋraşu

aktı akın müŋreşü

kaldı bodun taŋlaşu

kökrer takı maŋraşu.r (617/512 DLT)

kaldra-: (Elbise vb.) hışırdamak 636/532 (DLT)

tōn kaldra.dı (636/532 DLT)

kıgır- / çakır-: Bağırmak 37/54a3=49:2 (KT)

Ḳıġırmaŋ / çaḳırmaŋ aŋa sözledükde örleyü sözler teg (37/54a3=49:2 KT)

kıkır-: Yüksek sesle bağırmak 83/73, 310/255, 221/191 (DLT)

ottuz içip kıkralım

yoka.r kopup sekrilim

arslanlayu kökrelim

kaçtı sakınç sewnelim (83/73 DLT)

kıkrış-: Bağırıp şamata etmek 376/296 (DLT)

eren kamug kıkrışdı (376/296 DLT)

kökre-: Kükremek, inlemek, feryat etmek 37/84b2=51:13 (KT)

Ol kün anlar ot üze kökreyürler (37/84b2=51:13 KT)

küldre-: (Taş, kuyuda) ses çıkarmak ve böylece derinliğini haber vermek 636/532, 637/532 (DLT) → **külre-**

tāş kuḍu.g içre küldre.di (636/532 DLT)

külre-: (Taş, kuyuya düşerken) ses çıkarmak 568/468 (DLT) → **küldre-**

tāş kudugda külre.di (568/468 DLT)

maŋra-: Bağırmak 619/514 (DLT)

er maŋra.dı (619/514 DLT)

maŋraş-: Gürlemek 617/513 (DLT)

örди bulıt ıŋraşu

aktı akın müŋreşü

kaldı bodun taŋlaşu

kökrer takı maŋraşu.r (617/513 DLT)

müŋreş-: (Su, sel vb.) şarıl şarıl ses çıkarmak 617/512 (DLT)

örди bulıt ıŋraşu

aktı akın müŋreşü

kaldı bodun taŋlaşu

kökrer takı maŋraşu.r (617/512 DLT)

orı kop-: Bağırtı kopmak 56/42 (DLT)

Orı kopsa oguş aklışu.r yagı kelse imrem tepreşü.r (56/42 DLT)

orıla- ~ orla-: Bağırıp sesini yükseltmek, feryat etmek 156/135, 104/95 (DLT)

er orı.la.dı (156/135 DLT)

orlaş- ~ orılaş-: (Birlikte) bağırıp çağırmak 126/111 (DLT)

bo.dun kamug orlaşdı (126/111 DLT)

sıkır-: (Adam, kuş) ıslık çalmak; tiz ses çıkarmak 104/95 (DLT)

ulşıp eren bo̅rleyü

yırtıp yaka o.rlayu

sıkrıp u̅ni yu.rlayu

sıgtap kö.zi örtülü.r (104/95 DLT)

sır sır et-: (Kalem vb.) gıcırdamak 163/141 (DLT)

Sır sır etti (163/141 DLT)

taŋ tuŋ et-: Ağır bir nesne sert bir şey üzerine düşerken tan tun diye ses çıkarmak 600/492 (DLT)

taŋ tuŋ etti (600/492 DLT)

tıkıla-: Sessiz bir şey, sert bir şeyin üstüne düşüp ses çıkarmak 587/481 (DLT)

tıkı.la.dı nēŋ (587/481 DLT)

tıŋıla-: (Nesne düşerken) ses çıkarmak 619/515 (DLT)

nēŋ tıŋı.la.dı (619/515 DLT)

tırt tırt yırt-: Elbiseyi aldırışsız bir tavırla cırt cırt diye yırtmak 172/148 (DLT)

anıŋ tōnın tırt tırt yırttı (172/148 DLT)

tikile-: Uğuldayıp vınlamak 587/481 (DLT)

tiki.le.di nēŋ (587/481 DLT)

yurla-: Ağıtçı gibi tiz sesler çıkarmak 104/95 (DLT)

ulşıp eren bo͞rleyü

yırtıp yaka o.rlayu

sıkrıp u͞ni yu.rlayu

sıgtap kö.zi örtülü.r (104/95 DLT)

3.27.2. Kılış Fiilleri

çıkrat-: Gıcırdatmak 431/337 (DLT)

ol tīşın çıkrattı (431/337 DLT)

çılrat-: Tıkırdatmak 431/336 (DLT)

ol okın ki͞şte çılrattı (431/336 DLT)

çıŋrat-: (Zil, çıngırak vb. şeyleri) çaldırmak, şıngırdatmak (DLT)

ıŋrat-: Zırıldatmak, inletmek 441/345 (DLT)

ol anı ıŋrattı (441/345 DLT)

ige-: (Diş) gıcırdatmak 556/459 (DLT)

bugra tīşın ige.di (556/459 DLT)

maŋrat-: Ses çıkarttırmak, bağırtmak 441/345 (DLT)

ol anı maŋrattı (441/345 DLT)

müŋret-: (Tencereyi) fokur fokur kaynatmak 442/345, 441/345 (DLT)

ōt eşiçni müŋretti (442/345 DLT)

müŋret-: (Adamı) ulutmak, öküz gibi böğürtmek 442/345, 441/345 (DLT)

ol erni urup müŋretti (442/345 DLT)

3.28. Oyun, Eğlence, Spor

3.28.1. Oluş Fiilleri

büḍi- ~ büdi-: Raks etmek, oynamak 558/460 (DLT)

kīz büḍi.di (558/460 DLT)

büḍüş-: Oyun ve raksta yarışmak 315/258 (DLT)

ogla.n büḍüşdi (315/258 DLT)

çalış-: Güreşmek, birbirini karşılıklı yere çalmak 323/263, 325/265 (DLT)

ol meniŋ birle çalışdı (323/263 DLT)

çik tur-: Aşık oyununda aşık karnı üzerine düşmek 168/145 (DLT)

Çik turdı (168/145 DLT)

ewleş-: (Oyun oynarken) ortaya ev koymak 127/112, 126/111 (DLT)

beg birle ewleşti oyna.p (126/111 DLT)

irinçlen-: Zevk sürmek 29/48b3=9:69 (KT)

İrinçlendiŋiz oŋları birle, inçründüŋüzler ülüglériŋiz birle (29/48b3=9:69 KT)

irinçlen-: Eğlenmek, oyalanmak, nimetten faydalanmak 34/84a1=39:8, 37/10b3=47:12 (KT)

İrinçlengil küfrüŋ birle (34/84a1=39:8 KT)

kutruş-: (Çocuklar) oynayıp çoşmak 375/296 (DLT)

ogla.n kutruşdı (375/296 DLT)

oyna-: Oynamak, eğlenmek 379/298, 395/308, 326/265 (DLT); 79, 4184 (KB); 36/71b1=43:83, 29/46a1=9:65, 36/76b2=44:9 (KT)

Ḳoḍġıl olarnı kirsünler, oynasunlar körginçe olar künlerini (36/71b1=43:83 KT)

sekriş-: Yarış amacıyla zıplaşmak; sıçraşmak 379/298, 115/103 (DLT)

kula.n tüke.l komıttı

arka.r sukak yomıttı

yayla.g tapa emitti

tizgök turup sekrişü.r (115/103 DLT)

3.28.2. Kılış Fiilleri

badga-: (Güreşte) bağdalamak 570/470 (DLT) → **bagda-**

ol anıŋ aḍa.kın badga.dı (570/470 DLT)

bagda-: (Güreşte) bağdalamak 444/347, 566/466 (DLT) → **badga-**

anı bagda.dı (444/347 DLT)

bagdat-: (Güreşte) bağdalatmak, bağdalama için emir vermek; bağdalamak 444/347, 428/335 (DLT)

ol anıŋ aḍa.kın bagdattı (444/347 DLT)

büḍüt-: Oynamaya, raksa zorlamak 416/327 (DLT)

ol oglını büḍütti (416/327 DLT)

oynat-: Oynatmak 139/121 (DLT)

ol anı oynattı (139/121 DLT)

oyuş-: Oynamakta yarışmak veya yardımlaşmak 137/120 (DLT)

ola.r ikki kāgu.n oyuşdı (137/120 DLT)

salış-: (Güreşte) rakibi savurmak 323/263 (DLT)

ola.r ikki yīŋ salışdı (323/263 DLT)

tapuz- ~ tapız-: (Bilmece) sormak 311/256, 349/280, 232/202 (DLT)

ol maŋa sö.z tapuzdı (311/256 DLT)

utuş-: Ütüşmek 99/92, 100/92 (DLT)

ol anıŋ birle yarma.k utuşdı (99/92 DLT)

ümleş-: Şalvarına, pantolonuna oynamak 127/112 (DLT)

ol anıŋ birle çöge.n urdı ümleşü (127/112 DLT)

yalıŋula-: Yalŋu (salıncak) oynamak 622/517 (DLT)

kīz yalıŋu.la.dı (622/517 DLT)

yarış-: Yarışmak, at yarıştırmak 379/298, 474/380, 238/207 (DLT)

ol meniŋ birle at yarışdı (474/380 DLT)

3.29. Ateş-Su

3.29.1. Oluş Fiilleri

bur-: Su buharı yükselmek, buharlaşmak 266/234, 524/425 (DLT)

su.w burdı (266/234 DLT)

çagıla-: (Su) çağlamak 586/480 (DLT) → **jagıla-**, **şagıla-**

su.w çagı.la.dı (586/480 DLT)

çakıl-: (Çakmak, taş vb.) çakılmak, çakılma sonucu kıvılcım çıkmak 334/271 (DLT)

çakma.k çakıldı (334/271 DLT)

Tāş çakıldı (334/271 DLT)

çaklın-: Ateşte dönüp durmak, ateşte yanmak 256/224 (DLT)

özüm meniŋ budursı.n

ōtı anıŋ çaklınu.r (256/224 DLT)

çoglan-: (Ateş) alevlenmek 388/304 (DLT)

ōt çoglandı (388/304 DLT)

çokraş-: (Su, insanlar) dalgalanmak 371/293 (DLT)

tepizle.r çokraşdı (371/293 DLT)

kişi bīr bīr içinde çokraşdı (371/293 DLT)

çokra-: Pınar kaynamak 567/467 (DLT)

mıŋar çokra.dı (567/467 DLT)

egrimlen-: (Su) kabarıp akarak dönmek 158/137 (DLT)

su.w egrimlendi (158/137 DLT)

irkeklen-: (Su) dalgalanmak 159/138 (DLT)

suw irkeklendi (159/138 DLT)

jagıla-: Çağlamak 586/480 (DLT) → **çagıla-**, **şagıla-**

Katun Sı.nı çogı.la.dı

Taŋut bėgin yagı.la.dı

kanı akıp jagı.la.dı

boyun sūwın kızıl sagdı (586/480 DLT)

kaklan-: (Su vb.) birikmek, çukurlarda gölcükler oluşmak 392/307 (DLT)

su.w kaklandı (392/307 DLT)

katlış-: (Su kolları birleşip) çarpışmak 231/201 (DLT)

Su.w katlıştı (231/201 DLT)

koguşlan-: (Su) fışkırmak 400/311 (DLT)

su.w koguşlandı (400/311 DLT)

kok-: (Su) azalıp durgunlaşmak 525/427 (DLT)

su.w ko.kdı (525/427 DLT)

köler-: Su birikmek, çukurlar su dolmak, sular çoğalmak 99/92, 311/256, 407/318 (DLT)

kakla.r kamug kölerdi

tagla.r başı ilerdi

ajun tını yılırdı

tü tü çeçek çergeşür (99/92 DLT)

kön-: Argu lehçesinde yanmak 279/242 (DLT)

otuŋ köndi (279/242 DLT)

küy-: Yanmak 553/456, 34/20, 225/194 (DLT); 1229, 3796, 5166 (KB)

otuŋ küydi (553/456 DLT)

örtendi nēŋ (130/115 DLT)

öç-: Alevi bitmek, sönmek 92/85 (DLT); 375, 5324 (KB); 351 (AH)

ōt öçdi (92/5 DLT)

örtel-: Yakılmak 128/113 (DLT)

bük örteldi (128/113 DLT)

örten-: Yanmak 130/115, 131/115, 334/271 (DLT)

sark-: (Su vb.) damlamak, sızmak 627/522 (DLT)

su.w sarkdı (627/522 DLT)

sawruk-: (Sular) dalgalanıp coşarak akmak, (gözyaşı) savrularak akmak 353/282, 380/299 (DLT)

kö.zden yāş sawruktı (380/299 DLT)

sawrul-: (Irmak) kaynayıp taşarak dalgalanmak 382/300 (DLT)

su.w sawruldı (382/300 DLT)

sayramlan-: (Su) azalmak 535/435 (DLT)

su.w sayramlandı (535/435 DLT)

siŋiş-: (Sular) çekilmek, sıvının parçacıkları emilmek 616/511 (DLT)

sūwla.r kamug siŋişdi (616/511 DLT)

süzlün-: (Su vb.) süzülmek 389/305 (DLT)

su.w süzlündi (389/305 DLT)

süzlüş-: (Sular) süzülmek 374/295 (DLT)

sūwlar kamug süzlüşdi (374/295)

süzül-: (Su) saflaşmak 330/268, 337/272 (DLT)

su.w süzüldi (330/268 DLT)

tarmaklan-: (Su) haliçlere ayrılmak 403/313 (DLT)

su.w tarmaklandı (403/313 DLT)

tarmutlan-: (Su) kollara ve haliçlere ayrılmak 402/312 (DLT)

su.w tarmutlandı (402/312 DLT)

teriŋüklen-: (Su vb.) daralıp nehirleşmek 622/517 (DLT)

su.w teriŋüklendi (622/517 DLT)

toŋ-: (Su vb.) donmak 614/509 (DLT); 3395 (KB)

su.w toŋdı (614/509 DLT)

tutun-: (Ateş için) tutuşmak 339/274, 276/240 (DLT); 339 (AH)

ōt tutundı (339/274 DLT)

tüt-: (Ateş) tütmek 122/108 (DLT); 1229, 5637, 5389 (KB)

eren arıg ürpeşür

ōçin kekin irteşür

sakal tutup tartışur

kögsi ara ōt tüte.r (122/108 DLT)

yal-: (Ateş) alevlenmek 471/377 (DLT)

ōt yaldı (471/377 DLT)

yalın-: Yanmak 121 (KB)

yalınlan-: Alevlenmek 339 (AH)

yalŋu-: Tutuşmak 5972 (KB)

yan-: Yanmak 472/378 (DLT)

ōt yandı (472/378 DLT)

3.29.2. Kılış Fiilleri

çak-: (Çakmak) çakmak 272/238, 455/358, 276/240 (DLT)

ol çakma.k çakdı (272/238 DLT)

çakın-: (Çakmak) çakar görünmek 341/275 (DLT)

er ōziŋe çakma.k çakındı (341/275 DLT)

çakış-: (Çakmak) çakmada yardımcı olmak veya yarışmak 320/262 (DLT)

ol maŋa çakma.k çakışdı (320/262 DLT)

çaktur-: (Çakmak) çaktırmak 357/285 (DLT)

ol çakma.k çakturdı (357/285 DLT)

körükle-: (Ateşi) körükle üflemek, körüklemek 593/486, 597/488 (DLT)

ol ōtug körükle.di (593/486 DLT)

köze-: (Ateşi) küskü ile karıştırmak 560/462, 561/462 (DLT)

ol ōt köze.di (560/462 DLT)

közeş-: (Ateşi) canlandırmada yardım etmek veya yarışmak 319/261, 318/261 (DLT)

ol maŋa ōt közeşti (319/261 DLT)

sog-: (Sıvıyı) çektirmek, emdirmek 271/237 (DLT)

ol kōydan kurut sogdı (271/237 DLT)

tütit- ~ tütet-: (Ateş, duman) tüttürmek 415/326 (DLT)

ōt tütü.n tütetti (415/326 DLT)

uḍıt-: (Ateş için) söndürmek 112/101 (DLT)

ol ot uḍuttı (112/101 DLT)

yak-: Ateş yakmak 32/26a1=28:38 (KT)

Yaḳġıl maŋa ey Hāmān balçıḳ üze, ḳılġıl maŋa ap meniŋ üçün köşk (32/26a1=28:38 KT)

yaltur-: (Ateşi) alevlendirmek 484/387 (DLT)

tüpi ōtug yalturdı (484/387 DLT)

yak-: Yakmak 453/356 (DLT)

kimiŋ bile ka.ş bolsa yaşın yakma.s (453/356 DLT)

yaktur-: Yakmak için emir vermek, yaktırmak 484/387 (DLT)

ol anıŋ ewi.ŋe ōt yakturdı (484/387 DLT)

yulrıt-: (Ateşi) canlandırmak 439/343 (DLT)

ol ōt yulrıttı (439/343 DLT)

3.30. Yardımcı Fiiller

3.30.1. Adla Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

bol-:

Ġāyib bolmaz andın ẕerre aġırınça kökler içinde hem yer içinde (33/29b2=34:2 KT)

Ḳaçan ḫālī̄ bolsalar ısrurlar siziŋ üze ernekleri uçını (25/1a1=3:119 KT)

ḫī̄re bolurlar yer içinde, ökünmegil fāsıḳ boḍunlar üze (27/37a3=5:26 KT)

Umarlar satıġçılıḳ kim hergiz kāsid bolmaz (33/75b2=35:29 KT)

Sekirtgem séni olar üze yana ḳoŋşı bolmaġaylar seniŋ birle (33/22a2=33:60 KT)

kıl-:

Ol kul boş kıldı (166/143 DLT)

Anlar kim bey'et ḳılurla seniŋ birle her-āyine ol bey'et ḳılur Taŋrı birle (37/31b2=48:10 KT)

Ol maŋa boluş kıldı (184/158 DLT)

Sorug kı.ldı (188/161 DLT)

Er suç kıldı (161/140 DLT)

et-:

et-: kula.kım tırıŋ etti (606/497 DLT)

böŋ etti (599/491 DLT)

bu.k etti (500/401 DLT)

çak çuk etti (167/144 DLT)

yügü.n çıŋıl çıŋıl etti (604/496 DLT)

3.30.2. Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

bar-:

kayuka elig ursa itlü barır

kayuka sözi tegse yetlü barır (1853 KBM)

bėr-:

baş ağrığ yük emgek kötürse kulı

begiñge aça bérse ârzû yolı (1883 KBM)

kereklig söz aytur-men emdi saña

idi ked bakıp sözleyü bér maña (1904 KBM)

kür arslan bolu bérse ıtka başı

bu ıt barça arslan bolur öz tuşı (2047 KBM)

kal-:

kayu işke iwse uzar kéç kalur

iwe kılmış işler ökünçlüg bolur (556 KBM)

u-:

neçe ked er erse yoñağ tıñlamaz

ozunçı ara kirse sernü umaz (5863 KBM)

3.30.3. Ana Yardımcı Fiil

er-:

méni kör ata erdim emdi saña

atım erdi ay toldı bak kör maña (1168 KBM)

ata erdim emdi ölür bu ata

idim sen tirig sen añar bir kut a (1262 KBM)

küremiş kul erdim yazukum telim

yazuk yarlıkağıl sen ök sen idim (6509 KBM)

III. SONUÇ

Bu tezde Türk dil tarihi içerisinde mühim bir yer tutan Karahanlı Türkçesinin söz varlığının konulara ayrılarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmamızda, Dîvanu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Dîvân-ı Hikmet ve Kur'an Tercümesi incelenmiştir.

İncelenen eserler arasında yer alan Dîvanu Lugâti't-Türk, dönemin ve Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olması bakımından çalışmamızın temelini teşkil etmiştir. Dîvanu Lugâti't-Türk'ün yazarı Kaşgarlı'nın, eserinde Türk dillerinin ağız özelliklerine yer vermesi, gramer açıklamalarında bulunması, kayda geçilen sözcüklerin anlamlarının verilmesinin ardından sözcüğün örnek bir cümleyle tanıklanması ve bu örnek cümlelerin sık sık atasözleri, dörtlüklerden oluşması şüphesiz bu eseri dönemin söz varlığını yansıtan büyük bir eser kılmaktadır. Dîvanu Lugâti't-Türk, Türkçeyi Araplara öğretmek maksadıyla yazıldığından içerisinde sınırlı sayıda alıntı sözcük bulunmaktadır. Ele alınan diğer eserlerde (Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Dîvân-ı Hikmet ve Kur'an Tercümesi) geçen Türkçe sözcüklerin büyük çoğunluğu Dîvanu Lugâti't-Türk bulunmaktadır. Alıntı sözcüklerin belirlenmesi ve ortaya konulmasında ise adı geçen diğer eserler önemli rol oynamaktadır. Bahsi geçen alıntı sözcüklerin büyük bir çoğunluğu Arapça ve Farsça alıntılamalar oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AKSAN Doğan (2004), Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yayınevi, Ankara.

ARAT Reşid Rahmeti (1979), Kutadgu Bilig III İndeks, (Haz.: Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), TKAE Yayınları, Ankara.

ARAT Reşid Rahmeti (1992), Atebetü'l-Hakayık, TTK Basımevi, Ankara.

ATA Aysu (2013), Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin), TDK Yayınları, Ankara.

BİCE Hayati (1993), Divanı-ı Hikmet, TDV Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN Ahmet B. (2014), Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN Ahmet B., AKKOYUNLU Ziyat (2018), Dîvanu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin), TDK Yayınları, Ankara.

KAÇALİN S. Mustafa, Kutadğu Bilig -Metin-, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞİRİN Hatice (2016), Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, TDK Yayınları, Ankara.